

Dizgi - Baskı - Tertip

Türkiyat Matbaacılık
1987 - İstanbul

İ Ç İ N D E K İ L E R

HİCRET'İN BEŞ YÜZ SEKSEN DÖRDÜNCÜ (M. 1188 - 1189) YILI

OLAYLARI	17
Salâhaddin'in Kevkeb'i Muhasarası	17
Salâhaddin'in Frank Beldesine Hareketi	17
Cebele'nin Fethi	18
Lâzikiyye'nin Fethi	20
Sicilya Donanmasının Durumu	20
Sahyûn ve Bir Çok Kalenin Fethi	21
Bekûs ve Şuğr Kalelerinin Fethi	22
Serminiyye'nin Fethi	23
Berzeye'nin Fethi	23
Derb-i Sâk'in Fethi	26
Bağrâs'ın Fethi	27
Antakya Hâkimiyle Müslümanlar Arasında Yapılan Barış	28
Kerek ve Civarındaki Kalelerin Fethi	29
Safed Kalesi'nin Fethi	29
Kevkeb'in Fethi	30
Mısır'da Bir Şii Topluluğunun Zuhuru	31
Halife'nin Askerlerinin Sultan Tuğrul Karşısında Mağlûp Olmaları	32
Çeşitli Olaylar	33

HİCRET'İN BEŞ YÜZ SEKSEN BEŞİNCİ (M. 1189-1190) YILI

OLAYLARI	34
Şakif-Arnûn'un Fethi	34
Öncü Birliğiyle Franklar Arasındaki Savaş	35
Gönüllü Gazilerin Katıldığı Bir Savaş	36
Üçüncü Bir Olay	37
Haçlılar'ın Akkâ'ya Yürüyüp Muhasara Etmeleri	38

Başka Bir Olay ve Arap Savaşı	41
Akkâ Önlerindeki Büyük Savaş	41
Salâhaddin'in Haçlıların Yanından Ayrılması ve Haçlıların Ak- kâ'yı Muhasara Etmeleri	44
Mısır Askerlerinin ve Donanmasının Gelmesi	45
Çeşitli Olaylar	46
HİCRET'İN BEŞ YÜZ SEKSEN ALTINCI (M. 1190-1191) YILI	
OLAYLARI	46
Haçlılarla Öncü Birliği Arasındaki Savaş ve Salâhaddin'in Haç- lıları Muhasara İçin Geri Dönmesi	48
Burçların Yakılması ve Donanma Olayı	49
Alman Kralının Suriye'ye Varması ve Ölümü	51
Müslümanlarla Franklar Arasında Akkâ Önlerinde Vuku Bu- lan Olayı	54
Franklar'ın Mevzilerinden Çıkmaları	56
Akkâ'ya Başka Birliklerin Gönderilmesi ve Bu Meseledeki İl- mâl ve Gevşeklik	57
Erbil Hâkimi Zeyneddin Yûsuf'un Ölümü ve Kardeşi Muzaf- ferüddin'in Erbil'e Gitmesi	58
Haçlıların Şilb Şehrini İşgali ve Şehrin Tekrar Müslüman- lar'ın Eline Geçmesi	59
Gıyâseddin ile Sultanşâh Arasında Horasân'da Vuku Bulan Savaş	59
Çeşitli Olaylar	60
HİCRET'İN BEŞ YÜZ SEKSEN YEDİNCİ (M. 1191-1192) YILI	
OLAYLARI	61
Musul Hâkimi İzzeddin'in el-Cezîre'yi Muhasara Etmesi	61
Takiyyüddin'in Fırat'ı Geçerek Harran'ı ve el-Cezîre'nin Diğer Beldelerini Ele Geçirmesi, Ahlat ve Mûte'ye Yürümesi	63
Haçlıların Batıdan Deniz Yoluyla Akkâ'ya Gelmeleri	64
Frankların Akkâ'yı Ele Geçirmeleri	65
Haçlıların Askalân Yöresine Gitmeleri ve Orayı Tahrip Et- meleri	68
Franklar'ın Natrûn'a Gitmeleri	70
Salâhaddin'in Kudüs'e Gitmesi	71
Haçlıların Remle'ye Dönüşü	72
Kızıl Arslan'ın Öldürülmesi	73
Çeşitli Olaylar	73
HİCRET'İN BEŞ YÜZ SEKSEN SEKİZİNCİ (M. 1192) YILI OLAY- LARI	75
Haçlıların Askalân'ı Tamir Etmeleri	75
Merkis'in Öldürülmesi ve Yerine Henry'nin Geçmesi	75

Benû Âmir'in Basra'yı Yağmalaması	76
İngiltere Kralının Yaptıkları	77
Haçlıların Müslüman Askerleri ve Bir Kafiye Ele Geçirmesi	77
el-Efdal ve el-Âdil'in el-Cezire Şehirlerine Gitmeleri	78
Haçlıların Akkâ'ya Dönüşü	79
Salâhaddin'in Yafa'yı Zaptı	79
Haçlılar'la Yapılan Barış ve Salâhaddin'in Dımaşk'a Dönmesi	80
Kılıç Arslan'ın Ölümü	82
Şihâbeddin'in Hindistan'daki Acir ve Diğer Bazı Yerleri Ele Geçirmesi	84
Çeşitli Olaylar	86
HİCRET'İN BEŞ YÜZ SEKSEN DOKUZUNCU (M. 1193) YILI OLAYLARI	87
Salâhaddin'in Ölümü, Ahlâk ve Yaşayışından Bazı Örnekler	87
Aile Efradının ve Onun Ölümünden Sonra Oğullarının Durumu	89
Atabeg İzzeddin'in el-Âdil'in Ülkesine Yürümesi ve Hastalığı Yüzünden Geri Dönmesi	90
Atabeg İzzeddin'in Ölümü, Ahlâk ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler	92
Ahlat Hâkimi Begtimür'ün Öldürülmesi	93
Çeşitli Olaylar	93
HİCRET'İN BEŞ YÜZ DOKSANINCI (M. 1193-1194) YILI OLAYLARI	95
Şihâbeddin ile Melik Benâris el-Hindî Arasındaki Savaş	95
Sultan Tuğrul'un Öldürülmesi, Harezşâh'ın Rey'e Hakim Olması ve Kardeşi Sultanşâh'ın Ölümü	96
Halife'nin Vezirinin Hûzistân Üzerine Yürüyerek Şehri Ele Geçirmesi	93
el-Aziz'in Dımaşk'ı Muhasara Etmesi	98
Çeşitli Olaylar	99
HİCRET'İN BEŞ YÜZ DOKSAN BİRİNCİ (M. 1194-1195) YILI OLAYLARI	100
Halife'nin Vezirinin Hemedân ile Diğer Acem Şehirlerini Ele Geçirmesi	100
Abdülmümin'in Oğlunun Endülüs'teki Franklar'la Cihadı	101
Murâbitlardan Ali b. Ishâk'ın İfrikiyye'de Yaptıkları	104
Halifenin Askerlerinin İsfahân'ı Ele Geçirmeleri	104
Gökçenin İlk Zamanları; Rey, Hemedan ve Diğer Bazı Şehirleri Ele Geçirmesi	105
el-Aziz'in Dımaşk'ı İkinci Defa Kuşatması ve Mağlûp Olarak Geri Çekilmesi	105

Çeşitli Olaylar	107
HİCRET'İN BEŞ YÜZ DOKSAN İKİNCİ (M. 1195-1196) YILI	
OLAYLARI	108
Şihâbeddin'in Hindistan'ın Behneger Kalesi ve Bazı Şehirle-	
rini Zapt Etmesi	108
el-Adil'in Dimaşk'ı el-Efdal'in Elinden Alması	108
Çeşitli Olaylar	110
HİCRET'İN BEŞ YÜZ DOKSAN ÜÇÜNCÜ (M. 1196-1197) YILI	
OLAYLARI	112
Emir Ebû'l-Heycâ'nın Hemedân'a Gönderilmesi ve Yaptığı	
İşler	112
el-Adil'in Yafa'yı Franklar'dan Alması, Franklar'ın da Bey-	
rut'u Müslümanlardan Alması, Franklar'ın Tibnî'nî Muhasarası	
ve Daha Sonra Oradan Uzaklaşmaları	112
Seyfû'l-İslâm'ın Ölümü ve Yerine Oğlunun Geçmesi	115
Çeşitli Olaylar	116
HİCRET'İN BEŞ YÜZ DOKSAN DÖRDÜNCÜ (M. 1197-1198) YILI	
OLAYLARI	118
İmâdeddin'in Ölümü ve Yerine Oğlu Kutbeddin Muhammed'-	
in Geçmesi	118
Nûreddin'in Nusaybin'i Zaptı	118
Gurluların Belh'i Kâfir Hitayların Elinden Almaları	120
Hitayların Gurlular'a Mağlûp Olmaları	120
Harezmşâh'ın Bahârâ Şehrine Hâkim Olması	122
Çeşitli Olaylar	122
HİCRET'İN BEŞ YÜZ DOKSAN BEŞİNCİ (M. 1198-1199) YILI	
OLAYLARI	124
el-Melikül-Azîz'in Ölümü ve Kardeşi el-Efdal'in Mısır'a Hâ-	
kim Olması	124
el-Efdal'in Dimaşk'ı Muhasarası ve Sonra Vaz Geçmesi	126
Ya'kub b. Yusuf b. Abdu'l-Mü'min'in Ölümü ve Yerine Oğlu	
Muhammed'in Geçmesi	128
Mehdiyye Halkının Ya'kub'a Karşı Ayaklanması ve Oğlu Mu-	
hammed'e İtâat Etmeleri	129
el-Melikül-Âdil'in Askerlerinin Mardin'den Ayrılması	130
Horasân'ın Firûzkûh Şehrinde Çıkan Karışıklıklar	132
Harezmşâh'ın Rey Üzerine Yürümesi	133
Çeşitli Olaylar	134
HİCRET'İN BEŞ YÜZ DOKSAN ALTINCI (M. 1199-1200) YILI	
OLAYLARI	136
el-Âdil'in Mısır Diyârına Hâkim Olması	136
Harezmşâh'ın Ölümü	137

Çeşitli Olaylar	138
HİCRET'İN BEŞ YÜZ DOKSAN YEDİNCİ (M. 1200-1201) YILI	
OLAYLARI	140
Haleb Hâkimi el-Melikü'z-Zâhir'in Suriye'deki Menbic ve Diğer Bazı Şehirleri Zaptı, Kardeşi el-Efdal ile Beraber Dimaşk'ı Muhasara Etmeleri ve Sonra Vaz Geçmeleri	140
Gıyâseddin ile Kardeşinin Horasan'da Harezmşâh'a Ait Olan Yerleri Zapt Etmeleri	142
Nûreddin'in el-Âdil'in Ülkesine Göz Dikmesi ve Aralarında Yapılan Anlaşma	145
Şihâbeddin'in Nehravâle'yi Zaptı	146
Rukneddin'in Kardeşinden Malatya'yı Alması ve Erzenu'r-Rûm'u Zapt Etmesi	146
Âmid Hâkimi Sökmen'in Ölümü ve Yerine Kardeşi Mahmûd'un Geçmesi	147
Çeşitli Olaylar	147
HİCRET'İN BEŞ YÜZ DOKSAN SEKİZİNCİ (M. 1201-1202) YILI	
OLAYLARI	149
Harezmşâh'ın Gurlular Tarafından İşgâl Edilen Yerlerini Ceri Alması	149
Harezmşâh'ın Herat'ı Muhasara Etmesi ve Daha Sonra Vaz Geçmesi	151
Çeşitli Olaylar	152
HİCRET'İN BEŞ YÜZ DOKSAN DOKUZUNCU (M. 1202-1203) YILI	
OLAYLARI	153
el-Âdil'in Askerlerinin Dimaşk'ı Muhasarası ve Şehrin Hâkimiyle Yapılan Barış	153
Gur Hükümdarı Gıyâseddin'in Ölümü ve Onun Ahlâk ve Gidişâtına Dair Bazı Örnekler	154
ez-Zâhir'in Necm Kalesini Kardeşi el-Efdal'den Alması	155
Gürcülerin Duvin'i Ele Geçirmeleri	156
HİCRET'İN ALTI YÜZÜNCÜ (M. 1203-1204) YILI OLAYLARI	158
Harezmşâh'ın Herat'ı İkinci Defa Muhasara Etmesi	158
Şihâbeddin'in Hindistan'dan Dönmesi, Harezm'i Muhasarası ve Hitaylar Karşısında Mağlûp Olması	159
Horasan'da Bir Bâtınî Taifesinin Öldürülmesi	161
İstanbul'un Lâtinler Tarafından Zaptı	162
Musul Hâkimi Nûreddin'in el-Âdil'in Askerleri Karşısında Mağlûp Olması	163
Suriye'deki Frankların İslâm Ülkelerine Saldırımları ve Sonra Anlaşmaları	165
Gökçe'nin el-Cebel'de Öldürülmesi	166

Rükneddin Kılıç Arslan'ın Ölümü ve Yerine Oğlunun Geçmesi	166
Vasıt'ta Bâtınilerin Öldürülmesi	167
Mahmûd'un Hadramut'taki Mirbât ve Diğer Bazı Yerleri İstila Etmesi	168
Çeşitli Olaylar	168
HİCRET'İN ALTI YÜZ BİRİNCİ (M. 1204-1205) YILI OLAYLARI	169
Keyhüsrev b. Kılıç Arslan'ın Anadolu Topraklarını Yeğeninini Elinden Alması	169
Âmid Hâkiminin Harput'u Muhasara Ettikten Sonra Geri Dönmesi	170
Bağdâd'da Çıkan Karışıklıklar	171
Gürcülerin İslâm Beldelerine Saldırması	172
Mekke ve Medine Emirleri Arasındaki Savaş	173
Çeşitli Olaylar	173
HİCRET'İN ALTI YÜZ İKİNCİ (M. 1205-1206) YILI OLAYLARI	175
Herat'ta Çıkan Karışıklıklar	175
Şihâbeddin el-Gûrî'nin Kevkeroğullarıyla Savaşması	175
el-Tirâhiyye Taifesine Karşı Kazanılan Zafer	177
Şihâbeddin el-Gûrî'nin Öldürülmesi	178
Yıldız'ın Yaptıkları	180
Şihâbeddin'in Ahlâk ve Gidişatına Dair Bazı Örnekler	181
Bahâeddin Sâmî'nin Gazne'ye Gitmesi ve Ölümü	182
Alâaddin'in Gazne'ye Hâkim Olması ve Buranın Onun Elinden Alınması	183
Yıldız'ın Gazne'ye Hâkim Olması	185
Amcası Öldürüldükten Sonra Gıyâseddin'in Durumu	186
Harezmsâh'ın Gurluların Horasan'daki Şehirlerini Ele Geçirmesi	189
Harezmsâh'ın Tirmizî'yi Zapt Edip Hitaylara Teslim Etmesi	193
Bâmiyan Hâkiminin Evlâdının Gazne'ye Dönmeleri	193
Yıldız'ın Gazne'ye Dönmesi	195
Merâğa Hâkimiyle Erbil Hâkiminin Azerbaycan Üzerine Yürümesi	197
Aydoğmuş'un Bâtınileri Sindirmesi	198
Harezmsâh'ın Askarlarının el-Cibâl'e Varmaları ve Orada Yaptıkları	198
İbn Leon'un Haleb'e Bağlı Yerleri Yağmalaması	199
Gürcülerin Ahlat ve Civarını Yağmalaması	200
Çeşitli Olaylar	201
HİCRET'İN ALTI YÜZ ÜÇÜNCÜ (M. 1206-1207) YILI OLAYLARI	203
Abbâs'ın Bâmiyan'ı Zaptı ve Buranın Yeğeninini Eline Geçmesi	203
Harezmsâh'ın Talekan'ı Zapt Etmesi	204
Gıyâseddin'in Yıldız ve Aybeg ile Münasebetleri	205
Mâzenderân Hâkiminin Ölümü ve Oğulları Arasında Çıkan	

İhtilâf	208
Gıyâseddin Keyhüsrev'in Antakya'yı Ele Geçirmesi	209
Ahlât Hâkimi Begtemür'ün Oğlunun Görevden Alınması ve Balaban'ın Melik Olması, Mardin Hâkiminin Ahlat'a Gidip Geri Dönmesi	210
Gürcülerin Kars Şehrini Zapt Etmesi ve Gürcü Kralının Ölümü	211
Halifenin Askerleriyle Luristan Hâkimi Arasında Vuku Bulan Savaş	212
Çeşitli Olaylar	213
HİCRET'İN ALTI YÜZ DÖRDÜNCÜ (M. 1207 - 1208) YILI OLAYLARI	215
Harezmşâh'ın Mâverâünnehr'e Hâkim Olması, Horasanda Meydana Gelen Karışıklıklar ve Bu Karışıklıkların Giderilmesi	215
İbn Harmil'in Öldürülmesi ve Herat Muhasarası	216
Harezmşâh'ın Horasân'daki Faaliyetleri	221
Gıyâsüddin Mahmûd'un Öldürülmesi	223
Hârezmşâhın Karahıtaylar Üzerine Tekrar Yürümesi	223
Semerkant Sultanının Hârezmliler'e İhaneti	224
Karahıtaylıların Tarih Sahnesinden Silinmesine Sebep Olan Olay	226
el-Melikü'l-Âdil'in Oğlu Necmeddin'in Ahlât'ı Ele Geçirmesi	228
Frankların Şam Bölgesine Saldırmaları	230
Ahlât'ta Meydana Gelen Karışıklıklar ve Halkından Çok Kimsenin Öldürülmesi	231
Ebû Bekr b. el-Pehlivân'ın Merâğa'yı Ele Geçirmesi	232
Halife'nin Veziri Nasirüddin'in Görevden Azledilmesi	232
Çeşitli Olaylar	234
HİCRET'İN ALTI YÜZ BEŞİNCİ (M. 1208 - 1209) YILI OLAYLARI	236
Gürcülerin Erciş'i Ele Geçirmeleri ve Tekrar Geri Dönmeleri	736
Sencer Şâh'ın Öldürülmesi ve Yerine Oğlu Mahmûd'un Hükümdar Oluşu	237
Çeşitli Olaylar	239
HİCRET'İN ALTI YÜZ ALTINCI (M. 1209 - 1210) YILI OLAYLARI	241
el-Melikü'l-Âdil'in Hâbur ve Nusaybin'i Ele Geçirmesi Sincâr'ı Muhasarası ve Oradan Geri Dönüşü; Nüreddin Arslanşâh ile Muzafferüddin'in İttifakları	241
Çeşitli Olaylar	244
HİCRET'İN ALTI YÜZ YEDİNCİ (M. 1210 - 1211) YILI OLAYLARI	246

Halifenin Kölelerinden Sencer'in Hûzistân'da İsyanı ve Üzeri- ne Asker Sevk edilmesi	246
Nureddin Arslanşâh'ın Vefatı ve Hayatından Kısa Örnekler ...	247
Nureddin'in Yerine Oğlu el-Melikü'l-Kâhîr'in Geçmesi ...	250
Çeşitli Olaylar	251
HİCRET'İN ALTI YÜZ SEKİZİNCİ (M. 1211 - 1212) YILI OLAY- LARI	253
Mengli'nin el-Cibâl, İsfahân ve Çevresindeki Diğer Şehirleri İstila Etmesi ve Aydoğmuş'un Oradan Kaçması	253
Hacıların Minâ'da Yağmalanması	253
Çeşitli Olaylar	254
HİCRET'İN ALTI YÜZ DOKUZUNCU (1212 - 1213) YILI OLAY- LARI	256
Mengli'nin Oğlunun Bağdâd'a Gelmesi	256
Çeşitli Olaylar	256
HİCRET'İN ALTI YÜZ ONUNCU (1213-1214) YILI OLAYLARI ..	257
Aydoğmuş'un Öldürülmesi	257
Çeşitli Olaylar	258
HİCRET'İN ALTI YÜZ ON BİRİNCİ (M. 1214-1215) YILI OLAY- LARI	259
Hârezmşâh Alâaddin'in Kirmân, Mekran ve Sind'e Hâkim Ol- ması	259
Çeşitli Olaylar	260
HİCRET'İN ALTI YÜZ ON İKİNCİ (M. 1215-1216) YILI OLAY- LARI	262
Mengli'nin Öldürülmesi ve Elinde Bulunan Vilâyetlere Oğlması (Ağlamış)'ın Sahip Olması	262
Halife'nin Oğlunun Vefatı	264
Hârezmşâh'ın Gazne'yi Ele Geçirmesi	265
Yalduz'un Lâhor'u İstilas ve Öldürülmesi	266
Çeşitli Olaylar	267
HİCRET'İN ALTI YÜZ ON ÜÇÜNCÜ (M. 1216-1217) YILI OLAY- LARI	269
Halep Emîri el-Melikü'z-Zâhîr'in Vefatı	269
Çeşitli Olaylar	270
HİCRET'İN ALTI YÜZ ON DÖRDÜNCÜ (M. 1217-1218) YILI OLAYLARI	272
Hârezmşâh'ın el-Cibâl Bölgesini Ele Geçirmesi	272
Atabeg Sa'd İle Oğulları Arasında Meydana Gelen Anlaşmaz- lıklar	274
Dimyât Şehrinin Durumu ve Tekrar Müslümanların Eline Geç- mesi	276

Frankların Tûr Kalesi'ni Muhasaraları ve Bu Kalenin Yıkıl- rılması	278
Frankların Dimyât'ı Muhasaraları ve Ele Geçirmeleri	278
Müslümanlar'ın Dimyât'ı Franklardan Geri Alması	282
Çeşitli Olaylar	283
HİCRET'İN ALTI YÜZ ON BEŞİNCİ (M. 1218-1219) YILI OLAY- LARI	290
el-Melikü'l Kâhîr'in Vefatı, Oğlu Nûreddin'in Yerine Geçme- si ve Bu Ölümünden Sonra Meydana Gelen Karışıklıklar İle Tek- rar Huzur Ortamına Kavuşulması	290
İmâdüddin Zengi'nin Hakkâriyi ve Zûzan Bölgesini Ele Ge- çirmesi	292
Bedreddin'in el-Melikü'l-Eşref İle İttifak Etmesi	294
İmâdüddin Zengi'nin Bedreddin'in Askerlerine Mağlûp Olması	295
Musul Atabegi Nûreddin'in Vefatı ve Yerine Kardeşinin Tayin Edilmesi	296
Bedreddin'in Muzafferüddin Gökbörü'ye Mağlûp Olması	297
İmâdüddin'in Kevâşa, Bedrüddin'in Tell-Ya'fer ve c-Meli- kü'l-Eşref'in Sincâr'ı Ele Geçirmeleri	299
el-Melikü'l-Eşref'in Musul'a Varması ve Müzafferüddin Gök- börü İle Anlaşma İmzalamaları	302
el-Hakkâriyye ve Zûzan Kalelerinin Bedreddin'e Tekrar Tes- lim Edilmeleri	304
Keykâvus'un Halep Üzerine Yürümesi, Halep Emîrinin el-Eş- ref'e İtaati ve Keykâvus'un Mağlûp Olup Geri Çekilmesi	305
el-Melikü'l-Âdil'in Vefatı ve Vefatından Sonra Çocuklarının Durumu	309
Çeşitli Olaylar	311
HİCRET'İN ALTI YÜZ ON ALTINCI (M. 1219-1220) YILI OLAY- LARI	312
Keykâvus'un Vefatı ve Yerine Kardeşi Keykubâd'ın Geçmesi	312
Sincâr Hâkiminin Vefatı, Yerine Oğlunun Geçmesi, Arkasın- dan Bu Oğlunun Öldürülüp Yerine Kardeşinin Emîrlîğe Geti- rilmesi	313
Ma'rûf-oğullarının el-Batâih'ten Sürülmesi ve Öldürülmeleri	314
Çeşitli Olaylar	315
HİCRET'İN ALTI YÜZ ON YEDİNCİ (M. 1220) YILI OLAYLARI	316
Moğolların İslâm Diyarına Girmeleri	316
Moğolların Türkistan ve Mâverâünnehr'e Girişleri ve Burada Meydana Getirdikleri Tahribât	319
Moğolların Hârezmşâh Üzerine Yürümleri, Hârezmşâh'ın On- lara Karşı Mağlûp Oluşu ve Vefatı	327

Hârezmsâh ve Hayatından Kısa Örnekler	329
Tatarların el-Muğarribe Kolunun Mâzenderân'ı İstilâ Etmesi	331
Moğolların Rey ve Hemedân'a Ulaşmaları	332
Moğolların Azerbaycân'a Ulaşmaları	333
Moğolların Merâğa'ya Girmeleri	336
Moğolların Hemedân'ı İstilâ Edip Halkını Kılıçtan Geçirmeleri	339
Moğollar'ın Azerbaycân'a Hareketleri ve Erdebil İle Diğer Şehirleri Ele Geçirmeleri	341
Moğollar'ın Gürcü Diyarına Saldırmaları	343
Moğollar'ın Şirvân Derbendine Ulaşmaları ve Burada Yaptıkları Tahribat	344
Moğolların Alanlar ve Kıpçak Diyarında Yaptıkları Tahribat	345
Moğollar'ın Kıpçak ve Ruslar'ın Başına Getirdiği Felâketler	346
Moğollar'ın Rus ve Kıpçak Diyarından Geri Dönüp Hükümdarlarının Yanına Gitmeleri	348
Moğollar'ın Buhârâ ve Semerkand'dan Sonra Mâverâünnehir'de Yaptığı Tahribat	349
Moğollar'ın Horasan'ı Ele Geçirmeleri	349
Moğollar'ın Hârezm'i Ele Geçirmeleri ve Burayı Tahrip Etmeleri	353
Moğolların Gazne ve Gûr Ülkesini İstilâ Etmeleri	355
el-Melikü'l-Eşref'in Ahlât'ı Kardeşi Şahâbeddin Gâzî'ye Teslim Etmesi	357
Çeşitli Olaylar	359
HİCRET'İN ALTI YÜZ ON SEKİZİNCİ (M. 1221) YILI OLAYLARI	361
Mekke Emiri Katâde'nin Vefatı, Yerine Oğlu el-Hasan'ın Geçmesi ve Bu Yılın Hac Emirinin Öldürülmesi	361
Çeşitli Olaylar	364
HİCRET'İN ALTI YÜZ ON DOKUZUNCU (M. 1222-1223) YILI OLAYLARI	366
Kıpçaklar'dan Bir Grubun Azerbaycân'a Giderek Burada Gürcüler'e Karşı Giriştikleri Faaliyetler	366
Gürcüler'in Beylekan'ı Yağmalamaları	371
Bedreddin'in Şûş Kalesi'ni Ele Geçirmesi	371
Çeşitli Olaylar	372
HİCRET'İN ALTI YÜZ YİRMİNCİ (M. 1223) YILI OLAYLARI	373
Yemen Emirinin Mekke-i Mükerrreme'yi Ele Geçirmesi	373
Armenia'da Müslümanlarla Gürcüler Arasında Meydana Gelen Savaş	374
Gıyâseddin İle Dayısı Arasında Meydana Gelen Çarpışmalar	375
Benzeri İştilmedik Garip Bir Olay	376
Çeşitli Olaylar	377

HİCRET'İN ALTI YÜZ YİRMİ BİRİNCİ (M. 1224) YILI OLAYLARI	379
Moğollar'dan Bir Grubun Tekrar Geriye Rey, Hemcân ve Diğer Şehirlere Dönüşleri	379
Giyâseddin'in Fars İllerini Ele Geçirmesi	380
Şehâbüddin Gâzi'nin Ağabeyisi el-Melikü'l-Eşref'e İsyan Etmesi ve Bundan Dolayı Ahlât'ın Elinden Alınması	381
Erbil Emîrinin Musul'u Kuşatması	382
Çeşitli Olaylar	384
HİCRET'İN ALTI YÜZ YİRMİ İKİNCİ (M. 1225) YILI OLAYLARI	385
Gürcüler'in Gence'yi Kuşatmaları	385
Celâleddin Hârezmşâh'ın Hûzistan ve Irak'a Varışı	385
el-Melikü'l-Efdal'ın ve Diğer Bazı Hükümdarların Vefatları	388
Şirvân-Şâh'ın Hal' Edilmesi ve Müslümanlar'ın Gürcüler'e Karşı Zaferleri	389
Müslümanlar'ın Gürcüler'e Karşı İkinci Bir Zaferi	391
Celâleddin'in Azerbaycân'ı Ele Geçirmeleri	391
Gürcüler'in Celâleddin'e Mâglûp Olarak Onünden Kaçmaları	394
Celâleddin'in Tebriz'e Geri Dönüşü, Gence'yi Ele Geçirmesi ve Özbek'in Hanımını Nikâhlaması	396
Abbâsî Halifesi en-Nasır Lidinillâh'ın Vefatı	398
ez-Zâhir Biemrillâh'ın Hilâfeti	401
Bedreddin'in el-İmâdiyye ve Herûz (Herûr) Kalelerini Ele Geçirmesi	406
Çeşitli Olaylar	409
HİCRET'İN ALTI YÜZ YİRMİ ÜÇÜNCÜ (M. 1226) YILI OLAYLARI	412
Celâleddin Hârezmşâh'ın Tiflis'i Ele Geçirmesi	412
Erbil Emîri Muzafferüddin'in Musul'a Yürümesi ve Oradan Geri Dönüşü	415
Kirmân Yöneticilerinin Celâleddin'e Karşı İsyanları ve Celâleddin'in Oraya Gidişi	416
el-Eşref ile Celâleddin'in Askerleri Arasında Meydana Gelen Savaş	417
Abbâsî Halifesi ez-Zâhir Biemrillâh'ın Vefatı	418
Halifenin Ölümünden Sonra Yerine Oğlu el-Mustansir Billâh'ın Geçmesi	420
Sultan Alâeddin Keykubât ile Âmid Emîri Arasında Meydana Gelen Savaş	420
Celâleddin Hârezmşâh'ın Âni ve Kars İlleri Kuşatması	421
Celâleddin'in Ahlât'ı Kuşatması	422
Celâleddin'in Yıva Türkmenlerine Saldırısı	423

el-Melikü'l-Muazzam ile el-Melikü'l-Eşref Arasında Yapılan Barış Anlaşması	424
Franklarla Ermeniler Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklar ve Çatışmalar	426
Çeşitli Olaylar	428
HİCRET'İN ALTI YUZ YIRMİ DÖRDÜNCÜ (M. 1227) YILI	
OLAYLARI	431
Gürcüler'in Tiflis'e Girmeleri ve Şehri Yakmaları	431
Celâleddin'in el-İsmâiliyye'yi Yağmalaması	432
Celâleddin ile Moğollar Arasında Meydana Gelen Çatışmalar	432
el-Melikü'l-Eşref'in Askerlerinin Azerbaycân'a Girip Bir Kısmını Ele Geçirmeleri	433
Dimaşk Emiri el-Muazzam'ın Vefatı ve Yerine Oğlunun Geçmesi	434
Çeşitli Olaylar	435
HİCRET'İN ALTI YUZ YIRMİ BEŞİNCİ (M. 1227-1228) YILI	
OLAYLARI	437
Celâleddin Hârezmşâh ile Kardeşi Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlık	437
Celâleddin ile Moğollar Arasında Meydana Gelen Savaş	438
Haçlılar'ın Suriye'ye Dalmaları ve Sayda Kentini Tahkim Etmeleri	440
Anadolu Selçuklu Hükümdarı Keykubât'ın Erzincan'ı Ele Geçirmesi	441
el-Melikü'l-Kâmil'in Mısır'dan Suriye ve Filistin'e Seferi	442
Celâleddin'in Armenia Diyarını Yağmalaması	443
Çeşitli Olaylar	444
HİCRET'İN ALTI YUZ YIRMİ ALTINCI (M. 1228-1229) YILI	
OLAYLARI	445
Kudüs'ün Haçlılar'a Teslim Edilmesi	445
el-Melikü'l-Eşref'in Dimaşk'a Hâkim Olması	446
el-Hâcib Ali'nin Tutuklanması ve Öldürülmesi	448
el-Melikü'l-Kâmil'in Hama'yı Ele Geçirmesi	449
Celâleddin'in Ahlât'ı Kuşatması ve Ele Geçirmesi	450
Çeşitli Olaylar	452
HİCRET'İN ALTI YUZ YIRMİ YEDİNCİ (M. 1229-1230) YILI	
OLAYLARI	453
Celâleddin'in Keykubât ve el-Melikü'l-Eşref'e Mağlûp Olması	453
Alâeddin Keykubât'ın Erzenirrûm'u Ele Geçirmesi	454
el-Melikü'l-Eşref, Alâeddin Keykubât ve Celâleddin Hârezmşâh Arasında Akdedilen Barış Anlaşması	455
Şehâbüddin Gâzi'nin Erzen'i Ele Geçirmesi	455

Sunaç Kaşyalı (?) nun Revândiz Kalesini Ele Geçirmesi	456
HİCRET'İN ALTI YUZ YİRMİ SEKİZİNCİ (M. 1230 - 1231) YILI	
OLAYLARI	458
Moğollar'ın Azerbaycân'a Girişleri ve Burada Yaptıkları Tah- ribatlar	458
Moğollar'ın Merâğa'yı Ele Geçirmeleri	460
Celâleddin'in Amid'e Gelmesi, Buradaki Mağlûbiyeti ve Baş- na Gelenler	460
Moğollar'ın Diyarbekir ve el-Cezîre Bölgesine Girmeleri, Bu- rada Meydana Getirdikleri Karışıklık ve Yaptıkları Zulümler	462
Moğollar'dan Bir Grubun Erbil ve Dakûkâ'ya Varması	461
Azerbaycân Halkının Moğollar'a İtaati	465
Çeşitli Olaylar	467

HİCRET'İN BEŞ YÜZ SEKSEN DÖRDÜNCÜ (M. 1188 - 1189) YILI OLAYLARI

Salâhaddin'in Kevkeb'i Muhasarası

Akkâ'da kışlayan Salâhaddin yanında kalmış olan askerlerle bu yılın muharrem ayında (mart 1188) Akkâ'dan Kevkeb Kalesi'ne gitti ve kaleyi muhasara etti. Kaleyi yanındaki az sayıda askerle kolayca ele geçirebileceğini zannediyordu; fakat yüksek ve müstahkem olduğunu görünce oraya ulaşmanın çok zor olduğunu anladı. Yanında bulunan askerler arasında Kevkeb, Safed ve Kerek sakinleri de vardı. Bu kaleler hariç Akkâ'dan güneye kadar bütün sahil şehirleri zaptedilmişti; bu sebeple Salâhaddin sahil şeridinin ortasında zihnini meşgul edecek ve kuvvetini bölecek hiç bir problem ve muhafazaya muhtaç olacağı hiç bir şey kalmamasını, halkın ve oradan geçenlerin Haçlılardan büyük zarar görmemesini istiyordu.

Salâhaddin Kevkeb'i muhasara edip oranın müstahkem bir kale olduğunu ve kısa sürede ele geçirilmesinin mümkün olduğunu görünce muhasaraya son verip oradan ayrıldı. Kaymaz en-Necmi'yi muhasaraya devam etmesi için orada bıraktı. Salâhaddin Kevkeb'den rebiyülevvel ayında (mayıs 1188) ayrılmıştı. Bu sırada Sultan Kılıç Arslan ve Kızıl Arslan ile diğer hükümdarların gönderdiği elçiler de fetih ve zaferlerden dolayı Salâhaddin'i tebrik ettiler. Salâhaddin daha sonra Kevkeb'den Dımaşk'a gitti. Halk onun gelmesine çok sevindi. Sultan buradan bütün şehirlere haber gönderip askerlerin toplanmasını istedi ve sahile hareket edinceye kadar Dımaşk'ta kaldı.

Salâhaddin'in Frank Beldesine Hareketi

Salâhaddin Dımaşk'tan ayrılmak isteyince vedalaşmak ve istişare etmek üzere hasta olan Kadı el-Fâzıl'ın yanına gitti. Onunla vedalaştık-

tan sonra 15 Rebiyülâhîr (13 Haziran 1188) tarihinde Dunaşk'tan Hims'a hareket etti ve Hims'in batısındaki Kades Gölcüğü (Buhayratu Kades) kıyısına konakladı. Askerler de buraya geldi. Çevredeki hükümdarlar-
dan ilk gelen Sincâr. Nusaybin ve Hâbur hâkimi İmâdeddin Zengî b. Mevdûd b. Aksungur idi. Daha sonra Musul, el-Cezîre ve diğer bölgele-
rin askerleri geldi ve Salâhaddin'in emrinde toplandılar, böylece asker-
leri çoğaldı. Salâhaddin Hısnu'l-Ekrâd'ın doğusunda ve aşağı kısmında
konaklayıncaya kadar yola devam etti. O sırada ben de Sultan'ın yanın-
daydım. Sultan burada iki gün kaldı ve ağırlıklarını bırakıp yola koyul-
du. Askerlerin ağırlıklarını da kalenin alt tarafında olduğu yerde bırak-
tı ve Frank topraklarına girdi. Sâfisa, el-Urayme, Yahmûr ve diğer vi-
lâyetlere baskın düzenleyip yağmaladı. Trablus yakınlarına varıp ülke-
yi gördü ve bölgeye nereden ve nasıl gireceğini öğrenip salimen ordu-
gâha döndü.

Askerler sayılamayacak kadar çok ve muhtelif cinsten hayvanları ga-
nîmet aldılar. Salâhaddin rebiyülâhîrin sonuna (27 Haziran 1188) kadar
Hısnu'l - Ekrâd'ın aşağısında bekledi.

Cebele'nin Fethi

Salâhaddin Hısnu'l - Ekrâd'ın aşağısında beklerken Cebele kadısı
Mansûr b. Nebil yanına gelip şehri kendisine teslim etmek için Cebele'-
ye davet etti. Kadı Mansûr Antakya ve Cebele hâkimi Bohemund'un nez-
dinde sözü dinlenen, fikrine itibar edilen, çok hürmet gören ve yüksek
bir mevkide bulunan bir zat idi. Bohemund'un hâkimiyetindeki Cebele
ve civarındaki yerlerde oturan bütün Müslümanlar üzerinde söz sahibiy-
di; fakat dinî gayreti onu Sultan Salâhaddin'in yanına gitmeğe sevk et-
ti. Kadı Sultan'a Cebele, Lâzıkıyye ve kuzeydeki diğer şehirlerin fethini
tekeffül etti; bunun üzerine Sultan 4 cemaziyülevvel (1 Temmuz 1188)
günü onunla birlikte yola çıkıp 6 cemaziyülevvel (3 Temmuz 1188)'de
Antartus'ta konakladı. Haçlılar şehri boşaltıp çok sağlam iki burçta mü-
dafaaya çekilmişlerdi. Burçlardan her biri müstahkem bir kale ve ele
geçirilmesi zor bir hisar gibiydi. Müslümanlar onların evlerini, mesken-
lerini ve şehrin surlarını tahrip edip buldukları erzakı yağma ettiler.

Templier şövalyeleri de bu burçların birindeydi. Salâhaddin iki bur-
cu da muhasara etti; bunun üzerine burçlardan birindekiler aşağı inip
Sultan'ın emân istediler ve burcu teslim ettiler. Sultan onlara emân
verdi. Burcu tahrip edip taşlarını denize attırdı. Diğer burçta kalan
Templier şövalyeleri ise teslim olmadılar. Salâhaddin'in Hittîn savaşı-

da esir alıp Kudüs'ü fethedince salıverdiği Templier şövalyelerinin reisi de yanlarındaydı. Bu kaleyi muhafaza eden de o idi. Sultan Antartus'u tahrip ettikten sonra oradan ayrılıp Marakiyye'ye geldi. Halk şehri boşaltıp ele geçirilmesi imkânsız kalelerinden el-Markab'a gitmişti. Hiç kimse çok yüksek ve müstahkem olan bu kaleyi zapt etmeyi tahayyül bile etmezdi. el - Markab Hospitalier tarikatının elindeydi. Yol kalenin altından geçiyordu. Kale Cebele istikâmetinde giden bir yolcunun sağına düşerdi. Solda ise deniz yer alıyordu. Yol son derece dar olup ancak teker teker geçilebilirdi.

Tam bu sırada Franklar'ın Sicilya hâkimi Suriye sahilindeki Trablus'ta bulunan Haçlılar'a yardım olarak 70 parça savaş gemisi gönderdi. Bu donanma Salâhaddin'in hareketini haber alınca doğruca oraya gelip el - Markab'ın aşağısında denizde durdu. Oradan geçmek isteyenleri ok yağmuruna tutarak mani olmak istiyorlardı. Salâhaddin bu durumu görünce muhasara aletlerinden cefti ve târikilerin kullanılmasını emretti; bunun üzerine deniz kıyısından başlayarak dar yolun başından sonuna kadar cefti ve târikiler dizildi. Sultan bunların arkasına da okçuları yerleştirdi; fakat Haçlılar onları kendilerine yaklaştırmadılar. Müslümanlar onların arkalarından dolaşıp dar yolu geçtiler ve 18 cemaziyülevvel (15 Temmuz 1188) günü Cebele'ye ulaştılar. Sultan oraya varır varmaz şehri teslim aldı.

Cebele kadısı daha önce gidip şehre girmişti. Salâhaddin oraya varınca Kadı surların üzerinde bayraklarını kaldırdı ve şehri ona teslim etti. Orada bulunan Haçlılar şehrin kalesine kapanıp müdafaaya çekilmişlerdi. Haçlılar emân verilmek şartıyla kaleden ininceye kadar Kadı Mansûr onları bir yandan korkutmağa bir yandan da teslim olmağa teşvik ediyordu. Kadı Haçlılar ellerindeki Cebeleli Müslüman rehineleri serbest bırakıncaya kadar Haçlı rehinelerini yanında tutmağa devam etti.

Cebele'yi elinde tutan Bohemund Kadı Mansûr'dan ve Cebele'nin Müslüman halkından rehineler almış ve onları Antakya'da bırakmıştı. Bu sebeple Kadı da Haçlılardan rehineler aldı ve Bohemund Müslüman rehinelerini salıverinceye kadar onları yanında tuttu. el - Cebel halkının reisleri de Salâhaddin'in yanına gelip halkın itaatlerini bildirdiler. el - Cebel çıkılması çok zor ve sarp dağlardan biriydi. "Kisrail" adıyla bilinen kale de buradaydı. Müslümanlar Cebele ile Hama şehri arasında yer alan bu kaleyi de ele geçirdiler; böylece bu yol o zaman İslâm beldelelerinden ordugâha uzanan bir yol oldu.

Halk oradan geçerken büyük sıkıntılarla karşılaşılıyordu. Salâhaddin Cebele'nin işlerini tanzim edip Şeyzer hâkimi Emîr Sâbıkuddin Osman

b. Dâye'yi şehrin muhafaza ve müdafaasıyla görevlendirdikten sonra oradan ayrıldı.

Lâzikiyye'nin Fethi

Sultan Cebele işini hallettikten sonra Lâzikiyye'ye hareket etti ve 24 cemaziyülevvel (21 Temmuz 1188) tarihinde oraya vardı. Franklar müdafaadan âciz oldukları için şehri terk edip Lâzikiyye'ye ait iki kaleye çıktılar ve savunmaya çekildiler. Müslümanlar şehre girip Franklar'ın çıktığı iki kaleyi muhasaraya başladılar. Kalelere hücumla geçip suru altmış arşın delerek büyük bir gedik açtılar. Çarpışmalar yoğunluk kazandı ve Müslümanlar surların önüne varınca daha da şiddetlendi. Franklar'ın helâk olacaklarını anlamaları ve Cebele kadısının da yanlarına girip onları Müslümanlardan korkutması üzerine emân dilediler, Salâhaddin de onlara emân verdi. Müslümanlar kale önüne gelişlerinin üçüncü günü İslâm sancaklarını iki kaleye de diktiler.

Lâzikiyye çok güzel inşa edilmiş mamur bir beldeydi. Binaların büyük bir kısmında muhtelif mermerler kullanılmıştı ve çok süslüydü. Müslümanlar çoğunu tahrip edip mermerleri başka yerlere götürdüler. Kiliselere bağışlanmış çok miktardaki malın bir kısmını aldılar. Salâhaddin burayı yeğeni Takıyyüddin Ömer'e teslim etti, o da şehri tamir edip kaleyi müstahkem hâle getirdi; öyle ki şehri daha önce görenler bugün görseler tanıyamazlar ve buranın Lâzikiyye olduğuna inanmazlardı. Takıyyüddin kaleleri onarmak hususunda çok gayretliydi ve bu konuda hiç bir masraftan çekinmezdi; nitekim Hama kalesi için de aynı gayreti göstermişti.

Sicilya Donanmasının Durumu

Salâhaddin Lâzikiyye önlerine gelince daha önce bahsettiğimiz Sicilya donanması da gelip Lâzikiyye iskelesi karşısında durdu. Franklar Lâzikiyye'yi Salâhaddin'e teslim edince bu donanmada bulunanlar şehri çok çabuk teslim ettikleri için oradaki Franklar'a ateş püskürüyorlardı; bu sebeple şehirden çıkacak olanları tutup cezalandırmaya karar verdiler, ancak şehirdeki Franklar bunu duyunca cizye ödeyerek orada kalmak istediler. Onların bu tavrı Franklar'ın Lazikiyye'de kalmalarına sebep oldu.

Donanma komutanı daha sonra huzura girmek için emân diledi, Sultan da ona emân verdi. Komutan Sultan'ın huzuruna girip yer öptü; bunun üzerine Sultan: «Bu hareketin anlamı nedir, bunu niçin yaptın?» diye sorunca: «Sen asil ve merhametli bir hükümdarsın. Franklar'a yapacağımı yaptın ve onları itaat altına aldın. Onları salıver de senin kölelerin, beldeler ve ülkeler fetheden askerlerin olsunlar. Onlara beldelerini geri ver. Aksi hâlde denizden karşı koyamayacağın ordular gelir ve işte o zaman zor durumda kalır ve sıkıntıya düşersin.» dedi.

Salâhaddin bu sözlere misliyle mukabele edip: «Biz çok güçlüyüz, denizden gelecek askerlerin hiç bir önemi yoktur. Eğer üzerimize gelecek olurlarsa diğer Franklar'ın başına gelenler onların da başına gelir. Ölüm ve esaret acısını onlara da tattırırız.» dedi. Bunu duyan donanma komutanı istavroz çıkarıp adamlarının yanına döndü.

Sahyûn ve Bir Çok Kalenin Fethi

Salâhaddin 27 cemaziyülevvel (24 Temmuz 1188) günü Lâzıkıyye'den Sahyûn Kalesi'ne hareket etti. Burası çok müstahkem, dağın tepesinde çok yükseklerde inşa edilmiş ve çıkılması zor bir kaleydi. Etrafını derin bir vadi çeviriyordu. Bir yerinde çok dar bir geçit vardı. Mancınkla atılan bir taş buradan kaleye ulaşırdı. Dağ kuzey taraftan vadiye bitişikti. Bu sebeple oraya öylesine derin bir hendek kazmışlardı ki dibi görünmüyordu. Ayrıca çok sağlam beş surla çevirmişlerdi. Salâhaddin vadiye bitişik olan bu dağa indi ve mancınıklar kurup taş yağmuruna tuttu.

Haleb hâkimi olan oğlu eş - Zâhir'e vadisinin en dar yerine inmesini emretti, o da bu emre uyarak oraya gidip mancınıkları kurdu ve kaleyi taşa tuttu. Yanında çok sayıda Halebli piyade vardı. Bunlar cesaretleriyle ün yapmışlardı, El, çarh, zenberek ve zeyyârelerle atılan oklar kaledekilerin çoğunu yaraladı; fakat onlar hâlâ kahramanlık taşıyor ve direniyorlardı. Bunun üzerine Müslümanlar 2 cemaziyülâhir (29 Temmuz 1188) günü hücumla geçtiler ve dağın Franklar'ın tahkim etmeyi unuttukları en yüksek tarafını göze kestirip kayalıklar arasından dağa tırmandılar. Birinci sura ulaşp Franklarla çarpışarak orayı ele geçirdiler. Franklar daha sonra diğer surlar üzerinden savaşı sürdürdüler, fakat Müslümanlar üç suru daha ele geçirip içerde ne kadar sığır, at ve zahire vs. varsa hepsini ganimet aldılar. Franklar kalenin kulesine sığındılar. Müslümanlar onları orada da muhasara ettiler, bunun üzerine fer-yad edip emân dilediler, fakat Salâhaddin kabul etmedi. Bu defa kendi-

leri aleyhine Kudüs gibi bir araziyi vermeyi kararlaştırdılar ve Sultan kaleyi teslim alıp Ebû Kubeys Kalesi hâkimi olan Nâsıruddin Mengüpars adlı emîre verdi, o da burayı çok müstahkem bir kale haline getirdi.

Müslümanlar Sahyûn'u ele geçirince o yörede dağıldılar ve Balâtunûs Kalesi'ni zapt ettiler. Oradaki Franklar Salâhaddin'den korkup kaleyi terk etmişlerdi. Aynı şekilde el - Aydû ve el - Cemâhertîn Kaleleri'ni de ele geçirdiler. Böylece o yöredeki İslâm hâkimiyeti daha da genişledi. Fakat İslâm beldelerinden oraya uzanan yollar Bikisrail mevkiinde çok zor ve meşakkatli noktalardan geçiyordu. Kolay yollardan geçilemiyordu, çünkü bu yolların geçtiği yerlerin bir bölümü İsmâîlîlerin, bir bölümü de Franklar'ın elindeydi.

Bekâs ve Şuğr Kalelerinin Fethi

Salâhaddin daha sonra 3 cemaziyülâhir (30 Temmuz 1188) günü Sahyûn'dan hareketle Bekâs Kalesi'ne vardı ve Franklar'ın kaleyi boşaltıp Şuğr'a sığındıklarını gördü. Bekâs'ı savaş yapmadan ele geçirdi, sonra Şuğr Kalesi üzerine yürüyüp muhasara etti. Bekâs ve Şuğr Kaleleri Lâzıkıyye, Cebele ve Salâhaddin'in Suriye'de fethettiği beldelere giden kolay bir yol üzerinde bulunuyordu.

Salâhaddin Şuğr önlerine inince kalenin çok müstahkem ve alınmasının zor olduğunu ve hiç bir yolla oraya ulaşamayacağını gördü; yine de mancınıklar kurularak hücumla geçilmesini emretti. Askerler bu emre uyup kaleyi taşla tuttular. Ne var ki atılan taşlardan çok azı kaleye varıyor ve onlar da fazla bir zarar vermiyordu. Müslümanlar kale önünde bir kaç gün kaldılar, fakat ele geçirme ümitleri kalmadı. Kale halkı da kendilerine zarar verilemeyeceğinden ve başlarına bir belâ gelmeyeceğinden emin oldukları için savaşa aldırış etmiyorlardı.

Salâhaddin adamlarıyla birlikte oturup kaleyi nasıl ele geçirebilecekleri konusunu görüştükleri sırada içlerinden biri: «Bu kale Allah Taâlâ'nın «Onlar onu ne aşabildiler ve ne de delip geçebildiler» mealindeki âyet-i kerimesinde tavsif ettiği gibi» dedi. Bunun üzerine Salâhaddin de: «Cenab-ı Hak zafer ve fethi nasip edinceye kadar» dedi.

Onlar bu hususu müzakere ettikleri sırada bir Frank askerî gelip Salâhaddin'in yanına gelecek elçi için emân istedi. Bu istek kabul edilip elçi geldi ve üç gün mühlet verilmesini, bu süre içinde kendilerini himaye edecek birliklerin gelmemesi hâlinde, kaleyi içinde bulunan zahire,

hayvan ve diğer şeylerle birlikte teslim edeceklerini söyledi. Salâhaddin de kabul edip sözlerinde duracaklarına dair rehineler aldı.

Üçüncü gün kaleyi teslim ettiler. O gün 16 cemaziyülâhir cuma günü idi. Onların böyle hareket etmelerinin sebebi şu idi: Kaledekiler Antakya prinkepsi Bohemund'a haber gönderip kendisine ait olan bu kalede mahsur kaldıklarını bildirip Müslümanları oradan uzaklaştırmasını istediler. Eğer müslümanları oradan uzaklaştıramazsa kaleyi teslim edeceklerini söylediler. Allah kalblerine korku saldığı için böyle hareket etmişlerdi. Halbuki uzun süre muhasara edilseler dahi hiç kimse onlara ulaşamaz ve Müslümanlar hiç bir sonuç alamazlardı. Salâhaddin kaleyi teslim alıp Kılıç adlı bir emîre teslim etti ve kaleyi onarmasını istedi. Sonra oradan ayrıldı.

Sermîniyye'nin Fethi

Salâhaddin bu kalelerin fethiyle meşgul iken Haleb hâkimi olan oğlu ez-Zâhir Gâzî'yi Sermîniyye üzerine gönderdi, o da burayı muhasara edip halkını sıkıştırdı, kendilerine verilecek arazi karşılığında kaleden inmelerini istedi. Onları indirip arazilerini alınca bu kaleyi yıkıp yerle bir etti ve hiç bir iz bırakmadı. Sermîniyye ve diğer kalelerde çok sayıda Müslüman esir vardı. Bunların hepsi salıverildi, elbise ve yiyecekleri verildi. Sermîniyye 23 cemaziyülâhir (19 Ağustos 1188) cuma günü fethedilmişti.

Cebele'den Sermîniyye'ye kadar bütün bu şehir ve kalelerin hepsi bu kadar çok olmalarına ve cesur ve azılı İslâm düşmanlarının elinde bulunmalarına rağmen altı hafta içinde ele geçirilmişti.

Dilediği zaman zorlukları kolaylaştıran Allah Taâlâ'nın şanı ne yücedir!

Bu şehir ve kalelerin hepsi Antakya'ya bağlı idi. Kusayr, Bağras ve Derb-i Sâk hariç bütün kale ve şehirler fethedilmişti. Bunların fethini de inşaallah sırası geldikçe anlatırız.

Berzeye'nin Fethi

Salâhaddin Şuğr Kalesi'nden ayrılınca Berzeye Kalesi'ne gitti. Burası Sultan'a anlatılmıştı. Efâmiye Kalesi'nin karşısında yer alan kale

Efâmiye'ye bağlı yerleri ortadan ikiye ayırıyordu. Aralarında bir gölcük vardı. Âsi nehriyle Berzeye dağından ve diğer yerlerden çıkan sular bu gölcüğe dökülürdü. Kale halkı Müslümanlara çok zarar veriyor, yol kesip işkence ediyorlardı. Salâhaddin oraya varıp 24 cemaziyülahir (20 Ağustos 1188) günü kalenin doğu tarafına indi. Ertesi gün savaşa ve muhasaraya müsait bir mevzi tespit etmek üzere kalenin çevresini dolaştı, ancak batı ciheti hariç müsait bir yer bulamadı. Burada kendisine küçük bir otağ kurdu. Sultan mevziin çok dar olması sebebiyle yanındaki bazı askerleriyle buraya indi. Askerlerin yanında ağırlıkları yoktu.

Bu kaleyi kuzey ve güney tarafından muhasara etme imkânı olmadığı gibi çıkmak da mümkün değildi. Doğru tarafından çıkmak mümkündü, fakat çok yüksek ve çıkılması zor olduğundan savaşma imkânı yoktu. Batı tarafına gelince, vadi kale yakınına kadar çok yüksek olan dağlarla kuşatılmış durumdaydı. Buradan atılacak taş ve oklar kaleye ulaşabilirdi. Bu sebeple müslümanlar batı tarafına inip mancınıklar kurdular. Fakat kaledekiler de bir mancınık kurup Müslümanların mancınıklarını tesirsiz hâle getirdiler.

Kaleye hâkim noktada bulunan yüksek bir dağdan kaleyi gördüm, fakat buradan kaleye bir şey ulaştırmak imkânsızdı. Bir kadın kaleden mancınıkla taş atarak Müslümanlar'ın mancınığını işe yaramaz hâle getirdi. Salâhaddin mancınığın bir fayda sağlamadığını görünce hücumla geçmeğe ve askerlerinin çok olduğunu göstererek onlarla rekabete girmeye karar verdi. Askerlerini üç kısma ayırdı. Bir kısmı hücum edip yorulunca geri dönecek ve onların yerini ikinci kısım alacaktı. Bunlar da yorulup usanırsa o zaman üçüncü kısım hücumla geçecekti. Bu durum Franklar usanıp yoruluncaya kadar sürekli tekrarlanacaktı. Franklar'ın yanında savaşı nöbetleşe sürdürecektik kadar çok asker yoktu. Franklar da usanıp yorulunca kaleyi teslim edeceklerdi. Ertesi gün yani 27 cemaziyülahir (23 Ağustos 1188) tarihinde bu üç birlikten biri hücumla geçti. Başlarında Sincâr hâkimi İmâdeddin Zengî b. Mevdûd b. Zengî vardı. Onlar hücumla geçince Franklar da kalelerinden çıkıp surların üzerinde savaşı sürdürdüler. Müslümanlar ceftî, cenevi ve târikî denilen siperlerin arkasından onlara ok yağdırdılar ve dağa yakın bir yere kadar ilerlediler. Franklar'a yakın bir yere gelince çıktıkları yerin çok sarp olması ve yükseklerde mevzilenmiş olan Franklar'ın taş ve ok atarak karşı koymaları sebebiyle artık daha fazla ilerleyemediler; çünkü atıkları büyük taşlar dağın eteğine kadar yuvarlanıyor ve hiç bir şeyle durdurulamıyordu.

Bu birinci kısım yorulunca geri gitti ve ikinci birlik dağa çıktı. Bunlar daha önce oturup birinci kısmın dönmesini bekliyorlardı. Bu ikinci kısım Salâhaddin'in hâssa askerleriydi. Franklar'la çok çetin bir savaşa

tutuştular. Mevsım çok sıcaktı, halk çok zor durumdaydı. Salâhaddin elinde silâhıyla etraflarında dolaşüyor ve onları teşvik ediyordu. Yeğeni Takiyyüddin de aynı şeyi yapıyordu. İkinci kısım da öğleye yakın bir zamana kadar savaştıktan sonra yorulup geri döndüler.

Salâhaddin döndüklerini görünce elinde çomakla onları geri çevirmek üzere ilerledi. Oturup sıralarını beklemekte olan üçüncü birliğe seslendi, onlar da hemen harekete geçip kardeşlerinin yardımına koştular ve onlarla birlikte hücumla geçtiler. Bunun üzerine Franklar karşı konulamayacak bir kuvvetle geldiler. İmâdeddin'in askerleri bu sırada istirahata çekilmişlerdi, onlar da hemen kalkıp hücumla geçtiler. İşte o zaman Franklar çok zor durumda kaldılar ve yürekleri ağızlarına geldi. Zaten yorgun ve bitkin düşmüşlerdi. Savaşamaz hâldeydiler, savaşın ve sıcakın şiddetinden dolayı silâhlarını dahi taşıyamaz hâle gelmişlerdi. Müslümanlar Franklar'ın arasına girince geri dönüp kaleye girmeye başladılar. Müslümanlar da onlarla beraber kaleye girdiler. Kalenin doğu tarafındaki karargâhta az sayıda adam kalmıştı. Bunlar Frankların bu tarafı ihmal ettiklerini ve orada muharip birlik olmadığını ve büyük bir kısmının Salâhaddin'in olduğu tarafta toplandığını görünce onlar da ordugâhtan dağa çıktılar ve kendilerine hiç kimse mani olmadı. Bunlar başka bir taraftan kaleye de çıktılar ve daha önce Franklarla birlikte kaleye çıkmış olan Müslümanlar'la karşılaştılar. Kaleyi cebren ele geçirdiler. Franklar kaledeki kuleye girdiler. Müslümanlar orayı da kuşattılar ve delmek istediler.

Franklar yanlarındaki Müslüman esirleri kulenin sathına çıkarmışlardı. Esirlerin ayakları zincirlere ve odunlara bağlanmıştı. Kaledeki Müslümanların tekbir seslerini duyunca onlar da kulede tekbir getirmeğe başladılar. Bunu duyan Franklar Müslümanlar'ın kulenin üzerine çıktıklarını zannederek teslim olmak istediler ve boyun eğdiler; böylece müslümanlar kaleyi cebren ele geçirdiler ve içerde ne varsa yağma ettiler. Halkı, kadın ve çocukları esir aldılar. Kale hakimini ve aile efradını da yakaladılar. Akşam olunca kaleden hiç kimse kalmamıştı. Müslümanlar bazı evleri ateşe verip yaktılar.

Bir Müslüman'ın kurtuluşuyla ilgili garip bir hadise de şudur:

Müslümanlar'dan birini bu kale üzerinde gördüm. Kalenin kuzeyinde yer alan Müslüman birlikten kalenin güneyinde bulunan başka bir Müslüman birliğin yanına gelmişti. Adamcağız dağda bir baştan bir başa koşuyor ve Franklar üzerine taş yağdırıyordu. Bu sırada büyük bir taş atıldı, eğer bu taş isabet etseydi adamı iki ayırırdı. Adam orada düşverdi. Müslümanlar ona seslenip oradan uzaklaşmasını istediler. Adam sağa sola dönüp ne oluyor diye bakındığı sırada o büyük taştan

kopan bir parça yüzüne isabet etti. Halk adamın öldüğünü zannedip: «İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn» diyordu. Bu sırada o büyük taş gelip yüzükoyun yatmış olan adama yaklaştı, sonra adamın hemen yanı başında yer alan sabit bir taşla çarpıp yukarı sıçradı, adamın üzerinden aşırıp öbür tarafına düştü ve ona en ufak bir zarar vermedi. Adam ayağa kalkıp arkadaşlarının yanına kadar koştu, böylece düşmesi adamın kurtuluşuna sebep oldu.

Berzeye hâkimine gelince, o karısı ve çocuklarıyla esir düştü. Damadı da esirler arasındaydı. Askerler esirleri paylaştı. Salâhaddin hemen haber gönderip onları araştırdı ve satın aldı. Bazı aileleri bir araya topladı. Antakya'ya yaklaşıncı onları salıverip şehre gönderdi. Berzeye hâkiminin karısı Antakya hâkimi Bohemund'un baldızıydı. Bohemund'un karısı Salâhaddin ile haberleşir ve ona hediyeler gönderir, ayrıca önemli bir çok gelişmeleri Salâhaddin'e bildirirdi. Bu esirler onun hatırı için serbest bırakıldı.

Derb-i Sâk'in Fethi

Salâhaddin Berzeye Kalesi'ni alınca ertesi gün oradan ayrıldı. Antakya yakınında Âsî nehri üzerindeki Cisru'l-hadid (Demir köprü)'e geldi. Geride kalan askerleri yetişinceye kadar orada bekledikten sonra Derb-i Sâk Kalesi'ne yürüdü. 8 recep (2 Eylül 1188) günü kale önlerine indi. Bu kale Templier tarikatının müstahkem kalelerinden biri olup zor ve tehlikeli zamanlarında muhafaza altında tutmak gayesiyle erzaklarını buraya depo ederlerdi.

Salâhaddin kale önünde konaklayınca mancınıklar kurdurup Franklar'ı taş yağmuruna tuttu. Surların küçük bir bölümünü yıktı, fakat kaledekiler buna aldırış etmediler, bunun üzerine de Salâhaddin hücumu geçilmesini emretti. Askerler derhal hücumu geçip kaleyi şiddetle muhasara ettiler, surların üzerindeki Franklar'ı oradan uzaklaştırdılar. Lağuncılar (nakkâbûn) ilerleyip bir burcu deldiler ve altını açtılar, bunun üzerine burç çöktü, böylece savaşmak için içeri girmek istedikleri yer genişlemiş oldu. Aynı gün geri döndüler ve ertesi gün sabahleyin erkenden hücumu geçtiler.

Kaledekiler Antakya hâkimi Bohemund'a haber gönderip yardım istemişlerdi, bu sebeple muhasaraya sabırla karşı koydular ve cesaret gösterdiler, çünkü ondan gelecek cevabı veya asker göndererek Müslümanları oradan uzaklaştırmasını bekliyorlardı. Eğer böyle olmaz ve onları kendi hâllerine terk ederse onlar da bunu mazeret gösterip kaleyi

teslim etmek zorunda kaldıklarını söyleyeceklerdi. Bohemund'un kendilerine yardımdan âciz kaldığını anlayınca Müslümanlar'ın kaleye hücum ederek kendilerini kılıçtan geçirmelerinden, öldürüp esir almalarından ve mallarının yağmalanmasından korkarak emân dilediler. Salâhaddin onlara üzerlerindeki elbiseden başka yanlarına hiç bir şey almamaları, içerde bulunan silâh, ev eşyası, hayvan ve diğer şeyleri olduğu gibi bırakarak çekip gitmeleri şartıyla emân verdi, sonra onları kaleden çıkarıp Antakya'ya gönderdi. Kale 19 recep (13 Eylül 1188) günü fethedilmişti.

Bağrâs'ın Fethi

Salâhaddin daha sonra Derb-i Sâk'dan Bağras Kalesi'ne yürüyüp orayı da muhasara etti. Başlangıçta kaleyi muhasara edip etmemek hususunda adamları arasında ihtilâf çıkmış ve bir kısmı muhasara edilmesini teklif ederken bir kısmı da karşı çıkarak: «Bağras müstahkem ve ele geçirilmesi zor bir kaledir, üstelik Antakya'ya da yakındır, bu sebeple Antakya'yı muhasara etmekle Bağras'ı muhasara etmek arasında hiç bir fark yoktur. Bu durumda askerlerin büyük bir kısmının öncü birlikleri (yezek) olarak Antakya'nın karşısında bulunması gerekir. Eğer böyle olursa o zaman da kaleyi muhasara edecek muharipler azalır ve kaleye ulaşmak zorlaşır.» dediler.

Bunun üzerine Salâhaddin Allah'tan hayırlısını dileyip yola çıktı ve askerlerinin çoğunu öncü birlikleri olarak Antakya'nın karşısında bıraktı. Bu askerler Antakya'ya bağlı yerlere baskın düzenliyorlardı, ancak Antakya'ya yakın bir mevkiye bulundukları için gafil oldukları bir sırada Antakya halkının kendilerine saldırmamasından korkuyorlardı. Salâhaddin bir kısım askeriyle kaleyi muhasara ediyordu. Mancınıkları kurmuştu, fakat kale çok yüksek olduğu için mancınık etkili olmuyordu. Bu yüzden kalenin fethinin zor olacağına ve gecikeceğine kani oldular. Yanlarındaki su az olduğu için Müslümanlar zor durumda kaldılar; bunun üzerine Salâhaddin havuzlar açtırıp buradan kale önüne su taşınmasını emretti de Müslümanlar ferahladı.

Onlar bu vaziyette iken kale kapısı ansızın açıldı ve bir adam çıkıp yanlarına gelmek için emân diledi. Ona Sultan'ın huzuruna gelmesi için izin verildi. Adam gelip Derb-i Sâk'de olduğu gibi kaledeki her şeyi teslim etmek şartıyla kendilerine emân verilmesini istedi, Sultan da onların isteklerini kabul etti. Elçi İslâm sancaklarını yanına alıp geri döndü. İslâm sancakları kalenin tepesine dikildi. Kaledekiler aşağı indiler ve Müslümanlar içerdeki silâh, zahire ve mallarla birlikte kaleyi teslim aldılar. Salâhaddin kalenin yıkılmasını emretti ve bu emir yerine getirildi;

çünkü kaleden Müslümanlar çok büyük zarar görüyorlardı. Oraya ya-
kın bir yerde bulunan Ermeni kralı İbn Leon kaleyi tamir etmek üzere
yola çıktı ve gerekli tamiratı yapıp sağlam bir hale getirdi. Bir grup as-
kerini de kaleden hareketle civardaki beldelere akınlar düzenlemeleri
için orada bıraktı. Haleb'deki köyler onlardan çok zarar gördü. Kale hâ-
lâ onların elindedir.

Antakya Hâkimiyle Müslümanlar Arasında Yapılan Barış

Salâhaddin Bağras'ı fethettikten sonra Antakya'ya gidip orayı da
muhasaraya karar verdi. Bunu duyan Antakya hâkimi Bohemund kork-
tu ve Salâhaddin'e haber gönderip barış talebinde bulundu, yanındaki
Müslüman esirleri de serbest bırakmağa söz verdi; bunun üzerine Sa-
lâhaddin yanındaki emirlerle, çevredeki hükümdarlarla ve diğer bazı ki-
şilerle istişarede bulundu. Bunların çoğu Bohemund'un teklifini kabul
etmesini tavsiye ettiler, çünkü bu sayede askerler beldelerine dönüp
istirahata çekilecek ve ihtiyaçlarını temin edeceklerdi. Salâhaddin onla-
rın tavsiyelerine uyup barış teklifini kabul etti ve sekiz ay için barış
yaptılar. Barış ekimden mayıs ayının sonuna kadar sürecekti. Sultan
elçisini Bohemund'a gönderip anlaşmaya sadık kalacağına dair yemin et-
mesini ve yanındaki Müslüman esirleri salıvermesini istedi.

Antakya prinkepsi Bohemund bu sırada Franklar'ın en geniş top-
raklara sahip ve en şanlı simâsıydı; çünkü Franklar kontun ölümünden
sonra Trablus ve mülhakatını elindekilere ilâveten Bohemund'a teslim
etmişlerdi. Trablus kontu geride erkek evlât bırakmadan ölmüştü. Bo-
hemund Trablus'u teslim alınca büyük oğlunu oraya nâib tayin etti.

Salâhaddin şaban ayının üçüncü günü (27 Eylül 1188) Haleb'a dön-
dü ve şehre girdikten bir süre sonra Dimaşk'a gidip şark askerlerini da-
ğıttı. Bu askerler arasında Sincâr ve Hâbur hâkimi İmâdeddin Zengî b.
Mevdûd'un askerleriyle Musul ve diğer yerlerin askerleri vardı. Haleb'-
den Dimaşk'a hareket eden Salâhaddin yolda Ömer b. Abdülaziz'in kab-
rine uğrayıp ziyaret etti; ayrıca orada ikâmet etmekte olan Şeyh Ebû
Zekeriyya el-Mağribî'yi de ziyaret etti. Şeyh Ebû Zekeriyya Allah'ın
sâlih kullarındandı ve kerametleri biliniyordu.

Salâhaddin'in yanında Medine-i münevvere emîri İzzeddin Ebû'l-
Füleyte Kâsım b. el-Mühennâ el-Hüseynî de vardı. Daha önce Sultan'ın
yanına gelmiş ve onun fetihlerini müşahade etmişti. Salâhaddin onunla
görüşmeyi ve yanında bulunmasını uğurlu ve mübarek saydı. Sultan ona
çok ikramda bulunur, hürmet eder ve yanından ayrılmaz, bütün işlerin-
de onun sözünü dinler ve ona göre hareket ederdi.

Sultan ramazanın birinci günü (24 Ekim 1188) Dımaşk'a girdi. Salâhaddin'e Dımaşk'ta askerlerini beldelerine dağıtması tavsiye edilince o: «Ömür kısadır, ecelin ne zaman yeteceği belli değildir. Frankların elinde şu bir kaç kale: Kevkeb, Safed, Kerek vs. kalmıştır. Onları da fethetmeden askerleri dağıtmak doğru değildir. Onları da mutlaka ele geçirmeliyiz, çünkü onlar İslâm beldelerinin tam ortasında yer alıyorlar. Onlardan gelecek zararlardan emin olamayız. Eğer onları ihmal edersek sonra pişman oluruz. Doğrusunu Allah bilir.» dedi.

Kerek ve Civarındaki Kalelerin Fethi

Salâhaddin Kerek'i muhasara etmek üzere asker göndermişti. Onlar uzun müddet muhasarayı sürdürdüler. Frankların erzak ve zahireleri tükendi, sonunda atlarını yediler. Dayanılmaz bir hâle gelinceye kadar sabrettiler ve nihayet Salâhaddin'in kardeşi el-Melikü'l - Âdil'e haber gönderdiler. Salâhaddin onu bir grup askerle Kerek'i muhasara etmek ve kendisi Derb-i Sâk ve Bağras'a gidince o yöredeki beldelere göz kulak olmak üzere göndermişti. Kerek'ten gelen Frank elçileri kaleyi ona teslim edeceklerini söyleyip emân dilediler. el-Melikü'l-Âdil de kabul etti ve Kerek'i muhasara etmekte olan kumandana haber gönderecek onlara emân verip kaleyi teslim almasını istedi, o da kaleyi teslim alıp onlara emân verdi.

Aynı şekilde o civardaki Şevbek, Hürmüz, Vuayra ve Sel' gibi kaleleri de teslim aldı. Böylece zihni o yöreyle meşgul olmaktan kurtuldu ve İslâm hâkimiyeti o bölgede yerleşti. Bu bölgede Kudüs vs. gibi şehirlerde oturanların kalpleri emniyet ve huzura kavuştu; çünkü onlar bu kalelerde bulunan Franklar'dan korkar, onların şerlerinden çekinirlerdi.

Safed Kalesi'nin Fethi

Salâhaddin Dımaşk'a varıp kendisine askerleri dağıtması tavsiye edilince: «Safed, Kevkeb ve diğer bazı kaleleri fethetmeden bu askerleri dağıtmam» demiş ve ramazan ayı ortalarına kadar orada kalmıştı. Daha sonra Dımaşk'tan Safed Kalesi'ne yürüyüp muhasara etti. Mancınıklar kurup kaledekileri taşla tuttu. Gece gündüz demeden ok ve taş yağdırmaya devam etti.

Kale halkının erzak ve zahiresi muhasara sırasında bitmek üzereydi. Yukarıda anlattığımız gibi, Salâhaddin onları muhasara ediyordu. Kale halkı Salâhaddin'in kendileriyle savaşmak hususundaki azim ve

kararını görünce yanlarında bulunan az miktardaki erzak tükeninceye kadar beklemekten ve Salâhaddin'in kaleyi zorla ele geçirip kendilerini esir almasından ve öldürmesinden korktular; yahut da yanlarındaki erzak tükenmeden önce ona mukavemet edememekten ve sonunda ele geçirilmekten çekindiler. Bu sebeple Sultana haber gönderip emân dilediler, o da emân verip kaleyi teslim aldı. Franklar kaleden çıkıp Sûr şehrine gittiler. Böylece Allah mü'minleri onların şerrinden kurtardı; zira bu Franklar İslâm beldelerinin ortasında bulunuyorlardı.

Kevkeb'in Fethi

Salâhaddin Safed'i muhasara ettiği sırada Sûr'da bulunan Franklar toplanıp: «Eğer müslümanlar Kevkeb ile irtibatı olan Safed'i fethederlerse Kevkeb de elden gider ve işte o zaman o yöredeki beldelerden hiç ümidimiz kalmaz» dediler; bunun üzerine gizlice asker, silâh vs. göndermeyi kararlaştırdılar. Cesur ve yiğit iki yüz Frank askeri seçtiler. Bunlar geceleyin gizlice hareket ettiler, gündüzleri ise pusuda bekliyorlardı.

Takdir-i İlâhî, tam bu sırada Kevkeb'i muhasara etmekte olan Müslümanlardan biri ava çıktı ve yardıma giden askerlerden birine rastladı. Onu bu bölgede görünce garipsedi, durumunu itiraf etmesi ve orada ruçin bulunduğunu bildirmesi için adamı dövdü, o da derhal meseleyi ikrar etti ve arkadaşlarının bulunduğu yeri gösterdi; bunun üzerine o Müslüman asker, birliğin kumandanı Kaymaz en-Necmî'nin yanına gidip durumu haber verdi. Frank askeri de yanındaydı. Kaymaz hemen bir askerî birlikle yola çıkıp Franklar'ın gizlendiği yere baskın düzenleyip onları yakaladı. Mağaraları, vadi ve geçitleri arayıp hepsini ele geçirdi. Kurtulan olmadı. Hospitalier tarikatına mensup iki kumandan da onların arasındaydı. Bunlar Safed önlerinde bulunan Salâhaddin'in yanına götürüldü. Salâhaddin öldürmek maksadıyla ikisini huzuruna getirtti. Müslümanlar'a karşı şiddetli düşmanlıkları ve yiğitlikleri sebebiyle Hospitalier ve Templier tarikatı mensuplarını öldürmeyi âdet edinmişti. Sultan onların öldürülmelerini emredince biri: «Biz senin o nurlu yüzünü ve mübarek simanı gördükten sonra sanmıyoruz ki bize bir kötülük gelsin.» dedi. Allah rahmet eylesin, Salâhaddin çok bağışlayıcı bir insandı; af dileklerini ve merhamet isteklerini geri çevirmez, affedip bağışlardı. Onların bu konuşmalarını duyunca öldürmekten vaz geçip hapsedilmelerini emretti.

Sultan, Safed Kalesi'ni ele geçirdikten sonra Kevkeb üzerine yürüyüp muhasaraya başladı. Kaledeki Franklar'a haber gönderip kaleyi tes-

lim ederlerse emân vereceğini, aksi hâlde kendilerini öldüreceğini, çokluk çocuklarını esir alacağını ve mallarını yağmalayacağını söyleyerek tehdit etti; fakat onlar sultanı dinlemediler ve teslim olmamakta direndiler; bunun üzerine Sultan savaşı daha şiddetli bir şekilde sürdürdü, mancınıklar kurup kaledekileri taşa tuttu ve sürekli taş yağdırdı. Birbiri ardınca saldırılar düzenledi. Çok yağmur yağıyor, gece gündüz durmuyordu; bu yüzden Müslümanlar diledikleri şekilde savaşıma irakârı bulamadılar ve uzun süre orada kaldılar.

Sonunda bir gün zarfında birbiri ardına hücumlar düzenlediler ve kalenin müdâfaa duvarına (bâşûra) ulaştılar. Lağımçılar (nakkâbûn) da yanlarındaydı, okçular da el yayları ve çarhlarla ok yağdırarak onları koruyorlardı; bu yüzden hiç kimse surun üzerinden başını kaldırıp da bakamıyordu. Sonunda müdâfaa duvarlarını aşip en yüksek surlara doğru ilerlediler. Bunu gören Franklar teslim olmağa razı oldular. Emân istekleri kabul edildi. 15 Zilkade (5 Ocak 1189) tarihinde kaleyi teslim alan Salâhaddin onları Sûr şehrine gönderdi. Franklar Sûr'a vardılar.

Franklar'ın ileri gelen şeytanları, yiğit ve kahramanları, asilzadeleri Sûr şehrinde toplandılar; bu sayede şevket ve azametleri arttı, ateşleri şiddetlendi. Endülüs ve Sicilya ile diğer adalardaki Franklar'a elçi gönderip asker ve yardım istediler. Az da olsa her taraftan yardım gelmeye başladı. Bütün bunlar Salâhaddin'in muhasara ettiği Franklar'ı serbest bırakmakta ileri gitmesinden kaynaklanıyordu. Sultan bu davranışından dolayı üzüntü ve pişmanlık duydu, fakat bu pişmanlık bir fayda sağlamadı.

Kevkeb ve Safed'in fethiyle Eyle sınırından Beyrut'a bağlı yerlerin en uzak noktasına kadar her yer Müslümanların eline geçmiş oldu. Arada Sûr şehrinde başka hiç bir Frank şehri kalmadı. el-Kusayr hariç Antakya'ya bağlı bütün beldeler de Müslümanlar'ın eline geçmişti. Salâhaddin Safed'i ele geçirince Kudüs'e hareket etti. Kurban bayramını orada geçirdi, sonra Akkâ'ya geçip yıl sonuna kadar orada kaldı.

Mısır'da Bir Şii Topluluğunun Zuhuru

Bu sene Kahire'de 12 kişilik bir Şii grubu geceleyin ayaklanıp Şii-lerin parolasıyla «Yâ le-Âli! Yâ le-Âli!» diye bağırarak geçitlere girdiler. Şehir halkının davetlerini benimseyeceklerini, kendileriyle birlikte hareket edeceklerini ve Şii devletini yeniden tesis ederek sarayda hapsedilmiş olan bazı adamlarını serbest bırakacaklarını ve şehri ele geçireceklerini sanıyorlardı; fakat hiç kimse onlara iltifat etmedi.

Bu durumu görünce de korkarak dağıldılar, fakat yakalandılar. Hadeseden Salâhaddin'i haberdâr ettiler. Sultan bu işe üzüldü ve canı sıkkıldı. Kadı Fâzıl Sultan'ın huzuruna girince bu haberi kadıya da iletti; bunun üzerine Kadı Fâzıl: «Buna sevinmen gerekir; hiç üzülmeye, tasalanma; çünkü bu hadisle halkın sana bağlılığını ve sana olan sevgisini, senden başkasını istemediklerini, senin düşmanına ilgi duymadıklarını anladın. Eğer sen halkın ve adamlarının kalbindeki sevgiyi öğrenmek maksadıyla böyle bir olay çıkarmak üzere adamlar görevlendirsen ve onlara bol miktarda para versen yine de az gelirdi.» dedi. Sultan bu sözlerden memnun oldu.

Kadı Fâzıl Salâhaddin'in devletinin büyük ve önemli bir simasıydı. İleride ölümünden bahsederken menkıbelerini de anlatacağız.

Halife'nin Askerlerinin Sultan Tuğrul Karşısında Mağlûp Olmaları

Halife en-Nâsır Lidinillâh bu sene büyük bir ordu hazırlayıp veziri Celâleddin Ubeydullah b. Yûnus kumandasında Kızıl'a yardıma gönderdi. Sultan Tuğrul'un ülkesine girmesine mani olmak istiyordu. Ordu 3 Safer (3 Nisan 1188) tarihinde yola çıkıp Hemedan yakınlarına kadar ilerledi, fakat Kızıl onlara iltihak etmedi. Tuğrul askerleriyle üzerlerine yürüdü. İki ordu 8 rebiyülevvel (7 Mayıs 1188)' de Hemedân yakınlarındaki Dâ-yı Merc'de karşılaşp savaşa tutuştu. Bağdâd askerleri sebat etmeyip bozgun hâlinde dağıldı; fakat vezir bir elinde kılıç, bir elinde mus-haf savaşa devam etti. Tuğrul'un askerleri gelip onu esir aldılar, yanındaki silâh, hazine, at vs. ne varsa alıp götürdüler. Halife'nin ordusu dağınık bir hâlde Bağdâd'a döndü.

Ben bu sırada cihada çıkmak isteyen Salâhaddin'in arkasında idim. Asilzâdelerden bir grup Bağdâd askerlerinin yola çıktığını haber verdi, bunun üzerine Salâhaddin: «Siz âdetâ onların mağlûbiyet haberini getirmiş gibisiniz.» dedi. Orada bulunanlardan biri: «Nasıl olur?» diye sorunca: «Hiç şüphesiz benim adamlarım ve aile efradım savaşmayı ve zirden çok daha iyi bilir. Orduda daha fazla sözü dinlenir. Buna rağmen ben onlardan hiç birini korkmadan bir askerî birliğin başında göndere-mem. Bu vezir savaştan anlamaz. Emirler onu itaate lâıyk görmezler. Halbuki karşısında cesur ve bizzat savaşacak bir sultan vardır; maiyyeti ona itaat eder.» dedi. Nitekim vaziyet Sultan'ın dediği gibi oldu ve Bağdâd askerlerinin mağlûbiyet haberi geldi, bunun üzerine Sultan adamlarına: «Ben size sonucun böyle olacağını söylemiştim; gelen haberler de bunu gösteriyor.» dedi.

Bağdâd askerleri mağlûp vaziyette dönünce Ahmed b. el-Vâsık Bil-lâh ve diğer bazı şairler bu hezimetini konu alan şiirler yazdılar.

Aslında bu hadiseyi daha önce anlatmalıyım; fakat önceki olaylar birbirini izlesin, arada kopukluk olmasın diye sonraya bıraktım, çünkü olaylar birbirleriyle ilgiliydi.

Çeşitli Olaylar

Üstâdımız Ebû Muhammed Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Süveyde et-Tekrîfî bu sene öldü. Hadis âlimiydi ve güzel eserleri vardı.

Halife'nin zevcesi Selçuka bint Kılıç Arslan b. Mes'ûd bu sene öldü. Selçuka Hatun; daha önce Hısn-Keyfâ hâkimi Nûreddin Muhammed b. Kara Arslan'ın karısıydı. Nûreddin ölünce Halife ile evlenmişti. Halife onun ölümüne çok üzüldü ve bütün ahali onun üzüntüsünün farkına vardı. Şehrin batı yakasında kabrinin üzerine bir türbe yaptırdı. Türbenin yanı başına da «er-Remle» adıyla meşhur ribatını yaptırdı.

Alâaddin Tanamış da bu sene öldü ve tabutu Hz. Hüseyin'in türbesine götürüldü.

Halife'nin hadımı Hâlis de bu sene öldü. Bağdâd'ın en büyük emiriydi.

Ebû'l-Ferec b. en-Nakûr el-Adl da bu sene Bağdâd'da öldü. Semâ yoluyla pek çok hadis öğrenmişti. Muhaddis bir aileye mensuptu. Allah rahmet eylesin!

HİCRET'İN BEŞ YÜZ SEKSEN BEŞİNCİ (M. 1189 - 1190) YILI OLAYLARI

Şakif-Arnûn'un Fethi

Salâhaddin bu yılın rebiyülevvel ayında (nisan - mayıs 1189) müstahkem bir kale olan Şakif Arnûn'u muhasara etmek üzere yola çıktı ve Merc-i Uyûn'da konakladı. Şakif Kalesi ve aynı zamanda Sağda hâkimi olan Reynald da oraya geldi. Çok kurnaz ve dahi bir zat olan Reynald Sultan'ın huzuruna gelip onunla görüştü ve itaat arz edip dost olmak istediğini söyleyerek şöyle dedi: «Ben seni severim, senin iyiliklerini de unutmadım; fakat Merkis'in aramızdaki bu dostluktan haberdar olup yanında bulunan çocuklarıma işkence etmesinden korkuyorum ve bu sebeple onları Merkis'in yanından kurtarıncaya kadar bana mühlet vermeni istiyorum. Sonra gelir onları senin yanında bırakır ve kaleyi sana teslim ederim. Biz de senin hizmetine girer ve senin vereceğin iktalarla yetiniriz.» Salâhaddin bu sözleri doğru zannetti ve isteklerini kabul etti. Şakif'in cemaziyülâhir ayında (temmuz - ağustos 1189) teslim edilmesi kararlaştırıldı.

Salâhaddin Merc-i Uyûn'da kalıp Reynald'ın gelip kaleyi teslim etmesini bekledi, bu arada Antakya prinkepsi Bohemund ile yaptıkları anlaşmanın müddetinin dolmasına az bir süre kaldığı için üzüntülü ve düşünceliydi. Yeğeni Takiyyüddin'e yanındaki ve Şark beldelerinden gelecek askerlerle Antakya'nın karşısına gitmesini ve Bohemund'un anlaşmanın müddeti dolunca Müslüman beldelere karşı saldırıda bulunmasına mani olmasını istedi.

Sultan aynı şekilde Haçlılar'ın Sûr şehrinde toplanmalarından ve kendilerine deniz yoluyla yardım gelmesinden dolayı çok düşünceli ve üzgündü. Salâhaddin'in Kudüs'ün fethinden sonra esir alıp serbest bıraktığı Frank kralı ile Merkis aralarındaki ihtilâfa son verip anlaşmışlardı. Sayılamayacak kadar çok Frank bir araya toplanmış ve Sûr şehri

dışına çıkmışlardı. İşte bu ve benzeri olaylar onun canını sıkmaktaydı. Şakîf'i almadan çok sayıda Frank'ın toplandığı Sûr'a gitmekten çekiniyordu; çünkü böyle yaparsa erzak ikmali yapamayacaktı. Buna rağmen o Şakîf hakimî Reynald'a verdiği sözü tutarak orada beklemekteydi.

Halbuki Reynald bu anlaşma süresince askerler için lüzumlu erzak, silâh ve Şakîf'i müstahkem hale getirmek için gerekli şeyleri satın alıyordu. Salâhaddin ise iyi niyetle bekliyor ve kendisine onun yaptığı hilekârlıklar anlatılıp onun gayesinin Sûr'daki Franklar'dan yardım sağlamak için vakit kazanmaktan ibaret olduğunu ve Frankların desteğini sağlar sağlamaz adiliğini gösterip anlaşmaya muhalefet edeceğini ve Sultan'a verdiği sözde durmayacağını söylediler. Salâhaddin anlaşmanın müddeti dolmak üzereyken ordugâhtan Şakîf-Arnûn yakınlarına gitti ve Reynald'ı yanına getirtti. Anlaşma müddetinin dolmasına üç gün kalmıştı. Reynald'a Şakîf'in teslimi meselesini hatırlatınca o karısı ve çocuklarını kurtaramadığını söyleyerek özür diledi. Merkis'in onların yanından ayrılmalarına müsaade etmediğini söyledi ve bir müddet daha zaman tanınmasını rica etti. İşte o zaman Salâhaddin onun hile yaptığını anladı, tutup hapse attı ve Şakîf'in derhal teslim edilmesini istedi; bunun üzerine Reynald bir papaz istedi ve kaleyi teslim etmeleri için Şakîf'tekilere mesaj yollayacağını söyledi, onlar da papazı getirttiler. İki si gizlice fısıldaştılar. Kimse ne söylediklerini anlamadı. Papaz Şakîf'e gidince kaledekiler isyan ettiler. Salâhaddin de Reynald'ı Dımaşk'a gönderip hapsetti, sonra da Şakîf'e yürüyüp muhasara etti ve sıkıştırdı. Kaleye giriş çıkışları ve zahire ikmâlini önlemek gayesiyle orada askeri birlik bıraktı.

Öncü Birliğiyle Franklar Arasındaki Savaş

Salâhaddin Merc-i Uyûn ve Şakîf önlerinde iken Sûr önlerinde Franklar karşısında öncü birliği olarak görevlendirdiği adamlarından aldığı mektuplarda Franklar'ın Sûr köprüsünü geçip Sayda'yı muhasara etmeğe karar verdiklerini öğrendi; bunun üzerine Şakîf önünde görevlendirdiği adamları hariç cesur ve yiğit insanlardan oluşan bir süvari birliğiyle yola koyuldu ve yanına ağırlıklarını almadı, fakat Franklar'a yetiştiginde iş işten geçmişti.

Franklar Sûr'dan ayrılıp gayelerini gerçekleştirmek üzere hareket etmişlerdi. Öncü birliği onlarla oradaki dar bir geçitte karşılaştı ve savaşa tutuşup onları engellediler. Gençlerin saçını ağartacak kadar çetin bir savaşa girdiler. Çok sayıda Frank askerini esir aldılar. Meşhur

yedi Frank şövalyesini öldürüp çok sayıda insanı yaraladılar. Aynı şekilde aralarında Salâhaddin'in bir memlûkünün de bulunduğu çok sayıda Müslüman da öldürüldü. Salâhaddin'in memlûkü Frank saflarına tek başına dalmış ve onların arasına karışıp sağa sola kılıç sallamış, bunun üzerine Franklar üzerine üşüşüp onu öldürmüşlerdi. Allah rahmet eylesin. Bu hadiseden sonra Franklar Sayda'ya ulaşmadan yerlerine geri döndüler.

Gönüllü Gazilerin Katıldığı Bir Savaş

Salâhaddin öncü birliğinin yanına vardığı zaman yukarıda anlattığımız olay olup bitmişti. Salâhaddin küçük bir çadır kurdurup onların yanında kaldı. İntikam almak için Franklar'ın dönmesini bekliyordu, öldürülen Müslümanların öcünü alacaktı. Bir gün az sayıdaki adamıyla dağdan Franklar'ın karargâhlarını gözetlemek ve ona göre gerekli tedbirleri almak maksadıyla yola koyuldu. Orada bulunan Arap ve çeşitli milletlere mensup gönüllü gaziler Salâhaddin'in savaş için hareket ettiğini zannederek sür'atle yola çıkıp düşman arazisine daldılar. Hiç bir tedbir almaksızın Sultan'ı geride bırakıp Franklar'a yaklaştılar. Bunu duyan Salâhaddin bir kaç emirini gönderip onları geri çevirmek ve himaye etmek istediye de bu emirleri dinlemediler ve Sultan'ın teklifini kabul etmediler.

Franklar gönüllülerin arkasında pusuda yatan birlikler olduğuna inandıkları için gönüllülerin üzerine yürümediler ve adam gönderip işin aslını öğrenmek istediler. İstihbarat sonunda gönüllülerin Müslümanlarla irtibatlarının kesildiğini ve korkulacak bir durum olmadığını öğrendiler. Bunun üzerine yek vücut hâlde gönüllülere saldırıp savaşa girdiler ve onları kırıp geçirdiler. Tanınmış çok sayıda insan da onlarla birlikte öldürüldü. Gönüllülerin başına gelen bu felâket Salâhaddin ve Müslümanlar'ın çok zoruna gitti. Onlar acele edip kendilerini tehlikeye atmakta ileri gitmişlerdi. Allah onlardan hoşnut olsun ve rahmetini esirgemesin!

Bu hadise 9 cemaziyülevvel (25 Haziran 1189) günü olmuştu. Salâhaddin bu durumu görünce dağdan inip askerleriyle Franklar üzerine saldırdı ve yolu tutmuş olan Franklar'ı köprüye doğru sürdü. Bir kısmı kendilerini suya attılar. Bunlardan öldürülenler hariç yaklaşık yüz zırhlı Frank askeri boğuldu. Sultan onları sıkıştırıp muhasara etmeğe karar verdi. Bunu duyan halk her taraftan akın etti ve Sultan'ın etrafında pek çok kişi toplandı. Bunu gören Franklar Sûr şehrine geri dön-

düler. Onlar dönünce Salâhaddin de Tibnîn'e oradan da Akkâ'ya gidip bir süre bekledikten sonra ordugâha döndü.

Üçüncü Bir Olay

Salâhaddin ordugâha dönünce Franklar'ın odun ve kuru ot toplamak maksadıyla Sûr'dan çıktıklarını ve muhtelif istikametlere dağıldıklarını haber alınca Akkâ'daki askerlere mektup gönderip 8 cemazi-yülevvel (24 Haziran 1189) pazartesi günü onları iki yönden karşılamak üzere sözleşti; ayrıca o yöredeki vadi ve tepelerde pusu kurmaları için askerler görevlendirdi. En cesur askerlerini seçip Franklar'a saldırmalarını, eğer onlar üzerlerine saldıracak olurlarsa küçük çapta bir çatışmaya girmelerini, sonra savaşmaktan âciz oldukları gösterircesine geri çekilmelerini ve şayet Franklar kendilerini takib ederse onları pusu kurulan yere kadar çekmelerini, sonra da kendileri önden, pusudaki birliklerin de arkadan hücumla geçmelerini emretti. Onlar da bu azim ve kararla yola koyuldular.

İki taraf birbirlerini görünce savaşa tutuştular. Müslüman süvariler mağlûp vaziyette geri çekilmeyi kendilerine yakıştıramayıp savaşı sürdürdüler. Her iki taraf da sabırla savaşıyordu. Sonunda çarpışmalar şiddetlenip iş büyüdü. Savaş devam ettiği için pusudaki birlikler uzun süre beklediler. Arkadaşlarının başına bir iş gelmesinden korkarak pusu kurdukları yerden çıkıp sür'atle onların tarafına hareket ettiler. Bu sırada onların çok çetin bir savaşa tutuştuklarını öğrendiler. Vaziyet daha da şiddetlendi. Aralarında Rebia ve Tayy kabilesine mensup dört emîr vardı; bunlar bu yöreyi tanımıyorlardı, bu yüzden arkadaşlarının gittiği yoldan gitmediler. Arkadaşlarının yanına ulaşacakları zannıyla vadi yoluna girdiler. Salâhaddin'in bir memlûkü de onları takib etti. Haçlılar onları vadide görünce onların bu bölgeyi tanımadıklarını anladılar ve üzerlerine yürüyüp savaşa girdiler.

Salâhaddin'in memlûküne gelince, o atından inip bir kaya üzerine oturdu ve yayını eline alıp kendini müdafaa etti. Franklar onu zenberklerle ok yağmuruna tuttular. O da onlara ok yağdırıyordu. Onlardan çok sayıda insanı yaraladı, fakat kendisi de pek çok yerinden yaralanıp yere düştü. Ölmek üzereyken Haçlılar yanına kadar geldiler, fakat ölmüş zannedip oradan uzaklaştılar. Ertesi gün Müslümanlar Haçlılar'ın bulunduğu yere geldiler ve onların cesetleriyle karşılaştılar. Salâhaddin'in memlûkü ise ölmemişti. Onu hemen bir sedyeye koyup götürdüler. Memlûk çok yaralı olduğu için tanınmaz hâldeydi. Hayatın-

dan umut kestiklerinden şehitlikle müjdeleyip oradan ayrıldılar. Sonra geri dönüp baktıklarında iyileşip canlandığını gördüler, yanına koşup su verdiler, sonra iyice düzeldi, bundan sonra katıldığı her toplantıda büyük bir etkisi oluyordu.

Haçlılar'ın Akkâ'ya Yürüyüp Muhasara Etmeleri

Yukarıda zikrettiğimiz gibi, Haçlılar Sûr şehrinde büyük bir kalabalık oluşturmuşlardı; çünkü Salâhaddin fethettiği şehir ve kalelerin halkına emân verip onları malları ve çocuklarıyla beraber Sûr'a gönderirdi, bu yüzden tespit edilemeyecek kadar çok sayıda insan orada toplandı. Ayrıca uzun yıllar yetecek kadar da erzak stok edilmişti. Rahipler, papazlar ve meşhur şövalyelerden müteşekkil pek çok kişi karalar giymiş, Kudüs'ü kaybettiklerinden dolayı üzüntülerini ifade ediyorlardı. Kudüs patriği onları yanına alıp Frank şehirlerini dolaşarak halktan yardım istiyor ve onların himayelerine sığınıyorlar, onları Kudüs'ün intikamını almaya teşvik ediyorlardı. Sonra Hz. İsa'yı bir bedvî tarafından dövülürken gösteren resimler yaptılar. Hz. İsa'nın kanlı tasvirlerini çizerek: «İşte bu Müslümanların peygamberi Hz. Muhammed'in Hz. İsa'yı dövdüğünü, yaralayıp öldürdüğünü göstermektedir.» dediler.

Bu Franklar'ın çok ağırına gitti. Derhal kadınlar da dahil toplanıp bir araya geldiler. İleride anlatacağımız gibi, Akkâ' önlerindeyken yanlarında bir kaç tane de kadın vardı ve bunlar kendi akrabalarıyla mübârezeye çıkmışlardı. Mübârezeye çıkamayanlar yerine başkasını kiralar veya durumlarına göre onlara para verirlerdi. Bu sebeple orada sayılamayacak kadar insan ve çok miktarda mal toplanmıştı.

Hısnu'l-Ekrâd'da mukim Müslümanlardan biri (bu şahıs Salâhaddin'in adamlarının askerlerindendi, onlar onu yıllar önce Franklılara teslim etmişlerdi. Şimdi Frankların İslâm ülkelerini yağmalamalarına muvafakat ettiğine, onların safında savaştığına, onlarla birlikte hareket ettiğine pişmandı) bana şunları anlatmıştı: (Onunla niçin ve nasıl görüştüğümü inşaallah 590 (1193 - 1194) yılı olayları arasında anlatacağım).

Bu adam bana Hısnu'l-Ekrâd'da bir Haçlı taifesiyle yardım istemek üzere dört savaş gemisiyle sahildeki Rum ve Frank şehirlerine girdiklerini anlatıp: «Rûmiyyetü'l Kübrâ (Roma)'ya kadar gidip dolaştık, sonra gemileri altın ve gümüşle doldurup oradan ayrıldık.» dedi.

Esirlerden biri bana bir annenin tek çocuğu olduğunu ve dünyada bir evden başka hiç bir şeyleri olmadığını, annesinin o evi satıp para-

sıyla kendisini techiz edip bir evi (aileyi) kurtarmak için gönderdiğini, fakat esir alındığını anlatmıştı.

Dinî ve sınırsız nefsanî duyguları Haçlıları bu şekilde hareket etmeğe zorluyordu, bu yüzden de pek çok zorluk ve zilletlerle karşılaşmalarına rağmen çok uzak yerlerden kara ve deniz yoluyla sefere katılıyorlardı. Eğer Allah Taala Müslümanlara lütuf ve ihsanda bulunmamış ve ileride anlatacağımız gibi Alman kralını Suriye seferine çıkacağı sırada helâk etmemiş olsaydı işte o zaman: «Suriye ve Mısır bir zamanlar Müslümanlarındı» denilecekti.

İşte onların çıkış sebebi bu idi. Sûr'da toplandıkları zaman çokluklarından dolayı birbirleri arasında dalgalar gibi gidip geliyorlardı. Yanlarında muazzam miktarda mal vardı. Ülkelerinden deniz yoluyla erzak, zahire, silâh, techizat ve asker geliyordu. Artık Sûr şehri onlara dar geldi, işi dışı onları almaz oldu. Bu sebeple Sayda şehrine gitmek istediler ve zikrettiğimiz olaylar oldu. Sonra geri dönüp Akkâ'ya gitmeğe ve ele geçirinceye kadar muhasara etmeğe karar verdiler. Piyade ve süvarileriyle birlikte yola koyuldular. Sahilden gidiyorlar, ovaya ve dağ yoluna sapmıyorlar, dar geçitlere veya geniş yollara girmiyorlardı. Gemileri de denizde karşılarında yol alıyordu. Silâh ve zahireleri gemilerdeydi; çünkü eğer karşılarına güç yetiremeyecekleri bir kuvvet çıkarsa gemilere binip geri döneceklerdi. 8 recep (22 Ağustos 1189) tarihinde yola çıkmışlar ve 15 recep (29 Ağustos 1189)'de Akkâ önlerine konaklamışlardı. Onlar giderlerken Müslümanların öncü birlikleri onlara saldırıp topluluktan ayrı düşmüş ve geride kalmış olan Frank askerlerini yakalayıp götürüyorlardı.

Salâhaddin onların hareket ettiklerini öğrenince hemen yola çıktı ve onlara yakın bir yere kadar geldi. Sonra emirlerini toplayıp işaret etti. «Frankların hizasında gidip hareket halindeyken onlarla savaşmak mı, yoksa onların gittiği yoldan başka bir yolu takip etmek mi daha doğrudur?» dedi. Emirler: «Onlarla birlikte giderek sıkıntıya katlanmaya gerek yoktur; çünkü yol çok dar ve sarpıtır. Şu anda onlara dilediğimizi yapacak durumda değiliz. Geniş ve rahat yolu takip etmeniz daha iyi olur. Akkâ yakınlarında karşılarına çıkar, onları perişan ederiz.» dediler.

Salâhaddin onların rahata mütemâyil olduklarını görüp fikirlerini kabul etti. Halbuki niyeti onlarla birlikte yol almak ve hareket halindeki Franklarla savaşa girmekti. Bu sebeple: «Eğer Franklar bir yere konaklarsa orayı sımsıkı ellerinde tutarlar. Bizim onları sıkıştırmamız ve maksadımıza ulaşmamız zor olur. Bana kalırsa Franklar Akkâ'ya varmadan önce onlarla savaşa girmemiz daha doğru olur.» dedi; fakat

kumandanlar karşı çıktılar. Sultan da onlara uydu ve Kefer Kennâ yolunu takip ettiler. Franklar onları geçti. Sultan bir grup emirini Franklar'ın karşısında bırakmıştı. Onlar Franklar'a ok atıyor ve uzaktan savaşıyorlar, yalnız yakaladıkları Frank askerlerini kapıp götürüyorlardı. Sayıca az olmalarına rağmen Franklar bunlara saldırmadılar. Eğer Salâhaddin'in görüşü kabul edilse ve onların karşısında yol alınarak Akkâ'ya varmadan önce onlarla savaşa girilseydi hiç şüphesiz maksad hasıl olur ve Haçlılar Akkâ'dan geri çevirilirdi. Ne var ki Allah Taâlâ bir işi murad ederse sebeplerini de hazırlar.

Salâhaddin Akkâ'ya varınca Haçlılar'ın deniz yoluyla gelip başka bir taraftan şehrin önüne indiklerini gördü. Artık Müslümanlar'ın oraya girme imkânı kalmamıştı, bu sebeple Salâhaddin Haçlılar'ın karşısına inip otağını Tell - Keysân önlerine kurdu. Sağ cenâhı Tellü'l-Gayâziyye'ye, sol cenâhı ise oradaki akarsuya (en-Nehru'l-câri) kadar yayılmıştı. Ağırlıkları ise Saffûriyye'de idi. Sultan çevredeki şehirlere haber salıp askeri yardım istedi; bunun üzerine Musul, Diyarbekir, Sincâr ve el-Cezîre'nin diğer şehirlerinden askeri birlikler geldi. Yeğeni Takiyyüddin ile Harrân ve Urfa hâkimi Muzafferüddin b. Zeyneddin de Salâhaddin'e yardıma geldi.

Müslümanlar'a yardımlar karadan, Haçlılara ise denizden geliyordu. Akkâ önlerinde kaldıkları süre içinde iki taraf arasında küçük büyük pek çok savaş oldu. Bunların bir kısmı meşhur bir kısmı daha basit savaşımlardı. Ben işi uzatmamak maksadıyla sadece büyük savaşları anlatacağım. Diğerleri iki tarafa mensup askerler arasındaki önemsiz savaşımlardır. Bu sebeple anlatmaya değmez.

Sultan Haçlılar'ın karşısına indiğinde ne onların yanına ve ne de Akkâ'ya gidebildi. Recep ayı bu şekilde geçti. Sonra şaban ayının birinci günü (14 Eylül 1189) onlarla savaşa girdi, ama dilediğini elde edemedi. Halk mevzide geceledi. Ertesi gün sabahleyin bütün gücüyle saldırıya geçti ve sabahtan öğleye kadar onları her taraftan kuşattı. İki taraf da öyle büyük bir sabırla savaşı sürdürdüler ki, görenler hayretlerini gizleyemediler.

Öğle vakti Takiyyüddin sağ cenahtan yanındaki Haçlı birlikleri üzerine çok şiddetli bir şekilde hücumla geçti ve onları bulundukları noktalardan uzaklaştırdı. Kardeş kardeşe dönüp bakmadan birbirlerini çiğneyerek kaçtılar ve o civardaki Franklar'a sığındılar. Onlarla birleşteler ve şehrin yarısını tahliye ettiler. Takiyyüddin onların yerini ele geçirip şehre sıkı bir şekilde tutundu. Tahliye edilen yerler onun eline geçti. Müslümanlar şehre girip çıktılar. Yollar açıldı ve şehirdekiler muhasaradan kurtuldu. Salâhaddin şehre istediği kadar asker, zahire,

mal, silâh vs. soktu. Eğer müslümanlar akşama kadar savaşa devam et-selerdi hiç şüphesiz maksatlarına ulaşacaklardı. İlk hücumda heyecan ve korku vardı, fakat onlar bu imkâna kavuşunca rahatı tercih edip sa-vaşı bıraktılar ve: «Yarın sabah hücumla geçer ve onların kökünü ka-zırız.» dediler.

Salâhaddin'in şehre soktuğu adamlar arasında büyük emirlerinden biri olan Hüsâmeddin Ebû'l-Heycâ es-Semîn de vardı. Ebû'l-Heycâ Er-bil'deki el-Hikemiyye aşiretine mensuptu. O gün Haçlılardan pek çok kişi öldürüldü.

Başka Bir Olay ve Arap Savaşı

Ertesi gün, yani 6 şaban (19 Eylül 1189)'da Müslümanlar bütün güçlerini seferber etmek ve onların kökünü kazımak azim ve kararıyla hücumla geçip Haçlı mevzilerine doğru ilerlediler, fakat Haçlıları dikkatli ve tedbirli bir halde gördüler. Dünkü ihmalkârlık ve tembel-liklerine pişman oldular. Haçlılar çevrelerini ve o yöreyi muhafaza al-tına almışlar ve Müslümanlar'ın yaklaşımlarına mani olmak için hen-dek kazmağa başlamışlardı, fakat Müslümanlar onlarla savaşmakta ısrarlıydılar. Haçlılar onlara hücum etmiyor ve yerlerinden ayrılmıyor-lardı. Bu durumu gören Müslümanlar geri döndüler.

Daha sonra bir Arap topluluğu Haçlılar'ın odun toplamak vs. ga-yesiyle başka bir noktadan yola çıktığını öğrenince 16 şaban (29 Eylül 1189) günü nehrin kıyısında ve o civarda pusu kurdular. Haçlılar her zamanki gibi yola çıkınca Araplar üzerlerine saldırıp hepsini kılıçtan geçirdiler ve yanlarındaki eşyayı ganimet aldılar. Haçlılar'ın başlarını Salâhaddin'e götürdüler, o da onlara lütuf ve ihsanda bulunup hil'atler verdi.

Akkâ Önlerindeki Büyük Savaş

Yukarıda anlattığımız hadiseden sonra Müslümanlar 20 şaban (3 Ekim 1189) a kadar orada bekleyip her gün sabah münavebeyle hücu-ma geçiyorlar, fakat Haçlılar ordugâhlarından dışarı çıkmıyorlardı. Sonunda Haçlılar bu meseleyi görüşmek üzere toplandılar ve: «Mısır askeri henüz gelmediği halde Salâhaddin bizi bu kadar sıkıştırıyor, ya Mısır ordusu da gelirse halimiz ne olur?, Yapacağımız en doğru iş ya-

rın sabah Müslümanlar hücum etmektir. Yardımcı birlikler gelmeden ve askerler bir araya toplanmadan önce saldırırsak belki galip geliriz» dediler.

Salâhaddin'in çok sayıda askeri o sırada yanında değildi. Bir kısmı Antakya prinkepsi Bohemund'un süvari birliklerini Haleb'e bağlı yerlerden uzaklaştırmak gayesiyle Antakya karşısında, bir kısmı sınır boylarını muhafaza etmek üzere Trablus karşısında Hıms'ta, bazı birlikler şehri himaye için Sûr'un karşısında, bazı askerler de Mısır'da Dimyât, İskenderiye ve diğer bazı şehirlerin sınır boylarında idiler. Geri kalan Mısır askerleri de, yukarıda zikrettiğimiz gibi, uzakta bulundukları için henüz oraya ulaşmamışlardı. İşte bunlar Haçlılar'ı Müslümanlar'a hücumu ve savaşa sevkeden faktörlerdendi.

Müslümanlar her zamanki gibi sabahladılar. Bir kısmı savaşa giderken bir kısmı da çadırlarında kalıyordu. Bazıları bir ihtiyacı için bir arkadaşının yanına gitmiş, bazıları da kendileri, arkadaşları ve hayvanlarının ihtiyacını karşılamak vs. maksadıyla dışarı çıkmıştı. Haçlılar tam bu sırada her tarafa yayılmış, çekirgeler misali yer yüzünde sıçrayıp duruyorlardı. Her yer Haçlı askerleriyle doluydu. Haçlılar Salâhaddin'in yeğeni Takiyyüddin Ömer'in kumanda ettiği sağ cenaha saldırmak istiyorlardı. Onların kendi tarafına geldiğini gören Takiyyüddin ve adamları hemen savaşa hazırlandılar. Haçlılar üzerine yürüyüp epeyce yaklaşıncaya Takiyyüddin geri çekildi.

Merkezde bulunan Salâhaddin bu durumu görünce Takiyyüddin'i takviye için yardımcı birlikler gönderdi. Diyarbekir ve bazı şark vilayetlerinin askerleri merkezde bulunuyordu. Haçlılar merkezdeki kuvvetlerin azaldığını görünce (merkezdeki kuvvetlerin çoğu sağ cenaha yardıma gitmişti) merkeze dönüp tek bir vücut halinde hücumu geçtiler. Müslümanlar bozgun halinde geri çekildiler. Bir kısmı kaçmayıp savaştı ve şehit düştüler. Bunlar arasında Emir Meclî b. Mervân, Fakih İsa'nın kerdeşi ez - Zâhir de vardı. ez - Zâhir Kudüs valisi olup cesur, âlim ve dindar bir zat idi. Yine Hâcib Halil el - Hakkârî gibi harp meydanında cesaret ve sabırla savaşan bazı Müslüman askerler de şehitler arasındaydı. Merkezde Haçlılar'a mani olacak hiç bir kuvvet kalmamıştı. Haçlılar bu defa Salâhaddin'in otağının bulunduğu tepeye hücumu geçtiler. Önlerine geleni öldürdüler, malları yağmaladılar. Sultan'ın otağının yanında pek çok kişiyi öldürdüler. Şeyhimiz Cemâleddin Ebû Ali b. Ravâha el-Hamevî de bunlar arasındaydı. Âlim bir zat olup güzel şiirleri vardı. Uzaktan şehitliğe vâris olmuştu, çünkü ataları ashâb-ı kirâmdan Abdullah b. Ravâha da Mûte savaşında Rumlar tarafından şehit edilmişti. Haçlılar da Akkâ savaşında onu ve diğer bazı Müslümanları öldürdüler. Haçlılar daha sonra tepeden aşağı inip karşılaştık-

ları Müslümanlar'ı kılıçtan geçirdiler. Allah'ın Müslümanlar'a bir lütfu sonucu Haçlılar Sultan'ın otağıyla karşılaşmadılar. Eğer karşılaşsalar-
dı halk onların oraya vardıklarını ve askerlerinin onlar karşısında mağ-
lûp olduğunu anlayacaklardı, çünkü Haçlılar'a mağlûp olmuşlardı.

Haçlılar daha sonra geri dönüp baktıkları zaman yardımcı kuvvet-
lerin kendilerinden uzakta kaldığını görerek adamlarıyla irtibatlarının
kesilmesinden korkup geri döndüler.

Haçlılar'ın yardımcı kuvvetlerle irtibatlarının kesilmesinin sebebi
şudur:

Müslümanlar'ın sağ cenahı onların karşısında durunca haçlı birlik-
lerinin bir kısmı da onların karşısında durmak zorunda kaldı. Bu defa
Müslümanlar'ın sol cenahı Haçlılar'a hücum etti. Bunun üzerine yar-
dımıcı kuvvetler kendi birlikleriyle irtibat temin etmeden oradakilerle
savaşmak mecburiyetinde kaldılar ve hendeklerin bulunduğu tarafa
döndüler. Bu defa sol cenahtaki Müslüman birlikler Salâhaddin'in ota-
ğına giden Haçlılar'a saldırdılar ve geri dönerlerken onlara rastlayıp
savaşa tutuştular. Gulamlar onlardan intikam aldılar.

Merkezdeki birlikler mağlûp olunca Salâhaddin onları takip edip
bağırıyor ve geri dönüp tekrar savaşa girmelerini emreliyordu. Bir
grup salih insan bu emri duyunca Sultan'ın yanında toplandılar. Sultan
onları Haçlılar sol cenahtaki birliklerle meşgul iken arkadan hücumu
geçirdi. Böylece Haçlılar her taraftan kılıç darbelerine maruz kaldılar.
Hiç kimse kaçamadı ve çoğu öldürüldü. Geri kalanlar da esir alındı.
Esirler arasında Salâhaddin'in esir alıp sonra serbest bıraktığı Temp-
lier tarikatı reisi de vardı. Bu defa onu tekrar yakalayınca öldürttü.

Öldürülenlerin sayısı -deniz tarafındakiler hariç- yaklaşık on bin
kişiydi. Sultan'ın emriyle Haçlılar'ın su içtiği nehre atıldılar. Öldürü-
lenlerin hepsi Frank süvarisiydi, çünkü piyadeler henüz onlara iltihak
etmemişti. Esirler arasında üç tane de kadın vardı ve bunlar at üzerin-
de savaşıyorlardı. Esir alınıp üzerlerindeki silâh atılınca kadın oldukla-
rı anlaşıldı.

Mağlûp olan Müslümanlar'a gelince; bir kısmı Taberiyye'den geri
döndü, bir kısmı Ürdün'ü geçip sonra geri geldiler, bazıları ise Dı-
maşk'a gitti. Eğer Müslüman askerler bozulup dağılmasalardı hiç şüp-
hesiz Haçlılar'ın kökünü kazırlardı, hepsini öldürür ve gayelerine eri-
şirlerdi. Geri kalanlar büyük bir gayret sarfedip canla başla savaşma-
larına ve kendilerinden korkarlar umuduyla Haçlılar'la ordugâha gir-
meğe karar vermiş olmalarına rağmen mallarının ve ağırlıklarının yağ-
malandığını bildiren çığlıkları duyunca durakladılar.

Bu yağmanın sebebi de şu idi: Halk mağlûp olduklarını görünce ağırlıklarını atlara yüklediler. Bunu gören ayak takımı ve gulamlar ayaklanıp ağırlıkları yağmaladılar. Halbuki Salâhaddin onları savaşa sevkette kararındaydı, fakat halkın yağmalanan mallarının derdine düştüğünü ve onları toplayıp geri almak için uğraştığını görünce alınan malların derhal getirilmesini emretti. Bu emir münâdiler vasıtasıyla herkese duyuruldu, bunun üzerine çok miktarda sergi, minder, içi dolu heybeler, elbise, silâh vs. ne varsa getirildi. Sultan bunları sahiplerine geri verdi. Bu yüzden o gün istediğini yapamadı, Haçlıların korkusu dindi ve geride kalan adamlarının durumlarını düzelttiler.

Salâhaddin'in Haçlıların Yanından Ayrılması ve Haçlıların Akkâ'yı Muhasara Etmeleri

Haçlılar'dan çok sayıda insan öldürülünce yer yüzü onların cesetlerinden çıkan pis kokularla doldu, hava nefes alınmaz hâle geldi. Askerler rahatsız oldular, Salâhaddin de rahatsızlık hissetti ve her zaman olduğu gibi yine acı veren kulunç hastalığına yakalandı. Emirîler yanına gelip bu bölgeden ayrılmasını ve Haçlılar'ı sıkıştırmaktan vaz geçmesini tavsiye ettiler ve böyle hareket etmenin daha iyi olacağını söyleyerek: «Haçlıları zor durumlara soktuk, sıkıştırdık. Eğer onlar bulundukları yerden ayrılmak isteseler bile ayrılamazlar. Bizim onlardan uzaklaşmamız daha doğru olur. Böylece onlar da oradan ayrılıp geri dönme imkânına sahip olurlar. Eğer giderlerse -ki öyle görünüyor- biz onların onlar da bizim şerrimizden kurtulmuş olurlar. Eğer buna rağmen orada kalacak olurlarsa biz de tekrar savaşa gireriz ve daha önceki durumumuza döneriz. Üstelik sen de rahatsız oldun, büyük acı duyuyorsun. Eğer asılsız haberler çıkacak olursa halk mahvolur. Bütün bunları göz önünde tutarak buradan uzaklaşmak daha doğru olur.» dediler.

Tabipler de bu konuda emirleri desteklediler, bunun üzerine Sultan Allah Taâlâ'nın iradesine uyarak onların fikirlerini kabul etti.

«Allah bir millete kötülük dilerse artık onu geri çevirecek yoktur. Onların Allah'tan başka dost ve yardımcıları da bulunmaz.» (Ra'd Suresi. 13/11).

Ramazan'ın dördüncü günü (16 Ekim 1189) Harrûbe'ye hareket ettiler. Sultan Akkâ'da bulunan Müslümanlar'a şehri muhafaza etmelerini, kapıları kapatmalarını ve tedbirli olmalarını emretti ve kendisinin oradan ayrılış sebebini dildirdi.

Salâhaddin ve askerleri oradan ayrılınca Haçlılar güven içinde o yöreye yayıldılar, geri dönüp Akkâ'yı muhasara ettiler, şehri denizin bir tarafından öbür tarafına kadar kuşattılar. Gemiler de denizden kuşatmaya katıldılar. Hendek kazmağa ve çıkan topraklardan sur yapmaya başladılar. Bu arada hiç hesap etmedikleri şeylerle karşılaştılar. Öncü birliği her gün gelip onların karşısına dikiliyor; fakat onlar savaşıyorlar ve yerlerinden ayrılmıyorlardı, çünkü onlar eğer geri dönüp savaşacak olursa Salâhaddin'e karşı kendilerini müdafaa maksadıyla hendek kazmağa ve sur yapmağa büyük bir özen gösteriyorlardı. İşte o zaman sultana oradan ayrılmayı tavsiye edenlerin isabet ettikleri ortaya çıktı.

Öncü birliği Haçlılar'ın faaliyetlerini her gün Salâhaddin'e bildiriyor ve durumun ciddiyetini haber veriyordu, fakat Salâhaddin bu sırada hastalığıyla meşgûl idi ve savaşacak durumda değildi. Emirlerden biri ona bütün askerleri Haçlılar'ın üzerine sevk edip onların hendek kazmalarına ve sur yapmalarına mani olmasını ve bu askerlerin onlarla savaşmasını ve kendisinin geride kalmasını tavsiye etti, bunun üzerine Salâhaddin «Ben gelmezsem onlar hiç bir şey yapamazlar ve muhtemelen umduğumuz fayda yerine kat kat zarar görürüz.» dedi. Bu yüzden iş sultan iyileşinceye kadar gecikti ve Haçlılar dilediklerini yapma imkânı buldular. İşlerini sağlama bağladılar, elde ettikleri imkânlarla kendilerini müdafaa ettiler. Akkâ'daki halk her gün dışarı çıkıp onlarla savaşıyor ve şehir dışında onlara yapacaklarını yapıyorlardı.

Mısır Askerlerinin ve Donanmasının Gelmesi

el-Melikü'l-Âdil Seyfeddin Ebû Bekir b. Eyyûb kumandasındaki Mısır ordusu 15 şevval (26 Kasım 1189) de geldi. Bu ordu halkın cesaret ve moralini artırdı. el-Melikü'l-Âdil beraberinde muhasara âletleri, târıkiyye, kalkanlar, ok ve yaylar ve daha pek çok malzeme getirmişti. Yanlarında çok sayıda piyade vardı. Salâhaddin de Suriye'den çok sayıda piyade toplamıştı. Sultan süvari ve piyadelerle Haçlılar'a hücumu geçmek azim ve kararındaydı.

Bu ordudan sonra Emir Lü'lü' kumandasındaki Mısır donanması da geldi. Emir Lü'lü' çok cesur, kabiliyetli ve atılgan, deniz ve deniz savaşları hakkında geniş bilgisi olan, güzel karakterli bir insandı. Ansızın gelip büyük bir Frank şilebine (butsa) saldırdı, pek çok mal ve erzak ele geçirdi ve bunları Akkâ'ya götürdü. Donanma gelince oradaki halk sükûn buldu, cesaretleri arttı, moralleri yükseldi.

Çeşitli Olaylar

Bu sene safer ayında (mart - nisan 1189) veliaht Ebû Nasr b. Halife en - Nâsır Lidinillâh adına Bağdad'da hutbe okundu, dinar ve dirhemler saçıldı. Bütün ülkeye oğlu adına hutbe okunması için haber gönderdi. Halifenin isteğine icabetle her tarafta oğlu adına hutbe okundu.

Halife bu sene şevval ayında (kasım - aralık - 1189) Tekrît'i ele geçirdi.

Sebebi şu idi :

Kardeşleri Tekrît hâkimi Emîr Îsâ'yı öldürüp kaleye hâkim oldular, bunun üzerine Halife asker gönderip kaleyi muhasara etti ve sonunda teslim aldı. Emîr Îsâ'nın adamları Bağdâd'a geldiler, Halife de burayı onlara ikta etti.

Halife'nin Bağdâd'ın batı yakasında yaptırdığı ribat bu yılın safer ayında açıldı. Merasime çok sayıda insan katıldı. O gün görölmeğe değer meşhur bir gündü.

Şâfiî Fakihî Şerefüddin Ebû Sa'd Abdullah b. Muhammed b. Hibetullah b. Ebî Asrûn bu sene ramazan ayında (ekim - kasım 1189) Dımaşk'ta öldü. Dımaşk kadısı idi. Gözleri görmez olunca yerine oğlu kadı oldu. Şerefüddin Şâfiî fakihlerinin ileri gelenlerindendi.

Fakih Ziyâeddin Îsâ el-Hakkâri de bu yılın zilkade ayında (aralık 1189 - ocak 1190) Harrûbe'de Salâhaddin'in yanında iken öldü. Sultan'ın önde gelen kumandanlarından. Esedüddin'in de en kıdemli askerlerindendi. Hem fakih, hem de cesur ve asil bir askerd. Mert ve hamiyetperverdi. Şeyh İmam Ebû'l-Kâsım el-Berzî'nin adamlarından olup Ceziret İbn Ömer'de ondan fıkıh okumuşt. Daha sonra Esedüddin Şirkûh'a intisab edip onun imamı olmuştu. Esedüddin onun cesur bir zat olduğunu anlayınca ona iktâlar verdi. Salâhaddin'in yanında da önemli mevkiiler elde etti.

«İbn Efdalu'z - zaman» adıyla tanınan şeyhimiz Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdurrahman b. Vehbân bu sene safer ayında Mekke'de öldü. Pek çok ilim dalında, kendi mezhebinin ilm-i hilâf-ı fıkında, usûlde, hesap ve ferâizde, ilm-i nücûmda, asronomi ve mantık ile başka bir çok ilim dalında mütebahhir bir âlimdi. Hayatının son günlerinde aba giyip zühd ve takva ile meşgûl ve Mekke'de ikâmet edip Beytullah'a komşu

oldu. Güzel ahlâk ve hoş sohbeti itibarıyla halkın en iyisiydi. Allah rahmet eylesin!

Nizâmiyye müderrisi Ebû Tâlib el-Mübârek b. el-Mübârek el-Kerhî de bu yılın Zilkade ayında öldü. Ebû'l-Hasan b. el-Hill'in adamlarındandı. Hayır sever ve iyi bir insandı. Halife ve halk nezdinde büyük bir itibarı, saygın bir mevkii vardı. Hattı darb-ı mesel söylenecek kadar güzeldi.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ SEKSEN ALTINCI (M. 1190 - 1191) YILI OLAYLARI

Haçlılarla Öncü Birliği Arasındaki Savaş ve Salâhaddin'in Haçlıları Muhasara İçin Geri Dönmesi

Salâhaddin'in hastalığı sebebiyle Akkâ'dan ayrılıp Harrûbe'ye git-
tiğini yukarıda anlatmıştık. İyileşince kış mevsimi sonuna kadar Har-
rûbe'de kaldı. Sultan'ın Harrûbe'de kaldığı müddet içinde öncüleri ve
keşif birlikleri Haçlılar'ı sürekli gözetliyordu.

586 yılı safer ayında (mart - nisan 1190) Haçlılar Salâhaddin'in
ava çıktığını duydular. Öncü birliğindeki askerlerin sayısının da az ol-
duğunu gören ve öncü birliğine yardıma gelmek isteyen askerlerin
de Merc-i Akkâ'daki bataklık yüzünden gelemeyeceklerini anlayan
Haçlılar bu fırsatı ganimet bildiler. İkinci vakti mevzilerinden çıkıp
öncü birliğine saldırdılar. Müslümanlar da onlarla savaşa girdi ve ok
atarak kendilerini müdafaa ettiler ve Haçlıları uzaklaştırdılar; fakat
okları tükendi, bunun üzerine Haçlılar tek vücut halinde hücumla geç-
tiler. Ortalık kızıştı, savaş şiddetlendi. Müslümanlar sabredip canla baş-
la savaştıktan gayri kendilerini kurtaracak bir yol olmadığını anladılar
ve akşama kadar ölüme meydan okurcasına savaştılar. Her iki taraf-
tan da pek çok kişi öldü ve Haçlılar mevzilerine döndüler.

Salâhaddin ordugâhına dönünce bu olaydan haberdar oldu ve hal-
kı Müslüman kardeşlerine yardıma gönderdi. Bu sırada Haçlılar'ın
mevzilerine döndüğünü haber aldı ve orada kaldı, fakat daha sonra kış
yüzünden ayrıldı. Yakın beldelerden, Dimaşk, Hıms ve Hama'dan as-
kerler geldi ve Sultan Harrûbe'den Akkâ'ya doğru yola çıktı. Tell-Key-
sân'da konaklayıp Haçlıları Akkâ'daki Müslümanlar'la uğraştırmaktan
alıkoymak için onlarla her gün savaştı, fakat Haçlılar her iki tarafla da
bıkmadan usanmadan savaşıyorlardı.

Burçların Yakılması ve Donanma Olayı

Haçlılar Akkâ önlerinde kaldıkları sırada çok yüksek üç tane ahşap burç yapmışlardı. Bu burçların yüksekliği altmış arşın idi. Her bir burç beş tabakadan oluşuyordu ve her tabaka muhariplerle doluydu. Burçlar için ağaç ve keresteyi adalardan toplamışlardı; çünkü böylesine büyük burçlar için uygun ağaç çok nadir bulunurdu. Burçların üzerini derilerle, sirke ve çamurla, ve yanmayı önleyecek muhtelif ilâçlarla örtmüşlerdi. Bu burçlara giden yolları düzenleyip üç burcu da Akkâ'nın üç tarafına yerleştirdikten sonra 20 rebiyülevvel (27 Nisan 1190)'de hücumla geçtiler. Burçları surlara yaklaştırdılar. Burçlardaki Haçlılar surlardaki Müslümanlar'la savaşa girdiler. Sonra hendekleri doldurmağa başladılar. Şehir az kalsın cebren ve kahren ele geçirilecekti.

Şehir halkı hemen Salâhaddin'e yüzme bilen biriyle denizden haber yolladılar ve içinde bulundukları kötü durumu anlattılar. Haçlılar'ın kendilerini esir alıp öldürmek üzere olduklarını söylediler; bunun üzerine Sultan askerleriyle Haçlılar'ın üzerine yürüdü ve her taraftan onlarla büyük bir savaşa girip şehre topluca hücumla geçmelerine mani oldu. Haçlılar iki gruba ayrıldılar; bir kısmı Salâhaddin ile, bir kısmı da Akkâ halkıyla savaşmağa başladı. Böylece şehirdekiler biraz nefes aldılar, savaş aralıksız sekiz gün sürdü. 28 rebiyülevvel (5 Mayıs 1190) günü her iki taraf da savaşmaktan usandı. Gece gündüz devam eden çarpışmalardan rahatsız oldular. Müslümanlar Haçlılar'ın şehri ele geçireceklerine kesin gözüyle bakıyorlardı, çünkü şehirdekiler burçlardaki Haçlılar'ı uzaklaştırmaktan aciz kalmıştı. Her çareye başvurmalarına rağmen hiç bir fayda görmemişlerdi. Burçların üzerine devamlı naft atmalarına rağmen hiç etkili olmuyordu. Bu sebeple mahvolacaklarına kesin olarak inanmışlardı. Sonunda Allah Müslümanlar'a yardım edip burçların yakılmasına izin verdi.

Bunun sebebi de şu idi :

Dimaşklı biri naftçıların kullandıkları alet ve malzemeye ve yanmayı kolaylaştıran bir takım ilâçları elde etmeğe çok meraklıydı. Onu tanıyanlar bu hevesinden dolayı onu kınıyor ve ayıplıyordu; fakat adam: «Bu benim tek başıma yapabileceğim bir iş değil. Ben sadece öğrenmek istiyorum.» dedi. Akkâ'da Allah Taâlâ'nın murad ettiği bir iş oldu ve bu adam Akkâ önlerine kurulmuş olan bu burçları görünce öğrendiği yanmayı kolaylaştıran ve tutuşmayı sağlayan ilâçların yapımı-

na başladı. Öyle ki, çamur ve sirke vs. dahi burçların yanmasına mani olamıyacaktı. Adam ilaçlarını hazırlayınca Akkâ'da idareye hakim olan ve yönetimi elinde bulunduran Emir Karakuş'un yanına geldi ve ona: «Mancınıkçılara emir ver de mancınıkları şu burçlardan birinin hizasına kursunlar. Ben bu ilâçla o burcu yakacağım.» dedi.

Karakuş şehre ve şehir halkına karşı öylesine kin ve nefret doluydu ki, eline geçse öldürecekti. Bu adamın sözlerine daha da öfkelenip üzerine yürüdü ve: «Bu işin erbâbı naft ve diğer yakıcı şeyleri atma hususunda çok gayret gösterdiler, fakat başarılı olamadılar.» dedi. Orada bulunanlar, Karakuş'a: «Belki de Allah Taâlâ Haçlılar'ı bu adam vasıtasıyla perişan edecektir; binaenaleyh onun sözüne muvafakat etmekle hiç bir şey kaybetmiş olmayız» dediler, o da kabul edip mancınıkçıya bu adamın emrine uymasını emretti. Adam içine ateş konulmamış bir kaç kap naft ve ilâç attı. Haçlılar atılan kapların hiç bir şeyi yakmadığını görünce bağırıp çağırıyorlar, burçların üzerinde oynayıp dans ediyorlardı. Adam atılan yakıcı maddelerin burçlara ulaştığını anlayınca bu defa içine ateş konmuş ve yakıcı maddelerle doldurulmuş kapları burçlara attı, bunun üzerine de burç derhal tutuştu. Bunu iki üç defa tekrarladı ve burcun her tarafı alev aldı. Burcun beş tabakasında bulunan muharipler kaçıp kurtulmak için koşuştular. Burç, içindeki adamlarla yandı. Burçlarda zırhlar, silâhlar ve pek çok alet vardı.

Haçlılar daha önce atılan yakıcı maddelerin burçlara hiç bir zarar vermediğini görünce rahatlamış ve kurtulmak için bir çaba göstermemişlerdi, fakat Allah Taâlâ onları ahiretten önce dünyada da yaktı. Birinci burç yanınca bu adam ikinci burcun karşısına geçti. Buradakiler korkularından burcu terketmişlerdi. İkinci burç da böylece yakıldı. Bunu üçüncü burç izledi. O gün halkın benzerini görmediği meşhur bir gün idi. Bunu gören Müslümanlar sevinçten uçuyorlardı. Sıkıntı ve üzüntüden sonra kavuştukları ferahlıktan, elde ettikleri zaferden ve Müslümanlar'ın öldürülmekten kurtulmalarından dolayı yüzleri parlıyordu, çünkü her birinin şehirde mutlaka ya bir akrabası ya da bir dostu vardı.

Bu adam Salâhaddin'in huzuruna götürülünce Sultan ona pek çok mal bağışladı ve hediyeler verdi, fakat adam bunlardan en ufak bir şey dahi kabul etmedi ve: «Ben bunları Cenâb-ı Hakk'ın ırzası için yaptım, mükâfaatını da sadece ondan bekliyorum.» dedi.

Bu başarı zafernâmelerle her tarafa bildirildi. Sultan şark askerlerinin gelmesi için haber gönderdi. İlk gelen Cezire ve Sincâr hakimi İmadeddin b. Zengî b. Mevdûd oldu. Daha sonra İzzeddin Mes'ûd b. Zengî'nin oğlu Alâaddin geldi. Musul hâkimi olan babası askerlerini

onun kumandasında göndermişti. Onu Erbil hâkimi Zeyneddin Yûsuf takip etti. Bu ordular gelir gelmez Haçlılar'ın üzerine yürüyordu. Diğer birlikler de ona katılıyor ve Haçlılar'la savaştıktan sonra geri çekiliyorlardı.

Bu arada Mısır donanması da geldi. Haçlılar Mısır donanmasının yaklaştığını duyunca hemen bir donanma hazırlayıp onunla savaşmak üzere yola çıkardılar; bunun üzerine Salâhaddin bütün ordusuyla harekete geçti. Mısır donanmasının Akkâ'ya girebilmesi için Haçlı donanmasına her taraftan saldırarak onu meşgûl etmek istedi. Haçlılar Salâhaddin ile çarpışmaktan başka bir şey yapamadılar. İki taraf karada ve denizde savaşıyordu. Tarihin benzerini kaydetmediği şiddetli çatışmalar oluyordu. Müslümanlar içi muharip ve silâh dolu bir haçlı gemisini ele geçirdiler. Haçlılar da aynı şekilde bir Müslüman gemisini zapt ettiler. Ancak öldürülen Haçlılar'ın sayısı Müslüman'lardan daha çoktu. İslâm donanması bu sayede sâlimen ulaştı.

Alman Kralının Suriye'ye Varması ve Ölümü

Alman kralı (Frederich Barbarossa) bu sene ülkesinden yola çıktı. Almanlar da Franklar'ın bir grubunu teşkil ediyordu. Sayıca diğer Frank taifelerinden daha fazla ve onlardan daha güçlü kuvvetliydi. Müslümanlar'ın Kudüs'ü fethetmeleri onu çok üzmüştü, bu sebeple derhal asker toplayıp ihtiyaçlarını giderdi, gerekli teçhizatlarını tamamladı ve hemen İstanbul istikâmetinde yola çıktı. Bizans imparatoru Alman kralının hareketini öğrenince Salâhaddin'e elçi gönderip onu haberdar etti ve kralın ülkesinden geçmesine izin vermeyeceğine söz verdi.

Alman kralı İstanbul'a varınca imparator onun ülkesinden geçmesine mani olamadı, fakat erzak ikmâline müsaade etmedi, halkın da onlara her hangi bir şey götürmelerine mani oldu, bu yüzden de Almanlar yiyecek sıkıntısı çektiler. İstanbul Boğazı'nı geçinceye kadar yollarına devam ettiler ve İslâm topraklarına ayak bastılar. Bu bölge Sultan Kılıç Arslan b. Mes'ûd b. Süleyman b. Kutalmış'ın hâkimiyetindeydi. Almanlar Selçuklu topraklarına girince uç Türkmenleri ayaklanıp onlara karşı akınlar düzenlemeğe başladılar. Ana ordudan ayrılan Almanlar'ı yakalayıp öldürüyor ve ele geçirebildikleri malları ganimet alıyorlardı. Mevsim kıştı ve bu yörede şiddetli soğuklar hüküm sürmekteydi. Kar kalınlığı fazlaydı. Soğuk, açlık ve bir yandan da Türkmenler Almanları kırıp geçirdi, bu sebeple sayıları azaldı. Almanlar Konya'ya yaklaşıncı Melik Kutbeddin Melikşah b. Kılıç Arslan onların

karşısına dikilip ilerlemelerine mani olmaya çalıştı, fakat onlarla baş edemeyip Konya'ya geri döndü. Melikşah Konya'da bulunan babası Kılıç Arslan'ın faaliyetlerini kısıtlamıştı. Oğulları ülkenin muhtelif yerlerine dağılmış ve her biri bir bölgeye hâkim olmuştu. Melikşah'ın Konya'ya geri döndüğünü gören Almanlar süratle onu takip ettiler ve Konya'yı muhasara ettiler. Kılıç Arslan'a da hediye gönderip: «Biz senin ülkeni işgâl etmek maksadıyla gelmedik, gayemiz Kudüs'e gitmektir» dediler ve halktan muhtaç oldukları erzak ve diğer eşyayı almaları için izin istediler. O da kabul etti, böylece halktan istedikleri erzakı alıp karınlarını doyurdular. Azıklarını da aldıktan sonra yola koyuldular. Melikşah'tan da halkın kendilerine mani olmağa kalkışmaması için emir vermesini ve bir grup emirini de rehine olarak kendilerine teslim etmesini istediler. Melikşah onlardan korkuyordu, bu sebeple sevmediği yirmi küsur emîri onlara teslim etti. Almanlar bu emirleri de yanlarına alıp yola koyuldular. Yol boyunca hırsızlar ve diğerleri onlara saldırımdan geri durmadılar. Alman kralı kendisine mani olan emirleri tevkif edip zincire vurdu. Bunlardan bir kısmı esir olarak öldüler, bir kısmı da fidye ödeyerek hayatını kurtardı.

Alman kralı Ermenilerin hâkimiyeti altındaki topraklara kadar ilerledi. Ermeni prensi Lafon (?) b. Stephan b. Leon onlara erzak ve yem yardımında bulundu, ülkesinde hükümrân olmalarını sağladı ve onlara itaat arz etti. Alman ordusu daha sonra Antakya'ya doğru hareket etti. Yolları üzerinde bulunan bir nehrin kıyısında konakladılar. Alman kralı yıkanmak maksadıyla bu nehre girdi ve suyun insanın beline bile varmadığı bir yerde boğuldu, böylece Allah Müslümanları onun şerrinden korudu.

Kralın yanında bulunan oğlu babasının yerine kral oldu ve Antakya'ya hareket etti; ancak adamları arasında anlaşmazlık zuhur etti, bir kısmı ülkelerine geri dönmek isteyerek kralı takip etmedi, bazıları da kardeşini kral seçmek istediler. Bunlar da aynı şekilde geri döndüler. Kral kendisini destekleyenlerle birlikte yola devam etti. Kral askerlerini teftiş etti, kırk bin küsur kişi idiler. Aralarında veba çıktı ve öldüler. Antakya'ya vardıkları zaman âdetâ mezardan çıkmış gibiydiler. Antakya hâkimi onlardan usandı ve onları Akkâ önlerinde bulunan Franklar'ın yanına gitmeğe teşvik etti. Onlar da Cebele, Lâzıkıyye ve Müslümanlar'ın ele geçirdiği diğer şehirlere doğru yola koyuldular. Haleb ve diğer şehirlerin ahalişi Almanlar'ın üzerine saldırıp pek çok kişiyi esir aldılar. Esir alınanların çoğu öldü. Alman ordusu nihayet Trablus'a varıp orada bir kaç gün kaldılar. Orada da pek çok kişi öldü. Hayatta kalanlar yaklaşık bin kişiydi, onlar da gemilere binip Akkâ önlerindeki Franklar'ın yanına gittiler. Akkâ'ya varınca yol boyunca baş-

larına gelenleri ve aralarındaki anlaşmazlıkları görüp ülkelerine döndüler. Gemileri battı ve kurtulan olmadı.

Sultan Kılıç Arslan Alman ordusuyla ilgili haberleri Salâhaddin'e bildiriyor ve onların ülkesinden geçmelerine mani olacağını vaat ediyordu; ancak Alman ordusu Anadolu'yu geçip gidince Kılıç Arslan onlara mani olamadığı için özür diledi, çünkü oğulları onu tahakküm altına almış ve faaliyetlerini kısıtlamışlardı. Her biri bir tarafa dağılıp ona itaatten ayrılmışlardı.

Salâhaddin'e gelince, o Almanlar'ın Anadolu'yu geçtiklerini haber alınca adamlarını toplayıp görüştü. Onların çoğu Almanlar'ın Akkâ önündeki Franklar'la birleşmeden önce yollarına çıkıp onlarla savaşmayı tavsiye ettiler; bunun üzerine Salâhaddin: «Bilâkis onlar yanımıza gelinceye kadar bekleriz. Bize yaklaşıncı da Akkâ'daki askerlerimiz onlara boyun eğmesinler diye karşılarına çıkar ve savaşırız» dedi, fakat o yanındaki askerlerin bir kısmını Haleb'e bağlı yerleri haçlı saldırılarına karşı müdafaa etmeleri için gönderdi. Bunlar arasında Haleb, Cebele, Lâzıkıyye ve Şeyzer ile diğer bazı şehirlerin askerleri vardı. Müslümanlar'ın durumu Allah Taâlâ'nın şu ayet-i kerîmede tasvir edildiği gibiydi: «Hani onlar üst tarafınızdan, alt tarafınızdan üzerinize gelmişlerdi de gözler yılmış ve donup kalmış, yürekler gırtlaklara kadar gelmiş, sizler Allah hakkında türlü türlü zanlara düşmüştünüz. İşte orada mü'minler büyük bir imtihan geçirerek çok müthiş bir sarsıntıya uğramışlardı» (Ahzâb, 33/10 - 11). Böylece Allah mü'minleri onların şerrinden kurtardı ve heveslerini kursaklarında bıraktı.

Salâhaddin'in emîrlerinden birinin Musul'da bir köyü vardı. Allah rahmet eylesin, kardeşim de onun adına bu köyü idare ederdi. Haçlılar'ın yaklaştığını duyar duymaz köyün arpa, buğday ve samandan elde ettiği mahsûlünü toplayıp satması için bu emire haber yolladı. Emîr gönderdiği mektupta: «Tek bir taneyi dahi satma, bizim için çokca saman al» diyordu. Ancak bundan kısa bir süre sonra gönderdiği ikinci mektupta ise: «Mahsûlü satabilirsen, çünkü bizim ona ihtiyacımız yoktur.» diyordu. Bir müddet sonra bu emîr Musul'a geldi. Biz de ona önce mahsûlün satışına mani olduğu hâlde kısa süre sonra niçin izin verdiğini sorduk. Emîr: «Alman kralının geldiğini duyunca artık Suriye'de kalamayacağımızı anladık, bu yüzden ben de zahirenin satılmasına mâni oldum, sizin yanınıza geldiğimiz zaman o mahsûl erzakımız olur» diye düşündüm; fakat Allah Taâlâ onları helâk edip Suriye'yi onların şerrinden kurtarınca mahsûlün satılıp parasından yararlanılması için mektup yazdım.» dedi.

Müslümanlarla Franklar Arasında Akkâ Önlerinde Vuku Bulan Olay

Bu yılın 20 cemaziyülâhir (25 Temmuz 1190) günü Haçlılar çok sayıdaki süvari ve piyade birlikleriyle gizlendikleri mevzilerden çıkıp Müslümanlar'ın üzerine yürüdüler ve el-Melikü'l-Âdil Ebû Bekir b. Eyyûb kumandasındaki Mısır askerlerini hedef aldılar. Mısır kuvvetleri gerekli hazırlıklarını yapıp Haçlılarla karşılaşmak için savaş nizamına girmişlerdi. İki ordu karşılaşp çok çetin bir savaşa tutuştular, bunun üzerine Mısırlılar geri çekildiler. Bunu gören Franklar onların çadırlarına girip mallarını yağmaladılar. Onlar yağmayla meşgûl iken Müslümanlar üzerlerine hücum ettiler ve çadırların ortasında savaşa tutuşup onları dışarı çıkardılar. Öte yandan Mısırlı başka bir grup da Haçlı mevzilerine yürüdüler ve oradan ayrılmış olan adamlarına yardım ulaşmasına mani oldular. Franklar âdetâ karıncalar gibi birbirleriyle yan yanaydılar. Yardım kesilince ne yapacaklarını şaşırdılar ve her taraftan kılıç darbelerine maruz kaldılar. Kaçabilenlerden başka kurtulan olmadı. Pek çok kişi öldürüldü. Maktûllerin sayısı on binden fazlaydı.

Musul askerleri Mısır kuvvetlerine yakın bir yerdeydi ve kumandanları Musul hâkimi Alâaddin Hurremşâh b. İzzeddin Mes'ûd idi. Onlar da aynı şekilde hücumla geçtiler ve canla başla savaştılar. Haçlılardan intikam aldılar ve pek çok şey ele geçirdiler. Salâhaddin'in yanındaki hassa birliğinden ve sol cenahtan hiç kimse savaşa katılmadı. Sol cenahta Sincâr hâkimi İmâdeddin Zengî, Erbil ve diğer bazı şehirlerin askerleri vardı.

Bu hadise Haçlılar'ın aleyhine cereyan edince ateşleri söndü, tabiatları yumuşadı. Müslümanlar Salâhaddin'e savaşa girmesini ve onlar böylesine dağınık ve perişan bir halde iken işlerini bitirmesini tavsiye ettiler. Ertesi gün Haleb'den gelen mektupta Alman kralının ölümü haber veriliyor, adamlarının öldüğü, esir alındığı ve öldürüldüğü, sayılarının azalıp zillete düşer oldukları ve böylece büyük bir felâkete maruz kaldıkları anlatılıyordu. Müslümanlar bu müjdeyi duyunca sevinçten karşılarındaki düşmanla savaştan vaz geçtiler, çünkü Haçlıların bu haberi duyunca daha güçsüz düşeceklerini ve daha çok korkacaklarını zannediyorlardı. Ancak iki gün sonra azılı Frank reislerinden biri ve baba tarafından Fransız kralının, anne tarafından da İngiltere kralının yeğeni olan Henry'nin maiyyetinde deniz yoluyla yardımcı birlikler geldi, ayrıca çok miktarda erzak, techizat vs. de geldi. Bu yardımlar gelir gelmez Franklar asker toplayıp bol miktarda erzak,

silâh ve techizat dağıttılar. Bu sayede moralleri düzeldi, cesaretleri arttı. Henry Franklar'a yardımlarını inkitaya uğramadan birbirini takip edeceğini de haber verdi. Bu gelişmeler üzerine Franklar sımsıkı kenetlenip bulundukları yeri müdafa ettiler, sonra da Müslümanlar'la savaşmak için harekete geçmek istediklerini söylediler. Bunu duyan Salâhaddin 27 cemaziyü'lâhir (1 Ağustos 1190) günü daha geniş bir sahaya yerleşmek için cesetler sebebiyle havası bozulmuş olan mıntıkadan Harrûbe'ye geçti.

Henry daha sonra mancınık, debbâbe ve arrâde gibi muhasara aletlerini kurdu. Bunu gören Akkâ'daki Müslümanlar dışarı çıkıp bu aletleri aldılar, oradaki çok sayıda Frank askerini de öldürdüler. Mancınıklarının alındığını gören Henry yeni bir mancınık kurmak istedi; fakat buna imkân bulamadı, çünkü Akkâ'daki Müslümanlar mancınıkları kullanacak Frank askerlerini gizleyecek bir şey yapılmasına mani oluyorlardı, bu yüzden de şehirden uzak bir yerde toprakları üst üste yığarak bir tepe yaptı.

Haçlılar daha sonra bu tepeyi yavaş yavaş şehre doğru yaklaştı-
yorlar ve onun arkasına gizleniyorlardı. Atılan mancınık taşlarının şehre ulaşabileceği bir yere kadar gelince bu tepenin arkasına iki mancınık kurdular. Bu tepe o mancınıklara siper vazifesi gördü. Akkâ'da erzak azalmıştı. Bu sebeple Salâhaddin İskenderiyye'ye haber gönderip gemilerle Akkâ'ya et, erzak vs. gönderilmesini istedi; fakat bu iş gecikti, bunun üzerine Salâhaddin Beyrut'taki naibine haber gönderip Akkâ'ya erzak sevketmesini istedi, o da istenilen şeylerle doldurduğu büyük bir yün gemisini (butsa) gönderdi. Gemidekilere Frank elbisesi giyip onlara benzemelerini ve gemiye haçlar asmalarını emretti. Bu gemi Akkâ'ya varınca Franklar onun bir Frank gemisi olduğundan hiç şüphe etmediler ve saldırmadılar. Gemi Akkâ limanına yanaşıp içindekiler şehre girince Müslümanlar çok sevindiler. Derlenip toparlandılar, cesaretleri arttı. İskenderiyye'den erzak gelinceye kadar bu gemideki yiyeceklerle yetindiler.

Bu sırada bir Frank kraliçesi yaklaşık iki bin muhariple denizden harekete geçti, fakat İskenderiyye yakınlarında adamlarıyla birlikte esir alındı. Daha sonra Papanın mektubu Franklar'a ulaştı. Papa Franklar'ın en büyük lideri idi, onun emrine göre hareket ederlerdi. Onlara göre papanın sözü peygamberlerin sözü gibi olup aslâ karşı çıkılmazdı. Onlara göre papanın men etiği şahıs her şeyden mahrumdur, onun kendine yaklaştırdığı şahıs Alah'a yakındır. O Roma'nın hükümdarıdır. Papa Franklar'a gayelerine sımsıkı sarılmalarını emrediyor ve bütün Hristiyanlar'a kara ve deniz yoluyla kendilerine yardıma koşmaları için haber gönderdiğini, yardımcı kuvvet-

lerin gelmek üzere olduğunu bildiriyordu ki bu sayede daha da güçlendiler ve hırsları daha çok arttı.

Franklar'ın Mevzilerinden Çıkmaları

Franklar bir biri peşine yardımcı birlikler geldiğini ve Henry'nin yanında getirdiği para ve muhtelif imkânlarla kendileri için asker topladığını görünce gizlendikleri mevzilerden çıkıp Müslümanlarla savaşa girmeye karar verdiler. Akkâ önlerinde şehri muhasara etmek ve şehir halkıyla savaşmak üzere bir miktar kuvvet bıraktıktan sonra 11 şevval (11 Kasım 1190) günü kum taneleri kadar çok ve ateşli askerlerle mevzilerinden çıktılar. Salâhaddin bu durumu görünce Müslümanlar'ın ağırlıklarını Akkâ'ya üç fersah mesafedeki Kaymûn'a gönderdi. Alman kralının ölümünden sonra muhtelif bölgelere gönderdiği askerler de Salâhaddin'in yanına geri dönmüştü. Sultan askerlerini gayet güzel bir şekilde mevzilere yerleştirmiş olarak Haçlılarla karşılaştı.

Oğulları el-Efdal Ali, ez-Zâhir Gazi ve ez-Zâfir (Hıdır) merkezde bulunuyordu. Kardeşi el-Âdil Ebûbekir, Mısır kuvvetleri ve onlara katılan birliklerle sağ cenahta, Sincâr hâkimi İmâdeddin, Hama hâkimi Takıyyüddin ve Cezîret İbn Ömer hâkimi Sencerşâh da çok sayıda emiriyle sol cenahta idi. Tam bu sırada Salâhaddin her zamanki gibi sancılandı ve askerleri yukarıdan görebileceği bir tepe üzerine kendisi için küçük bir otağ kurdurdu. Oraya konaklayıp askerleri gözetlemeye başladı. Franklar oradaki bir nehrin doğu yakasını takip ederek nehrin kaynağına kadar geldiler. Burada İslâm ordusunun çokluğunu görüp korkuya kapıldılar. Bu arada hücum birliği de yetişip o kadar çok ok yağdırdılar ki, atılan oklardan neredeyse güneş görünmez oldu. Bunu gören Franklar nehrin batı tarafına geçtiler. Ancak hücum birliği bir araya toplanmış ve birbirlerine sıkıca sarılmış olan Franklar'la savaşa devam etti. Hücum birliğinin gayesi Frankları kendi üzerlerine çekmekti. Franklar onların üzerine yürüyecek olursa Müslüman birlikleri de onların üzerine saldırarak ve böylece savaşa alevlenecekti. Savaşa ara verilip halk istirahatata çekildi. Franklar mevzilerinden ayrıldıklarına pişman olmuştu, bu sebeple yerlerine sıkıca tutunup geceyi o şekilde geçirdiler.

Franklar ertesi gün mevzilerine sığınmak maksadıyla Akkâ istikâmetinde geri döndüler. Hücum birliği de onları sürekli izliyor ve bazan kılıç, bazan mızrak ve bazan da ok yağdırarak savaşa devam ediyordu. Franklar Müslümanlar başlarına gelen felâketten haberdar olmasınlar

diye öldürülen adamlarını da yanlarında götürüyorlardı. Eğer Salâhaddin sancılanmasaydı hiç şüphesiz bu hadise Franklar'a çok pahalıya mal olurdu. Bir işi nihayete erdiren ancak Alah'tır. Franklar mevzilerine ulaştılar, bir daha da oradan çıkmadılar. Bu arada Müslümanlar da ordugâhlarına döndüler. Franklardan pek çok kişiyi öldürmüşlerdi.

Bir grup Müslüman da 23 şevval (23 Kasım 1190) günü pusu kurup başka bir Frank birliğine saldırdı. Dört yüz Frank süvarisi onların karışısına dikildi. Müslümanlar kısa bir müddet onlarla savaştıktan sonra geri çekilir gibi yaptılar. Franklar da pusu noktasını geçinceye kadar onları takip ettiler. Pusudaki Müslümanlar üzerlerine saldırınca Franklar'dan kurtulan olmadı.

Daha sonra Franklar arasında kıtlık baş gösterdi, bir çuval buğday yüz dinar-ı sûrî'den fazla ediyordu; ancak Franklar buna sabredip dayandılar. Müslümanlar muhtelif şehirlerden onlara yemek gönderiyorlardı. Bunlar arasında Beyrut mustahfızı Emîr Üsâme de vardı. Üsâme onlara yemek vs. gönderirdi. «el-Maştûb» adıyla tanınan Seyfeddin Ali b. Ahmed de Sayda'dan Franklar'a yiyecek gönderiyordu. Aynı şekilde Askalân ve diğer şehirlerden erzak gönderiliyordu. Eğer Müslümanlar onlara yiyecek göndermeseydi özellikle kış mevsiminde -denizdeki fırtına sebebiyle gemiler erzak getiremediği için- hepsi helâk olurlardı.

Akkâ'ya Başka Birliklerin Gönderilmesi ve Bu Meseledeki İhmâl ve Gevşeklik

Kış bastırıp fırtınalar başlayınca Franklar liman dışındaki gemilere bir zarar gelmesinden korkarak onları Sûr ve adalara gönderdiler, bunun üzerine de Akkâ'ya giden deniz yolu açılmış oldu. Bu defa Akkâ'lılar Salâhaddin'e haber göndererek canlarının sıkıldığını, üzüntü ve bıkkınlık içinde olduklarını bildirip şikâyetçi oldular. Akkâ'daki kuvvetlerin başında Emîr Hüsâmeddin Ebû'l-Heycâ es-Semîn vardı. Bu haber üzerine Salâhaddin oradaki birliklerin yerine yeni birlikler gönderilmesini ve oradakilerin şehirden çıkarılmasını emretti. Kardeşi el-Melikü'l-Âdil'e de derhal bu işe girişmesini söyledi. el-Melikü'l-Âdil deniz tarafına geçip Cebel-i Hayfa'nın altında konakladı. Savaş gemileriyle yük gemilerini toplayıp yanına ulaşan askerleri Akkâ'ya göndermeğe ve aynı sayıdaki askeri de Akkâ'dan çıkarmağa başladı. Bu şekilde yirmi emîr Akkâ'ya girdi. Orada altmış emîr vardı. Şehre girenler çıkanlara göre azdı. Salâhaddin'in adamları asker toplayıp Akkâ'ya gönderme işini ihmâl ettiler.

Salâhaddin'in hazinesine Hristiyan bir topluluk nezaret etmekteydi. Bunlar yanlarına gelen askerleri muhtelif sebeplerle incitip da-
rılıyordu. Bu yüzden pek çok kişi dağıldı. Salâhaddin'in bu mesele-
yi önemsemeyip gevşek davranması, nâiplerine güvenmesi ve nâiplerin
de ihmalkârlığı bu sebeplere eklenince hiç bir şey yapılamadan kış bas-
tırdı. Frank gemileri Akkâ'ya döndü ve böylece yollar kapandı. Ancak
yüzme bilenler mektup getirerek irtibat sağlıyorlardı.

Akkâ'ya giden emîrler arasında Seyfeddin Ali b. Ahmed el-Maş-
tûb, Çavlı'dan sonra Esedüddin'e bağlı askerlerin (Esediyye) kumanda-
nı olan İzzeddin Arsal, Çavlı'nın oğlu ve diğerleri vardı. Bunlar Akkâ'ya
587 yılı başında (Ocak 1191) girmişlerdi. Bir grup Salâhaddin'e Akkâ'-
dakilere çok miktarda yiyecek, zahire ve erzak göndermesini ve onlara
orada kalmaları için emir vermesini tavsiye etmişti. Onlar tecrübeli,
feleğin çemberinden geçmiş kimselerdi ve kalpleri içinde bulundukla-
rı duruma alışmıştı, fakat Salâhaddin onları dinlemedi, onların sıkılıp
üzüldüklerini bu yüzden korku ve acze düştüklerini sanıyordu; halbuki
durum bunun tersiydi.

Erbil Hâkimi Zeyneddin Yûsuf'un Ölümü ve Kardeşi Muzafferüddin'in Erbil'e Gitmesi

Erbil hâkimi Zeyneddin Yûsuf b. Zeyneddin Ali askerleriyle Sa-
lâhaddin'in yanına gelmişti. Orada hastalandı ve 18 Ramazan (19 Ekim
1190) günü öldü. el-İmâd el-Kâtib "el - Barku's - Şâmî" adlı eserinde
şöyle der: «Kardeşinin ölümü dolayısıyla baş sağlığı dilemek üzere Mu-
zafferüddin'in yanına geldik. Biz onun mahzun ve mükedder olduğunu
zannediyorduk. Başka kardeşi olmadığı gibi onu kardeşinin ölümüyle
ilgilenmekten alıkoyacak bir oğlu da yoktu. Fakat bir de ne görelim...
O taziye meselesiyle hiç uğraşmıyor, bilâkis merhum kardeşinin çadı-
rında oturmuş onun geride bıraktığı şeylerle ilgileniyor ve gerekli teb-
birleri alıyordu. Emirlerinden bir kısmını da tevkif etmişti. Sür'atle
üzerlerine yürüyüp onlara göz açtırmamıştı. Bu emîrler arasında Hef-
tidgân Kalesi hâkimi Buldacı da vardı. Salâhaddin'e haber gönderip Ur-
fa ve Harran'dan vaz geçmesini istedi, Sultan da orayı Buldacı'ya iktâ
etti. Ayrıca Şehrizûr ve mülhakatıyla Derbend-i Karabli ve Benî - Kıf-
cak'ı da ona verdi. Zeyneddin ölünce Erbil'dekiler ahlâk ve yaşayışını
beğenip çok sevdikleri Mücâhidüddin Kaymaz'a haber gönderip ken-
disini melik yapmak istediklerini bildirdiler, fakat Mücâhidüddin ile
efendisi İzzeddin Atabeg Mes'ûd b. Mevdûd Salâhaddin'den korktukla-
rı için buna cesaret edemediler.

Erbil'in terkedilmesinin en büyük sebebi İzzeddin'in Mücahidüddin'i tevkif etmesiydi. Bu yüzden Zeyneddin Erbil'e hâkim olmuştu. İzzeddin daha sonra Mücâhidüddin'i serbest bırakıp kendisine nâib tayin etti. Bunların hepsini daha önce anlatmıştık.

Atabeg İzzeddin onu kendine nâib tayin etmiş, fakat tam yetki vermemiş ve mücâhidüddin'in gulâmlarından birini onunla birlikte görevlendirmişti. Bu gulam da yönetimde söz sahibiydi ve bazı meselelerde ona muhalefet ediyordu. Bundan dolayı Mücâhidüddin çok öfkeliydi. Erbil'e davet edilince güvendiği adamlara: «Falan oraya hâkim olup da bana mâni olmasın diye kabul etmiyorum» dedi, bunun üzerine Muzafferüddin gelip Erbil'e hâkim oldu, böylece Erbil Atabeg hanedanının boğazında bir düğüm olarak kaldı ve bir türlü boğazlarından aşağıya indiremediler. Muzafferüddin ile Atabeg hanedanı arasındaki olayları inşaallah ileride bir kere daha anlatırız.

Haçlılar'ın Şilb Şehrini İşgâli ve Şehrin Tekrar Müslümanlar'ın Eline Geçmesi

Frank krallarından olup Endülüs'ün batısına hâkim olan İbnü'r-Rank Endülüs'ün büyük şehirlerinden şilb şehrini işgâl etti. Bunu haber alan Mağrib ve Endülüs hükümdarı Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Yûsuf b. Abdülmü'min derhal büyük bir ordu hazırlayarak Endülüs'e hareket edip boğazı geçti. Ordusunun büyük bir kısmını da deniz yoluyla gönderip şehri muhasara etti ve şehirdekilerle çetin bir savaşa girdi. Sonunda Haçlılar boyun eğip emân dilediler, o da emân verip şehri teslim aldı, Haçlılar ise ülkelerine geri döndüler.

Ebû Yûsuf Ya'kûb bir Muvahhid ordusunu da bir Arap taifesiyile birlikte Frank topraklarına sevketti. Bu ordu Frankların kırk yıl önce zapt ettikleri dört şehri fethederek halkı kılıçtan geçirdiler. Bunu gören Frankların Tuleytula kralı, Muvahhidlerden korkup barış talebinde bulundu. Ebû Yûsuf da onunla beş yıllık bir anlaşma yaptıktan sonra Merâkeş'e döndü. Bir Frank taifesi bu anlaşmayı kabul etmedi, fakat kral onların bu anlaşmaya karşı çıktıklarını duyurmalarına müsaade etmedi ve bu yüzden 590 (1193 - 1194) yılına kadar öylece beklediler. Bu konuyu inşaallah 590 yılı vukuatı arasında anlatacağız.

Gıyâseddin ile Sultanşâh Arasında Horasân'da Vuku Bulan Savaş

Harezmsâh'ın kardeşi Sultanşâh Horasân'dan Gurlu hükümdarları Gıyâseddin ile Muizzeddin'in ülkelerine saldırdı, bunun üzerine Gıyâ-

seddin gerekli hazırlıkları yapıp 585 (1189 - 1190) yılına kadar bu şekilde bekledi. 586 yılında Sultanşâh asker toplayıp Gıyâseddin'in üzerine yürüdü. İki taraf savaş nizamına girip çarpıştılar. Sonunda Sultanşâh mağlûp oldu, Gıyâseddin onun bazı şehirlerini ele geçirip Gazne'ye döndü.

Çeşitli Olaylar

Halife en-Nâsır Lidinillâh bu yılın rebîyülevvel ayında (nisan - mayıs 1190) Hadîsetü - Âne'yi teslim aldı. 585 yılında buraya bir ordu sevk ederek şehri muhasara etmişti. Halife'nin askerleri şehri şiddetle muhasara ettiler ve kuşatma uzun süre devam etti. Her iki taraftan da pek çok kişi öldü. Yiyecekleri azalınca kararlaştırılan şartlarla Hadîsetü - Âne'yi teslim ettiler. Hadîse hâkimi ve şehir halkı Bağdâd'a geldiler ve kendilerine biraz giyecek vs. verildikten sonra ülkenin muhtelif yerlerine dağıldılar, fakat çok büyük sıkıntılara maruz kaldılar. Onlardan birini dilenirken ve hizmetçilik ederken gördüm. Nimetinin zeval bulmasından ve ihsan ettiği huzur ve afiyetin elden gitmesinden Allah'a sığınırız.

Me'sûd b. en - Nâdir es - Saffâr da bu sene Bağdâd'da öldü. Çok hadis rivayet eder, güzel yazı yazardı. Güvenilir ve hayır sever bir insandı.

Musul kadısı Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Abdullah b. el - Kâsım eş - Şehrizûrî bu sene Musul'da öldü. Daha önce de Haleb ve mülhakatında kadılık yapmıştı. Cömert, mert ve yiğit bir reis idi. Takva ve güzel ahlâkı esas alırdı.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ SEKSEN YEDİNCİ (M. 1191 - 1192) YILI OLAYLARI

Musul Hâkimi İzzeddin'in el - Cezîre'yi Muhasara Etmesi

Musul hâkimi Atabeg İzzeddin Mes'ûd b. Mevdûd b. Zengî bu sene rebiyülevvel ayında (mart - nisan 1191) Cezîret İbn Ömer'e yürüyüp muhasara etti. Şehrîn hâkimi Sencer Şâh b. Seyfeddin Gâzî b. Mevdûd, İzzeddin'in yeğeni idi ve o sırada orada bulunuyordu.

Muhasaranın sebebi şu idi:

Sencerşâh amcası İzzeddin'i çok rahatsız ediyor ve onun aleyhinde çirkin sözler sarfediyordu. Ayrıca Salâhaddin'e mektup yazıp bazan! "O senin ülkeni ele geçirmek istiyor", bazan: "Senin düşmanlarınla haberleşip onları senin ülkeneye saldırmaya teşvik ediyor." diyerek amcasını rahatsız edici hareketlerde bulunuyordu. İzzeddin ise akrabalığını düşünerek bazan da şehri Salâhaddin'e teslim etmesinden korkarak bu çirkin davranışlara sabrediyordu. Sencerşâh geçen sene Akkâ'da bulunduğu sırada çevredeki diğer hükümdarlar gibi o da Salâhaddin'in yanına gitti ve kısa bir müddet yanında kaldı. Sonra beldesine dönmek için izin istedi; bunun üzerine Salâhaddin ona: «Yanımızda çevredeki hükümdarlardan Sincâr ve diğer bazı şehirlerin hâkimi İmâdeddin var. O senden daha büyük. Amcan İzzeddin'in oğlu var. O da senden küçük. Ayrıca daha başka emîrler de var. Sen bu yolu açarsan diğerleri de sana uyar.» dedi, fakat o sultanın sözünü dinlemedi ve dönmekte ısrar etti. Bu sırada Cezîre halkından bir grup da Salâhaddin'in yanında bulunuyordu. Onlar Sencerşâh'ın kendilerine zulmettiğini, mallarını ve mülklerini aldığını söyleyerek sultandan yardım istiyorlardı. Bu yüzden Sencerşâh Sultan'dan korkuyordu.

Sencerşâh 586 yılı Ramazan bayramı gecesine kadar dönüş için izin istemeye devam etti. O gece seher vakti ata binip Salâhaddin'in otağına kadar geldi ve adamlarına hareket için izin verdi. Onlar da ağır-

lıklarıyla yola koyuldular. Sencerşâh yanında ağırlıkları olmaksızın öylece kaldı. Salâhaddin'in otağına varıp izin taleb etti. Salâhaddin o gece ateşliydi ve terlemişti. Bu yüzden ona izin verme imkânı olmadı. O da izin alıncaya kadar Sultan'ın otağının kapısında dolaştı durdu, sonra huzura girip bayramını tebrik etti. Vedalaşmak için eğildi; bunun üzerine Salâhaddin: «Biz senin gerçekten gitmeğe kararlı olduğunu bilmiyorduk. Biraz daha sabret de seni geleneklere uygun olarak gönderelim. Bizim yanımızda kaldıktan sonra bu şekilde ayrılman doğru değil» dedi, fakat o dinlemedi ve vedalaşıp ayrıldı.

Salâhaddin'in yeğeni Takiyyüddin Ömer beldesi Hama'dan askerleriyle birlikte yola çıkmıştı. Salâhaddin ona mektup yazıp Sencerşâh'ı iyilikle veya cebren geri çevirmesini emretti. Onun için Takiyyüddin'in şöyle dediği söylenir: «Ben Sencerşâh gibisini görmedim. Akabetu Fik'de kendisiyle karşılaşıp niçin döndüğünü sordum, demagojik cevaplar verdi. Ben de ona: "Ben durumu biliyorum. Sultan'ın teşrifi (hil'at vs.) ve hediyeleri olmadan geri dönmen sana yakışmaz, böyle dönersen boşuna yorulmuş olursun." dedim ve geri dönmesini istedim, fakat sözümü dinlemedi, benimle sanki kendisinin kölesiymişim gibi konuştu. Onun böyle bir tavır takındığını görünce: "Eğer kendi isteğinle dönersen iyi edersin, yoksa ben seni zorla geri götürürüm." dedim; bunun üzerine atından inip eteğime yapıştı ve: "Ben sana sığındım." diyerek ağlamağa başladı. Önce aptallığına, sonra da şahsiyetsizliğine şaşıtm. Sonra benimle geri döndü.»

Salâhaddin'in yanına varınca bir kaç gün orada kaldı. Bu sırada Salâhaddin Atabeg İzzeddin'e mektup yazıp Cezire'ye yürümesini, muhasara edip ele geçirmesini emretti. Sultan, eğer Sencerşâh geri dönecek olursa onu yakalamak üzere yolunu kesmesi için haber göndermişti; fakat İzzeddin Salâhaddin'in anlaşmayı bozarak kendisini rezil etmek için bir komplo hazırlamış olmasından korkuyordu, bu yüzden Sencerşâh'ın yoluna adam göndermedi ve: «Ben sizden Cezire'nin bana verildiğine dair kendi elinizle yazılmış bir menşûr istiyorum.» diye haber yolladı. 586 yılı sonuna kadar aralarında elçiler gidip geldi ve nihayet bu sene aralarında anlaşma sağlandı; bunun üzerine İzzeddin Cezire'ye gidip Şaban ayına kadar dört ay ve birkaç gün muhasara etti, fakat ele geçiremedi ve sonunda Salâhaddin'in elçisi vasıtasıyla Sencerşâh ile aralarında anlaşma sağlandı. Salâhaddin önce şehrin ondan alınmasını istemişti, ancak daha sonra elçi göndererek; «Sincar, Erbil ve diğer bazı şehirlerin hâkimleri Sencerşâh için şefâat dilediler.» dedi. Neticede Cezire'ye bağlı yerlerin yarısının İzzeddin'e, yarısının da Sencerşâh'a ait olması şartıyla anlaşma sağlandı. Bu yarıya dahil olmak üzere Cezire de Sencerşâh'ın elinde kalacaktı.

İzzeddin Şaban ayında Musul'a döndü. Salâhaddin bu olaydan sonra şöyle derdi: «Bana ne zaman birinin kötülüğünden söz edilse o insanın hakkında söylenenden daha başka olduğunu görürdüm, ancak Sencerşâh hariç; çünkü bana onun hakkında öyle şeyler söylenirdi ki, ben de onu gözümde büyütürdüm, fakat onu görünce hakkında söylenenler gözümde küçüldü.»

Takiyyüddin'in Fırat'ı Geçerek Harran'ı ve el-Cezire'nin Diğer Beldelerini Ele Geçirmesi, Ahlat ve Mûte'ye Yürümesi

Takiyyüddin bu sene safer ayında (mart - 1191) Suriye'den el-Cezire'deki Harrân ve Urfa'ya hareket etti. Amcası Salâhaddin bu şehirleri Muzafferüddin'den alıp Suriye'de elinde bulunan yerlere ilâveten ona ikta etmişti. Sultan, Takiyyüddin ile bu beldeleri askerlere ikta ettikten sonra askerleri yanına alıp Franklar'a karşı kendine yardıma gelmesini kararlaştırmıştı. Takiyyüddin Fırat'ı geçip o yöredeki durumu islâh ettikten sonra kendisine ait olan Meyyâfârikin'e gitti. Oraya varınca o civardaki diğer şehirleri de ele geçirmek istedi. Diyarbekir'e bağlı Hânî'ye yürüyüp muhasara ettikten sonra şehri zapt etti. Yanında yedi yüz süvari vardı. Ahlât hâkimi Seyfeddin Begtimür onun Hânî'yi ele geçirdiğini duyunca askerlerini toplayıp üzerine yürüdü. Askerlerinin sayısı dört bin süvariye buldu. İki ordu karşılaşmış savaşa tutuştu, fakat Ahlat askerleri Takiyyüddin karşısında tutunamayıp yenildi. Takiyyüddin onları takip edip beldelerine girdi.

Begtimür efendisi Şâh-ı Ermen'in veziri Mecdüddin b. Raşik'i yalalayıp oradaki bir kaleye hapsedmişti. Mağlûp olunca kale mustahfızına mektup gönderip Mecdüddin'i öldürmesini emretti. Elçi Takiyyüddin kaleyi muhasara ederken oraya vardı. Takiyyüddin mektubu alıp kaleyi ele geçirdi, Mecdüddin'i de serbest bıraktı. Sonra Ahlat üzerine yürüyerek şehri muhasara etti, fakat askerlerinin azlığından dolayı maksadına ulaşmadan geri döndü ve Malazgird'e giderek orayı da muhasara etti ve şehir halkını sıkıştırdı. Muhasara uzun süre devam etti. Halk zor durumda kalınca ondan bir kaç gün mühlet istediler, o da kabul etti; fakat Takiyyüddin hastalandı ve verdiği mühletin dolmasına iki gün kala öldü, askerler de dağıldı. Oğlu ve adamları tabutunu Meyyâfârikin'i götürdüler. Begtimür geri döndü ve durumu kuvvetlendi. Hükümdarlığı zeval bulmak üzereyken yeniden ülkesine hâkim oldu. Bu sıkıntıdan sonra gelen bir ferahlama ve rahatlıktı. Mecdüddin öldürülmekten Begtimür de esir düşmekten kurtulmuştu.

Haçlılar'ın Batıdan Deniz Yoluyla Akkâ'ya Gelmeleri

Akkâ önünde bulunan Franklar'a bu sene deniz yoluyla yardımcı kuvvetler geldi. İlk gelen Fransız kralı Philippe idi. O, geniş topraklara sahip olmamakla beraber soysopça onların en şerefli kralıydı. Philippe 12 rebiyülevvel (9 Nisan 1191) günü Akkâ'ya varmıştı. Fakat o zannedildiği kadar çok büyük bir kuvvetle gelmemişti, maiyyetinde sadece altı büyük şileb (butsa) vardı. Akkâ önünde bulunan Franklar'ın bu yardımcı kuvvetler sayesinde cesaretleri arttı ve oradaki Müslümanlar savaşmakta ısrar ettiler.

Salâhaddin bu sırada Şafraam önlerindeydi. Her gün Franklar'ın üzerine yürür, onları savaşla meşgûl ederek şehre hücum etmelerine mani olurdu. Beyrut mustahfızı Emîr Üsâme'ye haber gönderip yanında bulunan savaş gemilerini ve diğer gemilerini techiz ederek içini muhariplerle doldurmasını ve Frankların Akkâ'ya hücum etmelerine mani olmak üzere göndermesini emretti. Üsâme bu emri yerine getirip gemileri gönderdi. Bu gemiler İngiltere kralının adamlarıyla dolu beş gemiye rastladı. Kral bunları önden göndermiş, kendisi Kıbrıs'ı ele geçirmek gayesiyle ada önlerinde kalmıştı. Müslüman savaş gemileri Frank gemileri üzerine yürüyüp onları mağlûp ettiler, içindekileri esir edip yanlarında bulunan yiyecek, para ve eşyayı aldılar. Salâhaddin yakın yerlerde bulunan nâiblerine de emir verip aynı şeyi yapmalarını istedi, onlar da bu emre uydular.

Akkâ önlerinde bulunan Franklar'a gelince, onlar şehirdekilerle savaşa devam ettiler. 4 cemaziyülevvel (30 Mayıs 1191) günü yedi mancınık kurarak şehri taşa tuttular. Salâhaddin bu durumu görünce Şefraam'dan ayrıldı, askerler her gün yanına gelip geri dönerek yorulmasınlar diye onların yanına gitti. Franklar savaş için seferber olunca Salâhaddin hemen harekete geçerek mevzilerin arkasından onlarla savaşır, Haçlılar da şehirdekileri sıkıştırmayı bırakıp onlarla savaşa girerlerdi. Böylece şehir halkı savaş ve muhasaradan daha az etkilenmiş olurdu.

Daha sonra 13 cemaziyülevvel günü (8 Haziran 1191) İngiltere kralı da geldi. Yolu üzerindeki Kıbrıs adasını istilâ edip Rumlar'dan almıştı. İngiltere kralı Kıbrıs'a varır varmez ada hâkimine hainlik ederek Kıbrıs'ın tamamına hâkim oldu, bu sayede hem kendi topraklarını genişletmiş ve hem de Frankların gücüne güç katmıştı. Kıbrıs'taki işlerini tamamlayınca Akkâ önlerinde bekleyen Franklar'ın yanına gitti, içi muharip ve eşya dolu 25 parça büyük gemiyle onlara katıldı. Onun sayesinde Frankların fenalıkları daha da arttı. Müslümanlar'a daha çok

zarar verdiler ve zor durumlara soktular. Müslümanlar İngiltere kralının yüzünden benzeri görülmemiş sıkıntılara ve belâlara müptelâ oldular.

İngiltere kralının geldiğini duyan Salâhaddin derhal büyük bir gemi (butsa) hazırlanmasını, içine muhاریplerle birlikte silâh, alet, malzeme ve erzak konulmasını emretti. Hazırlanan gemi Beyrut'tan gönderildi. İçinde yedi yüz muhاریp vardı. İngiltere kralı bu gemiye rastlayıp savaşa tutuştu. Gemidekiler de büyük bir sabırla ona karşı savaştılar. Kurtulmaktan ümit kesince de gemi komutanı Candâriyye'nin reisi Ya'kub el - Halebî («İbn Şaktin'in gulâmanı» adıyla tanınırdı) geminin alt katına inip geniş bir delik açtı; çünkü Frankların gemideki Müslümanları ve yanlarında bulunan zahireyi ele geçirmelerini istemiyordu. Böylece gemi battı ve gemide bulunan her şey denizin derinliklerinde kayboldu. Daha önce anlattığımız sebeplerden dolayı Akkâ'da az sayıda insan vardı ve bundan dolayı muhاریplere muhtaç durumdaydı. Franklar daha sonra debbâbeler yapıp onlarla hücumla geçtiler; fakat müslümanlar bunların bir kısmını yaktı, bir kısmını da aldılar, bunun üzerine büyük bir mancınık kurup onunla hücumla geçtiler. Müslümanlar dışarı çıkarak şehrin dışında onlarla savaşa girip söz konusu büyük mancınığı da ele geçirdiler. Franklar bütün bunlardan da bir fayda sağlayamadıklarını görünce topraktan büyük bir tepe yaptılar ve onu şehre doğru yaklaştırdılar. Onun arkasına gizlenip savaşa devam ettiler. Şehirdeki Müslümanlar onlara hiçbir zarar veremiyordu. Tepe plânlanan yüksekliğinin yarısına kadar gelmişti. Onun arkasında gölgelenip savaşıyorlardı. Müslümanlar ateşle veya başka bir şeyle onlara zarar veremiyorlardı, bu yüzden Akkâ'daki Müslümanlar'ın başına büyük bir felâket geldi. Salâhaddin'e haber gönderip durumlarını bildirdiler, fakat Sultan onlara hiç bir fayda sağlayamadı.

Frankların Akkâ'yı Ele Geçirmeleri

Franklar (Allah la'net etsin) 17 cemaziyü'lâhir (12 Temmuz 1191) Cuma günü Akkâ şehrini istilâ ettiler. Şehirdeki halkın cesaretini kıran ve onları gevşekliğe iten ilk hadise şöyle olmuştur: «el - Maştûb» adıyla bilinen Emîr Seyfeddin Ali b. Ahmed el - Hakkâri bir kaç emîrle birlikte orada bulunuyordu. Emîr Seyfeddin bu emîrlerin en büyüğü

ve en önde geleniydi. Fransız kralının yanına gidip Akkâ'daki Müslümanlar'ın serbest bırakılması ve Salâhaddin'e iltihâk etmelerine müsaade edilmesi şartıyla şehri teslim etmek istediğini bildirdi, fakat kral kabul etmedi, bunun üzerine de Ali b. Ahmed şehre geri döndü. Şehirdekilerin cesareti kırıldı, moralleri bozuldu. Savaşma azimleri kırılıp kendi dertlerine düştüler.

Daha sonra Akkâ'da bulunan emirlerden ikisi el-Maştûb'a yapılanları görünce, geceleyin bir halat alarak küçük bir savaş gemisine binip arkadaşlarından gizlice ayrıldılar ve Müslümanlar'ın ordugâhına gittiler. Bunlar İzzeddin Arsal el - Esedî ve İzzeddin Çavlı'nın oğlu idi. Yanlarında başkaları da vardı. Sabahleyin onların ayrıldığını görenlerin azim ve cesaretleri bir kat daha kırıldı, moralleri bozuldu. Artık öleceklerine kesin gözüyle bakıyorlardı.

Daha sonra Franklar Salâhaddin'e haber gönderip şehrin teslimini istediler, o da bazı şartlarla kabul etti. Buna göre Salâhaddin Akkâ'dakilerin sayısınca Frank askerini serbest bırakacak, onlar da Akkâ'dakileri salıverecekti. Haçlılar «Salbût» haçının da kendilerine teslim edilmesini şart koşmuşlardı; fakat daha sonra bunlara da razı olmadılar, bunun üzerine Salâhaddin Akkâ'daki Müslümanlar'a haber gönderip şehirden topluca çıkmalarını ve sahil boyunca ilerleyerek düşman üzerine tek bir kuvvet gibi saldırmalarını ve şehri olduğu gibi bırakmalarını emretti. Kendisi de askerleriyle onların çıkacağı tarafa doğru geleceğini ve Franklarla savaşarak onların kendisine iltihâkını sağlayacağını vaat etti. Onlar da hemen teşebbüse geçtiler. Her bir sahip olduğu şeylerden yanına almak istediklerini tespite başladı, fakat bu işlerini bitiremeden sabah oldu ve bu yüzden kararlaştırdıkları plan işe yaramadı.

Sabah olunca halk şehri müdafaadan aciz kaldı, Franklar da olanca güçleriyle hücumla geçti. Şehirdekiler surlara çıkıp Müslümanlar görsün diye bayraklarını sallıyorlardı. Bu sıkıntıya düştüklerini ifade etmek için kullandıkları bir parola idi. Müslümanlar bu durumu görünce ağlayıp feryat etmeğe başladılar. Franklar'ın Akkâ'dakilerle uğraşmaktan vaz geçtiklerini zannederek her taraftan saldırıya geçtiler. Salâhaddin ise en önde onları teşvik ediyordu.

Franklar mevzilerinden çıkıp şehir tarafına yönelmişlerdi. Müslümanlar onların kazdıkları mevzilere yaklaştılar; hatta neredeyse bu mevzilere girip Franklar'ı kılıçtan geçireceklerdi. Bu arada bir çığlık koptu ve Franklar geri dönüp Müslümanlar'ın mevzilere girmelerine mani oldular. Ayrıca şehrin karşısına içerdekilerle savaşacak askerî birlikler bıraktılar.

el - Maştûb, Salâhaddin'in kendilerine hiç bir fayda sağlayamadığını ve hiç bir zarara mani olamadığını görünce Franklar'ın yanına gidip bazı şartlarla şehrin teslimini kararlaştırdı. Buna göre şehirdekiler mallarını yanlarına alacak, onlara iki yüz bin dinar para verecek ve tanınmış beş yüz esiri serbest bırakacaklardı. Ayrıca "Salbût" haçını iade edecek ve Sûr hâkimi Merkis'e de on dört bin dinar vereceklerdi. Franklar buna razı oldular ve şartlara bağlı kalacaklarına yemin ettiler. Para ve esirler iki aya kadar teslim edilecekti.

Franklar anlaşmaya bağlı kalacaklarına yemin ettikten sonra el - Maştûb şehri onlara teslim etti, onlar da barış yoluyla şehre girdiler; fakat şehri ele geçirince müslümanlara ve mallarına dokunmayacaklarına dair yeminlerini bozarak hainlik ettiler. Müslümanları tutup hapsedtiler, bunu da Müslümanlar'ın verdikleri sözü yerine getirmeleri için yaptıklarını söylediler. Salâhaddin'e haber gönderip para, esirler ve haçın gönderilmesini istediler. Yanlarındaki Müslümanlar'ı ancak o zaman salıvereceklerini bildirdiler. Bunun üzerine Salâhaddin para toplamaya başladı. Salâhaddin'in yanında para yoktu, ülkenin muhtelif yerlerinden gönderilen paraları harcıyordu. Yanında yüz bin dinar toplanınca emirlerini toplayıp istişare etti, onlar da Franklar geri gelip Müslümanlar'ı serbest bırakacaklarına dair yemin etmedikçe bir kuruş dahi göndermemesini, ayrıca Templier tarikatının da onlara kefil olmasını (bunlar dindar ve ahde vefalıydı) şart koşmasını tavsiye ettiler. Bunun üzerine Salâhaddin de bu durumu onlara bildirdi. Templier tarikatı mensupları: «Biz ne yemin eder ne de kefil oluruz; çünkü biz yanımızdakilere hainlik edilmesinden korkarız,» dediler. Frank kralları da: «Siz bize parayı, esirleri ve haçı teslim ederseniz biz de yanımızdakiler için bir tercihte bulunuruz» diye karşılık verdiler. İşte o zaman Salâhaddin onların hainlik etmekte kararlı olduklarını gördü ve hiç bir şey göndermedi. Cevâbî mektubunda da: «Biz bu parayı, esirleri ve haçı size göndereceğiz. Geri kalan taahhütlerimiz için de rehineler bırakacağız. Buna karşılık siz de bizim adamlarımızı serbest bırakacak, Templier tarikatı da rehinelere kefil olacak ve onlara zarar gelmeyeceğine dair yemin edecek.» dedi; fakat onlar: «Biz yemin etmeyiz, siz topladığınız yüz bin dinarı esirleri ve haçı gönderirsiniz, biz de sizin adamlarınızdan dilediklerimizi serbest bırakır, dilediklerimizi de geri kalan para gelinceye kadar yanımızda tutarız,» dediler. İşte bu sözler üzerine halk onların anlaşmaya ihânet edeceklerini anladı; çünkü onlar askerlerin gulâmlarını, kürtleri ve önemsiz kişileri serbest bırakacak, emirleri ve zenginleri yanlarında alıkoyacak ve onlardan fidye isteyeceklerdi; fakat sultan bunları kabul etmedi.

Franklar 27 receb (20 Ağustos 1191) Salı günü piyade ve süvari birlikleriyle şehrin dışına çıktılar, Müslümanlar da onların üzerine yü-

rüyüp hücum ettiler. Böylece bulundukları yerden ayrıldılar; fakat Franklar'ın yanlarında bulunan Müslümanlar'ın çoğunun öldürüldüğünü ve kılıçtan geçirildiğini, emirlere önde gelen simalara ve zenginlere dokunulmadığını gördüler. Franklar onların dışında kalan köylüleri, adamlarını ve fakirleri öldürmüşlerdi. Salâhaddin bu durumu görünce topladığı parayı harcadı ve esirlerle hacı Dımaşk'a geri gönderdi.

Haçlılar'ın Askalân Yöresine Gitmeleri ve Orayı Tahrip Etmeleri

Franklar -Allah lânet etsin- Akkâ meselesini hallettikten sonra 28 recep (21 Ağustos 1191) günü oradan ayrılıp şaban ayı başında (24 Ağustos 1191) deniz sahilini takip ederek Hayfa'ya doğru gittiler ve sınılden hiç uzaklaşmadılar. Salâhaddin onların gittiklerini duyunca askerlerine hareket edeceklerini duyurdu ve oradan ayrıldılar.

O gün öncü birliği (yezek)nin başında Salâhaddin'in oğlu el-Melikü'l-Efdal vardı. Seyfeddin Ayazkuş, İzzeddin Curdik ve bir kaç tane yiğit emir de onun yanında bulunuyordu. Giderken Frankları oldukça sıkıştırdılar. Öyle ok yağdırıyorlardı ki, neredeyse güneş görünmez oluyordu. Franklar'ın artçılarına (sâka) saldırıp bir çok kişiyi esir aldılar.

el - Efdal babasına durumu bildirip yardım istedi, Salâhaddin de orduya onun yanına gitmelerini emretti; fakat onlar savaşa hazır olmadıklarını ve sadece yürüyüş maksadıyla çıktıklarını söyleyerek özür dilediler, bu sebeple de yardım gerçekleşmedi. İngiltere kralı da Frank artçılarının yanına dönüp onları himaye etti ve hep birlikte Hayfa'ya gelip konakladılar. Müslümanlar ise oraya yakın bir köyde Kaymûn'da konakladılar. Haçlılar öldürülen ve esir alınan adamlarına ve telef olan atlarına karşılık Akkâ'dan yenilerini getirdiler, sonra Kaysariyye'ye doğru gittiler. Müslümanlar da onlarla birlikte hareket ediyor ve kapıp kaçırdıkları Haçlılar'ı öldürüyorlardı; çünkü Salâhaddin ele geçireceği Franklar'ı Akkâ'da öldürdükleri Müslümanlar'a karşılık olmak üzere öldürmeğe yemin etmişti.

Franklar Kaysâriyye'ye yaklaşıncâ Müslümanlar da onlara yetişerek çetin bir savaşa girdiler ve intikamlarını aldılar. Franklar orada konaklarken Müslümanlar da onlara yakın bir yerde gecelediler. Franklar konakladıktan sonra bir çok kişi ordugâhtan uzaklaştı. Öncü birliğindeki Müslümanlar onlara hücum edip ağır bir darbe indirdiler, bazılarını öldürüp bir kısmını da esir aldılar. Franklar daha sonra Kaysariyye'den Arsûf'a gittiler; fakat müslümanlar onlardan önce Arsûf'a hareket etmişler ancak yolun darlığı sebebiyle fazla ilerleyememişler.

di. Haçlıların kendilerine yettiğini gören Müslümanlar üzerlerine şiddetle hücum edip onları denize sürdüler. Bazıları denize atladı ve pek çok haçlı askeri öldürüldü.

Bunu gören Franklar toplandılar. Süvariler tek bir vücut halinde Müslümanlar'a saldırdılar. Müslümanlar mağlûp olup sağına soluna bakmadan dağıldılar. Süvarilerin ve halkın çoğu savaş sırasında savaş meydanına yakın bir yerde, ayakta hazır beklerdi. O gün de aynı vaziyetteydiler. Müslümanlar onlar karşısında tutunamayıp geri çekilince pek çok kişi öldürüldü ve mağlûp birlikler Salâhaddin'in bulunduğu merkeze sığındılar. Eğer Franklar bunun bir bozgun olduğunu anlamış olsalardı, onları mutlaka takip eder ve peş peşe gelen bu bozgun sırasında Müslümanlar mahvolurlardı. Müslümanlar'a yakın bir yerde sık ağaçlarla kaplı bir orman vardı, onlar oraya girince Franklar bunu bir tuzak zannederek geri döndüler; böylece Müslümanlar içinde bulundukları sıkıntılı durumdan kurtulmuş oldular. Bu arada azılı Frank reislerinden biri de öldürüldü. Salâhaddin'in cesâret ve kahramanlığıyla tanınan Ayaz et-Tavîl adlı memlûku de öldürülenler arasındaydı. Devrinde onun kadar yiğit ve cesur biri yoktu.

Franklar atlarından inince Müslümanlar da indiler. Atlarının dizginleri ellerindeydi. Franklar daha sonra Yafa'ya giderek orada konakladılar. Yafa'da hiç bir Müslüman yoktu, hemen şehre hâkim oldular.

Arsuf'taki Müslümanlar yukarıda anlattığımız hezimete maruz kalınca Salâhaddin onların yanından ayrılıp Remle'ye gitti. Ağırlıkları oradaydı. Emirlerini toplayıp yapılacak işler hakkında onlarla istişare etti. Emirler de Askalan'ın tahrip edilmesini tavsiye ederek: «Daha dün başımıza gelenleri gördün. Eğer Franklar Askalan'a gelirse biz de karşılarına çıkar ve onları şehirden uzaklaştırırız . Hiç şüphe yok ki, bizi oradan uzaklaştırmak için bizimle savaşacaklar ve oraya konaklayacaklar. Eğer durum böyle olursa biz de Akkâ'da yaptığımız gibi yaparız. O zaman da zor durumda kalırız; zira düşman Akkâ'yı ve içindeki silâh ve diğer şeyleri ele geçirmek suretiyle güçlendi, biz ise kaybettığımız şeyler yüzünden zayıf duruma düştük; fakat çok geçmeden durumumuz düzeltir kaybettiklerimizi yenileriz.» dediler.

Ne var ki Sultan'ın gönlü şehrin tahribine razı olmadı. Halka şehre girip orayı müdafaa etmelerini söyledi, fakat kimse bunu kabul etmedi ve: «Eğer şehri muhafaza etmek istiyorsan sen de bizimle gir veya büyük çocuklarından birini gönder, aksi takdirde Akkâ halkının başına gelenler bizim başımıza da gelmesin diye hiç birimiz şehre girmeyiz.» dediler. Sultan bu durumu görünce Askalan'a hareket etti ve şehrin yıkılmasını emretti; bunun üzerine 19 şaban (11 Eylül 1191) gü-

nü şehir yıkılıp taşları denize atıldı. Sultan'ın ve halkın şehirde bulunan sayılamayacak kadar çok eşya, erzak ve zahiresi yok oldu. Franklar bir daha buraya göz dikmesinler diye taş üstünde taş bırakmadılar.

Franklar Askalân'ın tahrip edildiğini duyunca bulundukları yerde durup şehre gitmediler. Merkis (Allah lânet etsin) Franklar Akkâ'yı alınca İngiltere kralının kendisine ihanet edeceğini sezmiş ve onun yanından Sûr şehrine kaçmıştı. Burası ona aitti ve o sırada da onun elindeydi. Merkis cesur ve ileri görüşlü bir haçlı reisiydi. Bütün bu harpler onun eseridir. Askalân tahrip edilince İngiltere kralına haber gönderip: «Senin gibi biri krallığa ve ordu kumandanlığına lâayık değildir. Salâhaddin'in Askalân'ı tahrip ettiğini duyduğun halde yerinde duruyorsun. Ey Cahil adam! Salâhaddin'in Askalân'ı tahrip ettiğini duyunca sürâtle üzerine yürüyüp onu oradan uzaklaştırsaydın hiç bir muhasaraya veya savaşa lüzum kalmadan şehri ele geçirirdin; çünkü o orayı muhafazadan aciz olmasaydı zaten tahrip etmezdi. İsâ'ya yemin ederim ki, eğer ben senin yanında olsaydım Askalân bu gün bizim elimizde olurdu. Bir burcundan başka yeri de tahrip edilmezdi» dedi.

Salâhaddin Askalân'ı tahrip ettikten sonra ramazanın ikinci günü oradan ayrılarak Remle'ye gitti. Şehrin kalesini ve Lüdd kilisesini yıktı. Sultan Askalân'ı tahrip ettiği sırada askerler el-Melikü'l - Âdil Ebû Bekir b. Eyyûb ile beraber Haçlılar'ın karşısında bulunuyordu. Salâhaddin Remle'yi tahrip ettikten sonra Kudüs'e gitti, şehri ve içinde bulunan silâh, zahire ve diğer şeyleri gözden geçirdi, gerekli düzenlemeleri yaparak ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra 8 ramazan (29 Eylül 1191) günü ordugâha döndü.

O günlerde İngiltere kralı da bir grup Frank askeriyle Yafa'dan çıktı. Bir Müslüman topluluğu onların üzerine saldırıp çok çetin bir şekilde savaştı. Az kalsın İngiltere kralı esir alınacaktı. Adamlarından biri kendi canını feda ederek onu kurtardı. Kral kurtulurken o adam esir düştü.

Aynı şekilde bir Müslüman topluluğuyla Franklar arasında başka bir çatışma daha çıktı ve Müslümanlar galip geldiler.

Franklar'ın Natrûn'a Gitmeleri

Salâhaddin Franklar'ın Yafa'ya sıkı sıkıya yapışıp oradan ayrılmadıklarını ve şehri onarmaya başladıklarını görünce 13 ramazan (4 Ekim 1191) günü bulunduğu yerden Natrûn'a hareket etti ve orada

karargâh kurdu. İngiltere kralı elçi gönderip barış talebinde bulundu. Elçiler Salâhaddin'in kardeşi el - Melikü'l - Âdil Ebû Bekir b. Eyyûb'a gidip geliyordu. Sonunda İngiltere kralının kız kardeşini el - Melikü'l - Âdil'e vermesi Kudüs ile Müslümanların hâkimiyetindeki sahil şehirlerinin el - Melikü'l - Âdil'e ait olması, sahilde kocasından miras kalan şehirlere ilâveten Akkâ ile Frankların ellerindeki diğer şehirlerin de kralın kızkardeşine verilmesi ve yapılan bu anlaşmayı Templier tarikatının da kabul etmesi şartıyla bir muahedenin imzalanması kararlaştırıldı. Âdil bunları Salâhaddin'e arzetti ve o da uygun gördü. Bu haber duyulunca papazlar ve rahipler toplanıp kralın kız kardeşine gittiler ve yaptığı işleri yadırgadıklarını bildirdiler; bunun üzerine o da anlaşmadan vazgeçti. Bir rivâyete göre ise anlaşma başka bir sebepten dolayı yapılamamıştır. Doğrusunu Allah bilir.

el - Melikü'l - Âdil ve İngiltere kralı bundan sonra da bir araya gelir ve barış meselesini konuşturlardı. Bir gün Adil'den kendisine bir Müslüman şarkısı dinletmesini istedi, bunun üzerine şarkıcı bir kadın getirildi ve zil çalıp şarkı söyledi. Kral şarkıları beğendi; fakat el - Melikü'l - Âdil ile aralarında anlaşma olmadı, çünkü İngiltere kralı bunu hile gayesiyle yapıyordu.

Daha sonra Franklar Kudüs'e gitmek azminde olduklarını söylediler, bunun üzerine Salâhaddin ağırlıklarını yanına almadan sür'atle Remle'ye gitti, onları Natrûn'da bıraktı. Franklara yakın bir yere kadar gelip yirmi gün onları bekledi, fakat onlar ayrılmadılar. Bu süre içinde iki taraf arasında birkaç çatışma oldu ve her defasında da Müslümanlar galip geldi. Salâhaddin daha sonra Natrûn'a döndü. Franklar da 3 Zilkade (22 Kasım 1191) günü Yafa'dan Remle'ye gittiler. Kudüs'e gitmek azim ve kararındaydılar. İki taraf birbirlerine yaklaştı, bunun üzerine tehlike daha da arttı. Her iki tarafta da her saat savaş çıgıkları kopuyor, bu yüzden sıkıntılı anlar yaşanıyordu. Bu arada kış bastırdı. Yağmur yağdı ve ortalık çamur oldu.

Salâhaddin'in Kudüs'e Gitmesi

Salâhaddin kış mevsiminin bastırdığını ve yağmurların aralıksız yağmağa devam ettiğini, halkın bundan dolayı sıkıntıya düştüğünü, zorluklarla karşılaştığını, soğugun şiddetinden, silâh taşımaktan, uykusuzluk ve sürekli yorgunluktan bunaldığını görünce (askerlerin çoğu uzun zamandır ailelerinden uzakta kalmıştı) dinlenmek üzere ülkelerine dönmelerine izin verdi, kendisi de yanında kalan askerlerle birlikte Ku-

düs'e gitti. Hep birlikte şehrin içinde konakladılar ve yorgunluklarını atıp dinlendiler. Salâhaddin de Kumame Kilisesi civarındaki Dâru'l-Aksâ'da konakladı. Bu sırada Emîr Ebû'l-Heycâ es-Semîn kumandasındaki Mısır askerleri de Sultan'ın yanına geldiler. Böylece Kudüs'teki Müslümanlar'ın morali yükselip cesaretleri arttı.

Öte yandan Franklar da Kudüs'e gitmek azim ve kararıyla 3 zilhicce (22 Aralık 1191) günü Remle'den Natrûn'a hareket ettiler. Bu sırada Müslüman öncü birliğiyle Franklar arasında bazı çarpışmalar oldu ve Müslümanlar bu savaşlardan birinde yiğit ve cesur elli kusur Frank süvarisini esir aldılar. Salâhaddin Kudüs'e girince şehrin surlarının tamir edilmesini ve yıkılan yerlerin yenilenmesini emretti. Şehrin fet-hedildiği yerin çok müstahkem hale getirilmesini ve duvarların dışına hendek kazılmasını istedi. Her bir burcu yapımını üstlenen emîre teslim etti. Oğlu el-Efdal de Bâb-ı Amûd'dan Bâbu'r-Rahme'ye kadar uzanan kısmı yaptırdı. Musul hâkimi Atabeg İzzeddin Mes'ûd da kayaların parçalanmasında maharet sahibi kireççi ve harççılardan oluşan bir topluluğu Kudüs'e gönderdi. Bunlar orada Atabeg adına bir burç yaptılar. Diğer emîrler de aynı şekilde hareket ettiler.

Daha sonra işçilerin yanındaki taşlar azaldı. Allah rahmet eylesin, Salâhaddin de bineğine biner ve uzak mevkilerden bizzat taş getirirdi, bunu gören asker de Sultan'ı takip ederdi. Salâhaddin'in yanında toplanan işçiler bir kaç günde yapılacak bir işi bir günde yapıyorlardı.

Haçlılar'ın Remle'ye Dönüşü

Haçlılar 20 zilhicce (8 Ocak 1192) günü Remle'ye döndüler. Dönemelerinin sebebi şu idi: Sahilden diledikleri şeyleri taşıyorlar, onlar uzaklaşınca da Müslümanlar erzak aramak için çıkan Franklar'a hücum ederek yollarını kesiyor ve yanlarındaki eşya ve erzakı alıyorlardı. İngiltere kralı yanındaki Suriyeli Franklar'a: «Bana Kudüs şehrinin bir plânını yapınız, orayı görmedim.» dedi, bunun üzerine kral için şehrin bir plânını çıkardılar. Kral şehrin kuzey tarafında uzanan bir yer hariç her taraftan bir vadi ile kuşatılmış olduğunu görünce bu vadi ve derinliği hakkında bilgi istedi, kendisine vadinin çok derin ve geçilmesinin zor olduğunu söylediler, bunun üzerine: «Salâhaddin sağ olduğu ve Müslümanlar arasında birlik ve beraberlik bulunduğu müddetçe bu şehri muhasara etmek mümkün değildir; çünkü biz eğer şehre bitişik olan tarafa konaklarsak diğer taraflar muhasara edilemeyecek. Burarlardan Müslümanlar'ın yanına asker, zahire ve ihtiyaç duydukları her

şey sokulabilecek. Şayet bir kısmımız vadi tarafına, bir kısmımız da öbür tarafa inecek olursak o zamanda parçalanmış olacağımız için Salâhaddin askerlerini toplayıp bu birliklerden birine saldıracak ve askerî birliklerden biri diğerine yardım edemeyecek. Eğer bu birlikler yerlerinden ayrılacak olurlarsa şehirdeki Müslümanlar dışarı çıkarak oradaki eşyayı ele geçireceklerdir. Eğer ağırlıkları muhafaza etmek üzere asker bırakıp diğerleri yardıma gidecek olsa onlar vadiye çıkıp diğer taraftaki arkadaşlarına iltihak edinceye kadar Salâhaddin onların işini bitirmiş olacak. Üstelik erzak ve yem sağlamakta karşılaşacağımız güçlükler de bir yana.» dedi.

Kral bunları anlatınca onun doğru söylediğini anladılar. Ayrıca yanlarındaki erzakın da azaldığını ve erzak toplamak için gidenlere de Müslümanlar'ın neler yaptığını gördüler ve krala Remle'ye dönmesini tavsiye ettiler. Böylece elleri boş hüsrân içinde geri döndüler.

Kızıl Arslan'ın Öldürülmesi

Bu yılın şaban ayında (Ağustos Eylül 1191) Kızıl Arslan Osman b. İldeniz öldürüldü. Onun Arrân, Âzerbaycân, Hemedân, İsfahân, Rey ve bu ikisi arasındaki sahaya hâkim olan kardeşi Pehlivan'ın ölümünden sonra ülkede hükümrân olduğunu daha önce anlatmıştık. Fars ve Hûzistan hâkimi de ona itaat etmişti. Kızıl Arslan Sultan Tuğrul b. Arslan b. Tuğrul'un ülkesini de istilâ ederek onu bir kalede hapsetmiş ve bütün ülke ona boyun eğmişti.

Son olarak Pehlivan'ın öldüğü tarihten beri karışıklıkların devam ettiği İsfahân'a gitti, Sâfiilere karşı düşmanca davranarak onların ileri gelenlerinden müteşekkil bir topluluğu yakalayıp astı. Oradan Hemedân'a dönüp sultan olarak kendi adına hutbe okuttu, kapısında beş nevbet çaldırdı. Öldürüleceği gece uyumak için evine gitti, adamları da dağıldı. Yatağında yatarken biri içeri girip kendisini öldürdü. Kimin öldürdüğü belli olmadı. Adamları hâcibinden şüphelenip onu yakaladılar. Cömert ve güzel ahlâklıydı. Adaleti sever ve üstün tutardı. Yumuşak davranır ve az cezalandırırdı.

Çeşitli Olaylar

Anadolu (Selçuklu) sultanı Muizzeddin Kayserşâh b. Kılıç Arslan bu sene ramazan ayında (eylül - ekim 1191) Salâhaddin'in yanına geldi.

Sebebi şudur :

Babası İzzeddin Kılıç Arslan ülkesini oğulları arasında taksim etmiş, oğlu Muizzeddin'e Malatya'yı, Kutbeddin Melikşâh'a da Sivas'ı vermişti. Fakat Kutbeddin babasını tahakküm altına almış, onun faaliyetlerini kısıtlamış ve hükümdarlığına son vermişti. Ayrıca Malatya'yı kardeşinden alıp kendisine teslim etmesi için onu zorlamıştı. Bunu duyan Muizzeddin korkup Salâhaddin'in yanına sığındı ve onun destek ve yardımını istedi. Salâhaddin ona çok iyi davrandı ve kardeşi el - Melikü'l - Âdil'in kızıyla evlendirdi. Kutbeddin onun üzerine yürümekten çekindi. Muizzeddin zilkade ayında (kasım - aralık 1191) Malatya'ya döndü.

Güvendiğim bir şahıs bana şunları anlatmıştı:

Salâhaddin'i Muizzeddin'i uğurlamak üzere atına binmiş vaziyette gördüm. Muizzeddin ona hürmeten atından inip yaya yürüdü, bunun üzerine Salâhaddin de atından indi ve onu yaya olarak uğurladı. Salâhaddin atına binmek isteyince Muizzeddin ona yardım etti. Musul hakimisi Alâaddin Hurremsâh b. İzzeddin de Sultan'ın elbiselerini düzeltti. Ben buna hayret ettim ve: «Ey Eyyûb'un oğlu! Bir Selçuklu sultanıyla Atabeg Zengî'nin oğlu seni ata bindiriyor, Peki, ya nasıl öleceğini hiç düşünmüyor musun?» dedim.

Salâhaddin'in kız kardeşinin oğlu Hüsâmeddin Muhammed b. Ömer b. Lâcin ile Salâhaddin'in büyük emirlerinden Alemüddin Süleyman b. Cender bu sene öldüler.

Salâhaddin'in Dımaşk mütevellisi es - Safî b. el - Kâbid da bu sene recep ayında öldü. Bütün ülkede hükmü geçerdi.

HİCRETİN BEŞ YÜZ SEKSEN SEKİZİNCİ (M. 1192) YILI OLAYLARI

Haçlılar'ın Askalân'ı Tamir Etmeleri

Haçlılar bu sene muharrem ayında (ocak - şubat 1192) Askalân'a gidip tamir etmeğe başladılar. Salâhaddin bu sırada Kudüs'te idi. İngiltere kralı da Askalân'dan Müslümanlar'ın öncü birliği üzerine saldırdı. İki taraf arasında şiddetli çatışmalar oldu. Birbirlerinden intikâm aldılar.

Salâhaddin Kudüs'te bulunduğu sırada Franklara karşı seriyyeler göndermeğe devam etti. Bunlar bazan bir Frank taifesine saldırıyor, bazan da erzak ikmalî yapmalarına mani oluyorlardı. Bu seriyyelerden birinin kumandanı Salâhaddin'in önde gelen memlûklerinden Fârisüddin Meymûn el - Kasrî idi. Büyük bir Frank taifesine saldırarak onları yakalamış ve ellerindeki eşyayı ganimet almıştı.

Merkis'in Öldürülmesi ve Yerine Henry'nin Geçmesi

Sûr hâkimi ve Haçlılar'ın azılı şeytanlarından biri olan Merkis -Allah lanet etsin- bu sene 13 rebiyülâhir (28 Nisan 1192) günü öldürüldü.

Sebebi şudur:

Salâhaddin İsmâîlîlerin Suriye'deki lideri Sinan ile haberleşip İngiltere kralını öldürecek birini gönderecek olursa kendisine iyilik yapacağını vaat etmişti. Eğer Merkis'i öldürürse on bin dinar vereceğini söyledi. İngiltere kralını öldürmek mümkün olmadı. Sinan kralın öldürülmesinin kendi lehlerine olmayacağını düşündü, çünkü Salâhaddin'in Haçlılar'ın işini bitirirse kendileriyle uğraşmasından korkuyordu. Paraya çok düşküncüydü, hemen Merkis'i öldürmeyi düşündü ve rahip kılığında iki kişi gönderdi. Bunlar Sayda hâkimiyle ve Remle hâkimi olan İbn

Barzân ile ilişki kurdular. Bu iki hâkim Sûr'da Merkis'in yanındaydılar. İsmâîlîler bu ikisinin yanında altı ay kalıp âbid göründüler. Merkis de onlara güvendi ve yakınlık hissetti. Bir müdet sonra Sûr papazı Merkis için bir ziyafet hazırladı. Merkis de gelip yemeğini yeyip içkisini içtikten sonra dışarı çıktı. Bu sırada iki bâtını üzerine hücum edip ağır şekilde yaraladılar. Bâtınilerden biri kaçıp kilisede gizlendi. Merkis de yarası sarılmak üzere oraya götürülünce, burada gizlenmiş olan bâtını saldırıp onu öldürdü. Daha sonra bu iki bâtını de öldürüldü.

Haçlılar bu hadiseden Suriye sahilini tek başına idare etmek isteyen İngiltere kralını sorumlu tuttular. Merkis öldürülünce yerine Henry geçti ve o gece, hamile olan kraliçeyle evlendi. Onlara göre hamilelik nikâha mani değildi.

Bu Henry baba tarafından Fransa kralının kız kardeşinin, anne tarafından ise İngiltere kralının kız kardeşinin oğluydu. İngiltere kralının geri dönmesi üzerine sahildeki Frank şehirlerine Henry hâkim oldu ve 594 (1197 - 1198) yılına kadar yaşadı. O sene çatıdan düşüp öldü. Akıllı bir şahıstı. Muhtelif ihtimalleri göz önünde tutarak ona göre çok temkinli hareket eden bir idareciydi.

İngiltere kralı ülkesine gidince Henry'yi Salâhaddin'e gönderip şefkat ve merhamet istedi. Onu kendi tarafına çekmeğe çalıştı ve Sultan'dan hil'at talep ederek: «Bilirsin ki, kaftan ve serpuş giymek bizde çok ayıptır, fakat sırf seni sevdiğim için ikisini de giyeceğim.» dedi, bunun üzerine Salâhaddin de ona değerli hil'atler gönderdi. Bunlar arasında kaftan ve serpuş da vardı. Kral bunları Akkâ'da giydi.

Benû Âmir'in Basra'yı Yağmalaması

Benû Âmir kabilesi bu yılın safer ayında (Şubat 1192) emirleri Umayra riyasetinde büyük bir kalabalık halinde toplanarak Basra üzerine yürüdüler. Basra'da Halife en - Nâsır Lidinillâh'ın memlûkü Emîr Tuğrul'un nâibi sıfatıyla Emîr Muhammed b. İsmail vardı. 6 safer (22 Şubat 1192) cumartesi günü oraya vardılar. Emîr Muhammed yanındaki askerlerle onların karşısına çıktı. İki taraf el - Harîbe tarafında Derbül - Meydan da savaşa tutuştular. Çarpışmalar akşama kadar sürdü. Akşam olunca Araplar surlarda bir kaç gedik açtılar ve ertesi gün şehre girdiler. Şehir halkı onlarla savaştı. Her iki taraftan da pek çok kişi öldürüldü. Araplar sahildeki bazı hanları ve Basra'nın bazı yerlerini yağmaladılar. Şehir halkı denizcilerin bulunduğu sahile geçtiler. Araplar aynı gün ayrılınca halk da geri şehirlerine döndü.

Arapların şehirden sürâtle ayrılmalarının sebebi şudur:

Araplar Hafâce ile Muntafık kabilelerinin yaklaştığını duyunca hemen üzerlerine yürüyerek şiddetli bir savaşa girdiler. Hafâce ve Muntafık'ı mağlûp edip mallarını ganimet aldılar ve pazartesi sabahı Basra'ya geri döndüler. Emir Muhammed Basra'dan ve köylerden pek çok kişi toplamıştı. Benû Âmir geri dönünce onlara karşı savaştılar, fakat Araplar karşısında tutunamayıp mağlûp oldular. Araplar Basra'ya girip yağmaladılar. Halk Basra'yı terk etti. Malları yağmalandı. Büyük olaylar oldu. Kasâmil ve diğer bazı yerler iki gün yağmalandı. Araplar daha sonra şehri terk edip gidince halk Basra'ya döndü. Bu hikâyenin aynı-sını 593 (1196 - 1197) yılı olayları arasında da gördüm. Doğrusunu Allah bilir.

İngiltere Kralının Yaptıkları

Franklar bu sene 9 cemaziyülevvel (23 Mayıs 1192) günü Dârûm'u istilâ ve tahrip ettiler, sonra da Kudüs'e hareket ettiler. Salâhaddin de oradaydı. Franklar Beyt Nûbe'ye kadar geldiler.

Onların bu hırslarının sebebi şu idi: Salâhaddin şark askerlerini ve diğerlerini kış mevsimi sebebiyle istirahat etmeleri için terhis etmişti. Onların yerine başka askerler gelecekti. Bazı askerler de oğlu el - Efdal ile kardeşi Âdil el - Cezîre'deki şehirlere gitmişlerdi. Bunların sebebini inşaallah ileride anlatacağız. Yanında sadece hassa askerleriyle bir kısım Mısır askerleri vardı. Franklar bundan dolayı heveslenip gayelerini gerçekleştireceklerini zannettiler, Salâhaddin onların yaklaştığını duyunca şehrin burçlarını emirlere dağıttı. Franklar ayın son günü Kudüs'e iki fersah mesafedeki Kaluvneye'ye gittiler. Müslümanlar onlara felâketler yağdırdılar. Sürekli seriyyeler göndererek onları zor durumlara soktular. Franklar Müslümanlar'a karşı güç yetiremediler ve bir çok musibete maruz kaldılar. İşte o zaman eğer Kudüs'e gidip muhasara edecek olurlarsa başlarına daha büyük felâketlerin ve belâların geleceğini anladılar ve arkalarına bakmadan geri gittiler. Müslümanlar da onları mızrak ve ok yağmuruna tuttular.

Haçlılar Yafa'dan uzaklaşınca Salâhaddin oraya bir seriyye gönderdi. Bunlar Yafa'ya yaklaşp pusu kurdular. Bu sırada bir kafiyle birlikte süvarileri oradan geçti. Pusudaki birlikler üzerlerine hücum edip bazılarını öldürdü, bazılarını da esir aldılar. Yanlarındaki eşyayı ganimet aldılar. Bu hadise cemaziyülâhirin sonunda (12 Temmuz 1192) olmuştur.

Haçlıların Müslüman Askerleri ve Bir Kafileyi Ele Geçirmesi

Franklar bu sene 9 cemaziyülâhir (22 Haziran 1192) günü Mısır askerleriyle birlikte büyük bir kafilenin geldiğini haber aldılar. Askerle-

rin kumandanı el - Âdil'in ana bir kardeşi Feleküddin Süleyman idi. Yanında bir kaç emir daha vardı. Haçlılar bunların üzerine saldırdı ve el - Halil yöresinde savaşa tutuştular. Müslüman askerler mağlup oldu, fakat gulâmlar ve bazı askerlerden başka meşhurlardan öldürülen olmadı.

Haçlılar Müslümanlar'ın çadırlarını ve teçhizatlarını ele geçirdiler. Kafileye gelince; bazıları yakalandı, bazıları ise kurtulup Cebelü'l - Halil'e çıktılar. Haçlılar onları takip etmediler. Eğer yarım fersah kadar takip etmiş olsalardı mutlaka yetişip yakalarlardı. Kafileden kaçıp kurtulanların her biri bir tarafa dağıldı ve bir araya gelinceye kadar çok büyük zorluklarla karşılaştılar.

Dostlarımızdan biri bana Mısır'a yaptığımız bir ticari seyahat sırasında kendisinin de o kafilede bulunduğunu söyleyerek şunları anlatmıştı:

Haçlılar üzerimize saldırdığı sırada biz yüklerimizi yüklemiş yola çıkmak üzereydik. Tam bu sırada bize hücum ettiler. Hemen eşyalarımı alıp dağa çıktım. Yanımda başkalarına ait bir kaç parça eşya da vardı. Bir haçlı topluluğu bize yetişti ve yanımdaki eşyaları aldılar. Onlardan bir ok atımı mesafe ilerideydim. Benim yanıma gelmediler, ben de yanımdaki eşya ile kurtuldum. Ne tarafa gittiğimi bilmeden yola devam ettim. Bir de ne göreyim... Karşıma dağın üzerinde büyük bir yapı çıkıverdi. Buranın nere olduğunu sorduğumda Kerek olduğunu söylediler. Ben de Kerek'e gittim ve sonra sâlimen Kudüs'e döndüm.»

Bu adam Kudüs'ten de sâlimen ayrıldı ve Haleb yakınlarındaki Bu-zâa'ya varınca eşkiya tarafından yakalandı. Öldürülmekten kurtuldu, selâmete çıktığını zannederken de helâk oldu.

el - Efdal ve el - Âdil'in el - Cezire Şehirlerine Gitmeleri

Salâhaddin'in yeğeni Takiyyüddin Ömer'in ölümünü ve oğlu Nâsırüddin Muhammed'in el - Cezire şehirlerini ele geçirdiğini daha önce anlatmıştık. Nâsırüddin el - Cezire'yi istilâ edince Salâhaddin'e haber gönderip buranın Suriye'de babasına ait topraklara ilâveten resmen kendisine verilmesini istedi; fakat Salâhaddin böyle bir bölgenin bir çocuğa verilmesini uygun görmedi ve teklifini kabul etmedi. Nâsırüddin Salâhaddin'in Haçlılarla uğraştığını düşünerek ona muhalefet etmeyi aklına koydu. Bu sırada el - Efdal Ali babası Salâhaddin'den Takiyyüddin'e ait yerleri kendisine ikta etmesini istedi ve Dumâşk'dan feragat edeceğini söyledi. Salâhaddin de kabul etti ve hemen hareket etmesini emretti. el -

Efdal bir askerî birlikle Haleb'e gitti; Salâhaddin de Musul, Sincâr, el - Cezîre, Diyarbekir ve diğer şark vilâyetlerinin hâkimlerine mektup yazıp oğlu el - Efdal'in yanına asker göndermelerini istedi.

Takiyyüddin'in oğlu bu durumu görünce onlara karşı koyacak gücü olmadığını anladı, babasının amcası el - Melikü'l - Âdil'e haber gönderip Salâhaddin ile aralarını düzeltmesini istedi, o da bu durumu Salâhaddin'e iletip aralarını düzeltti. Suriye'de babasına ait olan yerlerin Nâsıruddin'e verilmesi ve el - Cezîre'deki şehirlerin elinden alınması kararlaştırıldı ve bu şekilde anlaşma sağlanmış oldu.

Salâhaddin el - Cezîre'deki Urfa, Harrân, Sümeysat, Meyyâfârikîn ve Hânî'yi el - Âdil'e iktâ ederek onu bu şehirleri teslim almak üzere Takiyyüddin'in oğlunun yanına gönderdi. el - Âdil, Nâsıruddin'i Salâhaddin'e gönderecek ve el - Melikü'l - Efdal'i her nerede bulursa Sultana iade edecekti. Âdil yola koyulup el - Efdal'e Haleb'de yetişti ve onu babasının yanına gönderdi. el - Âdil Fırat'ı geçip el - Cezîre'deki şehirleri Takiyyüddin'in oğlundan teslim aldı ve bu şehirlere naibler tayın etti, sonra Takiyyüddin'in oğlunu da alarak ordusuyla Salâhaddin'in yanına döndü (Cemaziyülâhir 588 / Haziran Temmuz 1192).

Haçlıların Akkâ'ya Dönüşü

el - Melikü'l - Efdal maiyyetindekilerle, el - Melikü'l - Âdil ve Takiyyüddin'in oğlu da yanlarında bulunduğu hâlde askerlerle geri dönünce Musul, Diyarbekir, Sincâr ve diğer şark vilâyetlerinin askerleri de onlara katıldı. Bu askerler Dımaşk'da toplandı. Bunu gören Haçlılar denizden uzaklaşacak olurlarsa orada Müslümanlar'a karşı koyamayacaklarını anladılar ve Akkâ'ya doğru yönelerek Beyrut'a gidip orayı muhasara etmek niyetinde olduklarını izhar ettiler. Bunun üzerine Salâhaddin oğlu el - Efdal'e kendi askerleriyle şark askerlerini de yanına alarak Beyrut'a hareket etmesini ve Haçlılar'ın o istikamette gitmelerine mani olmalarını emretti. el - Efdal Mercü'l - uyûn'a hareket etti, askerler de kendisine iltihak ettiler. Orada durup Haçlılar'ın hareketini bekledi. Haçlılar bunu duyunca Akkâ'da kaldılar ve oradan ayrılmadılar.

Salâhaddin'in Yafa'yı Zaptı

Haçlılar Akkâ istikametinde yola çıkınca Haleb ve diğer bazı şehirlerin askerleri de Salâhaddin'in yanında toplanmıştı. Salâhaddin Haçlı

hâkimiyetindeki Yafa'ya yürüdü, şehri muhasara ederek oradaki Haçlılarla savaştı ve 20 recep (11 Ağustos 1192) tarihinde de şehri silâh zoruyla ele geçirdi. Müslümanlar şehri yağma ettiler, içerideki malları ganimet aldılar, Haçlılar'ı öldürüp pek çok kişiyi de esir ettiler. Daha önce bahsettiğimiz Mısır askerlerinden Haçlılar'ın eline esir düşenlerle onların yanında bulunan kafildekilerin bir çoğu oradaydı.

Salâhaddin'in bir grup kölesi şehrin kapıları önünde durup elinde ganimetlerle çıkan askerleri yakalayıp bu ganimetleri alıyorlar, direnen olursa döverek zorla el koyuyorlardı. Askerler daha sonra kaleye hücum geçtiler. Akşama doğru kale önünde savaştılar, az kalsın kaleyi ele geçireceklerdi. Kaled ekiler kendileri için emân dilediler. Büyük patrikleri ileri gelen bir kaç haçlı reisiyle bu hususu görüşmek üzere dışarı çıktılar. Bir kaç defa gidip geldiler. Maksatları Müslümanlar'ı savaştan vaz geçirmektir. Bu sırada akşam oldu ve sabah erkenden kaleyi Müslümanlar'a teslim edeceklerine söz verdiler.

Sabahleyin Salâhaddin kaleden inmeleri için haber gönderdi, fakat onlar direndiler. Müslümanlar Akâ'dan Haçlılar'a yardım geldiğini ve İngiltere kralının da oraya vardığını gördüler, bunun üzerine, Yafa'da bulunan Müslümanlar dışarı çıktılar. Akkâ'dan gelen yardımcı birlikler şehrin dışına çıktı ve Müslümanlar'ın üzerine yürüdü; fakat hiç kimse karşısına çıkmadı. İki saf arasında durup Müslümanlar'dan yemek istedi, sonra attan inip yemek yedi. Salâhaddin de askerlerine hücum emri verdi ve canla başla savaşmalarını istedi. Salâhaddin'in «el - Cenâh» adıyla tanınan ve el - Maştûb b. Ali b. Ahmed el - Hakkârî'nin kardeşi olan bir emiri ileri atılıp Sultan'a: «Ey Salâhaddin; Sen bu sözleri dün ganimeti alan ve halkı aptalca döven memlûklere söyle de ileri çıkıp savaşsınlar. Savaş olursa bize, ganimet olursa onlara.» dedi. Salâhaddin onun sözüne öfkeleni ve Haçlılar'ın karşısından uzaklaştı.

Allah rahmet eylesin, Salâhaddin yumuşak huylu ve güzel ahlâklı bir insandı. Gücü yettiği hâlde çok affederdi. Çadırına gidip askerler toplanıncaya kadar bekledi. Oğlu el - Efdal ve kardeşi el - Âdil ile şark askerleri de yanına geldiler. Salâhaddin onlarla beraber gelişmeleri beklemek üzere Remle'ye gitti. Haçlılar Yafa'ya sıkıca sarılıp oradan hiç ayrılmadılar.

Haçlılar'a Yapılan Barış ve Salâhaddin'in Dimaşk'a Dönmesi

Bu sene 20 şaban (1 Eylül 1192) tarihinde Haçlılar'la Müslümanlar arasında üç yıl sekiz aylık bir anlaşma yapıldı. Anlaşma 20 şaban tarihinde başlıyor ve bu tarih 1 Eylül'e rastlıyordu.

Anlaşmanın sebebi şu idi:

İngiltere kralı askerlerin toplandığını anlayınca - zaten Müslümanlar'ın elinde olup ele geçirmek istediği bir şehir kalmamıştı; üstelik ülkesinden de uzun zamandır ayrı kalmışlardı - Salâhaddin'e elçi gönderip barış talebinde bulundu ve bundan dolayı daha önce izhar ettiği görüşün aksini ileri sürdü. Salâhaddin ise onun hile yaptığını zannederek bu talebini kabul etmedi, krala savaş çağrısında bulundu. Kral bir kaç defa elçi gönderip talebini tekrar etti. Askalân'ı tamir çalışmalarını tamamlamaktan vazgeçti ve Gazze, Darûm ve Remle'den feragat etti. el-Melikü'l-Âdil'e de haber gönderip bu şartlarla anlaşmanın kabul edilmesini istedi. el-Melikü'l-Âdil ve çok sayıda emir de Salâhaddin'e barış tavsiye ederek askerlerin sıkıntı içinde olduğunu ve usandıklarını söylediler. Silâh ve hayvanlarının mahvolduğunu, yiyeceklerinin tüendiğini bildirerek: «Kral denize açılmak ve ülkesine dönmek gayesiyle böyle bir talepte bulunmuştur. Eğer kış gelip deniz seferleri yapılamaz hale gelinceye kadar beklersen ve bu teklifi kabul etmezsen biz burada bir başka seneyi beklemek zorunda kalırız. O takdirde Müslümanlar'ın kaybı çok büyük olur.» dediler.

Bir çok kişi aynı şeyi söyleyince Salâhaddin de barışa razı oldu. Haçlı elçileri gelip anlaşma yaptılar ve anlaşma şartlarına bağlı kalacaklarına karşılıklı olarak yemin ettiler, Salâhaddin'in yanına gelenler arasında Balian b. Barzan da vardı. Balian Remle ve Nablûs hâkimiydi. Salâhaddin yemin edince Bahian ona: «Şunu bil ki, İslâm tarihinde hiç kimse senin yaptığını yapmadı ve Franklar bu müddet içinde helâk oldukları kadar hiç bir dönemde helâk olmadılar. Deniz yoluyla gelen muharipleri saydık. Altı yüz bin kişiydiler. Halbuki bunların ancak onda biri ülkelerine göre döndüler. Bazılarını bizzat sen öldürdün; bazıları öldü, bazıları da boğuldu.» dedi.

Anlaşma imzalanınca Salâhaddin Haçlılar'ın Kudüs'ü ziyaret etmelerine izin verdi, onlar da ziyaret ettikten sonra dağıldılar. Her topluluk kendi ülkesine döndü. Henry Haçlı hâkimiyetindeki toprakların sahibi ve Haçlılar'ın kralı olarak Suriye sahilinde ikâmet etti. İyi tabiatlı bir insandı. Kötülüğü azdı, Müslümanlar'a karşı merhametliydi ve onları severdi. Daha önce anlattığımız gibi, Henry Salâhaddin Haçlı beldelerini ele geçirmeden önce o bölgeye hâkim olan kraliçeyle evlenmişti.

Salâhaddin'e gelince, anlaşmanın tamamlanmasından sonra Kudüs'e gitti ve şehrin surlarının sağlamlaştırılmasını emretti, (Slhyûn kilisesini surların içine aldı. Kilise daha önce iki ok atımı kadar şehrin dışında

kahıyordu), Medrese, ribat, bimaristan vs. gibi Müslümanlar'ın yararına olan bir takım hayır müesseseleri yaptırdı. Bunlar için vakıflar tahsis etti. Ramazan ayını Kudüs'te geçirdi. Hacca ve ihrama girmeye karar verdi, fakat buna imkân bulamadı. 5 şevval (14 Ekim 1192) günü Dimaşk'a hareket etti. Nûreddin'e bağlı memlûklerden Curdik adlı emiri Kudüs'te nâib tayin etti.

Kudüs'ten ayrılınca Nablus, Taberiyye, Safed ve Tibnîn gibi İslâm'ın sınır kentleri (sugûr) ne uğradıktan sonra Beyrut'a müteveccihen hareket etti. Bu şehirler için taahhütlerde bulundu ve müstahkem hâle getirilmelerini emretti. Beyrut'ta bulunduğu sırada Antakya ve çevresinin hâkimi Bohemund geldi; kendisiyle görüşüp ona hizmet etti, Salâhaddin de ona hilâtler verdi. Bohemund daha sonra beldesine döndü. O gidince Salâhaddin de Dimaşk'a gitti ve 25 şevval (3 Kasım 1192) günü şehre girdi. Dimaşk'a girdiği gün görülmeğe değer meşhur bir gündü. Halk uzun zamandır görmediği Salâhaddin'i görmekten ve düşmanın İslâm topraklarından uzaklaşmış olmasından dolayı çok sevindi.

Kılıç Arslan'ın Ölümü

Selçuklu sultanı Kılıç Arslan b. Mes'ûd b. Kılıç Arslan b. Süleyman b. Kutalmış b. Selçuk bu sene 15 şaban (26 Ağustos 1192) günü Konya'da öldü. Konya ve çevresiyle, Aksaray, Sivas, Malatya ve diğer bazı şehirler onun hâkimiyetindeydi. Hükümdarlık müddeti yaklaşık 29 yıldı. İyi bir idareci, çok heybetli ve çok adil bir sultan olup Bizans topraklarına pek çok gazâ tertip etmişti. Yaşlanınca ülkeyi oğulları arasında taksim etti; bunun üzerine onlar babalarını zayıf ve güçsüz duruma düşürdüler. Onun sözlerine hiç iltifat etmediler. Hattâ oğlu Kutbeddin babasının hareketlerini kısıtladı, onu baskı altında tuttu.

Kılıç Arslan "İhtiyâreddin Hasan" adlı birini ülke yönetiminde kendine nâib tayin etmişti. Kutbeddin idareye hâkim olunca Hasan'ı öldürdü, sonra babasını alıp Kayseri üzerine yürüdü. Babası burayı kardeşine vermişti, fakat kutbeddin Kayseri'yi ondan almak istiyordu. Bu maksatla şehri bir müddet muhasara etti. Babası Kılıç Arslan bu sırada bir fırsatını bulup kaçarak tek başına Kayseri'ye girdi. Kutbeddin bunu öğrenince Konya ve Aksaray'a dönüp iki şehri de zapt etti. Kılıç Arslan bir oğlunun yanından diğerine gidiyordu, fakat hepsi ondan usanmıştı. Sonunda Borgulu (Uluborlu) hâkimi olan oğlu Gıyâseddin'in yanına gitti. Gıyâseddin babasını görünce çok sevindi, ona hizmet etti. Asker toplayarak babasıyla beraber Konya üzerine yürüyüp şehri ele

geçirdi, oradan yine babasıyla birlikte Aksaray üzerine yürüyerek şehri muhasara etti. Bu sırada babası hastalandı ve oğlu onu alıp Konya'ya götürdü. Kılıç Arslan Konya'da öldü ve orada defnedildi. Oğlu Gıyâseddin kardeşi Rükneddin Konya'yı alıncaya kadar orayı elinde tuttu. Bunları inşaalah ileride anlatacağız.

Anadolu'yu gezmiş olan ve sözlerine güven duyduğum, ilim adamlarından biri bana şunları anlatmıştı :

Kılıç Arslan hayatta iken ülkesini oğulları arasında taksim etmişti. Tokat'ı oğlu Rükneddin Süleyman'a, Konya'yı oğlu Gıyâseddin Keyhusrev'e, "Ankşûriyye" denilen Ankara'yı oğlu Muhyiddin'e, Malatya'yı Muizzeddin Kayserşâh'a, Ablastayn (Elbistan)'ı Mugîseddin'e, Kayseri'yi Nureddin Mahmûd'a, Sivas ve Aksaray'ı Kutbeddin'e, Niksar'ı başka bir oğluna, Amasya'yı da yeğenine vermişti.

Bunlar büyük ve merkezî şehirlerdi. Bunların her birine civarındaki küçük şehirler de ilâve ediliyordu. Kılıç Arslan daha sonra yaptığına pişman oldu ve bütün ülkeyi büyük oğlu Kutbeddin'e vermek istedi. Suriye ve Mısır sultanı Salâhaddin'in kızını da ondan güç ve destek almak gayesiyle Kutbeddin'e istedi. Diğer çocukları bunu duyunca karşı çıktılar ve ona itaatten ayrıldılar. Artık onlara sözü geçmez oldu. Ziyaret maksadıyla bir oğlundan diğerine gitmeğe başladı. Her birinin yanında bir süre kaldıktan sonra diğerine gidiyordu. Aynı şekilde Konya hâkimi olan oğlu Keyhusrev'in de yanına gitti. Keyhusrev onu karşılayıp huzurunda yer öptü ve Konya'yı babasına teslim ederek onun emrine girdi. Bunun üzerine Kılıç Arslan oğlu Keyhusrev'e: "Kayseri hakimi olan mel'un oğlum Mahmûd'un üzerine yürüyeceğim. Sen de benimle gel de burayı onun elinden alalım." dedi, o da hazırlanıp babasıyla yola çıktı. Mahmûd'u Kayseri'de muhasara eden Kılıç Arslan bu sırada hastalandı ve öldü, Keyhusrev de bunun üzerine geri döndü. Oğullarından her biri ellerindeki şehirlerde hâkimiyetini sürdürdüler.

Sivas ve Aksaray hükümdarı Kutbeddin bu iki şehrin birinden diğerine giderken Kayseri'ye uğradı. Kardeşi Nureddin Mahmûd oradaydı. Yol boyunca kardeşini sadece ona olan sevgi ve dostluğundan dolayı ziyaret etmek istediğini söylemesine rağmen içinden ona hainlik etmeyi düşünüyordu. Mahmûd da onun yanına gider ve görüşürdü. Bir defasında her zaman yaptığı gibi şehir dışında konakladı, kardeşi Mahmûd da tedbirsiz olarak yanına geldi. Kutbeddin onu öldürüp başını adamlarına attı. Şehri ele geçirmek istediye de kardeşinin adamları ona karşı direndiler; ancak daha sonra aralarında kararlaştırılan şartlar dahilinde Kayseri'yi Kutbeddin'e teslim ettiler.

Mahmûd'un yanında büyük bir emir vardı. Bu emir Mahmûd'u kardeşine karşı dikkatli olması için uyarır ve korkuturdu; fakat Mahmûd onu dinlemedi. Mahmûd cömertti, çok hayır severdi. Nûreddin'in yanında iken devlet içinde önemli mevkilere yükselmişti.

Kutbeddin kardeşi Mahmûd ile beraber Hasan'ı da öldürerek yola attı. Bir köpek gelip Hasan'ın cesedini yemeğe başlayınca halk ayaklanarak : «Biz sana itaat etmiyoruz. Hasan Müslüman bir şahıstı. İşte şuradaki medrese, türbe, hayır müesseseleri ve daha bir çok hayır ve hasanat onun eseridir. Böyle bir insanı köpeklere yem edemeyiz.» dediler. bunun üzerine Kudbeddin onun türbesinde defnedilmesini emretti. Kılıç Arslan'ın oğulları kendi başlarına kaldılar.

Daha sonra Kutbeddin hastalanıp öldü. Tokat meliki Rükneddin Süleyman hudut şehir Sivas'a, oradan da Kayseri ve Aksaray'a gitti. Buralarda bir müddet kaldıktan sonra kardeşi Gıyaseddin'in bulunduğu Konya üzerine yürüyerek şehri muhasara ve zapt etti; bunun üzerine Gıyaseddin Konya'yı terk edip Suriye'ye gitti, sonra da Bizans ülkesine geçti. Onunla ilgili olayları inşaallah ileride anlatacağız.

Rükneddin bilâhare Niksar ve Amasya'ya giderek bu iki şehri de zapt etti. 597 (1199 - 1200) yılında Malatya'yı da ele geçirdi. Kardeşi Muizzeddin Malatya'dan ayrılıp el - Melikü'l - Âdil Ebû Bekr b. Eyyûb'un yanına gitti, Muizzeddin el - Âdil'in kızıyla evlenip onun yanında kaldı; böylece Ankara hariç kardeşlerinin elindeki bütün şehirler Rükneddin'in hâkimiyeti altına girdi. Ankara çok müstahkem olduğu için ele geçirilmesi zordu, fakat Rükneddin üç yıl boyunca kış yaz demeden Ankara'yı muhasara ettirdi ve nihayet 601 (1204 - 1205) yılında teslim aldı. Orada bulunan kardeşini şehirden uzaklaşacak olursa öldürmek üzere adam görevlendirdi. Kardeşi Ankara'dan ayrılıp ayrılmaz öldürüldü.

Rükneddin de o günlerde öldü ve kardeşinin öldürüldüğünü öğrenemedi. Allah Taâlâ akrabalık hukukunu gözetmediği için ona mühlet vermeden ruhunu kabzetti.

Bu hadiseyi olaylar arasında kopukluk olmasın diye burada anlattık. Ayrıca bu hadiselerin her birinin tarihini bilmediğim için ait oldukları yıllarda zikrelemedim.

Şihâbeddin'in Hindistan'daki Acmir ve Diğer Bazı Yerleri Ele Geçirmesi

583 (1187) yılı olayları arasında Şihâbeddin el - Gûri'nin Hind topraklarına bir sefer düzenlediğini ve mağlûp olduğunu anlatmıştık. Şi-

hâbeddin mağlûbiyetine sebep olan Gurlu askerlerine ve onlara ârız olan âcizlik ve miskinliğe karşı son derece kin besledi. Kin ve öfkesi bu seneye kadar devam etti.

Bu sene askerlerini toplayıp daha önce kendisini mağlûp eden Hind ordusundan intikam almak üzere Gazne'den yola çıktı. Berşâvûr'a varınca kendisine kılavuzluk eden yaşlı bir Gurlu Şihâbeddin'in huzuruna çıkıp: «Düşmana yaklaştık, fakat hâlâ hiç kimse nereye gittiğimizi ve kimin üzerine yürüdüğümüzü bilmiyor. Emirlerle selâmı kestik, bu doğru bir hareket değildir.» dedi; bunun üzerine Sultan: «Bu kâfirlerin beni mağlûp ettikleri tarihten beri karımla birlikte yatmadım, üzerimdeki beyaz elbiseyi değiştirmedim. Ben düşman üzerine yürüyorum, Gurlulara veya başkasına değil Allah'a güveniyorum. Eğer Allah Taâlâ bana yardım ederse dinine yardım etmiş olur ki, bu da O'nun fazlu keremindendir. Eğer mağlûp olursak beni mağlûplar arasında aramayın; atların ayakları altında ezilsem bile.» dedi.

Bunun üzerine yaşlı adam Sultan'a: «Gurlu amcanın oğullarının neler yapacağını göreceksin. Bana kalırsa onlarla konuşup selâmlaşmalısın.» dedi, Sultan da onun sözünü tuttu. Gurlu emirler onun huzurunda yalvarıp yakarıyorlar ve: «Ne yapacağımızı göreceksin.» diyorlardı.

Şihâbeddin ilk savaşın cereyan ettiği yere kadar gelip orayı dört günlük mesafe kadar geçti. Bir kaç mevkiî düşmanın elinden aldı. Hindûlar bunu duyunca askerlerini toplayıp hazırlandıktan sonra düşman üzerine yürüdüler. İki ordu arasında bir merhale mesafe kalınca Şihâbeddin arkasına dönüp baktığında kâfirlerin dört menzil mesafede arkalarında yer aldığını gördü. Kâfir hükümdarı ona haber gönderip: «Elini bana uzat! Sen beni arkandan geleyim diye Gazne kapısında savaşa sokmak istiyorsun; aksi hâlde ağır davranan biz olacağız. Senin gibi bir hükümdar ülkeye hırsızlar gibi girmez, sonra da kaçarak çıkmaz; bu sultanlara yakışmaz.» dedi. Şihâbeddin ise verdiği cevapta: "Ben seninle savaşmam." dedi.

Şihâbeddin İslâm topraklarına üç günlük mesafe kalıncaya kadar geri dönmeğe devam etti. Kâfirler de onun izini takip ediyorlardı. Merende'ye yakın bir yerde Hind racası Sultan'a yetişti. İşte o zaman Sultan yetmiş bin kişilik bir ordu hazırladı ve onlara: «Bu gece düşman kuvvetlerini arkadan sarıncaya kadar dolaşmanızı istiyorum. Sabah namazı sırasında o taraftan geleceksiniz, ben de buradan harekete geçeceğim.» dedi, onlar da bu emre uydular ve sabah oldu.

Hindûlar güneş doğuncaya kadar yataklarından kalkmazlardı. Sabah olur olmaz Müslüman askerler her taraftan saldırdılar. Davullar çalındı, fakat Hind hükümdarı bunlara hiç kulak asmadı ve: «Kim geli-

yorsa gelsin, işte buradayım» dedi. Hindûlardan pek çok kişi öldürüldü, zafer Müslümanlar'a nasip oldu. Hind hükümdarı bu durumu görünce hemen kaçmak için hızlı giden bir ata bindi, fakat ileri gelen adamları: «Bizi bırakıp kaçmayacağına yemin etmiştin.» deyince attan inip bir file bindi ve yerinde durdu. Savaş çok çetin bir şekilde devam ediyordu, adamlarından çoğu öldürülmüştü. Sonunda Müslümanlar Hind hükümdarını yakalayıp esir aldılar; bunun üzerine pek çok Hindû kılıçtan geçirildi. Kurtulanların sayısı azdı.

Hind hükümdarı Şihâbeddin'in huzuruna getirildi. Sultan ona iltifat etmedi. Hâciplerden biri Hind hükümdarının sakalından tutup yüzükoyun çekti, alını yere değdi, sonra Sultan'ın huzurunda oturttu. Sultan ona: «Eğer sen beni esir almış olsaydın ne yapardın?» diye sordu, Kâfir: «Altın zincir yaptırı ve seni onunla bağlardım» cevabını verdi; bunun üzerine Şihâbeddin: «Hayır, biz seni öyle değerli şeylerle bağlamayacağız.» dedi.

Müslümanlar Hindûlar'dan pek çok mal ve muazzam miktarda eşyayı ganimet aldılar. Ganimetler arasında on dört tane de fil vardı. Bu fillerden biri söz konusu savaşta Şihâbeddin'i yaralamıştı. Hind hükümdarı, Şihâbeddin'e: «Eğer ülke peşindeysen zaten Hindistan'da şehirleri müdafaa edecek kimse kalmadı. Yok eğer mal peşindeysen yanımda senin bütün develerinin zor taşıyacağı kadar mal var.» dedi.

Şihâbeddin onu da yanına alarak ona ait olup üzerinde titrediği Acmir Kalesi'ne gidip zapt etti. Ayrıca oraya yakın yerlerdeki şehirleri de ele geçirdi ve hepsini memlûkü Kutbeddin Aybeg'e iktâ ederek Gazne'ye döndü, Hind hükümdarını da öldürdü.

Çeşitli Olaylar

Hac emîri Taştekin bu sene Bağdâd'da tevkif edildi. Çok iyi bir emîrdi, hac sırasında halka çok âdil ve şefkatli davranırdı, onları severdi. Dua ve zikirleri çoktu. Çok sadaka verirdi. Yaptığı iyi işler sayesinde hapisten kurtuldu. Bunları inşaallah ileride anlatacağız.

Sultan Tuğrul b. Arslan b. Tuğrul da bu sene Kızıl Arslan'ın ölümünden sonra hapisneden çıkarak Kutluğ İnanç b. Pehlivan b. İlde-niz ile savaştı. İnanç mağlûp olup Rey'e çekildi. Bunlar inşaallah ileride anlatacağımız gibi 590 (1193 - 1194) yılında oldu.

Bağdâd'daki Sultan Câmîi'nin müderrisi olan Emîr es - Seyyid Ali b. el - Murtaza el - Alevî el - Hanefî de bu sene receb ayında öldü.

Vâsıtlı Şâfiî fakîhi Ebû Ali el - Hasan b. Hibetullah b. el - Bûkî de bu yılın şaban ayında öldü. Şâfiî mezhebinde âlim idi ve halk ondan istifade etmişti.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ SEKSEN DOKUZUNCU (M. 1193) YILI OLAYLARI

Salâhaddin'in Ölümü, Ahlâk ve Yaşayışından Bazı Örnekler

Mısır, Suriye, el - Cezîre ve daha bir çok beldenin hükümdarı olan Salâhaddin Yûsuf b. Şâzî bu sene safer ayında (şubat 1193) Dımaşk'ta öldü. Tekrît'te doğmuştu. Tekrît'ten niçin ayrıldığını ve 564 (1168 - 1169) yılında Mısır'a hâkim olduğunu daha önce anlatmıştık.

Hastalanmasının sebebi şu idi:

Hacıları karşılamaya çıkmıştı. Geri döndü ve o gün akut bir hastalığa yaklandı. Sekiz gün hasta yattıktan sonra öldü. Allah rahmet eylesin!

Hastalanmadan önce oğlu el - Efdal Ali ve kardeşi el - Melikü'l - Âdil Ebû Bekr'i yanına çağırarak onlarla istişare etti ve: «Haçlılarla işimiz bitti. Bu bölgede bizi meşgûl edecek bir şey yoktur. Şimdi hangi tarafa gideceğiz?» dedi. Kardeşi Âdil ona Ahlat üzerine yürümesini tavsiye etti; çünkü Sultan burayı ona söz vermişti. Eğer Ahlat'ı alırsa ona teslim edecekti. Oğlu el - Efdal ise Kılıç Arslan'ın elindeki Anadolu'ya yürümesini tavsiye ederek: «Anadolu'da daha çok şehir, asker ve para vardır ve daha çabuk alınabilir. Burası kara yoluyla gelecek Haçlılar'ın güzergâhı üzerindedir. Eğer Anadolu'yu ele geçirirsek onların buradan geçmelerine de mani oluruz.» dedi; bunun üzerine Salâhaddin: «İkinizin görüşü de hatalı ve eksiktir. Ben Bizans topraklarına gitmek isterim.» dedi, kardeşine de: «Sen çocuklarımdan biriyle bir miktar asker alıp Ahlat üzerine yürürsün. Ben Anadolu'daki işlerimi hallettikten sonra sizin yanınıza gelirim. Oradan hep beraber Âzerbeycân'a geçer ve İran şehirlerine komşu oluruz. Orada bize mani olacak kimse yoktur.» dedi.

Daha sonra kardeşi Âdil'in kendisine ait olan Kerek'e gitmesine izin verdi ve: «Hazırlıklarını tamamla ve sefere katılmak için gel!» dedi. Âdil Kerek'e gidince Salâhaddin hastalandı ve o, dönmeden önce öldü.

Allah rahmet eylesin, cömert ve yumuşak huylu, mütevazı ve güzel ahlâklı, hoşuna gitmeyen şeylere karşı sabırlı bir insandı. Hoşuna gitmediğini belli etmez ve surat asmazdı.

Öğrendiğime göre, bir gün bir cemaatla oturuyordu. Bu sırada memlûklerden biri diğerine bir muz attı, fakat isabet ettiremedi ve muz Salâhaddin'in yanına düştü. Sultan görmezlikten gelerek hemen yüzünü öbür tarafa çevirip yanındakilerle konuşmağa daldı.

Bir defasında da su istedi, fakat su gelmedi. Beş defa istediği hâlde yine getirilmedi; bunun üzerine: "Dostlar, vallahi ben susuzluktan öleceğim!" dedi de ancak o zaman su getirildi. Suyunu içti ve geç getirmelerinden dolayı kızmadı.

Yine bir defasında çok ağır bir hastalığa yakalanmış ve öldüğüne dair şayialar çıkmıştı. Hastalıktan kurtulup iyileşince hamama götürüldü. Su çok sıcaktı. Soğuk su istedi. Hizmetçisi suyu getirirken suyun bir kısmı yere döküldü, kalan kısmını da Sultan'a verdi. Sultan hizmetçinin zayıflığından müteessir oldu. Daha sonra tekrar soğuk su istedi. Hizmetçi su getirirken su kabı elinden düştü ve suyun hepsi Sultan'ın üzerine döküldü. Sultan az kalsın ölecekti, fakat buna rağmen gulâma: «Eğer beni öldürmek istiyorsan haber ver» dedi, daha başka bir şey söylemedi. Hizmetçi özür diledi ve Sultan da ses çıkarmadı.

Cömertliğine gelince, sultan çok cömert idi. Bir şey vereceği zaman öyle üzerinde fazlaca düşünmezdi. Öldüğü zaman hazinesinde bir dinar-ı sûri ve kırk dirhem-i Nâsiri'den başka bir şey bırakmaması onun cömertliğine delil olarak yeter. Akkâ önlerinde Haçlılar karşısında kaldığı süre içinde develer hariç on sekiz bin at ve katır masraf etti. Harcadığı para, altın, elbise ve silâhların tespiti ise mümkün değildir. Mısır'daki Fâtîmî Devleti yıkılınca sayılamayacak kadar çok ve muhtelif zahîre ele geçirmiş, fakat hepsini halka dağıtmıştı.

Tevazuuna gelince, onun tevazuu herkesce bilinmekteydi. Hiç kimseye karşı büyüklük taslamaz, kibirlenmezdi. Kibirlenen hükümdarları ayıplardı. Fakirler ve dervişler yanında toplanır, onlar için sema merasimleri düzenlerdi. Birisi sema veya raksa kalksa o da onun için ayağa kalkar ve derviş raksını bitirinceye kadar oturmazdı.

Şeriatın uygun görmediği elbiseleri giymezdi. İlim ve marifet sahibiydi. Hadis öğrenmiş ve başkalarına da öğretmişti. Hülâsa asrının yegâne sîmâsıydı. İyi ve güzel işleri pek çoktu. Kâfirlere karşı muazzam bir cihad yapmıştı. Zaten fetihleri de buna delâlet eder. Geride on yedi erkek evlât bıraktı.

Aile Efradının ve Onun Ölümünden Sonra Oğullarının Durumu

Salâhaddin Dimaşk'ta ölünce yanında büyük oğlu el - Efdal Nuredin Ali vardı. Bütün askerleri ona bağlı kalacaklarına dair bir kaç defa yemin ettirmişti. Salâhaddin ölünce el - Efdal Dimaşk, Sânil, Kudüs, Baalbekk, Sarhad, Busrâ, Banyas, Hûnin, Tibnîn ve Dârûm'a kadar uzanan bütün beldelere hâkim oldu.

Diğer oğlu el - Melikü'l - Aziz Osman Mısır'daydı. O da Mısır'a hâkim olup oraya iyice yerleşti. Oğlu ez - Zâhir Gâzî ise Haleb'deydi. O da Haleb'e ve oraya bağlı bütün beldelere Hârim, Tell - Bâşir, A'zâz, Berzeze, Derb - i Sâk, Menbic ve diğer bazı şehirlere hâkim oldu.

Hama'da bulunan Mahmûd b. Takiyyüddîn Ömer de ona itaat edip onun maiyyetine girdi.

Hıms'da bulunan Şirkûh b. Muhammed b. Şirkûh da el - Melikü'l - Efdal'e itaat etti.

el - Melikü'l - Âdil ise, yukarıda zikrettiğimiz gibi, Kerek'e gitmişti ve bu sırada oradaydı. el - Efdal'e itaat etmek istemedi ve Salâhaddin'in oğullarından hiç birinin yanına gelmedi. el - Melikü'l - Efdal bir kaç defa davette bulundu ve Mısır'a hâkim olan el - Melikü'l - Âzîz'den ve Musul hükümdarı Atabeg İzzeddin'den korktu; çünkü o, ileride anlatacağımız gibi, el - Âdil'in el - Cezîre'deki şehirlerine gitmişti. el - Efdal, Âdil'e: «Yanıma gelirsen askerlerimi techiz eder ve senin beldelelerine giderek orayı muhafaza ederim. Eğer orada kalırsan kardeşim el - Melikü'l - Aziz aranızdaki düşmanlık sebebiyle senin üzerine yürür. İzzeddin senin şehirlerine hâkim olursa Suriye'ye geçmesine hiç kimse mani olamaz.» diye haber yolladı, elçisine de: «Eğer seninle gelirse ne alâ; yoksa ona de ki: "el - Efdal bana emir verdi ve şunlar" soyledi:" Eğer onun yanına Dimaşk'a gidersen o da seninle birlikte geri dönecek; eğer gitmezsen o el - Melikü'l - Âdil'in yanına giderek dilediği meselelerde onunla anlaşacak"» dedi.

Elçi el - Âdil'in yanına varınca geleceğine söz verdi. Elçi onun sa-
rece geleceğini vaat etmekten başka bir şey yapmadığını görünce kendisine el - Aziz ile anlaşma hususunda söylenenleri tebliğ etti. İşte o zaman hemen Dimaşk'a hareket etti, el - Efdal de onun emrine askeri birlik verdi, ayrıca Hıms ve Hama hâkimleriyle Haleb'de bulunan kardeşi el - Melikü'l - Zâhir'e haber gönderip Musul hükümdarını el - Cezîre'den uzaklaştırması için el - Âdil'e yardımcı kuvvetler göndermelerini istedi ve eğer yapmazlarsa başlarına iş açacaklarını söyleyerek onları korkuttu.

el - Efdal kardeşi ez - Zâhir'e şöyle demişti: «Suriye halkının Atabeg ailesine karşı sevgisini ve bağlılığını bilirsin. Allah'a yemin ederim ki, eğer İzzeddin Harrân'a hâkim olursa Haleb halkı sana karşı ayaklanacak ve seni oradan uzaklaştıracaktır. Halbuki sen bunları düşünmüyorsun. Aynı şeyi Dimaşk halkı da bana yapar.» Bunun üzerine el - Âdil ile birlikte asker göndermek hususunda anlaşmaya vardılar ve askerlerini techiz edip Fırat'ı geçmiş olan el - Âdil'e gönderdiler. Askerler Urfa yöresinde Mercür - Reyhân'da ordugâh kurdular. Daha sonraki gelişmeleri inşaallah ileride anlatırız.

Atabeg İzzeddin'in el - Âdil'in Ülkesine Yürümesi ve Hastalığı Yüzünden Geri Dönmesi

Atabeg İzzeddin Mes'ûd b. Mevdûd b. Zengî Salâhaddin'in ölüm haberini alınca ileri görüşlü ve sözü dinlenir adamlarını topladı. Bunlar arasında Musul halkının lideri ve devletin büyük siması Mücâhidüddin Kaymaz da vardı. Kaymaz Atabeg'in halk arasındaki nâibiydi. Takip edilecek hareket tarzı hakkında onların fikirlerini sordu, hepsi sustular.

Bunun üzerine içlerinden biri, Mecdüddin Ebû's - Seâdât el - Mübârek'in kardeşi kalkıp Atabeg'e: "Bana göre ağırlıklarını yanına almadan hâssa askerlerin ve hafif süvarilerinle sür'atle yola koyulmalı, diğer birliklere de sana katılmalarını emretmeli ve askerlere ihtiyaç duydukları techizat ve malzemeyi ve bunları temin edebilecekleri parayı vermelisin. Bu birlikler Nusaybin'e kadar sana iltihak etmeli, Ayrıca Erbil hâkimi Muzafferüddin b. Zeyneddin, Cezîret İbn Ömer hâkimi olan yeğeni Sencerşâh, Sincâr ve Nusaybin emîri kardeşi İmâdeddin gibi çevredeki hükümdarlara haber gönderip yola çıktığını bildirmelisin. Onlardan yardım istemeli ve istedikleri her şeyi vermelisin. Senin yola çıktığını görürlerse korkarlar. Eğer Sincâr ve Nusaybin emîri olan kardeşin sana muvafakat ederse ne alâ, aksi hâlde Nusaybin ile işe başlar, orayı alarak muhafız birliği bırakır, sonra Habur'a doğru gidersin. Burası da aynı şekilde onundur. Burayı geçer ve askerlerini kardeşinin hareketine mani olmak üzere karşısında bırakırsın. Veya Rakka'ya gidersin, sonra Harrân ve Urfa'ya gelirsın. Burada şehirleri koruyacak bir emîr ve asker olmadığı gibi zahire de yoktur. Âdil bu iki şehri Ta-kiyyüddin'in oğlundan almış, fakat şehirlerde gerekli düzenlemeleri yapmak için burada kalmamıştı. Halk kendi güçlerine güveniyor ve başlarına böyle bir olay geleceğini sanmıyordu. Bu taraftaki işlerini hallettikten sonra sana itaat etmemekte direnenlerin üzerine yürür ve

savaşırsın. Artık geride korkup çekineceğin bir şey kalmamıştır. Muaz-zam bir ülkeye sahip olduğun için, arkanda kalanların hiç bir önemi yoktur.» dedi.

Mücahidüddin de: «Bana kalırsa çevredeki emirlere mektup yazıp takip edeceğimiz hareket tarzıyla ilgili olarak onların da görüşlerini almalıyız ve onları kendi tarafımıza çekmeliyiz.» dedi. Bunun üzerine kardeşim ona: «Eğer harekete geçmekten vaz geçmemizi tavsiye ederlerse kabul edecek misiniz? diye sorunca: “Hayır” cevabını verdi. Bu defa kardeşim: Öyleyse onlar harekete geçmemizi istemezler, çünkü onlar bu sultanın kuvvetlenmesinden korkarlar. Onların el - Cezire sahipsiz ve askersiz kaldığı müddetçe sizi oyalayacaklarını ve eğer orayı muhafaza edecek bir kuvvet gelirse size olan düşmanlıklarını açığa vuracaklarını zannediyorum,» dedi.

Mücahidüddin'den korktuğu için daha fazlasını söyleyemedi; çünkü onun söylediği fikre mütemayıl olduğunu gördü. Çevredeki emirlere mektup yazılmasına karar verdiler. Hepsiyle mektuplaşıldı, fakat hepsi de Salâhaddin'in çocuklarının ve amcalarının ne yapacağı belli oluncaya kadar harekete geçilmemesini tavsiye ettiler.

Mücahidüddin daha sonra Sincâr hâkimi İmâdeddin'e bir kaç defa elçi göndererek ona vaatlerde bulundu ve kendi tarafına çekmeğe çalıştı. Onlar bu vaziyetteyken Dımaşk yakınlarındaki ordugâhtan Âdil'in mektubu geldi. Âdil Dımaşk'tan kendi hâkimiyetindeki şehirlere gitmişti. Âdil mektubunda Salâhaddin'in ölümünden bahsediyor ve ülkeye oğlu el - Melikü'l - Efdal'ın hâkim olduğunu ve halkın ona itaat hususunda ittifak ettiğini, el - Efdal'ın devletini kendisinin idare ettiğini ve Mardin hâkiminin kendisine ait köylere saldırdığına dair haberler üzerine onun tarafından büyük bir orduyla Mardin'e gönderildiğini bildiriyordu. el - Âdil mektubunda buna benzer pek çok şeyden bahsediyordu. Onlar da el - Âdil'in doğru söylediğini zannederek harekete geçmekten vazgeçtiler; fakat daha sonra casuslar gönderip durumu tahkik ettikleri zaman onun yaklaşık iki yüz çadırla Harrân'ın dışında olduğunu öğrendiler, bunun üzerine geri dönüp hemen harekete geçtiler. Ancak onlar Sincar hâkimiyle aralarında bir anlaşmaya varmadan el - Efdal'ın ve diğer bazı emirlerin el - Âdil'e gönderdiği Suriye kuvvetleri yetişti. el - Âdil bu yardımcı birlikler sayesinde daha da güçlendi. Atabeg İzzeddin de Musul'dan Nusaybin'e giderek orada bulunan kardeşi İmâdeddin ile buluştu. Birlikte Urfa yoluyla Sincâr'a gittiler. el - Âdil oraya yakın bir mevkiye Mercü'r - Reyhân'da konaklamıştı. Onlardan çok korktu.

Atabeg İzzeddin Tell - Mavzen'e varınca ishale yakalandı. Bir kaç gün orada kaldı, fakat hareket edemez hâle geldi ve çok kan kaybetti.

Ölmekten korkuyordu. Askerleri kardeşi İmâdeddin'in yanında bırakıp ağırlıklarını almadan iki yüz süvariyle geri döndü. Mücâhidüddin ile kardeşi Mecdüddin de yanındaydı. Düneysir'e varınca tamamen bitkin düştü ve kardeşimi çağırıp vasiyetini yazdırdı, sonra yola çıkıp 1 recep (3 Temmuz 1193) günü hasta vaziyette Musul'a girdi.

Atabeg İzzeddin'in Ölümü, Ahlâk ve Yaşayışına Dair Bazı Örnekler

Musul hâkimi Atabeg İzzeddin Mesûd b. Mevdûd b. Zengî b. Ak-sungur bu sene Musul'da öldü. Hasta hâlde Musul'a döndüğünü yukarıda anlatmıştık. 29 şaban (30 Ağustos 1193) tarihine kadar hasta yattı ve o gün öldü. Allah rahmet eylesin! Hükümet sarayının karşısında yaptırdığı türbeye defnedildi. On günden fazla kelime-i şehadeti tekrar etmekten ve Kur'ân okumaktan başka bir şey yapmadı. Bunların dışında bir dünya kelâmı konuşacak olsa hemen tevbe istiğfâr eder ve sonra tekrar kelime-i şehadet getirmeğe ve Kur'an okumağa başlardı. Böylece son nefesinde en hayırlı rızka mazhar oldu. Allah ondan razı olsun!

Allah rahmet eylesin, Atabeg fitraten çok hayırsever bir insandı. Hayır ve hasenâtı boldu, lütuf ve ihsanı çoktu. Özellikle babasına hizmet etmiş olan yaşlılara çok ihsan ve ikramda bulunurdu. Onlara iyilik ve ihsanda bulunmayı, ziyaret edip ikramda bulunmayı, onların sözüne göre hareket etmeyi, salih insanları ziyaret etmeyi, onları kendi yakınları arasına katmayı, şefâat ve tavassutlarını kabul etmeyi taahhüt ederdi.

Yumuşak huyluydu, az cezalandırırdı. Arkadaş ve dostlarıyla başını öne eğmeden konuşmazdı. Kendinden istenilen bir şey için "yok" demezdi. Fitraten cömert ve hayâ sahibiydi.

Hac farızasını eda etmiş ve Mekke'de derviş hırkasını giymişti. Bu hırkayı her gece giyer ve evinde yaptırdığı mescide giderek yaklaşık gecenin üçte birini namaz kılarak geçirirdi. Yumuşak kalpli, merhametli ve halka karşı çok şefkatliydi.

Atabegin bir gün şöyle dediğini duymuştum:

«Nice geceleri uykusuz geçirdim. Bunun sebebi de şu idi: Bir gece birinin feryadını duydum ve falancanın oğlu öldü sandım. Onun hasta olduğunu duymuştum. Canım sıkıldı ve yatağımdan kalkıp dolaşmağa başladım. Bu durum uzun müddet devam edince Cândâriyye'ye bir hizmetçi gönderdim, o da adamlarından birini bu hususta bir haber getir-

mek üzere gönderdi. Bu kişi geri dönüp tanımadığım birinden bahsetti; bunun üzerine biraz sükûn bulup uyudum.»

Oğlunun öldüğünü zannettiği şahıs kendi adamlarından değil, halktan birinin oğluydu.

Atabeg'in ölümünden daha sonra bahsetmemiz gerekirdi, fakat biz onunla ilgili haberleri peş peşe zikretmek gayesiyle öne aldık.

Ahlat Hâkimi Begtimür'un Öldürülmesi

Ahlat hâkimi Seyfeddin Begtimür bu sene 1 cemaziyülevvel günü (5 Mayıs 1193) öldürüldü. Salâhaddin'in ölümüyle onun öldürülmesi arasında iki ay vardır; çünkü o Salâhaddin'in ölümüne çok sevinmiş ve haddi aşmıştı, bu yüzden Allah Taâlâ ona mühlet tanımadı. Salâhaddin'in ölüm haberini duyunca çok sevinmiş ve bir taht yaptırıp üzerine oturmuştu. Kendi kendine "es - Sultânu'l - Muazzam Salâhaddin" ünvanını alarak "Seyfeddin" olan lâkabını değiştirmiş ve kendine "Abdülaziz" adını vermişti. Buna benzer bir takım yakışıksız işler yapmış ve Meyyâfâkin'e giderek orayı muhasara etmek üzere hazırlandığı sırada eceli yetmişti.

Öldürülmesinin sebebi şu idi:

Şâh-ı Ermen Zahirüddin'in memlûklerinden Hezâr - ı Dinârî gidecek kuvvetlenmiş ve adamları çoğalmıştı. Begtimür'un kızıyla da evlenmiş, ülkeye hâkim olmak istiyordu; bu yüzden onu öldürmek için adam tuttu, Begtimür öldürüldükten sonra da Ahlat ve çevresine hâkim oldu.

Begtimür dindar, hayır sever ve sâlih bir insandı. Hayır ve hase-natı çoktu, çok sadaka verirdi. Din ve tasavvuf erbabını sever, onlara pek çok ihsanda bulunurdu. Onlara ve diğer ahaliye karşı yakınlık gösterirdi. Halk tarafından sevilirdi. Aralarında adaletle hükmederdi. Halka karşı cömert, cesur ve âdil davranırdı. Ahlâk ve yaşayışı güzeldi.

Çeşitli Olaylar

Gazne hükümdarı Şihâbeddin bu sene Berşâvûr'da kışladı. Memlûkü Aybeg kumandasında büyük bir ordu hazırlayıp halktan ganimet ve esir almak ve mümkün olan yerleri fethetmek üzere Hind diyarına gönderdi. Aybeg Hind topraklarına girdi, askerleriyle birlikte elleri ganimetlerle dolu olarak sâlimen geri döndü.

Horasân'ın Merv ve diğer bazı şehirlerine hâkim olan Sultanşâh da bu sene ramazan ayında (eylül 1193) öldü, yerine kardeşi Alâaddin Tekiş geçti ve ülkesine hâkim oldu. Ondan inşaallah 590 (1193 - 1194) yılı vukuatı arasında bahsedeceğiz.

Halife en - Nâsır Lidinillâh bu sene Bağdâd'daki Nizâmiye Medresesi'nin kütüphanesinin onarılmasını istedi ve benzeri olmayan binlerce cilt kitabı oraya nakletti.

Yine Halife'nin el - Harîmu't - Tâhiri'de yapılmasını emrettiği ribatın inşaatı da bu sene rebiyülevvel ayında (mart - nisan 1193) tamamlandı. Bağdâd'ın batı yakasında Dicle kenarında yapılan bu ribat en güzel ribatlardan biriydi. Halife buraya da çok güzel kitaplar gönderdi.

Halife bu sene Hûzıstân'daki bir kaleyi ele geçirdi.

Sebebi şu idi:

Kale hâkimi Sûseyân b. Şemle orada bir dizdar görevlendirmişti. Dizdar askerlere çok kötü davrandı, bunun üzerine içlerinden biri ona ihanet ederek öldürdü ve halifenin hâkimiyetini ilân etti, halife de oraya asker göndererek kaleyi ele geçirdi.

Bu sene iki büyük yıldız kaydı. Çok müthiş gürültü çıktı. Olay fecrin doğuşundan sonra olmuştu. Yıldızların çıkardığı ışık ayın ve günün aydınlığını bastırdı.

Mekke emîri Emîr Dâvud b. İsâ b. Muhammed b. Ebû Hâşim bu sene öldü. Mekke emîrliği onun ölümüne kadar bazan kardeşi Müksir'in, bazan da onun elinde kaldı.

Ebû'r - Reşîd el - Hâsibu'l - Bağdâdî de bu sene öldü. Halife en - Nâsır onu elçi olarak Musul'a göndermişti, orada öldü.

HİCRET'İN BEŞ YÜZDOKSANINCI (M. 1193 - 1194) YILI OLAYLARI

Şihâbeddin ile Melik Benâris el - Hıgdi Arasındaki Savaş

Gazne meliki Şihâbeddin Gûrî bu yılda memlûkü Kutbeddin Aybeg kumandasında bir ordu hazırlayarak cihad için Hindistan'a gönderdi. Aybeg Hind topraklarına girerek çoluk çocuğu esir edip ganimetlerle geri döndü. Bunu duyan Melik Benâris yanındaki ordu ve topladığı kuvvetlerle İslâm topraklarına yürüdü. Melik Benâris Hindistan'ın en büyük meliki olup eyaletinin sınırları uzunluk itibariyle Çin hududundan Malâvâ'ya, genişliği ise deniz tarafında Lâhor'dan itibaren on günlük bir mesafeye kadar uzanmaktaydı. Benâris büyük bir melik idi.

590 (1193) yılına girilince Şihâbeddin el - Gûrî ordusuyla onun üzerine yürüdü. İki taraf Mâcûn nehri kıyısında karşılaştılar. Mâcûn büyük bir nehir olup Musul'dan geçen Dicle nehrine yakın büyüklükteydi. Hind hükümdarının yanında yedi yüz fil vardı. Askerlerinin sayısı ise söylendiğine göre bir milyon kişiydi. Hind askerleri arasında bir kaç tane de Müslüman emîr vardı. Bunlar Sultan Gazneli Mahmûd zamanından beri dededen babaya bir kaç nesildir buradaydılar. İslâm şeriatına bağlılıklarını sürdürüyorlar, namaza ve hayır işlerine devam ediyorlardı. Müslümanlar ve Hindûlar karşılaşp savaşa girince kâfirler çoklukları, Müslümanlar da cesaretleri sayesinde sabırla savaştılar; sonunda kâfirler mağlûp, müslümanlar da muzaffer oldular. Pek çok Hindû öldürüldü. Yer yüzü onların cesetleriyle dolup taşı. Müslümanlar çocuklar ve cariyelerden başkasını esir almıyorlardı, erkekler öldürülüyordu. Doksan tane de fil ele geçirildi. Geri kalanların bir kısmı öldürüldü, bir kısmı da kaçtı. Hind meliki de öldürülenler arasındaydı, fakat hiç kimse onu tanımadı. Hükümdarın dişleri oynuyordu, bu yüzden altın şeritle tutturmuşlardı. Bunlar sayesinde tanıldılar.

Hindûlar mağlûp olunca Şihâbeddin Benâris'in topraklarına girdi. Hazinelerini bin dört yüz deve üzerinde taşıdı. Ele geçirdiği fillerle Gaz-

ne'ye döndü. Bunlar arasında bir tane de beyaz fil vardı. Bu filleri görenlerden biri bana şunları anlatmıştı. Filler yakalanıp Şihâbeddin'in yanına götürülünce hepsi hizmete âmâde oldular; ancak beyaz fil söyleneni yapmadı. Hizmete âmâde olan filler hiç bir sözümüzü yadırgamıyorlardı; çünkü kendilerine söylenenleri anlıyorlardı. Ben de Musul'da şahit olmuşum; filin bakıcısı onunla konuşur, o da kendisine söyleneni yapardı.

Sultan Tuğrul'un Öldürülmesi, Harezmşâh'ın Rey'e Hakim Olması ve Kardeşi Sultanşâh'ın Ölümü

588 (1192) yılı olaylarını anlatırken Selçuklu sultanı Tuğrul b. Alp Arslan b. Tuğrul b. Muhammed b. Melikşah b. Alp Arslan'ın hapishane-den çıkıp Hemedân ve diğer bazı yerleri ele geçirdiğini söylemiştik. O bölgenin hâkimi Kutluğ İnânç b. Pehlivan ile aralarında çıkan savaşta Kutluğ İnânç mağlûp olarak Rey'e kapanmıştı.

Tuğrul bu savaştan sonra Hemedân üzerine yürüyünce Kutluğ İnânç Harezmşâh Alâaddin Tekiş'e haber gönderip yardım istemiş, o da 588 (1192) yılında Sultan Tuğrul'un üzerine yürümüşü. İki taraf birbirlerine yaklaşıncı Kutluğ İnânç Harezmşâh'ı yardıma çağırdığına pişman oldu, kendine bir zarar gelmesinden korkarak Harezmşâh'ın önünden kaçıp kendine ait bir kaleye kapandı. Harezmşâh Rey'e varıp şehri ele geçirdi, Taberek Kalesi'ni de muhasara ederek iki günde zapt etti. Sultan Tuğrul da Harezmşâh ile haberleşip anlaştılar. Rey Harezmşâh'ın elinde kaldı. Burayı muhafaza etmek üzere de askerî birlikler görevlendirdikten sonra Harezm'e döndü; çünkü bu sırada kardeşi Sultanşâh'ın Harezm üzerine yürüdüğünü haber almıştı, bu yüzden korkuya kapılıp süratle Harezm'e hareket etti. Yolda iken şehir halkının Sultanşâh'ın Harezm'e girmesine mani olduğunu, hattâ yaklaştırmadığını ve eli boş geri döndüğünü öğrendi. Harezmşâh kışı Harezm'de geçirdi. Kış mevsimi geçtikten sonra kardeşi üzerine yürümek gayesiyle Merv'e hareket etti (589 / 1193). Bu defa barış yapmak için aralarında elçiler gidip geldi.

Onlar anlaşma şartlarını tespitle meşgul iken Sultanşâh'a ait Serahs Kalesi mustahfızından Harezmşâh'a elçi geldi. Mustahfız efendisi Sultanşâh'tan hoşlanmadığını söyleyerek kaleyi teslim almak üzere gelmesini istiyordu, bunun üzerine Harezmşâh sür'atle oraya hareket etti, kaleyi teslim alarak mustahfızla iş birliği yaptı.

Sultanşâh bu durumu öğrenince gücü kuvveti sarsıldı ve çok üzül-
dü, 589 yılı ramazan ayı sonunda (29 Eylül 1193) üzüntüden öldü. Ha-
rezmşâh onun ölüm haberini alınca derhal Merv'e giderek orayı teslim
aldı. Kardeşi Sultanşâh'ın hâkimiyetindeki yerlerin tamamını ve hazi-
nelerini ele geçirdikten sonra oğlu Alâaddin'e haber gönderdi. Alâad-
din Muhammed'in o zamanki lakabı Kutbeddin idi ve Harezm'de bulu-
nuyordu. Babası onu yanına çağırıp Nisâbûr'a, büyük oğlu Melikşâh'ı
da Merv'e vali tayin etti (zilhicce 589 / kasım - aralık 1193).

Sultan Tuğrul 590 yılında (1194) Rey üzerine yürüyerek Harezm-
şâh'ın orada bulunan adamlarına baskın düzenledi; bunun üzerine Kut-
luğ İnanc b. Pehlivan ondan korkup kaçtı ve Harezmşâh'a haber gönde-
rip özür diledi ve ikinci defa yardım istedi. Tam bu sırada Halife'nin el-
çisi de Sultan Tuğrul'dan şikâyetçi olarak Harezmşâh'ın yanına gelmiş-
ti. Halife Harezmşâh'tan Tuğrul'un ülkesine yürümesini istiyordu; hat-
tâ onun ülkesini Harezmşâh'a iktâ ettiğine dair bir menşûru da elçiyle
beraber göndermişti. Harezmşâh Halife'nin arzusuna icabetle Nisâbûr'-
dan Rey üzerine yürüdü. Kutluğ İnanc ve maiyyetindekiler Harezm-
şâh'ı karşılayıp itaat arz ettiler ve onunla birlikte yola koyuldular. Sul-
tan Tuğrul Harezmşâh'ın Rey'e vardığını öğrendiğinde askerleri dağı-
nıktı. Onların toplanmasını dahi beklemeden yanındaki kuvvetlerle
üzerine yürüdü. Sultan Tuğrul'a yaptığı hareketin doğru olmadığı ve
askerlerin toplanmasını beklemesinin daha doğru olacağı söylendiği
hâlde kabul etmedi. Sultan cesur bir hükümdardı, yoluna devam etti.
İki taraf Rey yakınlarında karşılaştı. Tuğrul Harezmşâh'ın merkezdeki
kuvvetleri üzerine bizzat hücum etti, fakat Harezmşâh'ın askerleri et-
rafını çevirip onu atından aşağı attılar ve 24 rebiyülevvel (18 - 19
Mart 1194) tarihinde öldürdüler. Başını kesip Harezmşâh'a götürdüler,
o da aynı gün Bağdâd'a gönderdi ve Bâbu'n-Nûbi'de günlerce asılı kal-
dı.

Harezmşâh daha sonra Hemedân'a yürüyerek orayı da ele geçirdi.
Halife en - Nâsır Lidinillâh da Harezmşâh'a yardımcı kuvvetler gönder-
mişti. Ayrıca veziri Müeyyidüddin b. el - Kassâb ile sultanlara mahsus
hil'atler gönderdi. Vezir Hemedân'a bir fersah mesafede konaklayınca
Harezmşâh haber gönderip yanına çağırdı; bunun üzerine Müeyyidüd-
din: «Senin buraya gelerek benim çadırımda bu hilâti giymen gerekir.»
dedi. Bu meselenin halli için aralarında elçiler gidip geldi, sonunda Ha-
rezmşâh'a: «Bu senin için hazırlanmış bir komlodur, onun yanına gi-
decek olursan, yakalanacaksın.» dediler. Bu defa Harezmşâh onu yaka-
lamak gayesiyle yanına gitti, fakat vezir onun önünden kaçarak bir da-

ğa sığındı ve oraya kapanıp kendisini sağlama aldı. Harezmşâh da Hemedân'a geri döndü, burayı ve civarındaki yerleri ele geçirince Kutluğ İnanc'a teslim etti, bir çok şehri de memlûklerine iktâ ederek Mayacık'ı onların başına getirdikten sonra Harezm'e döndü.

Halife'nin Vezirinin Hûzistân Üzerine Yürüyerek Şehri Ele Geçirmesi

Halife en - Nâsır Lidinillâh bu yılın şaban ayında (temmuz - ağustos 1194) "İbnü'l - Kassâb" adıyla tanınan vezir nâibi Müeyyidüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ali'ye vezaret hil'ati giydirecek idarî yetkilerini genişletti. Vezir ramazan ayında (ağustos - eylül 1194) Hûzistân üzerine yürüdü.

Bunun sebebi de şu idi :

«Müeyyidüddin önceleri Hûzistân'da görev yapmış ve o bölgedeki şehirleri idare etmişti, bundan dolayı orada arkadaşları, dostları ve tanıdıkları vardı. Bölgeyi de iyi tanıyor ve nereden ve nasıl girilerek istilâ edileceğini iyi biliyordu. Bağdâd'da vezir nâibi olunca Halife'ye Hûzistân'ı zapt etmek üzere kendisini askerî birliklerle oraya göndermesini istedi. Vezirin gayesi bölgeye hâkim olmaktı; yerleşirse itaat etmiş görünecek, müstakil olarak hüküm sürecektir, böylece de kendini emniyete almış olacaktı.

Tam bu sırada Hûzistân hâkimi İbn Şemle öldü ve oğulları anlaşmazlığa düştüler. Bazıları Müeyyidüddin'e haber gönderip aralarında eski dostluk sebebiyle kendisinden yardım istediler. Bu yüzden vezirin tamahı daha da arttı ve teçhiz edilen ordu onun maiyyetinde Hûzistân'a gönderildi. Vezir 591 (1194 - 1195) yılında Hûzistân'a ve çevredeki şehirlerin hâkimleriyle aralarında muhtelif yazışmalar ve savaşlar oldu, fakat onunla baş edemediler. Vezir muharrem ayında (aralık - 1194 - ocak 1195) Tüster ve diğer şehirleri ele geçirdi; ayrıca en - Nazır, Kâkird, Lâmûc ve diğer bazı kaleleri de zapt etti, sonra Şemle'nin Hûzistân'a hâkim olan oğullarını Bağdâd'a gönderdi. Bunlar Rebiyülevvel ayında (şubat - mart 1194) Bağdâd'a vardılar.

el - Aziz'in Dimaşk'ı Muhasara Etmesi

Mısır'a hâkim olan el - Melikü'l - Aziz Osman b. Salâhaddin bu sefer Dimaşk'a giderek orada bulunan ağabeyi el - Melikü'l - Efdal Ali b.

Salâhaddin'i muhasara etti. Ben de o sırada Dımaşk'ta bulunuyordum. el - Azîz Meydânu'l - Hasâ yöresinde konakladı, bunun üzerine el - Melikü'l - Efdal el - Cezîre bölgesine hâkim olan amcası el - Melikü'l - Âdil'e haber gönderip yardım istedi. el - Efdal ona çok güvenirdi. Buna delâlet eden olaylar daha önce geçmişti. el - Âdil Haleb hâkimi el - Melikü'z - Zâhir Gâzî b. Salâhaddin, Hama hâkimi Nâsıruddin Muhammed b. Takıyyüddin, Hıms hâkimi Esedüddin Şirkûh b. Muhammed b. Şirkûh ile Musul ve diğer bazı yörelerin askerleriyle birlikte yola çıktı. Hepsi Dımaşk'ta toplandılar, çünkü hepsi şayet el - Aziz Dımaşk'ı ele geçirirse kendi beldelerini de ellerinden alacağını biliyorlardı.

el-Aziz onların bir araya geldiğini görünce şehri ondan alamayacağını anladı ve barış görüşmelerinde bulunmak üzere aralarında elçiler gidip geldi. Yapılan anlaşmaya göre, Kudüs ve o civardaki Filistin şehirleri el-Azîz'e ait olacak, Dımaşk, Taberiyye ve çevresiyle el-Gavr eskiden olduğu gibi el-Efdal'e kalacaktı. Ayrıca el-Melikü'l-Efdal, Suriye sahilindeki Lâzıkıyye ve Cebele'yi kardeşi el-Melikü'z-Zâhir'e verecek, Mısır'daki eski iktâ' da el-Âdil'e ait olacaktı. Bu şartlarda anlaşmalar, el-Azîz Mısır'a geri döndü, meliklerin her biri de beldelerine döndüler.

Çeşitli Olaylar

Bu sene rebiyülevvel ayında (şubat - mart 1194) el-Cezîre, Irak ve daha bir çok yerde deprem oldu ve Hz. Ali'nin (R.a.) türbesinin yakınındaki kabristan bundan etkilendi.

Za'b ve diğer Arap kabileleri bu sene cemaziyülâhir ayında (mayıs-haziran 1194) toplanarak Medîne-i münevvere üzerine yürüdüler. Medîne emîrinin kardeşi Hâşim b. Kâsım karşılarına çıkıp onlarla savaştı ve sonunda öldürüldü. Medîne emîri bu sırada Suriye'ye gitmişti. Zaten bedevî Araplar da bundan dolayı onu hedef almışlardı.

Kadı Ebû'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Abdüssamed et-Tarsusî el-Halebî bu sene şaban ayında Haleb'de öldü. Allah'ın sâlih kullarındandı. Allah rahmet eylesin!

HİCRET'İN BEŞ YÜZ DOKSAN BİRİNCİ (M. 1194 - 1195) YILI OLAYLARI

Halife'nin Vezirinin Hemedân ile Diğer Acem Şehirlerini Ele Geçirmesi

Vezir Müeyyidüddin b. el-Kassâb'ın Hûzistân bölgesini ele geçirdiğini yukarıda anlatmıştık. Müeyyidüddin burayı zapt ettikten sonra Hûzistân'a bağlı Maysan üzerine yürüdü. O yöreye hâkim olan Kutluğ İnanç b. Pehlivan da yanındaki bir grup emirle vezirin yanına gitti. Halife'nin veziri ona iyi davrandı, ikram ve ihsanda bulundu.

Harezmşâh'ın bu bölgeyi zorla ele geçirdiğini daha önce anlatmıştık.

Kutluğ İnanç'ın vezirin yanına gelmesinin sebebi şu idi:

Harezmşâh'ın Mayacık kumandasındaki ordusuyla Kutluğ İnanç arasında Zencân yakınlığında cereyan eden savaşta Kutluğ ve askerleri mağlûp olmuş ve vezir Müeyyidüddin'e sığınmak için Halife'nin ordugâhına gitmişlerdi. Vezir de at, çadır ve ihtiyaç duyduğu diğer şeyleri verdiği gibi, Kutluğ İnanç'a ve yanındaki emirlere hil'at de giydirmişti. Sonra Kirmanşâh'a gitmek üzere ayrıldılar.

Vezir Müeyyidüddin oradan Hemedân'a gitti. Harezmşâh'ın oğluy-la Mayacık maiyyetlerindeki askerlerle Hemedân'daydılar. Halifenin askerleri oraya yaklaşıncı Harezmliler Rey'e doğru uzaklaştılar. Vezir de bu yılın şevval ayında (eylül - Ekim 1195) Hemedân'ı istilâ etti. Vezir daha sonra buradan ayrıldı, Kutluğ İnanç da arkadan yola çıktı. Uğradıkları her şehri, Harkan, Mazdağan, Sâve ve Âve'yi zapt ederek Rey'e gittiler. Harezmliler ise Rey'den ayrılıp Huvâru'r-Rey'e yöneldiler. Vezir onların peşinden asker sevk etti; bunun üzerine Harezmliler Damgan, Bistâm ve Cürçân'a gitmek üzere oradan da ayrıldılar. Halife'nin askerleri de Rey'e geri dönerek orada kaldılar. Bu arada Kutluğ İnanç ve yanındaki emirler vezire ve halifenin askerlerine muhalefet etmeğe

karar verdiler. Harezmşâh'ın askerlerinin şehirlerden ayrıldığını görünce buraları ele geçirmeyi düşünerek Rey'e girdiler. Halife'nin veziri onları muhasara edince Kutluğ oradan ayrılmak zorunda kaldı. Vezir şehri zapt etti. Askerler her tarafı yağmaladılar, bunun üzerine vezir yağmacılığa son verilmesini emretti.

Kutluğ İnanç ve yanındaki emirler Âve şehrine yürüdüler. Vezirin şahnesi buradaydı ve onları şehre sokmadı. Kutluğ ve adamları da oradan uzaklaştılar. Vezir daha sonra onların peşinden Hemedân'a doğru hareket etti ve Kutluğ'a yolda yetişti. Kutluğ kendisine katılan askerlerle Kerec şehrine yürüyerek oradaki bir derbentte konaklamıştı. Vezir onların peşindeydi. İki taraf birbirlerine yaklaşıncâ çok çetin bir savaşa tutuştular. Sonunda Kutluğ mağlûp oldu ve ancak kendi canını kurtarabildi. Vezir savaş meydanından Hemedân'a yürüdü ve şehrin dışında konakladı. Yaklaşık üç ay burada kaldı. Bu sırada Harezmşâh'ın elçisi geldi. Şehirleri askerlerinin elinden aldığı için vezire kırılgın olarak gelmişti ve şehirlerin iadesini ve anlaşma şartlarınının tespitini istiyordu; fakat vezir kabul etmeyince Harezmşâh sür'atle Hemedân üzerine yürüdü.

Vezir Müeyyidüddin şaban ayının ilk günlerinde (30 Haziran - 9 Temmuz 1196) ölmüştü. Harezmşâh ile Halife'nin askerleri arasında 15 şaban 592 (14 Temmuz 1196) tarihinde vuku bulan savaşta her iki taraftan da pek çok asker öldürülmüştü. Sonunda halifenin askerleri mağlûp oldu ve Harezmşâh'ın askerleri onların pek çok malını ganimet aldılar. Harezmşâh da Hemedân'a hâkim oldu. Vezirin cesedini kabirden çıkararak başını kesip Harezm'e gönderdi ve onu savaş sırasında öldürdüğünü bildirdi. Daha sonra Horasân'dan gelen haberler üzerine oraya dönmek zorunda kaldı ve bölgeyi terk ederek Horasân'a döndü.

Abdülmümin'in Oğlunun Endülüs'teki Franklar'la Cihadı

Endülüs ve Mağrib hükümdarı Ebû Yusuf Ya'kûb b. Abdülmü'min bu sene şaban ayında (temmuz - ağustos 1195) Endülüs'teki Frank şehirleri üzerine sefere çıktı.

Sebebi şu idi :

Frank kralı Alfonso oradaydı ve hükümet merkezi Tuleytula idi. Ya'kûb'a yazdığı mektupta şöyle diyordu :

«Yeri ve gökleri yaratan Allah'ın adıyla...

Ey emîr! Akl-ı selime ve parlak bir zekâyâ sahip olan herkes bilir

ki, sen Müslümanlar'ın emîrisin, ben de Hristiyanlar'ın hükümdarıyım. Yine herkes bilir ki, Endülüs'teki Müslüman reisler savaştan korkup işi birbirlerinin üzerine atmaktadırlar. Halkın işleriyle meşgûl olmuyorlar ve rahatlarına fazla düşkünler. Bu yüzden ben de onların topraklarında dilediğim gibi dolaşıp onları rezil ve perişan ediyorum. Bel-delerinden uzaklaştırıp çoluk çocuklarını esir alıyorum; yaşlıları ağır cezalara çarptırıyor, gençleri de öldürüyorum. Senin onlara yardım etmekten geri kalmanı gerektirecek hiç bir haklı sebep yoktur. Elimde imkânın var. Üstelik siz Allah'ın bir Müslüman'a on kâfirle savaşmayı farz kıldığına inanıyorsunuz. Halbuki şimdi Allah sizden bir mükellefiyeti kaldırdı ve sizin zaaf içinde olduğunuzu biliyor, bu yüzden bir Müslüman'ın iki kâfirle savaşmasını farz kıldı. Şimdi biz sizinle teke tek savaşıyoruz, buna rağmen bizi yenemiyor ve bizim karşımızda direnemiyorsunuz.»

«Sonra, bana anlatıldığına göre, sen asker toplamağa başlamışsın, savaşta on bin kişiye kumanda etmişsin ve her yıl kendini oyalayarak bir adım ileri bir adım geri atıyormuşsun. Bilmiyorum, korkaklığın mı harekete geçmene mani oluyor, yoksa sana indirileni tekzip mi ediyorsun?»

«Yine bana söylendiğine göre, savaşma imkânı bulamıyormuşsun, Belki de iyice düşünmeden bir işe girişmiyorsun. İşte ben sana rahatın nerede olduğunu söylüyor ve senden özür diliyorum. İstersen bir takım ahitler, teminatlar ve yeminlerle yanıma gelebilir, istersen emrindeki savaş gemileri ve diğerleriyle hücumu geçebilirsiniz. Ben de bütün kuvvetimle senin üzerine yürüyebilir ve sana göre en uygun yerde seninle savaşa girebilirim. Eğer galip gelersen eline muazzam ganimetler geçecek ve huzurunda hediyeler takdim edilecektir. Ben galip gelirsem senden üstün duruma geçeceğim ve her iki milletin, Müslümanlar'ın ve Hristiyanların hükümdarı olmağa ve onların başına geçmeğe hak kazanacağım. Allah dilediğine kolaylık ihsan eder ve lütuf ve keremiyle sadete ulaştırır. Ondak başka rab ve onun hayrından başka hayır yoktur.»

Kral Alfenso'nun mektubu Ebû Yûsuf Ya'kub'un eline geçince mektubun üst kısmına şu ayet-i kerimeyi yazdı: **«Haydi sen onların yanına dön. And olsun ki, biz onların üzerine karşı gelebilecekleri ordularla yürüyeceğiz. Onları (yurtlarından) zillet içinde çıkaracağız. Hepsi de küçük düşecek, hor ve rüsvâ olacaklardır»** (Neml sûresi 27/37) ve krala iade etti, sonra da Müslümanlar'dan büyük bir ordu toplayarak boğazı geçip Endülüs'e gitti.

Başka bir rivayete göre Endülüs'e geçmesinin sebebi şudur:

Ya'kûb 586 (1190) yılında Franklar'la savaşıp ve daha sonra onlarla anlaşma yapmıştı; fakat daha önce anlattığımız gibi, bir kısım Franklar bu anlaşmaya razı olmamıştı. İşte o Frank topluluğu bu sene halkı toplayıp İslâm topraklarına saldırdılar, Halkı öldürüp çoluk çocuğu ve erkekleri esir aldılar, ganimet elde ettiler ve ülkede büyük tahribat yaptılar. Bu haber Ya'kûb'a intikâl edince derhal asker topladı. Yere göğe sığmayacak kadar büyük bir ordu ile boğazı geçip Endülüs'e gitti. Bunu duyan uzak yakın bütün Franklar toplanarak savaşmak üzere sür'atle onun üzerine yürüdüler. Sayıca çok oldukları için muzaffer olacaklarına inanıyorlardı. İki taraf 9 şaban (19 Temmuz 1195) günü Kurtuba'nın kuzeyinde Riyâh Kalesi yanında "Mercü'l-hadîd" denilen yerde karşı karşıya geldiler. Çok çetin bir savaş oldu. Önce Müslümanlar mağlûp duruma düştüler, fakat daha sonra talih Müslümanlar'a güldü ve Franklar korkunç bir bozguna uğradılar ve Müslümanlar zafer kazandılar. «Allah onu sizin görmediğiniz askerlerle desteklemiş, kâfirlerin sözünü alçaltmıştı. Allah'ın sözü yücedir. Allah aziz ve hakîmdir» (Tevbe sûresi, 9/40).

Öldürülen Frankların sayısı yüz kırk altı bin idi. On üç bin kişi de esir alınmıştı. Müslümanlar muazzam ganimetler ele geçirdiler. Yüz kırk üç bin çadır, kırk altı bin at, yüz bin katır ve yüz bin eşek ganimet alınmıştı. Ya'kûb askerleri arasında "Silâh hariç, aldığınız ganimetlerin hepsi sizindir." diye münadiler dolaştırdı. Kendisine gönderilen ganimetler sayılınca yetmiş bin elbiseden fazla olduğu görüldü. Müslümanlardan da yirmi bin kişi şehit oldu.

Mağlûp olan Franklar'ı takip eden Ebû Yûsuf Ya'kûb onların Riyâh Kalesi'ni ele geçirdiklerini gördü, fakat korkularından oradan uzaklaştılar. Ya'kûb kaleyi ele geçirerek oraya bir vali tayin edip muhafız birliği bıraktıktan sonra İşbiliyye'ye döndü.

Alfonso'ya gelince, mağlûp olunca başını tıraş etti, haçını ters çevirdi ve bir eşeğe bindi. Hristiyanlar galip gelinceye kadar hiç ata ve katıra binmeyeceğine yemin ederek büyük bir ordu topladı. Bunu haber alan Ya'kûb Mağrib diyarna Merâkeş'e ve diğer şehirlere haber gönderip gönüllü mücahitlerden yardım istedi. Bunun üzerine mütetavviân (gönüllü) ve murtazika (beytûlmalden ücret alan askerler)den müteşekkil büyük bir kalabalık toplandı. 592 yılı rebiyülevvel ayında (şubat 1196) iki taraf savaşa girdi. Franklar yine büyük bir hezimete uğradılar. Müslümanlar onların yanlarındaki eşya, silâh, hayvan ve ne varsa ganimet aldılar. Ya'kûb daha sonra Tulaytula üzerine yürüyerek orayı muhasara etti ve Franklar'la çetin bir savaşa girdi. Ağaçlarını kestirdi ve çevredeki şehirlere baskın düzenledi. Bir kaç kaleyi de zapt ederek halkını öldürdü, çoluk çocuklarını esir aldı, evlerini ve surlarını yık-

tı. Bu hadiseden sonra Franklar zayıfladılar, Müslümanlar'ın Endülüs'teki itibarı arttı. durumları kuvvetlendi. Ya'kûb daha sonra İsbiliyye'ye dönerek orada kaldı.

593 yılında (1196 - 1197) İsbiliyye'den Frank şehirlerine döndü ve buralarda birinci ve ikinci seferi sırasında yaptıklarını yaptı. Bu yüzden yer yüzü Franklara dar geldi. Zelil oldular. Kralları toplanıp barış taleb ettiler. Ya'kûb önce cihada devam etmeğe ve onların işini bitirinceye kadar barış yapmamağa kararlı olduğu hâlde Murâbitlardan Ali b. İshâk'ın, ileride anlatacağımız gibi, İfrikiyye'de rezilce işler yaptığını duyunca bu kararından vazgeçti ve onlarla beş yıllık bir anlaşma imzalandıktan sonra 593 yılı sonunda (ekim 1197) Merâkeş'e döndü.

Murâbitlardan Ali b. İshâk'ın İfrikiyye'de Yaptıkları

Mağrib hükümdarı Ebû Yûsuf Ya'kûb, yukarıda zikrettiğimiz gibi, Endülüs'e geçince orada üç yıl boyunca cihada devam etti ve İfrikiyye'den hiç bir haber alamadı. Bu yüzden bedevî Araplarla çölde bulunan Murâbitlardan Ali b. İshâk'ın hırsı arttı ve İfrikiyye'yi ele geçirmek istedi. Ordusu İfrikiyye'nin her tarafına dağılıp tahrip hareketlerine girişti, pek çok fitne fesat çıkardılar. Bu yüzden o bölgedeki eserler mahvoldu, aslî hüviyetleri değişti. Şehirler ıssız, tahtlar hükümdarsız kaldı.

Daha sonra Ya'kûb'un cihad ile meşgûl olduğunu düşünerek Bicâye üzerine yürümeyi ve şehri muhasara etmeyi düşündü. Eğer Bicâye'yi ele geçirirse mağrib üzerine yürüyeceğini ilân etti. Bu haberi duyan, Ya'kûb, yukarıda anlattığımız gibi, Franklar'la anlaşma imzaladı ve onunla hesaplaşmak ve ülkeden kovmak için Merâkeş'e döndü. 581 yılında (1185 - 1186) da aynı şeyi yapmıştı. Bunu daha önce anlatmıştık.

Halifenin Askerlerinin İsfahân'ı Ele Geçirmeleri

Halife en-Nâsır Li-dinillâh bu sene bir ordu hazırlayarak Seyfeddin Tuğrul'un kumandasında İsfahân'a sevk etti. Seyfeddin Irak'taki el-Lihaf beldesinin muktâ idi. Harezmsâh'ın ordusu oğlu ile beraber İsfahan'da bulunuyordu.

İsfahân halkı onlardan hoşlanmıyordu. Şehirdeki Şâfiîlerin reîsi Sadreddin el-Hocendî Bağdâd'a hilâfet divanına haber gönderip divan tarafından gönderilecek askerlere şehri bizzat teslim edeceğini bildirdi.

Sadreddin bütün halk üzerinde nüfuzu olan bir kişiydi ve İsfahân'da idareye hâkimdi. Bunun üzerine İsfahân'a varıp şehir önünde konakladılar. Bunu gören Harezmsâh'ın askerleri oradan ayrılarak Horasân'a döndüler. Halife'nin bazı askerleri onları takip ederek bir kısmını yakaladılar. Artçı (saka)lardan güçlerinin yettiği kadarını yakalamışlardı. Halifenin askerleri İsfahân'a girerek şehri ele geçirdiler.

Gökçe'nin İlk Zamanları; Rey, Hemedan ve Diğer Bazı Şehirleri Ele Geçirmesi

Yukarıda anlattığımız gibi, Harezmsâh Horasân'a dönünce Pehlivan'ın bazı memlûkleri ve emîrler anlaşıp Gökçe'yi kendilerine lider seçtiler. Gökçe Pehlivan'ın önde gelen memlûklerindendi. Müttefik emîr ve memlûklar Rey ve civarındaki şehirleri istilâ ederek Harezm askerlerini çıkarmak üzere İsfahân'a yürüdüler; fakat şehre yaklaşıncı Halife'nin askerlerinin şehrin yanında olduğunu gördüler. Gökçe Halife'nin memlûkü Seyfeddin Tuğrul'a haber gönderip divanın hizmetine âmâde olduğunu bildirdi. Seyfeddin İsfahân'a Harezmsâh'ın askerlerini ele geçirmek maksadıyla gelmişti; fakat onları orada görünce Harezmli askerler İsfahân'dan uzaklaştılar. Seyfeddin onları takip ettiyse de yetişemediler. Halife'nin askerleri de İsfahan'dan Hemedân'a gittiler.

Gökçe'ye gelince, Harezmliileri İsmailîlerin elindeki Tabes'e kadar takip ettikten sonra geri dönüp İsfahân'ı ele geçirdi. Bağdâd'a haber gönderip Rey, Huvârû'r-Rey, Sâve, Kum, Kacân ve Mazdağan'a kadar uzanan sahadaki beldelerin kendisine; İsfahân, Hemedan, Zencan ve Kazvin'in ise Halife'nin divanına ait olmasını teklif etti. Bu teklif kabul edildi ve istediği yerlerin kendisine verildiğini bildiren bir menşûr yazıldı; ayrıca hil'atler gönderildi. Böylece şanı şöhreti arttı, durumu kuvvetlendi, askerleri çoğaldı ve adamları üzerindeki nüfuzu arttı.

el-Azîz'in Dımaşk'ı İkinci Defa Kuşatması ve Mağlûp Olarak Geri Çekilmesi

el-Melikü'l-Azîz Osman b. Salâhaddin bu sene Dımaşk'ı muhasara etmek üzere ordusuyla Mısır'dan ayrıldı; fakat mağlûp olarak geri döndü.

Sebebi şudur :

Babasının "es-Salâhiyye" adıyla tanınan memlûklerinden Fahreddin, Sara Sungur, Karaca ve diğerleri el-Efdal Ali b. Salâhaddin'in ya-

nından ayrılmışlardı; çünkü el-Efdal maiyyetindeki emirlerden Meymûn el-Kasri, Sungur el-Kebîr, Aybeg ve diğerlerini yanından uzaklaştırmıştı. Bunlar el-Azîz'i kardeşinden korkutmağa devam ederek: "Kürtler ve Mısır ordusunun Esedüddin'e bağlı memlûkleri (el-Memâlikü'l-Esediyye) kardeşinden yanalar. Biz onların kardeşinin sahına geçerek seni ülkeden çıkarmalarından korkuyoruz. Bu bakımdan Dımaşk'ı ele geçirirsek iyi olur." dediler. Bunun üzerine o da geçen yıl Dımaşk seferine çıkmış ve daha önce anlattığımız gibi geri dönmüştü. Bu sene de aynı şekilde Dımaşk seferine çıkmak için hazırlandı. el-Efdal bunu duyunca Dımaşk'dan amcası el-Melikü'l-Âdil'in yanına gitti, Ca'ber Kalesin'de onunla buluşarak yardımına çağırdı. Sonra oradan Haleb'e, kardeşi el-Melikü'z-Zâhir'in yanına gidip ondan da yardım istedi. el-Melikü'l-Âdil Ca'ber Kalesi'nden Dımaşk'a gitti, el-Efdal daha erken davranıp şehre girdi. el-Efdal ona olan güveninden dolayı nâîplerine o gelirse kaleyi almalarını söylemişti. el-Efdal daha sonra Haleb'den Dımaşk'a hareket etti. el-Melikü'l-Azîz de Dımaşk yakınlarına kadar geldi. el-Esediyye'nin kumandanı Seyfeddin Ayazkuş diğerleri ve Ebû'l-Heycâ es-Semin ve diğer emirler el-Efdal'e ve el-Âdil'e haber gönderip kendi taraflarına geçmeğe ve kendileriyle birlik olmağa çağırdılar, el-Azîz'e karşı iş birliği yaparak Dımaşk'tan çıkmalarını emrederek el-Azîz'i kendilerine teslim edeceklerini bildirdiler.

Onların el-Azîz'in yanından ayrılıp el-Efdal'e mütemayil olmalarının sebebi şu idi:

el-Azîz Mısır'a hâkim olunca el-Memâlikü'n-Nâsiriyye'ye ilgi göstererek onları önemli mevkilere getirdi, onlara itimat etti, Esedüddin'e bağlı emirlere ise yüz vermedi. Onlar da buna çok içerleyip kardeşinden yana oldular. el-Efdal ve el-Âdil'e haber gönderdiler, onlar da bu konuda iş birliği yaptılar. Emirlerin elçilerinin katıldığı toplantıda el-Efdal'in Mısır diyarına hâkim olmasına, Dımaşk'ı amcası el-Melikü'l-Âdil'e teslim etmesine karar verildi. el-Efdal ve el-Âdil Dımaşk'tan çıkınca bahsettiğimiz emirler onların tarafına geçtiler; bu yüzden el-Azîz Dımaşk'ta kalamadı, bilakis mağlûp vaziyette geri dönüp yakalanmaktan korkarak sür'atle yol aldı. Kurtulacağına inanmıyordu. Mısır'a varıncaya kadar adamları da ondan ayrıldılar.

el-Âdil ve el-Efdal'e gelince, onlar el-Azîz'in Kudüs'teki nâibine haber gönderip şehri teslim aldılar, maiyyetlerindeki Esediyye memlûkleri ve Kürtlerle Mısır'a hareket ettiler. el-Âdil askerlerin el-Efdal'e katıldığını görüp Mısır'ı ele geçirmesinden ve Dımaşk'ı kendisine teslim etmemesinden korktu, bu sebeple el-Azîz'e gizlice haber gönderip Mısır'dan ayrılmamasını ve Bilbis'e muhafız birlikleri göndermesini istedi; ayrıca el-Efdal ve diğerlerinin Bilbis'tekilerle savaşa girmesine ma-

ni olmayı tekeffül etti. Bunun üzerine el-Aziz, "en-Nâsiriyye" ve onların lideri Fahreddin'i diğer bazı emirlerle beraber Bilbis'te görevlendirdi. el-Âdil ve el-Efdal Bilbis'e varıp orada bulunan en-Nâsiriyye memlûklerini muhasara ettiler. el-Efdal de onlarla savaşa girmek, ya da onları orada bırakıp Mısır'a gitmek istedi; fakat el-Âdil bu iki fikre de karşı çıkarak: «Bu ordu İslâm ordusudur. Eğer onlar birbirleriyle savaşırlarsa o zaman kâfir düşmanı kim kovacak. Burada böyle bir savaşa gerek yoktur, çünkü bu ülke senindir ve senin hâkimiyetindedir. Eğer sen Mısır ve Kahire'yi zorla ele geçirirsen o zaman ülkenin heybet ve ihtişamı yok olur, düşman oraya göz diker. Orada sana mani olacak kuvvet yoktur.» dedi.

Buna benzer sözlerle onu ikna etti. Böylece günler geçti. el-Âdil, el-Aziz'e gizlice haber salıp kadı Fâzıl'ı göndermesini istedi. Salâhaddin nezdindeki mevkii sebebiyle Salâhaddin'in aile efradı arasında büyük bir itibarı vardı. Kadı Fâzıl gelip onlarla barış konusunu görüştü. Bazan sözü uzattı, bazan az konuştu. Bu konuşmalardan sonra azim ve kararları değişti. Neticede Kudüs ile Filistin'deki bütün şehirler, Taberiyye, Ürdün ve onun elindeki bütün şehirlerin el-Efdal'e verilmesi el-Âdil'in de eski iktasına sahip olarak Mısır'da el-Aziz'in yanında kalması kararlaştırıldı. el-Esediyye ve Kürtler el-Aziz'i istemedikleri için el-Âdil bu şekilde bir anlaşmayı tercih etti. Onlar el-Âdil ile birlikte olmak istiyorlardı, fakat el-Aziz onun dilediği şeyleri yapmasına mani olmayacaktı. Bu şekilde bir anlaşma sağlandıktan sonra taraflar anlaşmaya sadık kalacaklarına söz verdiler. Daha sonra el-Efdal Dımaşk'a döndü. el-Âdil de Mısır'da el-Aziz'in yanında kaldı.

Çeşitli Olaylar

Bu sene 19 zilkade (25 Ekim 1195) günü Akdu'l-Mustani'de büyük bir yangın çıktı. Onun önündeki el-Murabbaa ile İbnu'l-Bahîl el-Her-râs'ın dükkânı yandı. Rivayete göre, yangın İbnu'l-Bahîl'in evinde çıkmış ve etrafa yayılmıştı.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ DOKSAN İKİNCİ (M. 1195 - 1196) YILI OLAYLARI

Şihâbeddin'in Hindistân'ın Behneger Kalesi ve Bazı Şehirlerini Zapt Etmesi

Gazne hükümdarı Şihâbeddin el-Gûrî bu sene Hindistân topraklarına girerek büyük ve müstahkem Behneger Kalesi'ni muhasara etti. Kale halkı kaleyi teslim etmek üzere emân diledi, o da emân verip kaleyi teslim aldı. Orada on gün kalarak kalede gerekli düzenlemeleri yaptıktan ve asker görevlendirdikten sonra Kevâlîr Kalesi üzerine yürüdü. İki kale arasında beş günlük bir mesafe vardı. Şihâbeddin yol üzerindeki büyük nehri geçerek Kevâlîr'e vardı. Bu kale de çok müstahkem ve ele geçirilmesi zor bir kaleydi. Yüksek bir dağ üzerinde kuruluydu. Atılan ok ve mancınık taşları kaleye ulaşamıyordu. Kale büyüktü. Şihâbeddin bütün safer ayı boyunca muhasaraya devam etti, fakat hiç bir netice elde edemedi. Kaledekiler ondan barış talebinde bulundular, Şihâbeddin de verecekleri bir miktar para karşılığında kaleyi onların elinde bırakmayı kabul etti; bunun üzerine Hindûlar altın yüklü bir fil gönderdiler. Şihâbeddin daha sonra buradan ayrılarak Ayvasûr (?) bölgesine geçti ve şehirleri yağma etti. Sayılamayacak kadar çok kişiyi ve çoluk çocuklarını esir aldı, sonra sâlimen Gazne'ye döndü.

el-Âdil'in Dımaşk'ı el-Efdal'in Elinden Alması

el-Melikü'l-Âdil bu sene 27 recep (26 Haziran 1196) günü Dımaşk'ı yeğeni el-Efdal'den aldı.

Bunun en belirgin sebebi de el-Efdal'in el-Âdil'e fazla itimad etmesiydi. Ona o kadar çok güveniyordu ki, kendisi şehirde yok iken dahi onun şehre girmesine izin vermişti. Haleb hâkimi olan kardeşi ez-Zâ-

hir Gâzî ona haber gönderip: «Amcamızı aramızdan çıkar, ondan bize hayır gelmez. Biz senin her isteğini yerine getiririz. Ben onu senden daha iyi tanırım ve ona senden daha yakıным. O senin amcan olduğu gibi benim de amcamdır. Üstelik ben onun damadıyım. Eğer ondan bize hayır geleceğini bilsem andolsun ki, ben ona senden daha yakın olurum.» dedi, fakat el-Efdal: «Sen herkes hakkında sû-i zanda bulunuyorsun. Amcamızın yararına olan hangi şey bizi rahatsız eder, bize zarar verir? Biz kendi aramızda birlik olunca hepimiz onunla asker gönderdik, o da bizim elimizdeki yerlerden daha fazla şehri ele geçirdi. Bu takdirde biz kötü bir hatıra bırakmış oluruz.» diyerek bu fikre katılmadı.

Bu onun Dımaşk'ı ele geçirmesinin en belirgin sebebi idi, fakat her biri bundan haberdar değildi. Bunun dışındaki sebeplere gelince, el-Âdil ile el-Efdal'ın Mısır'a giderek Bilbis'i kuşattıklarını, el-Melikü'l-Azîz ile barış yaptıklarını ve el-Âdil'in onun yanında Mısır'da kaldığını yukarıda anlatmıştık. el-Âdil yanında kaldığı el-Azîz'i kendi tarafına çekti ve birlikte Dımaşk'a giderek burayı kardeşinden alıp ona teslim etmeğe karar verdi. Bunun üzerine el-Azîz onunla beraber Mısır'dan Dımaşk'a hareket ederek birlikte şehri kuşattılar. Bu sırada el-Efdal'in emirlerinden el-İzz b. Ebû Galib el-Hımsî'yi kendi taraflarına çektiler, el-Efdal ona çok büyük ihsanlarda bulunur ve çok güvenirdi. Bu sebeple Dımaşk'ın "el-Bâbu'-ş-Şarki" adlı kapısının muhafazasını ona tevdi etmişti. el-Azîz ile el-Efdal'ın tarafına geçen emir el-İzz onlara muhafaza etmekte olduğu kapıyı açmayı vaat etti. Böylece askerler şehre hileyle gizlice gireceklerdi. Emir el-İzz 27 şaban (24 Temmuz 1196) günü ikinci vakiti kapıyı açarak el-Melikü'l-Âdil'i bir grup adamıyla içeri aldı. el-Efdal amcasını Dımaşk'ta görünceye kadar meseleden haberdar olamadı. el-Melikü'l-Azîz de Dımaşk'ın batısındaki el-Maydânu'l-Ahdar'a kadar giderek orada durdu.

el-Melikü'l-Efdal şehrin zapt edildiğini görünce akşamleyin kardeşinin yanına giderek onunla görüştü. Birlikte şehre girdiler ve Esedüddin Şîrkûh'un evinde konaklamış olan el-Âdil ile buluşup konuştular. el-Âdil ile el-Azîz el-Efdal'in askerlerini toplayarak şehir halkıyla birlikte kendilerine karşı ayaklanmasından korkup şehri kendisine bırakacaklarını ihsas ettirmeyi kararlaştırdılar; bunun üzerine onları şehir dışına çıkardı, çünkü el-Âdil'in yanında fazla adam yoktu. el-Efdal'i de kaleye iade etti.

el-Âdil geceyi Şîrkûh'un evinde geçirdi, el-Azîz de çadırına giderek orada geceledi. Ertesi gün el-Âdil kaleye çıkıp orada kaldı, askerleri ise şehir içindeydiler el-Efdal her gün onların yanına giderek görüşüyordu. Bir kaç gün bu vaziyette kaldılar, sonra el-Efdal'e haber gönderip kaleden uzaklaşmasını ve Sarhad Kalesi'ne karşılık Dımaşk'ı ve

oraya bağlı yerleri teslim etmesini istediler. el-Efdal şehrin dışına çıkıp Dımaşk'ın batısındaki bir kaleye konakladı. el-Azîz Dımaşk Kalesi'ni teslim alıp içeri girdi ve bir kaç gün orada kaldı, sonra bir gün içki âlemine daldı ve sarhoş bir ânında şehri tekrar el-Efdal'e vereceğini söyledi. Bu sözler hemen el-Âdil'e iletildi, o da derhal meclisi topladı. el-Azîz hâlâ sarhoştur, şehri teslim edinceye kadar da ayılmadı. el-Âdil onun yanından ayrılıp Mısır'a döndü, el-Efdal de Sarhad'a gitti. el-Âdil el-Efdal'in kendisini öldürmek için çalıştığını ve şehrin bu sebeple onun elinden alındığını söylüyor, el-Efdal ise bunu inkâr ederek bu iftiralarla uzaktan yakından bir ilgisi olmayıp suçsuz olduğunu ifade ediyordu. **«Allah kıyamet günü, aralarında anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hükmünü verecektir.»** (Bakara suresi 2/113).

Çeşitli Olaylar

Bu sene muharrem ayında (aralık 1195) Irak'ta çok şiddetli rüzgâr esti. Yer yüzü kapkaranlık oldu ve gökten kızıl kum taneleri yağdı. Halk bu büyük musibet karşısında korkuya kapıldı. Sabahleyin ortalık aydınladı.

İsfahân'daki Şâfiîlerin reisi Sadreddin Mahmûd b. Abdüllatif b. Muhammed b. Sâbit el-Hocendî bu sene İsfahân şahnesi Feleküddin Sungur et-Tavîl tarafından öldürüldü. Hocendî 588 (1192) yılında Bağdâd'a gelerek oraya yerleşmişti. Bağdâd Nizâmiye Medresesi'ne nezaret etme görevini deruhde ediyordu. Müeyyüddin b. el-Kassâb Hûzistân'a gidince o da ona refakat etti. Vezir İsfahân'ı ele geçirince İbnü'l-Hocendî oradaki mülkünde ve evinde Şâfiîlerin reisi olarak kaldı. Bu sırada Halife'nin İsfahân şahnesi Sungur ile anlaşmazlığa düştüler, bu yüzden Sungur onu öldürdü.

Şâfiî fakîhi Mücîreddin Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. el-Mübârek el-Bağdâdî bu sene Bağdâd Nizâmiye Medresesi'nde ders verdi.

Nâsirüddin Nâsır b. el-Mehdî el-Alevî er-Razî bu sene Şevval ayında Bağdâd'da vezir naipliğine tayin edildi. İbnü'l-Kassâb Rey'i ele geçirince o Bağdâd'a gitmişti.

Ebû Tâlib Yahyâ b. Saîd b. Ziyâde bu sene Bağdâd'da Divân-ı İnşâ'yı deruhte etti. Mâhir bir kâtip olup güzel şiirleri vardı.

Şâfiî fakîhi el-Fahr Muhmûd b. Ali el-Kûfânî bu sene Safer ayında hacdan dönerken Kûfe'de öldü. Muhammed b. Yahyâ da onun yakın adamlarındandı.

Şair Ebû'l-Ganâim Muhammed b. Ali b. el-Muallim el-Hursî (Vâsıt'a bağlı bir köy)'de Receb ayında 91 yaşında öldü.

Vezir Müeyyidüddin Ebû'l-Fazl Muhammed b. Ali b. el-Kassâb bu sene 4 Şaban günü Hemedân'da öldü. Onun kabiliyet ve atılganlığından daha önce bahsetmiştik.

HICRET'İN BEŞ YÜZ DOKSAN ÜÇÜNCÜ (M. 1196 - 1197) YILI OLAYLARI

Emir Ebû'l-Heycâ'nın Hemedân'a Gönderilmesi ve Yaptığı İşler

Mısır'ın büyük emirlerinden olup çok şişman olduğundan dolayı "es-Semîn" adıyla bilinen Ebû'l-Heycâ bu sene Bağdâd'a geldi. Mısır'ın büyük emirlerindendi. Son olarak Kudüs ve civarındaki yerler onun iktâ sahasıydı. el-Azîz ile el-Âdil Dimaşk'ı el-Efdal'den alınca Kudüs'ü de Ebu'l-Heycâ'dan almışlardı; bunun üzerine Kudüs'ten ayrılarak Suriye'ye hareket eden Ebu'l-Heycâ Fırat'ı geçip Musul'a gitti, sonra da Hilâfet divanının talebi üzerine Bağdâd'a gitti. Bağdâd'da çok ilgi ve ikrama mazhar oldu. Daha sonra Bağdâd askerlerinin başında Hemedân'a gitmek üzere hazırlanması istendi. Hemedân'a giden Ebu'l-Heycâ şehir yakınlarında Melik Özbek b. Pehlivan, Emîr Alem, oğlu, İbn Satmas (?) ve diğer bazı emirlerle karşılaştı. Onlar Halife'ye mektup yazıp itaatlerini bildirmişlerdi. Ebû'l-Heycâ onlarla buluşunca güvenlerini kazandı, onlar da Emîr Ebu'l-Heycâ'dan hiç çekinmediler. Ebû'l-Heycâ daha sonra Emîr Alem'in muvafakatıyla Özbek, İbn Satmas ve İbn Kara'yı tevkif etti. Bu haber Bağdâd'a ulaşınca Ebû'l-Heycâ'nın davranışı kınanarak emirlerin derhal serbest bırakılması istendi. Gönüllerini almak için de kendilerine hil'âtlar gönderildi; fakat onlar bu hadiseden sonra huzursuz oldular ve bir daha ona güvenemediler, sonra da Ebû'l-Heycâ'nın yanından ayrıldılar. Bu defa Dîvân'dan korkan Ebu'l-Heycâ buraya dönemediği gibi orada da kalamadı, memleketi olan Erbil'e dönmek üzere yola koyuldu, fakat oraya varmadan önce öldü. Erbil'in Hakemiyye kurtlerindendi.

el-Âdil'in Yafa'yı Franklar'dan Alması, Franklar'ın da Beyrut'u Müslümanlardan Alması, Franklar'ın Tibnûn'i Muhasarası ve Daha Sonra Oradan Uzaklaşmaları

el-Melikü'l-Âdil bu sene şevval ayında (ağustos - eylül 1197) Suriye sahilindeki Yafa'yı Franklar'ın elinden aldı. Allah Frankların belâsını versin.

Daha önce zikrettiğimiz gibi, Franklar'ın kralı Henry idi. Merhûm Salâhaddin devrinde Müslümanlar'la Franklar arasında anlaşma yapılmıştı. Salâhaddin'in ölümü üzerine yine zikrettiğimiz gibi yerine oğulları geçmişti. el-Melikü'l-Aziz Kral Henry ile anlaşmayı yenilemiş ve anlaşma müddetini uzatmıştı. Anlaşma bu güne kadar devam etti.

Beyrut'ta Üsâme adlı bir emîr vardı, burası onun iktâî idi. Savaş gemileri gönderip Franklar'ın yolunu keserdi. Bunun üzerine Franklar bir kaç defa Dimaşk'ta bulunan el-Melikü'l-Âdil'e ve Mısır'da bulunan el-Aziz'e şikayette bulundular, fakat onlar Üsâme'ye mâni olmadılar. Bu defa Franklar deniz yoluyla gelen krallarına baş vurup Müslümanlar'ın kendilerine yaptıklarını anlatarak şikâyetçi oldular ve: «Eğer bize yardımcı kuvvetler göndermezseniz Müslümanlar elimizdeki şehirleri alırlar.» diyerek onları uyardılar; bunun üzerine Franklar çok sayıda asker göndererek onlara yardım ettiler. Bu yardımcı birliklerin çoğu Alman kralı tarafından gönderilmişti ve başlarında "Hans" adlı bir papaz vardı. el-Âdil bunu duyunca Mısır'da bulunan el-Aziz'e haber gönderip asker istedi. Ayrıca el-Cezire ve Musul'dan da yardımcı kuvvetler talep etti. Yardımcı kuvvetler Aynu'l-Câlût önlerinde toplandılar. Ramazan (temmuz - ağustos 1197) ve şevval'ın (ağustos - eylül 1197) bir kısmını orada geçirdiler, sonra Yafa'ya hareket ederek şehri zapt ettiler. Şehir halkı kaleye kapandı. Müslümanlar şehri tahrip ettikten sonra kaleyi de kuşattılar, orayı da aynı gün (Cuma) kılıç zoruyla ele geçirdiler. Şehirdeki halkı esir ettiler ve ne kadar eşya varsa ganimet aldılar. Franklar Müslümanlar'ı Yafa'dan uzaklaştırmak için Akkâ'dan Kaysâriyye'ye gittiler, fakat şehrin zapt edildiğini duyup geri döndüler.

Franklar'ın gecikmelerinin sebebi Kral Henry'nin yüksek bir yerden düşerek ölmesiydi. Onun ölümüyle işleri bozuldu ve bu yüzden geç kaldılar.

Müslümanlar da Aynu'l-Câlût'a döndüler, fakat burada Frankların Kudüs'ü ele geçirmek azminde olduklarını duydular. bunun üzerine el-Âdil ve ordu Zilkade ayında (eylül - ekim 1197) Mercü'l-Uyûn'a gitti. el-Âdil Beyrut'u tahrip etmek niyetindeydi. Bir askerî birlikle oraya gitti ve 7 zilhicce (21 Ekim 1197) tarihinde şehrin surlarını yıkıp evleri ve kaleyi yakıp yıkmaya başladılar, fakat Üsâme onlara mani olarak şehri muhafaza edeceğini tekeffül etti.

Franklar Akkâ'dan Sayda'ya gittiler, Müslüman askerler ise Beyrut'tan döndüler ve Sayda civarında Franklar'la karşılaştılar. Karşılıklı olarak birbirlerine ok yağdırdılar. Akşam olup karanlık bastırınca çatış-

mular durdu. Franklar 9 Zilhicce (23 Ekim) günü oradan ayrılıp Beyrut'a gittiler. Franklar'ın yaklaştığını gören Üsâme ve yanındaki Müslümanlar'ın hepsi şehri terk edip kaçtılar, bunun üzerine Franklar hiç savaşılmadan rahat bir şekilde şehri ele geçirdiler, zahmetsizce ganimet elde ettiler. Bu gelişme üzerine el-Âdil Sayda'nın geri kalan kısımlarını tahrip etmek üzere asker gönderdi, çünkü Salâhaddin şehrin büyük bir kısmını tahrip etmişti. İslâm ordusu Sûr'a gidip ağaçları kesti, buraya ait köyleri ve burçları da tahrip ettiler. Bunu duyan Franklar Beyrut'tan Sûr'a giderek orada beklediler.

Müslümanlar Hûnin Kalesi yakınında konakladılar. el-Âdil Franklar'ın kendi ülkelerinde ikamet edecekleri zannıyla Şark askerlerinin geri dönmelerine izin verdi. Mısır askerine de dönüş için izin vermek istiyordu, fakat 15 muharrem (27 Kasım 1197) günü Franklar'ın Tibnin Kalesi'ni muhasara ettiklerini öğrendi ve kaleyi müdafaa etmek ve onları oradan uzaklaştırmak üzere asker gönderdi. Franklar Sur'dan ayrılarak 1 Safer 594 (13 Aralık 1197) tarihinde Tibnin'i muhasara edip kaledekilerle savaşı girdiler. Çok çetin bir savaşa tutuştular ve bir kaç yerden gedik açtılar. el-Adil bunu duyunca Mısır'da bulunan el-Azîz'e haber gönderip bizzat yardıma gelmesini istedi ve: «Eğer sen gelmezsen bu gemileri muhafaza etmek inkânsızdır.» dedi; bunun üzerine el-Azîz yanında kulan askerlerle hemen yola koyuldu.

Tibnin kalesindekilere gelince, onlar açılan gedikleri ve kalenin tepesinin tahrip edildiğini görüp artık kılıçla zapt edilebileceğini anlayınca bir kısmı Franklar'ın yanına giderek kendilerine ve mallarına dokunulmayacağına dair emân verilmesi şartıyla kaleyi teslim edeceklerini söylediler. Franklar arasında Alman kralının adamlarından olan papaz Huns'ın sözü geçerliydi. Suriye sahilinde oturan Franklar'dan biri emân dilemeğe gelen bu Müslümanlara: «Eğer kaleyi teslim edecek olursanız o sizi esir alıp öldürecektir. Kendinizi müdafaa ve muhafaza edin.» dedi; bunun üzerine Müslümanlar sanki kaledekilere kaleyi teslim etmelerini söyleyecekmişcesine geri döndüler, fakat kaleye çıkınca direnmeleri ve canla başla savaşmaları için ısrar ettiler. Müslümanlar el-Melikü'l-Aziz rebiyülevvel ayında (ocak - şubat 1198) Askalân'a gelinceye kadar kaleyi müdafaa ettiler. Haçlılar onun geldiğini ve Müslümanlar'la buluştuğunu, başlarında da kendilerini bir araya getirecek bir kral olmadığını, işlerinin bir kadına, bir kraliçeye kaldığını görünce Kıbrıs kralına haber göndermeğe karar verdiler. Kıbrıs kralı Hittin'de esir düşen kralın kardeşiydi. Onu getirtip Henry'nin karısı olan kraliçeyle evlendirdiler. Bu kral akıllı bir insan olup barış ve huzuru severdi. Onların başına geçince ne kaleye hücumu ve ne de muhasaraya teşebbüs etti.

el-Azîz 1 Rebiyülâhir (10 Şubat 1198) günü oraya vardı ve daha sonra askerlerle "Cebel-i Âmile" denilen Cebelü'l-Halîl'e giderek bir kaç gün kaldı. Sürekli yağmur yağıyordu. 13 rebiyülâhir (22 Şubat 1198)'e kadar orada kaldıktan sonra yola çıkıp Franklar'a yaklaştı. Okçuları gönderip onları ok yağmuruna tuttu, okçular döndükten sonra da Franklar'a saldırarak onlarla çetin bir şekilde savaşmaları için askerleri mevzilerine yerleştirdi. 15 rebiyülâhir günü (24 Şubat 1198) geceleyin Sûr'a gittiler, oradan da Akkâ'ya geçtiler. Müslümanlar el-Leccûn'a kadar gidip orada konakladılar. Burada barış için elçiler gidip geldi, fakat iş uzadı ve el-Azîz mesele halledilmeden önce Mısır'a döndü.

el-Azîz'in dönmesinin sebebi şu idi: Meymûn el-Kasrî, Üsâme, Sarı Sungur, el-Haccâf, İbnü'l-Maştûb ve diğer bazı emîrler el-Azîz'e ve devleti idare etmekte olan Fahreddin'e karşı suikast hazırlama niyetindeydiler. Onları buna azmettiren şahıs el-Âdil idi. el-Azîz bunu duyunca Mısır'a gitti ve el-Âdil orada kalıp Franklar'la barış görüşmelerinde bulundu. Sonunda Beyrut'un Haçlıların elinde kalması şartıyla 594 yılı şaban ayında (haziran - temmuz 1198) anlaşma sağlandı. Anlaşmayı müteakip el-Âdil Dimaşk'a döndü, oradan da el-Cezîre'deki Mardin'e gitti. Bu gelişmeleri inşaallah ileride anlatırız.

Seyfü'l-İslâm'ın Ölümü ve Yerine Oğlunun Geçmesi

Salâhaddin'in Yemen'e hâkim olan kardeşi Seyfü'l-İslâm Tuğtekin b. Eyyûb bu sene şevval ayında (ağustos - eylül 1197) Zebîd'de öldü. Bura-ya nasıl hâkim olduğunu daha önce anlatmıştık. Çok sert bir melik idi. Halkı baskı altında tutardı. Tüccarın malını kendisi için satın alır ve dilediği fiatla satardı.

Seyfü'l-İslâm Mekke'yi (Allah orayı muhafaza etsin) de ele geçirmek istiyordu; bunun üzerine Halife en-Nasır Lidinillâh kardeşi Salâhaddin'e bu durumu haber verdi ve Salâhaddin kardeşine mani oldu. Seyfü'l-İslâm tesbit edilemeyecek kadar çok mal topladı. Bundan dolayı altını eritir ve un gibi yaparak stok ederdi.

Seyfü'l-İslâm ölünce yerine oğlu İsmâil geçti. İsmâil geri zekâlıydı, bu yüzden Kureyşli ve Ümiyyeoğullarına mensup olduğunu iddia ederdi. "el-Hâdî" lakabını alıp halife olarak kendi adına hutbe okuttu. Amcası el-Melikü'l-Âdil bunu duyunca çok zoruna gitti ve üzüldü, hemen mektup yazarak bu davranışından dolayı onu azarlayarak asıl soyuna dönmesini ve kendini halk nezdinde komik duruma düşüren hareketinden vaz geçmesini emretti, fakat o bu sözlere hiç kulak asmadı ve

aynı hâl üzere kaldı. Ayrıca emirlere ve askerlerine karşı da kötü davranıyordu; bunun üzerine askerler üzerine hücum ederek onu öldürdüler ve babasının memlûklerinden olan bir emiri melik seçtiler.

Çeşitli Olaylar

Ebû Bekr Abdullah b. Mansûr el-Bakillânî el-Mukrî el-Vâsîti 93 yıl 3 ay ve bir kaç gün ömür sürdükten sonra bu yılın rebiyülâhîr ayında Vâsît'ta öldü. Ebû Bekir, el-Kalânîsi'nin hayatta kalan son adamıydı.

Kâdî el-kudât Ebû Tâlib Ali b. Ali b. el-Buhârî bu sene cemaziyülâhîr ayında Bağdâd'da öldü ve Bâbu't-Tebn meşhedindeki türbesinde defnedildi.

Melikşâh b. Harezmşâh Tekiş bu sene rebiyülâhîr ayında (şubat - mart 1197) Nisâbûr'da öldü. Babası onu orada görevlendirmiş, Horasân'daki bütün askerleri de emrine vererek veliaht tayin etmişti. Geride Hinduhan adlı bir oğlu kaldı. Melikşâh'ın ölümü üzerine babası Harezmşâh diğer oğlu Kutbeddin Muhammed'i Nisâbûr'a tayin etti. Babasından sonra o Harezmşâh oldu. İki kardeş arasında büyük bir düşmanlık vardı, bu sebeple Kutbeddin tahta geçince, ileride anlatacağımız üzere, Hinduhan ondan korkup kaçtı.

Şeyhimiz Şâfiî fakîhi Ebû'l-Kâsım Yaiş b. Sadaka b. Ali el-Fıratî ed-Darîr de bu sene öldü. Fıkıhta imamdı. Sâlih bir müderris idi. Onun iyiliğine dair pek çok şey duydum ve bir benzerini görmedim. Allah rahmet eylesin.

Onun amelleriyle dindarlığına ve iradesine delâlet eden garip bir olaya şahit oldum. Bağdâd'da kendisinden Sünen-i Nesâî'yi okuyordum. Bu büyük bir kitaptı, vakit ise dardı. Hacılarla Mekke'den dönmüştüm. Ağabeyim Mecdü'd-din Ebû's-Seâdât ile beraber kendisinden hadis okurken Bağdâd'ın ileri gelenlerinden biri gelerek ona: "Bir iş için gelmen gerekiyor." dedi; bunun üzerine: "Bunlara hadis okutmakla meşgulüm. Vakitleri yok, benden vakitlerini boşa geçirmememi istiyorlar." dedi. Adamcağız: "Ben Halife'nin emri karşısında böyle bir şey söyleyemem." deyince Ebû'l-Kâsım: «Elçiye zeval yok. Sen, "Ebû'l-Kâsım hadis derisi bitmeden gelmem" diyor, de» dedi. Bunun üzerine: "Birlikte gidelim." dediysek de o kabul etmedi ve: "Siz okuyunuz" diyerek karşılık verdi. Biz de okuduk. Ertesi gün bir gulâmımız gelip hac emîrinin gittiğini haber verdi. İşte o zaman çok zor durumda kaldık. Bunu gören Ebû'l-Kâsım: "Memleketinize ve ailenize dönmek niçin zorunuza gidiyor?" diye

sordu, biz de: "Bu kitabı bitirmek istiyorduk." diye cevap verdik. Ebû'l-Kâsım bunun üzerine: "Gideceğiniz zaman ödünç bir binek hayvanı alır ve ona binerek sizinle birlikte yola çıkarım, böylece siz de yol boyunca okursunuz, bitirdiğiniz zaman da geri dönerim." dedi. Biz okumağa devam ederken gulâm da ağızımızı hazırlamağa gitti, fakat geri dönüp hacıların gitmediğini söyledi. Böylece biz de kitabı bitirdik. Sen şu metânetli ve kuvvetli dindara bak ki, korktuğu ve ihsanını umduğu Halife'nin emrini geri çeviriyor da bizim gibi korkmadığı ve iyiliğini beklemediği garip insanlarla birlikte gitmek istiyor.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ DOKSAN DÖRDÜNCÜ (M. 1197 - 1198) YILI OLAYLARI

İmâdeddin'in Ölümü ve Yerine Oğlu Kutbeddin Muhammed'in Geçmesi

Sincâr, Nusaybin, Hâbur, ve Rakka'ya hâkim olan İmâdeddin Zengî b. Mevdûd b. Zengî b. Aksungur bu sene muharrem ayında (kasım - aralık 1197) öldü. Nasıl melik olduğunu 579 (1183 - 1184) yılı olaylarından bahsederken anlatmıştık. İmâdeddin'den sonra yerine oğlu Kutbeddin Muhammed geçti. Devlet idaresini babasının memlûklerinden Mucâhidüddin Yarankuş deruhte etti. Dindar, hayırsever ve âdil bir insandı. Halka karşı iyi davranır, onların mal ve mülklerine el uzatmazdı. Mütavazi olup ilim ve din adamlarını severdi. Onlara hürmet gösterir, birlikte oturur ve fikirlerine müracaat ederdi; fakat, Allah rahmet eylesin, mutaassıb bir Hanefî olup Şâfiîleri çok kötülerdi. Sincâr'da Hanefîler için bir medrese yaptırdı ve evlâdına medresede sadece Hanefî fıkhnın esas alınmasını, Şâfiîlere itibar edilmemesini, kapıcı ve temizlikçilerin dahi Hanefî olmalarını şart koştu. Bunun yanında fakihler için her gün yemek pişirilmesini de şart koşmuştu ki, bu güzel bir düşünceydi. Allah rahmet eylesin.

Nûreddin'in Nusaybin'i Zaptı

Musul hâkimi Nûreddin Arslanşah b. Me'sûd b. Mevdûd bu sene cemaziyülevvel ayında (mart - nisan 1198) Nusaybin'e giderek şehri zapt etti ve amcazadesi Kutbeddin Muhammed'in elinden aldı.

Sebebi şudur:

Nusaybin amcası İmâdeddin'e gitti. Nâipleri uzun zaman orada kalarak Musul vilâyetinde iki nehir arasında yer alan bazı şehirlere bağ-

ül birkaç köyü istilâ etmişlerdi. Burası Nusaybin'e sınırdı. Nûreddin adına Musul ve çevresini idare etmekte olan ve daima fikrine müracaat edilen Mücahidüddin Kaymaz bunu haber vermedi; çünkü onun böyle şeylere tahammülü olmadığını biliyordu. Aralarında ihtilâf çıkmasından korktu. Yanındakilerden birini bu hususu anlatmak üzere İmâdeddin'e elçi olarak gönderdi. Nâiplerinin onun izni olmadan yaptıkları bu işleri kınayarak: «Bunları hemen Nûreddin'e haber vermedim ki, oralar senin hâkimiyetinden çıkmasın; çünkü o babası gibi değildir, bu hususta beni de dinlememesinden korkuyorum.» dedi. İmâdeddin ise: «Onlar bu işi kendiliklerinden yapmadılar, onlara ben emir verdim. Bu köyler Nusaybin'e bağlıdır.» cevabını verdi.

Aralarında elçiler gidip geldi, fakat İmâdeddin o köylerden vaz geçmedi; bunun üzerine Mücahidüddin durumu derhal Nûreddin'e iletti. Nûreddin de tecrübeli devlet adamlarından olup dedesi şehit Zengî ve ondan sonrakilerden hizmetinde bulunmuş olan bir emiri elçi olarak gönderdi. İçinde bazı sert ifadeler bulunan bir mektubu da ona iletmesini istedi. Elçi İmâdeddin'in yanına varınca o hasta yatıyordu. Mektubu duyduğu hâlde ilgilenmeyerek: «Ben mülkümü geri vermem.» dedi; bunun üzerine ona bu hususta ısrar etmemesini ve aldığı yerleri teslim etmesini tavsiye ederek onu bu işin akıbetinden korkuttu. Bu defa İmâdeddin kaba sözler söyledi, Nûreddin'i kötüleyip hakaret etti. Elçi geri gelip olup bitenleri bütününüyle anlattı. Nûreddin buna çok öfkelen-di ve Nusaybin'e giderek şehri amcasından almağa karar verdi.

Tam bu sırada amcası öldü ve yerine oğlu geçti; bunun üzerine Nûreddin'in hırsı arttı. Mücahidüddin ona engel olmaya çalıştıysa da durduramadı. Hazırlıklarını ikmal edip Nusaybin üzerine yürüdü. Nusaybin hâkimi Kutbeddin bunu duyunca ordusuyla Sincâr'dan oraya hareket etti. Nûreddin'i oradan uzaklaştırmak için şehrin önüne karargâh kurdu. Nûreddin de gelip şehre ilerledi. Aralarında nehir vardı. Bazı emirleri nehri geçip karşıdaki askerlerle savaştılar, fakat Kutbeddin'in askerleri karşı koyamadılar; bunun üzerine Nûreddin'in bütün askerleri karşıya geçti ve Kutbeddin'in ordusu tam manasıyla bozguna uğradı. Kutbeddin ile nâibi Mücahidüddin Yarankuş kaleye çıktılar. Bu sırada akşam oldu ve geceleyin kaleden çıkıp Harrân'a kaçtılar. Dımaşk'ta bulunan, Harrân ve diğer bazı şehirlerin hâkimi el-Melikü'l-Âdil Ebû Bekr b. Eyyûb'a haber gönderip yardım ederek Nusaybin'i kendilerine geri vermesi için çok miktarda mal vaat ettiler.

Nûreddin Nusaybin'e hâkim olarak orada kaldı, ancak askerleri hastalıklar yüzünden zayıfladı. Bazılarının Musul'a dönmesi ve pek çoğunun da ölümü orduyu güçsüz bırakmıştı. el-Âdil el-Cezîre yöresine

gelince Nûreddin Nusaybin'den ayrılarak ramazan ayında (temmuz - ağustos 1198) Musul'a döndü. Nûreddin ayrılınca Kutbeddin Nusaybin'i teslim aldı.

Musul emîrlerinden İzzeddin Curdik, Şemseddin Abdullah b. İbrahim, Fahreddin Abdullah b. İsâ el-Mehrâniyyan, Mücâhidüddin Kaymaz, Zahirüddin Yavlak b. Belengerî, Cemâleddin Mehâsin ve isimlerini zikretmediğimiz diğer bazı kişiler bu sene öldüler.

Nûreddin Musul'a dönünce el-Âdil Mardin kalesine yürüyerek muhasara etti, halkını sıkıştırdı. Bunları inşaallah ileride anlatacağız.

Gurluların Belh'i Kâfir Hitayların Elinden Almaları

Gazne hâkimi Gıyâseddin ve Şihâbeddin'i kız kardeşlerinin oğlu olan Bâmiyân hâkimi Bahâeddin Sâm b. Muhammed b. Mes'ûd Belk'i ele geçirdi. Belh şehri "Özbe" adlı bir Türk'ün elindeydi. Mâverâünnehir'deki Hitaylara her yıl harac öderdi. Özbe bu sene ölünce Bahâeddin Sâm Belh'e yürüyüp şehri zapt etti, oraya yerleşerek Hitaylara ödenen haracı keserek, Hutbeyi Gıyâseddin adına okuttu. Böylece Belh şehri kâfirlerin elinden Müslümanlar'ın eline geçti.

Hitayların Gurlular'a Mağlûp Olmaları

Hitaylar bu sene Ceyhun nehrini geçerek Horasân yöresine gittiler. Bölgede bozgunculuk yaparak fitne fesad çıkardılar. Gıyâseddin el-Gûrî'nin askerleri onlarla karşılaşp savaşa tutuştular ve neticede Hitaylar mağlûp oldular.

Bunun sebebi şu idi:

Harezmşâh Tekiş Rey, Hemedân, İsfahân ve bu ikisi arasındaki şehirlere yürüyüp zapt etmişti. Halife'nin askerlerine de saldırıp Bağdâd'da sultan olarak adına hutbe okunmasını istedi. Bunun üzerine Halife, Gûr ve Gazne meliki Gıyâseddin'e haber gönderip Irak'a saldırmaktan vaz geçmesi için Harezmşâh'ın ülkesine saldırmasını emretti. Harezmşâh bu sırada Harezm'e dönmüştü. Gıyâseddin de ona haber gönderip yaptığı işleri ayıplamış ve ülkesine yürüyerek ele geçirme tehdidinde bulunmuştu. Harezmşâh da Hitaylar'a haber salıp Gıyâseddin'den şikâyetçi oldu. Elçiye: «Eğer asker göndererek onu ele geçiremezlerse o

Belh'e hâkim olduğu gibi bütün ülkeye de hâkim olacak, sonra da onların memleketine hücumla geçecek ve onlar artık Gıyâseddin'e mani olamayacak, onun karşısında acze düşecekler, Mâverâünnehir'den onu uzaklaştıramayacaklardır.» dedi. Bunun üzerine Hitayların hükümdarı büyük bir ordu hazırlayarak "Tayangu" adlı şahsı bu ordunun başına getirdi. Tayangu onun veziri durumundaydı. Bu ordu yola çıkıp cemazi-yülâhir ayında (nisan - mayıs 1198) Ceyhun'u geçti. Mevsim kıştı. Gıyâseddin'in kardeşi Şihâbeddin de askerleriyle Hindistan'daydı. Gıyâseddin nikris hastalığına yakalandığı için hareket edemiyordu ve bir mahfe içinde taşınıyordu; bu yüzden orduyu Şihâbeddin sevk ve idare ediyor, savaşlarda orduya o kumanda ediyordu. Hitaylar Ceyhun'a varınca Harezmsâh Tûs'a gitti. Herât'a giderek muhasara etmek istiyordu. Hitaylar Ceyhun'u geçerek Küzüban, Serkan ve diğer bazı Gur şehirlerine vardılar, halkı esir alıp öldürdüler, pek çok kadın ve çocuğu esir ettiler, şehirleri yağmaladılar; bunun üzerine halk Gıyâseddin'den yardım istedi, fakat Gıyâseddin'in yanında asker yoktu ki onları savaşa sürsün. Hitaylar Bâmiyân meliki Bahâeddin Sâm'a haber gönderip Belh'ten uzaklaşmasını veya ondan önce gönderilmekte olan haracı göndermesini istediler, fakat o bunu kabul etmedi.

Hitaylar Müslümanlar'ı büyük bir felâkete maruz bıraktılar; bunun üzerine Gıyâseddin'in Talekân'ı iktâ etmiş olduğu cesur emir Muhammed b. Cerbek el-Gûrî Kürzübân Kalesi'nde bulunan el-Hüseyn b. Harmil ile haberleşti. Emîr Harrûş el-Gûrî de onlara katıldı ve askerleriyle Hitaylar'ın üzerine yürüdüler. Geceleyin üzerlerine hücum edip kuşattılar. Hitayların bir adeti vardı; geceleyin çadırlarından dışarı çıkmazlar ve oradan uzaklaşmazlardı. Gurlular onlara saldırıp pek çok kişiyi öldürdüler, sağ kalanlar da mağlûp vaziyette kaçtılar; fakat her nereye kaçsalar Gurlular tarafından takip ediliyorlardı. Önlerinde de Ceyhun nehri vardı. Hitaylar Gıyâseddin'in ordusuyla kendilerine saldırdığını zannediyorlardı. Sabah olunca kendileriyle savaşanları tanıdılar ve Gıyâseddin'in yerinde olduğunu öğrendiler; bunun üzerine cesaretleri arttı ve sebat edip akşama kadar savaştilar. Her iki taraftan da pek çok kişi öldürüldü. Gönüllü mücâhitler de Gurlulara katıldılar. Onlar savaşırken Gıyâseddin de yardımcı kuvvetler gönderdi. Müslümanlar sabırla savaşı sürdürdüler ve kâfirlere büyük kayıplar verdirdiler.

Daha sonra Emîr Harrûş Hitaylar'ın merkezine saldırdı. Harrûş yaşlıydı. Aldığı bir yaranın tesiriyle öldü. Mahmûd b. Cerbek ile İbn Harmil adamlarının arasına girip: «Hiç kimse yayıyla ok atmasın, mızrak sallamasın.» diye bağırıldılar. Sonra büyük baltaları ellerine alıp Hitaylara saldırdılar. Onları mağlûp ederek Ceyhun nehrine sürdüler. Karşı koynanlar öldürüldü, kendini nehre atanlar da boğuldu.

Bu haber Hitaylar'ın hükümdarına ulaşınca çok zoruna gitti ve Harezmsâh'a elçi gönderip: «Adamlarımı sen öldürdün. Öldürülen her şahıs için on bin dinar istiyorum.» dedi. Maktullerin sayısı on iki bin idi. Hitay hükümdarı Harezmsâh'ı yanına getirmek üzere adamlarını Harezm'e gönderdi. Onlar Harezmsâh'ı huzura gitmeğe zorlayınca Harezmsâh Gıyâseddin'e haber gönderip Hitaylar'la olan durumunu anlattı, bir kaç defa şikâyetçi olup merhamet diledi; o da Halife'ye itaat etmesini ve Hitaylar'ın ele geçirdikleri İslâm topraklarını geri vermelerini istedi, fakat bu mesele çözümlenemedi.

Harezmsâh'ın Buhârâ Şehrine Hâkim Olması

Yukarıda zikrettiğimiz gibi, Hitay hükümdarının elçisi Harezmsâh'a gelince o şu cevabı verdi: «Senin askerlerin bana yardıma değil sadece Belh'i ele geçirmek için geldiler. Ben onlarla görüşmediğim gibi Ceyhun'u geçmelerini de istemedim. Eğer ben bunu yapmış olsaydım o zaman benden istenilen parayı verirdim, fakat siz Gurlular karşısında âciz kaldıktan sonra bu sözlerle ve isteklerle benim aleyhime döndünüz. Ben şimdi Gurlular'la anlaştım ve onlara itaat arzettim. Size itaat edecek değilim.»

Elçi gelip bu cevâbî mesajı getirdi; bunun üzerine Hitay hükümdarı büyük bir ordu hazırlayıp Harezm üzerine gönderdi. Hitaylar şehri kuşattılar. Harezmsâh her gece onlara saldırarak bir çok kişiyi öldürüyordu. Pek çok gönüllü mücâhid de Harezmsâh'a yardıma gelmişti. Harezmsâh onların büyük bir kısmını imha edinceye kadar bu şekilde baskınlarını sürdürdü, geri kalanlar da ülkelerine döndüler. Harezmsâh onları takip ederek Buhârâ'ya geldi ve şehri muhasara etti. Halk ona karşı direndi ve Hitaylar'la birlikte ona karşı savaştılar. Hatta tek gözü olmayan bir köpek yakalayıp ona kaftan ve külâh giydirerek: «İşte Harezmsâh budur.» dediler; çünkü Harezmsâh'ın da tek gözü kördü. Bu köpeği surların üzerinde dolaştırdılar, sonra da bir mancınkla askerlerin arasına atarak: «İşte sizin sultanınız budur.» dediler. Harezmîler de onlara küfrederek: «Ey kefare ordusu! Siz İslâm'dan istidat ettiniz» diyorlardı. Bu durum Harezmsâh şehri ele geçirinceye kadar devam etti. Harezmsâh kısa süre sonra kılıç zoruyla şehre hâkim oldu, fakat halkı affederek onlara iyi davrandı ve pek çok mal dağıttı. Bir müddet sonra da Harezm'e döndü.

Çeşitli Olaylar

Hilâfet divanında inşa kâtibi olan Ebû Tâlib Yahyâ b. Saîd bu sene zilhicce ayında öldü. Âlim ve fâzıl bir insandı. Yazısı güzeldi. Akıllı ve

hayır sever bir insandı. Halka çok faydası dokunurdu. Güzel şiirleri vardı.

el-Melikü'l-Âdil bu sene ramazan ayında (temmuz - ağustos 1198) Mardin Kalesi'ni kuşattı, kaledekilerle savaşa girdi. Şehrin hâkimi Hüsâmeddin Yavlak Arslan b. İlgâzi b. Alpı b. Temürtaş b. İlgâzi b. Artuk idi. Bunların hepsi Mardin hâkimi olmuşlardı. Onlarla ilgili olayları daha önce ait oldukları yerde anlatmıştık. Hüsâmeddin küçük olduğu için şehri ve devleti babasının memlûku en-Nizâm Yarankuş idare ediyordu. Hüsâmeddin'in onun yanında hiç sözü geçmezdi. el-Âdil Mardin'i muhasara ederken halktan biri aralarındaki gizli anlaşmaya uygun olarak şehrin varoşlarını el-Âdil'e teslim etti; bunun üzerine askerler halkı fena halde yağmaladılar. Onlara benzeri görülmemiş kötülükler yaptılar. el-Âdil varoşları teslim alınca kaleyi daha rahat bir şekilde muhasara ederek erzak ikmaline mani oldu. İnşallah ileride anlatacağımız gibi, 595 (1198 - 1199) yılında oradan ayrılıncaya kadar muhasarayı sürdürdü.

Zâhidlerden olup Bağdâd'da ikamet eden Şeyh Ebû Ali el-Hasan b. Müslim b. Ebû'l-Hasan el-Kadisî bu sene öldü. Kadisiyye Bağdâd civarında bir kasaba olup Nehr-i İsâ'daki bir köy oraya bağlıdır. Allah'ın ilmiyle âmil salih kullarındandı. Köyünde defnedildi.

Hanefî fakîhi Ebû'l-Mecd Ali b. Ebû'l-Hasan Ali b. en-Nâsır b. Muhammed bu sene Bağdâd'da öldü. Ebû Hanife'nin mezhebine mensup olanların müderrisiydi. Muhammed b. el-Hanefiyye İbn Emîru'l-Mü'minin Hz. Ali'nin neslindendi. Allah ondan razı olsun.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ DOKSAN BEŞİNCİ (M. 1198 - 1199) YILI OLAYLARI

el-Melikül-Azîz'in Ölümü ve Kardeşi el-Efdal'in Mısır'a Hâkim Olması

Mısır hâkimi el-Melikü'l-Azîz Osman b. Salâhaddin Yûsuf b. Eyyûb bu sene 20 muharrem (22 Kasım 1198) tarihinde öldü. Ölüm sebebi şu idi :

Bir gün ava çıkmıştı. Avlanarak Feyyûm'a kadar geldi. Bu sırada bir kurt gördü ve kurdu yakalamak için atını mahmuzladı. Atın ayağı sürçünce el-Melikü'l-Azîz yere düştü ve hummâya yakalandı. Hasta hâlde Kahire'ye döndü. Ölümüne kadar da hasta yattı. Ölümü üzerine babasının memlûkû olan Fahreddin idareye hâkim oldu. Zaten şehirde de onun hükmü geçerdi. el-Melikü'l-Âdil'in adamlarından olup o sırada yanlarında olan bir şahsı çağırıp el-Azîz'in cenazesini gösterdi ve Mardin'i muhasara etmekte olan el-Âdil'e göndererek onu ülkeye hâkim olmak üzere davet etti. Bu adam sür'atle Suriye'ye gitti, orada el-Efdal Ali b. Salâhaddin'in bir adamını görerek ona: «Efendime kardeşi el-Azîz'in öldüğünü ve ülkede ona mâni olacak kimse olmadığını ve sür'atle Mısır'a hareket etmesini, orada kendisine karşı çıkacak kuvvet olmadığını söyle.» dedi.

el-Efdal halk tarafından sevilen bir kişiydi, bu sebeple halk Mısır'a onun hâkim olmasını istiyordu; fakat el-Efdal bu sözlere iltifat etmedi. Mısırlı emirlerin elçileri el-Efdal'i kendilerine melik yapmak üzere davet ediyorlardı. Bunun sebebi de şu idi: Esediyye'nin kumandanı Emîr Seyfeddin Yâzkeç, Esediyye topluluğu ve Kürt emîrler el-Efdal'in Mısır meliki olmasını istiyorlardı. "en-Nâsiriyye" adıyla tanınan memlûkler ise ondan hoşlanmıyorlardı. Esediyye'nin lideri Seyfeddin ile Nâsiriyye'nin lideri Fahreddin Mısır'a melik yapacakları şahıs üzerinde anlaşmak üzere bir araya geldiler. Fahreddin: «el-Melikü'l-Azîz'in oğlunu

melik yapalım.» dedi, Seyfeddin ise: «O henüz çocuktur; halbuki bu bölge Müslümanlar'ın uc bölgesidir, melik olacak şahsın askerleri toparlayacak ve onlarla savaşacak birine ihtiyacı vardır. Yapacağımız en doğru iş bu küçük çocuğu melik tayin etmek, o büyüünceye kadar da Salâhaddin'in çocuklarından birinin nâip olarak devleti idare etmesini sağlamaktır; çünkü askerler ondan başkasına itaat etmezler, başka bir emîre de boyun eğmezler.» dedi ve bu hususta anlaştılar. Bunun üzerine Fahreddin: «Bu işi kim yapacak?» diye sordu. Yâzkec ise Fahreddin ile el-Efdal arasındaki anlaşmazlığı bildiği için başkasını tavsiye etti; çünkü Fahreddin'in onu itham ve ondan nefret etmesini istemiyordu, bu sebeple onun devlet işlerini deruhte etmesini istemedi. Salâhaddin'in bütün çocuklarını teker teker saydı, en sonunda da el-Efdal'i zikretti.

Bunun üzerine Fahreddin: «O bizden uzaktadır.» dedi. (el-Efdal Dımaşk'ın elinden alındığı tarihten beri Sarhad'da ikamet ediyordu). Yâzkec ise: «Onu getirmek için sür'atle adam göndeririz.» cevabını verdi, fakat Fahreddin onu oyalamaya çalışıyordu. Bu defa Yâzkec: «Kadı Fâzıl'a gidelim ve onun fikrini alalım.» dedi. Bu konuda anlaştılar. Yâzkec adam gönderip Kadı Fâzıl'a durumu anlattı ve el-Efdal'i melik seçmesini tavsiye etti. İkisi Kadı Fâzıl'ın yanına gidip meseleyi ona anlattılar, Kadı Fâzıl da el-Efdal'i tavsiye etti; bunun üzerine Yâzkec el-Efdal'i getirmek üzere adam gönderdi. el-Efdal 27 safer (29 Aralık 1198) tarihinde on dokuz kişiyle Sarhad'dan gizlice yola çıktı; çünkü geçtiği yerler el-Âdil'e aitti ve nâipleri yolları tutmuşlardı. Onlar da el-Âdil gelip Mısır'a hâkim oluncaya kadar kimsenin oradan geçmesini istemiyorlardı.

el-Efdal Kudüs'e yaklaşınca Kudüs yolundan başka bir yola saptı. Bu sırada Kudüs'ten gönderilen iki süvari onu karşılayarak Kudüs halkının kendisine itaat arz ettiğini bildirdiler; bunun üzerine el-Efdal sür'atle yol aldı ve 5 rebiyülevvel (5 Ocak 1199) günü Bilbis'e vardı. Kardeşleri, çok sayıda Mısırlı emîr ve ileri gelen zevatin tamamı tarafından karşılandı.

Kardeşi el-Melikü'l-Müeyyed Me'sûd ona bir ziyafet hazırladı. Bu sırada babasının memlûkü Fahreddin de bir yemek verdi. el-Melikü'l-Efdal kardeşi önce kendi verdiği ziyafete katılması için yemin ettirdiğinden dolayı evvelâ onun yemeğine gitti. Fahreddin ise el-Melikü'l-Efdal'in kendisi hakkında kötü niyet beslediğini ve hakkındaki kanaatinin değiştiğini zannederek kuşkulandı ve kaçmağa karar verdi. el-Efdal'in yanına gelerek: «Araplar arasında çatışma çıkmış ve birbirleriyle savaş tutuşmuşlar. Eğer hemen yanlarına gidip aralarını düzeltmezsen bu büyük bir karışıklığa ve fesada sebep olur.» dedi; bunun üzerine el-Efdal ona Araplar'ın yanına gitmesi için izin verdi. Fahreddin sür'atle gi-

derek Kudüs'e vardı, şehre girip ele geçirdi. Karaca ve Sara Sungur gibi Nâsiriyye'ye mensup bir topluluk da Fahreddin'e katıldı. Nablus hâkimi Meymûn el-Kasriyi yanlarına getirdiler. Meymûn da Nâsiriyye'ye mensuptu. Onun iltihakıyla daha da güçlendiler ve el-Melikü'l-Efdal'e karşı iş birliği yapmağa karar verdiler. Mardin önlerinde bulunan el-Melikü'l-Âdil'e de haber göndererek birlikte Mısır'a gidip ülkeye hâkim olmak için yanlarına çağırdılar, fakat o Mardin'i ele geçirmeyi kafasına koyduğu için bu teklifi kabul etmedi. Mardin'dekiler şehri muhafaza edemeyecek hâle düşmüşlerdi; bu yüzden orayı alacağını sanıyordu; halbuki ona yaptıkları teklifin vakti geçmiyordu.

el-Efdal'e gelince, o 7 rebiyülevvel 1199 günü Kahire'ye girdi ve Fahreddin'in kaçtığını duyunca çok üzüldü. Fahreddin'e ve arkadaşlarına elçi gönderip yanına dönmelerini istedi, fakat onlar el-Efdal'den daha fazla uzaklaştılar. Yine Nâsiriyye'ye mensup bir çok kişi daha onlara katıldı; bunun üzerine el-Efdal geri kalanların da onlara iltihak etmesinden korkarak hepsini yakalatıp hapsedti. Bunlar arasında Şukayr (Sungur?), Aybeg Fatis ve İlbegi el-Fâris de vardı. Hepsi de meşhur kahramanlardan ve tanınmış kumandanlardandı. Onlar kadar kadri yüce ve atılgan emirler yoktu. el-Efdal Kahire'de kalarak işleri yoluna koydu. Bir takım kurallar tesbit etti ve bütün işlerde Seyfeddin Yâzkeç'in fikirlerine göre hareket edilmesini istedi.

el-Efdal'in Dımaşk'ı Muhasarası ve Sonra Vaz Geçmesi

el-Efdal Mısır'a hâkim olduktan sonra oraya yerleşti; kardeşi el-Melikü'l-Aziz'in oğlu da yanındaydı. Yaşı küçük olduğu için sadece ismen melikti. el-Efdal ülkede birlik ve düzeni sağlamış herkes ona itaat etmişti. Haleb meliki olan kardeşi el-Melikü'z-Zâhir Gâzî ve Hıms hâkimi olan amcazadesi Esedüddin Şîrkûh b. Muhammed b. Şîrkûh'un gönderdiği elçiler de el-Efdal'i Dımaşk üzerine yürümeğe teşvik ediyorlar, el-Âdil'in Dımaşk dışında bulunmasından doğan fırsatı iyi değerlendirmesini istiyorlar ve kendilerine de mâli ve askeri yardımda bulunacaklarını bildiriyorlardı; bunun üzerine el-Melikü'l-Efdal 15 cemaziyülevvel (15 Mart 1199) günü Dımaşk üzerine yürümek kararıyla Mısır'dan hareket etti. Receb ayının üçüncü günü (1 Mayıs 1199) ne kadar Kahire dışında bekledi. 3 Receb (1 Mayıs 1199) tarihinde hareket ettiyse de ağır hareket etti. Eğer erken davranıp sür'atli gitseydi hiç şüphesiz Dımaşk'ı zapt ederdi, fakat geç kaldı. Dımaşk'a 13 şaban (10 Haziran 1199) günü

vardı. Buraya bir buçuk fersah mesafedeki Cisru'l-Haşeb yakınında konakladı. el-Âdil'in Dımaşk'taki nâipleri ona el-Efdal'in şehri zapt etmek üzere geldiğini haber verdiler; bunun üzerine el-Âdil oğlu el-Melikü'l-Kâmil Muhammed'i Mardin'i muhasara etmek üzere ordunun başında bıraktıktan sonra sür'atle Dımaşk'a gitti ve el-Efdal'den iki gün önce şehre girdi.

el-Efdal ise ertesi gün, yâni 14 şaban (11 Haziran 1199) tarihinde Dımaşk'a hareket etti. Aynı gün az sayıdaki askeri Askalân'a girerken el-Efdal de Bâbu's-Selâme'den Dımaşk'a girdi. Buradan şehre girmelerinin sebebi şu idi: Evleri Bâbu's-Selâme'ye yakın olan bir grup asker Fakih İsâ el-Hakkârî'nin kardeşi Emîr Mecdeddin ile görüşüp onun askerlerle birlikte kendilerine kapıyı açmak üzere Bâbu's-Selâme'ye hücum etmesini kararlaştırdılar, fakat Mecdeddin kapıyı açma şerefının sadece kendisine ait olmasını isteyerek durumu el-Efdal'e bildirmediği gibi hiç bir emri de yanına almadı, bilâkis tek başına yürüdü. Yanında sadece elli süvarisi vardı. Kapı açılıp yanındakilerle içeri girdi. Şehir halkı bu durumu görünce el-Efdal'in parolasını haykırıp şehre hâkimiyetini ilân ettiler. Oradaki askerler de teslim oldular ve surlardan aşağı indiler. Bunu haber alan el-Âdil de az kalsın teslim olacaktı.

Şehre girenler Bâbu'l-Berid'e vardıklarında sayılarının az olduğunu, kendilerine yardım gelmediğini gören el-Âdil'in askerleri üzerine hücum ederek onları şehirden çıkardılar. el-Efdal çadırını el-Meydanu'l-Ahdar'da kurmuştu. Askerleri de kalenin Bâbu'l-Hadîd kapısına yakın bir yerdeydiler. Allah Taâlâ el-Efdal'in Meydanu'l-Harâ'ya geçmesini takdir buyurdu, o da yapılan tavsiyeye uyarak oraya geçti; bunun üzerine oradakilerin cesareti arttı, buna karşılık Mısır askerlerinin cesaretleri ise kırıldı. Daha sonra bazı Kürt emîrler anlaşıp tek bir el hâlinde birleştiler. Birinin öfkesi ve sevincini hep beraber paylaşıyorlardı. el-Efdal ile Esediyye'ye mensup diğer emîrler onların Dımaşklılarla anlaşarak böyle hareket ettiklerini zannederek oradan ayrıldılar. 20 şaban (17 Haziran 1199)'a kadar beklediler. Hıms hâkimi Esedüddin Şirkûh da 25 şaban (22 Haziran 1199) günü el-Efdal'in yanına geldi. Daha sonra 12 ramazan (8 Temmuz 1199)'da da Haleb hâkimi el-Melikü'z-Zâhir geldi ve Dımaşk'a hücum etmek istediler, fakat el-Melikü'z-Zâhir kardeşine haset ettiği ve ona komplo hazırlamak istediği için onlara mani oldu. el-Efdal bu durumun farkına varmadı.

el-Melikü'l-Âdil'e gelince, o askerlerin sayısının giderek çoğaldığını ve yardımcı birliklerin gelmeğe devam ettiğini görünce morali bozuldu. Hemen Kudüs'teki Nâsriyye memlûklerine haber gönderip yardıma çağırdı. Onlar da şaban ayı sonunda (26 Haziran 1199) yola çıktılar. el -

Efdal onların geleceğini duyunca Hıms hâkimi Esedüddin'i bir grup emirle onların yolunu kesip yardıma gelmelerine mâni olmak üzere gönderdi. Fakat onlar başka bir yoldan gelerek 5 ramazan (1 Temmuz 1199) günü şehre girdi. Böylece Âdil onlar sayesinde durumunu takviye etti. el-Efdal ve maiyyeti Dimaşk'dan artık umut kestiler. Dimaşk askerleri şevval ayında (temmuz - ağustos 1199) Mısır askerlerine saldırdılar. Fakat onları müteyakkız halde bularak elleri boş geri döndüler.

Askerler bazan güçlü bazan zayıf, bazan yardımsız bazan da yardım sağlayarak el-Melikü'l-Âdil'in Mardin'den ayrılıp Harran'a giden oğlu el-Melikü'l-Kâmil Muhammed'i yanındaki askerlerle yardıma çağırınca caya kadar Dimaşk önlerinde kaldılar. el-Melikü'l-Kâmil çöl yolunu takib ederek 12 safer 596 (3 Aralık 1199) tarihinde Dimaşk'a girdi. Bunun üzerine el-Efdal'in ordusu 17 safer (8 Aralık 1199) tarihinde Dimaşk'dan ayrılıp Cebelü'l-Küsve'nin eteğine gitti ve kış çıkıncaya kadar Havran'da kalmayı kararlaştırdılar. Kışı çok soğuk geçen Ra'su'l-Mâ'ya varınca bu kararlarından vazgeçtiler ve herkesin memleketine dönmesine karar verdiler. Bunun üzerine Haleb hâkimi ez-Zâhir, Hıms hâkimi Esedüddin de beldelerine döndüler. el-Efdal de Mısır'a gitti. Bunu inşaallah iletiriz anlatırız.

Ya'kub b. Yusuf b. Abdu'l-Mü'min'in Ölümü ve Yerine Oğlu Muhammed'in Geçmesi

Mağrib ve Endülüs hükümdarı Ebû Yusuf Ya'kub b. Ebû Ya'kub Yusuf b. Abdu'l-Mü'min bu sene 18 rebiülahir (başka bir rivayete göre cemaziyelevvel) (17 Mart 1199) günü Selâ şehrinde öldü. Merakeş'ten Selâ'ya gitmiş ve Selâ şehrinin tam karşısında el-Mehdiyye adını verdiği çok güzel ve havası temiz bir şehir yaptırmıştı. Orayı görmek için gittiği sırada Selâ'da öldü. Hükümdarlık müddeti on beş yıldır. Düşmanla cihad eden dindar, ahlâk ve yaşayışı güzel bir hükümdardı. Zâhiriyye mezhebini desteklerdi. Mâlikî mezhebinden yüz çevirmişti. Onun devrinde Zâhiriyye mezhebi çok kuvvetlendi. Mağrib'de Zâhiriyye'ye mensup olup reisleri İbn Muhammed b. Cerm'e nisbetle "el-Cermiyye" denilen pek çok kişi vardı. Fakat bunlar Mâlikî olarak bilinirlerdi. Yakub b. Yusuf devrinde ortaya çıkıp her tarafa yayıldılar. Daha sonra son günlerinde bazı şehirlere Şâfiî kadılar tayin etti ve onlara ilgi ve sempati duymaya başladı, ölümü üzerine yerine oğlu Ebû Abdullah Muhammed geçti. Babası sağlığında onu veliahd tayin etmişti. Hükümdarlık tahına oturdu ve halk ona itâat etti. Çok sayıda Arabı toplayarak Franklara karşı ihtiyaten Endülüs'e gönderdi.

Mehdiyye Halkının Ya'kûb'a Karşı Ayaklanması ve Oğlu Muhammed'e İtâat Etmeleri

Mağrib hükümdarı Ebû Yusuf Ya'kûb 581 yılı olayları arasında anlattığımız gibi İfrikiyye'den dönünce hem babaları ve hem de kendileri devletin ileri gelen simalarından olan Ebû Saîd Osman ve Ebû Ali Yunus b. Ömer'i vali tayin etmişti. Osman'ı Tunus'a, kardeşini de Mehdiyye'ye tayin etmişti. Cesaretiyle meşhur Muhammed b. Abdulkerim'i de Mehdiyye'deki orduya kumandan tayin etmişti. Muhammed b. Abdulkerim Arapları perişan etmiş ve ondan korkmayan hiç bir Arap kalmamıştı.

Bu sırada Avfoğullarından bir grubun bir yerde konakladıklarını öğrenince üzerlerine hücum etmek için harekete geçti. Bulundukları yeri geçinceye kadar onlara dokunmadı. Sonra onları yakalamak gayesiyle geri döndü, ancak Araplar onun üzerlerine geldiğini duyarak önünden kaçtılar. Onunla karşılaşınca da eşyalarını ve çoluk çocuklarını bırakıp savaşmadan kaçtılar. Muhammed b. Abdulkerim bunların hepsini alarak Mehdiyye'ye döndü. Esir aldığı kadın ve çocukları valiye teslim etti. Eşya ve ganimetlerden dilediklerini aldıktan sonra onları da valiye ve askerlere teslim etti.

Avfoğullarına mensup Araplar daha sonra Ebû Saîd b. Ömer'in yanına giderek Muvahhidlerden oldular ve onun saflarına katıldılar.

Ailelerinin ve mallarının kendilerine geri verilmesi için ona sığındılar. O da Muhammed b. Abdulkerim'i çağırarak aldığı malları iade etmesini emretti. Kumandan Muhammed: «Malları askerler aldı ben onları artık geri iade edemem» deyince ona çok kaba sözler söyledi ve onu tevkif etmek istedi. O da Mehdiyye'ye dönüp askerlerin yanında bulunduğu eşyaları geri verebilmek için mühlet istedi. Kaybolan malları da kendi malından ödemeyi tekeffül etti. Ebû Saîd de ona süre tanıdı. Muhammed b. Abdulkerim korkarak Mehdiyye'ye döndü. Oraya varınca adamlarını toplayıp Ebû Saîd'in dediklerini anlattı ve kendisine muvafakat edeceklerine dair yemin etmelerini istedi. Onlar da yemin ettiler. Bunun üzerine Ebû Ali Yunus'u yakalayarak Mehdiyye'yi zorla ele geçirdi. Bunu duyan Ebû Saîd kardeşi Yunus'un serbest bırakılmasını istedi. O da on iki bin dinar karşılığında serbest bıraktı. Ebû Saîd bu parayı gönderince onu askerleri arasında dağıtarak Yunus'u salıverdi. Ebû Saîd daha sonra asker toplayarak onun üzerine yürüyüp muhasara etmek istedi. O da murabıtlardan Ali b. İshak'a haber gönderip onunla

anlaştı ve desteğini sağladı. Bunun üzerine Ebû Saïd kararından vazgeçti.

Ya'kûb ölüp yerine oğlu Muhammed geçince amcasıyla deniz yoluyla asker sevketti. Amcazadesi el-Hasan b. Ebû Hafs b. Abdu'l-Mü'min kumandasındaki başka bir orduyu da kara yoluyla gönderdi. Deniz yoluyla giden birlikler Bicâye'ye, kara yoluyla gidenler de Kosantîne'ye varınca Ali b. İshak ve yanındaki Araplar İfrikiyye topraklarından çöllerle kaçtılar. Donanma Mehdiyye'ye vardı. Muhammed b. Abdülkerim de Ebû Saïd'in yaptıklarından şikâyetçi olarak: «Ben Emirü'l-mü'minin Muhammed'in emrine girdim. Şehri Ebû Saïd'e teslim etmem, Mehdiyye'yi sadece Emirü'l-mü'minin'in gönderdiği şahsa teslim ederim» dedi. Bunun üzerine Muhammed Mehdiyye'yi teslim alacak şahsı gönderdi. O da itâat arzetti.

el-Melikü'l-Âdil'in Askerlerinin Mardin'den Ayrılması

Mardin muhasarası bu yıl sona erdi ve el-Melikü'l-Âdil'in askerleri oğlu el-Kâmil ile birlikte oradan ayrıldılar. Ayrılımlarının sebebi şudur: el-Melikü'l-Âdil'in Mardin'i muhasara etmesi Musul hâkimi Nûreddin ile Diyarbekir ve el-Cezîre hâkimlerinin çok ağrına gitti. Eğer orayı ele geçirirse kendilerine hayat hakkı tanımayacağını düşünerek korktular. Fakat ona mani olamayacakları için itâat etmek zorunda kaldılar. Mısır meliki el-Azîz ölüp de el-Efdal Mısır'a hâkim olduğunda el-Âdil ile aralarında anlaşmazlık vardı. el-Melikü'l-Efdal Musul hâkimi Nûreddin ve diğer meliklere haber gönderip kendine itâat etmelerini istedi. Onlar da kabul ettiler. Yukarıda zikrettiğimiz gibi el-Melikü'l-Âdil Mardin'den ayrılıp Dımaşk'a gidince Musul hâkimi Nûreddin Arslanşah b. Mesûd b. Mevdûd 2 şaban (30 Mayıs 1199) günü Musul'dan ayrılarak Düneysir önlerine gitti ve orada konakladı. Amcazadesi Sincar hâkimi Kutbeddin Muhammed b. Zengi b. Mevdûd, diğer amcazadesi Ceziret İbn Ömer hâkimi Muizzeddin Sencerşah b. Gazi b. Mevdûd da ona muvafakat etti. Ramazan bayramına (27 Temmuz 1119) kadar hepsi Düneysir'de toplandılar. Daha sonra 6 şevval (1 Ağustos 1199) günü Harzem'e giderek orada konakladılar. Askerler konaklamaya müsait bir yer aramak için el-Cebel'in altına kadar gittiler.

Mardinlilerin yanındaki erzak tükenmiş ve pek çok kişi hastalanmıştı. Hatta çoğu ayakta duramayacak haldeydi. Efendisinin devletinde sözü geçen en-Nizâm bu durumu görünce el-Âdil'in oğluna haber gönderip kendilerine sadece karınlarını doyuracak kadar yiyecek gönde-

rilmesine müsaade etmesi şartıyla aralarında tesbit edecekleri belirli bir vakte kadar kaleyi kendisine teslim etmesini istedi. O da kabul etti ve anlaşmaya vardılar. Bayraklarını kalenin tepesine diktiler. el-Âdil'in oğlunun kale kapısında görevlendirdiği emir içeri sadece bir günlük yiyeceğin girmesine müsaade ediyordu. Fakat kaledekiler bu emire biraz hediye verince çok miktarda erzakın kaleye girişine izin verdi.

Onlar bu işlerle meşgûl iken Musul hâkimi Nûreddin'in geldiğini duydular, cesaretleri arttı ve direnmeye karar verdiler. Askeri Mardin dağının eteğine doğru ilerleyince Allah Taâlâ el-Melikü'l-Kâmil b. Adil'in askerlerinin Mardin'in varoşlarından inerek Nûreddin ile karşılaşp savaşa tutuşmasını takdir etti. Eğer şehrin varoşlarından inmeseydiler ne Nûreddin ve ne de başkaları onların yanına çıkabilir ve onları oradan uzaklaştırabilirdi. Fakat takdir-i ilâhînin aynen tecellî etmesi için rağarı indiler. Dağdan aşağı inince savaşa tutuştular. Tuhaf ittifaklardan biri de şu idi: Sincar hâkimi Kutbeddin, el-Âdil'in askerleriyle savaşı olursa mağlûp vaziyette geri çekilmeleri için anlaşmıştı. Fakat bunu askerlerden hiç birine haber vermedi. Takdir-i ilâhî el-Âdil'in askerleri aşağı inip askerler savaşı nizamına girince Kutbeddin elinde olmayan sebeplerle Mardin dağının eteğinde el-Âdil'in askerlerinin çıkamayacağı, aralarında savaşı olması mümkün olmayacak dar bir yerde durmak zorunda kaldı. Bu yüzden de daha önce plânladıkları geri çekilme hadisesi vuku bulmadı. Fakat daha sonra iki taraf karşılaşp savaşa tutuşunca Nûreddin o gün bizzat kendisi hücumu geçerek savaşa daldı. Halk kendi canlarını onun uğrunda feda ediyordu. Sonunda el-Âdil'in askerleri mağlûp olarak dağdaki varoşlara çıktı. Pek çoğu da esir düştü. Bunlar Nûreddin'in huzuruna götürülünce onlara iyi davrandı. Eğer oradan ayrılıp giderlerse kendilerini serbest bırakacağına söz verdi. Çünkü el-Melikü'l-Kâmil ve maiyyetindekilerin Mardin'den süratle uzaklaşacaklarını sanmıyordu. Fakat bu sırada hiç hesapta olmayan bir iş vuku buldu. el-Melikü'l-Kâmil varoşlara çıkınca kaledekilerin şehrin varoşlarında bıraktığı askerlerin yanına indiklerini, onlarla savaşarak intikâm aldıklarını ve mallarını yağmaladıklarını gördü. Bunun üzerine Allah hepsinin kalbine korku saldı ve hepsi geceleyin şehrin varoşlarından ayrılmaya kadar verdiler. 7 şevval (2 Ağustos 1199) gecesi oradan ayrıldılar. Ağırlıklarını, yüklerinin ve hazırladıkları şeylerin çoğunu orada bıraktılar. Kaledeki halk bunları aldı. Eğer el-Âdil'in askerleri yerlerinde sebat etmiş olsaydı hiç kimse onlara yaklaşılamazdı. Onlar ayrılınca Mardin hâkimi Hüsameddin Yavlak b. İlgazi Nûreddin'in yanına indi ve sonra tekrar kaleye döndü. Atabeg önce Düneysir'e sonra da Harran'ı muhasara etmek maksadıyla Ra'su Ayn'a gitti. Bu sırada el-Melikü'z-Zâhir'in elçisi gelerek hutbede kendi adının zikredilmesini ve para basıl-

masını istedi. Bunu duyan Nûreddin'in niyeti değişti ve onlara yardım etme niyetinden vaz geçerek Musul'a dönmeye karar verdi. Nûreddin hastalandığı zaman bir adamını ileri bir adamını geri atardı. Sonunda Musul'a dönme kararı kesinlik kazandı ve döndü. el-Melikü'l-Efdal ile el-Melikü'z-Zâhir'e de elçi gönderip hastalığı sebebiyle döndüğünü söyleyerek özür diledi. Elçi 2 zilhicce (25 Kasım 1199) günü onlar Dimaşk önlerindeyken yetişti.

Nûreddin'in Musul'a dönmesi el-Melikü'l-Âdil için büyük bir saadetti. Çünkü hem kendisi hem de adamları Nûreddin'den gelecek haberleri dört gözle bekliyorlardı. Çünkü Harran'dakiler teslim olmuşlardı. Fakat Allah Taâlâ Nureddin'in Musul'a dönmesini takdir etti. O Musul'a dönünce el-Melikü'l-Kâmil Harran'a geldi. O Mardin'den Meyyâfârikin'e gitmişti. Nûreddin dönünce el-Kâmil de Harran'a gitti. Sonra da ileride zikredeceğimiz gibi Dimaşk'da bulunan babasının yanına gitti. Böylece onların kuvveti artarken el-Efdal ve yanındakiler daha da zayıflayıp güçsüz düştüler.

Horasân'ın Firûzkûh Şhrinde Çıkan Karışıklıklar

Bu sene Gur ve Gazne hükümdarı Gıyâseddin'in Firûzkûh'daki kargâhında halkı emîrler ve meliklerin de katıldığı büyük olaylar oldu.

Sebebi şudur:

Meşhur imam ve Şâfiî fakîhi el-Fahr Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn er-Râzî Gıyâseddin'in yeğeni olan Bâmiyân hâkimi Bahâeddin Sâm'ın yanından ayrılarak Gıyâseddin'in yanına geldi. Gıyâseddin ona hürmet gösterip çok büyük ikramlarda bulundu. Herat'da camiin yanında onun için bir medrese yaptırdı. Onun yanına muhtelif beldelerden fakihler gelirdi. Bu da Kerrâmiyye fırkasının ağına gidiyordu. Herat'da pek çok Kerrâmiyye mensubu vardı. Zaten Gurluların hepsi bu fırkadandı. Bu yüzden Râzî'den hoşlanmadılar. Râzî'nin en büyük düşmanı ise Gıyâseddin'in amcazâdesi ve damadı Melik Ziyâeddin idi. Birgün Kerrâmî, Hanefî ve Şâfiî fakihleri münazara için Firûzkûh'da bulunan Gıyâseddin'in yanında toplandılar. Fahreddin-i Râzî ile Kadı Mecdeddin Abdulmecid b. Ömer de oraya geldi. Kadı Mecdeddin "İbnü'l-Kıdvê" adıyla tanınırdı ve Kerrâmiyye'nin el-Heysâmiyye koluna mensuptu. Ailesi, ilmi ve zâhitliği sebebiyle Kerrâmîlerin nezdinde çok büyük mevki ve itibarı vardı. Râzî konuşunca İbnü'l-Kıdvê itiraz ederek uzun bir konuşma yaptı. Bunun üzerine Gıyâseddin müdahale ederek Râzî'yi üstün tutup ona küfretti, çok hakaretlerde bulundu. İbnü'l-Kıdvê: «Ey e-

fendimiz yapma, yoksa Allah seni cezalandırır, Alah'tan mağfiret dile» demekten başka bir şey yapmıyordu. Neticede bu vaziyette ayrıldılar.

Ziyâeddin bu hadiseyle ilgilenerek Gıyâseddin'e şikâyetçi oldu. Râzi'yi kötüleyerek onu zındıklıkla ve felsefeye intisab etmekle itham etti. Fakat Gıyâseddin ona hiç kulak asmadı. Ertesi gün el-Mecd b. el-Kıdv'e'nin amcazadesi camide vaaz etti. Minbere çıkarak: «Allah'a hamdu senâ ve Resulullah'a salâtü selâmdan sonra: «Allah'tan başka ilâh yoktur. Ey Rabbimiz! Bize indirdiğin Kur'an'a îmân ettik. Resûlüne tâbi olduk. Bizi de şahitlerle beraber yaz. Ey insanlar! Biz Resulullah'dan sahîh olarak nakledilenlerden başka bir şeyi söylemeyiz. Aristoteles'in ilmi, İbn Sînâ'nın küfür dolu fikirleri, Fârâbî'nin felsefesi gibi şeyleri bilmeziz. Peki öyleyse Allah'ın diniyle Resûlünün sünnetini müdâfaa eden büyük bir İslâm âlimine dün hangi sebeple sövülmüştü?» diyerek ağladı ve halkı üzüntüye boğdu. Kerrâmîler de ağlayarak yardım istediler. Râzi'nin sultandan uzaklaşmasını isteyenler onlara yardıma koştular. Her taraftan akın akın insanlar gelmeye başladı. Olaylar bütün şehre sirâyet etti. Neredeyse savaşa tutuşacaklar ve pek çok kişi öldüreceklerdi. Sultan bu gelişmelerden haberdar olunca yanındaki bir topluluğu gönderip onları teskin etti ve Râzi'yi oradan uzaklaştıracağına söz verdi. Râzi'ye de Herat'a dönmesini emretti. O da Herat'a döndü.

Harezmşah'ın Rey Üzerine Yürümesi

Harezmşâh Alâlddin Tekiş bu sene rebiyülevvel ayında Rey'e ve diğer el-Cebel şehirlerine yürüdü. Çünkü oradaki naibi Mayacık'ın itâatten ayrıldığını duymuştu. Bunun üzerine derhal Mayacık üzerine yürüdü. Mayacık korkup Harezmşah'ın önünden kaçmaya başladı. Harezmşah da onu takip ederek huzuruna gelmesini istiyordu. Fakat o gelmemekte direniyordu. Adamlarının büyük bir kısmı Harezmşah'a sığındı. Mayacık ise kaçarak Mazenderan'daki bir kaleye çıktı ve oraya kapandı. Askerler onun izini takip ederek kalede yakaladı ve Harezmşah'ın huzuruna getirdiler. Harezmşah kardeşi Akca'nın şefaâtıyla onu öldürmekten vazgeçerek hapsetti.

Halife de Harezmşah ve oğlu Kutbeddin'e hilatlar ve elindeki beldelere hâkimiyetini onaylayan bir menşûr gönderdi. Harezmşah hi'lati giyerek Bâtınîlerle savaştı. Kazvin kapısı önlerindeki Arslan Keşâh Kalesini fethetti. Oradan Alamut'u muhasara etmek üzere gitti. Muhasara sırasında Şâfiîlerin Rey'deki reisleri Sadreddin Muhammed b. el-Vezzân Bâtınîler tarafından öldürüldü. Sadreddin Harezmşah nezdinde büyük bir itibara sahipti. Bunun üzerine Harezmşah da Harezm'e geri döndü.

Bâtıniler 596 yılı cemaziyülahir ayında (şubat - mart 1200'da Harezmşah'ın veziri Nizamü'l-Mülk Mesûd b. Ali'yi öldürdüler. Bu olay üzerine Harezmşah oğlu Kutbeddin'e Bâtıniler üzerine yürümesini emretti. O da Bâtınilerin elindeki Turşîş Kalesine giderek orayı muhasara etti ve onları itâat altına aldı. Yüz bin dinara anlaştıktan sonra Kutbeddin kaleden ayrıldı. Kutbeddin babasının hastalığını haber aldığı için onlarla anlaşmıştı. Çünkü daha önce de anlaşmak için elçi göndermişlerse de o kabul etmemişti. Fakat babasının hastalığını duyunca onların yüz bin dinar para vermeleri ve itâat etmeleri şartıyla oradan ayrıldı.

Çeşitli Olaylar

Mücahidüddin Kaymaz bu sene rebiyülevvel ayında Musul Kalesinde öldü. Allah rahmet eylesin! Nûreddin'in devletinde sözü geçen ve her konuda fikrine müracaat edilen bir emirdi. Musul Kalesinin idaresini ilk defa 571 yılı zilhicce ayında (haziran - temmuz 1176) deruhde etmişti. 559 (1163 - 1164) yılında Erbil valisi idi. Zeyneddin Ali Küçük 563 yılında ölünce o orada hüküm ve nüfuz sahibi oldu. Yanında Zeyneddin'in çocuklarından bazıları da vardı, fakat onların idarede hiç bir hükmü yoktu.

Akıllı, dindar, hayırsever, faziletli bir emir idi. Hanefi fıkhnı bilir-di. Pek çok şiiri, târihi hadise ve hikâyeleri ezbere bilirdi. Çok oruç tutardı. Yılın yedi ayını oruçlu geçirirdi. Her gece dilinden düşürmediği güzel zikirleri vardı. Çok sadaka verirdi. Fakirleri ve sadakaya layık olanları tanımakta ve onlara iyilik etmek hususunda feraset sahibiydi. Birkaç cami yaptırmıştır. Musul dışında Bâbu'l-Cisr'deki câmi de onlardan biridir. Yol boyunca hanlar, ribatlar, medreseler yaptırmıştı. Pek çok hayır ve hasenâtı vardı. Allah rahmet eylesin iyi insanlardandı.

Gazne ve Horasan'ın bir kısmına hâkim olan Gıyaseddin bu sene Kerrâmiyye mezhebini bırakarak Şâfiî mezhebine intisab etti.

Sebebi şu idi :

Gıyâseddin'in yanında "el-Fahr Mübarek Şah" adıyla tanınan biri vardı. Farsca şiir söylerdi ve pek çok ilim dalında âlimdi. Şâfiî fakihî Vâhidüddin Ebu'l-Feth Muhammed b. Mahmûd el-Mervezi'yi Gıyaseddin ile tanıştırdı. O da sultana Şâfiî mezhebini izâh edip Kerrâmiyye'nin bozuk fikirlerini anlattı. O da Şâfiî oldu ve Şâfiîler için medreseler yaptırdı. Gazne'de de yine onlar için bir mescid yaptırdı. Onları koruyup gözetti. Kerrâmiler Vahidüddin'i rahatsız etmek için çok uğraşılsa da Allah Taâlâ onlara bu imkânı vermedi.

Başka bir rivayete göre Gıyaseddin ile Şihâbeddin Horasan'a hâkim olunca onlara: «Bütün ülke halkı Kerrâmileri tahkir ve tezyif etmektedir. Onların mezheplerini terkaderseniz iyi olur» denilmiş, bunun üzerine onlar da Şâfiî olmuşlardı. Başka bir rivayette de Gıyâseddin'in hanefi olduğu söylenir.

Şâfiî fakihi Ebu'l-Kâsım Yahya b. Ali b. Fadlan da bu sene öldü. Faziletli bir din âlimiydi. Bağdâd'da müderrislik yaptı. Muhammed b. Yahya en-Nisâbüri'nin adamlarındandı.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ DOKSAN ALTINCI (M. 1199 - 1200) YILI OLAYLARI

el-Âdil'in Mısır Diyârına Hâkim Olması

595 yılı olaylarını anlatırken el-Efdal ve ez-Zâhir'in Dımaşk'ı muhasara ettikten sonra kışı Havran'da geçirmek gayesiyle Ra'su'l-Mâ'ya hareket ettiklerini söylemiştik. Askerler Ra'su'l-mâ'da çok şiddetli soğuklarla karşılaştılar. Çünkü burası yaz mevsiminde bile soğuk olurdu. Kış'ın kim bilir ne kadar soğuktu. Bu yüzden orada kalmaktan vazgeçtiler ve herkesin kendi beldesine dönmesine ve daha sonra tekrar toplanmaya karar verdiler. 9 rebiyülevvel (29 Aralık 1199) günü dağıldılar. ez-Zâhir ile Hıms hâkimi ülkelerine döndüler. el-Efdal de Mısır'a gitti. Bilbis'e varıp bir süre orada kaldı. Bu sırada amcası el-Melikü'l-Âdil'in Nâsiriyye memlûkleriyle birlikte Mısır'ı ele geçirmek maksadıyla Dımaşk'tan yola çıktığını duydu. Daha önce el-Melikü'l-Azîz'in oğlunun ismen melik olması el-Efdal'in o büyüyünceye kadar onun devlet işlerini idare etmesini kararlaştırmışlar ve ondan yemin almışlardı. Onlar da bu gayeyle Mısır'a hareket etmişlerdi.

Mısır'daki askerleri el-Haşebi'de el-Efdal'in yanından ayrılarak atalarını beslemek için kendi iktalarına gitmişlerdi. el-Efdal onları çevredeki beldelerden toplamak istiyordu. Fakat buna zaman bulamadı ve iktai yakın olan az sayıdaki asker hariç gelen olmadı. el-Âdil Mısır'a varınca halkın bir kısmı Bilbis'in surlarını yıkarak Kahire'de oturmasını, diğerleri ise çevredeki şehirlere gitmesini tavsiye etti. O da bu tavsiyeye uyarak Bilbis'den ayrıldı ve "es-Sâih" denilen yerde konakladı. el-Âdil ile 7 rebiyülevvel (27 Aralık 1199)'de ülke topraklarına girmeden önce karşılaşan el-Efdal mağlûp olarak geri çekildi ve geceleyin Kahire'ye girdi. Salâhaddin'in veziri ve inşâ kâtibi olan Kadı Fazıl Abdurrahim b. Ali el-Beysâni o gece öldü. el-Efdal onun cenaze namazını kılmak için geldi. el-Âdil de Kahire önlerinde konaklayarak şehri muhasara altına aldı. el-Efdal yanındaki emirleri toplayıp fikirlerini aldı. Bazıları

ona savaş yapmadan geri çekilmeyi tavsiye ettiler. Bunun üzerine o da amcasına elçi gönderip barış talebinde bulundu ve şehri kendisine teslim edeceğini bildirdi. Buna karşılık Dımaşk'ın kendisine verilmesini istedi. Fakat Âdil kabul etmedi. el-Efdal Dımaşk'dan vazgeçerek Harran ve Urfa'yı istedi, fakat o buna da razı olmadı. Sonra Meyyâfârikin, Hani ve Cebel-i Cûr'u istedi. el-Âdil buna razı oldu ve bu hususta anlaştılar. el-Efdal 18 rebiyûlahir cumartesi gecesi (5 Şubat 1200) Mısır'dan çıkarak el-Âdil ile buluştu ve Sarhad'a gitti. el-Âdil de 18 rebiyûlahir (6 Şubat 1200) cumartesi günü Kahire'ye girdi.

el-Efdal Sarhad'a varınca Meyyâfârikin, Hâni ve Cebel-i Cûr'u teslim almak üzere adam gönderdi. Fakat Necmeddin Eyyûb İbn Melikü'l-Âdil Meyyâfârikin'i teslim etmedi. Diğer yerleri teslim etti. Bu meseleyi halletmek için el-Âdil ile el-Efdal arasında elçiler gidip geldi. el-Efdal el-Âdil'in oğlunun kendisine isyan ettiğini zannediyordu. Fakat daha sonra onun bu işi el-Âdil'in emriyle yaptığını anlayınca bu mesele için elçi göndermekten vazgeçti.

el-Âdil Mısır'a yerleşince şevval ayında (temmuz - ağustos 1200) el-Melikü'l-Aziz'in oğlu el-Mansûr adına okunmakta olan hutbeye son vererek kendi adına hutbe okuttu. Askerlerle iktaları konusunda iddiaya girdi. Adamları ve sahip oldukları askerler hususunda onlarla münakaşa etti. Bunun üzerine onların niyeti değişti. Bunları inşaallah 597 (1200-1201) yılı olayları arasında anlatacağız.

Harezmşah'ın Ölümü

Harezm, Horasan'ın bir kısmı, Rey ve el-Cibal'deki diğer şehirlerle, Nisabur ile Harezm arasındaki Şhrestâne'ye hâkim olan Harezmşah Tekiş b. Alp Arslan bu sene 20 ramazan (4 Temmuz 1200) günü öldü. Harezm'den Horasan'a gitmişti. Boğazında iltihap vardı. Doktorlar ona hareketsiz durmasını tavsiye ettiler fakat o dinlemeyip yola çıkmıştı. Şhrestane'ye yaklaşınca hastalığı şiddetlenerek öldü. Hastalığı şiddetlenince oğlu Kutbeddin'e haber göndererek babasının hastalığının ağırlaştığını bildirdiler ve gelmesini istediler. O da hemen yola çıktı fakat babası o varmadan öldü. Kutbeddin babasının lâkabı olan "Alaaddin" lâkabıyla tahta çıktı. Halbuki kendi lâkabı Kutbeddin idi. Oğlu babasının cenazesinin Harezm'e götürülerek orada yaptırmış olduğu büyük bir medresenin türbesine defnedilmesini emretti. Harezmşâh âdil, ahlâk ve gidişâtı iyi, bilgili ve marifetli, Hanefî fıkıhî ve usûlüne vakıf idi.

Oğlu Alişah bu sırada İsfahan'daydı. Kardeşi Harezmsâh Muhammed ona haber gönderip yanına çağırdı. O da bu davete uyarak kardeşinin yanına gitti. Fakat İsfahan halkı onun hazine ve ağırlıklarını yağmaladılar. Kardeşinin yanına gidince Harezmsâh onu Horasanlılarla savaşa memur etti ve Horasan ordusunun başına getirerek Nişabur'u da ona verdi. Hindûhan b. Melikşah b. Harezmsâh Tekiş amcası Muhammedden korkup kaçtı. Yanında bulunduğu dedesi Harezmsâh Tekiş ölünce hazinelerinin çoğunu yağmalamış ve sonra Merv'e gitmişti.

Gazne meliki olan Gıyâseddin Harezmsâh'ın öldüğünü duyunca kapısında üç gün boyunca nevbet çalınmamasını emretti. Aralarındaki düşmanlık ve muharebelere rağmen akıllıca, mertce bir davranışta bulunarak taziye merasimi düzenledi. Hindûhan daha sonra Horasan'da büyük bir ordu toplayınca amcası Harezmsâh da Çakır et-Türki kumandasındaki büyük bir orduyu onun üzerine gönderdi. Hindûhan bunu duyunca Horasan'dan kaçarak Gıyaseddin'in yanına gidip yardım diledi. Gıyaseddin onu çok iyi karşıladı, misafir etti, iktalar vererek yardım vadetti. Hindûhan onun yanında kaldı. Çakır Merv'e girdi. Hindûhan'ın annesi ve evlâdı oradaydı. Onları itaat altına aldı ve durumu efendisine bildirdi. O da kendilerine iyi muamele edilmesini ve Harezme gönderilmelerini emretti. Gıyaseddin bunu duyunca Talekan hâkimi Muhammed b. Cerbek'e haber gönderip Çakır'ı tehdit etmesini istedi. O da bu emre uyarak Çakır'ı tehdit için Talekan'dan yola çıktı. Mervü'r-rûd ve farsça "penc-dih" denilen beş köyü ele geçirdi. Çakır'a haber gönderip Merv'de hutbeyi Gıyaseddin adına okutmasını, aksi halde şehri terketmesini istedi. Çakır cevabi mektubunda ona tehditler savurduğu halde gizlice gönderdiği başka bir mektupta da hizmetine girebilmek için Gıyaseddin'den kendisine emân almasını istiyordu. Bu durumu Gıyaseddin'e de bildirmişti. Gıyaseddin mektubunu okuyunca Harezmsâh'ın kendisine karşı koyacak durumda olmadığı için Çakır'ın kendi tarafına geçmek istediğini anladı ve onun topraklarını ele geçirme hırsı daha da arttı. Hemen kardeşi Şihabeddin'e haber gönderip Harezmsâh Muhammed'in ülkesini ele geçirmek için iş birliği yapmak üzere Horasan'a gelmesini istedi.

Çeşitli Olaylar

Bâtınîler bu sene Cemaziyelâhir ayında Harezmsâh Tekiş'in veziri Nizâmü'l-Mülk Mesûd b. Ali'ye hücum ederek öldürdüler. Vezir iyi bir insandı, hayır ve hasenatı çoktu. Ahlâk ve yaşayışı güzeldi. Şâfiî mezhebine mensuptu ve Merv'de Şâfi'ler için Hanefîlerin camisinden daha

yüksek bir cami yaptırdı. Merv'deki Hanbelîlerin reisi ve eski bir reis ailesine mensup olan Şeyhu'l-İslâm bunu kıskandı ve ayak takımı (evbaşını) toplayıp camiyi yaktı. Bunun üzerine Harezmsâh Şeyhü'l-islâmı ve câmiyi yıkmak için çalışanları toplayıp onlara çok miktarda para ödetti.

Vezir aynı şekilde Harezm de büyük bir medrese ve cami ile kütüphane yaptırdı. Horasan'da bugün ayakta duran pek çok güzel eserleri vardı. Öldüğünde geride küçük bir çocuk bıraktı. Harezmsâh babasının hukukuna riayeten onu vezir tayin etti. Bu çocuğun görevden istifa etmesi tavsiye edildi. O da Harezmsâh'a haber gönderip: «Ben bir çocuğum, böyle büyük bir makama lââyık değilim. Ben büyüyünceye kadar sultan bu makama lââyık birini vezir tayin etsin. Eğer ben bu işe lââyık isem emrine âmâdeyim» dedi. Harezmsâh ise: «İstifanı kabul etmiyorum, ben senin vezirin olurum. Sen de bana yardım edersin» dedi. Çünkü çocuk bu hususta hiç bir şey bilmezdi. Halk bu hareketi çok beğendi. Çok geçmeden Harezmsâh'dan kısa bir süre önce bu çocuk öldü.

Şeyhimiz Ebu'l-Ferec Abdu'l-Mü'nim b. Abdu'l-Vehhâb b. Küleyb el-Harrânî de 96 yıl iki ay ömür sürdükten sonra ikâmet ettiği Bağdâd'da bu sene öldü. Hâdisde âli-isnâd sahibiydi. Güvenilir ve dinlediğini doğru olarak zapteden bir şahıstı.

Meşhur kâtip Kadı Fazıl da bu sene rebiyülâhir ayında (ocak - şubat 1200) öldü. Devrinde ondan daha iyi bir kâtip yoktu. Mısır dışında el-Karafe'de defnedildi. Dindardı, çok sadaka verir ve çok ibadet ederdi. Sadaka ve esirlerin salıverilmesi için pek çok vakıf tahsis etmişti. Sultanın hizmetinde bulunmasına rağmen çok hacca giderdi. Sultan Salâhaddin ona çok hürmet eder, saygı gösterir ve ikramda bulunurdu. Onun fikrine göre hareket ederdi, Allah ikisine de rahmet eylesin.

HİCRETİN BEŞ YUZ DOKSAN YEDİNCİ (M. 1200 - 1201) YILI OLAYLARI

Haleb Hâkimi el-Melikü'l-Zâhir'in Suriye'deki Menbic ve Diğer Bazı Şehirleri Zaptı, Kardeşi el-Efdal ile Beraber Dimaşk'ı Muhasara Etmeleri ve Sonra Vaz Geçmeleri

el-Melikü'l-Âdil'in Mısır diyarına hâkim olduğunu ve el-Aziz'in oğlu el-Melikü'l-Mansûr adına okunmakta olan hutbeye son verdiğini daha önce anlatmıştık. Fakat Mısırlı emîrler onun bu davranışına razı olmadılar. Ona itaat hususundaki niyetleri bozuldu. Haleb'de bulunan kardeşi ez Zahir ve Sarhad'da bulunan kardeşi el-Efdal'e elçi ve mektup gönderip bu meseleyi onlarla görüştüler, onları el-Melikü'l-Âdil'i uzaklaştırmak üzere Dimaşk'ı muhasara etmek için yanlarına davet ettiler. Eğer el-Adil Mısır'dan onların üzerine yürürse onu teslim alıp onların saflarına geçecekler, onlar da bu sayede ülkeye hâkim olacaktı.

Bu haberler çoğalıp, her tarafa yayılarak el-Melikü'l-Âdil'e de ulaştı. Bu sözlere Nil taşmadığı için toprağın ziraata elverişli hale gelmediğine, kıtlık baş gösterip ordunun güçsüz düştüğüne dair sözler de eklendi. Fahreddin, el-Adil'in emriyle Nâsiriyye memlûklerinden bir talfeyle birlikte Banyas'ı muhasara etmek ve kendine almak için Mısır'dan Suriye'ye hareket etmişti. Banyas Beşşâre adlı büyük bir Türk emrine aitti. Adil bunlardan dolayı onu itham ediyordu. Bu yüzden Fahreddin'e orayı zapt etmesini emretti.

el-Adil'in "Usâme" adlı bir emîri bu sene hacca gitmişti. Hacdan dönüp Sarhad'a yaklaştı ve el-Melikü'l-Efdal'e konuk oldu. el-Efdal onu karşılayıp ikramda bulundu ve kendi tarafına geçmeye çağırdı. O da karşılıklı ikramda bulundu ve kendi tarafına geçmeye çağırdı. O da kabul edip yemin etti. Bunun üzerine el-Efdal meseleyi bütün açıklığıyla ona anlattı. Usâme el-Adil'in sırdaşıydı. Her şeyi ona açıklayacağına yemin etmişti, el-Efdal'in yanından ayrılınca Mısır'da bulunan el-Âdil'e haber gönderip el-Efdal'i Sarhad'da muhasara etmesini emretti. Fahreddin Ayaz ile Bilbis hâkimi Meymûn el-Kasrî'ye ve Nâsiriyye'ye mensup

diğer emirlere haber gönderip el-Efdal'i muhasara etmek üzere oğlunun yanında toplanmalarını emretti.

el-Efdal bunu haber alınca 1 cemaziyülevvel (7 Şubat 1201) tarihinde Haleb'deki kardeşi ez-Zâhir'in yanına gitti. Ayın onunda (16 Şubat 1201) Haleb'e vardı. ez-Zâhir amcası Âdil'e büyük bir emîrini göndermiş, ancak görüşmek istememiş, mesajını yazmasını emretmişti. O da bunu reddederek derhal geri döndü. Bundan dolayı ez-Zâhir hemen harekete geçerek asker toplayıp Menbic üzerine yürüdü ve 26 receb (12 Mayıs 1201) tarihinde Menbic'i zapt ettikten sonra Necm Kalesine giderek muhasara etti ve ayın sonunda kaleyi teslim aldı.

el-Âdil'in Dımaşk'da mukim oğluna gelince, O Busrâ'ya giderek Banyas'ı muhasara etmekte olan Fahreddin ve adamlarına haber gönderip onları yanına çağırırdı. Fakat onlar onu oyalayıp davetine icabet etmediler. Busrâ önlerinde uzun süre kaldıktan sonra Dımaşk'a döndü. Bu arada Usâme de adı geçen emirlere haber gönderip yardım istedi. Tam bu sırada Nâsırıyye'nin büyük memlûklerinden olan İlbeyi el-Fâris ile Üsâme arasında bir münakaşa ve anlaşmazlık çıktı. İlbeyi ona kaba sözler söyledi. Hatta eliyle vurdu. Bütün askerler Üsâme'ye karşı ayaklandı. O da Meymûn'a sığınıp kendini himâye etmesini istedi. O da ona emân vererek Dımaşk'a gönderdi. Hepsî el-Melikü'z-Zâfir Hıdır b. Salâhaddin'in yanında toplandılar. Onu Sarhad'dan indirdiler ve el-Melikü'z-Zâhir ile el-Efdal'e haber gönderip kendilerinin yanına gelmeleri için teşvik ettiler. el-Melikü'z-Zâhir yavaş yavaş gittiği için Menbic'den Hama'ya yirmi günde vardı. Şehir önünde durup hâkimi Nâsiruddîn Muhammed b. Takiyyüddin'i 19 ramazan (23 Haziran 1201)'e kadar muhasara etti. Sonunda ikisi anlaştılar ve Nâsiruddîn ona otuz bin dinâr-ı sûri gönderdi. el-Melikü'z-Zâhir oradan Hıms'a gitti. Sonra da Baalbek yoluyla Dımaşk'a döndü. Şehir önünde Mescidü'l-kadem yakınlarında konakladılar. Onlar burada konaklayınca el-Melikü'z-Zâfir ile Nâsırıyye memlûkleri de onların yanına geldiler. el-Melikü'z-Zâhir ile kardeşi el-Efdal Dımaşk'ı ele geçirirlerse şehrin el-Efdal'e ait olmasını kararlaştırmışlardı. Dımaşk'dan Mısır'a yürüyüp orayı da zapt ederlerse o zaman ez-Zâhir Dımaşk'ı teslim alacaktı ve bütün Suriye onun, Mısır da el-Efdal'in hâkimiyetinde olacaktı. el-Efdal Sarhad'ı kendi hizmetine girmesi için babasının memlûklerinden Zeyneddin Karaca'ya teslim etti. Annesini ve ailesini oradan indirip Hıms'a gönderdi. Onlar Hıms hâkimi Esedüddin'in yanında kaldılar.

el-Melikü'l-Âdil Mısır'dan Suriye'ye gitmişti. Orada Nablus önlerinde konaklayıp Dımaşk'ı muhafaza etmek için oraya bir askerî birlik sevketti. Bunlar el-Efdal ile ez-Zâhir oraya varmadan önce Dımaşk'a vardılar. Fahreddin ile Nâsırıyye'ye mensup diğer memlûkler ez-Zâhir'-

in yanında toplandılar. 14 zilkade (16 Ağustos 1201) tarihinde Dımaşk'a hücum ederek muhasara ettiler. Çatışma çok şiddetlendi. Askerler surlara tırmanmaya başladı, fakat bu arada akşam oldu ve geri döndüler. Fakat şehri ele geçirme azimleri arttı. Daha sonra ikinci ve üçüncü hücumla geçtiler. Şehri zapt etmelerine ramak kalmıştı. Çünkü askerler surlara bitişik olan İbnü'l-Mukaddem'in hanının çatısına çıkmışlardı. Eğer akşam olmasaydı, şehri mutlaka zapt ederlerdi. Akşam olunca sabahleyin hücumla geçmeyi kararlaştırdılar. Onlara mani olacak kuvvet yoktu. Fakat ez-Zâhir kardeşi el-Efdal'e hased etti. Kardeşine haber gönderip Dımaşk'ın kendisine ait olmasını istedi ve askerleri onunla beraber Mısır'a göndereceğini söyledi. Bunun üzerine el-Efdal: «İyi bilirsin ki, benim vâlidem ve ailem (onlar aynı zamanda senin de akrabalarındır) açıkta bekliyor. İçine girecekleri bir yer yok. Farzet ki bu şehir senin olsun. Biz Mısır'ı ele geçirinceye kadar aile efradımın oturması için burayı bize ödünç ver» dedi.

Fakat Zâhir bunu kabul etmeyip teklifinde ısrar etti. el-Efdal bu durumu görünce Nâsırıyye'ye ve yanındaki diğer askerlere: «Eğer benim yanıma gelerseniz sizin el-Âdil'in yanına dönmenize müsaade ederim. Eğer kardeşim ez-Zâhir'in yanına giderseniz o da onun ve sizin bileceği bir iş» dedi. Bütün ahâli el-Efdal'i istiyordu. Hepsi: «Biz senden başkasını istemeyiz. el-Âdil bize senin kardeşinden daha sevimlidir.» dediler. O da onlara dönüş izni verdi. Fahreddin ile el-Efdal'n Sarhad'ı verdiği Zeyneddin Karaca kaçtılar. Bir kısmı Dımaşk'a girdi, bazıları da iktalarına döndüler. Bu plân bozulunca el-Âdil ile yeniden anlaşma yolunu aradılar. Aralarında elçiler gidip geldi ve sonunda Menbic, Efâmiye, Ke-fertâb ve Maarra'nın bazı köyleri ez-Zâhir'e, Sumeysat, Serûc, Ra'su Ayn ve Hamlin(?)'in el-Efdal'e bırakılmasını kararlaştırdılar. 1 muharrem 598 (1 Ekim 1201) tarihinde Dımaşk'dan ayrıldılar. el-Efdal Hıms'a gidip orada kaldı. ez-Zâhir ise Haleb'e gitti. el-Âdil 9 muharrem 598 (9 Ekim 1202)'de Dımaşk'a döndü. el-Efdal de Hıms'dan onun yanına giderek Dımaşk dışında onunla görüştüktan sonra Hıms'a geri döndü. Orada Sumeysat'ı ve kararlaştırılan diğer beldeleri Ra'su Ayn, Seruc ve diğer yerleri teslim aldı.

Gıyâseddin ile Kardeşinin Horasan'da Harezmsah'a Ait Olan Yerleri Zapt Etmeleri

Muhammed b. Harmil'in Tâlekan'dan Mervu'r-Rûd'a giderek şehri istilâ ettiğini ve Alâaddin Muhammed Harezmsah'ın Merv'deki nâibi Çakır et-Türki'den Gıyâseddin'in ordusuna katılmasını istediğini daha

önce anlatmıştık. Muhammed b. Harmil'in Çakır hakkındaki mektubu Gıyâseddin'e ulaşınca Gıyâseddin Çakır'ın efendisinin güçsüzlüğü sebebiyle kendilerine katılmak istediğini anladı ve kardeşi Şihâbeddin'e haber gönderip Horasan'a çağırdı. Bunun üzerine o da ordusu, ihtiyat kuvvetleri, silâh, araç ve gereçleriyle lüzumlu erzak ve malzemeyi alarak Gazne'den yola çıktı.

Emir Ömer b. Muhammed el-Merganî Gıyâseddin'in Herat nâibi idi. Gıyâseddin'in Horasan'a hareket etmesini istemiyordu. Gıyâseddin onu çağırıp fikirlerini sorunca bu kararından vazgeçmesini istedi. Gıyâseddin bu düşüncüyü yadırgadı ve onu yanından uzaklaştırmak istedi. Fakat sonra vaz geçti. Şihâbeddin de kendi ordusu ve Sicistan ve diğer yerlerin askerleriyle cemaziyülevvel ayında (12 Şubat 1201) oraya vardı. Tâlekan ile Gürzbân arasındaki Meymene köyüne varınca, Merv mustahfızı Çakır'ın mektubu da Şihâbeddin'in eline geçti. Çakır mektubunda Merv'i kendisine teslim etmesini istiyordu. O da kardeşi Gıyâseddin'den izin istedi. Gıyâseddin izin verince Şihâbeddin oraya hareket etti. Fakat şehir halkı Harezmli askerlerle çıkıp onunla savaşa girdi. Şihâbeddin adamlarına onların üzerine hücumla geçerek ciddi bir şekilde savaşa tutuşmalarını istedi. Onlar da hücumla geçerek halkı şehre soktu. Fillerle hücumla geçerek surlara kadar yanaştılar. Bunun üzerine halk emân diledi. Şihâbeddin de onlara emân verince halk onlara saldırmaktan vazgeçti. Şihâbeddin huzuruna çıkan Çakır'a güzel vaadlerde bulundu. Merv fethedildikten sonra Gıyâseddin de geldi. Çakır'ı yakalayıp Herat'a gönderdi, fakat kendisine saygı gösterilmesini istedi. Merv'i de Hindûhan b. Melikşah b. Harezmşah Tekiş'e teslim etti. Onun amcası Harezmşah Muhammed b. Tekiş'den korkup Gıyâseddin'in yanına kaçtığını daha önce anlatmıştık. Gıyâseddin Hindûhan'a halka iyi davranmasını söyledi.

Gıyâseddin daha sonra Serahs'a gitti ve orayı sulh yoluyla alarak amcazâdelerinden Emîr Zengi b. Mesûd'a teslim etti. Sonra ordusuyla Tûs'a gitti. Tûs emîri direnip teslim olmamak istedi ve şehrin kapılarını üç gün kapadı. Üç ölçek (menn) ekmeğin fiatı bir dinar-ı rükni'ye ulaştı. Halkın buna tahammülü kalmadı. O da Gıyâseddin'e haber gönderip emân diledi. Gıyâseddin bu teklifi kabul edip ona emân verdi. Tûs emîri huzuruna çıkınca ona hilât giydirip Herat'a gönderdi. Tûs'u zapt edince kardeşi Alâaddin Muhammed'in Nisabur'daki nâibi Ali şah b. Harezmşah Tekiş'e haber gönderip şehri terketmesini istedi. Aksi halde kardeşi Şihâbeddin'in satvetinden sakınmasını söyleyerek onu korkuttu. Harezm kuvvetlerinin bir kısmı Alişah'ın yandıydı. Hepsî şehri teslim etmemeye ve direnmeye karar verdiler. Şehri müstahkem hale getirerek şehir dışındaki yapıları tahrip ettiler. Ağaçları da kestiler. Gıyâseddin Nisa-

bur üzerine yürüdü ve receb ayının ilk günlerine (7-16 nisan 1201) oraya vardı. Kardeşi Şihâbeddin'in askerleri savaşmak için ileri gitmişti. Gıyaseddin bu durumu görünce oğlu Mahmud'a: «Gazne kuvvetleri Merv'in fethinde bizden erken davrandılar. Şimdi de Nisabur'u fethetmek istiyorlar. Böylece kendileri "şehrin fâtipleri" ismini alacaklar. Sen hemen hücumla geç, surlara varıncaya kadar da geri dönme» dedi. Mahmud da ileri gelen Gurlularla hücumla geçti. Hiç kimse onların surlara yaklaşmasına mani olmadı. Neticede Gıyaseddin'in bayrağını sura diktiler. Şihâbeddin kardeşinin bayrağını surun üzerinde görünce adamlarına: «Bu taraftan hücumla geçiniz ve şuradan surlara çıkınız» diyerek oradaki bir yeri gösterdi. Bunun üzerine sur yıkılarak yere düştü. Halk tahammül edemez hale gelerek tekbir getirmeye başladı. Harezmîler ve şehir halkı oradan ayrılınca Gurlular içeri girip silâh zoruyla şehri zapt ettiler. Şehri gündüz bir süre yağmaladılar. Gıyâseddin bundan habarbar olunca: «Kim bir şeyi yağmalar veya birine işkence ederse onun kanı helâldir.» diye tellal çağırttı. Bunun üzerine halk yağmaladığı her şeyi geri verdi.

Bu olay sırasında Nisabur'da bulunan tüccar dostlarımdan biri anlatmıştı: «Ticaret mallarımın bir kısmı yağmalandı. Bunlar arasında şeker de vardı. Askerler Gıyâseddin'in emrini duyunca benden aldıkları eşyaların hepsini geri verdiler. Sadece bir örtüyle şeker iade edilmemişti. Şekeri bir topluluğun yanında görünce onlardan geri istedim. Onlar: «Şekeri yedik. Senden bunu kimseye duyurmamamı istiyoruz. İstersen parasını verelim» dediler. Ben de: «Şeker size helâl olsun» dedim. Fakat örtü bu şahısların yanında yoktu. Tüccar sözlerine devamla: «Görevlilerle şehrin kapısına kadar gittim ve örtünün oraya atılmış olduğunu gördüm. Hiç kimse onu almaya cesaret edemiyordu. Ben aldım ve: «Bu benimdir» dedim. Bunun üzerine şahit istediler. Ben de şahitler getirerek bu örtüyü aldım.

Harezmîler daha sonra camiye kapandılar. Şehir halkı onları dışarı çıkarınca Gurlular yakalayıp mallarını aldılar. Alişâh b. Harezmşâh da yakalanıp yaya olarak Gıyâseddin'in yanına getirildi. Bu hareket çok zorlarına gitti. Alişâh'ın dadısı gelip Gıyâseddin'e: «Hükümdar evlâdına böyle mi davranılır?» dedi. O da: «Hayır, bilâkis şöyle yapılır» diyerek elinden tutup yanına tahta oturttu. Gönlünü aldı. Harezmî emîrleri de himaye altında Herat'a gönderdi. Gıyâseddin amcazâdesi ve damadı Ziyâeddin Muhammed b. Ebû Ali el-Gûrî'yi getirip "Alâaddin" lâkabıyla harben ve haracen Horasan valiliğine tayin etti. Gurluların ileri gelen simâlarını da onun maiyyetinde görevlendirdi. Gıyâseddin daha sonra Herat'a giderek Alişâh'ı kardeşi Şihâbeddin'e teslim etti. Nisabur halkına iyi davrandı ve onlara pek çok mal dağıttı.

Daha sonra Şihâbeddin Kuhistan yöresine gitti. Bir köye vardığında ona halkın Bâtınî olduğunu söylediler. O da muhâriplerinin öldürülmesini mallarının yağmalanmasını ve çoluk çocuklarının esir alınmasını emretti. Köyü tahrip ederek ıp ıssız koydu. Oradan bütün ahâlisi Bâtınî olan Kenâbâd şehrine gitti. Şehir önlerinde konaklayarak muhasaraya başladı. Bu sırada Kuhistan hâkimi Gıyâseddin'e haber gönderip kardeşi Şihâbeddin'den şikâyetçi oldu ve: «Aramızda anlaşma var. Biz anlaşmayı bozacak ne yaptık ki şehriniz muhasara ediliyor» dedi.

Kenâbâd şehrindeki Bâtıniler Şihâbeddin'den çok korktular ve oradan çıkıp gitmek için emân dilediler. O da emân verip onları oradan uzaklaştırarak şehre hâkim oldu ve Gurlulardan birine teslim etti. Orada namazı ve İslâmın diğer esaslarını ikâme ettikten sonra yine Bâtınîlere ait başka bir kaleye hareket etti. Bu sırada gelen kardeşi Gıyâseddin'in elçisi: «Sultanın bir emrini getirdim. Eğer bu emri yerine getirirsem bana öfkelenip mani olmayacaksın» dedi. Şihâbeddin de: "hayır" dedi. Bunun üzerine elçi: «Gıyâseddin kendisi ve halkının yararı için oradan gitsin» diyor dedi. Şihâbeddin ise: "Hayır gitmeyeceğim" dedi. Bu defa elçi: «Öyleyse bana verilen emri yerine getiririm.» dedi. Şihâbeddin de: "Yap" deyince, elçi kılıcını çekerek Şihâbeddin'in otağının iplerini kesti ve: «Sultanın emriyle oradan ayrıl» dedi. Bunun üzerine Şihâbeddin ve askerleri istemeyerek oradan ayrılıp Hindistan'a gittiler. Kardeşinin kendisine yaptıklarına kızarak Gazne'de kalmadı.

Nüreddin'in el-Âdil'in Ülkesine Göz Dikmesi ve Aralarında Yapılan Anlaşma

Musul hâkimi Nüreddin Arslanşâh bu sene hazırlıklarını yaptıktan sonra askerlerini toplayarak Melik Âdil'in el-Cezire'deki şehirlerine Urfa ve Harran'a yürüdü. Hareketinin sebebi şu idi: Yukarıda zikrettiğimiz gibi el-Melikü'l-Âdil Mısır'a hâkim olunca Nüreddin, el-Melikü'z-Zâhir, Haleb hâkimi ve Mardin ile civarındaki şehirlerin hâkimi anlaşarak tek bir güç halinde birleşmeye karar verdiler. el-Âdil'in içlerinden birine saldırmasına mani olacaklardı. el-Efdal ile ez-Zâhir'in bu hareketleri vuku bulunca Nüreddin'e haber gönderip el-Cezire şehirlerine saldırmasını istediler. O da şaban ayında (mayıs - haziran 1201) Musul'dan yola çıktı. Sincar ve Nûsaybın hâkimi olan amcazadesi Kutbeddin Muhammed b. İmâdeddin Zengi ile Mardin hâkimi de yanındaydı. Ra'su Ayn'a çok sıcak bir zamanda vardılar. Askerler arasında pek çok kişi hastalandı.

el-Âdil'in el-Melikü'l-Fâiz lâkaplı oğlu Harran'daydı. Yanında da beldelerini koruyacak askerleri vardı. Nûreddin Ra'su Ayn'a varınca el-Fâiz'in elçileri ve yanındaki büyük emirleri gelip barış talep ettiler. Nûreddin el-Âdil, ez-Zâhir ve el-Efdal arasında barış görüşmeleri başlayınca bunun tamamlandığını duymuştu. Üstelik askerleri arasında hastalıklar çoğalmıştı. Bu sebeple barışa razı oldu. el-Melikü'l-Fâiz ile yanındaki büyük emirleri kararlaştırılan şartlara uyacak yemin ettikleri kararlaştırılan şartlara uyacaklarına yemin ettirdi. Onlar yemin ettikleri gibi el-Âdil'i de yemin ettireceklerini ve eğer direnecek olursa ona karşı kendisiyle birlik olacaklarını söylediler. el-Melikü'l-Fâiz el-Âdil adına da yemin etti.

Yanındaki elçilerle oğlunun yanındaki elçiler el-Âdil'den yemin almak üzere gittiler. O da kabul ve yemin etti. Böylece anlaşma sağlandı. Ülke huzur ve emniyete kavuştu. Nûreddin de zilkade ayında (ağustos 1201) Musul'a döndü.

Şihâbeddin'in Nehravâle'yi Zaptı

Yukarıda anlattığımız gibi Şihâbeddin Horasan'dan ayrılınca Gazne'de durmayıp Hindistan üzerine yürüdü. Memlûkü Kutbeddin Aybeg'i de Nehravâle'ye gönderdi. Kutbeddin 598 (1201 - 1202) yılında oraya vardı Hindûlar karşısına çıkıp çok çetin bir savaşa tutuştular. Aybeg onları bozguna uğratıp ordugâhlarını ve orada bulunan hayvan ve eşyalarını mübah saydı. Nehravâle'ye giderek kılıç zoruyla ele geçirdi. Nehravâle racası kaçıp gitti ve çok sayıda asker topladı.

Şihâbeddin bizzat kendisi orada kalmadıkça ve halkını oradan sürgün etmedikçe Nehravâle'yi muhafaza edemeyeceğini ve bu konuda büyük zorluklarla karşılaşacağını anladı. Çünkü Nehravâle Hindistan'ın en büyük ve en kalabalık şehriydi. Bu yüzden raca ile peşin ve bilâhere ödeyeceği para karşılığında anlaşmaya vardı. Askerlerini oradan uzaklaştırıp şehri hâkimine teslim etti.

Rukneddin'in Kardeşinden Malatya'yı Alması ve Erzenu'r-Rûm'u Zapt Etmesi

Rukneddin Süleyman b. Kılıç Arslan bu sene ramazan ayında (haziran temmuz 1201) kardeşi Muizzeddin Kayserşâh'a ait olan Malatya'yı

birkaç gün muhasara ettikten sonra ele geçirdi. Oradan Erzenu'r-Rûm üzerine yürüdü. Burası eski bir hanedâna mensup olan el-Melik İbn Muhammed b. Saltuk'un oğluna aitti. Bu hanedan uzun zamandır Erzenu'r-Rûm'a hâkim idi. Rükneddin Erzenu'r-Rum'a yaklaşıncâ şehrin hâkimi ona olan güveninden dolayı Rükneddin'i istediği şartlar dahilinde bir anlaşma yapmak için karşılaşmaya çıktı. Fakat Rükneddin onu yakalayıp tevkif etti ve şehri ele geçirdi. Bu zat Erzenu'r-Rûm'daki bu hanedanın son hâkimiydi. Mülkü ebediyyen zeval bulmayan Allah Ta-âlâ'nın şanı ne yücedir!

Âmid Hâkimi Sökmen'in Ölümü ve Yerine Kardeşi Mahmûd'un Geçmesi

Âmid ve Hısn Keyfâ hâkimi Kutbeddin Sökmen b. Muhammed b. Kara Arslan b. Davud b. Sökmen bu sene öldü. Hısn-ı Keyfa dışındaki sarayının çatısından düşerek ölmüştü. Kardeşi Mahmud'u hiç sevmez, ondan nefret ederdi. Onu yanından uzaklaştırarak ülkesinin en ucundaki Hısn Mansûr'a yerleştirmişti. Sökmen, Ayaz adlı birini memlûk edinmiş ve kızıyla evlendirmişti. Ayaz'ı çok severdi. Bu sebeple onu kendine veliahd tayin etmişti. Ölümü üzerine ülkeyi bir kaç gün o idare etti. Ayaz, Kutbeddin'in vezirini ve emirlerini tehdid edince onlar da gizlice Mahmûd'a haber gönderip Âmid'e davet ettiler. Mahmûd da süratle yol alarak Âmid'e vardı. Kardeşinin memlûkü Ayaz ise ondan daha önce oraya ulaştı. Fakat Mahmûd'a karşı direnemedi. Mahmûd bütün ülkeyi teslim alarak ele geçirdi. Memlûk Ayaz'ı da bir süre hapsedti. Daha sonra Anadolu Selçuklu sultanının şefaati üzerine salıverdi. O da Anadolu'ya giderek Selçuklu devletinin emirleri arasına katıldı.

Çeşitli Olaylar

Nil taşmadığı için bu sene Mısır'da şiddetli kıtlık oldu. Erzak bulmak güçleşti. Halk leş yemek zorunda kaldı. Hatta birbirlerini yediler. Sonra veba salgını baş gösterdi ve pek çok kişi hayatını kaybetti.

Bu sene Musul'da, el-Cezîre'de, Suriye, Mısır ve diğer yerlerde deprem oldu. Suriye'de çok zarar verdi. Dımaşk, Hama ve Hıms'daki pek çok evi tahrip etti. Busrâ'nın bir köyü yerin dibine geçti. Suriye sahilinde de çok etkili oldu.

Trablus, Sûr, Akkâ ve Nablus ile diğer bazı kaleler de bu tahribattan etkilendiler. Deprem Anadolu'yu da etkilemişti. Fakat Irak çok az etkilenmiş ve hiç bir ev dahi yıkılmamıştı.

Bağdâd'da bu sene iki başlı bir çocuk doğdu. Alnı biraz yarıktı.

Vâiz Ebu'l-Ferec Abdurrâhman Ali b. el-Cevzi el-Hanbelî de bu sene ramazan'da (haziran - temmuz 1201) Bağdâd'da öldü. Eserleri meşhûrdur. Halkı çok ağır bir şekilde tenkid ederdi. Özellikle kendi mezhebine muhâlif olan âlimleri çok kötülerdi. 510 (1116) yılında doğmuştu.

Şâir İsâ b. Nusayr en-Numeyrî'de bu sene Bağdâd'da öldü. Güzel şiirleri vardı. Edip ve fazıl bir insandı.

el-İmâd Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Hâmid b. Muhammed yani İmâdeddin el-Kâtip İsfâhanî de bu sene öldü. Nûreddin Mahmûd b. Zengî ve Salâhaddin Yusuf b. Eyyûb hakkında birer eser yazdı. Mahir bir kâtip idi. Güzel konuşurdu.

Yemen dağlarına hâkim olan Abdullah b. Hamza el-Alevî bu sene on iki bin süvari ve pek çok piyade topladı. Yemen hâkimi el-Muizz b. İsmâil b. Seyfû'l-islâm Tuğtekin b. Eyyûb'un bazı askerleri de korkularından ona katıldılar. Ülkeyi zapt edeceklerine kesin olarak inandıkları için beldeleri paylaştılar. İbn Seyfû'l-islâm onlardan çok korktu. İbn Hamza'nın kumandanları geceleyin yapılması gereken işler hakkında anlaşma sağlamak üzere toplandılar. Fakat üzerlerine yıldırım düştü ve on iki kumandanın hepsi öldü. Gece yarısı bu haberi duyan İbn Seyfû'l-islâm, İbn Hamza'nın askerlerine hücum ederek onları perişan etti. İbn Seyfû'l-islâm'ın karşısında tutunamayıp mağlûp oldular. O da altı bin veya daha fazla insanı kılıçtan geçirdi. Ülkeye kesin olarak hâkim oldu ve iyice yerleşti.

Hicaz ile Yemen arasındaki eş-Şerât'ta yaşayan Benû Anze bu sene büyük bir veba salgınına maruz kaldı. Bunlar yirmi köyde yerleşmişlerdi. On sekiz köy vebaya mübtelâ oldu ve hiç kimse hayatta kalmadı. Bir insan bu köylerden birine yaklaşıp yaklaşmaz ölürdü. Halk o köylere yaklaşımdan korkardı. Develeri ve sürüleri öylece kaldı. Diğer iki köyde hiç kimse ölmedi ve onların içinde bulundukları durumdan hiç bir şey hissetmediler.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ DOKSAN SEKİZİNCİ (M. 1201 - 1202) YILI OLAYLARI

Harezmşâh'ın Gurlular Tarafından İşgâl Edilen Yerlerini Geri Alması

597 yılı vukuâtını anlatırken Gıyâseddin ile kardeşi Şihâbeddin'in Harezmşâh Muhammed b. Tekiş'in Horasan, Merv, Nisabur ve diğer yerlerdeki topraklarını ele geçirerek adamlarına ikta ettikten sonra geri döndüklerini ve Şihâbeddin'in Hindistan'a yürüdüğünü zikretmiştik. Harezmşâh Alâaddin Muhammed b. Tekiş Gurlu askerlerin Horasan'dan döndüğünü ve Şihâbeddin'in Hind topraklarına gittiğini haber alınca Gıyâseddin'e haber gönderip onu azarladı ve: «Babamdan sonra beni halef tayin edeceğini ve Hitaylara karşı bana yardım edeceğini onları ülkemden uzaklaştıracığına inanıyordum. Bunu yapmadın hiç olmazsa beni rahatsız etmemeli ve ülkemi istilâ etmemeliydin. Şimdi benden aldığın yerleri geri vermeni istiyorum. Beldelerimi geri almazsam o zaman Hitaylardan ve diğer Türklerden yardım isterim. Babamın ölümü dolayısıyla taziyelerle ve ülkemin işlerini düzene sokmakla meşgûl olduğum için senin beldelerimi istilâ etmene mâni olamadım. Yoksa ben size mani olmaktan ve Horasan ile diğer yerlerdeki şehirlerinizi ele geçirmekten aciz değilim.» dedi. Gıyâseddin vakit kazanmak ve kardeşi Şihâbeddin'in askerleriyle Hindistan'dan gelmesi için onu oyalayıcı cevaplar verdi. Çünkü kendisi nikris hastalığına müptelâ olduğundan hareket edemiyordu. Harezmşâh Gıyâseddin'in mektubunu okuyunca Gıyâseddin'in Horasan nâibi Alâaddin el-Gûrî'ye haber gönderip Nisabur'dan ayrılmasını istedi. Aksi halde şöyle şöyle yaparım diye tehdid etti. Alâaddin bu durumu Gıyâseddin'e bildirdi ve halkın Harezmîlerden yana olduğunu haber verdi. Bunun üzerine Gıyâseddin cevâbî mektubunda onun cesaretini artırdı, yardım vaad etti ve ona mâni olacağına söz verdi.

Harezmşâh askerlerini toplayarak 15 Zilhicce 597 tarihinde Harezm'den yola çıktı. Nesâ ve Ebîverd'e yaklaşıncâ Melikşâh'ın kardeşi Hindûhân Merv'den kaçarak Firûzkûh'da bulunan Gıyâseddin'in yanına gitti. Harezmşâh Merv'i zapt etti. Nisabur üzerine yürüyerek Alâaddin'i muhasara etti. Onunla çok çetin bir savaşa tutuştu ve uzun süre orada kaldı. Birkaç defa haber gönderip şehri teslim etmesini istedi. Alâaddin Gıyâseddin'den yardım beklediği için teslim teklifini reddediyordu. Bu vaziyette yaklaşık iki ay kaldı. Fakat yardım gecikince Harezmşâh'a haber gönderip kendisi ve yanındaki Gurlular için emân diledi. Harezmşâh'dan onlara hiç bir şekilde eziyet etmeyeceğine dair söz istedi. Harezmşâh da kabul ederek onlara dokunmayacağına yemin etti. Bunun üzerine Gurlular şehirden çıktılar. Harezmşâh da onlara iyi davrandı, pek çok para ve hediyeler gönderdi. Harezmşâh Alâaddin'den kendisiyle Gıyâseddin ve Şihâbeddin arasında anlaşma sağlamak için çalışmasını istedi. O da kabul etti.

Alâaddin Herat'a oradan da iktâna gitti. Yardım göndermekte geciktığından dolayı Gıyâseddin'in yanına gitmedi. Gurlular Nisabur'dan çıkınca Harezmşâh Gurluların el-Hüseyn b. Harmil adlı büyük bir emîrine başkalarına yaptığından daha fazla ihsanda bulundu. Ona çok fazla ilgi gösterip ikrâmda bulundu. Rivayete göre Harezmşâh o gün ondan kendini destekleyeceğine dair yemin almış, Gıyâseddin ve kardeşi Şihâbeddin'den sonra kendisine iltihâk etmesini istemişti.

Harezmşâh daha sonra Serahs'a giderek Emîr Zengi'yi kırk gün muhasara etti. İki taraf arasında pek çok savaş vukû buldu. Şehir halkı yiyecek sıkıntısı çekiyordu. Özellikle hayvanlarına ot bulamıyorlardı. Bu yüzden Zengi Harezmşâh'a haber gönderip adamlarıyla birlikte şehirden çıkıncaya kadar şehrin kapısından çekilmesini istedi. Şehri kendisine bırakacağını söyledi. Harezmşâh da ona elçi gönderip yanına gelmesini, kendisine ve adamlarına iyilik ve ihsanda bulunacağını bildirdi. Fakat Zengi kabul etmedi. Gıyâseddin'in akrabası olduğunu ileri sürüp bunu yapamayacağını bildirdi. Bunun üzerine Harezmşâh askerleriyle oradan uzaklaştı. Zengi de dışarı çıkarak ordugâhta bulunan hubûbât ve istediği diğer şeyleri aldı. Özellikle ot ihtiyacını temin etti. Sonra tekrar şehre dönüp zor durumda ve sıkıntı içinde olanları dışarı çıkardı. Harezmşâh'a da: «Geri dönüp yeniden başlamak takdire, övgüye lâyıktır.» dedi. Harezmşâh yaptığına pişman oldu ama iş işten geçmişti. Şehri muhafaza etmeleri için bir grup emîri orada bıraktıktan sonra ayrıldı.

Harezmşâh oradan uzaklaşıncâ Gurlu emîrlerinden Muhammed b. Cerbek Talekan'dan hareket etti. Serahs emîri Zengi'ye haber gönderip

galibiyet haberini duyunca endişelenmesin diye Harezmîlilerin üzerine yürüdüğünü bildirdi. Bunu duyan Harezmîliler Serahs'dan ayrıldılar. Zengi yola çıkarak Muhammed b. Cerbek ve orduyu Mervu'r-Rûd'da karşıladı. Mervu'r-Rûd ve civardaki şehirlerin haracını aldı. Bunun üzerine Harezmsâh dayısını bir orduyla onların üzerine sevketti. Muhammed b. Cerbek onları karşılayarak savaşa tutuştu. Elindeki baltayla Harezmîlilerin sancaktarına saldırarak onu öldürdü. Sancaklarını yere atıp davullarını parçaladı. Askerler davul sesi duymaz oldular. Sancaklarını da göremeyince mağlûp vaziyette geri çekildiler. Gurlular onları iki fersah kadar takip ederek bazılarını öldürdü, bazılarını da esir aldılar. Harezmîlilerin üç bin süvarileri, İbn Cerbek'in ise dokuz yüz süvarisi vardı. Ordugâhta ne varsa yağmaladılar. Harezmsâh bunu duyar duymaz Harezm'e döndü ve Gıyâseddin'e barış talebinde bulundu. Gıyâseddin Gurluların büyük emîrlerinden el-Hüseyn b. Muhammed el-Mergânî'yi cevabî mektupla Harezmsâh'a gönderdi. (Mergân bir Gurlu köyüdür.) Fakat Harezmsâh onu tevkif etti.

Harezmsâh'ın Herat'ı Muhasara Etmesi ve Daha Sonra Vaz Geçmesi

Harezmsâh, Gıyâseddin'e sulh teklifinde bulununca o da el-Hüseyn el-Mergânî ile demagojik ifadelerle dolu cevâbî bir mektup göndermişti. Harezmsâh bu yüzden onu yakalayıp hapsettikten sonra muhasara etmek gayesiyle Herat'a yürüdü. el-Hüseyn Mergânî Herat emîri olan kardeşi Ömer b. Muhammed'e mektup yazarak durumu bildirdi. O da hemen muhasaraya karşı gerekli hazırlıklarını yaptı.

Harezmsâh'ın Herat'ı muhasara maksadıyla yola çıkmasının sebebi şu idi: Muhammed Sultanşâh'ın hizmetindeki iki kardeş Sultanşâh'ın ölümünden sonra Gıyâseddin'e intisâp etmişlerdi. Gıyâseddin de onlara ihsan ve ikrâmda bulundu. Bu iki kardeşten birine «el-Emîr el-Hâccî» denilirdi. Bunlar Harezmsâh'a mektup yazarak onu şehri ele geçirmeğe teşvik ettiler. Şehri kendisine teslim etmeyi de garanti ettiler. Harezmsâh işte bu yüzden yola çıkıp şehri muhasara etti. Emir Ömer el-Mergânî kapıların anahtarlarını onlara teslim etti. Onlara olan güveni sebebiyle savaşa da onları memur etti. İkisinin de Harezmsâh Tekiş ve onun yerine geçecek olan oğlu Muhammed'e düşman olduklarını zannediyordu. Harezmîlilerden biri Harezmsâh'ın yanında esir olan el-Hüseyn el-Mergânî'ye bu iki adamın durumunu anlattı. Bu iki kişinin Harezmsâh'ın işlerini idare ettiklerini ve yapılacak işleri ona emrettiklerini söyledi. Fakat o inanmadı. Bunun üzerine el-Emîr el-Hâccî'nin yazısını getirdi.

O da onu tevkif ederek Herat emiri olan kardeşi Ömer'in yanına gönderdi. Emir Ömer her ikisini de adamlarıyla beraber yakalayıp hapse attı.

Daha sonra Gıyâseddin'in kızkardeşinin oğlu olan Emir Alp Gazi Gurlu askerlerle geldi. Herat'a beş fersah mesafede konakladı. Harezm askerlerine erzak gönderilmesine mani oluyordu. Harezmşâh da Talekan'a bağlı yerlere baskın ve yağma yapmak üzere asker sevketti. el-Hasan b. Harmil onların karşısına çıkarak savaşa girdi. Onları mağlûp edip esir aldı. Kurtulan olmadı.

Gıyâseddin de askerleriyle Firûzkûh'dan Herat'a gitti. Herat yakınındaki Ribât-ı Rezin'de konakladı. Askerleri az olduğu için Harezmşâh'a saldıramadı. Çünkü askerlerinin çoğu kardeşinin yanında Hindistan ve Gazne'deydi. Harezmşâh Herat önlerinde kırk gün kaldı. Sonunda Talekan'daki askerlerinin mağlûp olduğunu ve Gıyâseddin'in yaklaştığını duyunca gitmeye kadar verdi. Aynı şekilde Alp Gâzi de yaklaştı ve Şihâbeddin Hindistan'dan Gazne'ye hareket etmişti. Şihâbeddin bu yılın receb ayında Gazne'ye vardı. Harezmşâh onun askerleriyle gelmesi halinde şehir önlerinde kalamayacağını anladı. Herat emiri Ömer el-Merganî'ye haber gönderip barış taleb etti ve bir miktar para alarak anlaştıktan sonra şehirden uzaklaştı.

Şihâbeddin'e gelince, o Gazne'ye gelince Harezmşâh'ın Hırasan'da yaptıklarını ve orayı zapt ettiğini öğrendi. Hemen Horasan'a yürüdü. Harezmşâhla savaşmak gayesiyle sırasıyla Belh, Bamiyân ve Merv'e gitti. Harezmşâh Merv önlerindeydi. İki ordunun öndeki birlikleri karşılaşp savaşa tutuştu. Her iki taraftan da pek çok asker öldürüldü. Neticede Harezmşâh mağlûp olmuş gibi oradan ayrıldı. Köprüleri geçti. Nisabur emiri Sencer'i öldürdü. Çünkü onu kendisine komplo hazırlamakla suçluyordu. Şihâbeddin de Harezm'i muhasara azim ve kararıyla o kışı geçirmek için Tûs'a gitti. Bu sırada kardeşi Şihâbeddin'in ölüm haberini aldı. Kararından vazgeçip Herat'a gitti.

Çeşitli Olaylar

Şâfiî fakîhi Mecdeddin Ebû Ali Yahya b. er-Rebî' bu sene rebiyülevvel ayında (kasım - aralık 1201) Bağdâd Nizâmiye medresesinde ders verdi.

Halife el-Mustazî Biemrillâh'ın cariyesi Benefşe bu sene öldü. Halife ona çok düşküncü, onu çok severdi. İyilik ve ihsanı bol, sadakası çok bir cariyeydi.

Dımaşk hatîbi ve Şâfiî fakîhi el-Hatîb Abdülmelik b. Zeyd ed-Devleî de bu sene öldü. Devlele Musul'a bağlı bir köydü.

HİCRET'İN BEŞ YÜZ DOKSAN DOKUZUNCU (M. 1202 - 1203) YILI OLAYLARI

el-Âdil'in Askerlerinin Dımaşk'ı Muhasarası ve Şehrin Hâkimiyle Yapılan Barış

Mısır ve Dımaşk hâkimi el-Melikü'l-Âdil bu sene muharrem ayında (eylül - ekim 1202) oğlu el-Melikü'l-Eşref Mûsâ komutasındaki bir orduyu Mardin'i muhasara etmek için gönderdi. Bu ordu şehri muhasara ettiği gibi civarındaki kasaba ve köylere de saldırdılar. Musul ve Sincar ile diğer şehirlerin askerleri de Melik Eşref'e katıldı. Hepsi Mardin'in aşağısındaki Harzem'de konakladılar. Mardin hâkimine ait olan el-Bâriyye Kalesindeki bir grup asker de aşağı inerek el-Âdil'in askerlerine erzak gönderilmesine mani oldular. el-Âdil'in bir gurup askeri onların üzerine yürüyüp savaşa tutuştu. Neticede el-Bâriyye'den gelen askerler mağlûp oldu.

Türkmenler de ayaklanarak o yörede yol kesip, bozgunculuk yaptılar. Silâhlı topluluklardan başka gruplar yollardan geçemez oldu. Bunun üzerine el-Âdil'in askerleri bozgunculuğa mâni olmak ve yol emniyetini sağlamak üzere Ra'su Ayn'a gittiler. el-Âdil orada bekledi, fakat hiç bir şey elde edemedi, maksat hasıl olmadı. Bu defa Haleb hâkimi el-Melikü'z-Zâhir Gâzi b. Salâhaddin onların arasında barış sağlamak üzere teşebbüste bulundu. Amcası el-Âdil'e bu hususta bir mektup gönderdi. el-Âdil Mardin hâkiminin yüz elli bin dinar göndermesi şartıyla barışa razı oldu. (Dinarlar on bir kırât ağırlığındaydı). Ayrıca ülkesinde onun adına hutbe okutacak, paralara onun adını basacak ve askerleri ne zaman isterse derhal onun hizmetine koşacaktı. el-Melikü'z-Zâhir bu paradan yirmi bin dinar parayla Şabahtan'a bağlı el-Karâdi köyünü kendine aldı. Bunun üzerine el-Âdil'in oğlu Mardin'den ayrıldı.

Gur Hükümdarı Gıyâseddin'in Ölümü ve Onun Ahlâk ve Gidişâtına Dair Bazı Örnekler

Gazne ve Horasan'ın bir kısmıyla diğer bazı şehirlere hâkim olan Gıyâseddin Ebû'l-Feth Muhammed b. Sâm el-Gûri bu sene cemaziyülevvel ayında (ocak - şubat 1203) öldü. Fakat ölümü gizlendi. Kardeşi Şihâbeddin bu sırada Harezmşâh'ın üzerine yürümek niyetiyle Tûs'da bulunuyordu. Tûs'da iken kardeşinin öldüğünü duydu ve derhal Herat'a hareket etti. Oraya varır varmaz receb ayında (mart - nisan 1203) kardeşi için taziye merasimi düzenledi ve Gıyâseddin'in ölümü ancak o zaman açıklandı. Gıyâseddin geride Mahmûd adında bir erkek çocuk bıraktı. Babasının ölümünden sonra ona "Gıyâseddin" lâkabı verildi. Onun hakkında pek çok şey anlatacağız.

Şihâbeddin Tûs'dan ayrılınca Merv'de Emîr Muhammed b. Cerbek'i naip bıraktı. Bunun üzerine bir grup Harezmli emîr onun üzerine hücum etti. Muhammed geceleyin onlara saldırdı ve pek azı hariç kurtulan olmadı. Esirleri ve maktûllerin başlarını Herat'a gönderdi. Bunun üzerine Şihâbeddin çöl yoluyla Harezm'e yürümek için hazırlıkların tamamlanmasını istedi. "Berfûr et-Türkî" adlı bir emîrin kumandasındaki bir askerî birliği Muhammed b. Cerbekir ile savaşmak için gönderdi. Muhammed bunu duyunca onlara karşı harekete geçti ve Merv'e on fersah mesâfede onlarla karşılaştı. Çok çetin bir savaş cereyan etti. Her iki taraftan da pek çok kişi öldürüldü. Sonunda Gurlular mağlûp oldu ve Muhammed b. Cerbek on süvariyle Merv'e girdi. Harezmîler gelip onu on beş gün boyunca muhasara ettiler. Artık şehri müdafaadan aciz kaldı ve emân diledi. Onlar da eğer yanlarına gelirse kendisine öldürmeyeceklerine dair yemin ettiler. Fakat yanlarına gider gitmez öldürdüler ve yanındaki eşya ve ağırlıkları aldılar.

Şihâbeddin bunu duyunca çok zoruna gitti. Harezmşâh ile aralarında elçiler gidip geldi, fakat anlaşma sağlanamadı. Bunun üzerine Gazne'ye dönmek istedi ve yeğeni Alp Gâzî'yi Herat'a, Felekü'l-Mülk Alâaddin Muhammed b. Ebû Ali el-Gûri'yi Firûzkûh'a vali tayin etti. Horasan'ın savaş ve ülkeyle ilgili her türlü işini ona havâle etti. Kardeşi Gıyâseddin'in oğlu Mahmûd yanına gelince onu da Bust ve İsfirar ile o yöreye vali tayin etti ve hükümdarlık dışındaki bütün görevleri ona verdi. Mahmûd babasından sonra ona ve diğer aile efradına lâyük emirlik yapamadı. İşte onun yaptığı bazı işler: Gıyâseddin'in şarkıcı bir karısı vardı. Ona âşık olmuş ve evlenmişti. Gıyâseddin ölünce Mahmûd onu yakalayarak çok fenâ halde dövdü. Oğlu Gıyâseddin ve damadını da dövdü. Mallarını mülklerini alıp Hindistan'a gönderdi. Çok perişan bir hal-

deydiler. Kadın bir medrese yaptırarak babasını, annesini ve kardeşini oraya defnetmişti. Mahmûd bu medreseyi yıktırdı. Ölülerin mezarlarını kazıp kemiklerini dışarı attı.

Gıyâseddin'in ahlâk ve yaşayışına gelince, o savaşlarda daima mu-zaffer olmuş, hiç bir zaman sancağı yere düşmemişti. Savaşa fazla teşebbüs etmezdi. Deha ve taktik sahibiydi. Cömertti, itikadı güzeldi, Horasan'da pek çok hayır müessesesi kurmuştu. Horasan'da Şâfiîler için camiler ve medreseler yaptırdı. Yollarda hankâhlar inşa ettirdi. Mükûs (gayr-ı şer'i bir vergi)'u kaldırdı. Halkdan hiç kimsenin malına dokunmadı. Ölen bir müslümanın vârisi yoksa geride bıraktığı malları sadaka olarak dağıtırdı.

Nereli olduğu bilinen bir şahıs kendi beldesinde ölürse mallarını hemşehrilerinden bir tüccara teslim ederdi. Eğer teslim edecek kimse bulamazsa kadiya teslim eder ve şeriata göre o malı alması caiz olan bir adam gelinceye kadar üzerini mühürlerdi.

Gıyâseddin bir şehre girince fakihlere, faziletli şahıslara ve bütün şehir halkına iyilik ve ihsânda bulunur, onlara hilâtler verirdi. Hazinesinden onlara her yıl tahsisat ayırırdı. Fakirlere mal dağıtırdı. Huzuruna gelen alevilere, şâirler'e ve diğer insanlara çok iyi davranırdı. Fazlu keremi boldu. Güzel yazı yazardı. Belâgat sahibi bir edip idi. Kendi hatııyla mushaflar yazarak yaptırdığı medreselere vakfederdi. Hiçbir mezhebe karşı taassubu yoktu. «Hükümdarların mezheplerde taassuba saplanması çirkindir» derdi. Fakat kendisi Şâfiî mezhebine mensuptu. Şâfiîleri diğer mezhep mensuplarına tercih etmemek ve hakları olmayan şeyleri vermemek şartıyla onlara daha fazla ilgi ve sempati duyardı.

ez-Zâhir'in Necm Kalesini Kardeşi el-Efdal'den Alması

ez-Zâhir Gâzî bu sene Necm Kalesi'ni kardeşi el-Efdal'den aldı. el-Efdal 597 (1200 - 1201) yılında yaptıkları anlaşmada el-Âdil'den burayı almıştı. Bu sene el-Âdil Serûc, Hamalîn ve Ra'su Ayn'ı el-Efdal'den almış ve el-Efdal'in elinde sadece Sumeysat ve Necm Kalesi kalmıştı. ez-Zâhir ona haber gönderip Necm Kalesini istedi ve amcası el-Âdil'e aldığı yerleri geri vermesi için tavassutta bulunacağını söyledi. Fakat el-Efdal razı olmadı. ez-Zâhir de üzerine yürüyeceğini söyleyerek tehdid etti. el-Efdal şaban ayında kaleyi teslim edinceye kadar aralarında elçiler gidip geldi. el-Efdal Necm Kalesine karşılık birkaç köy ve para istediye de ez-Zâhir vermedi. Pek çok şehri olduğu halde Necm Kalesi

gibi önemsiz bir kaleyi almak için kardeşini sıkıştırması bir melike yakışmayacak çirkin bir olaydı. Bir melikten duyulabilecek en çirkin davranışlardan biri de budur.

el-Âdil'e gelince, Serûc ve Ra'su Ayn'ı el-Efdal'den alınca, o da annesini gönderip buraları geri vermesini istedi. Fakat el-Âdil annesinin tavassutunu reddetti ve onu eli boş geri gönderdi. Böylece Salâhaddin'in ailesi babalarının Atabeg ailesine yaptığı hareketten dolayı cezalandırılmış oldu. Çünkü Salâhaddin 580 (1184) yılında Musul'u muhasara edince şehrin hâkimi muhasaradan vazgeçmesi için annesiyle Nûreddin'in kızını Salâhaddin'in yanına göndermiş, ancak o kabul etmemişti. İşte bu yüzden oğullarının başına bu hadise geldi ve Salâhaddin'in karısı eli boş döndü.

el-Efdal amcası ve kardeşinin elindeki yerleri aldığını görünce Malatya, Konya ve bu ikisi arasındaki yerlerin hâkimi olan Rûkneddin Süleyman b. Kılıç Arslan'a haber gönderip itaat arzettiğini ve hizmetine girerek beldesinde adına hutbe okutmak ve adına para bastırmak istediğini bildirdi. Rûkneddin de kabul etti ve el-Efdal'e hilat gönderdi. el-Efdal bu hilati giyerek 600 (1203 - 1204) yılında Sümeysat'ta Rûkneddin adına hutbe okuttu ve onun saflarına katıldı.

Gürcülerin Duvin'i Ele Geçirmeleri

Gürcüler bu sene Azerbaycan'a bağlı Duvin'i istilâ ettiler. Şehri yağmalayarak halkın malını ve canını mübah saydılar. Halkdan pek çok kişiyi öldürdüler. Duvin ve Azerbeycan'ın tamamı Emir Ebû Bekir b. Pehlivan'a aitti. Ebû Bekir her zamanki gibi gece gündüz içkiyle meşgûldü ve daima sarhoş olup hiç ayılmazdı. Ne ülkenin ve ne de halkın ve askerlerin işleriyle ilgilenirdi. Bütün bunları zihninden atmıştı ve hiç bir şeyi dert edinmiyordu. O bölge halkı Ebû Bekir'e münacaat ederek pek çok defa yardım istemiş ve Gürcülerin ülkelerine defalarca saldırdığını ve yağmaladığını bildirmişti. Sanki halk bunları hiç duymayan bir kaya parçasına söylüyordu. Gürcüler bu sene Duvin'i muhasara edince bir topluluk gidip yardım istedi. Fakat Ebû Bekir onlara hiçbir yardımda bulunmadı. Kendi emirleri de: «Bu ihmâlkârlığın ve işi ağırdan almanın sonu iyi değildir» diyerek onu ikaz ettilerse de onların ısrarlı ikazlarına da kulak asmadı. Halk uzun zaman muhasara edilince güçsüz düştü ve şehri müdafaadan aciz kaldı. Neticede Gürcüler şehri silâh zoruyla ele geçirdiler ve anlattığımız işleri yaptılar.

Gürcüler Duvin'de yerleştikten sonra orada kalan halka iyi davrandı. Allah Taâlâ müslümanlara merhamet etti, sınırlarını muhafaza ve müdafaa edeceklerin işini kolaylaştırdı. Özellikle bu yöre düşman istilâsına ve yağmacılığa açıktı. «**Biz Allah'ın kullarıyız ve yine O'na dö-neceğiz**». Gürcülerin Duvin halkına neler yaptıklarını, onları nasıl öldürdüklerini ve esir ettiklerini duyunca tüylerimiz ürperdi.

el-Melikü'l-Âdil bu sene el-Azîz'in oğlu ve Mısır meliki olan Muhammed'i Urfa'ya getirtti. Sebebi şu idi: Yukarıda zikrettiğimiz gibi el-Âdil Mısır'da onun adına okunmakta olan hutbeye son verince babasının adamlarının onun etrafında toplanarak kendisi için tehlikeli olaylara sebep olmasından korktu. Bu sebeple 598 (1201 - 1202) yılında onu Mısır'dan Dımaşk'a, bu sene de Urfa'ya gönderdi. Melik Muhammed bütün erkek ve kız kardeşleri, annesi ve yakınlarıyla Urfa'da kaldı.

Şâfiî fakîhi Şeyh Verihüddin Muhammed b. Mahmûd el-Mervezi bu sene receb ayında öldü. Vâhidüddin'in şâfiî olmasına o sebep olmuştu.

"el-Müstemli" adıyla tanınan Şâfiî fakîhi Ebu'l-Fütûh Ubeydullâh b. Ebû'l-Muammer de bu sene Bağdâd'da öldü. Güzel yazısı vardı.

Halife en-Nâsır Lidinillâh'ın annesi Zümrüt Hatun da bu sene rebiyülâhir ayında öldü. Cenazesi saraydan dışarı çıkarıldı ve bütün halk namazını kıldı. Kendisi için yaptırdığı türbede defnedildi. İyilikleri çoktu.

HİCRET'İN ALTI YÜZÜNCÜ (M. 1203 - 1204) YILI OLAYLARI

Harezmşâh'ın Herat'ı İkinci Defa Muhasara Etmesi

Harezmşâh Muhammed bu sene receb ayının birinci günü (5 Mart 1204) Herat üzerine yürüyerek muhasara etti. Gazne meliki Şihâbeddin el-Guri'nin kız kardeşinin oğlu Alp Gazi oradaydı. Şihâbeddin ile barış konusunda bazı yazışmalar olduysa da anlaşma sağlanamadı. Şihâbeddin Hindistan üzerine gazaya çıkmak maksadıyla Gazne'den Lahor'a gitmişti. Harezmşâh şaban ayının sonuna (2 Mayıs 1204) kadar muhasaraya devam etti.

Savaş devam ediyor ve her iki taraftan da pek çok kişi öldürülüyordu. Öldürülenler arasında Horasan reisi de vardı. Değerli bir zat olup Meşhed-i Tûs da ikâmet ediyordu. el-Hüseyn b. Harmil de iktâî olan Gürzbân'daydı. Harezmşâh'a haber gönderip: «Bana asker gönder, fil-leri ve Şihâbeddin'in hazinelerini onlara teslim edelim» dedi. O da seçkin askerlerinden bin süvariye Gürzbân'a gönderdi. Fakat el-Hüseyn b. Harmil el-Hüseyn b. Muhammed el-Mergâni'yi yanına alarak onların karşısına çıkıp az sayıda süvari hariç hepsini öldürdü. Bunu öğrenen Harezmşâh ne yapacağını şaşırdı ve asker gönderdiğine pişman oldu. Alp Gazi'ye haber göndererek şehirden çıkıp huzuruna gelmesini ve oradan uzaklaşması için kendisine sultanlara layık hizmette bulunmasını istedi. Fakat Alp Gazi kabul etmedi. Tam bu sırada Alp Gazi hastalandı ve hastalığı giderek şidetlen- di. Hastalığıyla meşgûl olurken Harezmşâh'ın şehri ele geçirmesinden korktu ve Harezmşâh'ın teklifini kabul etti. Anlaşmaya bağlı kalacağına dair ondan yemin aldı ve değerli hediyeler gönderdi. Hizmette bulunmak üzere şehirden ayrıldığı sırada ölü olarak yere yığıldı. Fakat hiç kimse bundan haberdar olmadı. Harezmşâh da oradan ayrıldı ve mancınukları yakarak Serahs'a gitti. Orada ikâmet etti.

Şihâbeddin'in Hindistan'dan Dönmesi, Harezm'i Muhasarası ve Hitaylar Karşısında Mağlûp Olması

Şihâbeddin el-Gûrî bu sene ramazan ayında (mayıs 1204) Hind seferinden Horasan'a döndü. Sebebi şudur: Şihâbeddin Harezmşâh'ın Herat'ı muhasara ettiğini ve oradaki nâibi Alp Gazi'nin öldüğünü duyunca Harezmşâh'a öfkelenerek geri döndü. Meymend'e varınca Harezm'e yürümek gayesiyle başka bir yola saptı. Bunun üzerine Harezmşâh ona haber gönderip: «Dön de savaşalım. Aksi halde ben Herat'a ve oradan da Gazne'ye yürüyeceğim» dedi.

Harezmşâh Serahs'dan Merv'e giderek bir süre şehrin dışında bekledi. Şihâbeddin cevâbi mektubunda: «O zaman olduğu gibi belki yine mağlûp olursun. Fakat Harezm bizi bir araya toplar.» dedi. Bunun üzerine Harezmşâh askerlerini dağıttı. Topladığı yemleri yaktıktan sonra Harezm'e Şihâbeddin'den daha erken varmak için yola çıktı. Ondan daha erken davranıp yolu kesti ve su akıttı. Bu yüzden Şihâbeddin yola giremedi. Yolların geçilecek hale gelmesi ve Harezm'e gidebilmek için kırk gün bekledi. İki ordu Karasu'da karşılaştı ve aralarında çok çetin bir savaş cereyan etti. Her iki taraftan da pek çok kişi öldürüldü. Öldürülen Gurlular arasında el-Hüseyn el-Merganî ve diğer bazı zevat da vardı. Harezmlilerden de birçok kişi esir düştü ve Şihâbeddin'in emriyle öldürüldüler.

Harezmşâh Hitay Türklerine haber gönderip yardım istedi. Onlar o sırada Maverâünnehr'e hâkim idiler. Hazırlanıp Gurlu topraklarına girdiler. Şihâbeddin bunu duyunca Harezm'den uzaklaştı. İki tarafın öncüleri 1 Safer 601 (28 Eylül 1204) tarihinde Endhûy'da karşılaştılar. Aralarında öldürülenler olduğu gibi pek çok kişi de esir düştü. Ertesi gün Hitaylar Şihâbeddin'in karşı koyamayacağı kadar büyük kuvvetle ansızın yetiştir. Müslümanlar büyük bir bozguna uğradılar. Mağlûp olup da geri çekilen ilk şahıs Talekan hâkimi el-Hüseyn b. Harmil idi. Halk da onu takip ederek geri çekildi. Şihâbeddin az sayıdaki adamıyla kaldı. Yorulan ve hareket edemez duruma düşen dört fili bizzat kendisi öldürdü. Şihâbeddin yanındakilerle Endhûy'a girdi. Kâfir Hitaylar onu muhasara ettiler. Sonunda kendilerine başka bir fil vermesi şartıyla anlaştılar. O da fili verip kurtuldu.

Bütün ülkede Şihâbeddin'in öldürüldüğüne dair haberler yayıldı. Bu konuda pek çok şâyia çıktı. Sonra yedi kişiyle Tâlekan'a vardı. Askerlerinin çoğu öldürülmüş, hazinelerinin hepsi yağmalanmıştı. Hazinesinden hiç bir şey kalmamıştı. Bu sebeple Tâlekan hâkimi el-Hüseyn b. Harmil ona çadırlar ve ihtiyac duyduğu diğer eşyayı gönderdi. Şihâbeddin

oradan Gazne'ye döndü. el-Hüseyn b. Harmil'i de yanında götürdü. Çünkü ona el-Hüseyn'in savaş sırasında geri çekildiğinden dolayı çok korktuğu ve: «Eğer sultan giderse ben de Harezmsâh'ın yanına kaçayım» dediği söylenmişti. Bu sebeple onu da yanında götürdü ve emîr-i hâcib tayin etti.

Şihâbeddin'in öldüğüne dair haberler çıkınca Şihâbeddin'in satın aldığı bir memlûkü Tâceddin Eldiz adamlarını toplayarak Gazne Kalesine çıkmak için harekete geçti. Fakat kale mustahfızı ona mâni oldu ve evine dönerek orada bekledi. Halaçlar ve diğer bozguncular ülkede fitne fesad çıkardılar. Yolları kestiler, pek çok kişiyi öldürdüler. Şihâbeddin Gazne'ye dönünce Eldiz'in yaptıklarını öğrendi ve onu öldürmek istedi. Diğer memlûkler ona şefaathçi oldular da salıverildi. Sonra Şihâbeddin'den özür diledi. Şihâbeddin ülkesinde dolaşarak adı geçen bozgunculardan pek çok kişiyi öldürdü.

Şihâbeddin'in Aybeg Balter adında başka bir memlûkü daha vardı ve savaştan sağ salım çıkarak Hindistan'a vardı. Multan'a giderek sultanın oradaki naibini öldürüp şehri zapt etti. Sultanın hazinesine ait mallara da el koydu ve halka çok kötü davranarak onların mallarını da müsadere etti. Ayrıca: «Sultan öldürüldü, şimdi sultan benim» dedi. Onu bu işe teşvik eden şahıs Ömer b. Yezân adlı bir zındık idi. Aybeg onun her emrini yerine getiriyordu. Bozguncu taifesini toplayarak halkın mallarını yağmalayıp yollardan emniyeti kaldırdı. Bunu duyan Şihâbeddin hemen Hindistan üzerine sefere çıktı. Aybeg'in üzerine asker sevk ederek onu ve Ömer'i yakalattı. Her ikisini de çok kötü bir surette öldürdü. Onları destekleyenleri de öldürdü (cemaziyülâhîr 601 / ocak - şubat 1205). Şihâbeddin maktûlleri görünce: «Allah ile peygamberine karşı harbeden ve yeryüzünde fesad çıkaranların cezası öldürülmek, asılmak, çaprazvari elleri ve ayakları kesilmek yahut o yerden sürülmektir. Bu onları yeryüzünde rüsvâ etmek içindir. Onlara ahirette de büyük azap vardır.» (Mâide sûresi, 5/33). meâlindeki âyet-i kerimeyi okudu. Sonra bütün ülkede tellâl çağırıp Hitaylarla savaşmak ve intikâm almak için hazırlanılmasını emretti.

Başka bir rivayete göre onun mağlûp olmasının sebebi şudur: Şihâbeddin Harezmsâh'den Hitayların üzerine yürürken yolu üzerindeki çölde su az olduğu için askerlerini dağıtmıştı. Hitaylar çöl yolu üzerindeydiler. Şihâbeddin'in adamlarından kim gelirse üzerine hücum ederek öldürüyor ve esir alıyorlardı. Kurtulanlar da ülke içlerine çekiliyorlardı. Bu yüzden hiç kimse geri dönüp de bu durumu onlara haber vermedi. Şihâbeddin de yirmi bir süvariyle artçı askerleri arasında bu olaydan habersizce geldi. Çölde çıkınca dinlenmiş vaziyetteki Hitaylarla karşılaştı.

Halbuki kendisi ve adamları yorgun ve bitkin haldeydi. Üstelik Hitayların sayısı onlardan kat kat fazlaydı. Gün boyu onlarla savaştı ve kendini müdafaa etti. Hitaylar onu Endhûy'da muhasara ettiler. Birkaç gün içinde aralarında on dört savaş oldu. Bunlardan biri ikindiden ertesi günün sabahına kadar sürdü. Şihâbeddin daha sonra bir askeri birliğini geceleyin gizlice gönderdi. Onlara sabahleyin adeta ülkesinden yardıma gelen askerlermiş gibi geri dönmelerini söyledi. Onlar bu şekilde hareket edince Hitaylar korktular. Semerkand'ın müslüman hâkimi onlara itâat etmişti, fakat Şihâbeddin'i yenmeleri halinde müslümanların başına büyük bir felâket gelmesinden korktu ve Hitaylara: «Siz Şihâbeddin'i çölden çıktığı andaki durumundan daha zayıf bir halde asla bulamazsınız. O kadar yorgun ve zayıf durumda ve az sayıda askeri olmasına rağmen onu mağlûp edemedik. Halbuki şimdi yardımcı kuvvetler geldi. Siz onun her taraftan gelen askerleriyle karşı karşıya kalacaksınız. O zaman kurtulmanın yollarını arayacağız, fakat kurtulamayacağız. Şihâbeddin ile barış yaparsak daha doğru olur» dedi. Onlar da kabul edip barış talebinde bulundular.

Semerkant hâkimi Şihâbeddin'e gizlice haber gönderip bu durumu anlattı ve ona önce barışa razı olmamasını fakat sonra kabul etmesini istedi. Hitayların elçileri gelince Şihâbeddin önce kabul etmedi ve yardımcı birliklerin gelmesini beklediğini söyleyerek kuvvetliymiş gibi göründü. Söz uzadı ve sonunda Hitayların nehri geçerek Şihâbeddin'in topraklarına girmemesi, onun da Hitayların topraklarına girmemesi şartıyla anlaşma yaptılar. Hitaylar geri giderken Şihâbeddin de bu felâketten kurtulup ülkesine döndü. Geri kalan olaylar ise daha önce anlatıldığı gibi oldu.

Horasan'da Bir Bâtını Taifesinin Öldürülmesi

Bu sene Horasan'daki Bâtınîlerin lideri, Şihâbeddin el-Gûri'ye bir elçiyle mektup gönderdi. Şihâbeddin mektubun muhtevasına öfkelenerek Gurlu ülkesinin mütevellisi olan Alâaddin Muhammed b. Ebu Ali'ye bir orduyla onların üzerine yürümesini ve beldelerini muhasara etmesini emretti. O da derhal büyük bir orduyla Kuhistan'a hareket etti. Zevzen hâkimi bunu duyunca Alâaddin'in yanına giderek onun saflarına katıldı ve Harezmsâh'ın hizmetinden ayrıldı. Alâaddin Kâyin şehri önlerinde ordugâh kurarak Bâtınîlere ait olan bu şehri muhasara etti. Halkını sıkıştırdı. Bu sırada ileride zikredeceğimiz gibi Şihâbeddin'in

ölüm haberi geldi. Alâaddin de şehir halkından altmış bin dinar-ı rükniyye alarak onlarla anlaşış oradan uzaklaştı. Kâhek Kalesine yürüyüp orayı ele geçirdi ve muharipleri öldürüp kadın ve çocukları esir aldı. Oradan Herat'a sonra da Firûzkûh'a gitti.

İstanbul'un Lâtinler Tarafından Zaptı

Latinler bu sene İstanbul'u Rumların elinden aldılar ve Bizans hâkimiyetine son verdiler. Bunun sebebi de şu idi: İstanbul'daki Bizans imparatoru Fransa kralının kız kardeşiyle evlendi. Fransa kralı Frankların büyük krallarındandı. İmparator ondan bir erkek çocuk sahibi oldu. Sonra kardeşi imparatorun üzerine hücum ederek onu yakaladı ve şehri elinden aldı. Gözlerine mil çekerek hapsetti. Bunun üzerine onun oğlu kaçarak dayısının yanına gitti ve amcasına karşı ondan yardım istedi. Tam bu sırada çok sayıda Frank Kudüs'ü müslümanların elinden kurtarmak gayesiyle Suriye'ye gitmek için toplanmıştı. İmparatorun oğlunu yanlarına alarak amcasıyla aralarındaki meseleyi halletmek için İstanbul üzerine yürüdüler. Onların başka bir niyetleri yoktu. Franklar İstanbul'a varınca amcası Rum askerleriyle onların üzerine yürüdü. 599 yılı receb ayında (mart - nisan 1203) aralarında savaş oldu. Sonunda Rumlar mağlûp olarak şehre geri döndüler. Lâtinler de onlarla birlikte şehre girdiler. İmparator çevredeki şehirlere kaçtı. Başka bir rivayete göre ise imparator şehir dışında Franklarla savaştı. Onlar imparatoru şehirde muhasara ettiler.

İstanbul'daki Rumların bir kısmı imparatorun oğlunun tahta geçmesini istiyorlardı. Bu sebeple şehri ateşe verdiler. Halk onunla meşgûl olurken şehrin kapılarından birini açtılar. Lâtinler de buradan içeri girince imparator kaçarak dışarı çıktı. Lâtinler bu genci imparator ilan ettiler. Ancak o hükümdarlık yapacak durumda değildi. Babasını hapishaneden çıkardılar. Halka ağır vergiler koydular ve ödemeleri mümkün olmayacak paralar istediler. Kiliselerin mallarını, altınları, külçe halindeki altın ve gümüşleri ve diğer eşyayı, hatta ikonaları dahi aldılar. Bu ikonalar Hz. İsa ve havâriilerin tasvirleri değildi. Aynı şekilde incilleri de aldılar. Bu davranış Rumların çok zorlarına gitti. Bundan dolayı çok öfkelenildiler ve genç yaştaki imparatorun üzerine saldırarak öldürdüler. Lâtinler de şehirden çıkarak kapıları kapattılar. Bu hadise h. 600. yılın zilhicce ayında (temmuz - ağustos 1204) olmuştu. Lâtinler de dışarı çıkıp Rumları muhasara ettiler ve gece gündüz hiç ara vermeden çarpışmaya devam ettiler. Rumlar çok güçsüz hale düşmüşlerdi. Hemen Konya ve diğer şehirlere hâkim olan Sultan Rükneddin Süleyman b. Kılıç Ars-

lan'a haber gönderip yardım istediler. Fakat sultan yardım imkânı bulamadı.

İstanbul'da çok sayıda Lâtin ikâmet ediyordu. Sayıları yaklaşık otuz bin idi. Fakat şehir büyük olduğu için göze çarpmıyorlardı. Bunlarla şehir dışındaki Franklar işbirliği yaparak şehre hücum ettiler. Şehri ikinci defa ateşe vererek şehrin dörtte birini yaktılar. İçerdeki Lâtinler kapıları açınca dışarıdakiler de içeri girdiler ve Rumları üç gün boyunca kılıçtan geçirdiler. Evlerine girerek Rumları öldürüp mallarını yağmaladılar. Böylece Rumların hepsi ya öldürüldü, ya da hiç bir şeyi olmayan fakir insanlar haline düştüler. Rumların ileri gelenlerinden müteşekkil bir cemaat Büyük Ayasofya kilisesine girdiler. Lâtinler de oraya gelince patrik, papaz ve rahiplerden oluşan bir topluluk ellerinde incillerle ve haçlarla onları karşılayıp incil ve haçın hürmetine kendilerine dokunulmamasını istediler. Fakat onlar hiç aldırış etmediler. Hepsini öldürerek kiliseyi yağmaladılar.

İstanbul'u üç Frank kralı işgâl etmişti. Birincisi Venedik doge'u Enrico Dandalo idi. O gemilerin sahibiydi ve Lâtinler onun gemileriyle İstanbul'a gelmişlerdi. Yaşlıydı ve gözleri görmüyordu. Ata binince atın gemini başkası tutarak götürürdü. İkincisi Markis (Marquis of Mentferat) olup o da Fransızların lideriydi. Üçüncüsü ise Flandre kontu Boudouin idi. Bunun askerleri daha çoktu. İstanbul'u işgâl edince hükümdarlık için kur'aya başvurdular. Kur'a Kont Baudouin'e isabet etti. Kur'ayı ikinci ve üçüncü defa çektiler, yine ona çıkınca onu hükümdar yaptılar. «Allah mülkü dilediğine verir ve dilediğinden alır» Kur'a sonucu Kont Baudouin İstanbul ve civarına hâkim oldu. İkritaş (Girit?) ve Rodos gibi adalar Venedik doge'na, İznik ve Lâzik (İzmit?) gibi Halic'in doğusundaki şehirler de Markis'e ait olacaktı. Fakat İstanbul dışında hiç bir yere sahip olamadılar. Geri kalan yerlerdeki Rumlar teslim olmadı. Bizans imparatorunun Halic'in doğusunda kalan ve Rükneddin Süleyman'ın ülkesine sınır olan yerlerdeki toprakları -İznik ve Lâik (İzmit?) de bunlar arasındadır- na gelince orayı Laskaris adlı büyük bir Rum kumandanı istilâ etmişti. Bu beldeler bugün de onun hâkimiyetindedir.

Musul Hâkimi Nûreddin'in el-Âdil'in Askerleri Karşısında Mağlûp Olması

Musul hâkimi Nûreddin Arslanşâh bu sene 20 şevval (21 Haziran 1204) günü el-Âdil'in askerleri karşısında mağlûp oldu. Sebebi şu idi: Nûreddin ile Sincar hâkimi olan amcası Kutbeddin Muhammed b. Zen-

gi arasında başlangıçta köklü bir düşmanlık vardı, ancak daha sonra mütefik oldular ve daha önce anlattığımız gibi 595 yılında (1198 - 1199) birlikte Meyyafârikîn'e gittiler. Mısır, Dımaşk ve el-Cezîre'ye hâkim olan el-Melikü'l-Âdil bu sene Kutbeddin'e haber gönderip onu kendi tarafına çekmeye çalıştı. O da onun tarafına geçerek adına hutbe okuttu. Nûreddin bunu duyunca şaban ayı sonunda (2 Mayıs 1204) Kutbeddin'e ait olan Nusaybin'e giderek şehri muhasara ve zapt etti. Ancak kaleyi birkaç gün daha muhasara etti. Nûreddin muhasaraya devam edip kaleyi zapt etmek üzereyken Erbil hâkimi olan Muzafferüddin Gökbörü b. Zeyneddin Ali'nin Musul'a bağlı yerlere saldırıp Ninova'yı yağmalayarak mahsulü ateşe verdiğini duydu. Musul'u muhafazayla görevli nâibinden bu haberi alan Nûreddin Erbil'e giderek şehrin hâkimini cezalandırmak niyetiyle Nûsaybin'den Musul'a hareket etti. Beled şehrine varınca Muzafferüddin beldesine döndü. Kendisine anlatılanların doğru olup olmadığını tahkik eden Nûreddin anlatılanlardan daha fazlasının yapılmış olduğunu öğrendi. Bunun üzerine Beled'den Tell-A'fer'e giderek orayı kuşattı. Şehri ele geçirip işlerini yoluna koydu ve 17 gün şehir önlerini de kaldı.

el-Melikü'l-Eşref Mûsâ İbnu'l-Melikü'l-Âdil de Kutbeddin'e yardım etmek için Harran'dan Ra'su Ayn'e gitmişti. el-Melikü'l-Eşref Mûsa, Erbil hâkimi Muzafferüddin, Hısn Keyfa ve Âmid hâkimi, Cezîret İbn Ömer hâkimi ve diğer bazı emirler Nûreddin'in beldelerinden her hangisi birini zapt etmesine mani olmak için ittifak etmişlerdi. Çünkü hepsi ondan korkuyorlardı. Fakat Nûreddin Nûsaybin'den ayrılınca Eşref oraya gitti. Hısn Keyfâ hâkimi, Cezîret İbn Ömer hâkimi ve Dârâ hâkimi de onun yanına geldiler. Buradan hep birlikte Busrâ yakınlarındaki el-Bak'â'ya gittiler. Nûreddin de Tell-A'fer'den Kefer Zemmâr'a gitti ve onları dağıtmak için oyalama politikası takip etmeye karar verdi. Bu sırada Cûrdik adlı memlûkünden mektup aldı. Onu istihbarat için göndermişti. Cûrdik onları Nûreddin'in gözünde küçülttü ve onlara karşı hırsını kamçıladi. Cûrdik mektubunda: «Eğer izin verirsen ben tek başıma onların karşısına çıkarım» diyordu. Bunun üzerine Nûreddin Bûşra'ya yürüdü. Ertesi gün öğle vaktinde oraya vardı. Şiddetli sıcaklarla karşılaşmışlar ve adamları yorulmuştu. Bu yüzden onlara bir saat sürmeyecek kadar yakın bir mesafede konakladı.

Bu sırada düşman kuvvetlerinin harekete geçtiğini duydu ve hemen adamlarıyla onların üzerine yürüdü. Fakat onların izine bile rastlamadı ve ordugâhına geri döndü. Askerleriyle orada konakladı. Sonra askerlerin çoğu yem ve ihtiyaç duydukları şeyleri almak için köylere dağıldılar. Bu sırada düşmanlarının kendi üzerine geldiğini öğrendi. Nûreddin de askerleriyle yola çıkarak onlara doğru ilerledi. Aralarında yaklaşık

iki fersah mesâfe vardı. Çok yoruldukları için konakladılar. Halbuki düşmanları dinlenmişti. Karşılaşıp savaşa tutuştular. Fakat çok geçmeden Nüreddin'in askerleri bozuldu. Kendisi de mağlûp vaziyette geri çekildi. Dört kişiyle Musul'a girdi. Ardından diğerleri de geldi. Eşref ile maiyyetindekiler ise Kefer Zemmar'da konaklayarak ülkeyi müthiş bir şekilde yağmaladılar. İşlerine yaramayacak şeyleri de imhâ ettiler. Özellikle Beled'i aşırı ölçüde yağmaladılar.

Duyduğumuz tuhaf şeylerden biri de şudur: Kadının biri yemek pişirirken her tarafın yağmalandığını dördü. Kollarındaki iki bileziği ateşe atıp kaçtı. Askerler gelip evi yağmaladılar. Evde bir yumurta bulup pişirmek için ateşe attılar. Ateşi eşeleyince o iki bileziği görüp aldılar.

Askerler uzun süre orada kaldılar. Barışı sağlamak için elçiler gidip geldi ve sonunda Tell A'fer'in iade edilmesi ve barışın daha önceki şartlar dahilinde yapılması kararlaştırıldı. Fakat Nüreddin Tell-A-fer'i iade hususunda tereddüt etti. İş uzayınca da teslim etti ve 601 yılı başlarında (ağustos - eylül 1204) anlaşmaya vardılar. Askerler de beldelerden uzaklaşıp dağıldılar.

Suriye'deki Frankların İslâm Ülkelerine Saldırmaları ve Sonra Onlarla Anlaşmaları

Çok sayıda Frank bu sene deniz yoluyla Suriye'ye geldi. İstanbul'u işgâl etmeleri de bu hususta onlara kolaylık sağladı. Gemiler Akkâ'da demir attılar. Kudüs'e giderek -orayı Allah korusun- müslümanlardan kurtarmak azim ve kararındaydılar. Akkâ'da bir müddet dinlendikten sonra yola çıkarak Ürdün yöresindeki bir çok İslâm beldesini yağma ettiler. Kadın ve çocukları esir aldılar, müslümanlara saldırarak öldürdüler. Pek çok ahlâksızlıklar yaptılar. el-Melikü'l-Âdil o sırada Dımaşk'taydı. Suriye ve Mısır diyarından asker toplamak için adam gönderdi. Kendisi de Dımaşk'dan yola çıkarak Frankların İslâm ülkelerine saldırmasına mani olmak için Akkâ yakınlarındaki et-Tûr'da konakladı. Franklar da Akkâ çayında konaklayarak Keferkennâ'ya baskın düzenleyerek oradaki halkı yakalayıp mallarını aldılar. Emirler de el-Âdil'i onların elindeki şehirlere saldırarak mallarını yağmalaması için teşvik ettiler. Fakat o istemedi. Bu yılın sonuna kadar aynı vaziyette kaldı. 401 yılında (1204 - 1205) el-Âdil ile Franklar Dımaşk ve civarıyla, el-Âdil'in Suriye'deki beldeleri üzerinde anlaşmaya vardılar, el-Âdil de Sayda, Remle ve diğer şehirlerdeki haklarından onlar için feragât etti. Nâsıra ve diğer bazı yerleri de onlara verdikten sonra Mısır'a doğru hareket et-

ti. Franklar da Hama üzerine yürüdüler. Şehrin hâkimi Nâsırüddin Muhammed b. Takiyyüddin Ömer b. Şâhinşâh b. Eyyûb onlarla savaşa girdi. Fakat yanında az sayıda askeri olduğundan Franklar onu mağlûp ettiler ve şehre kadar takip ettiler. Bunun üzerine bütün ahali onlarla savaşa tutuştu. Franklar onlardan birçok kişiyi öldürdükten sonra geri döndüler.

Gökçe'nin el-Cebel'de Öldürülmesi

Pehlivan'ın memlûkü Gökçe'nin Rey, Hemedan ve el-Cebel'i tahâkümüne altına aldığını daha önce anlatmıştık. Gökçe bu âna kadar adı geçen yerleri elinde tutmaya devam etti. Gökçe Pehlivan'ın Aydoğmuş adındaki memlûkünü de kendi yanına alarak onu önemli mevkilere getirdi ve ihsanda bulundu. Ona çok itimâd ederdi. Fakat Aydoğmuş memlûkleri ve diğer bazı şahısları toplayarak Gökçe'nin üzerine yürüdü. İki taraf karşılaşp savaşa tutuştu. Gökçe savaş sırasında öldürüldü. Aydoğmuş bütün ülkeye hâkim oldu. İsmen melik olan Özbek b. Pehlivan'ı da yanına aldı. Ülkeyi onun adına velisi sıfatıyla Aydoğmuş idare ediyordu. Aydoğmuş cesur ve kabiliyetli fakat zâlim bir insandı. Gökçe ise ahlâk ve yaşayışı güzel adil bir emirdi. Allah rahmet eylesin!

Rükneddin Kılıç Arslan'ın Ölümü ve Yerine Oğlunun Geçmesi

Malatya ile Konya arasındaki Anadolu topraklarının hâkimi olan Sultan Rükneddin Süleyman b. Kılıç Arslan b. Mesûd b. Kılıç Arslan b. Süleyman b. Kutalmış bu sene 6 zilkâde (6 Temmuz 1204) günü öldü. Kulunç hastalığına yakalanan sultan yedi gün hasta yattıktan sonra öldü. Hastalanmadan beş gün önce Ankara hâkimi olan kardeşine ihanet etmişti. Ankara müstâhkem bir şehirdi. Buraya hâkim olan kardeşi Rükneddin'e düşmandı. Rükneddin onu birkaç sene muhasara etti. Kardeşinin durumu zayıfladı, yanındaki erzak azaldı. Bu yüzden alacağı bazı yerlere karşılık Ankara'yı teslim etmeğe razı oldu. Rükneddin ülkesindeki bir kaleyi Ankara'ya karşılık ona verecekti. Sözünde duracağına dair de yemin etti. Bunun üzerine kardeşi Ankara'dan inerek şehri ona teslim etti. İki oğlu da yanındaydı. Rükneddin kardeşini yakalamak üzere adam görevlendirdi. Çocukları ile birlikte yakalayp kardeşini öldürdü. Bu hadisenin üzerinden beş gün geçmemişti ki, Rükneddin kulunç hastalığına yakalanıp öldü.

Halk Rükneddin'den sonra küçük yaştaki oğlu Kılıç Arslan'ın etrafında toplandı. 601 yılının bir bölümünü sultan olarak geçiren Kılıç Arslan daha sonra yakalanıp tahtından indirildi. Bunları ait olduğu yolda anlatacağız.

Rükneddin düşmanlarına karşı çok sert ve acımasızdı. Ülkeyi iyi idare ediyordu. Fakat halk onun itikadının bozuk olduğunu söylerdi. Rivayete göre Rükneddin felsefi bir ekole inanırdı. Bu mezhebe mensup olmakla ithâm edilen herkes ona sığınır. Sultan bu taifeye çok iyi davranır, lütuf ve ihsanda bulunurdu. Fakat akıllıydı ve halkın kendinden nefret etmemesi için bu mezhebi kamufle etmek isterdi.

Ondan naklen bana şunları anlatmışlardı: Sultanın yanındaki bir şahıs zındıklık ve felsefi ekole mensup olmakla suçlanırdı. Adam sultanın yakınlarından. Bir gün bir fakih gelip onunla münazaraya girdi. Adam felsefi inançlarından bahsedince fakih ayağa kalkıp sultanın huzurunda onu tokatladi ve ağır sözler söyledi. Rükneddin hiç müdahale etmeden sessizce dinliyordu. Fakih oradan ayrılınca bu adam sultan'a: «Böyle bir adam senin huzurunda bana karşı saygısızlık ederek, haddi aşılıyor, fakat sen hiç ses çıkarmıyorsun» dedi. Bunun üzerine sultan: «Eğer ben konuşsaydım hepimiz öldürülürdük. Senin istediğin açıklamayı yapmam mümkün değil» deyince adam da oradan ayrıldı.

Vasıt'ta Bâtınilerin Öldürülmesi

Bu sene Vâsıt'ta Bâtıniler öldürüldü. Bâtınilerin Vâsıt'da bulunmalarının ve öldürülmelerinin sebebi şudur: «ez-Zekem» adıyla tanınan Muhammed b. Tâlib b. Usayye bu sene Vâsıt'a geldi. Bu zat aslen Vâsıt'ın el-Kârûb köyündendi. Mülhid bir bâtinî olan ez-Zekem el-Herevî-oğullarının evlerine yakın bir yerde konakladı. Halk onun çevresinde toplandı ve taraftarları çoğaldı.

Onun yanına gelenlerden biri de Hasan es-Sâbüni adlı bir şâhıstı. Bu zat es-Suveyka'dan geçerken bâtinî olan bir marangozla konuşmuş ve marangozun bâtinîliğe davetini sert bir şekilde reddetmişti. Bunun üzerine marangoz kalkıp onu öldürmüştü. Halk bunu duyunca buldukları Bâtınileri öldürdüler. Sonra da İbn Usayye'nin evine yürüdüler. İbn Usayye'nin yanında pek çok kişi toplanmıştı. Kapıyı kapatıp evin damına çıktılar. Halkın kendilerine yaklaşmasına mani oldular. Bunun üzerine halk bazı evlerin damından onların damına çıktı. Evdekiler çıkış yerlerini ve kapıları kilitleyerek içeri kapandılar. Halk çatıyı deleerek içeri girdi ve evdekileri öldürüp yaktılar. İbn Usayye de öldürüldü.

Kapı açılınca bazı Bâtıniler dışarı kaçtıysa da onlar da yakalanıp öldürüldü. Bu haber Bağdâd'da duyulunca Fahreddin Ebu'l-Bedr el-Vâsıtı durumu ıslâh etmek ve karışıklıklara son vermek üzere Vasıt'a gitti.

Mahmûd'un Hadramut'taki Mirbât ve Diğer Bazı Yerleri İstilâ Etmesi

Mahmûd b. Muhammed el-Himyerî adlı bir zat bu sene Mirbât, Zafâr ve Hadramut'un diğer bazı şehirlerini ele geçirdi. Bu zat önceleri gemilerini tüccarlara kiralamak suretiyle hayatını kazanırdı. Daha sonra Mirbât hâkimine vezir oldu. Mahmûd cesur, iyi huylu ve güzel ahlâklı bir insandı. Mirbât hâkimi ölünce yerine Mahmûd geçti. Halk da ahlâk ve gidişatını beğendiği için ona itaat etti. Böylece 610 (1222 - 1223) yılında Mirbât ve Zafâr'ı yıkarak deniz sahilinde Mirbât'a yakın bir yerde yeni bir şehir inşa etti. Oradaki büyük bir tatlı su kaynağından şehre su akıttı. Şehrin çevresine de sur yaptırıp hendek kazdırdı. İyice müstahkem hale getirdiği bu şehre "el-Ahmediyye" adını verdi. Şiiri çok sevmeyen ve şâirlere çok armağan verirdi.

Çeşitli Olaylar

Bu sene bir Frank donanması Mısır diyarına hareket etti. Fûvve şehrini yağmalayarak orada on beş gün kaldılar. Mısır askerleri de Nil'in öbür kıyısında onların karşısında yer alıyordu. Fakat gemileri olmadığı için o tarafa geçemediler.

Mısır, Suriye, el-Cezîre, Anadolu, Sicilya ve Kıbrıs'ta büyük bir deprem oldu. Musul Irak ve diğer bölgeler de depremden etkilendi. Sur şehrinin surları yıkıldı ve Suriye'deki pek çok şehir de etkili oldu.

Çok sayıda Sûfi bu sene Bağdâddaki Şeyhu's-Şüyûh ribâtında toplandı. Bunlar arasında Şeyhu's-Şüyûh Abdurrahim b. İsmail'in adamlarından Ahmed b. İbrâhim ed-Dârî de vardı. Allah rahmet eylesin! Yanlarında ilâhî söyleyen ve şiir okuyan insanlar da vardı. Bu sûfiler sema sırasında adetleri olduğu üzere ayağa kalktılar. Adı geçen şeyh de büyük bir aşk ve sevinçle çoştı. Sonra baygın vaziyette yere düştü. Kaldırmak için uğraşırlarken ölmüş olduğunu gördüler. Cenaze namazını kıp defnettiler. Sâlih bir insandı.

Şâfiî fakihî Ebû'l-Fütûh Es'ad b. Mahmûd el-İclî de bu sene safer ayında İsfâhan'da öldü. Faziletli bir din âlimiydi.

Herat kadısı Ümdetü'd-Din el-Fazl b. Mahmûd b. Sâid es-Savî de bu sene ramazan ayında öldü. Yerine oğlu Sâid geçti.

HİCRET'İN ALTI YÜZ BİRİNCİ (M. 1204 - 1205) YILI OLAYLARI

Keyhüsrev b. Kılıç Arslan'ın Anadolu Topraklarını Yeğeninın Elinden Alması

Gıyâseddin b. Keyhüsrev b. Kılıç Arslan bu sene receb ayında (şubat - mart 1205) kardeşi Rükneddin Süleyman'ın ölümünden sonra oğlu Kılıç Arslan b. Rükneddin'e intikâl eden ülkesini ele geçirdi.

Gıyâseddin'in onun topraklarını zapt etmesinin sebebi şu idi: Rükneddin kardeşi Gıyâseddin'in elindeki Konya'yı ele geçirince Gıyâseddin kaçarak Suriye'ye Haleb hâkimi el-Melikü'z-Zâhir Gazînin yanına gitmiş, fakat orada hüsnü kabul görmemişti. Gıyâseddin de ilgi görmeyince onun yanından ayrılıp İstanbul'a varıncaya kadar bir çok beldeyi dolaştı. Bizans imparatoru onu iyi karşıladı, ikrâm ve ihsanda bulundu, iktâlar verdi. O da imparatorun yanında kaldı ve büyük patriklerden birinin kızıyla evlendi.

Bu patriğin İstanbul civarında bir kalesi vardı. Franklar İstanbul'u zaptedince Gıyâseddin kalede bulunan kayınpederinin yanına kaçtı. Kayınpederi onu yanında misafir etti ve: «Bu kaleye müştereken sahip olalım. Geliriyle yetinelim» dedi. O da patriğin yanında kaldı. Kardeşi yukarıda zikrettiğimiz gibi 600 (1204) yılında ölünce emirleri oğlunun etrafında birleştiler. O yörede çok fazla olan ve Türkleri onlara karşı çıktılar ve tâbi olmak istemediler. Gıyâseddin'e haber göndererek kendisini sultan yapacaklarını bildirip ülkeye davet ettiler. Gıyâseddin de hemen harekete geçip cemaziyülevvel ayında (aralık 1204 - ocak - 1205) oraya vardı ve beyleriyle buluştu. Adamları çoğaldıktan sonra Konya'yı muhasara etmek üzere harekete geçti. Rükneddin'in oğlu ve askerleri Konya'daydı. Bir askerî birliği Gıyâseddin'in üzerine gönderdiler. Bunlar Gıyâseddin'i mağlûp ettiler. Gıyâseddin hayret içindeydi, ne yap-

çağını ve nereye gideceğini bilmiyordu. Sonunda Konya yakınlarındaki küçük bir beldeye Ökrem (Meram?)'e gitti.

Fakat tam bu sırada takdir-i ilâhînin bir eseri olarak Aksaraylılar valiye karşı ayaklanarak onu şehir dışına çıkardılar ve Gıyâseddin'in parolasını söyleyerek onun hâkimiyetini ilân ettiler. Konyalılar Aksaraylıların yaptıklarını duyunca: «Biz bu işi yapmağa onlardan daha fazla lâyıkHz» dediler. Çünkü Gıyâseddin melikliği sırasında halka çok iyi davranmıştı. Onlar da Aksaraylılar gibi Gıyâseddin'in adına tezahürat yaparak yanlarındaki emîrleri kovdular ve Gıyâseddin'i çağırdılar. Gıyâseddin gelerek şehre hâkim oldu. Yeğenini ve maiyyetini hapsetti. Allah sultanlığı ona vererek bir saat içinde bütün ülkeye hâkim kıldı. Bir işin olmasını isteyince sebeplerini de hazırlayan Allah'ın şanı ne yücedir!

Malatya hâkimi olan kardeşi Kayserşâh, Rükneddin 597 (1200 - 1201) yılında Malatya'yı zapt edince oradan ayrılmış ve el-Melikü'l-Âdil'in yanına gitmişti. Çünkü yardım sağlamak gayesiyle onun kızıyla evlenmişti. el-Âdil ona Urfa'da kalmasını emretti. O da orada kaldı. Gıyâseddin'in tahta geçtiğini duyunca onun yanına gitti, fakat hüsnü kabul görmedi. Sultan ona biraz para vs. verip ülkeden ayrılmasını istedi. Kayserşâh da Urfa'ya dönerek orada ikâmet etti. Gıyâseddin tahta iyice yerleşince Sumeysat hâkimi el-Efdal de onun yanına hareket etti ve Kayseri'de karşılaştılar. Harput hâkimi Nizâmeddin de aynı şekilde Gıyâseddin'in yanına giderek onun saflarına katıldı. Böylece Gıyâseddin'in durumu kuvvetlendi, şanı şöreti arttı.

Âmid Hâkiminin Harput'u Muhasara Ettikten Sonra Geri Dönmesi

Harput İmâdeddin b. Kara Arslan'ın hâkimiyetindeydi. Ölümü üzerine yerine oğlu Nizâmeddin Ebû Bekir geçti, amcazâdesi Nâsırüddin Mahmud b. Muhammed b. Kara Arslan'a karşı yardım sağlamak gayesiyle önce Rükneddin b. Kılıç Arslan'a sonra da kardeşi Gıyâseddin'e sığındı ve ondan destek aldı.

Âmid hâkimi de el-Âdil'e sığınarak ona itaat arzemişti. Oğlu el-Melikü'l-Eşref'in Musul hâkimiyeli yaptığı savaşda onun askerleriyle Harput üzerine yürüyerek şehri kendisine alması şartıyla katılmıştı. Rükneddin'in ölümü üzerine Harput'u ele geçirme hırsına kapıldı. Bu sene el-Âdil'e müracaat ederek anlaşma şartlarını yerine getirmesini istedi. el-Melikü'l-Eşref, el-Cezire askerlerini de yanına alarak onunla beraber Sincar, Cezîret İbn Ömer ve Musul üzerinden giderek şaban ayında

(mart - nisan 1205) oraya vardı. Ramazan ayında (nisan - mayıs 1205) şehrin varoşlarını teslim aldılar. Harput hâkimi Gıyâseddin Anadolu'ya hâkim olduktan sonra onun yanına giderek saflarına katılmış ve ona itâat arzemişti. Âmid hâkimi Harput önlerinde konaklayınca şehrin hâkimi Gıyâseddin'e müracaat ederek onları uzaklaştırmak için asker göndermesini istedi. O da altı bin süvariden oluşan büyük bir orduyu Sümeysat hâkimi el-Melikü'l-Efdal Ali b. Salâhaddin ile beraber Harput'a gönderdi. Bu ordu Malatya'ya varınca Âmid hâkimi ve maiyyetindeki Harput'tan ayrılarak sahraya indiler. "Buhayratu Semnîn" adıyla tanınan bir gölcüğü muhasara altına aldılar. Burada birisi Harput hâkimine ait olmak üzere iki kale vardı. Harput hâkiminin kalesini muhasara ederek 2 zilhicce (22 Temmuz 1205) günü zapt etti.

Harput hâkimi Anadolu (Selçuklu) kuvvetleriyle Harput'a geldi. Âmid hâkimi de Buhayra'dan ayrılarak zapt ettiği kaleyi müstahkem hale getirdi. Noksanlarını giderdi. Sonra bir merhale gidip konakladı. Harput hâkimiyle aralarında elçiler gidip geldi. Anadolu'dan gelen askerler Buhayra'yı almak istiyordu. Fakat Âmid hâkimi direniyordu. İş uzayınca kale Âmid hâkiminin elinde kaldı. İki ordu oradan ayrılarak her biri kendi ülkesine gitti.

Bağdâd'da Çıkan Karışıklıklar

Bağdâd'da 17 ramazan (8 Mayıs 1205) tarihinde Bâbu'l-Ezec halkıyla el-Me'mûniyye halkı arasında olaylar çıktı. Sebebi şu idi: Bâbu'l-Ezec halkı bir yırtıcı hayvan öldürmüştü. Onu şehirde dolaştırmak istediler. Fakat el-Me'mûniyye halkı bırakmadı. Bu yüzden iki taraf arasında el-Bustânu'l-Kebîr (Büyük Bostan) yakınlarında olaylar çıktı. Pek çok kişi yaralandı. Çok sayıda insan öldürüldü. Sâhibü'l-bâb olayları yatıştırmak için gittiyse de atı yaralandı ve geri döndü.

Ertesi gün el-Me'mûniyye halkı Ba'bu'l-Ezec üzerine yürüdüler iki taraf kılıç ve oklarla çok şiddetli bir savaşa tutuştular. Ortalık kızıştı. Onlara yakın yerdeki evler yağmalandı. er-Rukn İbn Abdi'l-Kadir ve Yusuf el-Ukab halkı yatıştırmaya çalıştılar. Türkler olay yerine hareket ettiler ve Manzara'nın aşağısında gecelemeye başladılar. Bunun üzerine olay çıkaranlar toplanmaya cesaret edemediler. Böylece sükûnete kavuştular.

Bağdâd'ın Batı tarafında Katuftâ ile el-Karye halkı arasında da aynı şekilde bir yırtıcı hayvanın öldürülmesinden dolayı 20 ramazan (11 Mayıs 1205) tarihinde büyük olaylar çıktı. Katuftalılar yırtıcı hayvanın

başına toplanıp onu mahallelerde dolaştırmak istediler. Fakat el-Karye halkı onların yanlarından geçmesine mani oldular. Bu yüzden savaşa tutuştular. Birkaç kişi öldürüldü. Bunun üzerine Divan'dan olayları yatıştırmak ve halkı olaylardan uzak tutmak için asker gönderildi de karışıklıklar son buldu.

9 ramazan (30 Nisan 1205) günü de Sûkü's-Sultan halkıyla el-Câferiyye halkı arasında olaylar çıktı. Olay şöyle başladı: İki mahalleden birer kişi birbirlerine düşmanca davranıp münakaşa ettiler. Sonra da her biri diğerrinin efendisini tehdid etti. Bunun üzerine iki mahalle halkı toplanıp el-Ca'feriyye kabristanında savaşa tutuştular. Sonunda yine Divan'dan gönderilen askerler ortalığı teskin etti. Olaylar çoğalınca halifenin büyük memlûklerinden biri bu işle görevlendirildi. O da yanına büyük bir topluluğu alarak şehirde dolaştı. Olaylara karıştıklarından şüphelenilen bir kişiyi öldürünce halk sakinleşip ortalık yatıştı.

Gürcülerin İslâm Beldelerine Saldırması

Gürcüler bu sene Azerbaycan yöresinden İslâm beldelerine saldırdılar. Fitne ve fesad çıkararak şehirleri yağmaladılar ve pek çok kadın ve çocuğu esir aldılar. Daha sonra Ahlat üzerine baskın düzenlediler ve İslâm beldelerinden geçerek Malazgird'e kadar geldiler. Hiç bir müslüman çıkıp da onlara mani olmadı. Ülkeyi köşe bucak arayıp yağmaladılar. Kadın erkek bütün ahaliyi esir aldılar. Onlar ne zaman ilerlese müslüman askerler geri çekiliyordu. Gürcüler daha sonra geri döndüler. Allah Taâlâ İslâma ve müslümanlara acıdı ve ülkelerini himâye edecek, sınır boylarını koruyacak ve düşmanlarıyla cihâd edecek insanlar gönderdi.

Gürcüler bu sene Ahlat'ı da yağmaladılar. Erciş ve çevresine kadar geldiler. Şehri yağmalayıp çocuk ve kadınları esir aldılar. Beldeleri tahrip ettiler. Sonra Ahlat'a bağlı Hısnu't-Tin'e gittiler. Burası Erzenu'r-Rum sınırındaydı. Bunun üzerine Ahlat hâkimi askerlerini toplayıp Erzenu'r-Rûm hâkimi Kılıç Arslan'ın yanına gitti ve Gürcülere karşı yardım istedi. O da bütün askerlerini onunla beraber gönderdi. Bu ordu Gürcüler üzerine yürüyerek onlarla savaştı. Gürcüler mağlûp oldular. Önde gelen büyük kumandanlarından küçük Zekerıyya (Zakari) da ölümler arasındaydı. Bu gürcü kuvvetlerinin baş kumandanı o idi. Müslümanlar Gürcülerin yanında bulunan silâh, at, vs.'yi ganimet aldılar. Pek çok kişiyi öldürdüler. Bir o kadarını da esir aldılar ve bilâhère ülkelerini döndüler.

Mekke ve Medine Emîrleri Arasındaki Savaş

Mekke emiri Katâde el-Hasenî ile Medine emiri Sâlim b. Kasım el-Hüseynî arasında savaş oldu. Her ikisinin emrinde çok sayıda insan vardı. Çok çetin bir savaş cereyan etti. Savaş Medîne yakınlarındaki zül-huleyfe'de vukû buldu. Katâde Medine'yi zapt etmek üzere yola çıkmıştı. Sâlim ise önce el-Hacara'ya (sakinlerine salât ve selâm olsun) giderek orada namaz kılıp dua ettikten sonra onunla karşılaştı. Neticede Katâde mağlûp oldu. Sâlim Mekke'ye giderek onu muhasara etti. Bunun üzerine Katâde Sâlim'in yanındaki emirlere haber gönderip onları Sâlim'e karşı tahrik etti. Onlar da Katâde'nin tarafına geçerek onunla anlaştılar. Sâlim bu durumu görünce Medine'ye dönmek üzere oradan ayrıldı. Katâde'nin durumunu takviye ederek geri dönmüş oldu.

Çeşitli Olaylar

Bu sene 14 cemaziyülâhir (4 Şubat 1205) cuma günü veliâhd adına okunmakta olan hutbeye son verildi. Vezir Nasîrüddin Nâsır b. Mehdi er-Râzî'nin evinde okunan bir yazı açıklandı. Bu yazı veliaht Emir Ebû Nasr İbnü'l-Halife'nin babası Emîru'l-Mü'minin en-Nâsır Lidinillah'a yazdığı bir yazıydı. Veliâhd Emir Ebû Nasr mektubunda veliâhtlığın mesûliyetini yerine getirmekten âciz olduğunu ifade ederek azledilmesini istiyordu. Güvenilir iki kişi de bu yazının ona ait olduğuna ve halifenin onu azlettiğine şehâdet ettiler. Bunun için kadıların, âdil kişilerin ve fakihlerin katıldığı bir merasim düzenlendi.

Bir kadın bu sene Bağdâd'da iki başlı dört ayaklı ve iki elli bir çocuk doğurdu. Çocuk aynı gün öldü.

Halifenin silâh deposunda yangın çıktı ve pek çok yeri yandı. Yangın iki gün sürdü. Bu yangın her tarafta duyuldu. Bunun üzerine hükümdarlar Bağdâd'a pek çok silâh gönderdiler.

Bu sene Herat'a tam bir hafta kar yağdı. Kar dindikten sonra da Bâbu Serâ tarafındaki dağdan gelen sel de şehri tahrib etti. Kaleden büyük bir parça kopardı. Daha sonra gelen şiddetli bir soğuk meyveleri mahvetti. Bu yüzden o sene çok az mahsul alındı.

Emir Zengi b. Mesûd kumandasındaki Gurlu ordusu bu sene şaban ayında (mart - nisan 1205) Merv üzerine yürüdü. Harezmsâh'ın Serahs'daki nâibi Emir Çakır onların karşısına çıkarak pusu kurdu. Pusu noktasına gelince üzerlerine saldırarak onları bozguna uğrattı. İleri gelen

Gurluları esir aldı. Az sayıdaki asker hariç kurtulan olmadı. Kumandanları Zengi de esir düştü ve daha sonra öldürüldü. Öldürülenlerin başları Merv'de günlerce asılı kaldı.

Belh hâkimi Emîr İmâdeddin Ömer b. el-Hüseyn el-Gûri de bu sene zilkade ayında Tirmiz şehrine yürüdü. Hitay Türklerine ait olan şehri zorla zapt etti. Büyük oğlunu oraya vali tayin etti ve şehirdeki Hitayları öldürdü. Alevileri de oradan Belh'e sürdü. Tirmiz en müstahkem ve sağlam kalelerdendi.

Hankâh-ı Sultan şeyhi Şeyh Sadreddin es-Sicî de bu sene Bağdâd'da öldü. Vâsıtlı şâir Ebû Ali el-Hasan b. Muhammed de bu sene Safer ayında öldü. İyi şâirlerdendi. Musul'da onunla görüşmüştüm. Musul hâkimi Nûreddin'i ve ileri gelen diğer zevâtı övmek için oraya gelmişti. Hoş sohbet iyi bir insandı.

Bu sene Bağdâd'da iki a'mâ birleşip başka bir a'mâyı ondan birşeyler almak maksadıyla mescidde öldürdüler. Fakat yanında alacak birşey bulamadılar. Sabah olunca korkup Musul'a kaçtılar. Maktûl sabahleyin görüldü. Fakat katili tesbit edilemedi. Tam bu sırada şahnenin adamlarından biri el-Harım'de vuku bulan bir olay sebebiyle oradan geçerken bu iki a'mâ adama rastladı ve yanındaki şahsa: «O a'mâyı bunlar öldürmüştür» diyerek lâtife yaptı. Bunun üzerine a'mâlardan biri: «Vallâhi bu öldürdü» dedi. Diğeri ise: «Hayır sen öldürdün» dedi. İkisi Sâhibü'l-bâb'ın huzuruna götürüldü. Sorgulamada suçlarını itiraf ettiler. Biri öldürüldü. Diğeri de o a'mâyı öldürdükleri mescidin kapısına asıldı.

HICRET'İN ALTI YÜZ İKİNCİ (M. 1205 - 1206) YILI OLAYLARI

Herat'ta Çıkan Karışıklıklar

Bu sene muharrem ayında (ağustos - eylül 1205) Herat'ta halk ayaklandı. Sûku's-Saffârîn ile Sûku'l-Haddâdîn halkı arasında büyük karışıklıklar zuhur etti. Bir çok kişi öldürüldü. Malları yağmalandı, evler tahrip edildi. Şehrin emîri olayları yatıştırmak için harekete geçti, fakat halktan biri ona bir taş vurdu. Bundan dolayı çok şiddetli acı hissetti. Ayak takımı bu defa onun üzerine üşüştü. Emîr el-Kasru'l-Firûzi'ye kaldırıldı. Birkaç gün orada gizlendi ve olaylar sükûn bulduktan sonra dışarı çıktı.

Şihâbeddin el-Gûrî'nin Kevkeroğullarıyla Savaşması

Gazne hâkimi olan Şihâbeddin Muhammed b. Sâm el-Gûrî'nin Hitay kâfirleri karşısında mağlûp olduğunu ve onun savaştan sonra ortadan kaybolduğunu, adamlarının onun hakkında hiç bir bilgi edinmediğini anlatmıştık. Bu haber her tarafa yayılınca bozguncular ülkenin muhtelif yerlerinde ayaklandılar. Bu bozguncular arasında Cebelü'l-Cûdî hâkimi Dâniyal da vardır. Daniyal müslüman olmuştur. Fakat bu haberleri duyunca irtidat etti ve Kevkeroğullarına tâbi oldu. Kevkeroğulları da isyan eden topluluklar arasında yer alıyordu. Lahor ile Multan arasında Müstahkem ve ele geçirilmesi zor evleri vardı. Bunlar da daha önce Şihâbeddin'e itâat etmişlerdi ve sultana harac ödüyorlardı. Onun ortadan kaybolduğunu duyunca kabile ve aşiretleriyle birlikte isyân ettiler. Cebelü'l-Cûdî hâkimiyle o yöredeki dağlarda mukim diğer bazı emirler de onlara katıldılar. Lahor ve diğer şehirlerden Gazne'ye giden yolları tuttular.

Şihâbeddin yukarıda geçtiği gibi memlûkü Aybeg Bâk'ı öldürdükten sonra Lahor ve Multan'daki nâibi Muhammed b. Ebû Ali'ye haber gönderip Hitaylar'a savaşa hazırlanmak için bir yıl altı yüz, ertesi yıl altı yüz bir (bin dinar?) para göndermesini istedi. O da kabul etti. Fakat Kevkeroğulları yolları kesmişti ve bu yüzden para göndermek imkânsızdı. Bu sırada bir tüccar taifesi gelerek Kevkeroğullarının büyük bir kafiye ele geçirdiklerini ve pek az kişi hariç kurtulan olmadığını söylediler. Bunun üzerine Şihâbeddin Hind askerlerinin kumandanı olan memlûkü Aybeg'e Kevkeroğullarıyla irtibat sağlayarak onları itaata davet etmesini, kabul etmeyecek olurlarsa tehdid etmesini istedi. Aybeg onları itaata davet ettiyse de İbn Kevker: «Sultan niçin bize elçi göndermedi?» diye sordu. Bunun üzerine elçi: «Siz kimsiniz ki sultan size elçi göndersin? Onun memlûkü size doğru yolu gösteriyor ve daveti kabul etmeyecek olursanız tehdid ediyor» cevabını verdi. İbn Kevker: «Eğer Şihâbeddin sağ olsaydı onunla haberleşirdik. Biz ona haraç ödüyorduk. Fakat şimdi ortadan kayboldu. Sen Aybeg'e şöyle de Lahor ve civarıyla Ferşâbûr'u bize versin ve onunla anlaşalım» dedi. Elçi ise: «Sen güvendiğin bir casusu gönder de Ferşâbûr'da bulunan Şihâbeddin den sana haber getirsin» diye karşılık verdi. Fakat o bu sözleri dinlemedi ve elçi geri gönderdi. Elçi geri gelip görüp duyduklarını anlattı. Bunun üzerine Şihâbeddin memlûkü Kutbeddin Aybeg'e ülkesine dönerek asker toplamasını ve Kevkeroğullarıyla savaşmasını emretti. Aybeg hemen Delhi'ye dönerek askerlerine hazırlanmalarını emretti. Şihâbeddin 15 şaban 601 (7 Nisan 1205) tarihine kadar Ferşâbûr'da kaldıktan sonra Gazne'ye hareket etti ve 1 ramazan (22 Nisan 1205) da oraya vardı. Askerlerinin Hitaylarla savaşmak için hazırlanmalarını istedi ve 1 şevval (22 Mayıs 1205) günü hareket edeceklerini bildirdi. Askerler de buna göre hazırlandılar.

Bu sırada yollardan emniyeti kaldırmış olan Kevker oğullarından şikâyetler çoğaldı. Onlar da bölgeye bir şahne gönderdiler. Hindûların çoğu da Kevkeroğullarını destekleyerek Lahor ve Multan emirine isyan ettiler.

Vâlinin başına gelenleri anlatan mektubu Şihâbeddin'e ulaştı. Vali mektubunda Kevkeroğullarının âmilleri uzaklaştırarak haracı kendilerine topladığını, liderleri İbn Kevker'in de Lahor ile o yörenin ve fillerin kendine bırakılmasını istediğini, Şihâbeddin gelmezse kendisini öldüreceklerini bildiriyor ve: «Eğer sultan Şihâbeddin askerleriyle bizzat gelmezse bütün ülke elinden çıkacaktır» diyordu.

Halk onların yanında çok sayıda insanın bulunduğunu ve ne kadar güçlü olduklarını konuşup tartışmaya başlayınca Şihâbeddin'in niyeti değişti ve Hitaylarla savaşmaktan vazgeçti. Çadırlarını söküp 5 rebiyül-

evvel 602 (20 Ekim 1205) tarihinde Gazne'den ayrıldı. Gazne'den uzaklaştıktan sonra Gazne ve Ferşâbûr'daki halk kendisinden bir daha haber alamadı. Hatta onun mağlûp olduğuna dair söylentiler çıktı.

Şihâbeddin Ferşâbûr'dan ayrılınca İbn Kevker'in askerleriyle Ceylem ve Sudra arasında konakladığını öğrendi. Süratle üzerine yürüdü. Oraya ulaşacağı tahmin edilen vakitten daha önce yetişip 25 rebiyülâhır (9 Aralık 1205) perşembe günü sabahdan ikindiye kadar çok çetin bir savaşa tutuştular. Savaş giderek kızıştı. Onlar savaşırken Kutbeddin Aybeg de askerleriyle yetişti ve Allahu ekber sadâlarıyla hücumla geçti. Kevkeroğullarıyla onlara iltihâk edenler mağlûp oldu. Yakalandıkları her yerde öldürüldüler. O civardaki bir ormana giderek orada toplanıp ateş yaktılar. İçlerinden biri diğerine: «Müslümanlar seni öldürmeden sen kendini öldür» diyerek kendini ateşe atıyor, arkadaşı da onu takip ediyordu. Böylece bazıları öldürülerek bazıları da yanarak toptan helâk oldular.

«Zalimler Allah'ın rahmetinden uzak olsunlar...» (Hûd sûresi 11/44).

Aileleri ve ağırlıkları da yanlarındaydı. Onları yanlarından ayırmamışlardı. Müslümanlar onlardan gânimetler ele geçirdiler. Öyle ki memlûklerin beş tanesi bir dinâr-i rûknî'ye veya ona yakın bir fiata satılıyordu. Aile efradı ve kardeşleri öldürüldükten sonra İbn Kevker de kaçtı.

Cebelü'l-Cûdi hâkimi İbn Daniyal'a gelince, o geceleyin Aybeg'in yanına gelip sığındı. O da onu himaye ederek Şihâbeddin'den şefaât diledi. O da kabul etti. Cûdi Kalesi'ni elinden aldı. Şihâbeddin onların işini bitirdikten sonra halka emniyet telkin etmek ve korkularını gidermek için Lahor'a gitti. Sonra da halka ülkelerine dönerek Hitaylarla savaşmak için hazırlanmalarını emretti. Şihâbeddin 16 receb'e kadar Lahor'da kaldı. Sonra Gazne'ye döndü. Bâmiyân hâkimi Bahâeddin Sam'la haber gönderip Semerkand'a gitmek için hazırlanmasını ve askerleriyle geçebileceği bir köprü yapmasını emretti.

el-Tirâhiyye Taifesine Karşı Kazanılan Zafer

Şihâbeddin'e karşı isyan eden ve bozgunculuk yapan kabilelerden biri de et-Tirâhiyye idi. Müslümanlara baskın yapmak ve mallarını yağmalamak üzere Savran ve Makrahan sınırlarına kadar gelmişlerdi. Şihâbeddin'in o yöredeki naibi "el-Halhi" adıyla tanınan Taceddin Yıldız et -

Tirâhiyye üzerine saldırarak pek çok kişiyi öldürdü. Tanınmış zevatın başları müslüman şehirlere götürülerek orada asıldı.

et-Tirâhiyye taifesi öteden beri müslümanlara büyük zarar verirdi. Bir müslümanı esir alacak olsalar ona olmadık işkence ederlerdi.

Ferşâbûr halkı da onlardan çok büyük zarar görüyordu. Çünkü et-Tirâhiyye tâifesi Ferşâbûr ve çevresini özellikle Gazneliler hanedanının son günlerinden itibaren kuşatmaya başlamışlardı. Hükümdarlar zayıflayınca bunlar halkın başına belâ oldular. Bunlar çevredeki beldeleri yağmıyorlardı. Ne dinleri ve ne de mezhepleri vardı. Birinin bir kız çocuğu dünyaya gelirse kapının önünde durup: «Kim bununla evlenecek, bunu kim kabul edecek?» diye bağırlardı. Eğer kabul eden çıkarsa dokunmazlardı. Eğer hiç kimse almazsa öldürürlerdi. Bir kadının bir kaç tane kocası olurdu. Kocalarından biri kadının yanına giderse ayakkabısını kapının önüne bırakırdı. O içerdeyken başka biri gelip kapıdaki ayakkabıyı görürse hemen geri dönerdi. Onların bir kısmı Şihâbeddin'in son zamanlarında müslüman oluncaya kadar bu olaylar devam etti. Müslüman olduktan sonra islâm ülkelerinden el çektiler.

Onların müslüman olmalarının sebebi de şudur: et-Tirâhiyye taifesi Ferşâburlu bir müslümanı esir almışlardı. Adama ne kadar işkence ettirirse de ölmedi ve yanlarında yaşamaya devam etti. Liderleri bir gün onu çağırıp İslâm beldeleri hakkında bilgi aldı. Sonra: «Sen Şihâbeddin'in yanında olsam bana ne verirdi?» diye sordu. O da: «Sen para ve iktalar verir ve size verdiği beldelerin idaresini size bırakırdı» dedi. Bunun üzerine o müslümanı Şihâbeddin'in yanına göndererek müslüman olmak istediğini bildirdi. Şihâbeddin de o müslümanı bir elçiyle hilâtlar ve iktâ tevcih ettiğine dair menşûrla geri gönderdi. Şihâbeddin'in elçisi onun yanına varınca aile efradından oluşan bir toplulukla Şihâbeddin'in yanına gitti. Müslüman olup geri döndüler. Bu sayede halk onların zulmünden kurtulup rahata kavuştu. Bu karışıklıklar sırasında çoğu dağlardan inmişlerdi. Hiç kimse onlara karşı koyamıyordu. Bu yüzden yukarıda anlattığımız bozgunculukları yaparak fitne fesad çıkardılar.

Şihâbeddin el-Gûrî'nin Öldürülmesi

Gazne'ye ve Horasan'ın bir kısmına hâkim olan Gurlu hükümdarı Şihâbeddin Ebû'l-Muzaffer Muhammed b. Sâ'm Lahor'dan döndükten sonra şaban ayının ilk gecesi (12 Mart 1206) Demîl denilen yerde yatı namazı vaktinde öldürüldü.

Öldürülmesinin sebebi şu idi: Kevkeroğullarına mensup bir taife onu öldürmek maksadıyla ordusunun arasına sızmışlardı. Şihâbeddin'-

den öldürülen ve esir alınan adamlarının intikâmını almak istiyorlardı. O gece adamları yanından ayrıldılar. Şihâbeddin Hitaylar üzerine yürümek ve çok sayıda asker toplamak gayesiyle yanına sayılamayacak kadar çok para almıştı. Parayı askerlere dağıtmak istiyordu. Hindistan'daki askerlerine de kendine katılmalarını emretmişti. Aynı şekilde Horasan askerlerine kendisine iltihâk etmek için hazırlanmalarını bildir-mişti. Fakat hiç beklemediği bir anda eceli geldi. Topladığı, para, silâh ve askerler ona hiç bir fayda sağlamadı. Fakat kâfirlerle savaşmak gibi iyi bir niyetle yola çıkacakken öldü.

Adamları yanından ayrılınca otağında tek başına kaldı. Bu sırada o grup ayaklandı ve Şihâbeddin'in otağının kapısındaki muhafızlardan birini öldürdü. O muhafızın feryadı üzerine diğerleri arkadaşlarının niçin feryad ettiğini öğrenmek için otağın çevresinden ayrılarak nöbet yerlerini terkettiler. Büyük bir izdihâm oldu. Kevkeriyye tairesi bu fırsatı ganimet bilerek Şihâbeddin'in otağına hücum edip yirmi iki bıçak darbesiyle onu öldürdüler. Adamları içeri girince sultanın seccâdesi üzerinde secde esnasında öldürülmüş olduğunu gördüler. Hemen o kâfirleri yakalayıp öldürdüler. Aralarında iki tane de sünnetli şahıs vardı.

Şihâbeddin öldürülünce emirler hemen veziri Müeyyidü'l-mülk b. Hoca'nın etrafında toplandılar. Hazineyi ve Gurlu tahtını muhafaza edeceklerine ve birisi tahta geçinceye kadar sükuneti temin edeceklerine yemin ettiler. Şihâbeddin'i yatırıp yaralarını diktiler ve bir mahfeye koyarak götürdüler. Vezir işleri yoluna koydu ve bir hacamatlık kan akmadığını ve hiç kimseye bir şey olmadığını söyleyerek halkı teskin etti. Mahfe sultanın adamları tarafından sarılmıştı. Vezir, askerler ve şemse sultanın hayatta olduğu zamanlardaki gibi yerlerini almıştı. Vezir Emîr-i dâd'a gerekeni yapmasını ve askerleri disiplin altında tutmasını emretti. Sultanın yanındaki hazine bin iki yüz yük idi. Küçük Türk gulamlar parayı yağmalamaya teşebbüs ettiler fakat vezir ve büyük memlûk emirler onlara mani oldu. Bu emirler arasında Yıldız'ın damadı Sonc (?) ve diğer bazı emirler vardı. Hindistan'da Aybeg'in yanında iktâ olanların derhal oraya dönmesi emredildi. Bu askerlere büyük meblâğlar dağıtıldıktan sonra iktâlarına döndüler.

Vezir Gazne'de iktaları ve aileleri olan askerleri yanına alıp yola koyuldu. Askerler Şihâbeddin'in ağabeyi Gıyâseddin Mahmûd b. Gıyâseddin ile Şihâbeddin'in kız kardeşinin oğlu olan Bâmiyan hâkimi Bahâeddin arasında çok çetin savaşlar olacağını anladılar. Vezir, Türkler ve bazı zevat Gıyâseddin Mahmûd'u destekliyorlardı. Gurlu emirler ise Bâmiyân hâkimi Bahâeddin Sâm'dan yanaydılar. Her iki taraf da Bahâeddin ile Gıyâseddin'e haber gönderip Şihâbeddin'in öldürüldüğünü

ve meydana gelen olayları anlattılar. Bu arada Gazneli bazı bozguncular memlûklerin yanına gelerek: «Efendinizi Fahreddin er-Râzî öldürdü, çünkü Harezmsâh'ın da desteğiyle katili gönderen odur» dediler. Bunun üzerine memlûkler Fahreddin er-Râzî'yi öldürmek için ayaklandılar. Râzî kaçarak vezir Müeyyidü'l-Mülk'ün yanına gitti ve durumu bildirdi. O da Râzî'yi gizlice emin olacağı bir yere gönderdi.

Askerler ve vezir Ferşâbûr'a varınca anlaşmazlığa düştüler. Gurlular: «Biz Makrahan yoluyla Gazne'ye gideceğiz» diyorlardı. Maksatları Bamiyan'a yaklaşıp şehrin hâkimi Bahâeddin'in hazinesine sahip olmasını sağlamaktı. Türkler ise: «Biz Savran yoluyla gideceğiz» diyorlardı. Onların maksadı da Şihâbeddin'in memlûkü ve Kerman hâkimi olan Taceddin Yıldız'a yaklaşmak ve hazineyi onun muhafazasına tevdi etmektir. (Kerman Gazne ile Lahor arısındaki bir şehir olup Fars bölgesindeki Kirman şehri değildir). Kerman'dan Gıyâseddin'e haber gönderip onu Gazne'ye davet edecek ve Gurlu tahtına çıkaracaklardı.

Aralarında o kadar çok ihtilâfa düştüler ki, neredeyse birbirleriyle savaşa tutuşacaklardı. Sonunda Müeyyidülmülk Gurlularla anlaşarak kendisiyle Türkleri hazineyi ve Şihâbeddin'in içinde bulunduğu mahfeyi alıp Kerman'a gitmeleri için izin aldı. Bunlar Makrahan yoluyla gittiler. Fakat vezir ve yanındakiler büyük meşakkatlere maruz kaldılar. O yöredeki dağlarda bulunan et-Tirâhiyye, Avğân ve diğer kavimler üzerlerine saldırarak Kerman'a varıncaya kadar askerlerin yanlarındaki eşyaların bir kısmını kapıp kaçtılar. Tâceddin Yıldız onları karşılamaya çıktı. Mahfenin içine bakınca Şihâbeddin'in tabutuyla karşılaştı. Hemen atından inip Şihâbeddin'in sağlığında yaptığı gibi yer öptü. Sonra üzerindeki örtüyü kaldırıp attı. Onun ölmüş olduğunu görünce elbiselerini parçaladı. Ağlayıp feryad etti ve halkı da ağlattı. O gün çok meşhûr bir gündü.

Yıldız'ın Yaptıkları

Yıldız Şihâbeddin'in ilk memlûklerinden olup memlûklerin en büyüğü, en nüfuzlusu ve mevki itibâriyle en önde olanıydı. Bundan dolayı Şihâbeddin'in aile efradı onun hizmetine koşar ve işlerini ona danışıyorlardı. Efendisi öldürülünce Yıldız Gazne'yi ele geçirmeyi aklına koydu. İlk iş olarak da vezir Müeyyidü'l-mülk'den para, silâh ve hayvanların hesabını sordu. O da yapılan masrafları ve yanında kalan miktarı bildirdi. Yıldız arzedilen hesabı yadırgadı ve terbiyesizce sözler söyleyerek: «Gurlular Bâmiyan hâkimi Bahaeddin Sâm ile haberleşip onu melik yap-

mak istediler. Efendimiz Gıyâseddin Mahmûd bu durumu bana yazdı ve hiç kimseyi Gazne'ye yaklaştırmayacağını bildirdi. Ayrıca kendisi Horasan işiyle uğraştığından dolayı beni Gazne ve civardaki şehirlere naip tayin etti» dedi.

Vezire: «Gıyâseddin bana hazineyi de senden teslim almamı emretti» dedi. Vezir Türklerin onu desteklediğini bildiği için direnemedi ve hazineyi Yıldız'a teslim etti. Yıldız mahfeyi yanına alarak memlûkler ve vezirle beraber Gazne'ye gitti. Şihâbeddin yaptırmış olduğu medresenin türbesinde defnedildi. Kızını da oraya defnetti.

Yıldız 22 Şaban 602 (3 Nisan 1206) tarihinde Gazne'ye varmıştı.

Şihâbeddin'in Ahlâk ve Gidişatına Dair Bazı Örnekler

Allah rahmet eylesin, Şihâbeddin gayet cesur ve atılgandı. Hindistan'a pek çok gazâ tertib etmişti. Halka karşı âdil davranır, onlara iyi muamele ederdi. Aralarında şeriatın icabına göre hüküm verirdi. Gazne kadısı her hafta cumartesi, pazar, pazartesi ve salı günleri sultanın sarayına gelirdi. Sultan da emir-i hâcib, emir-i dâd ve sâhibü'l-berid ile beraber kadının yanına gelirdi. Kadı hüküm verir, sultanın adamları da onun hükümlerini küçük, büyük, şerefli ve âdi kim olursa olsun herkese uygulardı. Eğer davacılardan biri sultanın yanına gelmesini isterse kadı onu çağırır ve savunmasını dinlerdi. Sonra da lehinde veya aleyhinde şeriat neyi emrediyorsa ona göre hüküm verirdi. Devlet işleri bu şekilde gayet güzel yürütülüyordu.

Duyduğuma göre, Şihâbeddin bir gün yaklaşık beş yaşındaki alevi bir çocukla karşılaşmış ve çocuk ona dua ederek: «Beş gündür hiç bir şey yemedim» demiş. Sultan derhal atından inerek çocuğu yanına alıp sarayına götürmüştü. Çocuğa en iyi yemekleri yedirmiş, bir miktar para verdikten sonra babasını çağırıp ona teslim etmiştir. Diğer alevilere de çok miktarda para dağıtırdı.

Rivayete göre Merağalı bir tüccar Gazne'de bulunuyordu ve Şihâbeddin'in bir memlûkünden de on bin dinar alacağı vardı. Memlûk bir savaş sırasında öldürülmüştü. Tüccar durumunu sultana arzetti. Bunun üzerine sultan o memlûkün iktânı borcu ödeninceye kadar bu tüccara verilmesini emretti ve bu emir yerine getirildi.

Anlatıldığına göre âlimleri huzuruna toplar, fikhî ve diğer meselelerde onlarla münâkaşa ederdi. Fahreddin er-Râzî sarayında vaaz ederdi. Yine bir gün vaaz ediyordu. Son söz olarak: «Ey sultanım! Ne senin

saltanatın ve ne de Râzî'nin telbisâtı bâkî kalacaktır. Dönüp varacağı-mız yer Allah'ın huzurudur» dedi. Bunun üzerine sultan o kadar çok ağ-ladı ki, halk ona acıdı.

Yumuşak kalpli ve şefkatliydi. Kardeşi gibi o da Şâfiî idi. Başka bir rivayette ise Hanefî olduğu söylenir. Doğrusunu Allah bilir.

Bahâeddin Sâm'ın Gazne'ye Gitmesi ve Ölümü

Gıyâseddin Bâmiyan'a hâkim olunca orayı amcazadesi Şemseddin Muhammed b. Mesûd'a iktâ etti ve onu kız kardeşiyle evlendirdi. Ondan Sâm adlı bir oğlu dünyaya geldi. Şemseddin ölümüne kadar orada kal-dı ve daha sonra yerine büyük oğlu Abbas geçti. Abbas'ın annesi Türk idi. Gıyâseddin ile Şihâbeddin buna öfkeleniler. Hemen adam gönderip Abbâs'ı yanlarına getirttiler ve Bâmiyan'ı elinden aldılar. Onun yerine kız kardeşlerinin oğlu olan Şâm'ı Bâmiyân'a melik tayin ettiler. Kendi-sine "Bahâeddin" lâkabını verdiler. Böylece Sâm'ın mevki ve itibarı art-tı. Dayılarından sonra ülkeye hâkim olmak gayesiyle para toplamağa başladı. Gurlular da onu çok sevdiler ve saygı gösterdiler.

Dayısı Şihâbeddin öldürülünce Gurlu bazı emirler Sâm'ın yanına giderek durumu haber verdiler. Dayısının ölüm haberini alan Sâm Gaz-ne'de bulunan emirlere mektup yazarak ülkeyi muhafaza etmelerini is-tedi ve kendisinin de oraya gelmek üzere yola çıktığını bildirdi.

Gazne kalesinin "Emîr-i dâd" adıyla tanınan valisi oğlunu Bahâed-din'e gönderip onu Gazne'ye çağırdı. O da hazırlanıp yola çıkmak üzere olduğunu bildirerek kendisine bağış ve ihsanlarda bulunacağını vaad etti.

Bahâeddin Gûr meliki Alâaddin Muhammed b. Ebû Ali'ye mektup yazıp yanına çağırdı. Gıyâseddin Mahmûd b. Gıyâseddin'e ve Herat va-lisi İbn Harmîl'e de haber gönderip kendi adına hutbe okutmalarını ve ellerindeki beldeleri muhafaza etmelerini emretti. Hiç kimse kendisine muhalefet etmez zannediyordu. Gazne halkı da onun veya Gıyâseddin Mahmûd ile Türklerin gelmesini bekliyor ve: «Efendimizin oğlundan ya-ni Gıyâseddin'den başkasının Gazne'ye girmesine müsaade etmeyiz» di-yorlardı.

Gurlular ise Bahâeddin'i destekliyor ve başkasının tahta çıkmasına mani olacaklarını söylüyorlardı. Bahâeddin Bâmiyan'dan askerleriyle Gazne üzerine yürüdü. İki oğlu Alâaddin Muhammed ile Celâeddin de yanındaydı. Bâmiyan'dan iki merhale uzaklaşınca baş ağrısına tutuldu

ve dinlenmek için konakladı. Baş ağrısının biraz hafiflemesini bekliyordu. Fakat ağrı giderek şiddetlendi, çok sıkıntılı anlar yaşadı ve öleceğine inandı. Hemen iki oğlunu yanına çağırdı ve Alâaddin'i veliahd tayin ederek Gazne'ye yürümelerini, Gurluların ileri gelenlerini korumalarını, ülkeye hâkim olmalarını, ayrıca Horasan ile Gur ülkesini Gıyâseddin'e bırakarak onunla barış yapmalarını, Gazne ile Hindistan'ın da kendilerine kalmasını emretti.

Alâaddin'in Gazne'ye Hâkim Olması ve Buranın Onun Elinden Alınması

Bahâeddin vasiyyetini tamamladıktan sonra öldü. Oğulları Gazne'ye gittiler. Gurlu emirler ve şehir halkı onları karşıladı. Türkler de istemeyerek onlarla birlikte çıktılar. Bahâeddin'in oğulları şehre girip hâkim oldular. Alâaddin ile Celâleddin 1 ramazan (11 Nisan 1206) günü saraya konakladılar. Fakat onların yanında az sayıda askerleri vardı ve sıkıntı içinde gelmişlerdi. Türkler onlara mani olmak istedi, fakat vezir Müeyyidü'l-mülk sayıca az olduklarını ve Gıyâseddin'in Herat valisi İbn Harmil ile meşgûl olduğunu söyleyerek onlara mani olmaya çalıştıysa da dinlemediler.

Alâaddin ile Celâleddin kaleye yerleşip saraya konaklayınca Türkler onlara haber gönderip saraydan çıkmalarını aksi halde kendilerini öldüreceklerini bildirdiler. Bunun üzerine Türklere bol miktarda para dağıttılar ve kendilerine bağlı kalacaklarına dair yemin ettirdiler. İktânda bulunan Taceddin Yıldız'a bir elçiyle hilâtlar göndererek kendilerine itaat etmesini istediler. İktâlarını artıracaklarını ve para göndereceklerini, onu ordu kumandanı tayin edeceklerini ve bütün ülkede onun hükmünün geçeceğini bildirdiler. Elçi Tâceddin'in yanına varınca o Türklerden, Halaçlardan ve Oğuzlardan oluşan büyük bir orduyla Kermandan Gazne'ye hareket etmişti. Elçi mesajı tebliğ ettiyse de o hiç dinlemedi. Elçiye: «Onlara şöyle Bâmiyan'a dönsünler. Orası onlara yeter» Efendim Gıyâseddin bana Gazne'ye giderek onlara mani olmamı emretti. Kendi istekleriyle beldelerine dönerlerse ne âlâ. Yoksa onlara ve maviyetindekilere hoşlarına gitmeyecek işler yaparım» dedi.

Tâceddin elçinin getirdiği hediye ve hilatleri de geri gönderdi. Tâceddin'in maksadı efendisinin hanedanını muhafaza etmek değildi. O bu yolla Gazne'yi ele geçirmek istiyordu.

Elçi dönüp Taceddin Yıldız'ın mesajını tebliğ etti. Bunun üzerine Alâaddin vezirini (bu zat daha önce babasının veziriydi) asker toplayıp

gelmesi için Bâmiyân, Belh ve Tirmiz ile diğer şehirlerine gönderdi. Yıldız da Gazne'deki Türklere haber gönderip Gıyâseddin'in kendisine Gazne'ye giderek Alâaddin ile kardeşini oradan çıkarması için emir verdiğini bildirdi. Bunun üzerine Türkler Alâaddin'in vezirinin oğlunun yanında toplanarak ondan silah istediler. O da silâh deposunu açtıktan sonra Alâaddin'in yanına koşarak: «Böyle böyle oldu» dedi. Fakat Alâaddin hiç bir şey yapamadı.

Şihabeddin'in veziri Müeyyidü'l-Mülk bunu duydu. Hemen silâh deposuna bakmakla görevli şahsın yanına giderek anahtarları verdiği için onu azarladı ve emir verip Türklerin yağmaladığı silâhları geri aldı. Çünkü Türkler vezire hürmet ederlerdi.

Yıldız Gazne'ye varınca Alâaddin Gurlular ve Türklerden müteşekkil büyük bir kalabalıkla onu karşıladı. Aralarında Yıldız'ın damadı Sonc (?) da vardı. Adamları Alâaddin'e böyle bir davranıştan sakınmasını ve veziriyle gelecek askerleri beklemesini tavsiye ettilerse de o kabul etmeyip Eldiz'in üzerine asker sevketti. 5 ramazan (15 Nisan 1206) tarihinde karşılaştılar. İki ordu karşı karşıya gelince Türkler Yıldız'ın hizmetine girerek onunla birlikte Alâaddin'in askerlerine karşı savaştılar. Alâaddin'in ordusunu mağlûp ederek kumandanları Muhammed b. Ali'yi esir aldılar. Yıldız'ın askerleri şehre girerek Gurlularla Bâmiyanlıların evlerini yağmaladılar. Yıldız kaleyi muhasara edince Celâleddin yirmi süvariyle dışarı çıkıp Gazne'den ayrıldı. Bir kadın alaylı bir ifadeyle ona: «Nereye gidiyorsun? Çetr ve şemse'yi de yanına alsana? Sultanların bu şekilde çıkmaları ne kadar çirkin» dedi. O da kadına: «Sen o gün göreceksin, size öyle şeyler yapacağım ki, siz de saltanatın bana ait olduğunu itiraf edeceksiniz» dedi.

Celâleddin kardeşine de: «Ben asker toplayıp gelinceye kadar kaleyi muhafaza et» demişti. Yıldız muhasaraya devam etti. Maiyyetindeki-ler şehri yağmalamak istediler. Fakat o buna izin vermedi. Alâaddin'e haber gönderip kaleden çıkmasını istedi. Çıkmayacak olursan şöyle yale yaparım diye tehdid etti. Bu hususta karşılıklı olarak elçi gönderdiler. Sonunda Alâaddin kaleden ayrılıp beldesine dönmeye razı oldu. Adam gönderip Yıldız'ın kendisine ve taraftarlarına eziyet etmeyeceğine ve saldırmayacağına dair yemin ettirdi.

Alâaddin daha sonra Gazne'den ayrıldı. Yıldız onun kaleden indiğini görünce efendisi Şihâbeddin'in türbesine giderek orada konakladı. Türkler Alâaddin'in yanındaki eşyayı yağmaladılar. Onu atından aşağı atarak elbiselerini aldılar ve kilotuyla cırılçıplak bıraktılar.

Yıldız bunu duyunca ona at, para ve elbise gönderdi. Yapılanlardan dolayı özür diledi. Alâadin giyeceği kadarını aldıktan sonra geri kala-

nını iade etti. Alâaddin Bâmiyan'a varınca köylü kıyafeti giyerek bir eşeğe bindi. Ona hükümdarlara mahsus atlar ve güzel elbiseler takdim ettilerse de ata binmediği gibi elbiseleri de giymedi. «Gaznelilerin bana ne yaptığını halkın görmesini istiyorum. Geri dönüp Gazne'yi tahrip ve yağma edersem kimse beni ayıplamasın» dedi. Hükümet sarayına giderek hemen asker toplamaya başladı.

Yıldız'ın Gazne'ye Hâkim Olması

Yıldız'ın para, silâh, hayvanlar ve Şihâbeddin'in yanında bulunan diğer şeylere el koyduğunu ve bunları vezir Müeyyidü'l-Mülk'den aldığını yukarıda anlatmıştık. Yıldız Türkler, Halaçlar, Oğuzlar ve diğer kavimlerden müteşekkil bir orduyla Gazne'ye yürüdü ve Alâaddin ile áralarında yukarıda anlattığımız olaylar vuku buldu.

Alâaddin Gazne'den çıkınca Yıldız dört gün onun sarayında oturup Gıyâseddin'e itaat arzettiğini bildirdi. Ancak hatiplere hutbeyi ne kendi adına ve ne de başkaları adına okumaları için emir verdi. Hutbe sadece halife adına okunuyordu ve şehid Şihâbeddin için Allah'tan rahmet dileniyordu.

Dördüncü gün Gurlularla Türklerin liderlerini çağırıp Alâaddin ve kardeşine mektup yazarları kötiledi. Gazne valisi Emîr-i dâd'ı tevkif ve hapsedti. Ertesi gün yani 16 ramazan (26 Nisan 1206) tarihinde kadıları, fakihleri, ileri gelen zevâtı ve halifenin elçisi Şâfiî fakihî ve Nizâmiye medresesi müderrisi olan Şeyh Mecdeddin Ebû Ali b. er-Rebî'i çağırdı. O, Gazne'ye Şihâbeddin'e elçi olarak gönderilmişti. O Gazne'de iken Şihâbeddin öldürüldü. Yıldız Gazne kadısı ve halifenin elçisine haber gönderip: «Ben saltanat sarayına giderek "Melik" ünvanını almak istiyorum. Siz de mutlaka gelmelisiniz. Bundan maksat halkın işlerinin yoluna girmesidir» dedi. Bunun üzerine elçi de oraya geldi. Eldiz yola çıkınca halk onun hizmetine koştu. Eldiz'in üzerinde matem elbisesi vardı. Saraya gitti, fakat Şihâbeddin'in oturduğu yere oturmayıp başka bir yere oturdu. Bunu gören Türklerin çoğunun niyeti değişti. Çünkü onlar Eldiz'in Gıyâseddin'in melik olmasını istediğini zannederek ona itâat ediyorlardı. Fakat orada onun tek başına hareket etmek istediğini görünce itaat etmekten vaz geçtiler. Hatta bazıları öfkelerinden ağladılar. Bu yüzden Yıldız onlara pek çok yeri ikta etmek ve bol miktarda para dağıtmak zorunda kaldı.

Şihâbeddin'in yanında Gur ve Semerkant hükümdarları ailesine mensup kişiler vardı. Onlar da Eldiz'e hizmet etmek istemediler. Ondan

Gıyâseddin'in hizmetine girmek için izin talep ettiler. O da müsaade etti. Bunun üzerine adamlarının çoğu Gıyâseddin ile Bamiyan hâkimi Alâaddin ve kardeşinin yanına gittiler. Gıyâseddin İldeniz'e haber gönderip teşekkür etti. Bahâeddin'in çocuklarını Gazne'den çıkardığı için onu övdü ve hilatler gönderdi. Ondandır kendi adına hutbe okutmasını ve para bastırmasını istedi. Fakat Yıldız bunları yapmadı. Demagojik cevaplar verdi. Gıyâseddin bu defa da kendisine "melik" diye hitab edilmesini ve kölelikten âzâd edilmesini istedi. Çünkü efendisinin kardeşinin oğlu Gıyâseddin'in ondan başka varisi yoktu. Oğlunu da Yıldız'ın kızıyla evlendirmek istediye de Yıldız bunları da kabul etmedi.

Tam bu sırada Bâmiyan hâkiminin askerlerine mensup bir topluluk Kerman ve Savran'ı yağmaladı. Bu iki şehir Yıldız'ın eski iktalarıydı. Gurlular şehri yağmalayıp halkı kılıçtan geçirdiler. Yıldız damadı Sonc'u askeri birlikle onların üzerine gönderdi. Bunlar Bâmiyan askerleriyle savaşıp onları mağlûp ettiler. Bir çoğunu öldürüp başlarını Gazne'ye gönderdiler ve orada astılar.

Yıldız Gazne'de Şihâbeddin'in koyduğu vergileri topladı. Halka büyük miktarda para dağıttı. Müeyyidü'l-Mülk'ü kendisine vezir olmaya zorladı. O istemediyse de Yıldız ısrar etti. O da kerhen kabul etti. Arkadaşlarından biri Müeyyidü'l-Mülk'ün yanına gidip onu tebrik etti. Bunun üzerine vezir: «Beni niçin tebrik ediyorsun, attan inip eşeğe bindiğim için mi? Bir zamanlar Yıldız benim kapıma bin defa gelir ve içeri girmek için izin alıncaya kadar beklerdi. Şimdi ben onun kapısında sabahlıyorum. Şu Türklerle ilişkilerimde kendime hâkim olmasaydım başka türlü davranırdım» dedi.

Amcası Öldürüldükten Sonra Gıyâseddin'in Durumu

Gıyâseddin Mahmûd b. Gıyâseddin'e gelince, amcası öldürüldüğünde o kendi iktâ olan Bust ve İsfizâr'da bulunuyordu. Melik Alâaddin b. Muhammed b. Ebû Ali, Şihâbeddin tarafından Gur beldeleri ve er-Ravan'a bağlı diğer bazı şehirlere vali olarak tayin edilmişti. Şihâbeddin'in öldürüldüğünü duyunca Gıyâseddin'in kendinden daha önce Firûzkûh'a giderek şehre hâkim olup hazineleri ele geçirmesinden endişe ederek Firûzkûh'a gitti.

Alâaddin Gurlular hanedanının ileri gelenleri arasında güzel ahlâklı bir melik idi. Fakat halk Gıyâseddin'i destekledikleri için ondan hoşlanmıyorlardı. Emîrlere de sultanları Gıyâseddin'in oğlu varken bırakıp da Alâaddin'i desteklemek istemiyorlardı. Ayrıca o mutaassıp bir

Kerrâmî idi. Halbuki Firûzkûhlular Şâfiî idiler. Alâaddin onları ikişer ikişer oturmaya zorladı. Firûzkûh'a varınca Muhammed el-Merganî ve kardeşi, Muhammed b. Osman gibi büyük emirleri çağırıp Harezmsâh ve Bahaeddin ile yapacağı savaşta kendisini destekleyeceklerine dair yemin ettirdi. Alâaddin hakaret olsun diye Gıyâseddin'in adından hiç bahsetmedi. Emirler de ona ve daha sonra da oğluna bağlı kalacaklarına dair yemin ettiler.

Bust şehrinde bulunan Gıyâseddin Bâmiyân hâkiminin ne yapacağını beklediği için hiç bir harekette bulunmadı. Çünkü onlar Şihâbeddin devrinde Horasan'ın Gıyâseddin'e, Gazne ve Hindistan'ın da Bahâeddin'e ait olması için anlaşılmaya varmışlardı. Şihâbeddin'in ölümünden sonra Bahâeddin ondan daha kuvvetliydi, fakat söz konusu anlaşmadan dolayı hiç bir şey yapmadı. Bahâeddin'in ölüm haberini duyunca tahta çıktı ve 10 ramazan (20 Nisan 1206) günü Sultan olarak kendi adına hutbe okuttu. Yanına gelen emirlere İsmail el-Halacî, Emir-i Şikâr Sevinç, Zengi b. Harcûm, Tekyâbâd hâkimi Hüseyin el-Gûri ve diğer bazı emirlere kendini destekleyeceklerine dair yemin ettirdi. Babasının lâkabları olan "Gıyâseddünya ve'd-Din" lâkabını aldı. Firûzkûh'da bulunan Alâaddin Muhammed b. Ebû Ali'ye mektup yazarak yanına çağırıyor ve görüşlerine göre hareket etmek istediğini bildirerek ülkesini ona teslim edeceğini söylüyordu. Herat valisi Hüseyin b. Harmil'e de aynı şeyleri söyleyerek iktalarını artıracığını vaad ediyordu.

Alâaddin'e gelince: O çok kaba cevaplar verdi. Ayrıca onun yanındaki emirlere de mektup yazarak tehdid etti. Bunun üzerine Gıyâseddin Firûzkûh'a gitti. Alâaddin ise oğluyla Gıyâseddin üzerine asker gönderdi. Onlara pek çok mal dağıttı ve Gıyâseddin'e mâni olsunlar diye hilâtler verdi. İki taraf Firûzkûh yakınlarında karşılaştı. İki taraf birbirlerini görünce İsmâil el-Halacî yüzünden miğferi çıkararak: «Allah'a hamd olsun. Türkler onların babalarını hiç tanımadıkları halde terbiye hakkını gözeterek sultanın oğlunu Bâmiyân'a gönderdiler. Kaldı ki, siz Gurluların ileri gelenlerisiniz ve bu sultanın babası size pek çok ihsanda bulundu, sizi besleyip yetiştirdi. Siz onun iyilik ve ihsanına karşı nankörce davranarak onun oğluyla savaşmaya gelmişsiniz. Hür insanların yapacağı iş bu mudur?» dedi.

Bunun üzerine askerlerin emrinden çıkmadığı kumandanları Muhammed el-Merganî: «Hayır vallahi» diyerek atından indi. Silâhını atarak Gıyâseddin'in yanına gitti. Huzurunda yer öperek yüksek sesle ağladı. Diğer emirler de aynı şekilde hareket ettiler ve Alâaddin'in oğluyla gelen adamları dönüp geri gittiler. Alâaddin bunu duyunca: «Ben Mekte'ye komşu olmaya gidiyorum.» diyerek Firûzkûh'tan Gûr'a doğru kaç-

tı. Gıyâseddin peşinden adam gönderip onu geri getirtip hapsedti ve Fîrûzkûh'a hâkim oldu. Halk buna çok sevindi. Gıyâseddin Alâaddin'in Kerramiyye'ye mensup çok sayıda adamını yakalattı ve bazılarını öldürdü.

Gıyâseddin Fîrûzkûh'a girince doğruca câmiye giderek namaz kıldı ve daha sonra babasının sarayına giderek yerleşti. Babasının koyduğu vergileri yeniden koydu ve onun adamlarını hizmetine aldı. Babasının veziri Abdu'l-Cebbâr b. Muhammed el-Kirânî de yanına geldi ve onu vezir tayin etti. Adalet ve iyilikte babasının yoluna takip etti.

Gıyâseddin Alâaddin'in işini hallettikten sonra Herat'ta bulunan İbn Harmil'i itâat altına almaktan başka hiç bir meselesi kalmadı. Ona da mektup yazıp elçi gönderdi ve onu bir baba bilerek yanına davet etti.

İbn Harmil, Şihâbeddin'in ölüm haberini 8 ramazan günü (18 Nisan 1206) öğrenmiş ve halkın ileri gelenlerini toplamıştır. Bunlar arasında Herat kadısı Sâid b. el-Fazl es-Seyyârî, Herat'taki Nizâmiye medresesi müderrisi Ali b. Abdu'l-Hallâk b. Ziyâd, Herat reisi Şeyhü'l-İslâm, Alevîlerin nakîbi ve mahallin ileri gelenleri vardı. Onlara: «Sultan Şihâbeddin'in ölüm haberini aldım. Ben Harezmsâh'ın tehdidi altındayım. Herat'ı muhasara etmesinden korkuyorum. Benimle mücadeleye girecek herkese karşı beni destekleyeceğinize dair yemin etmenizi istiyorum» dedi. Bunun üzerine kadı ile İbn Ziyad: «Biz seni herkese karşı destekleriz ama Gıyâseddin'in oğlu hariç» dediler. İbn Harmil bu sözlerinden dolayı ikisine de kızdı. Gıyâseddin'in mektubu gelince halkın onun tarafına geçmesinden korkarak demagojik cevaplar verdi.

İbn Harmil Harezmsâh'a mektup yazarak emrine girmek ve Gûrlulara karşı koyabilmek için kendisine asker göndermesini istemişti. Harezmsâh da oğlunu rehine olarak gönderirse asker göndereceğini bildirdi. Bunun üzerine İbn Harmil oğlunu Harezmsâh'ın yanına gönderdi. Harezmsâh da Nisabur ve diğer Horasan şehirlerindeki askerlerine mektup yazarak Herat'a müteveccihen hareket etmelerini ve İbn Harmil'in emirlerine uygun olarak hareket etmelerini, onun emirleri haricine çıkamalarını istedi.

Bu arada Gıyâseddin de İbn Harmil'e birbiri ardınca elçiler gönderiyordu. Ancak Harezmsâh'ın askerlerini bekleyen İbn Harmil muhtelif bahaneler ileri sürerek onu oyalıyordu. Ne tam itaatten ayrılıyor, ne adına hutbe okutuyor ve ne de doğru dürüst itaat ediyordu.

Daha sonra Kâlûyen emîri Ali b. Ebû Ali Gıyâseddin'i İbn Harmil'in tutumundan haberdar etti. Bunun üzerine Gıyâseddin Herat üzerine yürümeye karar verdi. Fakat maiyyetindeki bazı emirler ona teenni ile

hareket etmesini ve İbn Hamil'in nihaî kararını beklemesini ve onunla çekişmeye girmemesini tavsiye ettiler.

İbn Harmil de Gıyâseddin ile ilgili olarak halkın fikirlerini sordu, onlarla istişare etti. Nizamiye müderrisi ve Gurluların elinde bulunan bütün vakıfların mütevellisi olan Ali b. Abdu'l-Hallâk: «Sultan Gıyâseddin adına hutbe okutmak ve onu oyalamaktan vazgeçmelisin» dedi. Bunun üzerine İbn Harmil: «Bana bir zarar vermesinden korkuyorum. Sen git ondan bana teminat al» dedi.

İbn Harmil'in maksadı onu kendinden uzaklaştırmaktı. Ali b. Abdu'l-Hallâk İbn Harmil'in mesajını Gıyâseddin'e tebliğ etti. İbn Harmil'in kendisine ihanet etmek ve Harezmsâh'a katılmak niyetinde olduğunu söyleyerek onu Herat'a yürümeye teşvik etti. Sultana: «Ben şehri sana sen oraya varır varmaz teslim ederim» dedi. Bazı emîrler bu fikri benimserken diğerleri karşı çıkarak: «Ona ileri sürecek hiç bir mazeret bırakmamalı ve Herat valiliğini tevcih ettiğine dair bir mensûr göndermelisin» dediler. Gıyâseddin de bu fikri kabul ederek İbn Ziyad ve bazı adamlarıyla birlikte söz konusu menşûru gönderdi.

Gıyâseddin daha sonra Tâlekan hâkimi Emîrân b. Kayser'e haber gönderip yanına çağırdı. Emîrân önce tereddüt etti. Sultan Merv hâkimine de haber gönderip yanına gelmesini istedi. O da aynı şekilde tereddüt etti. Bunun üzerine şehir halkı ona: «Eğer şehri Gıyâseddin'e teslim etmez ve yanına gitmezsen biz seni ona teslim eder, seni zincire vurup ona göndeririz» dediler. Bu defa Fîrûzkûh'a gitmek zorunda kaldı. Gıyâseddin ona hilât giydirdi, iktalar verdi. Tâlekan'ı da babasının memlûkü emîr-i şikâr Sevinc'e iktâ etti.

Harezmsâh'ın Gurluların Horasan'daki Şehirlerini Ele Geçirmesi

Herat valisi Hüseyin b. Harmil'in Harezmsâh ile mektuplaştığını ve kendisine itaat ve intisap etmek, Gurlulara itaatten ayrılmak, Gıyâseddin'e hile yapmak ve Harezmsâh'ın askerleriyle Gıyâseddin'in elçisi ve İbn Ziyad hilâtlerle gelinceye kadar hutbe okutacağını ve itaat edeceğini söyleyerek onu oyalamak istediğini daha önce anlatmıştık. Hilâtler gelince İbn Harmil ile adamları onları giydiler. Gıyâseddin'in elçisi efendisî adına hutbe okunmasını isteyince: «Cuma günü okuruz» diye karşılık verdi.

Tam bu sırada Harezmsâh'ın askerleri onlara yaklaştı. Cuma günü olup İbn Harmil'e hutbe meselesi hatırlatılınca: «Şu anda bizim ondan

daha önemli işlerimiz var. İşte düşman yetiştii» dedi. Bu husustaki münakaşalar uzadı. İbn Harmil Gıyâseddin adına hutbe okutmamakta ısrarlıydı. Bu sırada Harezmsâh'ın askerleri geldi. İbn Harmil onları karşılayıp şehrin kapısında misafir etti. Askerler: «Harezmsâh bize sana muhalefet etmemizi emretti» dediler. İbn Harmil bundan memnun olup teşekkür etti. Hergün onları ziyaret ederdi. Onlar için pek çok ücret ve maaş tahsis etti.

Bu arada Harezmsâh'ın Belh önlerine konaklayıp şehri muhasara ettiğini ve şehrin hâkiminin onu karşılayıp şehir dışında savaşa tutuştuğunu duyarak ona dört fersah uzakta konakladı. Bunun üzerine İbn Harmil Harezmsâh'a itaat ettiğine pişman oldu ve yakın adamlarına: «Bu adamla beraber olmakla hata ettik. Ben onun aciz bir insan olduğunu anladım» dedi.

Sonra Harezmsâh'ın askerlerini geri çevirmek için teşebbüse geçerek emirlere: «Harezmsâh Gıyâseddin'e haber gönderip: "Bazı aramızdaki anlaşmaya sadıkım. Horasan'da babana ait olan yerleri de sana bırakıyorum. Ne olacağını görünceye kadar geri dönerseniz daha iyi olur» dediler. Onlar da döndüler. İbn Harmil onlara pek çok hediyeler gönderdi.

Gıyâseddin Harezmsâh'ın askerlerinin Herat'a vardığını duyunca İbn Harmil'in iktâlarını aldı ve Gürzban'a adam gönderip orada ona ait ne kadar para, hayvan vs. varsa ve çocuklarını ele geçirdi. Adamlarını zincire vurdu. Ona sempati duyan Gurlular gönderdikleri mektuplarda: «Eğer Gıyâseddin seni görürse mutlaka öldürür.» diyorlardı.

Herat halkı Gıyâseddin'in İbn Harmil'in evlâdına ve parasına neler yaptığını duyunca onu yakalayıp Gıyâseddin'den şehri teslim almak üzere adam göndermesini istemeğe karar verdiler. Herat kadısı Kadı Sâid ve İbn Ziyâd Gıyâseddin'e mektup yazarak bu durumu bildirdiler. İbn Harmil de Gıyâseddin'in kendi evlâdına neler yaptığını ve Herat halkının kararını öğrenince kendisini hemen ve alelacele yakalamalarından korkarak Kadı'nın yanına geldi. Şehrin ileri gelenlerini toplayarak güzel sözler söyleyip onlara yaklaştı. Gıyâseddin'e itaat ettiğini açıklayarak: «Harezmsâh'ın askerlerini geri çevirdim. Gıyâseddin'e bir elçi gönderip itaat arzettiğimi bildirmek istiyorum. Sizden de ona benim itaatimi bildiren mektuplar yazmanızı istiyorum» dedi. Onlar bu sözlerden hoşlandılar ve istediği şeyleri yazdılar. İbn Harmil, elçisini Fûrûzkûh'a göndererek ona karanlık bastırınca Nisabur yoluna saparak Harezmsâh'ın askerlerine iltihâk etmek için süratle gitmesini ve onların yanına varır varmaz askerleri kendine göndermesini istedi.

Elçi de verilen emirleri yerine getirdi. Herat'a iki günlük mesafede Harezm askerlerine katıldı ve onlara geri dönmelerini emretti. Onlar da bu emre uydular. Elçinin hareketinin dördüncü günü Herat'a vardılar. Elçi de önlerindeydi. İbn Harmil onları karşılayıp davul çaldırarak şehre aldı. Askerler şehre girince İbn Harmil fakih İbn Ziyâd'ı yakalayıp gözlerine mil çekti. Kadı Sâid'i de şehirden kovdu. Sonra Firûzkûh'da bulunan Gıyâseddin'in üzerine yürüdü. Yanındaki Gurluları ve onları destekleyen herkesi şehirden çıkardı. Şehrin kapılarını Harezmîlilere teslim etti.

Gıyâseddin'e gelince, o Firûzkûh'dan Herat'a doğru gitti. Bir askeri birlik gönderip Herat halkına ait olan bir haşîr(?)i ele geçirdiler. Bunun üzerine Harezmîler Heratü'r-Rûd ve diğer yerleri yağmaladılar. Gıyâseddin de askerlerine Herat üzerine yürümelerini emretti. Ordunun başına da Ali b. Ebû Ali'yi getirdi. Kendisi Harezmşâh'ın Belh önlerinde olduğunu öğrenince Firûzkûh'da kaldı. Askerler yola çıktılar. Öncü birliğin başında da Talekân hâkimi Emîr-i emîrân b. Kayser vardı. O Talekan'ı kendisinden aldığı için Gıyâseddin'e dargındı. Bu yüzden İbn Harmil'e haber gönderip kendisinin öncülerin başında olduğunu bildirdi ve kendisine mani olmayacağını söyleyerek yanına gelmesini istedi. Verdiği sözde duracağına dair de yemin etti.

İbn Harmil askerleriyle hareket geçip Gıyâseddin'in askerlerine baskın düzenledi. Onlar atlarına binmeden aralarına girip birçok kişiyi öldürdü. Fakat Gurluların tamamen imhâ edilmelerinden korkarak adamlarının Gurluları kılıçtan geçirmelerine mani oldu. Mallarını ganimet aldı. İsmail el-Halacî de esir düştü fakat onu yerinde bıraktı. Daha sonra askerlerine gönderip Badgîs ve civarını yağmalattı. Gıyâseddin çok zor durumda kaldı ve bizzat Herat'a gitmeye karar verdi. Bu sırada Bâmiyan hâkimi Alâaddin'in ileride anlatacağımız gibi Gazne'ye döndüğünü haber aldı. Bunun üzerine onların ve Yıldız'ın ne yapacağını beklemeğe başladı.

Belh'e gelen Harezmşâh, Şihâbeddin'in öldürüldüğünü duyunca, Harezm kapısı önlerinde esir aldığı Gurluları hapisten çıkarıp hilâatler giydirdi, onlara çok iyi davranıp para da verdi ve: «Gıyâseddin benim kardeşimdir, benimle onun arasında hiç bir fark yoktur. Aranızda yanımda kalmak isteyen varsa kalsın. Onun yanına gitmek isteyen varsa onları da gönderirim. Eğer benden bir şey isteyen olursa onu isteyene veririm» dedi.

Gurluların büyük emirlerinden olan Muhammed b. Ali b. Beşîr ile de görüşerek ona da iyi davrandı. Gurluları kendi tarafına çekmek için ona iktalar verdi ve onu Belh hâkimiyle aralarında elçi olarak görevlen-

dirdi. Kardeşi Ali şah'ı da ordusuyla Belh'e gönderdi. Ali Şah oraya yaklaşınca Belh emiri İmâdeddin Ömer b. el-Hüseyn el-Gûri karşısına çıkarak onu oraya konaklamaya bırakmadı. Bu yüzden Ali şah dört fersah ötede konakladı. Harezmsâh'a haber gönderip onların kuvvetleri hakkında bilgi verdi. Bunun üzerine Harezmsâh zilkade ayında (haziran - temmuz 1206) Belh'e hareket etti. Şehre varınca Belh hâkimi onlarla savaşa girdi, ancak sayıları çok olduğundan onlarla baş edemedi. Harezmsâh'ın ordusu Belh önlerine ordugâh kurarak geceleyin onlara baskın tertip ediyordu. Askerler Harezmsâh ile çok kötü suretteydiler. Belh hâkimini muhasaraya başladılar. Belh hâkimi Bâmiyân hâkimi Bahâeddin'in adamlarından yardım gelmesini bekliyordu. Fakat ileride anlatacağımız gibi onlar Gazne'de başka şeylerle meşgûl idiler.

Harezmsâh Belh önlerinde kırk gün kaldı. Her gün savaşıyor ve adamlarından bir çoğu öldürülüyordu, fakat hiç bir şey elde edemiyordu. Şehrin hâkimi İmâdeddin ile Muhammed b. Ali b. Beşir el-Gûri vasıtasıyla haberleşip vereceği para karşılığında şehri kendisine teslim etmesini istedi. Fakat o kabul etmedi ve: «Şehri onun adamlarından başkasına teslim etmem» dedi. Bunun üzerine Herat'a gitmeye karar verdi. Ancak ileride anlatacağımız gibi Bamiyan hâkimi Bahâeddin'in evladının Gazne'ye ikinci defa girmeleri ve Tâceddin Yıldız tarafından esir alınmaları üzerine bu kararından vaz geçti. Muhammed b. Ali b. Beşir nâibini İmâdeddin'e göndererek adamlarının durumunu ve esir düştüğünü ileri haber verdi. Artık ileri süreceği hiç bir delili ve gecikmesine sebep olacak hiç bir mazeret kalmadığını bildirdi. Bunun üzerine İmâdeddin, Muhammed b. Beşir'in yanına girdi: «Muhammed onu bazan teşvik ederek bazan da korkutarak Harezmsâh'a itaat ettirmenin yollarını aradı. Neticede Harezmsâh'a itaat arz ederek adına hutbe okutup para bastırdı. Harezmsâh'ın bana verdiği sözde durmayacağını biliyorum. Bu yüzden istediğim şartları kabul edeceğine dair yemin etmesi için adam gönderiyorum» dedi. Böylece anlaşma tamamlanmış oldu. İmâdeddin Harezmsâh'ın huzuruna çıktı. O da ona hilât giydirip beldesine geri gönderdi 30 Rebiyülevvel 603 (4 Kasım 1206).

Harezmsâh daha sonra Gürzban'ı muhasara etmek için harekete geçti. Ali b. Ebû Ali oradaydı. Gıyâseddin'e haber gönderip: «Amcası burayı İbn Harmil'e iktâ etmişti. Sen oradan vazgeç» dediyse de o kabul etmedi ve: «Onunla aramızda ancak kılıç var» dedi. Bunun üzerine Harezmsâh, Muhammed b. Ali b. Beşir ile haber gönderip Ali b. Ebû Ali'yi teşvik etti ve Gıyâseddin'den gelecek yardımdan ümit kestirdi. Gürzban'dan vazgeçerek teslim edinceye kadar da onu ikna etmeğe çalıştı. Sonunda şehri teslim edip Fîrûzkûh'a döndü. Bunun üzerine Gıyâseddin onun öldürülmesini emretti. Ancak emirler araya girdi de öldür-

mekten vazgeçti. Harezmsâh Gürzbân'ı İbn Harmil'e teslim etti. Sonra Belh hâkimi İmâdeddin'e haber gönderip yanına çağırdı. Çok önemli bir iş çıktı. «Sen gelmezsen olmaz. Sen bugün bizim en yakın dostumuzsun» dedi. O da inanıp Harezmsâh'ın yanına gidince derhal tevkif edip Harezme gönderdi. Kendisi de Belh'e giderek orayı aldı ve Ca'fer adlı bir Türk'ü orada nâip bıraktı.

Harezmsâh'ın Tirmiz'i Zapt Edip Hitaylara Teslim Etmesi

Harezmsâh Belh'i ele geçirdikten sonra süratle Tirmiz'e gitti. Belh hâkimi İmâdeddin'in oğlu buradaydı. Harezmsâh, Muhammed b. Ali b. Beşir'i ona gönderip: «Baban benim en yakın adamlarım ve devletimin en büyük emirleri arasına girdi. O Belh'i bana teslim etmişti. Hoşuma gitmeyen bazı işler yaptığı halde ben onu hürmet ve ikrâm ile Harezme gönderdim. Sana gelince, sen de benim yanımda bir kardeş olarak kalırsın» dedi.

Ona bazı vaadlerde bulundu, pek çok yeri ikta etti. Muhammed b. Ali onu ikna etti. O da bir yandan Harezmsâh, bir yandan da Hitaylar tarafından kuşatıldığını ve adamlarının Yıldız tarafından Gazne'de esir alındığını görünce cesareti kırıldı. Harezmsâh'a bir adam gönderip verdiği sözde duracağına dair yemin etmesini istedi. O da yemin etti. Tirmiz'i teslim alarak Hitaylar'a verdi. Harezmsâh bu davranışıyla ilk başta çok kötü bir nâm bıraktı, çok ağır tenkidlere maruz kaldı. Ancak daha sonra Tirmiz'i onlara Horasan'a hâkim olmak için verdiği ve geri dönüp Tirmiz ve diğer şehirleri alacağı söylendi. Çünkü Harezmsâh Horasan'ı ele geçirdikten sonra Hitayların hâkimiyetindeki beldelere giderek oraları zapt etti ve onları oradan uzaklaştırdı. İşte o zaman halk onuru Tirmiz'i bir taktik icabı teslim ettiğini anladı. Allah günâhlarını bağışlasın.

Bâmiyan Hâkiminin Evlâdının Gazne'ye Dönmeleri

Türk asıllı Yıldız'ın Gazne'ye giderek Bâmiyan hâkimi Bahâeddin Sam'ın iki oğlu Alâaddin ile Celâleddin'i oradan uzaklaştırdığını daha önce anlatmıştık. Yıldız 10 Ramazan 602 (20 Nisan 1206) tarihinden 5 Zilhicce 602 (13 Haziran 1206) tarihine kadar Gazne'de kaldı. Bu müddet

zarfında halka çok iyi davrandı ve adaletle hükmetti. Ülkeyi askerlere ikta etti. Bir kısmı iktalarında kaldı, bazıları da Gıyâseddin'in yanına Fîrûzkûh'a gitti. Bir kısmı da Bâmiyan hâkimi Alâaddin'in yanına gitti. Yıldız ne kendi adına ve ne de başka biri adına hutbe okuttu. Halka: «Elçim efendiniz Gıyâseddin'in yanında bulunuyor. O dönünce hutbeyi Gıyâseddin adına okutacağım» dedi ve halk da buna sevindi. Aslında Yıldız hile ve taktik icabı böyle davranıyordu. Eğer o Gıyâseddin'e bağlılığını ifade etmeseydi, Türklerin ve halkın büyük bir kısmı onun yanından uzaklaşırdı. O zaman da Bâmiyan hâkimine karşı koyamazdı. Türkleri ve diğer kavimleri bu ve benzeri sözlerle hizmetinde tutuyordu.

İleride anlatacağımız gibi Bâmiyan hâkimini mağlûp edince asıl niyetini açıkladı. O bu vaziyetteyken Bahâeddin'in orduyla yaklaştığını duydu. Onlar Gazne'yi yağmalamağa karar vermişler ve halkın malını ve canını mübâh saymışlardı. Bundan dolayı halk büyük bir korkuya kapıldı. Yıldız hemen askerlerinin çoğunun katıldığı bir ordu hazırlayıp onların yoluna sevk etti. İki tarafın öncüleri karşılaşmış Türklerden bir topluluk öldürüldü. Bu sırada Bâmiyan ordusu da yetişti. Yıldız'ın askerleri onlara karşı koyamayıp mağlûp oldu. Alâaddin'in askerleri onları takip ederek bir kısmını öldürdü, bazılarını da esir aldı. Mağlûp birlikler Gazne'ye varınca Yıldız kendi beldesi Kerman'a gitmek üzere oradan ayrıldı. Ancak üç bin Bamiyan süvarisi ona yetişip çok çetin bir savaşa tutuştuysa da onları geri çevirdi. Kirman'dan pek çok para ve silâh getirerek askerlere dağıttı.

Alâaddin ile kardeşine gelince, onlar Gazne'ye girmeden Yıldız'ın peşinden gittiler. Yıldız takip edildiğini duyunca Kerman'dan da ayrıldı. Halk birbirlerinin mallarını yağmaladı. Alâaddin Kerman'a hâkim olup halka emân verdi. Daha sonra Gazne'ye dönerek orayı da yağmalamaya karar verdi. Halk bunu duyunca Kadı Saîd b. Mesûd'a giderek şikâyetçi oldular. O da Alâaddin'in "es-Sâhib" adıyla tanınan vezirinin yanına giderek halkın durumunu anlattı. Vezir halkın gönlünü aldı. Fakat güvendikleri başka şahıslar onların yağmaya kararlı olduklarını söylediler. Bunun üzerine halk hazırlıklarını yaparak, geçitlerin ve caddelerin kapılarını daralttılar. Arrâde ve taşlar hazırladılar. Irak, Suriye, Musul ve diğer yerlerden gelen tüccarlar da sultanın adamlarına şikâyetçi oldu. Fakat hiç kimse onlarla ilgilenmedi. Onlar da halifenin elçisi Mecdeddin b. er-Rebi'in evine giderek yardım istediler. Elçi onları teskin etti. Hem şehir halkı hem de onlar için şefaateci olacağını söyledi. Gurluların büyük emirlerinden Süleyman b. Sîn'e haber gönderip durumu bildirdi. Süleyman yaşlı bir zat olup onun sözünden çıkmazlardı. Elçi ondan Alâaddin'e mektup yazarak halk için şefaateci olmasını istedi. O da kabul edip halkı yağmadan kurtarmak için çok çalıştı. Eğer şehri yağmalamak hu-

susunda ısrar ederlerse bu işin akîbetinin kötü olacağını söyleyerek onları korkuttu. Onlar ancak pek çok müracaattan sonra halkı affetmeye razı oldular.

Onlar yanlarında bulunan askerlere Gazne'yi yağmalatacaklarına söz vermişlerdi. Yağmadan vazgeçince onun yerine hazineden para verdiler. Böylece halk sükûn buldu. Askerler zilkade sonunda Gazne'ye geldiler. Yıldız'ın Şihâbeddin öldürülünce onun tabutuyla ve hazineleriyle dönen vezir Müeyyidü'l-mülk'den almış olduğu hazineyi de yanlarına almışlardı. Buna ilâveten dokuz yüz yük elbise, altın, gümüş vs. vardı. Bunlar arasında altın sırmalı ipliklerle dokunmuş on iki bin elbise vardı.

Alâaddin Müeyyidü'l-mülk'ü vezir yapmak istedi. Bunu duyan kardeşi onu çağırıp hemen hilât giydirdi. Çünkü onun hilât vermesini istemiyordu ve vezir tayin etti. Ancak Alâaddin bunu haber alınca Müeyyidü'l-mülk'ü yakalatarak zincire vurup hapsetti. Bu defa halkın onlar hakkındaki niyeti değişti. İhtilâfa düştüler. Alâaddin ile Celâleddin daha sonra hazineyi paylaştılar. Bu sırada aralarında öyle münakaşalar oldu ki tüccarlar bile böyle münakaşa yapmazlardı. Bunu gören halk cimriliklerinden ve ihtilâflardan dolayı ikisinin de işlerinin rast gitmeyeceğini anladı. Emîrler de onları destekleyip iyilik ve ihsanına rağmen Gıyâseddin'i terkettiklerine pişman oldular.

Daha sonra Celâleddin ile amcası Abbas bir kısım askerlerle Bâmiyân'a gittiler. Alâaddin Gazne'de kaldı. Vezîri İmadü'l-Mülk halka ve askerlere çok kötü davrandı. Türklerin malları yağmlandı. Hatta onlar evlâtlarının annelerini bile sattılar. Onların ağlayıp feryat etmelerine bakmadılar.

Yıldız'ın Gazne'ye Dönmesi

Celâleddin Gazne'den ayrılıp kardeşi Alâaddin orada kalınca Yıldız ve yanındaki Türkler çok sayıda asker toplayıp Gazne'ye döndüler. Kelvâ'ya varıp ele geçirdiler ve Gurlulardan bir taifeyi öldürdüler. Geri kalanlar da mağlûp vaziyette Kerman'a gittiler. Yıldız onların üzerine yürüdü. Ordunun başına Şihâbeddin'in büyük memlûklerinden biri olan Aydeniz Tatar'ı getirdi. Aydeniz'in kumandasında Halaçlar, Türkler, Oğuzlar, Gurlular ve diğer kavimlerden müteşekkil iki bin süvari vardı.

Kerman'da Alâaddin'in İbnü'l-Müeyyed adlı bir emîrinin kumandasında bir askerî birliği vardı. Çok sayıda emir de onun yanında bulunuyordu. Bunlar arasında Ebû Ali b. Süleyman b. Sis de vardı ki, ba-

bası Gurluların ileri gelenlerindendi. İkisi de oyun, içki ve eğlenceyle meşgûl idiler. Bu işlerden hiç usanmıyorlardı. Onlara: «Türk askerleri yaklaştı» denildiyse de buna iltifat etmediler ve içki ve eğlenceden vazgeçmediler. Aydeniz ve Türkler üzerlerine hücum ederek atlarına binmelerine dahi fırsat vermeden hepsini kılıçtan geçirdiler. Bir kısmı çarpışma sırasında bir kısmı da daha sonra öldürüldü. Türklerin bilerek bıraktıkları hariç kurtulan olmadı.

Yıldız oraya gelip Gurlu emirlerin hepsinin öldürüldüğünü görünce «Bunların hepsi bize karşı savaşırken mi öldürüldü?» diye sorunca Aydeniz: «Hayır daha sonra öldürdük» dedi. Yıldız bundan dolayı onu ayıplayıp azarladı. Daha sonra İbnü'l-Müeyyed'in başını getirtip Allaha şükür secdesinde bulundu. Maktûllerin yıkanıp defnedilmelerini emretti. Ebû Ali b. Süleyman b. Sis de ölümler arasındaydı.

Bu haber 20 Zilhicce 602 (28 Temmuz 1206) tarihinde Gazne'ye ulaştı. Alâaddin bu haberi getireni idam ettirdi. Gök bulutlarla kaplanıp öylesine şiddetli yağmur yağdı ki, Gazne'nin bazı yerlerini tahrip etti. Bunun yumurta iriliğinde dolu takip etti. Halk idam edilen şahsın indirilmesi için bağırıp çağırdı. Bunun üzerine idam edilen şahıs akşama doğru sehpadan indirildi. Ortalık aydınlandı ve olaylar sükûn buldu.

Yıldız Kerman'a hâkim olup halka iyi davrandı. Halk Gurluların yüzünden büyük bir sıkıntı içindeydi. Alâaddin gelen haberin doğru olduğunu öğrenince veziri es-Sâhib'i Bamyân'da bulunan kardeşi Celâleddin'e gönderip Yıldız'ın yaptıklarını anlattı. Ondan yardım istedi. Celâleddin bu sırada Harezmsâh'ı uzaklaştırmak gayesiyle Belh'e yürümek için asker tedarik etmişti. Bu haberi duyunca Belh'e gitmekten vazgeçip Gazne'ye yürüdü. Gurlulara mensup olan askerlerinin çoğu onun ve kardeşinin yanından ayrılarak Gıyâseddin'in yanına gitmişlerdi. Yıldız zilhicce ayının sonlarında (29 temmuz - ağustos 1206) Gazne'ye vardı. Askerleriyle beraber Gazne kalesini muhasara etti. Aralarında çok çetin savaşlar oldu. Yıldız şehir halkına emân verdiğinin duyulmasını istedi. Bunun üzerine halka emân verildiğini, Gurlulara ve Bâmyân askerlerine dokunulmayacağı ilân edildi. Yıldız kaleyi muhasaraya devam etti. Celâleddin Bâmiyan ve diğer şehirlerden topladığı dört bin kişilik bir orduyla geldi. Yıldız hemen onun yoluna çıktı Muhasara kırk gün sürmüştü. Yıldız oradan ayrılınca Alâaddin yanındaki askerlerini Yıldız'ın peşine gönderdi. Bu askerler arkadan kardeşi Celâleddin de önden saldırarak böylece Yıldız'ın askerlerinden kurtulan olmayacaktı. Bunlar kaleden harekete geçince Süleyman b. Sis el-Gûrî Firûzkûh'da bulunan Gıyâseddin'in yanına gitti. Gıyâseddin onu hürmet ve ikrâm ile karşılayarak Firûzkûh'un emir-i dâd'ı tayin etti. Bu hadise 603 yılı sefer ayında (ağustos - eylül 1206) olmuştu.

Tûğuz'a geİNce, o Celâleddin'in yoluna çıktı ve Balak köyü yakınlarında karşılaşıp savaşa tutuştular. Her iki taraf da sabırla savaşa devam etti. Sonunda Celâleddin ve ordusu yenildi. Celâleddin de esir alınıp Yıldız'ın yanına getirildi. Yıldız onu görünce atından inerek elini öptü. Onun korunması için gerekli tedbirlerin alınmasını emretti. Yıldız da ha sonra Celâleddin'i de yanına alarak Bâmiyanlı bin esirle beraber Gazne'ye döndü. Adamları Bâmiyanlıların mallarını yağma etti.

Gazne'ye varınca Alâaddin'e haber gönderip kalenin teslimini istedi. Eğer teslim etmeyecek olursa yanındaki esirleri öldüreceğini bildirdi. Fakat o teslim etmedi. Bunun üzerine Yıldız dört yüz esiri kalenin karşısında öldürdü. Alâaddin onun kararlı olduğunu görünce Müeyyidü'l-Mülk'ü gönderip emân diledi. Yıldız da ona emân verdi. Fakat kaleden çıkar çıkmaz yakalattı ve kardeşiyle birlikte gözaltına alıp başlarında muhafız görevlendirdi. Kötü bir siyaset takip ettiği için veziri İmâdü'l-Mülk'ü de hapsedti. Hindûhan b. Melikşâh b. Harezmşâh Tekiş Alâaddin ile birlikte kaledeydi. Kaleden çıkınca onu da aynı şekilde yakaladı. Gıyâseddin'e "fetihnâme" ile birlikte sancaklar ve bazı esirleri de gönderdi.

Merâğa Hâkimiyle Erbil Hâkiminin Azerbaycan Üzerine Yürümesi

Merâğa hâkimi Alâaddin ile Erbil hâkimi Muzafferüddin Gökbörü bu sene Azerbaycan üzerine yürüyerek burayı şehrin hâkimi Ebû Bekr b. Pehlivan'dan almayı kararlaştırdılar. Çünkü Ebû Bekr gece gündüz içiyor ve ülkenin işleriyle ilgilenmiyor, askerleri ve halkına sahip çıkmıyordu. Bu yüzden Erbil hâkimi Merâğa'ya giderek Alâaddin ile buluştu. Sonra Tebriz'e doğru hareket ettiler. Azerbaycan hâkimi Ebû Bekr bunu duyunca el-Cibal (Hemedan, İsfahan, Rey ve bunlar arasındaki belgeler) bölgesinin hâkimi ve babasının bir memlûkü olan Aydoğmuş'a haber gönderip yardım istedi. Aydoğmuş Ebû Bekr'e itâat arzetmişti. Fakat ülkeye hâkim durumdaydı. Bu sebeple onun sözlerine aldırış etmedi. Ebû Bekr yeniden yardım taleb ederek durumu bildirdi. Aydoğmuş bu sırada Bâtınîlere ait bir beldeydi. Bu haberi alınca büyük bir orduyla Ebû Bekr'e yardıma koştu.

Ebû Bekr'in yanına varınca Erbil hâkimine bir mesaj gönderip: «Biz senin âlimleri ve hayır sahiplerini sevdiğini, onlara ihsanda bulunduğunu duyardık. Senin de dindar ve hayır sever bir insan olduğunu bildirdik. Halbuki şimdi bunun tam tersini görüyoruz. Sen halkı müslüman olan şehirlere saldırıyor ve müslümanlarla savaşıyorsun. Onların mallarını

yağmalyorsun. Fitne fesad çıkarıyorsun. Eğer bu maksatla geldiysen akılsızlık etmişsin. Çünkü sen bir köyün hâkimisin. Halbuki biz Horasan kapısından Ahlat ve Erbil'e kadar uzanan sahaya hâkimiz. Şimdi düşün ki, Ebû Bekr'i mağlûp ettin. Bilmez misin ki, onun memlûkleri var. İşte ben de onlardan biriyim. Eğer o her köyden bir şahne veya her şehirden on kişi alsa senin askerlerinin bir kaç katı bir ordu toplamış olur. Beldene dönersen daha iyi edersin. Ben bunları senin hayatta kalman için söylüyorum» dedi.

Aydoğmuş bu mektubun hemen ardından yola çıktı. Muzafferüddin bunları duyup Aydoğmuş'un harekete geçtiğini öğrenince geri dönme-ye karar verdi. Merâğa hâkimi onu bırakmamak için çok çalıştı ve askerlerini de ona teslim ettiyse de engel olamadı. Merâğa hâkimi ona: «Ebû Bekr'in bütün emirleri eğer üzerlerine yürüyecek olursam benim saflarıma katılacaklarını bildirmişlerdi» dediyse de Muzafferüddin bu söz-lere iltifat etmeyerek beldesine döndü. Takib edilmekten korkarak ge-çilmesi zor ve dar geçitlerden, sarp yerlerden gitti.

Daha sonra Aydoğmuş ile Ebû Bekr Merâğa üzerine yürüyerek şeh-ri muhasara ettiler. Bunun üzerine Merâğa hâkimi bir kalesini Ebû Bekr'e teslim ederek onunla anlaştı. Zaten ihtilafa da bu kale sebep ol-muştu. Ebû Bekr Üstüvâ ve Urmiye şehirlerini ona iktâ ederek geri dön-dü.

Aydoğmuş'un Bâtınileri Sindirmesi

Aydoğmuş bu sene Kazvin civarındaki Bâtınî şehirlerine hücum ederek pek çok kişiyi öldürdü. Mallarını yağmalayıp çoluk çocuklarını esir aldı. Kalelerini muhasara etti ve beş tanesini ele geçirdi. Alamut'u da muhasara ederek halkının kökünü kazımaya karar verdi. Fakat tam bu sırada Merâğa ve Erbil hâkimleri anlattığımız olayları başlattılar. Emîr Ebû Bekr de onu yardıma çağırdı. Bunun üzerine Aydoğmuş Bâ-tınî beldelerinden ayrılıp Ebû Bekr'e yardıma gitti.

Harezm Askerlerinin el-Cibâl'e Varmaları ve Orada Yaptıkları

Bu sene yaklaşık on bin süvariden müteşekkil büyük bir Harezm ordusu aile ve çocuklarıyla el-Cibâl'e gittiler ve Zencân'a vardılar. Zen-cân hâkimi Aydoğmuş Erbil ve Merâğa hâkimleriyle meşgûl idi. Şehirde

askerlerin olmamasını fırsat bildiler. Muzafferüddin beldesine dönüp Aydoğmuş ile Merâğa hâkimi arasındaki mesele de halledilince Aydoğmuş Harezmliler kuvvetlerinin üzerine yürüdü. İki taife arasında çok çetin bir cereyan etti. Sonunda Harezmliler mağlûp oldu ve bir kısmı kılıçtan geçirildi. Bir çok kişi öldürüldü ve esir alındı. Kaçanlardan başka kurtulan olmadı. Çoluk çocukları esir alındı malları yağmalandı. Harezmliler o yörede adam öldürerek ve yağmacılık yaparak fitne fesad çıkarmışlardı. Böylece yaptıklarının cezasını buldular.

İbn Leon'un Haleb'e Bağlı Yerleri Yağmalaması

Dağ geçitlerine sahip olan Ermeni İbn Leon bu sene Haleb vilayetine peş peşe baskınlar tertip ederek halkın malını yağmaladı, yaktı, halkı kadın ve çocukları esir aldı. Bunun üzerine Haleb hakimi el-Melikü'z-Zâhir Gazi b. Salâhaddin askerlerini topladı ve diğer meliklerden de yardım istedi. Piyade ve süvarilerden müteşekkil büyük bir ordu topladık-tan sonra İbn Leon üzerine yürüdü.

İbn Leon ülkesinin Haleb sınırında ordugâh kurmuştu. Oraya giden bir yol yoktu. Zaten onun bütün ülkesine ancak sarp yerlerden dar geçitlerden ve dağlardan geçilerek gidilebilirdi. Doğru dürüst yolu yoktu. Bu yüzden başkası onun ülkesine giremezdi. Özellikle Haleb tarafından girmek imkânsızdı. Haleb'den onun topraklarına giden yol gerçekten çok zor geçilebilirdi. Bu yüzden ez-Zâhir Haleb'e beş fersah mesafede konakladı. Ordunun baş tarafına babasının büyük memlûklarından Meymûn el-Kasrî'nin kumandasındaki bir birliği getirdi. Meymûn Mısır'daki Alevî halifelerinin sarayına mensup olduğu için "el-Kasrî" denilirdi. Babası onu Fâtımîlerden almıştı. ez-Zâhir İbn Leon'un topraklarına yakın bir yerde bulunan Derbsâk kalesine erzak ve silâh gönderdi. Meymûn el-Kasrî'ye de yanındaki askerlerden bir kısmını bu zahîre Derbsâk'e ulaşıncaya kadar refakat etmek üzere göndermesini emretti. O da bu emri yerine getirdi ve askerlerinin çoğunu kaleye gönderip az sayıdaki askerle kaldı. İbn Leon bundan haberdar olunca hemen harekete geçerek yanında az sayıda asker bulunan Meymûn'un üzerine yürüdü. Aralarında çok çetin bir savaş oldu. Meymûn, ez-Zâhir'e haber gönderip bu durumu bildirdi. Fakat ez-Zâhir ondan uzaktaydı. Aralarındaki savaş uzun süre devam etti. Meymûn yanında az sayıda asker olmasına rağmen kendisini ve ağırlıklarını kalabalık Ermeni ordusuna karşı korudu. Sonunda müslümanlar mağlûp oldu. Düşman onlardan alacağını aldı. Bazı müslümanları öldürüp bir kısmını da esir ettiler. Müslümanlar da aynı şekilde Ermenilerden bir çok kişiyi öldürdüler.

Ermeniler müslümanların ağırlıklarını ele geçirip ganimet aldıktan sonra yola çıktılar. Yolda Derbsâk'e zahîre götüren müslümanlara rastladılar. Müslümanlar bu gelişmelerden habersizdi. Düşmanları görünce hayrete düştüler. Ermeniler müslümanların arasına girip kılıçtan geçirdiler. Çok çetin bir savaş oldu. Fakat neticede yine müslümanlar mağlûp oldular. Ermeniler elde ettikleri ganimetlerle ülkelerine dönerek kalelerine ve dağlarına kapandılar.

Gürcülerin Ahlat ve Civarını Yağmalaması

Gürcüler bu sene büyük bir kalabalıkla Ahlat üzerine yürüyüp şehri yağmaladılar. Halkın bir kısmını öldürüp bazılarını da esir aldılar. Kadın ve çocuklarından büyük bir kısmını esir ettiler. Hiç kimseden korkmadan bütün ülkeyi köşe bucak aradılar. Ahlat'ta hiç kimse çıkıp da onlara mani olmadı. Şehri yağma, halkı da esir ederek faaliyetlerini sürdürdüler. Ülke ıpıssızdı ve Gürcülere karşı koyacak kimse yoktu. Çünkü Ahlat hâkimi bir çocuktur. Devleti idare eden şahsın da ordu üzerinde nüfuzu yoktu.

Halk büyük sıkıntı ve musîbetlere maruz kalınca birbirlerini savaşta teşvik ettiler. O bölgedeki bütün İslâm askerleri toplandı. Çok sayıda gönüllü de onlara katıldı. Hepsisi korku içinde Gürcülerin üzerine yürüdüler. Sûfilerden biri merhûm Şeyh Muhammed el-Bustî'yi rüyâsında gördü. Şeyh sâlih insanlardandı. Sûfi Şeyh'e: «Sen burada ne arıyorsun?» dedi. Bunun üzerine Şeyh: «Düşmanlara karşı müslümanlara yardım etmek üzere geldim» cevabını verdi. Şeyh'i müslümanların safında görüp sevinçle uyandı.

Hemen ordu kumandanına ve onun naibine gelerek gördüğü rüyâyı anlattı. O da çok sevindi ve Gürcülerin üzerine yürüme azmi arttı. Askerlerle onların üzerine yürüdü ve bir yerde ordugâh kurdu.

Bunu duyan Gürcüler müslümanların üzerine baskın düzenlemeye karar verdiler. Vadide bulundukları mevziden tepeye çıktılar ve karanlık bastırınca müslümanların üzerine saldırmak için orada konakladılar. Bunu haber alan müslümanlar Gürcülerin üzerine yürüyüp vadinin yukarı ve aşağı taraflarını tuttular. Bu vâdiye söz konusu iki yoldan başka bir yol takip ederek çıkmak mümkün değildi. Gürcüler müslümanlar tarafından sarıldıklarını görünce imhâ edileceklerine kesin olarak inanıyorlardı. Ne yapacaklarını şaşırdılar. Müslümanlar da onları gözlerine kestirerek daha da sıkıştırdılar. Çarpışmalar sırasında onlardan bir çok kişiyi öldürdüler. Bir o kadarını da esir aldılar. Az sayıda Gürcü hariç kur-

tulan olmadı. Allah Taâlâ ölümün eşğine gelmiş olan müslümanları Gürcülerin şerrinden kurtardı.

Çeşitli Olaylar

Hac emiri Mücîreddin Taştekin bu sene cemaziyülâhir ayında (ocak - şubat 1206) Tüster'de öldü. Halife onu bütün Hûzistan'a vali tayin etmişti. Yıllarca hac emîrlîği yaptı. Hayırsever, güzel ahlâklı ve sâlih bir insandı. Çok ibâdet ederdi. Şiilere sempatisi vardı. Onun ölümü üzerine halife Hûzistan'a memlûkü ve Taştekin'in damadı Sencer'i tayin etti.

Abâde emîri Sencer b. Mukallid b. Süleyman b. Muhariş bu sene Irak'da öldürüldü. Öldürülmesinin sebebi şu idi: Babası Mukallid Halife en-Nasır Lidînillâh'a jurnal edilmiş o da babasının nezaret altına alınmasını emretmişti. Mukallid bir süre göz altında kaldıktan sonra Halife tarafından serbest bırakıldı. Daha sonra Sencer bir kardeşini öldürdü. Bu hadise dolayısıyla ailesi ve kardeşleri ona kin bağladılar. Sencer bu sene şaban ayında (mart - nisan 1206) el-Ma'şûk'ta bazı adamlarını alarak dışarı çıktı. Adamları yanından ayrılınca kardeşi Ali b. Mukallid bir kılıç darbesiyle onu yere serdi. Kardeşleri de gelip onu öldürdüler.

Anadolu sultanı Gıyâseddin Hüsrevşâh bu sene Trabzon üzerine yürüdü. Kendisine isyan etmiş olan şehrin hâkimini muhasara etti ve sıkıştırdı. Bu yüzden Anadolu, Rus ve Kıpçak şehirleriyle yapılan kara ve deniz ulaşımı durdu. Hiç kimse Gıyâseddin'in ülkesine gidemez oldu. Halk bundan dolayı büyük zarara uğradı. Çünkü onlarla ticaret yapıyor ve ülkelerine gidiyorlardı. Suriye, Irak, Musul, el-Cezire ve diğer yerlerden de tüccarlar Anadolu'ya geliyorlardı. Bundan dolayı tüccarlar Sivas'ta toplandılar. Yollar açılmadığı için çok büyük sıkıntı içindeydiler. Sermayesinin başına dönenler bahtiyar insan olarak kabul ediliyordu. Azerbaycan ve Arran hâkimi Ebû Bekr b. Pehlivan Gürcü kralının kızıyla evlendi. Sebebi şudur: Gürcüler Ebû Bekr'in aczini içki, oyun, eğlence ve benzeri şeylere mütemayil olduğunu ve ülke yönetimiyle ilgilenmediğini görünce onun topraklarına baskın düzenleyerek yağmalıyorlardı. Ebû Bekr kendisi de bunun farkındaydı. Yanında kendisini çok düşkün olduğu bu içki ve eğlenceden ve kötü alışkanlıklarından vaz geçecek hamiyetli biri de yoktu. Ülkeyi kılıçla müdâfaa edemeyeceğini anlayınca zekeriyle (evlilik yoluyla) müdâfaa yolunu seçti ve kralın kızına dünür olup evlendi. Bunun üzerine Gürcüler yağma, baskın ve adam öldürmekten vaz geçtiler. Bu hadise şu darb-ı mesele uygun düştü: «Kılıcını kınına soktu ve zekerini çıkardı».

Bu sene Erbil'e yüzü insan şeklinde bir kuzu gönderildi. Garip şeylerden biri de bu idi.

Vâsıtlı Kadı Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Mandây bu sene Vâsıt'ta öldü.

Fahreddin Mübarekşâh b. el-Hasan el-Mervezî de bu sene şevval ayında öldü. Farsca ve Arapca güzel şiir söylerdi. Gazne ve Harat hâkimi Gıyâseddin el-Kebîr'in nezdinde büyük bir itibarı vardı. Fahreddin Mübarek Şah'ın bir misafir evi vardı. Evde kitaplar ve satranç vardı. Âlimler kitapları mütâlâa ederken cahiller de satranç oynarlardı.

Şâfiî fakîhi Ebû'l-Hasan Ali b. Ali b. Seâdet el-Fârîkî de bu sene zilhicce ayında Bağdâd'da öldü. Nizâmiye medresesinde uzun süre asistan olarak çalıştı. Daha sonra en-Nâsır Lidinillâh'ın annesinin yaptırdığı medreseye müderris oldu. İlmiyle âmil sâlih bir insandı. Bağdâd'da kadı nâibi olması istendiği halde kabul etmedi. Fakat mecbur kalınca kısa süre bu görevi yaptı. Bir gün İbnü'l-Muttalib Câmîi'ne gitti. Orada kalıp kaba yünden yapılmış bir aba giyip elbisesini değiştirdi. Vekillere ve diğer zevata kendinden uzak durmalarını istedi. Aranmadığını anlayınca evine döndü ve görev kabul etmedi.

Şeyh Ebû Mûsâ el-Mekkî Bağdâd'da Sultan Câmîi'nin meşrutasında ikâmet ederdi. Bu sene camiin çatısından düşerek öldü. Çok ibadet eden sâlih bir zat idi.

el-Afif Ebu'l-Mekârim Arafe b. Ali el-Bendenîci de bu sene Bağdâd'da öldü. Sâlih bir insandı. Kendisini ibadete vermişti. Allah rahmet eylesin.

HİCRET'İN ALTI YÜZ ÜÇÜNCÜ (M. 1206 - 1207) YILI OLAYLARI

Abbâs'ın Bâmiyan'ı Zabtı ve Buranın Yeğeninine Eline Geçmesi

Abbâs bu sene Bâmiyan'ı kardeşi Bahâeddin'in iki oğlu Alâaddin ve Celâleddin'in elinden aldı.

Sebebi şudur:

Bâmiyan askerleri Yıldız karşısında mağlûp duruma düşüp geri Bâmiyân'a dönünce Alâaddin ile Celâleddin'in esir düştüklerini Yıldız'ın ve maiyyetindekileri askerlerin yanında ne varsa ganimet aldıklarını, Yıldız'ın babalarının veziri es-Sâhib'i yakalayıp ondan pek çok mal, mücevherat ve muhtelif hediyeler ile bir fil aldığını ve vezirin Yıldız'a karşı Harezmşâh'tan yardım istediğini ve efendilerini kurtarması için kendisiyle birlikte asker göndermesini talep ettiğini haber verdiler.

Vezîr Bâmiyan'dan ayrılınca amcaları Abbas şehirde vezirin ve iki yeğeninini bulunmadığını görerek adamlarını toplayıp şehre girdi ve orayı zapt etti. Daha sonra kaleye çıkarak orayı da ele geçirdi. Yeğenleri Alâaddin ile Celâleddin'in adamlarını oradan çıkardı. Harezmşâh'ın yanına geri döndü. Çok sayıda asker toplayıp Abbâs'ı kalede muhasara etti. Vezir Bahâeddin ile iki oğlunun bütün şehirlerinde saygı gören ve itaat edilen bir şahıstı. Abbâs'ı muhasaraya başladı. Fakat yanında ihtiyaçlarını karşılayacak para yoktu. Yanında sadece Harezmşâh'a götürmek için aldığı para vardı.

Celâleddin Yıldız'ın yanındaki esaretten kurtulunca ileride anlatacağımız gibi Bâmiyan'a gitti. Bâmiyan'a bağlı Arsuf'a vardı. Burada babasının veziri es-Sâhib de yanına geldi ve onunla görüştü. Kalelere doğru yola çıktılar ve Bâmiyân'ı istilâ etmiş olan Abbâs ile haberleştiler. Ona gönül alıcı mahiyette yazılar yazdılar. Bunun üzerine Abbas hepsini Celâleddin'e teslim ederek: «Ben burayı Harezmşâh'ın ele geçirmesinden korkarak almıştım» dedi. Celâleddin de bu hareketten memnun olup ülkesinin başına geçti.

Harezmşâh'ın Talekan'ı Zapt Etmesi

Harezmşâh Tirmiz'i Hitaylara teslim ettikten sonra Meheyne ve Endhûy'a gitti. Gıyâseddin Mahmûd'un Talekan'daki nâibi Emîr-i şikâr Sevinc'e mektup yazarak onu kendi tarafına çekmek istedi. Fakat elçi eli boş döndü. Çünkü Sevinç onun isteklerini kabul etmediği gibi asker toplayıp Harezmşâh ile savaşılmaya çıktı. İki taraf Talekan yakınlarında karşılaştı.

İki ordu karşı karşıya gelince Sevinç tek başına ve süratle saldırıya geçti. Hatta Harezmşâh'ın ordusuna yaklaşarak kendini yere attı. Silâhını uzağa savurdu ve yer öperek af diledi.. Harezmşâh onun sarhoş olduğunu zannetti. Fakat onun sarhoş olmadığını öğrenince onu kötüleyip küfrederek: «Buna ve benzeri adamlara kim güvenir?» dedi ve ona iltifat etmedi. Talekan'daki para, silâh ve atları alıp bir elçiyle Gıyâseddin'e gönderdi. Ayrıca ona yaklaşma arzusunu ve iyi dileklerini ifade eden bir mektup da gönderdi. Talekan'da adamlarının birini nâip tayin ederek Kâlûyen ve Bivâr kalesine hareket etti. Kâlûyen hâkimi Hüsâmeddin Ali b. Ebû Ali karşısına çıkarak dağ başlarında onunla savaştı. Harezmşâh tehditler savurarak kaleyi teslim etmesini istedi. Bunun üzerine Hüsâmeddin: «Ben bir köleyim. Bu kale ise bana emânettir. Bu sebeple onu sahibinden başkasına teslim etmem dedi. Bu sözler Harezmşâh'ın hoşuna gitti. Onu övdü, fakat Sevinç'i kötüledi.

Sevinç ile ilgili olayları ve Talekan'ı Harezmşâh'a teslim ettiğini duyan Gıyâseddin çok üzüldü. Bunun üzerine adamları onu teselli ederek bunun o kadar önemli olmadığını söylediler. Harezmşâh Talekan meselesini hallettikten sonra Herat üzerine yürüdü ve şehir dışında konakladı. İbn Harmil Harezmîlerden hiç birinin halka eziyet etmesine izin vermedi. Çünkü onlar peş peşe toplanarak yol keserlerdi. Bu Harezmîlerin bir adeti idi.

Gıyâseddin'in elçisi hediyelerle Harezmşâh'ın yanına geldi. Bu iş halkın garibine gitti. Çünkü Harezmîler bu Gıyâseddin'in babası olan Gıyâseddin el-Kebîr ile kardeşi Şihâbeddin'den "el-Gûrî" ve "Sahib-i Gazne" diye bahsederlerdi. Harezmşâh'ın şimdiki veziri Harezmşâh'ın azamet ve ihtişamının büyüklüğü, Gıyâseddin'in şanının küçüklüğüne, aczi, zayıflığı ve beldelerinin azlığına rağmen ondan "Efendimiz Sultan" diye söz ederdi.

İbn Harmil'e gelince bir grup Harezm askerleriyle Herat'tan yola çıkarak safer ayında (eylül - ekim 1206) İsfizâz önlerinde konakladı. Şehrin hâkimi Gıyâseddin'in yanına gitmişti. İbn Harmil İsfizâz'ı muhasara ederek içerdeki halka haber gönderip eğer şehri teslim ederlerse ken-

dilerine emân vereceğine dair yemin etti. Eğer direnirlerse kaleyi alın-caya kadar muhasaraya devam edeceğini, eğer şehri zorla ele geçirirse küçük büyük hiç kimseyi sağ bırakmayacağını bildirdi. Onlar da korkup rebiyülevvel ayında (ekim - kasım 1206) şehri teslim ettiler. İbn Harmîl de onlara emân verip hiç kimseye kötülük etmedi. İsfizâz'ı aldıktan sonra Sicistan hâkimi Harb b. Muhammed'e haber gönderip onu Harezmşâh'a itaata ve ülkesinde onun adına hutbe okutmaya çağırdı. O da kabul etti. Gıyâseddin de daha önce ona haber gönderip kendi adına hutbe okutmasını ve itâat arzetmesini istemişti. Ancak harb onu oyalayarak isteklerini kabul etmemişti.

Harezmşâh Herat önlerindeyken İbn Harmîl'in geçen yıl Herat'tan uzaklaştırdığı Kadı Sâid b. el-Fazl şehre geri döndü. Gıyâseddin'in yanına gittikten sonra da tekrar Herat'a geldi. Kadı geri gelince İbn Harmîl Harezmşâh'a: «Bu zat Gurlulara mütemâyildir. Onların devletinden yanadır» dedi. Bunun üzerine onu yakalatıp Zevzen kalesinde hapsedti. Herat kadılığına da es-Safi Ebû Bekr b. Muhammed es-Serahsî'yi tayin etti. Bu zat daha önce Herat'da Sâid ile oğluna naiplik ederdi.

Gıyâseddin'in Yıldız ve Aybeg ile Münasebetleri

Yukarıda zikrettiğimiz gibi Yıldız Gazne'ye dönüp Celâleddin ile Alâ-addîn'i esir alınca Gıyâseddin'e mektup yazıp kendi adına hutbe okutmasını istedi. Gıyâseddin buna kendini savunarak cevap verdi. Bu defaki cevâbî mektubu daha öncekinden sert muhtevalıydı. Gıyâseddin mektubunda «Ya benim adıma hutbe okutursun ya da kalbinde gizlediğini haber verirsin» diyordu. Elçi bu mektubu getirince Yıldız Gazne hatîbini çağırarak Şihâbeddin'e Allah'tan rahmet niyaz ettikten sonra kendi adına hutbe okumasını emretti. O da bu emre uyarak Gazne'de Tâceddin Yıldız adına hutbe okudu.

Halk bunu duyunca üzüldü ve onun hakkındaki niyetleri değişti. Ayrıca maiyyetindeki Türkler de ona karşı tavır aldılar ve onu hizmet edilemeğe lâyık bulmadılar. Yıldız kendi adına hutbe okutunca Gıyâseddin'e haber gönderip: «Niçin bize haksızlık ve zulüm ediyorsun. Niçin bu hazineleri zorla ele geçirmek istiyorsun? Biz bunları kılıçlarımız sayesinde topladık. Bu toprakları sen aldın. Senin yanında toplananlar var ya, fitnenin temeli işte onlardır. Sen onlara iktalar verdin. Fakat bana vaad ettiklerini yerine getirmedi. Eğer sen beni âzâd edersen ben de senin adına hutbe okutur, hizmetine girerim» dedi. Elçi bu mesajı iletince Gıyâseddin önce bu teklife şiddetle karşı çıkarak, Harezmşâh ile dilediği

şartlarda anlaştıktan sonra Gazne üzerine yürüyüp Yıldız ile savaşmaya karar verdiyse de sonra kabul etti. Onu âzâd etmeye razı olunca bu durumu ona haber verdi. Aynı şekilde Şihâbeddin'in memlûkü ve Hindistan'daki nâibi Kutbeddin Aybeg'i de âzâd ettiğini bildirdi. Her birine bin kaftan, bin tane külâh, altın kemerler, çok sayıda kılıç, iki çetr ve yüz baş at gönderdi. İkisine de elçi gönderdi. Yıldız hilâtleri kabul etti, fakat çetri reddederek: «Biz kul ve köleleriz, bize çetr gerekmez. Çetrin sahipleri vardır» dedi.

Aybeg'in elçisi Gıyâseddin'in yanına gitti. Gıyâseddin Ferşâbur'da ülkeyi hâkimiyeti altına almıştı ve her tarafı kontrolunda tutarak bozguncuların fitne fesad çıkarmalarına engel oluyordu. Halk onun yanında emniyet içinde yaşıyordu. Aybeg'in elçisi yaklaşıncı onu uzakta karşıladı. Elçi atından inip sultanın atının ayağını öptü. Hilâtleri giydikten sonra: «Çetre gelince, bu memlûklere yakışmaz. Ancak âzâd edilmeyi kabul ediyoruz. İlelebed kulluk ederek bunun karşılığını vereceğiz» dedi.

Harezmşâh da Gıyâseddin'e haber gönderip onunla sıhriyyet kurmak istediğini bildirdi. Herât hâkimi İbn Harmil'in de kendisine itaat etmesini sağlamasını ve askerlerle birlikte Gazne'ye yürümesini istedi. «Eğer Gazne'yi Yıldız'dan alırsak hazineyi üçte biri bana, üçte biri sana ve üçte biri de orduya ait olmak üzere taksim ederiz,» dedi Gıyâseddin buna razı oldu. Artık sadece anlaşmanın imza işi kalmıştı. Bu sırada Harezmşâh Mazenderân hâkiminin ölüm haberini aldı ve hemen Herat'tan Merv'e gitti. Yıldız ise Harezmşâh ile Gıyâseddin arasındaki anlaşmayı duyunca çok öfkelenildi. Gıyâseddin'e haber gönderip: «Bunu neden yaptın?» dedi. O da: «Beni bu anlaşmaya sevk eden şey senin bana isyan ve muhalefetindir» karşılığını verdi. Bunun üzerine Yıldız Tekyâbâd'a giderek orayı zapt etti. Daha sonra Bust ve civardaki beldeleri de zapt etti. Gıyâseddin adına okunmakta olan hutbeye son verdi. Sicistan hâkimine haber gönderip Şihâbeddin'in hutbelerde tekrak rahmetle yad edilmesini istedi. Harezmşâh adına okunan hutbeye son verdi. Herat hâkimi İbn Harmil'e haber gönderip aynı isteklerde bulundu. Aksi halde ülkelerine yürüyeceğini söyleyerek tehdid etti. Halk ikisinden de korktu.

Yıldız daha sonra Bâmiyân hâkimi Celâleddin'i serbest bıraktı. Emrine beş bin süvari verip Şihâbeddin'in memlûkü Aydeniz ile beraber Bâmiyân'a gönderdi. Amcazadesini Bâmiyan'dan uzaklaştırarak Celâleddin'i tekrar ülkenin başına getirmelerini istedi. Celâleddin'i kızıyla da evlendirdi. Aydeniz ile Celâleddin birlikte yola çıktılar. Aydeniz onunla başbaşa kalınca Yıldız'ın hilâtini giydiği için onu ayıplayarak: «Gıyâseddin'in hilâtini giymeye razı olmamıştınız. Halbuki o sizden yaşca daha büyük ve ailesi itibarıyla da daha şerefliidir. Şimdi bu kadın kılıklı

şahsın (Yıldız'ın) verdiği hilâtı kabul ediyorsun» diyerek onu beraber Gazne'ye dönmeye davet etti ve bütün Türklerin Yıldız'a karşı kendilerini destekleyeceklerini söyledi.

Celâleddin buna razı olmadı. Bunun üzerine Aydeniz: «O halde ben de seninle gelmem» diyerek iktâ Kâbil'e döndü. Aydeniz Kâbil'e dönünce Kutbeddin Aybeg'in Yıldız'a gönderdiği elçi gelip onun yaptığı işleri ayıpladı ve hutbeyi Gıyâseddin adına okutmasını istedi. Aybeg'in ülkede hutbeyi Gıyâseddin adına okuttuğunu haber verip eğer Yıldız da Gazne'de onun adına hutbe okutmaz ve itâat etmezse Aybeg üzerine yürüyerek onunla savaşıacaktır» dedi Aydeniz bunu duyunca Yıldız'a muhalefet etme arzusu ve cesareti arttı. Hatta Gazne'ye yürümeye karar verdi. Aybeg Gıyâseddin'e de hediyelerle elçi gönderdi ve Harezmsâh'ın şu andaki isteklerini kabul etmesini tavsiye etti. «Gazne meselesini hallettikten sonra artık Harezmsâh ve diğerleriyle ilgili işleri kolayca hallederiz» dedi. Ayrıca ona üzerine ismini naksettirdiği bir altın gönderdi. Bu arada Aydeniz Aybeg'e mektup yazarak Yıldız'ın Gıyâseddin'e isyân ettiğini ve ülkede yaptıklarını haber verdi. Kendisinin de Yıldız'a muhalefet etmekte kararlı olduğunu ve onun emrini beklediğini söyledi. Aybeg cevâbî mektubunda ona Gazne'ye yürümesini emretti. Eğer kaleyi ele geçirirse kendisi gelinceye kadar orada ikâmet etmesini istedi. Eğer kaleyi alamazsa ve Yıldız'ın saldırılarına maruz kalırsa kendisinin veya Gıyâseddin'in yanına dönmesini ya da Kâbil'e gitmesini emretti.

Aydeniz bu desteği görünce Gazne'ye yürüdü. Celâleddin Yıldız'a mektup yazarak Aydeniz'in yaptıklarını ve Gazne'ye yürüme kararını bildirdi. Bunun üzerine Yıldız da kaledeki nâiblerini uyararak ihtiyatlı olmalarını istedi. Aydeniz 1 receb (1 Şubat 1207) tarihinde Gazne'ye vardı. Fakat kaledekiler gerekli ikazı aldıkları için kaleyi ona teslim etmediler ve onu oradan uzaklaştırmaya çalıştılar. Bunun üzerine Aydeniz şehrin yağmalanmasını emretti. Askerler birkaç yeri yağma ettiler. Bu defa kadı araya girip hazineden elli bin dinar-ı rüknî vererek meselenin halledilmesine çalıştı. Ayrıca tüccarlardan da bazı eşyalar aldı. Aydeniz Gazne'de Gıyâseddin adına hutbe okuttu. Yıldız adına okunmakta olan hutbeye son verdi. Halk buna çok sevindi.

Müeyyidü'l-Mülk kalede Yıldız'a nâiplik ediyordu. Aydeniz'in Gazne'ye vardığını ve Aybeg'in elçisiyle görüşüğünü duyan Yıldız'ın cesareti kırıldı ve Tekyâbâd'da Gıyâseddin adına hutbe okuttu. Hutbelerden kendi adını kaldırıp onun adına okuttuktan sonra Gazne'ye hareket etti. Yıldız yaklaşıncı Aydeniz Gazne'den Gur beldesine gitti ve Temrân'da ikâmet etti. Gıyâseddin'e mektup yazıp durumunu bildirdi. Ayrıca hazineden ve halktan aldığı paraları da ona gönderdi. Gıyâseddin de ona

hîlâtler göndererek kendisini âzâd etti ve 'Melikü'l-Ümerâ' lâkabını verdi. Hazinesinden aldığı malı da ona geri vererek: «Hazinesinden aldığın malı harcaman için sana gönderiyoruz. Fakat tüccarın ve halkın malına gelince, onları sahiplerine iade edilmek üzere elçimle geri gönderiyorum. Çünkü devletimizin zulümle işe başlamasını istemem. Ben buna karşılık sana onların bir kaç katını veririm dedi.

Halkın mallarını Gazne'ye gönderip kadıya teslim etti ve bu malların sahiplerine iade edilmesini istedi. Kadı bu durumu Yıldız'a haber vererek Gıyâseddin adına hutbe okutmasını tavsiye etti. «Ben sizin aranızı bulmak, aranızda sıhriyyet kurmak ve anlaşmanızı sağlamak istiyorum» dedi. Bunun üzerine Yıldız Gıyâseddin adına hutbe okunmasını emretti. Gıyâseddin bundan haberdar olunca Kadı'ya haber gönderip boşuna yanına gelmemesini istedi ve: «Böyle iğrenç biri için benden bir şey isteme. Onun kötü niyeti, bozguncu ve inatçı biri olduğu artık iyice anlaşılmıştır.» dedi. Bunun üzerine Kadı Yıldız ile beraber Gazne'de kaldı. Gıyâseddin Aydeniz'e asker gönderdi. Bu askerler onun yanında kaldılar. Yıldız da Gıyâseddin'e ait olan Ruyengân'a asker gönderdi. Gıyâseddin burayı bazı emirlerine iktâ etmişti. Yıldız'ın askerleri şehrin hâkimine hücum ederek malını yağmaladılar. Çocuklarını yakaladılar. Şehrin hâkimi tek başına Gıyâseddin'in yanına kaçtı. Bu olaylar Gıyâseddin'in Bust'a ve o bölgeye gitmesini icab ettirdi.

Gıyâseddin, Rûyengân'ı geri alıp halkına ihsanda bulundu ve Yıldız'ın yaptığı zulümler sebebiyle onları o yılki haractan muaf tuttu.

Mâzenderân Hâkiminin Ölümü ve Oğulları Arasında Çıkan İhtilâf

Mâzenderân hâkimi Hüsâmeddin Erdeşir bu sene öldü ve geride üç evlât bıraktı. Yerine büyük oğlu geçti ve ortanca oğlunu ülkeden uzaklaştırdı. O da Gürcan'a Harezmsâh Muhammed'in kardeşi ve naibi melik Ali Şâh b. Harezmsâh Tekiş'in yanına gitti. Ağabeyinin kendisini ülkeden çıkardığını söyleyerek şikâyetçi oldu ve yardım istedi. Bu askeri yardım sayesinde bazı beldeleri ele geçirip kendisine itâat edeceğini bildirdi. Alişâh da bu durumu kardeşi Harezmsâh'a yazdı. Harezmsâh kardeşine onunla birlikte Mazenderan'a giderek ülkeyi onun için ele geçirmesini ve kendi adına hutbe okutmasını istedi.

Alişâh Hüsâmeddin'in ortanca oğlu ile Cürcan'dan yola çıktı. Tam bu sırada Mazenderan hâkimi öldü ve yerine küçük kardeşi geçti. Kale ve hazinelere sahip oldu. Alişâh Mazenderan hâkiminin oğluyla onların hâkimiyetindeki topraklara girdi. Şehirleri yağma ve tahrip ettiler. Kü-

çük kardeşleri onlardan korkup kalelere kapandı ve Kûrâ kalesinde ikâmet etti. Zâhire ve mallar burada bulunuyordu. Üsâme'yi Sâriye, Âmul ve diğer bazı şehirlere hâkim kıldıktan sonra onu kalede muhasara ettiler. Üsâme'nin hâkim olduğu şehirlerde Harezmsâh adına hutbe okuttular. Bütün şehirler ona tabi oldu. Ali şah daha sonra Cürcan'a döndü. Mazenderan hâkiminin oğlunu küçük kardeşinin bulunduğu bir kale hariç bütün ülkeye hâkim kıldı. Küçük kardeşine haber gönderip onu kendi tarafına çekmeye çalıştıysa da kardeşi hiç cevap vermedi ve kaleden de inmedi.

Gıyâseddin Keyhüsrev'in Atakya'yı Ele Geçirmesi

Konya ve Anadolu'ya hâkim olan Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev bu sene 3 şaban (5 Mart 1207) tarihinde Rumlara ait olan sahildeki Antakya'yı zapt etti.

Sebebi şudur :

Gıyâseddin burayı daha önce de muhasara etmiş bulunuyordu. Muhasara uzun süre devam etmiş ve surlardaki bir kaç burcu tahrip etmişti. Şehri kılıç zoruyla almaktan başka bir şey kalmamıştı. Bu sırada şehirdeki Rumlar Kıbrıs'ta bulunan Franklara haber gönderip onlardan yardım istediler. Bunun üzerine Franklar yardıma geldiler ve Gıyâseddin şehri zapt etmekten umut kesip oradan ayrıldı. Ancak şehre yakın bir yerde ülkesiyle Antakya arasındaki dağlarda bir askerî birlik bıraktı. Onlara Rumlara erzak sevkiyatına mani olmalarını emretti.

Bu durum epeyce devam etti ve halk zor durumda kaldı. Sıkıntıyla karşılaştılar ve Franklardan müslümanları kendilerini sıkıştırmamaları maksadıyla oradan uzaklaştırmak için şehirden çıkarmalarını istediler. Franklar Rumların bu bahaneyle kendilerini şehirden uzaklaştırmak istediğini zannettiler. Aralarında ihtilâf çıktı ve birbirleriyle savaşa girdiler. Bunun üzerine Rumlar Müslümanlara haber gönderip şehri kendilerine teslim etmek istediklerini bildirdiler. Müslümanlar hemen oraya gidip Franklara savaşa tutuştular. Franklar mağlûp olarak kaleye kapanıp savunmaya çekildiler. Müslümanlar Gıyâseddin'e haber gönderip Antakya'ya çağırıldılar. Sultan bir askerî birlikle Konya'dan yola çıkıp süratle Antakya'ya gitti. 2 şaban (4 Mart 1207) tarihinde oraya vardı.

Rumlarla anlaşmaya varıp şehri üçüncü defa teslim aldı. Frankların bulunduğu kaleyi muhasara ederek orayı da teslim aldı ve kaledeki Frankların hepsini öldürdü.

**Ahlât Hâkimi Begtemür'ün Oğlunun Görevden Alınması
ve Balaban'ın Melik Olması, Mardin Hâkiminin Ahlat'a
Gidip Geri Dönmesi**

Ahlat askerleri bu sene şehrin hâkimi olan Begtemur'un oğlunu yakalayıp hapsedtiler ve yerine Şâh-ı Ermen b. Sökmen'in memlûkü Balaban'ı geçirdiler. Bunun üzerine Ahlat halkı Nâsırüddin Artuk b. İlgâzi b. Alpi b. Temürtaş b. İlgazi b. Artuk'a haber gönderip şehre davet ettiler.

Sebebi şu idi:

Begtemür'ün oğlu câhil bir çocuk idi. Şâh-ı Ermen'in memlûklerinden olan atabegi ve onun adına ülkesini idare eden Emir Ebû Şücâ'ı tev-kif etti. Emir Ebû Şüca halka ve askerlere çok iyi davranırdı. Begtemür'ün oğlu onu öldürünce ordu ve halk ondan soğudu. Begtemür'ün oğlu ise oyun, eğlence, ve içkiye daldı. Bunun üzerine Ahlatlı bir grup ile Mardin hâkimi Nâsırüddin'in bir grup askeri ona haber gönderip Ahlat'a davet ettiler. Sadece onu davet etmelerinin sebebi şu idi: Onun babası Kutbeddin İlgazi, Şâh-ı Ermen b. Sökmen'in kız kardeşinin oğluydu. Şâh-ı Ermen de hayatta iken halktan onu destekleyeceklerine dair yemin almıştı. Çünkü kendi oğlu yoktu. Bu hâdise ortaya çıkınca yaptıkları yemini hatırlayarak: «Onu çağırıp melik yapalım. Zira o Şâh-ı Ermen'in ailesindendir» dediler ve mektup yazıp Ahlat'a davet ettiler.

Daha sonra Şâh-ı Ermen'in memlûklerinden Balaban Begtemur'un oğluna açıkça düşmanlık ve isyan ederek Ahlat'tan Malazgird'e giderek orayı ele geçirdi. Askerler de onun çevresinde toplandı. Taraftarları çoğaldı. Sonra da Ahlat üzerine yürüyerek muhasara etti. Tam bu sırada Mardin hâkimi de Ahlat'a geldi. Mardin hâkimi hiç kimsenin kendisine muhalefet etmeyeceğini ve şehri teslim edeceklerini sanıyordu. Fakat bir kaç gün Ahlat yakınlarında konakladı. Balaban ona haber gönderip. «Ahlat halkı beni sana mütemayil olmakla itham ediyorlar. Onlar Araplardan nefret ederler. Geri dönüp bir merhale gider ve orada ikâmet edersen daha iyi olur. Ben şehri teslim alırsam sana teslim ederim. Çünkü benim melik olmam imkânsız» dedi.

Mardin hâkimi de onun dediklerini yaptı. Ahlat'tan uzaklaşınca da: «Ülkene dön, yoksa gelir seni de maiyyetini de perişan ederim» diye ha-

her yolladı. Mardin hâkiminin yanında az sayıda asker vardı. Bu yüzden Mardin'e döndü.

Harran ve el-Cezire bölgesi hâkimi el-Melikü'l-Eşref Mûsâ b. Adil Bekr b. Eyyüb Ahlat'a gideceğini duyunca Mardin hâkimine haber gönderip: «Eğer Ahlat'a gidersen ben de senin beldene yürürüm» demişti. Çünkü melik Eşref onun Ahlat'ı ele geçirip kuvvetlenmesinden korkuyordu. O Ahlat'a gidince Melik Eşref de asker toplayıp Mardin'e yürüdü. Şehrin mahsûlünü alıp Düneysir'de ikâmete başladı. Halktan alınan mallar buraya getiriliyordu. Buradaki işlerini bitirdikten sonra Harran'a gitti. Mardin hâkiminin durumu şu darb-ı meselde anlatılmak istenene benziyordu: «Deve kuşu iki boynuz umuduyla çıktı fakat kulaklarından da oldu». (Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan da oldu).

Balaban'a gelince, o asker toplayıp Ahlat'ı muhasara ederek halkını sıkıştırdı. Begtemür'ün oğlu oradaydı. Şehirleri askerleri ve halkı toplayıp Balaban'ın üzerine hücum etti. İki taraf savaşa tutuştu ve Balaban maiyyetindekilerle mağlûp olup onun önünden geri çekildi ve hâkimiyetindeki beldelere (Malazgirt, Erciş ve daha bir kaç kale) dönüp asker topladı. Askerlerinin sayıları çoğalınca tekrar Ahlat'ı muhasaraya ve halkı sıkıştırmaya başladı. Bu durum onları Begtemür'ün oğlunu yardımsız kendi haline bırakmaya sevketti. Çünkü yaşı küçüktü ve meliklikten habersizdi. Üstelik oyun ve eğlenceye düşküncü. Bu yüzden Balaban'a haber gönderip istedikleri şartlara bağlı kalacağına dair yemin etmesini istediler. Sonra da Begtemür'ün oğlunu ve Ahlat'ı ona teslim ettiler. Balaban Ahlat'a bağlı yerleri istila etti. Begtemür'ün oğlunu da oradaki bir kaleye hapsetti. Ahlat'a iyice yerleşti. Bir işin olmasını dileyince sebeplerini de halkeden Allah'ın şânı ne yücedir! Daha dün Şemseddin Muhammed b. Pehlivan ile Salâhaddin burayı almak için ne kadar çalıştılsa da alamamışlardı. Fakat şimdi adamları, beldesi ve parası az âciz bir memlûk hem de barış yoluyla şehre hâkim oluyordu.

Daha sonra Meyyâfârikin hâkimi Necmeddin Eyyûb b. Adil Ahlat üzerine yürüdü. Ahlat'a bağlı Mûsâ Kalesi ve şehri gibi bazı yerleri ele geçirdi. Ahlat'a yaklaşıncı Balaban ona karşı koyamayacağını söyledi. Bunun üzerine hırsı daha artıp şehre daha fazla yaklaştı. Fakat Balaban yolunu kesip onu bozguna uğrattı. Necmeddin Eyyûb'un adamlarından çok azı ancak yaralı halde kurtulabildi ve Meyyâfârikin'e döndü.

Gürcülerin Kars Şehrini Zapt Etmesi ve Gürcü Kralının Ölümü

Gürcüler bu sene Ahlat'a bağlı Kars'ı ele geçirdiler. Şehri uzun zaman muhasara ederek halkını sıkıştırdılar. Şehrin mahsûlünü de yıllar-

ca aldılar. Ahlat'a kim hâkim olduysa da onlara yardım edemedi ve onları kurtaracak bir iş yapamadılar.

Kars valisi elçiler gönderip yardım istiyor ve Gürcüleri oradan uzaklaştırmalarını talep ediyordu. Fakat istekleri kabul görmüyordu. Vaziyetin giderek aleyhlerine geliştiğini ve kendilerine yardım edilemediğini gören vali sonunda onlardan alacağı iktâlar ve pek çok para karşılığında kaleyi teslim etmeye razı oldu. Böylece Kars tevhid şehri olduktan sonra tekrar müşrik şehri oldu. «Biz Allah'ın kullarıyız ve yine ona döneceğiz» Allah Taâlâ'dan islâmiyet ve müslümanlara yüce katından yardım ve kolaylık ihsan etmesini dileriz. Çünkü zamanımızın hükümdarları eğlence, oyun ve zulümle uğraşmaktan dolayı ülkeyi ve sınırları muhafaza ve müdafaa edecek vakit bulamadılar.

Sonra Allah Taâlâ müslümanlara yardım edecek hükümdarların azaldığını görüp onlara yardım işini deruhde etti ve Gürcü kraliçesinin canını aldı. Bundan sonra aralarında anlaşmazlığa düştüler ve Allah Taâlâ bu yılın sonuna kadar müslümanları onların şerinden kurtardı.

Halifenin Askerleriyle Luristan Hâkimi Arasında Vuku Bulan Savaş

Halifenin askerleri bu sene ramazan ayında (nisan 1207) halifenin memlûkü Sencer ile Hûzistan'dan yola çıktılar (Sencer o yöredeki şehirlerin mütevelisi idi. Hac emiri Taştekin'in ölümünden sonra damadı Sencer bu göreve tayin edilmişti) ve Luristan dağlarına müteveccihen hareket ettiler. Luristan dağları hâkimi "Ebû Tâhir" adıyla tanınırdı. Burası Fars-Huzistan ve İsfahan arasında yer alan müstahkem ve dağlık bir mevki idi. Halkıyla savaşa girdiler, fakat mağlûp olarak geri döndüler.

Sebebi şu idi:

Halife en-Nâsır Lidinillâh'ın Kaştemûr adıyla çağrılan bir memlûkü vardı. İleri gelen memlûklerden biri olan Kaştemûr vezir Nasîrûddin el-Alevî er-Râzî'nin hataları sebebiyle halifenin hizmetinden ayrılmış ve Hûzistan'a gitmişti. Burada gücü yettiği kadar mal toplamış ve Luristan hâkimi Ebû Tahir'e iltihâk etmişti. Ebû Tahir de onu izzet ikramla karşılayıp kızıyla evlendirmişti. Ebû Tahir ölünce Kaştemur'un durumu güçlendi. O yöredeki halk da ona biat etti.

Bunun üzerine Sencer'e asker toplayıp Kaştemûr'ün üzerine yürümesi ve onunla savaşması emredildi. Sencer de emre câileni yaptı ve asker toplayıp Kaştemûr'ün üzerine yürüdü. Kaştemûr haber gönderip

özür diledi. Üzerine gelmemelerini istedi ve itaattan ayrılmayacağını bildirdi. Fakat Sencer onun mazeretini kabul etmedi. Bunun üzerine Kaştemür o yöreden asker toplayıp ordugâha indi ve onlarla savaşa tuttu. Sonunda onları bozguna uğrattı. İsfahan, Hemedan ve Rey hâkimi Şemseddin Aydoğmuş ile Fars hâkimi İbn Dekkâ'ya haber gönderip bu durumu haber verdi: «Ben halifenin askerlerine karşı kopacak durumda değilim. Onlar Bağdâd'dan katılacak askerlerle geri dönüp tekrar benimle savaşa gireceklerdir. İşte o zaman ben onlarla baş edemem» diyerek yardım istedi. «Eğer halifenin askerleri bu dağlara hâkim olursa sizin için de iyi olmaz» diyerek onları korkuttu. Onlar da Kaştemür'ün isteklerini kabul ettiler. Bu sayede cesareti arttı ve onlara karşı tutumunu sürdürdü.

Çeşitli Olaylar

Bu sene bir genç oyun oynarken arkadaşını öldürdü. İkisi de yaklaşık yirmi yaşındaydı. Biri diğerine: «Şimdi şu bıçağı sana vururum» diyerek şaka yaptı ve bıçağı ona doğru salladı. Bıçak arkadaşının karnına saplandı ve öldü. Katil kaçtıysa da yakalandı ve öldürülmesi emredildi. Genci öldürmek istedikleri zaman bir divit ile beyaz bir kâğıt isteyip güzel bir beyit yazdı.

Buhara'daki Hanefîlerin reisi Burhaneddin Sadr-ı Cihan Muhammed b. Ahmed b. Abdu'l-Azîz b. Mâra el-Buhârî bu sene hacca gitti. Gerçekte şehrin hâkimi o idi. Hitaylara harac öderdi ve şehri onlara vekâleten idare ederdi. Hacca giderken yoldaki davranışları pek beğenilmedi. Yolda hacılara iyi davranmadı. Buhara'dan Bağdâd'a gelince Bağdâd'da kendisine ikrâmda bulunulmuştu. Geri dönünce hacılara karşı davranışları sebebiyle ilgi görmedi. Bu yüzden hacılar ona "Sadr-ı cehennem" adını verdiler.

Şeyhimiz nahiv alimi ve kurrâ Ebû'l-Harem Mekkî b. Reyyân bu sene şevval ayında Musul'da öldü. Nahiv, kıraat ve lûgât sahasında alimdi. Devrinde benzeri yoktu. Amâ idi. O ilimlerden başka fıkıh, matematik vs. de bilirdi. Allah'ın sâlih ve hayırlı kullarındandı. Çok mütevazî idi. Halk sabahın erken saatlerinden akşamaya kadar onu meşgûl ederdi.

Halifenin "Vechü's-Sebu'i'l-hâc" adıyla tanınan memlûkü ve hac emiri Muzaferüddin Sungur "Mercum" denilen yerde hacılardan ayrılıp bir grup adamıyla Suriye'ye gitti. Hacılar askerlerle yola devam edip sâlimen Mekke'ye vardılar. Sungur da el-Melikü'l-Âdil'in yanına gitti. el-Melikü'l-Âdil ona Mısır'daki birçok şehri ikta etti. 608 yılı cemaziyül-

evvel ayında (ekim - kasım 1211) Bağdâd'a dönünceye kadar orada kaldı. Çünkü vezir hapsedilince kendine bir zarar gelmeyeceğinden emin oldu ve halifeye haber gönderip geri dönmek istediğini bildirdi. O da kabul etti. Bağdâd'a varınca halife onu iyi karşıladı ve Kûfe'ye ikta etti.

"İbnü'n-Nazarûnî" adıyla bilinen Ebu'l-Fazl Abdu'l-Mun'im b. Abdu'l-Aziz el-İskenderânî bu sene cemaziyyülâhir ayında Bağdâd hastahanesinde (Maristan-ı Bağdâd) öldü. Elçi olarak İfrikiyye'de hüküm süren el-Mayorki'nin yanına gitmişti Ondan on bin dinar-ı Magribî elde etti. Ancak hepsini ülkesindeki arkadaş ve tanıdıklarına dağıttı. Hayır sever ve faziletli bir insandı. Çok güzel bir insandı. Allah rahmet eylesin! Güzel şiirleri vardı. Edebiyat sahasında değerli bir zat idi. Bir süre Musul'da ikâmet etti ve Şeyh Ebu'l-Harem'in yanında kaldı. Ben de onu Şeyh'in yanında bir çok defa görmüştüm.

HİCRETİN ALTI YÜZ DÖRDÜNCÜ (M. 1207 - 1208) YILI OLAYLARI

Harezmşâh'ın Mâverâünnehr'e Hâkim Olması, Horasanda Meydana Gelen Karışıklıklar ve Bu Karışıklıkların Giderilmesi

Bu yılda Alâüddin Muhammed b. Harezmşâh Karahıtaylarla çarpışmak üzere Ceyhun nehrini aştı.

Karahıtaylar uzun zamandan beri Türkistan ve Mâverâünnehr çevresinde ikâmet etmekte olup bölge sakinlerine bir hayli sıkıntı vermeğe başlamışlardı. Çevre şehirlerin her birinde halktan vergi ve diğer gelirleri toplayan bir temsilcileri vardı. Bunlar tam bir devlet yönetimi oluşturunca kadar kendi geleneklerine uygun olarak obalarda yaşıyorlardı. Karahıtaylar genellikle Özkent, Balasagun ve Kâşgar ile çevresindeki ilerde ikâmet ediyorlardı. İttifakla anlatıldığına göre, Hanların evlâdından ve soyundan gelip de «Hanlar hanı» diye lakablanan, gerek İslâm'da ve gerekse hükümdarlıkta tarihin derinliklerine uzanan bir mazisi olan Semerkant ve Buhârâ sultanı kâfirlerin İslâm diyarlarına tahakkümünden bir hayli sıkıntıya kapılmıştı, çok üzölmekte idi. Bunun için Hârezmşâh'a gönderdiği bir mektubunda şöyle diyordu:

«Cenabı Allah'ın sana vermiş olduğı büyük bir saltanat ve devletin şükrânesi olmak üzere kâfirlere karşı savaşa çıkarak onları İslâm diyarından kovup İslâm topraklarını küfrün tahakkümünden kurtarman. Müslümanları başlarına gelen musibetlerden uzaklaştırman, mallarını koruman icap eder. Bunun için de biz sana Karahıtaylar'a karşı girişeceğin savaşta yardım edeceğiz; onlara vermekte olduğumuz vergileri artık sana ödeyecek ve bu savaş için her türlü yardımı sana yapacağız. Ayrıca adını hutbelerde okutup sikkelerimize yazdıracağız.»

Hârezmşâh bu mektuba verdiği cevapta: «Sizin bana vermiş olduğunuz bu sözde durmayacağınızdan korkuyorum.» demişti

Buhârâ ve Semerkant halkının ileri gelenlerinden bir hey'et sultanlarına verdiği sözde durup buna sadık kalacağına dair yemin ettirerek ondan caymayacağı hususunda kesin teminat aldıktan sonra sultanları tarafından Hârezmşâh'ın yanına gitmek üzere yola çıkarıldılar. Hârezmşâh'a rehinelere verildikten sonra Hârezmşâh Horasân'daki bu karışıklık ve zulmü gidermek üzere hazırlıklara başladı. Bunun için kardeşi Ali'ye elindeki Cürcân'a ilâve olarak Taberistân'ı verip buraları korumasını ve gerekli tedbirleri almasını emretmişti. Ayrıca annesinin akrabalarından ve devletin ileri gelenlerinden Kezlik Hân'ı da Nisâbü'r'da görevlendirip bunlardan başka Emîr Celdek'e el-Hâm, Emîr Eminüddîn Ebû Bekr'e de Zevzen şehirlerini verdi.

Emîr Eminüddîn, ileride Allah'ın izniyle kaydedeceğimiz gibi, bir zamanlar hamal iken devlet kademelerinde bir hayli yükselip en ileri gelen emîrler arasına girmiş ve daha sonraları Kirmân'a sahip olmuştu. Bunlardan başka Emîr el-Hüseyn'e Herât'ı verip emrine Hârezmlilerden bin kadar süvari tahsis etmiş, Sâlih Gıyâseddîn Mahmûd'u da elinde bulunan Gûr şehirlerine ilâve olarak Germisîr'de görevlendirmiş. Bütün bu görevlendirmelerin yanı sıra Merv, Serahs ve Horasân'ın diğer şehirlerinde çeşitli kimseleri kendi adına vekil olarak bırakıp halka karşı iyi davranmalarını, memleketi koruyup bu konuda her türlü tedbir almalarını da tavsiye etti. Diğer taraftan o bütün ordularını toplayıp Hârezm'e gitmiş, oradan da gerekli donatımını yaptıktan sonra Ceyhun nehrini aşarak Semerkant sultanı ile bir araya gelmişti. Hârezmşâh'ın kendilerine karşı savaşa hazırlandığını haber alan Karahıtaylar aynı şekilde büyük hazırlıklara başlayıp ordularını toplamış, ona karşı çıkmış ve aralarında bir çok çatışma meydana gelmişti. Bu çarpışmalar sırasında bazan Hârezmşâhlar, bazan da Karahıtaylar galip geliyordu.

İbn Harmîl'in Öldürülmesi ve Herât Muharasası

Herât hâkimi Hüseyin b. Harmîl çevresinde ve Herât'ta Hârezmşâh'ın askerlerinin halka karşı olan çok kötü muamelelerini ve halkın mallarına tecavüzlerini görünce onları tutuklatıp hapsetmiş ve Hârezmşâh'a bir mektup yazarak meydana gelen bu durumdan dolayı da özür beyan etmişti. O, askerlerin yaptığı ve içine düştüğü hatayı Hârezmşâh'a anlatıp durmuştu. Hârezmşâh meydana gelen bu olaylardan ve askerlerinin tutuklanmasından bir hayli üzülmüş, Karahıtaylarla çarpışma hâlinde olduğu için bu durumu hemen o günlerde tahkik edip gerçeğini öğrenme imkânı bulamadığı için Hüseyin b. Harmîl'e yazdığı mektubunda

bu yaptığının gayet isabetli olduğunu bildiriyor, fakat şu anda içinde bulunduğu savaş durumundan dolayı bu askerlere olan ihtiyacını ifade ederek tutukladığı adamları derhal göndermesini emredip şöyle diyordu:

«İzzeddin Celdek b. Tuğrul'a sahip olduğu zekâ ve iyi yöneticiliğinden dolayı senin yanına gelmesini emrettim.» diye yazmıştı. Diğer taraftan İzzeddin Celdek'e gönderdiği haberde de derhal Herât üzerine yürüyüp Hüseyin b. Harmil'i ilk gördüğü anda yakalayıp her ne suretle olursa olsun tutuklayarak esir etmesini emretmişti.

Celdek'in babası Tuğrul, Sultan Sencer zamanında Herât valisi olduğundan o da bütün Horasân şehirlerine nazaran Herât'a karşı değişik bir özlem ve sevgi duyduğu için sür'atle yanına aldığı iki bin süvari ile birlikte şehre doğru yola koyuldu. Celdek b. Tuğrul Herât'a yaklaştığında Hüseyin b. Harmil halka şehir dışına çıkıp onu törenle karşılamalarını emretti; ancak Hüseyin b. Harmil'in «Hâce es-Sâhib» adında tecrübelerin yoğurduğu yaşlı - başlı bir veziri vardı, o İbn Harmile'e: «İbn Tuğrul'u karşılamaya çıkma; bırak o tek başına ve kendi kendine şehre girsin. Onun sana karşı her hangi bir tuzak hazırlamasından ve bir suikastte bulunmasından korkuyorum. Hârezmsâh'ın ona bu hususta bir emir vermiş olması da muhtemeldir.» dedi Hüseyin b. Harmil'in ise vezirine cevabı şöyle olmuştu: «Onun gibi şahsiyetli bir emirin şehre girmesi hâlinde kendisini karşılamamam son derece çirkin olur. Onu karşılamadığımı takdirde Hârezmsâh'ın bana kızmasından korkuyorum. Diğer taraftan İbn Tuğrul'un bana kastetme hususunda her hangi bir cür'etkârca davranışa gireceğini de tahmin etmiyorum.»

el-Hüseyin b. Harmil şehirden dışarı çıkıp Celdek'i karşılamaya doğru yürümüş, her ikisi de birbirlerini görünce atından inip karşılıklı yürümüşler, ancak Celdek daha evvel adamlarına el-Hüseyin b. Harmil'i gördükleri anda yakalamalarını emretmişti. Her iki grup karşı karşıya gelip de askerler birbirine karışınca Celdek'in adamları İbn Harmil ile adamları arasına girip hemen onu yakalayıvermişlerdi. Bu durumu gören el-Hüseyin b. Harmil'in adamları derhal gerisin geriye şeyre doğru kaçmaya başlamışlar ve şehre dönerek vezire durumu bildirmişlerdi. Vezir derhal şehir kapılarının kapatılmasını ve bütün askerlerin surlara tırmanmasını emrederek, yapılacak bir muhasaraya karşı şehri müdafaa hazırlıklarına başladı. Celdek gelip de Herât kapısına dayanınca vezire haber gönderip şehri teslim etmesini istemiş, teslim etmediği takdirde onu İbn Harmil'i öldürmekle tehdit edip durmuştu. Fakat Vezir şehrin içinden Gıyâseddin Mahmûd el-Gûrî adına şehri müdafaa ettiğini söyleyip onun lehine tezahüratta bulunmuş ve Celdek'e şöyle demişti: «Şehri ne sana, ne de burayı terk edip giden İbn Harmil'e teslim edecek

değilim; zira şehir sizlerin değil, Giyâseddin'inindir ve Giyâseddin'den evvel de burası onun babasının idi.»

Vezir'in direnip durduğunu görünce İbn Harmil'i surlara doğru yaklaştırmışlar, o da Vezir'e seslenip şehri teslim etmesini emretmiş, fakat Vezir hiç de buna yanaşmamıştı. Bunun üzerine İbn Harmil bu seferki ve daha evvelki ihânetlerinden dolayı öldürülmüştü. Daha evvel Şehâbeddin el-Gûri ile olan münasebetlerinde kendisine yapılan iyiliklere karşı olan nankörlüklerini kaydetmiştik.

Hüseyin İbn Harmil'in öldürülmesinden sonra Celdek Hârezmşâh'a yazdığı mektubunda ona durumu bildirmişti. Hârezmşâh derhal Nisâbü'r valisi Kezlik kân'a ve Zevzen Emiri Eminüddin Ebû Bekr'e haber gönderip derhal Herât üzerine giderek şehri muhasara etmelerini istemişti. Her iki vali on bin kişilik bir süvari ordusuyla hareket edip Herât önlerine gelip şehri kuşatmışlar ve vezire haber göndererek Herât'ı teslim etmesini istemişlerdi; fakat vezir hiç de onlara iltifat etmeyip şöyle demişti: «Herât'ı size teslim edecek değilim. Sizin gibiler böyle bir şehri teslim almaya lâıyk değildir. Ancak Sultan Hârezmşâh gelirse ona Herât'ı teslim ederim.» Vezir'in bu tavrı üzerine Kezlik Han ile Eminüddin Ebû Bekr onunla çarpışmağa girişmişler ve bu çarpışmalarda bir hayli gayret ettikleri hâlde yine vezire ve Herât'a karşı bir netice alamamışlardı.

Herât'ın eski valisi Hüseyin b. Harmil buradaki hâkimiyeti döneminde girilecek her hangi bir muhasaraya karşı şehri mükemmel bir şekilde donatmış, şehirde dört ayrı müstahkem sur yaptıktan sonra etraflarına hendekler kazdırmıştı. Ayrıca şehri en iyi bir şekilde yiyecek maddeleriyle doldurmuştu. Arzu ettiği şekilde şehri her yönüyle donatınca şöyle demişti: «Artık bir tek şeyden korkuyorum; o da bu şehrin iyice korunabilmesi için dışardan şehre gelen suların bir müddet kesildikten sonra şehir üzerine salınması ve bu durumda birden şehre akacak suların surları yıkması ve surlarda gediklerin açılmasına yol açmasıdır. İşte o zaman da şehri muhasara etmeye gelen düşmanı durdurmak zordur.» Hüseyin b. Harmil'in bu sözleri şehri şu anda muhasara etmekte olanların kulaklarına gidince hemen şehre giren su kanallarını tıkamışlar, sular iyice kanallarda biriktikten sonra da birden onları şehre salmışlardı. Kanallardan boşanan sular şehrin etrafına dağılmış ve surlara varmamıştı; çünkü şehir mimarî bakımdan bu duruma karşı iyice kendini koruyabilecek şekilde inşa edilmiş ve yerden bir hayli yüksek tutulmuştu. Bunun için şehrin etrafındaki hendekler sularla dolmuş ve hendeklerden taşan sular surların önünde ve bütün şehir çevresinde muazzam bataklıklar meydana getirmişti. İşte o anda şehri muhasara et-

mekte olan askerler de artık surlara yakın bir yerde duramamış ve hemen şehirden uzak bir yere doğru taşınmak zorunda kalmışlardı. Şehirden uzaklaşınca da şehirdekilerle çarpışma imkânı kalmamıştı. İşte Hüseyin b. Harmîl'in de yukarıda kaydettiğimiz sözünden maksadı böyle bir durumda düşmanı şehirden uzaklaştırabilmek idi. Böylece suların hendeklere dolması hâlinde meydana gelecek çamur deryaları dışardan şehre yaklaşacak kimseleri rahatlıkla tutabilecekti. Şehri muhasara edenler bu sular ve bataklıklar kuruyuncaya kadar bir müddet savaştan ve çarpışmalardan uzak kalmışlardı. İşte Hüseyin b. Harmîl'in söz ile kurmuş olduğu bu tuzak tarihte eşine ender rastlanan bir savaş hilesi idi.

Şimdi de tekrar geriye, Hârezmşâh'ın Karahıtaylarla çarpışmalarına ve esir edilmesi konusuna dönelim:

Hârezmşâh ile Karahıtaylar arasındaki bu çarpışmalar bazan son derece şiddetlenir ve bu şiddetli çarpışmalar günlerce devam ederdi. Nihayet Müslümanlar bir ara geriye doğru çekilmeğe başlamış ve şiddetli bir hezimete uğramışlardı. İşte bu mağlubiyet anında bir çok kimse esir edilmiş ve bir çoğu da öldürülmüştü. Esir edilenler arasında Hârezmşâh'ın bizzat kendisi ile ileri gelen kumandanlarından ve emirlerinden Hilâl b. Şehâbüddin Mes'ûd vardı. Bunların her ikisini bir tek asker esir almıştı.

İslâm askerleri Hârezm'e geri döndüklerinde Sultan'ı aralarında bulamamışlardı. Hemen o anda Nisâbü'r sahibi Kezlik Han'ın kız kardeşi Kezlik'e haber gönderip ona Müslümanlar'ın uğradığı mağlubiyeti ve Hârezmşâh'ın kaybolduğunu bildirdi. O sıralarda Herât muhasarasını sürdürmekte olan Kezlik Han bu haberi alınca geceleyin Nisâbü'r'a hareket etmek istedi. Onun bu hareketini öğrenen diğer kumandan Zevzen hâkimi Eminüddin Ebû Bekr, Kezlik Hân'ı bundan alıkoymak istedi. Eminüddin Ebû Bekr'in bu gayretine diğer kumandanlar da katılmışlardı; zira muhasarayı bırakıp buradan ayrılmalari hâlinde Herât halkının şehirden bir çıkış hareketiyle üzerlerine hücum ederek arzu ettikleri şekilde onları kılıçtan geçirme imkânlarının doğmasından korkmuşlardı. Fakat sonunda Eminüddin Ebû Bekr ve diğerleri buna karşı koymaktan vaz geçtiler.

Hârezmşâh daha evvel Nisâbü'r'u Gürlulardan aldığı anda buranın surlarını yıkmıştı; ancak Kezlik Han buraya vali olunca ve bu hadiseden sonra hemen şehri imar ederek surlarını yapmağa başlamış ve şehri yiyecek maddeleriyle doldurup askerle donatmıştı. Diğer taraftan sultanın kayıp olduğu şayiaları gerçek çıkarsa o zaman Kezlik Han Horasân'ı tamamen hâkimiyeti altına almayı düşünmekte idi.

Diğer taraftan Hârezmşâh'ın kardeşi Sultan'ın kaybolduğunu öğrenmiş ve hemen o anda bulunduğu Taberistân'da halkı ve askerleri

kendisine itaat etmeğe çağırmış ve bu girişimlerden sonra Horasân dehşet verici bir şekilde karışmıştı.

Hârezmşâh esir edildiğinde yanında bulunan arkadaşı ve ileri gelen kumandanlarından İbn Şehabeddin Mes'ûd ona yolda giderlerken şöyle demişti: «Hemen şu andan itibaren saltanattan kendini uzak tutman ve hizmetçi kılığına girmen gerekiyor. Kurtulman için bazı hileler tasarlamaktayım.» O andan itibaren Hârezmşâh, Şehabeddin Mes'ûd'a hizmet etmeğe başlıyor, ona yemeğini sunuyor, elbiselerini çıkarırken yardım ediyor, ayakkabısını çıkarıp ona mükemmel bir şekilde hürmet edip duruyordu. Onları esir eden adam, İbn Mes'ûd'a şöyle demişti: «Şu yanındaki adam sana son derece hürmet etmektedir, acaba sen kim-sin?» İbn Şehâbeddin Mes'ûd kendilerini esir eden Karahıtaylı askere şöyle demişti: «Ben falan kimseyim, şu adam da benim kölem ve hizmetçimdir.» Bu sözleri işiten Karahıtaylı asker İbn Şehabeddin Mes'ûd'a kendisi de hürmet etmeğe başlamış, hattâ ona: «Eğer bizimkiler seni esir ettiğimi ve şu anda yanımda bulunduğunu öğrenmemiş olsalardı seni serbest bırakırdım.» demişti. Karahıtaylı asker bunu bir müddet bu şekilde elinde esir olarak tutmuştu. Nihayet bir gün Şehabeddin İbn Mes'ûd: «Mağlûp olup da geriye kaçan adamlarımız memleketimize vardıklarında, akrabalarımın beni dönenler arasında görmeyince öldürüldüğümü zannederek taziye ve matem tutmaya başlayacaklarından ve bunun etkisiyle bir hayli üzüleceklerinden, hattâ mallarım varisler arasında taksim etmelerinden ve beni malsız mülksüz bırakmalarından korkuyorum. Beni serbest bırak, ne istersen sana vereyim.» diye teklifte bulunmuştu. İbn Şehâbeddin'i ve Hârezmşâh'ı esir alan bu Karahıtaylı asker bu teklife olumlu cevap vererek ondan bir miktar para istemiş; bunun üzerine de İbn Şehabeddin Mes'ûd ona: «Adamlarından akıllı birisini seçip yazacağım bir mektupla onu akrabalarımıza göndermeni ve hayatta olduğumu onlara haber vermesini istiyorum. Ayrıca kararlaştırdığımız parayı da alıp getirecek birisini gönderirsen gayet iyi olacak.» demişti.

Sonra Şehabeddin İbn Mes'ûd ona şunları ilâve etmişti: «Göndereceğin adamların da aslında benim akrabalarımı tanımıyor. İstersen şu benim hizmetçimi gönder. Ona son derece güveniyorum. Akrabalarım gittiğinde onun vereceği habere inanır ve ona parayı teslim ederler.» Karahıtaylı asker buna izin vermiş ve hizmetçi rolünde gözüken Hârezmşâh'ın yanına bir süvari katıp bir kaç askerle beraber getirilecek malı korumak üzere göndermişti. Hep birlikte yola koyulup Hârezm'e yakın bir noktaya geldiklerinde giden süvariler geri dönmüş, Hârezmşâh tek başına şehre girmiş, halk onu gördüğünde birbirlerine müjdelere vermeğe başlamış, her tarafa sultanlarının geri döndüğünü müjde-

lemişler, ayrıca şehrin her tarafını süsleyerek âdetâ bayram havası estirmişlerdi. Bu arada da halk ve devletin ileri gelenleri Kezlik Han'ın Nisâbûr'da, kardeşi Ali Şâh'ın da Taberistân'da takındığı tavrı Sultan Hârezmşâh'a bildirdiler.

Hârezmşâh'ın Horasân'daki Faliyetleri:

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Hârezmşâh Hârezm'e vardığında Kezlik Han ile kardeşi Ali Şâh'ın ve diğerlerinin onun kaybolması üzerine ülkede takındıkları tavır kendisine haber verilmişti. Bu haberi alan Hârezmşâh Horasân üzerine yürümüş, askerleri de onu izlemişti. Ancak askerler ona yetişemediği için sürekli birbirlerinden kopmuş, kendisi altı gün içinde yanında bulunan altı süvari ile birlikte Horasân'a varmış, onun geldiğini öğrenen Kezlik Han mallarını ve askerlerini alıp Irak tarafına doğru kaçmıştı. Aynı şekilde ağabeyinin üzerine geldiğini öğrenen Ali Şâh da Hârezmşâh'tan korkmuş, kendisi de adamlarıyla birlikte Kûhistân yolundan hareket ederek Fîrûzkûh hâkimi Giyâsüddin Mahmûd el-Gûrînin yanına iltica etmek üzere yola koyulmuştu. Giyâsüddin Mahmûd onu yolda karşılaşmış, izzet ve ikramda bulunup misafir etmişti.

Hârezmşâh Nisâbûr'a girerek şehrin her yönünü ıslâh edip her şeyi yoluna koyduktan sonra burada kendisine vekâlet edecek ve şehri yönetecek kimseleri görevlendirerek Herât üzerine yürüdü. Herât'a geldiğinde şehri hâlâ onun adına muhasara etmekte olan diğer emîr ve askerlerine katılıp muhasarayı sürdürdü. Hârezmşâh bu muhasarayı daha evvel başlatmış olan emirlere de ihsanlarda bulunarak bütün bu gelişmelere rağmen emrine bağlanıp bu emirlerini yerine getirdiklerinden, savaş ve muhasarayı sabırla sürdürdüklerinden dolayı onlara güvenmiş ve onları kendisine daha çok yakın görmüştü. Ancak şehri müdafaa etmekte olan vezirin almış olduğu mükemmel tedbirlerden dolayı Herât'ı ele geçirme imkânını hâlâ bulamamışlardı. Şehrin önlerine gelen Sultan Hârezmşâh Vezir'e haber gönderip: «Askerlerime bizzat benim gelmem hâlinde şehri teslim edeceğini söylemiştin. İşte gelmiş bulunuyorum. Artık Herât'ı teslim et.» demişse de Vezir Hârezmşâh'a şöyle karşılık vermişti: «Hayır, bunu aslâ yapmayacağım. Vermiş olduğunuz söze rağmen sözlerinizden caydığınızı ve böyle durumlarda şehirleri teslim aldığınızda hiç kimseyi bırakmazsınız telef ettiğinizi biliyorum. Bunun için de şehri Giyâsüddin Mahmûd'tan başkasına aslâ teslim etmeyeceğim.»

Hârezmsâh vezirin bu tavrı karşısında şiddetle sinirlenip bütün ordusuyla birlikte büyük bir hücumla geçmiş, her hangi bir hile ve tuzağa baş vurmadan savaşa devam etmişti. Bu arada Herât halkından bazıları bir araya gelip birbirlerine şöyle demişlerdi: «Şehir halkı açlık ve yokluktan helâk oldu hattâ doğru dürüst yiyecek de bulamaz olduk. Bu muhasara on üç aydan beri sürüp gitmektedir. Daha evvel Vezir Hârezmsâh'ın gelmesi hâlinde şehri teslim edeceğini söylemiş olmasına rağmen işte Hârezmsâh geldiği hâlde yine şehri teslim etmiyor. Bu zorluk ve musibetlere karşı bir hile yolunu düşünüp şehri teslim edelim ve içine düştüğümüz bütün bu meşakketlere son verip bu zorluklardan kurtulalım.»

Şehir halkından bazı kimselerin bu hususta karara vardıklarını öğrenen Vezir, askerlerinden bir grubu bunlara göndermiş ve derhal tutuklanmalarını emretmişti. Vezir'in askerleri şehrin ileri gelen bu şahsiyetlerine vardıklarında iki taraf arasında çarpışmalar başlamış, şehirde büyük bir fitne ve karışıklıklar meydana gelmişti. Bu çarpışmaların meydana gelmesi üzerine Vezir bizzat kendisi bu çatışmaları durdurmak üzere harekete geçti, bunun için çatışma yerlerine vardı. Bu arada şehrin yakınlarında meydana gelen bu karışıklıkları birileri mektupla Hârezmsâh'a haber vermiş, şehir halkı bu şekilde birbirlerine düşmüşken Hârezmsâh büyük bir hamle ile şehir üzerine hücumla geçmişti. Hârezmsâh'ın askerleri surlardan iki burcu ele geçirip içeri dalmış, şehre tamamen hâkim olup veziri tutuklamışlardı. Hârezmsâh bu veziri hemen öldürtüp, Herât'ı tamamen hâkimiyeti altına almıştı. 605 (1208 - 1209) yılında Herât'ı tamamen ele geçiren Hârezmsâh şehirde meydana gelen bu karışıklıkları önleyip her türlü tedbiri aldıktan sonra şehri ileri gelen adamlarından ve devletin ümerasından dayısı Emîr Melik'e teslim etti. Emîr Melik Herât'ı Hârezmsâh hayatta olduğu müddetçe yönetmişti.

Şehâbüddin Mes'ûd'a gelince o Karahıtaylı askerinin elinde bir müddet daha esir kalmış, onu esir alan asker bir gün ona şöyle demişti: «Hârezmsâh'ın öldürüldüğü hususunda haberler var. Bu konuda senin bildiğin bir şeyler var mı?» İbn Şehâbüddin Mes'ûd ona: «Onu tanımıyor musun?» diye sormuş, Karahıtaylı ise: «Hayır tanımıyorum!» demişti. İbn Şehâbüddin Mes'ûd: «O benimle birlikte esir ettiğin adam idi.» deyince Karahıtaylı: «Peki neden bana onun Hârezmsâh olduğunu söylemedin, ona hizmet edecek ve onun emrine girip memleketine götürecektim.» demişti.

İbn Şehâbüddin Mes'ûd: «Senden korktum ve onu öldürmenden çekindim.» deyince Karahıtaylı asker: «Haydi, bizi onun yanına götür.»

Şeklinde karşılık vermiş, bunun üzerine de ikisi birlikte Hârezmşâh'ın yanına varmış, Hârezmşâh her ikisine izzet ve ikramda bulunup ihsanlar yapmış ve bu konuda bir hayli mübalağada bulunmuştu.

Gıyâsüddin Mahmûd'un Öldürülmesi

Hârezmşâh Herât'ı dayısı Emîr Melik'e teslim edip kendisi Hârezm'e geri döndüken sonra dayısından Gûr ve Fîrûzkûh hâkimi Gıyâsüddin Mahmûd b. Gıyâsüddin Muhammed b. Hişâm el-Gûrî üzerine yürüyerek onu ve kendi kardeşi Ali Şâh b. Hârezmşâh'ı tutuklayıp Fîrûzkûh'u Gıyâsüddin'in elinden almasını istemişti.

Emîr Melik Fîrûzkûh üzerine yürümüş, bunu öğrenen Gıyâsüddin Mahmûd ona elçi göndererek itaatine gireceğini söyleyip emân dilemişti. Bu emân isteği kabul edilince Gıyâsüddin Mahmûd Emîr Melik'in huzuruna varmış, Emîr Melik de yanına gelen Gıyâsüddin Mahmûd'u Hârezmşâh'ın kardeşi Ali Şâh ile birlikte hemen tutuklatmıştı. Tutuklanan bu iki şahıs kendilerini Hârezmşâh'a gönderip haklarında asıl hükmü onun vermesini isteyince Emîr Melik durumu Hârezmşâh'a bir mektupla bildirdi. Hârezmşâh ise Herât valisi ve aynı zamanda dayısı olan Emîr Melik'e gönderdiği cevabî mektupta derhal bu iki adamı öldürmesini emretmiş, hemen ikisi aynı günde öldürülmüşlerdi. Böylelikle 605 (1208 - 1209) yılında meydana gelen bu hadiselerden sonra artık bütün Horasân bölgesi Hârezmşâh'ın emrine girmiş ve bütün karışıklıklar düzelmiş idi.

Gıyâsüddin Mahmûd Gûr hükümdarlarının sonuncusu idi. Bunların devletleri ve yönetimi en iyi devletlerden, en âdil ve cihada en çok önem verenlerden birisiydi. Ayrıca Gıyâsüddin Mahmûd'un kendisi de son derece âdil, halîm, yumuşak huylu, cömert ve hükümdarlar arasında halkına karşı en iyi davranıp yine hükümdarların en cömerdi ve en iyi huylusu idi. Allah rahmet eylesin.

Hârezmşâhın Karahıtaylar Üzerine Tekrar Yürümesi

Bütün Horasân bölgesi tamamiyle Hârezmşâhın hâkimiyeti altına girdikten sonra Hârezmşâh Ceyhun Nehrinin karşı tarafına geçip Karahıtaylar üzerine yürüdü. Karahıtaylar da aynı şekilde muazzam ordular oluşturup Hârezmşâha doğru yürüdüler. Karahıtayların ordularının

başında devletin ileri gelenlerinden ve en yaşlısı olan «Tayangu» diye bilinen ve hükümdar naibi olan birisi vardı. Tayangu yüz yaşını geçkin idi. Bir çok savaşa katılmış, bir hayli zafer elde etmiş, savaş sanatını bilen, akıllı ve tedbirli bir komutan idi. Diğer taraftan Hârezmsâh ile Semerkant hâkimi bir araya gelmiş, savaş viziyeti almışlardı. 606 (1209 - 1210) yılında meydana gelen bu savaşta Karahıtaylar da karşı tarafta savaş vaziyeti alınca aralarında daha evvel benzerine rastlanmamış şiddetli savaşlar meydana geldi. Her iki taraf da sabırla savaşmalarına rağmen nihayet Karahıtaylılar büyük bir hezimete uğrayıp geriye kaçmağa başladılar. Onlardan sayılmayacak kadar çok kimse öldürülmüş ve esir alınmıştı.

Esir alınanlar arasında Karahıtayların bu yaşlı kumandanı Tayangu da vardı. Tayangu esir edilip Hârezmsâh'ın huzuruna getirildiğinde ona izzet ve ikramda bulunup yanında tahtında oturtmuş, sonra adamlarıyla birlikte Hârezm'e göndermişti. Hârezmsâh Karahıtaylılar'a karşı elde ettiği bu zaferden sonra Mâverâünnehr'e doğru yoluna devam etmiş, yavaş yavaş bütün bölgeyi şehir şehir, kasaba kasaba ele geçirerek Özkent'e kadar ulaşmıştı. Hârezmsâh Özkent'te ve diğer şehirlerde kendi adamlarını yerleştirdikten sonra Semerkant sultanı ile birlikte Hârezm'e geri döndü. Semerkant sultanı son derece güzel yüzlü ve yakışıklı bir kişi idi. Hârezm halkı toplanıp onu görmeğe can atarlardı. Hârezmsâh Semerkant sultanını kızıyla evlendirip onu Semerkant'a göndermiş ve Karahıtaylılar'ın devlet yönetimine uygun olarak Semerkant'a onunla birlikte bir şahne (vali) görevlendirmişti.

Semerkant Sultanının Hârezmliler'e İhaneti

Semerkant hâkimi Hârezmsâh'lı Şahne ile birlikte Semerkant'a geri dönüp ikamete başladıktan bir sene sonra, Hârezmliler'in halka karşı olan kötü davranışlarıyla son derece kaba ve çirkin olan uygulamalarından bıkmış, Karahıtaylılar'la olan ittifakını bozduğuna ve onların itaatinden çıktığına pişman olmuştu. Hârezmliler'in bu davranışlarından dolayı Karahıtay hükümdarına haber gönderen Semerkant sultanı şehri teslim etmek istediğini ve tekrar onların itaatine girmeyi arzuladığını bildirmişti. Arkasından Semerkant sultanı şehirde eskiden beri ikâmet eden Hârezmlilerle gelip şehre yerleşenlerin öldürülmelerine emir vermişti. Ayrıca bizzat Hârezm sultanının yakın adamlarını da tutuklatmıştı. Semerkant sultanı Hârezmlileri öldürdükten sonra adamı iki parçaya ayırıp aynen kasapların eti astığı gibi onları çarşı ve pazarlarda

asıyor, onlara karşı kötü bir şekilde davranıyordu. Nihayet bütün Hârezmlileri bu şekilde öldürdükten sonra kendi hanımı ve Hârezmşâh'ın kızı olan kadını da öldürmek üzere kaleye doğru yürüyünce kadın derhal kale kapılarını kapatmış, cariyeleriyle kendisini savunmağa başlamış ve ona gönderdiği haberde şöyle demişti: «Ben bir kadını. Bir kadını öldürmek son derece ayıp bir şeydir ve sana karşı öldürülmememe sebep olacak her hangi bir kötü davranışta da bulunmuş değilim. Beni öldürmemen sonuç itibariyle senin için çok daha iyi bir davranış olur. Allah'tan kork ve bana işleme!» Kadının bu sözleri üzerine Semerkant sultanı onu kendi hâline bırakmış, rahatça davranmaktan alıkoymak üzere de kapısına bekçiler dikmişti.

Bu durumu öğrenen Hârezmşâh bir hayli kızmış, sanki dünya başına yıkılmıştı. Derhal Hârezm'de bulunan bütün yabancıların öldürülmesini emretmişse de annesi böyle bir emrin infazından onu alıkoymuş ve şöyle demişti: «Bu şehre uzun zamandan beri dünyanın dört bucağından insanlar gelip yerleşmiştir, dolayısıyla buradaki yabancıların hepsi senin adamlarına kıyan bu adamın akrabaları değildir.» Annesinin bu tavsiyeleri üzerine Hârezmşâh yalnız şehirdeki Semerkantlıların öldürülmesini emretmişse de yine annesi onu bundan da alıkoymuştu. Bunun üzerine ordularını toplayıp Ceyhun nehrini karşı tarafa geçmeğe başlamış ve sayılmayacak kadar çok askeri nehrin karşı tarafına geçirdikten sonra nihayet kendisi de nehri aşarak Semerkant önlerine gelip konaklamış ve Semerkant sultanına gönderdiği haberde şöyle demişti:

«Senin bu yaptığını hiç bir Müslüman yapmaz. Müslümanların kanlarını heder ettin ve onları akıtmayı mübah saydın. Senin bu yaptıklarını akli başında ne Müslüman, ne de kâfir bir kimse yapar. Ama buna rağmen Cenâb-ı Allah daha evvel işlenmiş günâhları affeder. Bunun için şehirden çıkıp istediğin tarafa gidecek olursan seni de affederiz.» Ancak Semerkant sultanı: «Ben şehirden çıkıp gidecek değilim. Sen de elinden geleni ardına koyda.» şeklinde cevap vermişti.

Bunun üzerine Hârezmşâh bütün orduya genel bir hücum emri verdi. Bu arada yanında bulunan adamlarından birisi ona şehri fethetdikleri anda falan yerdeki çarşı üzerine hücum etmemelerini, zira orada umumiyetle yabancı tüccarların ikâmet ettiklerini söylemiş ve adamlarını bu çarşının ve yabancıların mallarının yağmalanmasından alıkoymasını tavsiye etmişti. Zira burada ikâmet eden yabancı tüccarların Semerkant sultanının Hârezmlilere karşı giriştiği davranışını kesinlikle tasvip etmedikleri ifade edilmişti. Bunun üzerine de Hârezmşâh adamlarından ileri gelenlere bu konuda gerekli emirleri verdi. Nihayet bü-

tün ordu şehir üzerine hücumla geçip tırmanmak üzere surlara merdivenler dayamışlardı. Bu şehrin ele geçiği gibi hiç bir şehir bu kadar sür'atle alınmış değildi. Hârezmşâh askerlerine şehir yağmalama konusunda izin vermiş, ayrıca Semerkant halkından bulduklarını öldürebileceklerini söylemişti. Nihayet Semerkant tamamen yağmalanmış, halkı üç gün müddetle kılıçtan geçirilmişti. Anlatıldığına göre, şehir halkından yüz bin kişiyi öldürmüşler, ancak yukarıda adı geçen çarşı pazardaki yabancılar kurtulmuş, onlardan tek bir kimsenin burnu kanamamıştı.

Sonra Hârezmşâh yağmalama ve adam öldürme işine son verilmesini emretmiş, arkasından iç kalede kapanmış bulunan Semerkant sultanı üzerine hücumla geçilmişti. Semerkant sultanının kalbi korkuyla dolup taşıdığından emân dilemek üzere Hârezmşâh'a adam göndermiş, fakat Hârezmşâh: «Benim katımda ona verilecek her hangi bir emân yoktur.» şeklinde cevap vermiş, sonra hep birlikte iç kale üzerine hücumla geçip burayı ele geçirmişler ve Semerkant sahibini esir alıp Hârezmşâh'ın huzuruna getirmişlerdi. Semerkant sultanı yerleri öpmüş ve affedilmesini istemişti, ancak Hârezmşâh onu affetmeyip derhal öldürülmesini emretmiş, işkence ile yavaş yavaş öldürülmüştü. Ayrıca Semerkant sultanının yakın akrabalarından bir grup onunla birlikte idam edilmişti. Hattâ onların hanlık sülâlesine mensup bir tek fert bırakılmamıştı, tümü katledilmiş bulunuyordu. Nihayet Hârezmşâh buralarda görevli vekillerini tayin ettikten sonra artık bütün bu çevre illerde ondan başka hüküm ve otorite sahibi kimse kalmamıştı.

Karahıtaylıların Tarih Sahnesinden Silinmesine Sebepl Olan Olay

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Hârezmşâh'a mağlûp olmalarından sonra Karahıtaylılar bu savaşa katılmamış bulunan hükümdarlarının yanına kaçıp gitmiş ve etrafında toplanmışlardı. O sıralarda da eski Çin sınırındaki ülkelerinden kopup gelen büyük bir moğol kitlesi Türkistân dolaylarında konaklamıştı. Moğollarla Karahıtaylılar arasında çok eski bir düşmanlık vardı. Moğollar Hârezmşâh'ın Karahıtaylıları büyük bir hezimete uğrattığını haber alınca hükümdarları Geşlihan (Güçlük Han) komutasında Karahıtaylılar üzerine yürüdüler. Moğolların üzerlerine geldiğini öğrenen Karahıtaylı komutan Hârezmşâh'a haber gönderip şöyle demişti: «Ülkemize girip almış olduğun şehirler ve öldürdüğünüz adamlarımız konusunda kesinlikle seni affediyor ve mazur görüyoruz. Şu anda üzerimize karşı koyamayacağımız büyük bir düşman geliyor. Şayet bu düşman bize karşı gâlip gelip ülkemizi istilâ edecek olursa senin bunu durdurman mümkün değildir. Şu anda her ikimizin çıkarına olan

bir durum varsa o da ordularınla birlikte bize gelip bu büyük düşmana karşı yardım etmendir. Şayet bu düşmana karşı galip gelecek olursak, sana yeminler ederiz ki, daha evvel ele geçirmiş olduğun şehirlerimizi bir daha senden almayı aslâ söz konusu etmeyecek ve sana hiç bir zaman saldırmayıp elimizde bulunan şehirlerle yetineceğiz.

Diğer taraftan Moğol (Tatar) hükümdarı Güçlük Han Hârezmşâh'a gönderdiği mektupta şöyle diyordu:

«Şu Karahıtaylılar senin ve atalarının düşmanı olduğu gibi bizim de düşmanımızdır. Bunlara karşı girişeceğimiz savaşta bize yardım et. Şayet onlara karşı galip gelirsek senin ülkeneye aslâ yanaşmayacağımıza ve şu anda Karahıtaylılar'ın elinde bulunan yerlerle yetinip sana ilişmeyeceğimize söz veriyoruz.»

Hârezmşâh ise gerek Karahıtaylılar'dan, gerekse Tatarlar'dan gelen bu teklife karşı olumlu cevap vermiş ve her birisine gönderdiği cevapta şöyle demişti: «Ben seninle beraberim ve sana karşı olan düşmana ben de düşmanım, o düşmana karşı seninle birlikte olacağım.»

Hârezmşâh ordularını alıp Karahıtaylılar ile Tatarlar'ın karşı karşıya gelerek savaş düzeni aldıkları yere varmış, orada karargâhını kurmuş ve her iki ordunun da arasına katılmaksızın kenarda durmuştu. Bu iki ordudan her biri Hârezmşâhın kendilerine yardım etmek üzere geldiğini zannetmişlerdi. Nihayet Karahıtaylılar'la Tatarlar savaşa tutuşmuş, Karahıtaylılar dehşet verici bir mağlûbiyete düşer olmuşlardı. Karahıtaylılar'ın yenilip dağılması üzerine Hârezmşâh birden savaşa girmişti. Önüne geleni öldürüyor, esirler alıyor ve yağma yapıyordu. Önüne çıkanlardan hiç birini sağ bırakmayıp öldürüyordu. Böylece Karahıtaylılar'dan sadece Türk diyarına yakın bir yerde bir tek yönden girişi olan bir dağın yamacına saklanıp kapanan hükümdarları ve yanında bulunan küçük bir grubun dışında bu katliamdan kurtulan olmamıştı. Karahıtaylılar'dan bu dağ yamacında sığınanların dışında bir grup da Hârezmşâh'a katılmış ve askerleri arasına girmişlerdi. Savaşın sona ermesinden sonra Hârezmşâh Tatar hükümdarı Güçlük Han'a mektup yazdı. Mektubunda bu savaşta kendisine yardım ettiğinden dolayı ona minnet ediyor ve kendisi olmasaydı Karahıtaylıları mağlûp edemeyeceğini hatırlatıyordu. Güçlük Han bir müddet Hârezmşâhın bu dediklerini kabul eder gibi görününce Hârezmşâh ona haber gönderip Karahıtaylılar'ın ülkesinden ele geçirdiği şehirlerin ikisi arasında paylaşılmasını teklif etmiş ve şöyle demişti: «Biz bunları mağlûp etme hususunda ittifak etmiştik. Şu anda da ele geçirdiğimiz ülkelerini ikimiz arasında paylaştırmamız gerekir.» Güçlük Han gönderdiği cevapta ise şöyle demişti: «Benim sana sallayacağım kılıçtan başka verecek hiç bir şeyim yoktur. Her hâlde sen Karahıtaylılar'dan daha güçlü ve daha bü-

yük bir hükümdar değilsin. Şayet susup sesini çıkarmamakla yetinecek olursan mesele yok; yoksa üzerine yürür, Karahıtaylılar'ın başına getirdiğim felâketten daha büyük bir felâket ile karşı karşıya bırakırım.»

Nihayet Güçlük Han ordularını hazırlayıp Hârezmşâh üzerine yürümüş, Hârezmşâh ise onlara karşı koyamayacağını anlayınca Moğolları oyalamağa başlamıştı. Hârezmşâh Moğol hükümdarının bir yere gittiğini haber alınca derhal onun aile fertleri ve akrabaları üzerine hücum edip malları ve eşyalarını yağmalıyor, başka bir yerde bir Moğol kitesinin hareket ettiğini görünce de üzerlerine saldırıp mallarını yağma ediyordu. Güçlük Han bu durumu öğrenince Hârezmşâh'a şöyle bir mektup yazmıştı:

«Senin bu yaptığın hükümdarların yapacağı bir iş değildir, bu hırsızların yaptığı bir iştir. Eğer sen iddia ettiğin gibi gerçekten bir sultan ve bir hükümdar isen karşı karşıya gelebileceğimiz şekilde ortaya çıkmaman gerekir. Ya sen beni mağlûp eder, elimde bulunan ülkeme sahip olursun; yahutda aynı şekilde ben seni mağlûp eder, elindeki mülkünü alırım.»

Buna rağmen Hârezmşâh Moğolları sürekli oyalamağa ve verdiği cevaplarda muğâlata yapmağa devam ediyordu. Ayrıca Hârezmşâh o günler için dünyanın en güzel ve fevkalâde şehirlerinden olan Şâş, Ferğâna, İsficâb ve Kâşân ile çevresindeki şehirlere haber gönderip, bütün bu şehirlerin Tatarların eline geçip tahrip edilmesindense bizzat buralarının ahalisi tarafından tahrip edilerek halkın İslâm diyarının başka yerlerine gitmelerini istemişti.

Anlatıldığına göre, bütün dünyayı tahrip eden diğer büyük Moğol kitesi hükümdarları Cengiz Han komutasında Güçlük Hân üzerine yürüyünce, Güçlük Han Cengiz Hân'ın oğulları ile uğraşıp Hârezmşâh'ı unutmuştu. Böylece Hârezmşâh Moğolların saldırılarından bir müddet emin olunca nehri aşip Horasân'a geri gitmişti.

el-Melikü'l-Âdil'in Oğlu Necmeddin'in Ahlât'ı Ele Geçirmesi

Bu yılda el-Melik el-Avhad Necmeddin Eyyûb İbn el-Melikü'l-Âdil Ebû Bekr b. Eyyûb Ahlât şehrini ele geçirdi.

Babasının kendisine tevdi etmiş olduğu Meyyâfârikin'de hükünü sürmekte olan el-Melik el-Avhad Necmeddin, yukarıda kaydettiğimiz gibi, Balaban'ın Ahlât'a hâkim olması üzerine kendisi de Muş üzerine yürüyüp şehri kuşatarak, ele geçirmiş ve çevresindeki bazı kale-

leri de zaptetmiş bulunuyordu. Ahlat hakimi Balaban, el-Melik el-Avhad'ı onu bu yaptıklarından alıkoymak istemişti. el-Melik el-Avhad Necmeddin Muş'u ele geçirdikten sonra Ahlât üzerine yürüyüp burayı da zaptetmek istemiş ve Ahlât üzerine yürümüştü. Yine yukarıda kaydettiğimiz gibi, Balaban el-Melik Necmeddin'i mağlûp etmiş, tekrar kendi memleketine dönüp ordular hazırlayarak babasının kendisine gönderdiği ordularla birlikte Ahlât üzerine yürümüştü. Balaban askerleri ile buna karşı çıktıysa da giriştikleri çarpışmalarda Balaban yenilmiş, Necmeddin İbn el-Melikü'l-Âdil ise çevredeki şehirleri ele geçirmiş ve buradaki hâkimiyetini daha da arttırmıştı.

Balaban bu mağlûbiyetinden sonra Ahlât'a girip şehirde kapanmış ve Erzen-i Rûm sahibi Kılıçarslan'ın oğlu Muğisüddin Tuğrul Şâh'a bir elçi göndererek el-Melikü'l-Avhad Necmeddin'e karşı ondan yardım istemişti. Muğisüddin Tuğrul Şâh bizzat kendisi askerleri ile birlikte Balaban'a yardım etmek üzere hareket etmiş, ikisi bir araya gelip Necmeddin'i mağlûp etmiş ve Muş'u muhasara etmişlerdi. Balaban ile Muğisüddin Tuğrul Şâh bu muhasaraları sırasında neredeyse Muş'u ele geçireceklerken Kılıçarslan'ın oğlu Muğisüddin Tuğrul Şâh ülkesine tamah ederek Balaban'ı öldürmüş ve Ahlât'a doğru yola koyulup şehre girmek istemişti. Fakat durumu öğrenen Ahlât halkı Muğisüddin'i şehre sokmamış, o da Ahlât'tan Malazgirt'e doğru gitmiş, fakat buranın halkı da onu geri çevirmişti. Gerek Ahlât ve gerekse Malazgirt halkı onu şehirlerine sokmağa yanaşmayınca ele geçirme tamahına düştüğü bu şehirlerden ayrılıp kendi hâkim olduğu memleketine gitmişti.

Bütün bu gelişmelerden sonra Ahlât halkı Necmeddin'e haber gönderip geldiği takdirde şehri kendisine teslim edeceklerini söylemiş, o da Ahlât'a gidip çevresinde bulunan bir kaç kalenin dışında tümüyle şehre hâkim olmuştu. Fakat çevresindeki hükümdarlar babasından çekindikleri için Necmeddin'in Ahlât hâkimiyetinden hiç de hoşlanmamışlardı. Aynı şekilde Gürcüler de ondan korkmuştu ve kendilerini korumak için sürekli olarak Ahlât ve Ahlât'a bağlı yerlere akınlar yapıp duruyorlardı. Gürcülerin bu akınlarına rağmen şehirden bir türlü ayrılamayan Necmeddin ayrıldığı takdirde buranın elinden çıkacağını düşünüyordu. Bunun için de Gürcülerin saldırdıkları bölgelerde yaşayan Müslümanlar bir sürü eziyetlere uğrar olmuşlardı.

Ahlât halkından bir grup asker ayrılıp çevredeki en müstahkem kalelerden birisi olan Van Kalesi'ne gidip burayı istilâ etmiş ve el-Melikü'l-Avhad Necmeddin'e karşı isyan etmişlerdi. Çevreden bu isyancılar etrafında bir sürü kişi gelip birikmiş ve Erciş'i de hâkimiyetleri altına almışlardı. Bunun üzerine Necmeddin babası el-Melikü'l-Âdil'e

gönderdiği haberde durumu anlatmış ve kendisine yardımcı kuvvetler göndermesini talep etmişti. el-Melikü'l-Âdil ona diğer oğlu el-Melikü'l-Eşref Mûsâ komutasında yardımcı kuvvetler göndermiş, her iki kardeş bir araya gelip büyük bir ordu meydana getirerek Van Kalesi'ne yürümüş, burada bulunan ve Necmeddîn'e karşı isyan etmiş olan Ahlâtlıları kuşatıp ciddiyyetle onlarla savaşmışlardı. Bu isyancılar karşı koyamayınca sulh yoluyla Van'ı teslim edip şehirden çıkmışlar, Necmeddîn de burayı teslim almış, Ahlât ve çevresindeki hükümranlığı tam bir istikrara kavuşmuştu. Bunun üzerine kardeşi el-Eşref Mûsâ da kendi hâkimiyet bölgesi olan Harrân ve Ruha'ya geri dönmüştü.

Frankların Şam Bölgesine Saldırımları

Bu yılda Trablus ve Hısnü'l-Ekrâd'ta bulunan Franklar Humus ve çevresine yaptıkları akınlarını artırmış, gelip Humus'un çevresine karargâh kurmuşlardı. Bir hayli kalabalık olan bu Franklar'a karşı koyup onlara güç yetiremeyen Humus hâkimi Esedüddîn Şîrkûh b. Muhammed b. Şîrkûh şehri savunamayıp düşmanı geri atamayınca başta Halep hâkimi ez-Zâhir Gâzî olmak üzere diğer Şam şehirleri emirlerinden yardım istemiş, fakat ez-Zâhir Gâzî'den başka ona yardım eden kimse olmamıştı. O Esedüddîn'e yardım etmek üzere asker göndermiş, birlikte Frankları Humus'a girmekten alıkoymuşlardı.

Bu arada el-Meliku'l-Âdil kalabalık ordularıyla Mısır'dan hareket ederek Akkâ üzerine yürümüş, buranın hâkimi Frank hükümdarını kuşatma altına almıştı. Nihayet Akkâ'da esir bulunan bütün Müslümanlar'ın serbest bırakılması ve diğer bazı hususlar üzerinde anlaşarak buranın muhasarasını kaldırıp Humus üzerine yürümüş ve Kades Gölü'n'e varmıştı. Burada bulunduğu sırada doğu illeri ile el-Cezîre bölgesinden kendisine gelen yardımcı kuvvetler ile Trablus üzerine yürüyüp "el-Kulay'ât" denilen bir kaleyi kuşatıp sulh yoluyla ele geçirdi. Buranın sahibini serbest bırakıp kalede bulunan her türlü binek ve silâhı ganimet olarak ele geçirmiş ve kaleyi tahrip edip Trablus üzerine yürümüş, burayı da yağmalayarak etrafı yakıp yıkmış, esirler almış, ganimetler ele geçirip geri dönmüştü. el-Melikü'l-Âdil on iki gün müddetle Frank diyarında kaldıktan sonra Kades Gölü'n'e geri dönmüştü.

el-Melikü'l-Âdil ile Franklar arasında barış akdi için bir hayli elçi gidip gelmiş, fakat bir türlü bu konuda bir neticeye varılamamıştı. Kışın yaklaşması üzerine doğu bölgesinden gelen askerler soğukların şiddetlenmesinden evvel kendi memleketlerine dönmek istediklerini bil-

dirmişlerdi. Bu askerlerden bir kısmı Humus'ta konaklayıp Humus hâkiminin yanında kalmış, el-Melikül-Âdil de yanındaki askerlerle Dımaşk'a dönüp kışı burada geçirmiş, el-Cezîre diyarından gelen askerler de yerlerine geri dönmüşlerdi.

el-Melikül-Âdil'in Mısır'dan Şam bölgesine gelmesinin sebebi şöyle kaydedilir: Kıbrıslı Rumlar Mısır donanmasından bazı gemilere saldırıp bir kaç parça gemiyi ele geçirerek içindekileri esir almışlardı. el-Melikül-Âdil Akkâ hükümdarına gönderdiği haberde: «Aramızda barış anlaşması olmasına rağmen neden adamlarımıza saldırdınız?» şeklinde serzenişte bulunup alınan gemilerin iade edilmesini istediği hâlde, Akkâ hâkimi Kıbrıs adası halkının üzerinde her hangi bir hâkimiyetlerinin olmadığını, adada yaşayan Frankların Kostantiniyye Bizans Rumlarına bağlı olduklarını söyleyip bu konuda özrünü belirtmişti. O yıl içinde Kıbrısta meydana gelen bir pahalılık ve kıtlıktan dolayı Franklar adayı terk edip Kostantiniyye'ye gittiklerinden Kıbrıs'ın hâkimiyeti Akkâ hükümdarına geçmişti. Bu arada el-Melikül-Âdil tekrar bu hususta ikinci defa Akkâ hâkimi ile mektuplaşmasına rağmen ortaya çıkan bu duruma bir çözüm getirilememişti. Bunun için el-Melikül-Âdil Mısır'dan ordularıyla birlikte hareket ederek, yukarıda kaydettiğimiz gibi, Akkâ üzerine gelip yaptıklarını yapmış, nihayet Akkâ hâkimi de elindeki Müslüman esirleri serbest bırakmak suretiyle barış anlaşmasını yenilemişti.

Ahlât'ta Meydana Gelen Karışıklıklar ve Halkından Çok Kimsenin Öldürülmesi

el-Melikül-l-Avhad Necmeddîn b. el-Âdil Ahlât'ı tamamen hâkimiyeti altına alıp buraya iyice yerleştikten sonra çevreyi de aynı şekilde tamamen kendi insiyatiline almak gayesiyle Malazgirt üzerine yürümüş, burayı da tamamen ele geçirmek istemişti; fakat kendisi Ahlât'tan ayrılınca şehir halkı asker üzerine saldırıp buranın yöneticisini şehirden çıkararak isyan etmiş ve el-Melikül-l-Avhad'ın adamlarını şehir kalesinde muhasara altına alarak Şâh-ı Ermen lehine tezarühatta bulunmuşlardı. Şâh-ı Ermen ölmüş olmasına rağmen adını söyleyip onun lehine tezarühatta bulunmakla adamlarının veya ona bağlı yöneticilerin gelip şehri teslim almalarını ifade etmek istemişlerdi.

Halkın şehirde isyan ettiğini haber alan el-Melikül-l-Avhad tekrar şehre dönmüş, el-Cezîre'den kendisine yardım etmek üzere gelen askerlerle yeni bir güç kazanıp Ahlât'ı muhasara altına almıştı. Şehir halkı

kendi aralarında anlaşmazlığa düşüp bir grup diğer bir gruptan kıskandığı için el-Melikü'l-Avhad'ı desteklemiş, bundan dolayı el-Melikü'l-Avhad Necmeddin Ahlât'a tekrar hâkim olup kendisine muhalefet eden şehir halkından çok kimseyi öldürerek şehrin ileri gelenlerinden bir grubu da esir alıp Meyyâfârikin'e sürgün etmişti. Her gün bunlara da adamlar göndererek bir kısmını öldürüp durmuş, nihayetle bunlardan kurtulabilen çok az ve küçük bir grıbu kendi haline bırakmıştı. Bu olaydan sonra Ahlât halkı büyük bir zilete düçar olmuş, şehrin yönetimini ellerinde bulundurup gerçekten bu konuda söz sahibi olan gençler aralarında anlaşmazlığa düştüklerinden şehir halkı şerhlerinden kurtulmuştu. Gerçekten bu gençler arzu ettiklerini hükümdar nasp edip şehri ona teslim ediyor, arkasından bir diğerini öldürüp bir başkasını başa geçiriyorlardı. Başa geçen hükümdarın hiç bir otorite ve hükmü kalmamış, şehrin bütün yönetimi ve hâkimiyeti bu gençlerin eline düşmüştü.

Ebû Bekr b. el-Pehlivân'ın Merâğa'yı Ele Geçirmesi

Bu yılda Azerbaycân hâkimi Nusratüddin Ebû Bekr b. el-Pehlivân Merâğa'yı ele geçirdi. Merâğa Emiri Alâüddin Karasungur bu yılda vefat edip yerine küçük yaşta olan bir oğlu geçmişti. Ülkesinin yönetimini bu oğlunun yetiştirilmesi ve terbiyesini üstlenen bir kölesi yürütmeğe başlamıştı. Bu arada babasının yakın emirlerinden birisi ona karşı isyan edip etrafına adam toplamış bulunuyordu. Karasungur'un devletinin yönetimini üstlenen bu kölesi askerlerinden bir kısmını bu emir üzerine göndermiş, çarpışmalara girişmişler ve bu askerleri mağlûp etmişti. Alaüddin Karasungur'un oğlunun yönetimi bir müddet sürmüştü de 605 (1208 - 1209) yılı başlarında vefat etmiş ve yönetimi son bulmuştu. Böylelikle Karasungur ailesinin kökü tamamen kesilmiş, onlardan hiç kimse hayatta kalmamıştı.

Merâğanın bu şekilde sahipsiz kalması üzerine Azerbaycân Emiri Nusratuddin Ebû Bekr, Tebriz'den hareketle Merâğaya gelip şehri hâkimiyeti altına almış ve yukarıda söz konusu edilen hizmetçinin alıp götürdüğü hazine ve zahireleri sakladığı Ruvınzer Kalesi'nden başka Karasungur'un bütün memleketini ele geçirmişti. Bu hizmetçi Karasungur'un hazineleri ve çokça mallarla Ruvınzer Kalesi'ne kapanıp emir Ebû Bekr'e itat etmişti.

Halife'nin Veziri Nasirüddin'in Görevden Azledilmesi

Nasirüddin Nâsir b. Mehdi el-Alevî Rey halkının ileri gelen bir ailesine mensuptu. Halifenin veziri Müeyyedüddin b. el-Kassâb'ın Rey'i

ele geçirmesinden sonra Bağdât'a gelmiş ve Halifeden büyük bir hüsnü kabul görmüştü. Halife onu önce vezir nâibi, sonra da vezir yaparak yönetimde söz sahibi kılmış oğlunu da sâhibü'l-mahzen yapmıştı.

Bu yılın 22 cemâziyelâhir (13 Ocak 1208) günü görevinden azledilerek kapısı kapatıldı. O, görevinin son zamanlarında halifeye yakın adamlara karşı son derece kötü muamele yaptığı gibi genel olarak da herkese karşı hiç de iyi davranmıyordu. "Vech es-Subu" diye tanınan hac emiri, Muzafferüddin Sungur'a karşı da son derece kaba davrandığından dolayı vezirin elinden kurtulmak için "el-Marhûm" adı verilen yerde hac kafilesinden ayrılarak 603 yılı hac mevsimine yakın günlerde kaçıp Şam'a gitmişti. Oradan yazdığı mektubunda bu kaçışından dolayı özür dileyerek şöyle diyordu: «Ben vezirin elinden kurtulmak için kaçtım.» Hac emiri Muzafferüddin'in görevden kaçmasından sonra hemen onu emir Cemâlüddin Kuştemir izlemişti. Emir Cemâlüddin de devletin ileri gelen şahsiyetlerinden ve emirlerinden biri olup çekip Lûristân'a gitmiş, oradan yazdığı özür mektubunda da şöyle demişti: «Vezir halifeye yakın görevlilerden hiç kimseyi merkezde tutmak istemiyor. İşin gerçek bir yanı varsa o da aslında onun halife olmağa gözünü dikmiş olmasıdır.» Bu gibi hususlar ortaya çıkınca Müslümanlar ve genel olarak halk vezir hakkında çok söz söylemeğe başlamışlardı.

İşte bu olaylar üzerine halife veziri görevinden azletti. Vezirin azli konusunda başka bir rivayet de şu şekilde kaydedilir:

Vezir azledildikten sonra halifeye gönderdiği bir yazıda şöyle diyordu: «Buraya geldiğimde yanımda tek bir dinar veya dirhemim yoktu; fakat burada elime bir hayli para ve gayet mükemmel değerli eşya geçmiş olup, bu gün elimde beş bin dinardan daha fazla para mevcuttur.» Bunları söylerken kendisinin affedilip bazı Alevilere daha yakın görünmek maksadıyla Meşhed-i Ali'de görevlendirilmesi için ricada bulunuyor ve bütün bu elindeki paraları buna karşılık vermeyi teklif ediyordu.

Halifenin verdiği cevapta ise şöyle denilmekte idi:

«Biz sana her hangi bir hususta nimet vermiş değiliz, sadece sana bazı yardımlarda bulunmak istedik. Değil bu teklif ettiklerini, bütün yer yüzü dolusu altın verecek olsan dahi bu iş bitmiştir artık; ama şunu bil ki sen Cenâb-ı Allah katında emin olduğun gibi bizden de sana emân verilmiştir. Sana her hangi bir zararımız dokunmayacaktır. Sana kastedecek ve senin hayatına kıymamıza sebep olacak her hangi bir davranışını görmüş değiliz. Yalnız düşmanların senin aleyhinde çokça söz söylemişlerdir. En iyisi sen kendi nefsin için gidip rahatça yerleşeceğin bir yer seç ve oraya git etrafındakilerin sana saygı duyacakları şekilde hayatını sesizce sürdür.»

Vezir düşmanlarının kendisine yapacakları saldırılardan kendisini emin kılmak için halifenin koruması altında olduğunu iyice anlamak istemişti. Bunun için de kendisine emân verildiği alenen ifade edildi. Vezir aslında iyi huylu, insanlara karşı yumuşakça davranan, halk ile bir araya geldiğinde onlara karşı alçak gönüllü davranıp hiç kimsenin malına göz dikmeyerek afif bir hayat sürmüştü. Vezir görevinden azledilip de tutuklandığında, hac emiri Muzafferüddin Sungur el-Melikü'l-Âdil'in hizmetinde bulunduğu Mısır'dan tekrar görevine geri dönmüştü. Aynı şekilde yukarıda bahsettiğimiz Kuştemir de kaçtığı yerden geri döndü. Bu vezirin azlinden sonra vezarete vekâlet etmek üzere Ebû'l-Bedr Fahrüddin Muhammed b. Ahmed b. Emsinâ el-Vâsıtî görevlendirildi; fakat o her konuda yetkili kılınmamıştı.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın 26 recep (15 şubat 1208) çarşamba gecesi seher vaktinde bir zelzele meydana geldi. O sıralarda ben Musul'da bulunuyordum. Meydana gelen bu deprem aslında pek de şiddetli değildi. Bu depremin meydana geldiği günlerde muhtelif şehirlerden aldığımız haberlere göre başka yerlerde de hafif depremler görülmüştü.

Bu yılda Halife en-Nâsır Lidinillâh bütün alış verişlerde esnaftan ve diğerlerinden alınan vergileri kaldırdı. Gerçekten bu vergiler bir hayli yüksek meblâğlar oluştuyordu.

Halife'nin böyle davranmasına sebep olarak şu olay anlatılır: Şarapçısı İzzüddin Necâh'ın bir kızı vefat etmiş, ruhuna tasadduk edilmek üzere bir sığır alınıp kesilip eti dağıtılmak istenmişti. Sığır alındığında bedelinden daha çok vergi ödenmişti. Ve gerçekten bu miktar bir hayli yekûn tutuyordu. Halife bu durumu öğrenince bu çeşit vergilerin kaldırılmasını emretti.

Bu yılın ramazan (mart - nisan 1208) ayında Halife Bağdât'ta fakirler için aş evleri yaptırdı ve bu evlere «ziyafet evleri» adı verildi. Burada koyun etiyle gayet iyi ekmek pişirilir, halka ve fakir olanlara dağıtıldı. Bu ziyafet evleri Bağdâd'ın her iki yakasında da açıldı. Burada kendilerine güven duyulan gayet emin şahsiyetler görevlendirildi. Her öğünde bu aş evlerinde pişen yemeklerden ve etten herkese bir tabak verildiği gibi bir miktar men (bir çeşit tatlı) ve ekmek de verilmekte idi. İşte bu ramazanda kurulan bu aş evlerinden her iftarda sayılmayacak kadar binlerce insan yemeğini yer iftarını yapardı.

Bu yılda Dicle nehri taşmış, taşan sular Bağdâd hendeğine kadar ulaşp Kelvâzî kapısına dayanmıştı. Suların böyle taşmasıyla şehrin batacağından korkulmuş, Halife bu hususta önemli gayretler sarfedip bu hendeğin doldurulmasını emretmişti. Vezir vekili olan Fahrüddîn ile İz-züddîn eş-Şarâbî her ikisi gösterdikleri gayretlerle şehir dışına çıkıp bu hendek kapatılıncaya kadar sürekli çalışanların başında durmuşlardı.

Bu yılda eş-Şeyh Hanbel b. Abdullah b. el-Farac el-Mükebbir, er-Rusâfa camiinde vefat etti. O, hadiste âlî isnâd derecesinde bir muhaddis idi. Ahmed b. Hanbel'in **Müsned**'ini İbn Husayn'dan rivayet etmiş olup, gerçekten rivayet hususunda iyi bir derecesi ve makamı olan kişi idi. Bir ara Musul'a da gelmiş, burada İbn Hanbel'in **Müsned**'ini ve diğer başka hadis kitaplarını okutmuştu.

HİCRET'İN ALTI YÜZ BEŞİNCİ (M. 1208 - 1209) YILI OLAYLARI

Gürcülerin Erciş'i Ele Geçirmeleri ve Tekrar Geri Dönmeleri

Bu yılda Gürcüler kalabalık ordularla Ahlât üzerine gelip oradan Erciş'e doğru hücumla geçmiş ve şehri muhasara ederek kılıç zoruyla ele geçirdikten sonra her tarafını yağmalayarak her türlü mal, eşya ve paraya el koymuşlardı. Diğer taraftan halkından esir alıp götürdüklerinin yanı sıra kadın ve çocuklarını da esir almışlardı. Şehri ateşe verip tümüyle harabeye çevirdiklerinden şehirde tek bir insan kalmamıştı. Erciş, sanki daha evvel hiç kurulmamış bir şehir gibi, duvarları binaları ve bütün yapıları altüst olmuş ıssız bir kasabaya dönüşmüştü. 4

Armenia bölgesi Emiri olan Necmeddin Eyyûb o sıralarda Ahlât'ta bulunuyordu. Yanında da bir hayli askerleri olduğu hâlde çeşitli sebeplerden dolayı Gürcüler'e karşı çıkıp savaşmamıştı. Bu sebepler arasında Gürcüler'in onun askerlerinden çok daha kalabalık olmaları, daha evvel Ahlât halkına karşı giriştiği eza ve cefalarla onlardan çok kimseyi öldürmüş olması vardı; bu yüzden de şehir dışına çıktığında tekrar isyan edeceklerinden çekiniyordu. Ahlât'tan çıkacak olursa bir daha buraya geri dönmesinin mümkün olmayacağından korkmakta idi. İşte bütün bunlar Necmeddin Eyyûb'un Gürcüler'e karşı savaşmamasına sebep teşkil etmişlerdi. Necmeddin Eyyûb Gürcüler'e karşı çıkıp savaşmayınca onlar da önlerine her hangi bir engel çıkmadan memleketlerine selâmetle ve bir çok ganimetlerle dönmüşlerdi. Bütün bu eza ve cefaları ise Müslümanlar çekmişlerdi. Ama Erciş'te Gürcüler'in yaptığı bu eza ve cefalar ileride 614 - 617 yılı olayları arasından kaydedeceğimiz musibetlere karşı bir hiç mesabesinde idi.

Sencer Şâh'ın Öldürülmesi ve Yerine Oğlu Mahmûd'un Hükümdar Oluşu

Bu yılda Cezîretü'bn-i Ömer hâkimi ve emiri Sencer Şâh b. Gâzî b. Mevdûd b. Zengî b. Aksungur öldürüldü. O, Musul emîri Nureddîn'in amcasının oğlu idi Sencer Şâh'ı oğlu Gâzî öldürdü. Gâzî babasını öldürme konusunda son derece ilgi çekici bir yol seçtiği için bu olay onun fevkalâde hilebaz ve büyük bir dehaya sahip olduğunu da göstermektedir.

Sencer Şâh gerek halka ve askerlerine, gerekse kendi hanımları ve çocuklarına son derece kötü davranan bir kimse idi. Bu hususta zirveye ulaşmıştı. Çocuklarından Mahmûd ve Mevdûdu ez-Zevzân'da "Ferâh" adlı bir kaleye, diğer oğlu Gâzî'yi de bulunduğu bir yerde kaleye hapsedip kapısına çıkmasını kesinlikle engelleyecek emin nöbetçiler dikmişti.

Gâzî'nin hapse atıldığı ev reâyâdan birisinin bahçesine bitişik idi. Bu evin bahçeye bitişik olduğu yerden bir çok yılan, akrep ve benzeri zararlı hayvanlar ve böcekler giriyordu. Gâzî İbn Sencer bir gün tutuklu bulunduğu bu eve giren yılanlardan birisini sağ olarak yakalayıp bir mendile sararak babasına gönderdi. Babası bu hali görür de belki kendisine acır diye ümit etmişti; fakat babasının hiç de onun bu hâline acıdığı yoktu. Nihayet bir hile yolunu bulup tutuklu bulunduğu bu evden kaçmıştı. Yerine kendisine hizmet etmekte olan birisini bırakmış, onu kendi rolüne sokarak Cizre'den Musul'a göndermişti. Bu giden hizmetçi Gâzî b. Sencer olduğunu söyleyerek oradan ayrılmıştı. Musul'a yaklaşması üzerine durumu öğrenen Nureddîn geçimini sağlamak üzere bir miktar para, elbise ve at göndererek derhal babasının yanına geri dönmesini emredip ona şöyle demişti: «Baban yapmadığımız bir sürü günâhlarla bizi itham edip durmakta ve sürekli kötölmektedir. Bunlara ilâve olarak bir de sen gelip yanımızda ikâmet edecek olursan, işte bir çok felâket ve musibetlerin sebebi olarak bunu gösterecek ve aramızda sonu gelmeyecek bir mücadele ve çarpışmalar başlayacaktır.» Nureddîn'in bu sözleri üzerine Gâzî b. Sencer kılığına giren bu adam Şam'a doğru yoluna devam etti.

Gâzî b. Sencer'e gelince; babasının sarayına girme yolunu bulmuş ve babasının cariyeleri arasına girip orada saklanmıştı. Sarayda bulunan bir çok kimse Gâzî'nin burada gizlendiğini bildiği hâlde babasına olan kızgınlıklarından dolayı ve özellikle cariyelere karşı takındığı zâlimce tavırdan kurtulmak ümidiyle Gâzî'yi saklamışlar ve bir müddet bu şekilde kalmıştı. Babası da Gâzî'nin Şam taraflarına gittiğini zannederek onu arama yoluna gitmemişti. Anlatıldığına göre, bir gün Sencer ne-

dimleriyle birlikte şehrin dış taraflarında bir yerde şarap meclisine dalmış ve bu eğlencesi sırasında şarkıcılara ayrılık ve verdiği ızdıraplar konusunda şarkı söylemelerini emretmişti. Onlar bu şekilde ayrılıkla ilgili şarkı söyleyip dururken ağlamağa başlamış, ayrıca ecelin git-tikçe yaklaştığından, ölümün çok yakın oluşundan söz etmiş, hayatın böyle bir an gelip gideceğini, içinde bulunduğu nimetlerin yok olacağını söyleyip durmuştu. Bu eğlencesine günün son saatlerine kadar devam etmiş ve daha sonra sarayına dönmüştü. Sarayda cariyelerinin birisinin yanında gecesini geçirmek üzere gitmiş ve geceleyin tuvalete gitmek üzere çıkmıştı. Oğlu Gâzî de bu cariyenin yanında bulunmakta idi. Babası tuvalete girince hemen arkasından elinde bir bıçak ile saldırmış, on dört bıçak darbesi indirdikten sonra boğazından kesmiş ve bu hâliyle onu terk edip geri dönüp, hamama girerek hiç bir şeyden haberi yokmuş gibi cariyelerle hamamda oynaşmağa başlamıştı. Şayet o anda sarayın kapısını açıp, askerleri içeri alarak şehrin yönetimine el koymak suretiyle ordudan ve askerlerden bey'at alsaydı şehir, tamamen eline geçerd; fakat o nasıl olsa bu şehir artık bana kaldı diye düşünerek ve saltanata kendisinin kesin olarak geçeceğinden şüphesi bulunmaksızın hamamdaki eğlencesine devam etmişti.

Saraydaki küçük hizmetçiler hemen oradan çıkıp sarayın üstâd'ü'd-dârına haber vermişler, o da derhal devletin ileri gelenlerini toplayarak durumu bildirmiş, Gâzî'nin bulunduğu yerde üzerine kapıları kilitleyip devlet adamlarını ve halkı Mahmûd b. Sencer Şâh'a itaat edeceklerine dair yemin ettirip onlardan Mahmûd adına bey'at almıştı. Diğer taraftan Ferâh Kalesi'nde bulunan Mahmûd'a haber gönderip kardeşi Mevdûd ile birlikte derhal gelmelerini istemiş, halk Mahmûda itaat edeceğine dair yemin edince ortam sakinleşmiş, sonunda halk Gâzî'nin kapısını açıp ona saldırmış, yakalamak istemişlerdi. Gâzî kendisini korumaya çalıştıysa da onu öldürüp sarayın kapısına atıvermişler, hiç kimse bu cenazeyle ilgilenmemişti. Hatta köpekler vücudunun bazı kısımlarını yiyip durmuşlar, nihayet cesedin geri kalan kısmı alınıp defnedilmişti.

Diğer taraftan Mahmûd şehre ulaşp yönetimi tamamen eline geçirmiş, babasının lakabı olan "İzzüddin" lâkabını ve yönetimi hâkimiye-ti altına aldıktan sonra babasının cariyelerinden büyük bir kısmının Dicle nehrinde boğulmalarını emretmişti.

Yakın arkadaşlarımdan birisi bana bu cariyelerin Dicle'ye atıldığını bizzat görmüş olduğunu anlattı ve bir ok atımı mesafe içinde yedi cariyeye cesedini gördüğünü ve bu yedi cariyeden üçünün yüzlerinin ateşte yakıldığını söyledi. Musul'da iken Sencer'in satılan bu cariyelerinden bir tanesini satın aldığım da bana bu cariyeye yüzlerinin yakılmasının se-

bebini anlatıncaya kadar bunu öğrenememiştim. Cariyenin anlattığına göre, Mahmûd başa geçtikten sonra bu cariyeleri tutup başından yakalayarak yüzünü ateşe sokuyor, yüzünü iyice yaktıktan sonra da Dicle nehrine atıyordu. Nehre atmadığı diğer cariyeleri de işte bu şekilde yüzleri yanmış olarak satmıştı. Böylece bu sarayda yaşayan bir çok kimse artık oradan tamamen dağılmış bulunuyordu.

Sencer Şâh son derece kötü, zalim, gaddar, hilekâr ve müfsit bir şahsiyete sahipti. En iyi durumlarda bile son derece kötü bir bakış ile değerlendirme yapar halkına ve diğerlerine karşı en acımasız ve kötü davranışlarda bulunur, halkın mallarına, mülklerine el koyar, isediği kimseyi istediği anda öldürür, onları türlü türlü zorluklarla karşı karşıya bırakırdı. Gerçekten Sencer Şâh halkına karşı o kadar kötü bir tavır takınmıştı ki bir çok kimsenin dilini, bazılarının burun ve kulaklarını kesmiş, hattâ masum bir çok kimsenin sakallarını keserek onları bu şekilde rezil etmeğe çalışmıştı. Onun bütün düşüncesi her hangi bir zulüm çeşidini bulup bunu uygulamak idi.

Onun bu zalimliği halkı tarafından çok iyi bilindiği için kendisine iyilik ve ihsanda bulunmak üzere adamlarından birisini yanına çağırdığında davet edilen kişi ölüme gidiyorum diye korkusundan ölüp gidiyordu. Yaptığı bu zulümler yetmiyormuş gibi, hükümdarlığı döneminde bir sürü sefil, zalim, çarşı ve pazarda aylak aylak dolaşan adamları, hilebazları görev başlarına getirmişti. İşte bu tayinlerle ve görevlendirmelerle memleket tamamen harebe haline dönüşmüş, etrafında akra-balarından ve adamlarından hiç kimse kalmaksızın dağılıp gitmişlerdi. Fakat bütün bu yaptıklarının kaçınılmaz bir sonucu olarak Cenâb-ı Allah en yakınıni musallat ederek, onu öldürmüş, arkasından yine en yakın adamları, oğlu Gâzî'yi ve çok kısa bir müddet sonra da diğer oğlu Mahmûd ve Mahmûd'un kardeşi Mevdûd'u da hep bu şekilde arka arka öldürmüşlerdi. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi hükümdarlık merkezinde ve sarayında bir çok yangınlar olmuş, bir hayli kimse Dicle'de suya atılmış, halk birbirine düşmüş, karışıklıklar başını alıp gitmişti. Bu anlattıklarımız şehirde olup bitenlerden sadece bir kısmı idi. Eğer onun yaptığı kötülükleri anlatmağa başlarsak bu iş hayli uzayıp gider, Sencer'in hayatını anlatmak üzere ona bir hayli uzun ve çok yer vermiş oluruz. Şunu iyi bilmek gerekir ki Cenab-ı Allah her zalim için sürekli gözeticidir.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın 2 muharrem (17 Temmuz 1208) günü zahid, müttaki ve salih bir insan olan Ebû'l-Hasan Verâm b. Ebi Firâs, el-Hille's-Sayfiyye'-de vefat etti.

Safer (ağustos - eylül) ayında da Vâsıt halkından olan nahiv âlimi eş-Şeyh Musaddık b. Şebib ile yine Vâsıt halkından olup Hadis âlimi olan Kadı Muhammed b. Ahmed el-Mendâl vefat etmişlerdi. Kadı Muhammed b. Ahmed Hadis rivayetinde âli isnâd mertebesinde olup, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ini İbn el-Husayn'dan en son rivayet eden muhaddis idi.

Yine bu yılda Bağdât'da Şâhibü'l-mahzen görevini yürütmekte olan Ebû'l-Fevâris Nasr b. Nâsır b. Mekkî el-Medâinî vefat etti. Fazilet sahibi, iyilik sever, mürüvvetli bir şahsiyete sahip olup, edip bir kişi idi. Aynı zamanda edip ve şairleri çokça sever, onlara bol bol mükafâtlar verir, ihsanlarda bulunurdu. Ebû'l-Fevâris vefat ettiğinde yerine reisü'r-rüesâ'nın oğlu vezir Adudiddin Ebû'l-Ferec'in oğlu Ebû'l-Fütûh el-Mübârek tayin edildi. Ona izzet ve ikramda bulunuldu, makamı yükseltildi. Bu yılın 7 zilkade (13 Mayıs 1209) günü aczinden dolayı azledildiği güne kadar bu görevini sürdürmüştü.

Bu yılda Nisâbûr ve Horasân'da şiddetli bir deprem meydana gelmişti. Nisâbûr'daki deprem çok daha şiddetli olduğundan şehir halkı evlerini terk ederek günlerce şehir dışındaki sahralarda kalmış, sallantılar dinince tekrar evlerine geri dönmüşlerdi.

HİCRET'İN ALTI YÜZ ALTINCI (M. 1209 - 1210) YILI OLAYLARI

el-Melikü'l-Âdil'in Hâbur ve Nusaybin'i Ele Geçirmesi Sincâr'ı Muhasarası ve Oradan Geri Dönüşü; Nüreddin Arslanşâh ile Muzafferüddin'in İttifakları

Bu yılda Kutbeddin Muhammed b. Zengî b. Mevdûd'un hâkimiyeti altında olan Hâbur ve Nusaybin'i el-Âdil Ebû Bekr b. Eyyûb ele geçirmiş ve ayrıca Sincâr'ı muhasarası altına alıp bütün el-Cezîre bölgesine hâkim olmuştu.

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Kutbeddin Muhammed b. Zengî ile Musul hâkimi amcasının oğlu Nureddin Arslanşâh b. Mes'ûd b. Mevdûd arasında büyük bir düşmanlık vardı. 605 (1208 - 1209) yılında Nureddin ile el-Âdil arasında bir sıhrî akrabalık bağı kurulmuştu. el-Âdil'in oğlu Nureddin'in kızı ile evlendirilmişti. Nureddin'in vezirlerinden bazıları kendilerinden uzak olup, onlarla uğraşmasın diye el-Melikü'l-Âdil ile haberleşerek onunla ittifak kurmasını ve Kutbeddin Muhammed ile Sencer Şah b. Gâzî b. Mevdûd'un ülkelerini kendi aralarında taksim etmesini teklif edip bu durumu ona gayet hoşça göstermişlerdi. Kutbeddin yukarıda belirttiğimiz şehirlere sahip olduğu gibi Sencer Şah b. Gâzî de Ceziretü'bn-i Ömer ve çevresine sahip bulunuyorlardı. Yapılan bu taksim teklifine göre Kutbeddin'in ülkesi el-Âdil'e; el-Cezîre ve çevresi de Nüreddin'e verilecekti.

Nureddin bu taksime ve teklife hemen olumlu cevap verip el-Âdil'e gönderdiği haberde onunla ittifak kurmayı ve yukarıda söz konusu ettiğimiz hususları teklif etmişti. Bu teklifi alan el-Âdil derhal ve sevinerek kabul edip hemen Nureddin'in yanına gelmişti. Aslında el-Âdil böyle bir teklifi hiç de beklemiyordu. Buna hemen olumlu cevap verip derhal Nureddin'in yanına gitmesinin sebebi, buraları ele geçirecek olursa Musul ve çevresini de ele geçirmiş olacağını düşünmekte oluşu idi. Ay-

rica el-Melikü' el-Âdil buraları ele geçirdiği takdirde bütününü Nureddin'in damadı olan oğluna vereceğini söyleyip Nureddin'i bu hususta tahakkuk ettirmişti. Yapılan anlaşmaya göre el-Âdil'in oğlu ve Nureddin'in damadı buralara hâkim olarak Nureddin'in emrine girmiş olacaktı. İşte aralarında bu hususlarda tam bir ittifak sağlanmış, ittifaka sadık kalacaklarına dair birbirlerine söz verip bu hususta yemin etmişlerdi. Bunun üzerine el-Âdil derhal askerleriyle birlikte Dımaşk'tan ayrılıp Fırat nehri çevresine gelmiş ve Hâbur'a gidip burayı ele geçirmişti.

el-Âdil'in bölgeye ulaşğını haber alan Nureddin durumdan endişelenip korkuya kapılmış ve hemen görüşlerine başvurabileceği kimse-leri toplayıp el-Âdil'in bölgeye ulaşğını anlatarak onlarla ne yapması gerektiği hususunda istişarelere başlamıştı. Nureddin'e bu ittifak hususunda telkinde bulunanlar çıkmış, fakat böyle bir ittifaktan haberdar olmayan devlet adamlarından birisi ise durumun vehametini Nureddin'e anlatarak derhal yapılacak her hangi bir muhasara karşısında savunma için her türlü hazırlıkların yapılmasını, asker toplanmasını, her türlü yiyecek maddesinin depo edilmesini ve ihtiyaç duyulacak her şeyin bulundurulmasını tavsiye etmişti. Nureddin ona: «Biz şöyle şöyle bir anlaşma yaptık.» demiş ve olup bitenleri anlatınca Nureddin'e şöyle demişti: «Sen hangi görüşe ve anlayışa dayanarak, senden çok daha güçlü, askerleri çok daha fazla ve ülkesi senden bir hayli uzakta bulunan bir düşmanına nasıl böyle yaklaşıp anlaşma yaparsın. Böyle bir düşman senin üzerine yürümeyi kararlaştırdığında onun bu hareketini bilmen gerekir. Sen her türlü hazırlığını tamamen bitirdikten sonra düşmanın sana ulaşmalıdır.»

Bu devlet adamı sözlerine şöyle devam eder: «Sonra aranızda yapılan anlaşmaya göre o, kendisine ayrılan yerlere derhal sahip olup gayet meşakkatsiz ve yorulmadan buraları ele geçirebilir, sen ise Musul'dan ayrılıp hemen yanı başında iken el-Cezîre'ye gidemezsin. O sana verdiği sözde duracak bile olsa, sen aslâ Musul'dan bir yere ayrılmamalısn. O Şâm'a da gidebilir; böyle olsa bile, Ahlât, Diyarbekir ve el-Cezîre'nin büyük bir kısmına sahip olup buralar evlâtlarının elinde bulunmaktadır, dolayısıyla senin Musul'dan ayrılman hâlinde derhal seninle Musul arasına girip burayı elinden alabilirler. Sen ise başkası ile amcanın oğlu aleyhinde anlaşma yapıp düşmanını güçlendirmiş bulunuyorsun; hattâ böyle bir anlaşmayı prensip hâline getirdiğin de görülmektedir. Ama artık her şey olup bitmiştir. Aranızda kararlaştırdığınız hususlara riayet edip anlaşmaya uyman gerekir. Bu anlaşmaya uymadığın takdirde senin bu vefâsızlığını delil göstererek işe senden başlayabilir.»

el-Melikü'l-Âdil Hâbur ve Nusaybin'i ele geçirdikten sonra Sincâr üzerine yürüyüp burayı da muhasara altına aldı. Sincâr emîri Kutbed-

din, el-Melikü'l-Âdil'den bir başka yerde görev almak ve onun karşılığında bir başka şehri teslim etmek üzere Sincâr'ı vermeyi düşünmüştü; ancak babası Zengi'nin azatlı memlûklar'ından adı Ahmed b. Yarankuş olan bir emîri onu böyle yapmaktan alıkoymuş ve şehri sonuna kadar müdafaa etmeyi teklif etmişti. Bu arada Nüreddin, oğlu el-Melikü'l-Kâhir komutasında hazırladığı bir orduyu el-Melikü'l-Âdil'e yardım etmek üzere yola çıkardı. Tam o sıralarda Nüreddin'e çok değişik bir teklif geliverdi. Erbil emîri Muzafferüddin Gökbörü vezirini Nüreddin'e göndererek el-Melikü'l-Âdil'i Sincâr'ı almaktan alıkoymak için ittifak teklif etti. Yapılacak bu ittifak tam olarak Nureddin'in arzu ettiği şekilde olacaktı. Muzafferüddin Gökbörü'nün veziri ve elçisi geceleyin Nureddin'in sarayının karşı tarafına gelerek ona seslenmiş, kendisine gönderilen bir kayığa binip Nüreddin'in yanına varmıştı. Aralarında yaptıkları toplantıda Muzafferüddin'in mektubunu vermiş ve ittifak teklifini anlatmıştı. Nureddin teklif edilen bu anlaşmaya anında icabet etmiş ve bu hususta sadık kalacağına dair de yemin etmişti. Gökbörü'nün veziri hemen geldiği o gece tekrar geri dönmüş, Muzafferüddin'de askerleriyle birlikte hareket ederek Nureddin ile birleşmiş ve her iki ordu Musul şehri dışında karargâh kurmuşlardı.

Muzafferüddin Gökbörü'nün böyle davranmasına sebep el-Âdil ile aralarında geçen bir olaydı. Sincâr hâkimi el-Melikü'l-Âdil'in üzerine gelmesinden sonra oğlunu Muzafferüddin'e gönderip el-Melikü'l-Âdil katında ona şefaatta bulunmasını istemişti. Bu şafaate göre Muzafferüddin'in ricası ile el-Melikü'l-Âdil Sincâr'ı emirine ve hâkimine bırakacaktı. Gerçekten Muzafferüddin şayet el-Melikü'l-Âdil'in hâkimiyeti altındaki toprakların yarısı için şefaate edecek olursa el-Âdil'in bunu kabul edeceği hüsnü zannına sahipti; çünkü Muzafferüddin daha evvel onun hizmetinde bulunmuş, yukarıda kaydettiğimiz gibi onu müdafaa etme hususunda büyük gayretler sarfetmişti. Muzafferüddin Gökbörü Sincâr'ı almaması için el-Âdil'den ricada bulunup Sincâr hâkimine şefaatta bulunmuşsa da el-Âdil Gökbörü'nün bu şefaatini kabul etmemişti. Zira el-Âdil Nureddin ile yapmış olduğu ittifaka bir hayli güveniyor ve Muzafferüddin'e hiç de önem vermiyordu. el-Âdil onun bu şefaatini kabul etmeyince Muzafferüddin Nureddin'e haber gönderip ona anlaşma teklif etmişti.

Muzafferüddin Gökbörü Musul'a varıp Nureddin ile bir araya geldikten sonra ikisi Halep emîri el-Melikü'l-Zâhir Gâzî b. Salâhaddin'e ve Anadolu Selçuklu hükümdarı Keyhüsrev b. Kılıçarslan'a haber gönderip bir ittifak kurmayı teklif ettiler. Her iki hükümdar kendilerine yapılan bu teklifi kabul edince, hepsi birlikte el-Melikü'l-Âdil'in barışa yanaşmayıp Sincâr'ı da sahibine bırakmaktan imtina etmesi hâlinde

müttefikler olarak üzerine yürüyerek devletine kasdetmeyi kararlaştırmış ve bu hususta birbirlerine söz verip anlaşmaya varmışlardı. Diğer taraftan Muzafferüddin ile Nureddin halife en-Nâsır Lidinillâh'a gönderdikleri mektupta da el-Âdil'i barış yapmaya zorlamasını rica etmişlerdi. Bütün bu gelişmeler üzerine Sincâr emîri şehri müdafaa etme hususunda manevî bir güç kazanmış ve memleketini savunmağa azimle devam etmişti. Bu arada halifenin gönderdiği elçiler Musul'a varmış bulunuyorlardı. Halife'nin elçileri olan sarayın Üstâdu'd-dâr'ı Hibetullah b. el-Mübarek b. el-Dahhâk ile ileri gelen hizmetçi ve kölelerinden ve yakın adamlarından emir Akbaş Musul'dan Sincâr'ı muhasara etmekte olan el-Melikü'l-Âdil'in yanına vardıkları. el-Melikü'l-Âdil'in yanında bulunan emir ve yardımcıları ona savaş hususunda pek de yardım ettikleri yoktu. Özellikle Humus ve er-Rahba emîri Esedüddin Şîrküh şehre çeşitli yerlerden girip yiyecek maddeleri sokuyor ve hiç de çarpışmıyordu. Hemen hemen diğer emirlerin de tavrı bu idi.

Halifenin elçileri el-Âdil'e vardıklarında önce bu teklife uyup hemen muhasarayı kaldırmağa niyet etmişse de sonra bu niyetinden vazgeçmiş, muğalata yapmağa başlamış, muhasarayı da uzatmağa çalışmıştı. el-Âdil'in hâlâ Sincâr'ı ele geçirme emeli vardı; ancak ümit ettiğine bir türlü kavuşamayınca Sincâr'ı sahibine verip ele geçirdiği yerleri de onda kalmak üzere sulh yapmağa yöneldi. Yapılan bu anlaşma gereği herkes buna uymuş ve hepsi ayrı ayrı buna sadık kalacağına yemin ederek anlaşmayı bozacak kimseye karşı tek bir güç hâline gelip karşı koyacaklarına dair yemin etmişlerdi. Nihayet el-Melikü'l-Âdil Sincâr'dan ayrılıp Harrân'a gitmiş, Muzafferüddin Gökbörü de irbil'e geri dönmüştü. Diğer hükümdarların her biri kendi memleketlerinde kalmışlardı. Muzafferüddin Gökbörü Musul'da ikâmet ettiği bu müddet içinde iki kızını Nureddin'in İzzeddin Mes'ûd ve İmâdeddin Zengi adındaki iki oğluya evlendirmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın rebiyülevvel (eylül - ekim 1209) ayında Fahrüddin b. Em-sinâ halifenin vezirliğine vekâlet etmekte iken azledilip evinde oturması emredildi. Ona minnet etmek üzere daha sonra hazinede bir göreve nakledilmişti. Onun yerine halifenin vezirliğine niyabet etmek üzere de Kâtibü'l-inşâ Mekinüddin Muhammed b. Muhammed b. Berez el-Kummi "müeyyedüddin" lakabı ile tayin edildi. Bu yeni vezir vekili en-Nûbâ kapısı karşısında bulunan vezaret sarayına getirilip yerleştirildi.

Bu yılda Bağdâd Nizâmiyye Medresesi hocalarından ve Şâfiî mezhebi fukahâsından olan Mecdüddin Yahyâ b. er-Rabî' şevval (1210 Mart-Nisan) ayında vefat etti.

Bu yılda Rey hatibinin oğlu ve Şâfiî mezhebi fukahâsından, bir hayli meşhur eserleri olan ve özellikle fıkıh ile usul-u fıkıh ve usul-u hadîs ile diğer islâmî ilimlerde eserler veren zamanının imanî Fahrüddin Ebû'l-Fazl Muhammed b. Ömer vefat etti. Onun 543 yılında doğduğunu duymuştum.

Bu yılın son gününde (24 Haziran 1210) kardeşim Mecdüddin Ebu'saâdât el-Mübârek b. Muhammed b. Abdülkerim el-Kâtib vefat etti. 544 yılının rebiyülevvel veya Rebiyülâhir (1149 ağustos - Eylül), ayında dünyaya gelmişti. Bir çok ilimde söz sahibi idi. Özellikle fıkıh, usul-u fıkıh, usul-u hadîs, hadîs, nahıv ve dil ilimlerinde tam bir ustâd idi. Onun tefsîr, hadîs, nahıv, matematik ve garîbü'l-hadîs konusunda eserleri vardır. Bunların dışında ayrıca yazdığı eserleri bulunmaktadır. Sözü tam olarak oturtan ve yazdığı her sözü bir darb-ı mesel olacak şekilde mükemmelce yazan fevkalâde bir yazar idi. Bütün bunların yanı sıra gayet müttaki, dinine son derece bağlı, net bir İslâmî anlayışa sahip müstakim bir yolda idi. Allah rahmet eylesin. Çağının büyük âlimlerinden ve gerçekten uyulması gereken şahsiyetlerinden idi. Olabilir ki bu söylediklerimi duyanlar mübalağa yaptığım hususunda beni itham edebilirler; fakat çağımızda yaşayıpda onun şahsiyetini gören, onu tanıyanlar ve ilmîne vakıf olanlar benim onun hakkında söylediklerimi çok az bulacaklardır.

Bu yılda yine nahıv ilminde imâm olan Hârezmî nahıv âlimi el-Mecd el-Mutarrazî vefat etti. Nahıv ile ilgili telif ettiği beş eseri vardır.

Aynı şekilde bu yılda hadîs âlimlerinden olan el-Müeyyed b. Abdürrahîm b. el-İhve İsfahân'da vefat etti. Allah rahmet eylesin.

HİCRET'İN ALTI YÜZ YEDİNCİ (M. 1210 - 1211.) YILI OLAYLARI

Halifenin Kölelerinden Sencer'in Hûzistân'da İsyanı ve Üzerine Asker Sevk edilmesi

Halife en-Nâsır Lidinillâh yukarıda kaydettiğimiz gibi Hac emiri Taştekin'den sonra kölesi Kutbeddin Sencer'i Hûzistân'a vali tayin etmişti. 606 yılı (1209 - 1210) gelip çatığında Kutbeddin Sencer yavaş yavaş baş kaldırmağa ve halifenin emirlerine itaat etmemeğe başlamıştı. Kendisine gönderilen mektuplarda Bağdâd'a gelmesi emredilmişse de o bu hususlarda muğalata yapmaya ve halifeyi oyalayarak gelmemeğe çalışmıştı. Görünüşte itaat ettiğini gösterdiği hâlde asıl gayesi bu bölgeyi eline geçirmektir. Bu durum bu yılın rebiyülevvel (1210 Ağustos-Eylül) ayına kadar bu haliyle devam etmişti. Kutbeddin'in bu tavrına karşı halife en-Nâsır Lidinillâh vezirinin nâibi olan Müeyedüddin ile yine en yakın adamlarından İzzeddin b. Necâh eş-Şarâbî'den hilâfet ordusuyla birlikte Hûzistân üzerine yürüyüp Kutbeddin Sencer'i buradan çıkarmalarını istemişti. Bu her iki şahıs halifenin emri üzerine orduyu alıp Hûzistân üzerine yürüdüler. Kutbeddin Sencer kesin olarak bu iki kişinin üzerine geldiğini, öğrenince Şirâz emiri Atabeg İzzeddin Sa'd b. Dekle (Tekle)'nin yanına varıp ona sığınmıştı. Atabeg İzzeddin Sencer'e ikram ve izzette bulunup yanında tutmuştu.

Halife'nin askerleri rebiyülâhir (1210 eylül - ekim) ayında hiç bir engel ile karşılaşmaksızın Hûristân'a girdiler. Hûzistân bölgesini tamamen kontrolleri altına aldıktan sonra Sencer ile mektuplaşıp onu halifeye itaate çağırışlarsada bu çağrıya hiç de kulak asmamış ve olumlu cevap vermemişti. Sencer'in bu tavrından dolayı Şirâz hâkimi üzerine yürümek maksadıyla Errecâna doğru yola koyulmuş, fakat kış mevsiminin yaklaşması üzerine aylarca burada ikâmet etmiş, bu arada Şirâz emiri ile aralarında bir hayli elçiler gidip gelmiş, Şirâz emiri kendisine sığınmış bulunan Sencer'i teslim etmeğe hiç de yanaşmamıştı. Niha-

yet bu yılın şevvâl ayına (1211 mart nisan) çıktıklarında Şîrâz üzerine yürümek üzere harekete geçtiler. Bu arada Şîrâz emîri vezire ve eş-Şarâbî'ye gönderdiği mektubunda Sencere şefaât ettiğini bildiriyor ve kendisine her hangi bir işkencenin ve eziyetin yapılmaması şartıyla onu teslim etmeyi kabul ediyordu. Onlar da teklif edilen bu şartlara olumlu cevap verince Şîrâz hâkimi Sencer'i Halife'nin temsilcilerine malı ve aile fertleriyle birlikte teslim etti. Vezir Nâibi ve Şarâbî Halife'nin askerleriyle birlikte Sencer'i alıp Bağdâd'a geri döndüler. Halife de Hûzistan bölgesine hac emîri olan kölesi Yâkût'u tayin etti.

Nihayet vezir 608 yılı muharrem (1211 haziran - temmuz) ayında Şarâbî ile birlikte orduyu alıp Bağdâd'a ulaşmıştı. Bağdâd halkı zaferle geri dönen orduyu ve kumandanlarını karşılamak üzere şehir dışına çıkmışlardı. Bunlar şehre girdiklerinde Sencer de yanlarında sırtına semer vurulmuş bir katıra bindirilmiş olarak Bağdâd'a sokulmuştu. Sencer'in ayaklarına zincir ve prangalar vurulmuştu ve yanında yürüyen iki asker bu zincirlerden çekip duruyordu. Sencer safer ayna kadar hâpiste tutulmuş, nihayet devletin ileri gelen adamları vezir nâibi Müeyyedüddîn'in evinde toplanmış ve Sencer de bunların huzuruna çıkarılmıştı. Yapılan muhakemede Sencer gerçekten kabullenilmeyecek ve hoş gitmeyen bir sürü davranışlara girdiğini itiraf etmişti. Müeyyedüddîn orada toplanmış bulunanlara şöyle demişti: «Gerçekten siyasetin bu adama vereceği cezayı biliyor musunuz? Mü'minlerin emîri onu affetmiştir.» Sonra kendisine hil'atler giydirilmiş, o da kendisine verilen bu hil'atleri giyerek evine geri dönmüş, halk da bu günahkârın affedilmesini hoş karşılamıştı.

Başka bir rivayete göre ise Şîrâz emîri Atabeg Sa'd'ın Sencer'in mallarına, hazinelerine, davarlarına ayrıca kendisinin ve adamlarının her şeyine el koyup onları Halife'nin temsilcilerine göndermişti. Sencer vezirin nâibi ve Şarâbî'nin yanına geri döndüğünde mallarını sormuş, Şîrâz emirinden istemişler, o da bu malların çok az bir kısmını onlara geri göndermişti. Doğrusunu Allah bilir.

Nureddîn Arslanşâh'ın Vefatı ve Hayatından Kısa Örnekler

Bu yılın recep ayı sonları (1211 ocak ortaları)'nda Musul Emîri Nureddin Arslanşâh b. Mes'ûd b. Mevdûd b. Zengî b. Aksungur uzun müddetten beri çekmekte olduğu bir hastalığın etkisiyle vefat etti. Bu hastalığın verdiği ızdırapla bir hayli sıkıntılar çekmiş ve huyu bozulmuş-

tu. O on yedi yıl, on bir ay müddetle hükümdarlık sürmüştü. Güçlü, kuvvetli, son derece cesur, halkını gayet mükemmelce yöneten ve reâyaya karşı sert tavır takınan bir kişi idi. Halk ondan çekinirdi; zira içlerinden her hangi bir kimsenin diğerlerine zulmetmesini kesinlikle hoş karşılamaz, bunu engeller, haksızlık edilmesine mani olurdu. Ayrıca o mükemmel bir himmete ve saygınlığa sahipti. Bu saygınlığı ve haşmetiyle kaybolmuş olan Atabegler ailesinin haşmetini ve şanını iade etmiş, eski itibarına kavuşturmuştu. Onun bu hükümdarlığı döneminde civar emîr ve hükümdarları Atabeglerden çekinmeğe ve onları hesaba katmağa başlamışlardı. Nureddin Arslanşâh şayet sabırlı olmuş olsaydı, son derece seri ve ani karar ve hareketleriyle çok topraklar ele geçirirdi; fakat giriştiği hareketlerde faziletinden ve güzel huyundan dolayı pek fazla toprak ele geçirmeyi düşünmemiş ve bu tutumundan dolayı da hâkimiyeti altındaki topraklar pek de genişlememişti. Şayet o bu faziletli huyuna sahip olmasaydı el-Kâmil b. el-Âdil'in Mardin'den ayrılması üzerine buraya gelir, şehri ele geçirebilirdi. 595 yılı olaylarında kaydettiğimiz gibi, el-Kâmil b. el-Âdil'in buradan ayrılması ve şehri sahibine terketmesi üzerine Nureddin Mardin'e gelip şehri kuşatsaydı onu bundan alıkoyacak hiç bir kuvvet mevcut değildi; zira şehir halkı daha evvel girişmiş oldukları çarpışmalardan dolayı tamamen güçsüz düşmüş, savaşmaktan bıkmış ve yok olmağa neredeyse bir adımları kalmıştı. İşte Nureddin Arslanşâh Mardin'i bu hâliyle bırakıp şehre saldırmamış ve hâkimine terk etmişti.

Bir gün reâyâsından bir tüccar yazdığı bir dilekçede ondan kendisine yardım edip düşer olduğu zorluktan kurtarmasını istemişti. Tüccara içine düştüğü bu zorluğun ve müşkilin sebebinin sorunca ona şöyle anlatıldı. Bu adam kumaş satmak üzere şehre girmiş, fakat bütün kumaşlarını satma imkânı bulamayınca onları alıp gitmek istemişti. Ancak Kumaşlarını şehrin dışına götürmesi yasaktı. Nureddin bu anlatılanları işittince: «Kim onu kumaşlarını alıp gitmekten alıkoyuyor?» diye sormuş, kendisine şöyle cevap verilmişti: «Bezzâz kabızmalı ve görevlisi uygulanan hükümler çerçevesinde onun bu kumaşlarını alıp götürmesini engellemektedir; zira bu husustaki gümrük resmi bunu gerektiriyor.» Bunun üzerine hemen yanbaşında duran ve memleketin yönetiminde büyük söz sahibi olan Mücâhidüddin Kaymaz'a bu gümrük resmi ve yapılan uygulamalar hakkında soru sormuş, durumu öğrenmek istemişti. Mücâhidüddin Kaymaz: «Bezzâzlarla ilgili görevli şayet bu adamın elindeki kumaşlarını alıp götürmesine müsaade ederse bunları alıp götürebilir ve eğer götürmeyecek diye bir şart koşacak olursa satamadığı mallarını da şehirden dışarıya çıkaramaz, onları teslim eder; âdet ve uygulama bu şekilde cereyan etmektedir.» diye Nureddin'e cevap vermişti.

Nureddin ise: «Allah'a yemin ederim ki bu uygulama tam bir tuzak şeklinde hazırlanmıştır ve son derece saçma bir uygulamadır. Bir adam getirdiği mallarını satmadığı takdirde ondan ne diye vergi alınıyor ve bu mallarına neden el konuyor?» deyince Mücahidüddin Kaymaz da: «Şüphesiz bu son derece fâsit ve kötü bir âdettir.» diye karşılık vermişti. Nüreddin: «Ben ve sen bu uygulamanın kötü olduğunu söyledikten sonra bunu kaldırmanın ve buna engel olmanın her hangi bir sakıncası mı vardır? Bunu kim engelleyebilir?» Nihayet bu adamın malarının şehirden çıkarılmasına ve tüccarın kumaşlarını alıp gitmesine emir vermiş, bundan sonra sadece satılan mallar için gümrük resmi alınmıştı.

Merhum kardeşim Mecdüddin Ebû's-Sâadât Nüreddin'in yakın dostlarından ve sözüne itibar ettiği adamlarından idi. Bana şöyle demişti: «Nureddin'e söylediğim her sözü mutlakâ yerine getirmiş ve yapmasını tavsiye ettiğim her hangi bir hususu infaz etmekten hiç de geri kalmamıştır. Yaptığım tavsiyelere sevinçle uyar ve bu hususlarda gerekli uygulamaları memnuniyetle yapardı.»

Bir gün Nüreddin merhum kardeşimi yanına davet etmiş, kardeşim Mecdüddin de bineğine atlayıp Nüreddin'in evine varmıştı. Kapıdan gireceği sırada elinde dilekçeyle şikâyetle bulunan, sızlanıp duran ve arzusunun Nureddin'e ulaştırılmasını talep eden bir kadını görür, hemen kadının elindeki dilekçeyi alıp Nureddin'in yanına girer Nureddin onu büyük bir hürmet ve saygınlıkla yanibaşında oturtmağa çalışınca kardeşim ona şöyle der: «Oturmadan evvel ve her şeyden önce şu kapıda duran kadının getirdiğim dilekçesini okuyup ona göre işlem yapmanı isterim.» Nureddin: «Dilekçede neyin olup olmadığını bilmeme gerek yok. Sen emret hemen yapalım. Kadın dilekçesinde neler istemiştir?» deyince kardeşim Mecdüddin ona şöyle demişti: «Allah'a yemin olsun ki bilmiyorum. Kapıda bu kadına rastladım. Senin kapıda mazlûmca bir şekilde durmuş, sızlanıp duruyor ve hâlimden şikâyet ediyordu.»

Nureddin: «Evet, onun durumunu hatırladım.» demiş, sonra yanibaşında ayakta duran devlet adamlarından ikisine dönüp son derece kızgınlıkla ve büyük bir kin ile bakıvermiş ve arkasından kardeşim Mecdüddin'e şöyle demiş: «Bak, işte şu iki adam var ya, onlarla aramızda geçen durumda sen hakem ol. Bu kadının bir oğlu vardı. Bir müddet önce burada Musul'da vefat etmişti. Adam yabancıydı. Vefat ettiğinde bir miktar kumaş ve iki de köle bırakmıştı. Beytûlmâl görevlileri bu mal ve kumaşlara el koyarak iki köleyi de alıp huzuruma getirdiler Bu mal ve kumaş ile iki kölenin hak sahipleri gelip bu adamın mirasçıları bu malları talep edene kadar bekletilmesini uygun gördüm. Nihayet şu kadın elinde getirdiği bir resmî evrak ile bu ölenin annesi olduğunu ve malların kendisine ait olduğunu söyler. Biz de malların ona teslim

edilmesini emrettikten sonra şu yanımda duran iki adama da kadının şu iki kölesini satın alın ve bedelleri konusunda da ödeme yaparken fiyatlarını insaflıca değerlendirip ödeyiniz demiştim, onlar da bu emrimi yerine getirmek üzere gitmişlerdi, Döndüklerinde bana: «Kadın ile aramızda alış-veriş olmadı; çünkü kadın çok yüksek bir fiyat istedi. Bunun için de köleleri satın alamadık.» demişlerdi. Bende onlara bu iki köleyi kadına geri vermelerini söyledim. Nihayet aradan iki ay kadar bir müddet geçti. Bu güne kadar da bu kadından hiç bir haber almış değildim. Ben kadının kölelerini ve mallarını alıp gittiğini biliyordum. Büyük bir ihtimal ki şu iki adamımız kadına kölelerini teslim etmemişlerdir. Bundan dolayı kadın şikâyetle bulunuyor, bunlar da kadına insaf etmemişler görünüyor. Nihayette bu kadın gelip kapıya dayanmış, seninle karşılaşmış, hâlimden şikâyet edip durmuştur. Kadının bu hâlde sızlandığını duyanlar benim ona zulmettiğimi, kadının mallarına el koyduğumu zannedecek ve halkım beni kınayarak zulüm yaptığımı söyleyecektir; halbuki benim bu hususta bilgim olmadığı gibi her hangi bir taksiratım da söz konusu değildir. Olup bitenler ise bu iki adamımızın kötü davranmasından kaynaklanmıştır. Senden şu iki köleyi bizzat kendi elinle alıp kadına teslim etmeni rica ediyorum.» Gerçekten de kadın kölelerini alıp götürmüş, şükrederek ve bize de dua da bulunarak çekip gitmişti.» İşte kardeşimin anlattıkları bunlardır. Bu ve bunlara benzeyen bir çok uygulamaları olan Nûreddin'in hayatından örnekler verecek olursak söz uzayıp gider, konu dışına çıkmış oluruz.

Nureddin'in Yerine Oğlu el-Melikü'l-Kâhir'in Geçmesi

Nureddin ölüm döşegine düşünce oğlu el-Melikü'l-Kâhir İzzüddin Mes'ûd'un kendisinden sonra yerine geçmesi için zemin hazırlamış, bu hususta ordu ve devlet ileri gelenlerini toplayıp ölümünden evvel veliaht olarak nasb etmiş olduğu bu oğlunun yönetimine itaat edeceklerine dair onlardan söz almıştı. Bu seferinde de yine veliahtlığını yenilemiş, ölümünden evvel bu hususu tekrar dile getirip perçinlemişti. Küçük oğlu İmâdüddin Zengî'ye de Akr el-Humeydiye ile Şûş Kaleleri'ni ve bunlara bağlı olan vilâyetleri vermiş, onu el-Akr Kalesi'ne ve yönetiminin başına göndermişti. İmâdüddin Zengî'den bu iki şehrin yönetimini eline alıp düşmana karşı korumasını halkına karşı iyi davranmasını ve her türlü çıkarlarını gözetmesini istemişti. el-Melikü'l-Kâhirin o sıralarda on yaşında olmasına rağmen fevkalâde bir zekâya, mükemmel bir yöneticilik kabiliyetine ve hükümdarlık vasıflarına sahip olduğunu gören emîr Bedreddin Lü'lü', bu veliahtlığa dair fetvayı vermiş ve onu desteklemişti.

Nureddin'in hastalığı bir hayli artınca artık hayatından ümidini kesmiş bulunuyordu. Tabipler ona Musul yakınlarında bulunan el-Hâmme'ye veya «Ayn el-Kayyâra» diye bilinen yere gidip istirahat etmesini tavsiye etmişlerdi. Nureddin buraya gittiği hâlde de yine rahat edememiş, bilâkis hastalığı daha çok artmıştı. Bedreddin Lü'lü' onu alıp bir gemiye bindirmiş ve tekrar Musul'a geri getirmişti. Ancak yolda geldikleri bu kayık içinde vefat etmişti. Nureddin ve Bedreddin Lü'lü'ün yanında gemiciler ile doktorlar da bulunuyordu; ancak bunlar ile Nureddin arasında bir perde gerilmişti. Ayrıca Nureddin'in yanında Bedreddin'e yardım etmekte olan iki de köle vardı. Nureddin vefat edince Bedreddin bu iki köleye: «Hiç kimse emirin vefat ettiğini bilmemelidir.» demiş, doktorlar ile gemicilere de: «Hiç kimse konuşmasın, şu anda sultanımız uyuyorlar.» şeklinde uyarıda bulunmuştu. Onlar da susmuşlar, nihayet o gece Musul'a vardıklarında tabipler ile gemicilere Nureddin'in vefat ettiğini öğrenmesinler diye kayığı terketmelerini istemişti. Onlar ayrılıp gemiden uzaklaştıktan sonra Bedreddin ile bu iki köle Nureddin'i taşıyıp evine götürmüşler, Bedreddin kapıya, güvendikleri adamlarından bazılarını dikip hiç kimseyi içeri almamalarını, dışarıya da kimsenin çıkmamasını emretmiş ve normal olarak devlet yönetiminde yapılması gereken bazı işleri o gün tamamlayıncaya kadar Nureddin'in vefatını gizlemişti.

Bedrüddin Lü'lü' bütün yapmak istediği resmî muamelelerini tamamladıktan sonra ikindiye doğru Nureddin'in vefatını açıklamış ve hemen o gün sarayının karşı tarafında inşa ettirdiği medresesine defnedilmişti. O gece şehir mükemmel bir şekilde ve tam olarak kontrol altına alınmıştı; çünkü halk böyle gecelerde mütereddid olup imkân bulanlar eline geçirebildikleri her şeyi yağmalamak isterlerdi. Nihayet yönetim Nureddin'in oğluna kalmış ve devlet otoritesini tam olarak eline alan Bedreddin Lü'lü' yönetimi gayet mükemmel bir şekilde yoluna koymuş, herşeyi mükemmelce yönetmişti.

Çeşitli Olaylar

Tekrit kadısı olan Kadı Ebû Zekeriyâ b. el-Kâsım b. el-Müferriç bu yılın rabîyülâhir (1210 eylül - ekim) ayında Tekrit'ten davet edilerek Bağdâd'da Nizâmiyye Medreseleri'nde müderris olarak görevlendirildi.

Bu yılda Dicle nehri Irak'ta çekilmiş, sular bir hayli azalmıştı; hatâ Bağdâd dolaylarında nehirde akan su beş zirâ' enine kadar düşmüştü. Bunun üzerine Halife nehrin kumlarının kazılmasını emretmiş, bu hu-

susta büyük halk kütleleri görev almıştı. Çok yeri kazıdıkları hâlde tekrar orası kumlarla doluyor ve yine kapanıyordu. Sular o kadar azalmıştı ki halk Bağdâd'ın üst taraflarında Dicle nehrini karşıdan karşıya rahatlıkla geçebiliyorlardı. Suyun bu şekilde çekildiği daha evvel hiç görülmemişti.

Bu yılda hac emiri Mücâhidüddin Yâkût'un oğlu Alâüddin Muhammed hac emirliği görevini ifâ etmişti. Halife hac emiri olan babası Mücâhidüddin Yâkût'u Hûzistân valiliğine tayin edince Alâüddin'i de babasının yerine getirmişti; fakat genç yaşta olduğu için hac işlerini ve emirliğini yürütmek üzere yanında başkalarını görevlendirmişti.

Bu yılın 20 rabîyülâhîr (11 Ekim 1210) günü Şeyhu's-şüyûh Sadrüddin İsmâil'in torunu olan Ziyâuddin Ebû Ahmed Abdülvahhâb b. Ali b. Abdullah el-Bağdâdî 87 kûsur yaşında iken Bağdâd'da vefât etti. Mutasavvîf, fakih ve muhaddis idi. Allah rahmet eylesin. Ondan çokça şeyler öğrenmiş ve işitmiştik. Gerçekten Allah'ın salih kullarından birisi olup çokça ibadete düşkün, salih bir kimse idi.

Hadiste âlî isnâd mertebesinde olan hocamız Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. el-Muammar b. Tabarzad el-Bağdâdî de bu yıl vefat edenler arasında idi.

HİCRET'İN ALTI YÜZ SEKİZİNCİ (M. 1211 - 1212.) YILI OLAYLARI

Mengli'nin el-Cibâl, Isfahân ve Çevresindeki Diğer Şehirleri İstilâ Etmesi ve Aydoğmuş'un Oradan Kaçması

Hemedân, Isfahân, Rey ve çevrelerindeki diğer şehirlerin emîri olan Aydoğmuş, bu yılın şaban (1212 ocak - şubat) ayında Menglinin önünden kaçıp Bağdâd'a geldi.

Aydoğmuş bütün bu şehirleri mükemmelce hâkimiyeti altında tutmuş, burada şanı yücelmiş, şöhreti her tarafa yayılmış, askerleri bir hayli çoğalmıştı. Hattâ Âzerbaycân ve Harrân emîri Ebû Bekr b. el-pehlivân'ı, yukarıda kaydettiğimiz gibi, muhasara altına alacak seviyeye gelmişti.

Bu yılda adı Mengli olan bir köle ona karşı isyan ederek hâkim olduğu bu şehirleri elinden almak için onunla çatışmaya girişti. Etrafında bir hayli adamı biriken Mengli'ye Pehlivân'ın adamları itaat etmiş ve buraları tamamen hâkimiyeti altına almıştı. Bunun üzerine Şemseddîn Aydoğmuş Mengli'nin önünden kaçıp Bağdâd'a gitmişti. Bağdâd'a varan Aydoğmuş'un törenle karşılanması için Halife emir vermiş ve onun Bağdâd'a gelmesine halk ve herkes çok sevinmişti. Aydoğmuş'un Bağdâd'a geldiği gün büyük törenler yapılmış ve unutulmayacak bir gün yaşanmıştı. Bu yılın ramazan (1212 şubat - mart) ayında da hanımı bir mahfil içinde Bağdâd'a varmış, ona da aynı şekilde izzet ve ikramda bulunarak beyinin yanında konaklandırılmıştı. 610 (1213 - 1214) yılına kadar Bağdâd'ta ikamet eden Aydoğmuş, ileride yeri geldiğinde kaydedeceğimiz gibi, buradan ayrılp gitmişti.

Hacıların Minâ'da Yağmalanması

Bu yılda hacılar Minâ'da iken malları yağmalanmıştı

Buna sebep olarak şu olay anlatılır:

Bâtinî mezhebine mensup bir kişi Mekke emiri Katâde'nin akrabalarından biri üzerine hücum edip Katâde zannederek Minâ'da öldürmüştü. Mekke emiri Katâde bunu haber alınca şehrin ileri gelenlerini, Arapları ve emrinde bulunan köleleri toplayıp Mekke halkıyla birlikte Minâ'da bulunan hacılar üzerine saldırmış, Arafat dağından gelip onları kuşatmış, taşlarla ve oklarla üzerlerine hücum etmişlerdi. Bu yılda, yukarıda kaydettiğimiz gibi, emir Ya'kût'un oğlu olan kişi hacı emirliği görevini yürütüyordu. O da genç yaşta birisi olduğundan ne yapacağını bilemez duruma düşmüş, korkmuş, şaşırmış kalmıştı. Bunun için Mekke emiri Katâde yabancı hacıların bütün mallarını yağmalamış, ayrıca çevreden gelenler de bu yağmaya katılmış ve gecelerini bu şekilde yağma ile geçirmişlerdi.

Hacılar bu gecelerini öldürülmekten ve mallarının yağmalanmasından korktukları için büyük bir endişe içinde geçirmiş, öylece sabahlamışlardı. Hacılardan bazıları hacc emirine buradan ayrılıp Şam hacılarının konakladıkları yerlere gitmeyi tavsiye etmiş, o da hemen hareket emri verince hacılar bütün eşyalarını toplayıp develerine yüklemiş, gitme hazırlığı içine girmişlerdi. Tam bu şekilde ayrılıp gitmek üzere eşyalarını yüklemekle meşgûller iken diğerleri bu mallara tamah ederek üzerlerine saldırmış, arzu ettikleri gibi hacıların mallarını yağmalamış, her şeylerine el koymuşlardı. Hattâ hacılar mallarını develere yükledikleri için gelen yağmacılar develeri, sırtlarındaki yüklerle birlikte alıp götürmüşlerdi. Kurtulabilenler de Şam hacılarının yanına gidip konaklamış, onlarla bir araya geldikten sonra "ez-Zâhir" denilen yere gitmişlerdi. Aynı şekilde bunlar Minâ'dan ayrıldıktan sonra Mekke'ye girmeleri bir ara yasaklanmış, sonra tekrar Mekke'ye girmek imkânı bulmuşlardı. Nihayet Mekke'ye giren hacılar hac ibadetlerini bitirdikten sonra hemen oradan ayrılmışlardı.

Bu olay üzerine Mekke emiri Katâde oğlunu adamlarından bir grup ile birlikte Bağdâd'a göndermiş, onlar da kılıçları kınlarından çekilmiş olarak şehre girmiş, Halife'nin sarayının eşliğini öpmüş, hacılara karşı yapılan bu saldırıdan dolayı özür dilemişlerdi.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda İsmâiliyye mezhebinin lideri olan el-Celâl b. es-Sabbâh ve mezhebin mensupları haramlardan kaçınacaklarına ve Allah'ın emirlerine bağlanıp namaz kılarak İslâm şeriatının emirlerini, hâkim olduk-

ları Horasân ve Şam bölgelerinde uygulayacaklarına dair ilânlar yapmış ve bu hususta bilgi vermek üzere Halife'ye ve diğer İslâm hükümdarlarına elçiler göndererek bu kararlarını bildirmişlerdi. Ayrıca mezhebin reisi el-Celâl, annesini hac'a göndermiş, Bağdâd'da ve Mekke yolunda bu kadına büyük izzet ve ikramda bulunulmuştu.

Şâfiî mezhebi fukahâsından ve kendi döneminin Şâfiî mezhebi imam ve reisi olan faziletli âlim Ebû Hamid Muhammed b. Yûnus b. Mey'a cemâziyelâhir'in son günü (8 Aralık 1211) Musul'da vefat etti. Gerçekten kendi çağında onun bilgisine varabilen hemen hemen kimse yoktu. Mükemmel bir huya sahip olan Ebû Hamid fakihlere karşı gayet cömertçe davranır, onlara ihsanlarda bulunup ikram ederdi. Allah rahmet eylesin.

Bu yılın rebiyülevvel (1211 ağustos - eylül) ayında Vâsıt kadısı olan Ebû'l-Fedâil Ali b. Yûsuf b. Ahmed el-Âmidî vefat etti. Son derece iyi bir insandı.

Yine bu yılın şaban (1212 ocak-şubat) ayında Bağdâd şeyhu'ş-şüyûh'u el-Muîn Ebû'l-Fütûh Abdu'l-vâhid b. Ebî Ahmed b. Ali el-Emîn Kâs Adası'nda vefat etti. Halife onun vefatı üzerine Kâs Adası'na bir elçisini göndermişti. Ebû'l-Fütûh bizim de yakın dostlarımızdan olup onunla aramızda gayet samimî bir arkadaşlık ve sağlam bir muhabbet vardı. Onunla çok çok sohbetlerde bulunmuştuk. Gerçekten Allah'ın sâlih kullarından birisi idi. Allah ona rahmet eylesin ve ondan razı olsun. Ebû'l-Fütûh'un gayet güzel kitapları ve şiirleri vardır. Fıkıhta ve diğer ilimlerde iyi bir alimdi. Vefat ettiğinde kardeşi Zeynüddîn Abdürezzâk b. Ebî Ahmed yerine geçti. el-Adudî hastahanesinde görevli bulunuyorken buradaki görevini bırakıp sadece tekkedeki görevi ile yetinmişti.

Bu yılın zilhicce (1212 mayıs - haziran) ayında Muhammed b. Yûsuf b. Muhammed b. Ubeydullah en-Nisâbüri vefat etti. Mükemmel bir hattât olmasının yanı sıra aynı zamanda İbn el-Bevvâb'ın tarikatını yürütmekte idi. Onun fakih, matematikçi ve kelâmcı olduğu da bilinir.

Ömer b. Mes'ûd Ebi'l-Kâsım el-Bezzâz el-Bağdâdî de bu yılda vefat edenlerdendi. Son derece sâlih ve dindar bir şahsiyet olan Ömer b. Mes'ûd'un etrafında fakirler toplanır, onlara ihsanlarda bulunurdu.

Aynı şekilde bu yılda da **et-Tezkire**'nin müellifinin oğlu olan ve aynı zamanda âlim bir şahsiyet olduğu bilinen Ebû Saîd el-Hasan b. Muhammed b. el-Hasan b. Hamdûn es-Sa'lebî el-Adevî vefat etmişti.

İİCRET'İN ALTI YÜZ DOKUZUNCU (1212 - 1213) YILI OLAYLARI

Mengli'nin Oğlunun Bağdâd'a Gelmesi

Bu yılda el-Cibâl bölgesini istilâ etmiş bulunan Muhammed b. Mengli muharrem (1212 haziran) ayında Bağdâd'a geldi. Babası Mengli'nin el-Cibâl bölgesini istilâ etmesinden sonra Aydoğmuş'un Bağdâd'a kaçması üzerine Halife'nin ona askeri yardımda bulunup Aydoğmuş'u tekrar üzerine göndermesinden korkmuş ve bölgede daha arzu ettiği şekilde yerleşemediğinden dolayı işinin zorlaşacağını tahmin etmişti. Bunun için oğlu Muhammed'i askerlerinden bir grup adamı ile birlikte Bağdâd'a göndermişti. Halk onu sınıflarına göre Bağdâd dışında büyük merasimle karşılamış, şehre alıp misafir etmiş, ona izzet ve ikrâmda bulunmuşlardı. Muhammed b. Mengli Aydoğmuş öldürülünceye kadar Bağdâd'da kalmıştı. Halife ona ve yanındakilere hil'atlar giydirecek ikramlarda bulunmuş ve nihayet onu adamlarıyla birlikte sonunda babası Mengli'ye göndermişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Mısır ve Şam hâkimi el-Melikü'l-Âdil Ebû Bekr b. Eyyûb, adı Üsâme olan bir emirini tutuklatıvermişti. Üsâme'nin başta Şam bölgesinin Ürdün mıntıkasına bağlı Kevkeb Kalesi olmak üzere birçok ik-tâ'ları vardı. Üsâme tutuklanmış, elindeki Kevkeb Kalesi alınıp tahrip edilmiş, çocukları ise affedilmişti. Üsâme'den sonra adamlarının başına geçen kişi Akka yakınlarında "Nur Dağı" diye adlandırılan yerde müstâhkem bir kale daha inşa etmişti. Burası "Hünâk" diye biliniyordu. Kaleyı adamlarla yiyecek maddeleriyle ve silâhlarla donatmışlardı.

Harem-i şerif'in o günkü fakîhi olan Muhammed b. İsmâil b. Ebî Sayf el-Yemenî bu yılda Mekke'de vefat etti.

HİCRET'İN ALTI YÜZ ONUNCU (1213 - 1214) YILI OLAYLARI

Aydoğmuş'un Öldürülmesi

Yukarıda 608 (1211 - 1212) yılı olayları arasında Bağdâd'a gelip bu güne kadar orada ikamet ettiğini kaydettiğimiz Hemedân emiri Aydoğmuş bu yılın muharrem (1213 mayıs - haziran) ayında öldürüldü. Halife Bağdâd'da ikamet ettiği müddet içinde Aydoğmuş'a karşı iyi davranmış, ona çeşitli ikram ve izzetlerde bulunup hil'at giydirmek suretiyle yüceltmiş, emirlik alâmeti olarak kös ve benzeri gibi şeylerle ihtiyaç duyacağı her şeyi vermişti. Sonra geçen yılın cemâziyülâhir ayında Bağdâd'dan ayrılarak Hemedân'a gitmiş ve İbn Tercem'in hâkimiyeti altındaki şehirlere varıp onunla bir araya gelmiş ve Bağdâd'da iken kararlaştırdıkları gibi kendisine gönderilecek askerlerin varmasını beklemeğe koyulmuştu.

Ancak bu arada Halife, Yıva Türkmenlerinin emiri olan Süleyman b. Tercem'i görevinden ve emirlikten azlederek yerine küçük kardeşini tayin etmişti. Bunun üzerine Süleyman Mengli'ye haber gönderip Aydoğmuş'un o andaki durumunu anlatmış, adamlarıyla birlikte Aydoğmuş'un yanına gidip onu yakalamış, öldürerek başını Mengli'ye getirmişlerdi. Aydoğmuş'un öldürülmesi üzerine etrafındaki adamları çeşitli yerlere dağılıp gitmiş, giderlerken hiç kimse en yakın kardeşini bile düşünmeden ve ardına bakmadan kaçmıştı.

Aydoğmuş'un öldürüldüğü haberi Bağdâd'a ulaşmış, halife buna bir hayli üzülmüş, Mengli'ye yazdığı bir mektubunda bu davranışından dolayı onu kınayarak ayıplamıştı. Ancak Mengli buraları tamamen hâkimiyeti altına alıp da güçlendiğinden dolayı Halife'ye yazdığı mektupta gayet sert bir tavır takınmış ve kaba bir cevap vermişti. İleride kaydedeceğimiz gibi, Mengli tamamen buralara hâkim olmuş, adamları ve askerleri bir hayli çoğalmıştı.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın hacc emirliği görevini Ebû Firâs b. Ca'fer b. Firâs el-Hillî hacc emîri Yâkût'a niyâbeten ifa etmişti. Geçen yılda meydana gelen karışıklıkları önleyemediği için Yâkût'un oğlu hacc emirliği görevinden azledilmişti.

Bu yılın muharrem (1213 mayıs - haziran) ayında çağının en büyük ve en âlim doktorlarından olan meşhur tabib el-Mühezzeb Ali b. Ahmed b. Hebel vefat etti. Musul'da ikamet etmiş ve orada hayatını geçirmişti. Hadis rivayetiyle de uğraşan bu tabib çokça sadaka veren, güzel huylu birisi idi. Onun tıp sahasında yazılmış gayet güzel eserleri vardır.

Aynı şekilde bu yılda İbnü'l-Menni'nin arkadaşlarından Hanbelî fakihî ez-Ziyâ Ahmed b. Ali el-Bağdâdî vefat etti.

Aynı şekilde bu yılda Hanefî fukâhasından ve İmâm Ebû Hanîfe Medresesi müderrislerinden olan Ahmed b. Mes'ûd et-Türkistânî Bağdâd'ta vefat etti.

Halife en-Nasır Lidinillâh'ın veziri iken görevinden azledilip evinde ikamet etmesi istenen ve "İbn Hadîd (veya Hudeyd)" diye bilinen Müizzüddîn Ebû'l-Maânî Sa'd b. Ali cemaziyelevvel (1213 eylül - ekim) ayında vefat etti. Vefat ettiğinde cenazesi alınıp Mü'minlerin emiri Hz. Ali (R.a.)'nin Kûfe'de bulunan kabrine götürülüp orada defnedilmişti. Ebû'l-Maânî'nin vezareti sırasında herkese karşı iyi davrandığı, çokça hayırlarda bulunduğu ve insanlara yararı dokunduğu bilinmektedir.

HİCRET'İN ALTI YÜZ ON BİRİNCİ (M. 1214 - 1215) YILI OLAYLARI

Hârezmşâh Alâaddin'in Kirmân, Mekran ve Sind'e Hâkim Olması

Bu olayın ne zaman meydana geldiğini kesin olarak bilmemekteyim. Bu sene olabileceği gibi, bundan bir yıl önce veya bir yıl sonra da meydana gelmiş olması muhtemeldir; çünkü bana bu olayı anlatan kişi Musul çevresinden birisi olup bu şehirlere gitmiş, orada yıllarca ikamet etmiş ve emîr Ebû Bekr ile birlikte Kirmân fethinde bulunmuş, sonra oradan geri dönüp bana olayları anlattığında ne zaman meydana geldiği hususunda kesin bir şey söylememiş, o da şüpheli bir bilgiye sahip olduğunu ifade etmişti. Tarihini kesin olarak bilmediği hâlde bizzat olaylar içinde bulunmuş ve şunları anlatmıştı:

«Hârezmşâh b. Tekişin babasının emirlerinden adı «Ebû Bekr» olan bir emîr vardı, onu "Tacüddin" diye lakaplandırmıştı.

Önceleri devcilik yapan Ebû Bekr seferlere katılacak kimselere deve kiralardı; fakat zamanla talih yüzüne gülmüş, Hârezmşâh ile irtibatı olmuş, Hârezmşâh da onu önce develerini idare etmek üzere görevlendirmişse de onda mükemmel bir gayret ve kabiliyet görmüş, gayet çalışkan ve emin olduğunu müşâhede edince rütbesini ve görevini yükselterek askerlerinin ve emirlerinin ileri gelenlerinden olmuştu. Hârezmşâh ona Zevzen şehrini verip buraya vali tayin etmişti. Ebû Bekr gayet akıllı, ileri görüşlü, yaptığı işlerde kararlı, cesur birisi idi. İşte bu özelliklerinden dolayı Sultan Hârezmşâh katında bir hayli itibar kazanmış ve ileri derecede adamlarından olmuştu Diğer adamlarından çok ona bir hayli güveniyordu. Bir gün Ebû Bekr Hârezmşâh'a şöyle demişti:

«Kirmân benim yönetimim altındaki şehirlere son derece yakındır Eğer sultanımız bana asker verip de desteklerse burayı en süratli bir

şekilde ele geçirir, memleketimize katarım.» Bunun üzerine Sultan Hârezmşâh onunla birlikte asker göndermiş, bu askerleri alan Ebû Bekr Kirmân'a doğru yola koyulmuştu. Buranın emiri Sultan Sencer zamanında Sicistân hâkimi olan Harb b. Muhammed b. Ebû'l-Fazl idi. Ebû Bekr onunla çarpışmalara girişince Harb b. Muhammed ona karşı ko-yamamış, bir hayli zayıf olduğu için Ebû Bekr en kısa bir zamanda memleketini ele geçirmişti. Sonra buradan Mekrân üzerine yürüyen Ebû Bekr Kâbil sınırlarından Sind'e kadar olan bölgeyi tamamen hâkimiyeti altına almıştı. Buradan da Mekrân denizi sahilinde bulunan Hürmüz'e yürümüş, burayı ele geçirmiş, Hürmüz hâkimi de ona itaat etmişti. Adı Meleng olan Hürmüz hâkimi hutbeyi Hârezmşâh adına okutmuş ve buradan mal ve vergiler toplayıp Hârezmşâh'a göndermişti. Ayrıca Kalhât ve Ummân'ın bazı yerlerinde de Hârezmşâh adına hutbe okutulmuştu; çünkü buralar Hürmüz hâkimine itaat etmekte idiler.

Hürmüz adası yöneticisi ve halkı kendilerinden son derece uzak ve aralarında koskocaman bir deniz olmasına rağmen bu denizde seyreden gemilerin Hârezmşâh'ın ülkesinden çıkıp Hürmüz adasına gittiklerinde gayet emin bir şekilde seferlerini sürdürebilmeleri için Hârezmşâh'a itaatlerini arz etmişlerdi; zira Hürmüz büyük bir limana sahip olup Hind, Çin, Yemen ve diğer ülkelerden çok sayıda tüccar bu adaya gelir alış - veriş yaparlardı. Hürmüz halkı ile Kiş Adası halkı arasında bir çok savaş ve akınlar meydana gelmişti. Bu düşmanlıktan dolayı iki ada halkının her biri buralardan gelip giden tüccar gemilerini düşmanın limanına yanaşmasını istemeyip buna engel oluyorlardı ve bu güne kadar da aynı düşmanlıkları sürüp gelmiştir. Hârezmşâh, Moğol (Tatar) hükümdarı Güçlük Hân'dan dolayı yazın Semerkant dolaylarında kalıyor, Güçlük Hân'ın ülkesine saldırmasından çekiniyordu; çünkü Güçlük Hân son derece sür'atle hareket edip bir tarafa yönelecek olsa o da ha hareket etmeden önce oraya vardığı haberi ulaşıyordu.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Müeyyedülmülk eş-Şehri öldürüldü. Müeyyedülmülk, Sihâbüddin el-Gurî ve daha sonra da Tâceddin yaldız'a vezirlik yapmış, gayet âdil, iyi bir yönetici, sahîh bir itikada sahip, âlimlere karşı gayet iyi davranan, çok hayırlarda bulunan bir kimse idi. Âlimlere ve diğer ihtiyaç sahiplerine infaklarda bulunup onları yerlerinde ziyaret eder, cuma günü tek başına yaya olarak evinden çıkıp camiye giderdi.

Tacüddin yaldız'un askerlerinden bazıları Müeyyedülmülk eş-Şehri'den nefret eder olmuşlardı. Her sene bu askerleri alıp kışın başlan-

gıcında sıcak bölgelere giderdi. Bu yılda aynı uygulamayı yapmak üzere askerlerini alıp buralara gideceği bir sırada kırk kadar Türk askeri gelip ona şöyle demişlerdi: «Sultan çok acele olarak on kişi ile birlikte derhal huzuruna gelmeni istiyor.» Bu emir üzerine Müeyyedülmülk sür'atle hareket edip on kölesiyle birlikte yola koyulmuş, Nihâvend'e ulaştıklarında es-Sind Suyu civarında onu öldürüp kaçmışlardı. Bunlar kaçtıktan sonra Hârezmşâh Muhammed katilleri yakalatmış, onları da öldürtmüştü.

Bu yılda er-Rükün Ebû Mansûr Abdüsselâm b. Abdülvahhâb b. Abdülkâdir el-Cîli el-Bağdâdi Bağdâd'da vefat etti. O çeşitli illerin valiliğini yapmıştı. Ebû Mansûr'un felsefi ekollere mensup olduğu ve bu hususta sapık düşüncelere sahip bulunduğu hususunda iddialar vardır. Bir gün babası sırtında bir Buhara gömleği görür, ona: «Bu nasıl bir gömlektir?» diye sorunca Ebû Mansûr Abdüsselâm babasına: «Buhâridir» şeklinde cevap verince babası ona şöyle der: «Hayret doğrusu! Biz şimdiye kadar "Müslim ve Buhâri" diye iştirdik, "Kâfir ve Buhâri" nin bir arada olduğunu hiç de iştmiş değildik.»

Vefatından bir kaç yıl önce kitapları elinden alınıp kalabalık bir halk topluluğu önünde incelenmiş, bu kitaplarda astroloji ve sihir ilmi yanı sıra ulûhiyyet iddia eden bir çok görüşlerin ve benzeri küfür itikatların olduğu görülmüştür. Sonra kitapları Bâbu'l-Âmme'de yakılmış, kendisi de hapse atılmıştı. Sonra babasının şefaati üzerine serbest bırakılmış ve hapisten çıktıktan sonra tekrar görevi başına getirilmişti.

Yine bu yılda "İbnu'z-zâhid" diye meşhur olan Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Hibetullah b. el-Alâ Bağdâd'ta vefat etti. Arapça grameri ve dili hususunda mükemmel bir âlim idi.

Bu yılın şaban (1214 aralık - 1215 ocak) ayında Ebû'l-Muzaffer Muhammed b. Ali b. el-Bell el-Lûri vefat etti. Vâız olan Ebû'l-Muzaffer, Isâ Nehri kenarındaki bir tekkeye defnedildi. 510 (1116 - 1117) yılında doğduğu kaydedilir.

Bu yılın şevval (1215 şubat - mart) ayında Abdülazîz b. Mahmûd b. el-Ahdar seksen yedi yaşında iken vefat etti. Fazilet sahibi olan İbnu'l-Ahdar aynı zamanda muhaddis idi.

HİCRET'İN ALTI YÜZ ON İKİNCİ (M. 1215 - 1216) YILI OLAYLARI

Mengli'nin Öldürülmesi ve Elinde Bulunan Vilâyetlere Oğlmuş (Aglamış)'ın Sahip Olması

Bu yılın cemâziyelevvel (1215 ağustos - eylül) ayında Hemedân, İsfahân, Rey ve bunların arasındaki diğer şehirlere sahip olan Mengli mağlup olarak kaçmış ve öldürülmüştü.

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Mengli bu şehirlere hâkim olup Aydoğmuş'u öldürünce hilâfet divanından kendisine bir elçi gönderilerek bu davranışı kınanmıştı. O Âzerbaycân emîri ve aynı zamanda arkadaş olan Özbek'i de aldatmış, diğer taraftan ona bir korku vermişti. Bunun üzerine Halife, Özbek b. el-Pehlivân'a gönderdiği mektupta onu Mengli'den korkutuyor, ona karşı tedbirli davranmasını söyleyip girişeceği çarpışmalarda yardım etmeyi vaat ediyordu. Diğer taraftan Halife, Alamut ve benzeri kalelere sahip olan İsmâîliyye mezhebi lideri Celâleddin'e de haber göndererek Mengli'ye karşı girişeceği savaşta Özbek'e yardım etmesini söylemişti. Kendi aralarında vardıkları bu anlaşmaya ve ittifaka göre ele geçirilecek şehirlerin bir kısmı Halife'ye, bir kısmı Özbek'e, bir kısmı da Celâleddin'e verilecekti. Bu hususta tam bir ittifak sağlanınca Halife kalabalık bir ordu hazırlayıp başına "Vechüssubu" lakabıyla tanınan kendi azatlılarından Muzafferüddin Sungur'u getirip orduyu harekete geçirdi. Aynı şekilde Halife o günlerde Erbil, Şehrîzûr ve çevresi şehirlerin emîri olan Muzafferüddin Gökbörü b. Zeynüddin Ali Küçük (veya Küçek'e haber gönderip askerleriyle birlikte bu orduya gelip katılmasını ve meydana gelecek bu birleşik ordunun başına geçmesini emretmişti. Halife, Muzafferüddin Gökbörü'nün genel kumandan olduğunu ve savaşta her şeyin ona danışılacağını kararlaştırmıştı.

Muzafferüddin Gökbörü askerleriyle birlikte Halife'nin emrine uyup bu orduya katılmış, ayrıca Musul, Diyâr el-Cezîre ve Haleb böl-

geleri askerleri de bu orduya katılmış ve muazzam bir birleşik ordu oluşturmuşlardı. Hep birlikte Hemedân'a doğru yürümüş, diğer askerlerin de katılmasıyla Mengli'yi kovalamağa başlamışlardı. Mengli hemen önlerinden kaçıp dağlara tırmanmış, onlar da onu takibe koyulmuşlardı. Her iki taraf Kerec yakınlarında gayet yüksek bir dağın eteğine gelmiş, Mengli adamlarıyla birlikte dağın zirvesine tırmanmıştı. Ancak halife ordusunun yiyecekleri ve bineklerinin yemleri gittikçe azalmış, sıkıntıya girmişlerdi. Eğer Mengli tırmandığı o dağın zirvesinde on gün kadar daha kalıp savaşa girmeseydi bunların yiyecekleri ve yemleri tükenecek ve çekip gideceklerdi, fakat o da tamaha düşüp askerlerinden bir kısım ile birlikte dağdan inerek Emir Özbek'e karşı saldırıya geçmiş, Özbek'in askerleri de ona karşı koymuşlardı. Özbek bu çarpışmalar sırasında fazla direnemeyip mağlûp olmuş, Mengli'nin askerleri de tekrar dağa tırmanmışlardı. Özbek çadırlarına geri dönünce Mengli tekrar tamaha kapılıp ertesi gün kalabalık ordularıyla ve bütün askerleriyle tekrar dağın zirvesinden aşağıya inmiş, her iki tarafın askerleri savaş vaziyeti alarak dizilmişler ve nihayet çok şiddetli bir savaşa tutuşmuşlardı. İşte bu çarpışmalarda Mengli ve askerleri mağlûp olup tekrar dağın zirvesine tırmanmışlardı. Eğer o dağın zirvesindeki yerinde ikamet edip orada bekleseydi, hiç kimsenin yanına çıkmaya gücü yetmezdi. Zaten onların da görüşü Mengli'yi orada sıkıştırmaktan vaz geçip geri dönmek istikametinde oluşmuştu. Ancak Mengli bir gece bir deveye binip bulunduğu yerden ayrılmış, askerlerinden küçük bir grup peşine takılınca oradan kaçıp gitmiş, askerlerinin geri kalanları ise etrafa dağılıp genellikle esir düşmüşlerdi.

Böylece Halife'nin askerleri ile Özbek Mengli'nin elinde bulunan bu şehirleri ele geçirmişlerdi. Yaptıkları anlaşmaya göre bu şehirlerden bir kısmı İsmâiliyye emiri Celâleddin'e verilmiş, geri kalanlarını Özbek ele geçirip kardeşinin azadlısı Oğlınıs'a teslim etmişti. Oğlınıs daha evvel Hârezmşâh'ın yanına gidip yanında bir müddet kaldıktan sonra geri dönmüş, Mengli ile yapılan savaşa katılmış ve zafer elde edilince Özbek buraları ona teslim etmiş, bu savaşa katılan orduların her biri de kendi memleketine geri dönmüştü.

Mengliye gelince; mağlûp olup kaçmış, Sâve'ye gitmişti. Sâve şahnesi onun arkadaşı idi. Şehir önlerine geldiğinde şehre girmek için arkadaşından izin istemiş, o da ona izin verdiği gibi şehir dışında onu karşılamak üzere çıkmış, karşılaştığında ona hürmeten eğilip yeri öpmüştü. Sâve şahnesi Mengli'yi alıp şehre getirmiş, kendi sarayında onu konuk edip sonra da silâhını elinden alarak onu prangalara vurup Oğlınıs'a göndermek istemiş; fakat Mengli kendisini öldürmesini ve Oğlınıs'a göndermemesi için yalvarmıştı. Bunun üzerine Mengli'yi öldür-

müş ve başını Özbek'e ulaştırmıştı. Özbek ise Mengli'nin kesik başını alıp Bağdâd'a gönderdi. Mengli'nin başı Bağdâd'a ulaştığında büyük sevinç gösterileri yapılmış ve Bağdâd muazzam bir gün yaşamıştı. Ne var ki Mengli'nin bu kesik başının Bağdâd'a ulaşmasıyla yapılan sevinç ve kutlamalar daha tamamlanmadan hemen o anda Halife'nin oğlu ölmüş, bu sevinçleri yarım kalmıştı. Nihayet Mengli'nin başı geri getirilip defnedilmişti.

Halife'nin Oğlunun Vefatı

Bu yılın 20 zilkade (12 Mart 1216) günü Halife'nin en küçük oğlu "el-Melikü'l-muazzam" diye lakaplanan Ebu'l-Hasan Ali vefat etti. O, Halife'nin çocukları arasında en çok sevdiği kişi idi. Halife büyük oğlunu veliahtlıktan azlederek bunu çok sevdiğinden dolayı aday göstermiş ve onu veliaht edinmişti.

Allah rahmet eylesin, Ebû'l-Hasan Ali el-Melikü'l-muazzam son derece cömert, çok sadaka vermekle tanınan, küçük büyük, havâs veya avamdan herkese karşı iyi davranan ve herkes tarafından sevilen birisi idi. Hastalanmış ishale tutulmuş ve bunun etkisiyle ölmüştü. Oğlunun vefatı üzerine Halife çok üzülmüş, bir hayli kederlenmişti. Bu üzüntüsünü hatırlamamak için civardaki bütün emir ve hükümdarlara mektuplar gönderip ona çocuğunun ölümünden dolayı her hangi bir taziye de bulunmamalarını istemişti. Herkesle alâkasını kesip kederi ve üzüntüsüyle başbaşa kalmıştı. Gerçekten onun kapıldığı bu üzüntü ve yas hiç kimsede görülmemiş değildi.

Ebû'l-Hasan Ali vefat ettiğinde o gün tabutu çıkarılmış, bütün Bağdâd halkı cenazeye katılarak Ma'rûf el-Kerhî'nin kabri yanında yatmakta olan babaannesinin türbesine götürülüp orada defnedilmişti. Tabut içeriye alınıp kapılar kapatıldıktan sonra türbenin içinden benzeri işitilmemiş büyük ağlama ve çığlık sesleri duyulmuştu. Anlatıldığına göre, bu çığlık sesleri oğluna üzülen Halife'nin sesleri idi.

Bağdâd halkına gelince, tümüyle bu yasa katılmış, Bağdâd'ın bütün mahallelerinde gece gündüz ağlama sesleri duyulmuş, içinden ağlama seslerinin gelmediği bir ev ve sokak kalmamıştı. Diğer taraftan bütün Bağdâd kadınları yas elbiseleri giymişlerdi. Bu vefatın akabinde, ne daha önce ne de sonra Bağdâd'ta benzeri görülmemiş bir yas havası esmişti.

Halife'nin oğlu Ebû'l-Hasan Ali Mengli'nin başının Bağdâd'a getirildiği anda vefat etmişti. Mengli'nin başı Bağdâd'a yakın bir yere ulaş-

tiğinde halkın çıkıp bu kesik başı sevinçle karşılamaları emredilmiş, bütün şehir halkı sokaklara dökülüp kesik başı Bağdâd'a getirmek üzere Habîb Geçidi'ne gitmiş, başı alıp şehre getirirlerken de Halife'nin oğlunun vefat ettiği ilânları duyulmuştu.

İşte dünyanın sıkıntı ve ızdırapları bundan ibarettir. Dünya hayatının sevinçleri ne kadar da geçicidir ve hiç de anlatılmağa değmez.

Hârezmşâh'ın Gazne'yi Ele Geçirmesi

Bu yılın şaban (1215 kasım - aralık) ayında Hârezmşâh Muhammed b. Tekiş Gazne ve çevresini ele geçirdi. Hârezmşâh bütün Horasân'ı istilâ edip Bâmyan'ı da ele geçirdikten sonra yukarıda kendisinden söz edip Gazne'yi nasıl ele geçirdiğini kaydettiğimiz Gazne emîri Tâceddin Yalduz'a haber göndererek Gazne'de kendi adına hutbe okutmasını, sikkelere adının yazdırılmasını ve kendisine bir fil göndermesini istemiş bunlara uyduğu takdirde onunla sulh anlaşması yapıp Gazne'yi elinde bırakacağını ve bu konuda ona herhangi bir saldırıda bulunmayacağını bildirmişti. Hârezmşâh'ın elçisi Gazne'ye varıp durumu Tâceddin'e bildirince Tâceddin emirlerini ve devletin ileri gelenlerini toplayıp onlarla istişare etti.

Tâceddin Yalduz'un kendilerine danıştığı bu adamlar arasında Şihâbüddin el-Gûri'nin memlûklarından olup Yalduz'un devletinde bir hayli söz sahibi olan ve en ileri derecedeki emîri sayılan Kutluğ Tigin vardı. Kutluğ Tigin onun Gazne'deki naibi olup bu istişare sırasında şunları söylemişti: «Bana sorarsanız hutbeyi onun adına okutup istediklerini yerine getirmek çok daha iyidir. Böylece savaşmaktan ve çarpışmalardan da kurtulmuş oluruz. Yoksa bu sultana karşı koyacak bir kuvvetimiz ve imkânımız yoktur.» Bu danışma toplantısında hazır bulunan diğerleri de Kutluğ Tigin'in görüşleri istikametinde görüş beyan edince Tâceddin Yalduz Hârezmşâh'ın isteklerini yerine getirmiş, adına hutbe okutup ismini sikkelere yazdırmış ve ona gelen elçisiyle birlikte bir fil gönderip arkasından kendisi av eğlencelerine çıkmıştı.

Bu olayın arkasından Gazne valisi Kutluğ Tigin, Hârezmşâh'a mektup yazmış, onu Gazne'ye çağırıp, geldiği takdirde şehri ona teslim edeceğini bildirmişti. Hârezmşâh derhal harekete geçerek sür'atle Gazne'ye varmış, Kutluğ Tigin ona Gazne'yi ve kalesini teslim etmişti. Şehre giren Hârezmşâh şehirde bulunan Türkler hariç bütün Gûrluları kılıçtan geçirmişti. Nihayet Hârezmşâh'ın Gazne'yi ele geçirdiği haberi Tâceddin Yalduz'a varınca şöyle demişti: «Kutluğ Tigin Gazne'de olduğu

halde Hârezmşâh nasıl gelip kaleyi ve şehri ele geçirebildi?» Onun bu sorusu üzerine ona: «Hârezmşâh'ı Gazne'ye davet eden ve şehri ona teslim eden bizzat Kutlug Tigin'in kendisi idi.» diye haber verilince Yalduz bulunduğu yerden hemen kaçarak Lâhor'a gitti. Hârezmşâh Gazne'-de ikamet edip burada iyice yerleştikten sonra Kutlug Tigin'i çağırıp ona şöyle demişti: «Yalduz'la aranız nasıl?»

Aslında Hârezmşâh Kutlug Tigin ile Yalduz'un ilişkileri hakkında bilgi sahibi idi, fakat ona böyle sormasının sebebi aleyhinde bir delil bulup onu öldürmek istediğinden dolayı idi. Kutlug Tigin bu soruya karşı şöyle cevap vermişti: «İkimiz de Şihâbüddin'in memlûklarından idik. Yalduz yılda yalnız yazın dört ayında Gazne'de ikamet eder; asıl buranın hâkimi benim bütün işleri ben yönetirim ve her şey benden sorulur.» Kutlug Tigin'in bu cevabı üzerine Hârezmşâh şöyle der: «Sana en yakın olan ve sana çok çok iyilik ve ihsanlarda bulunan bir arkadaşının hukukunu korumayıp ona ihanet edersen seninle aramızdaki ilişkiler ve bana karşı tavrın nice olur? Şayet oğlumu burada senin yanında bırakıp geri gidersem acaba nasıl davranacaksın?»

Nihayet Hârezmşâh Kutlug Tigin'i tutuklatıp bütün mallarına el koymuş ve çeşit çeşit olan bu mal ve eşyasını otuz kadar hayvana yükletip götürmüştü. Ayrıca Gazne'de bulunan dört yüz kadar köleyi de kendisi alıkoymuştu. Hârezmşâh Kutlug Tigin'in mallarına el koyduktan sonra onu öldürüp oğlu Celâleddin'i de yanına verdiği bir grup adam ve bir miktar asker ile emirlerinden bazılarını Gazne'de görevlendirmişti. Başka bir rivayette ise Hârezmşâh'ın Gazne'yi 613 (1216 - 1217) yılında ele geçirdiği kaydedilmektedir.

Yalduz'un Lâhor'u İslilâsı ve Öldürülmesi

Yalduz Gazne'den kaçıp Lâhor'a gittiğinde Lâhor ve çevresinden Multan, Uca, Deybul ve benzeri şehirlerin hâkimi olup aynı zamanda Şihâbüddin el-Gûri'nin kölelerinden olan Lâhor emîri Nasirüddin Kabaca emrinde bulunan on beş bin askeri ile birlikte Yalduz'a karşı çıkmıştı. Yalduz'un yanında ise bin beş yüz kadar süvarisi vardı. Her iki taraf savaş vaziyetine girip çarpışmışlar, fakat çarpışmaların ilk anlarında Yalduz'un sağ ve sol kanatları dağılmış, yanında bulunan fillerden bir tanesi alınmış, sadece merkezde bulunan iki fil kalmıştı.

Fillerin bakıcısı: «Zat-i âlinizi şu anda tehlikeler sarmış bulunuyor.» deyip yanında bulunan fillerden bir tanesine hemen Kabaca'nın sancağının bulunduğu yere doğru saldırarak onu alıp getirmesini fısılda-

damış, diğer file de aynı şekilde Kabaca'nın çetrini alıp getirmesini söylemişti. Bu iki fil bakıcılarının kendilerine verdiği talimata uyarak birisi sancağı, öbürü de çetri alıp gelmişti. Gerçekten bu gibi fillerin kendilerine söyleneni anladıklarını bizzat gözlerimle görüp şahit olmuştum. Bu iki fil harekete geçince Yalduz da yanında bulunan askerlerle harekete geçmiş ve farsça olarak şu kelimeleri söylemişti: «Ya zafer ya ölüm» sonra her iki tarafın askerleri birbirine saldırmış, askerler karışmış ve yukarıda söz konusu ettiğimiz iki fil de bakıcılarının emrine uyup Kabacanın sancak ve çetrini alıp gelince Kabaca'nın Askerleri dağılmış, o da mağlûp olup geri çekilmişti. Bunun üzerine Yalduz Lâhor'u ele geçirmiş oldu.

Lâhor'u ele geçiren Yalduz Müslümanların elinde bulunan diğer Hind şehirlerini ve özellikle Dehli'yi ele geçirmek üzere harekete geçmişti. Dehli, o sıralarda Şihâbüddin'in memlûklarından Kutbeddîn'in emrinde çalışıp «Şemsüddîn» lakabıyla anılan Emîr İltutmuş (İletmiş)'un elinde bulunuyordu. İltutmuş efendisi Kutbuddîn'den sonra Hindistân' hâkimiyetini eline geçirmişti. Yalduz'un üzerine geldiğini haber alınca bütün askerleriyle birlikte harekete geçip Samâta şehri yakınlığında onunla karşılaşmış, çarpışmalara girişmişler, bu çarpışmalarda Yalduz hezimete uğratılıp yakalanmış ve öldürülmüştü.

Tâceddîn Yalduz yönetiminde kendisinden son derece memnun olan bir emîr idi O etrafındakilere ve halka karşı gayet âdil bir tönetime sürdürüp özellikle tüccar ve yabancılara son derece iyilik ve ihşanda bulunuyordu. Anlatıldığına göre, Yalduz'un çocuklarına ders veren bir öğretmenleri vardı. Bu öğretmen bir gün Yalduz'un bir oğlunu dövmüş, çocuk bu dayanın etkisiyle ölüvermişti. Yalduz bu öğretmeni huzuruna çağırıp ona: «Be hey zavallı herif bu çocukcağızdan ne istedin?!» demiş öğretmen de şöyle cevap vermişti: «Vallahi onu öldürmeyi aslâ murad etmemiştim. Gayem onu eğitmek idi.» Yalduz: «Doğru söylüyorsun.» demiş ve ona maaşlarını ve geçimini sağlayacak kadar nafaka verdikten sonra ona şöyle demişti: «Hemen buradan kaçıp git. Bu çocuğun annesi oğlunun ölümüne sabredememektedir. Olabilir ki seni öldürmek için çeşitli yollara baş vurabilir ve ben de buna engel olamayabilirim.» Ölen bu çocuğun annesi durumu öğrenince derhal öğretmenin yakalanıp getirilmesini emretmiş, onu öldürtmek istemiş, fakat adamı bulamamış, öğretmen de kurtulup gitmişti. İşte Yalduz için anlatılan en güzel hikâyelerden birisi budur.

Çeşitli Olaylar

Nahiv âlimlerinden fazilet sahibi el-Vecîh el-Mübarek b. Ebi'l-Ezher Saîd b. ed-Dehhân el-Vâstî bu yılda vefat etti. O el-Kemâl İbnü'l-

Enbârî'den ve benzeri kimselerden ders okumuştı. el-Vecîh önceleri Hanbelî mezhebine mensup iken Hanefî olmuş, daha sonra Şafîî mezhebine geçmişti. Ebû'l-Berekât b. Zeyd et-Tekritî onun hakkında şu mısraları söylemişti:

«el-Vecîh'e benden mektup ulaştırın,
Mektuplar eline ulaşmasa dahi,
Hanbel'den sonra Nu'man'a bağlandın,
Onu da terkettin çıkarın olmayınca.
Dindarlığından Şafîî'nin mezhebine girmedin,
Ama hoşuna gideni seçip durursun
Şu dediğimi anlamaya çalış,
Çok yakın bir zamanda Mâlik'e bağlanırsın.»

HİCRET'İN ALTI YÜZ ON ÜÇÜNCÜ (M. 1216 - 1217) YILI OLAYLARI

Halep Emîri el-Melikü'z-Zâhir'in Vefatı

el-Melikü'z-Zâhir Gâzî İbn Salâhaddin b. Eyyûb bu yılın cemâzi-yelâhir (1216 eylül - ekim) ayında ishalden vefat etti. Şam bölgesinden Halep, Menbic ve diğer bazı şehirlerin emîri idi. Yönetiminde sert otoriteye sahip olup, emrindeki şehirlerin bütün işlerini en mükemmel şekilde eline almış ve her şeyini kendisi yürütüyordu. O normal yollar-
dan ve alışılmış şekilden değil de her türlü yola baş vurarak çokça mal-
lar ve paralar yağmıştı. İşlenen bir suça karşı uyguladığı ceza en şid-
detlisinden olup hiç de affetmesini bilmiyordu; buna rağmen çevre şe-
hirlerden ve ileri gelen yönetici ailelerden bir çok kimse yanına gelir,
ayrıca şairler, din âlimleri ve benzeri kimseler de ona gelirler, onlara
izzet ve ikramda bulunur, her türlü mükâfaatı takdim ederdi.

el-Melikü'z-Zâhir hastalığı bir hayli artınca o sıralarda daha üç ya-
şında olan Muhammed adındaki oğlunu veliaht tayin edip ona el-Meli-
kü'l-Azîz Gıyâsüddîn lakabını verdi. Daha büyük yaşta bir oğlu olması-
na rağmen bu büyük oğlunu veliahtlığa tayin etmemiş, küçüğünü ter-
cih etmişti; çünkü bu küçük oğlunun annesi Mısır ve Dımaşk hâkimi
olan amcası el-Melikü'l-Âdil Ebû Bekr b. Eyyûb'un kızı idi. Amcası-
nın kızından doğma olan bu oğlunun başa geçmesi hâlinde amcası el-
Melikü'l-Âdil ona saldırmayacak ve bu torunun ülkesine el uzatmaya-
caktı.

Anlatıldığına göre, el-Melikü'z-zâhir vefatından evvel amcası el-
Melikü'l-Âdil'e Mısır'a bir elçi göndererek veliaht tayin etmiş olduğu
bu küçük oğluna saldırmayacağına dair yemin etmesini istemişti. Onun
bu teklifini duyan amcası ve kayınpederi el-Melikü'l-Âdil şöyle demişti:
«Subhanallah, subhanallah! Böyle bir yemine ne gerek var? el-Melikü'z-
zâhir benim evlâtlarımdan biri gibidir.» Ancak el-Melikü'z-Zâhir'in elçi-

si el-Âdil'e ısrar edip bu isteğine uymasını rica etmiş ve mutlaka bu yemini etmesini arzulamıştı. Bunun üzerine el-Melikü'l-Âdil: «Otlakta kaç tane koç otluyor ve kasap dükkânlarında ne kadar kuzular var?» demiş sonra bu konuda gerekli yemini yapmıştı.

Anlatıldığına göre, el-Âdil'e giden bu elçi daha yolda iken el-Melikü'z-Zâhir vefat etmiş ve veliaht edildiği bu oğlunun mürebbiliğine de Rum asıllı Tuğrul adında birisini tayin etmiş ve onu "Şihâbüddin" lakabıyla lakablandırarak oğluna Atabeg yapmıştı. Rum asıllı olan Tuğrul son derece sâlih bir kul olup çokça sadaka veren ve iyiliklerde bulunan birisi idi.

el-Melikü'z-Zâhir'in vefatı üzerine veliahtın atabegi olan Tuğrul Şihâbüddin halka karşı son derece iyi davranıp adaletle hükmetmeğe başlamış ve daha evvel yürürlükte olan bir çok uygulamayı kaldırıp sahiplerinden haksızca alınmış mülk ve araziye de iade etmişti. Ayrıca kendisine teslim edilen bu küçük yaştaki veliahdın yetiştirme ve terbiyesini de en mükemmel şekilde deruhte ederek yönetimi altındaki ülkeyi korumuş ve adaletle halkı yönetmeye başlamıştı. Hattâ bu güzel yönetimi ile el-Melikü'z-Zâhir'in bir türlü ele geçiremediği Telbâşir'i hâkimiyeti altına almıştı. el-Melikü'z-Zâhir bir türlü Telbâşir'i ele geçirememiş, ileride Allah izin verirse kaydedeceğimiz gibi, Anadolu Selçuklu Hükümdarı Keykâvus burayı hâkimiyeti altına almıştı. Fakat el-Melikü'z-Zâhir'in vefatından sonra Şehâbüddin burayı almış bulunuyordu. Bu daha sonraları Müslüman olmuş yabancı bir adamın bu kadar mükemmel ve âdil bir yönetim kurması, Müslüman emir ve hükümdarları ve onların hükümdar evlâtlarını utandırmıyor mu? Bu yabancı adam halka karşı ne kadar güzel davranmış, her türlü iyilik ve ihsanda bulunarak âdil bir yönetim sürdürmüş, halkın mallarına karşı kesinlikle haksızca davranmayıp, kimsenin malına el uzatmamış, bilâkiş halka çokça iyiliklerde bulunmuştu. Bu günlerde ondan daha iyi ülkesini yöneten ve âdil davranan iyi bir hayat süren bir Müslüman hükümdar tanımıyorum. Allah onun bu mülkünü devam ettirsin ve onu her türlü afet ve belâdan korusun. Gerçekten onun yönetimi ve davranışları hakkında çok güzel şeyler işitmiş bulunuyorum.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın muharrem (1216 nisan - mayıs) ayında Basra'da çok dolu yağdı. Çok olmasının yanısıra yağın dolular bir hayli iri idi. Anlatıldığına göre, her bir dolu tanesi iri bir portakal büyüklüğünde idi. Hattâ

insanın burada kaydetmekten utanç duyacağı kadar iri cisimlere benzetildiği ifade edilmektedir. Bu dolular bir hayli fazla yağmış ve hurma ağaçlarının başlarını kırarak kadar etkili olmuştu.

Aynı şekilde bu yılın muharrem ayında Halife en-Nâsır Lidinillâh oğlu el-Muazzam Ali'nin iki çocuğu olan el-Müeyyed ve el-Muvaffak'ı Tüster'e gönderdi. Halife bu iki torununa refakat etmek üzere vezirliğe vekillik etmekte olan Müeyyedüddûn ve İzzeddîn eş-Şarâbî'yi göndermişti. Halife en-Nâsır Lidinillâh'ın bu iki torunu refakatindekilerle beraber Tüster'de bir müddet ikamet ettikten sonra onlardan el-Muvaffak vezir ve eş-Şarâbî ile birlikte rabiyülâhîr'in (temmuz - ağustos) sonlarına doğru Bağdâd'a geri dönmüşlerdi.

Bu yılın safer (mayıs - haziran) ayında Bağdâd'da son derece şiddetli bir rüzgâr esmeğe başlamış ve rüzgârla birlikte bir hayli toz duman birbirine karıştığı gibi büyük bir karanlık meydana gelmiş ve bu rüzgâr şehre büyük miktarda kum sürüklemişti. Ayrıca bir hayli ağaç kökünden sökülümüş, halk büyük bir endişeye kapılarak Cenabı Allah'a yalvarmağa başlamıştı. Bu rüzgâr yatsı namazından sonra gecenin ilk üçte ikisinin sonuna kadar sürmüş ve nihayet dinmişti.

Bu yılda nahiv ilminde ve edebiyatta imam derecesinde olup aynı zamanda hadis usulünde âlî isnâd seviyesinde olan et-Tâc Zeyd b. el-Hasan b. Zeyd el-Kindî vefat etmişti. "Ebû el-Yumn" diye meşhur olan Zeyd b. el-Hasan Bağdâd'da doğup büyümüş, sonra oradan Şam bölgesine giderek Dımaşk'ta ikâmet etmişti. Nahiv ve edebiyat bilgisinin yanı sıra çeşitli ilimlere vakıf bir kimse idi. Allah rahmet eylesin.

HİCRET'İN ALTI YÜZ ON DÖRDÜNCÜ (M. 1217 - 1218) YILI OLAYLARI

Hârezmşâh'ın el-Cibâl Bölgesini Ele Geçirmesi

Bu yılda Hârezmşâh Alâeddin Muhammed b. Tekiş, el-Cibâl bölgesine yürüyerek burayı ele geçirdi.

Hârezmşâh'ın bu bölge üzerine yürümesinin bir çok sebepleri vardı. Bunlardan birincisi; Hârezmşâh Alâeddin Mâverâunnehir bölgesini tamamen hâkimiyeti altına alıp Karahıtaylılar'a karşı zafer elde edince güçlenmiş, şânı yücelmiş, yakın, uzak çevresinde bulunan herkes ona itaatini arz etmişti. İkinci bir sebep ise; Bağdâd'da adının hutbede okunmasını ve halife tarafından kendisine "Sultan" lakabının verilmesini arzu ediyordu; halbuki halifenin tavrı onun bu arzusunun tam zıttına olup hiç de hüsnü kabul görmüş değildi. Şayet Bağdad üzerine yürüyecek olursa kendisinin ülkeden ayrılması üzerine yerine bir başkasının devlete el koymasından korkuyordu; çünkü ordusu içinde kendisinin böyle ayrılması hâlinde bu makama sahip çıkacak yüzlerce kişi vardı. Diğer bir sebep de şu idi: Oğlmuş, el-Cibâl bölgesini ele geçirince bölgenin bütün şehirlerinde Hârezmşâh adına hutbe okutmuştu. Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Bâtıniler Oğlmuş'ı öldürünce Hârezmşâh bu bölgenin itaatinden çıkmasını istemediği için hemen askerleriyle birlikte sür'atli bir şekilde el-Cibâl üzerine yürümüş ve önce Rey'e giderek burayı ele geçirmişti.

Fars Atabeg'i Sa'd b. Dekle Oğlmuş'ın öldürüldüğünü haber alınca sahip olduğu bölgenin yöneticisiz kaldığını ve burayı koruyacak kimsenin bulunmadığını görünce el-Cibâl bölgesi üzerine doğru yürüdü. İsfahân'ı ele geçiren Atabeg Sa'd burayı itaati altına almış, halk da ona itaat etmişti. İsfahan'dan sonra Rey üzerine yürümek istemiş, Hârezmşâh'ın buraya geldiğinden haberi olmaksızın harekete geçip Rey'e doğru yola koyulmuştu. Yolda Hârezmşâh'ın öncü birlikleriyle karşılaşan Atabeg Sa'd bunları kendisini bölgeye sokmak istemeyen ve bunun için bir araya toplanmış bulunan bölge halkından oluşmuş bir ordu zannedip onlarla çarpışmalara girişmiş ve gayet ciddi bir şekilde savaşa tutuşmuştu.

Onları tam mağlûp edeceği bir sırada birden uzaktan Hârezmşâh'ın çet-ri görünmüş, ne olduğunu ve bunların kim olduğunu sorunca Hârezmşâh olduğu kendisine bildirilmişti. Bu gelenin Hârezmşâh ve askerleri olduğunu anlayan Fars Atabeg'i Sa'd hemen teslim olmuş ve askerleri de mağlûp olup geriye çekilmeğe başlayınca kendisi esir düşmüş, yakalanıp Hârezmşâh'ın huzuruna götürülmüştü. Hârezmşâh ona izzet ve ikramda bulunduktan sonra kendisine karşı iyilikle muamelede buluna-cağını vaat edip canına kıymayacağına dair ona garanti vermişti. Ancak buna karşılık da Hârezmşâh Atabeg Sa'd'ın kendisine itaat edeceğine dair ondan yemin almıştı. Nihayet bu bölge şehirlerinin bir kısmını Hârezmşâh'a teslim edip, diğer bir kısmını da elinde bırakacağı hususunda anlaşmaya varınca onu serbest bırakmış, anlaşma gereği olarak Hârezmşâh'a bırakılan Fârs bölgesi şehirlerini teslim almak üzere yanına bir miktar asker katıp göndermişti. Ancak Atabeg Sa'd ülkesine geri döndüğünde büyük oğlunun Fârs bölgesini tamamen hâkimiyeti altına aldığını ve babasına her hangi bir şeyi teslim etmeğe yanaşmadığını görmüştü.

Nihayet Atabeg Sa'd Fârs bölgesini ele geçirmiş ve ileride kaydedeceğimiz gibi buralarda hutbeyi Hârezmşâh adına okutmağa başlamıştı. Diğer taraftan Hârezmşâh da Sâve'ye yürüyerek burayı ele geçirmiş ve ordularının Arızı ve aynı zamanda akrabası olan İmâdü'l-Mülk'e iktâ' etmişti. Sonra buradan ayrılan Hârezmşâh Kazvîn, Zencân ve Ebher üzerine yürüyüp bütün buraları her hangi bir mukavemetle veya savunma ile karşılaşmaksızın ele geçirdi. Arkasından Hemedân'a yürüyen Hârezmşâh burayı da ele geçirmiş bulunuyordu. Hârezmşâh hâkimiyeti altına aldığı bütün bu bölge şehirlerini tek tek adamlarına iktâ etmişti. Bunların yanısıra İsfahân, Kumm ve Kâşân'ı da ele geçirip bölgedeki bütün şehirlere dehşet verici bir korku saldı. Bu arada da Hârezmşâh ile Âzerbaycân ve Arrân emîri Özbek b. Pehlivân arasında anlaşma akdedilip, Özbek bu anlaşma gereği kendi hâkimiyeti altında bulunan şehirlerde hutbeyi Hârezmşâh adına okutacak ve tamamen onun hâkimiyetine girmiş olacaktı.

Bu başarılarından sonra Hârezmşâh Bağdâd üzerine yürümeğe azmetti. Önce ileri gelen emirlerinden birisini on beş bin süvari ile birlikte önden gönderip ona Hulvân'ı iktâ olarak vermişti. Bu emir yanındakilerle birlikte Hulvân'a doğru yürümüş, arkasından Hârezmşâh bir emir daha yola çıkarmıştı. Ancak Hemedân'dan ayrıldıktan iki veya üç gün sonra şiddetli bir kar fırtınasına kapılmıştı. Benzeri görülmemiş, işitilmemiş bir kar yağmış bulunuyordu. Bu kar fırtınasının etkisiyle atları ölmüş, askerlerden de çok kimse hayatını kaybetmişti. Hârezm-

şâh'ın yollarda bu şekilde perişan olan bu askerlerinin durumunu gören Benû Tercem Türkleri ile Benû Hakkâr Kürtleri üzerlerine hücum ederek onları perişan etmiş, çok az kimse kaçıp Hârezmşâh'ın yanına geri dönebilmişti. Hârezmşâh bu yolun uğursuzluğuna inanarak Moğolların saldırısından korktuğu için tekrar Horasân'a dönmeyi kararlaştırmıştı. O arzu ettiği kavuşabileceğini zannetmiş, kısa bir müddette de istediğini ele geçirebileceğini düşünmüştü; fakat onun bu zannı düşüncesi suya düşmüş, işin farkına varıp bu işin bir hayli uzun süreceğini düşünerek geriye dönmeyi kararlaştırmıştı. Hemedân'da annesinin akrabalarından olan "Taysi" adında birisini emir tayin etmiş, bütün bu bölge şehirlerini de oğlu Rükneddin'e bırakmış, yanına da devletin işlerini yürütmek üzere müteveli olarak İmâdülmülk es-Sâvi'yi görevlendirmişti. Gerçekten İmâdülmülk Hârezmşâh katında büyük değere sahip bir emir idi. Buna rağmen Hârezmşâh hâlâ Irak üzerine yürümeyi gönlünden geçirip durmakta idi.

Hârezmşâh Horasân'a geri dönüp 615 yılı muharrem (1218 mart - nisan) ayında Merv'e ulaştı, oradan da Mâverâünnehir üzerine hareket etti. Mâverâünnehir'de Nisâbûr'a gelip cuma günü camide minberin yanında oturmuş ve hatibe hutbeyi halife en-Nâsır Lidinillah adına okumasını emretmişti. Hârezmşâh Halifenin öldüğünü söyleyip hutbede onun adının geçmesini engellemişti. Onun Nisâbûr'daki bu emri 614 yılı zilkade (1218 ocak - şubat) ayında vuku bulmuştu. Nisâbûr'dan Merv'e gelen Hârezmşâh burada da hutbenin en-Nâsır Lidinillâh adına okutulmasını engellemiş, aynı şekilde Belh, Buhâra ve Serahs'ta da buna benzer bir uygulamaya geçmişti. Ancak Hârezm, Semerkant ve Herât'ta hutbenin en-Nâsır Lidinillâh adına okutulmasına devam edilmişti. Herhangi bir özel emir olmadıkça istedikleri zaman hutbeyi halife adına okumuş, istediklerinde de bundan vaz geçmişlerdi. İşte bu durum ileride kaydedeceğimiz olayların gelişmesine kadar bu hali ile devam edip gitmişti.

Abbâsoğulları gibi son derece necib ve şerefli bir aileye kasteden ve onlara karşı kötü bir niyet besleyen herkesin başına mutlaka ve kaçınılmaz olarak bir felâketin geldiğini görmek mümkündür. Aynı şekilde Hârezmşâh da bu kötü niyetinden dolayı, ileride belirteceğimiz gibi, tarih boyunca hiç kimsenin başına gelmemiş bir felâket ile karşı karşıya kalmıştı.

Atabeg Sa'd ile Oğulları Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklar

el-Cibâl bölgesi hâkimi Hemedân, Isfahân ve bunlar arasındaki şehirlerin sahibi olan Oğlu öldürülünce Fârs bölgesi Atabeg'i olan Sa'd b.

Dekle ordularını alıp İsfahân üzerine gelerek burayı hâkimiyeti altına alınca halk da ona itaat etmişti. Bunun üzerine bütün el-Cibâl bölgesini ele geçirmeğe tamah eden Atabeg Sa'd İsfahan'dan Rey üzerine yürüdü. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Rey yakınlarına ulaştığında Hârezmşâh'ın öncü askerleri ile karşılaşmış ve hemen bunlarla savaşa girmeyi kararlaştırarak çarpışmalara girişmiş ve neredeyse Hârezmşâh'ın bu öncü askerlerini mağlûp edecek bir noktaya ulaşmıştı; fakat tam o sırada Hârezmşâh'ın askerleri gözükmüş, kendisi de Hârezmşâh'ın çetresini uzaktan görünce artık gücünü kaybetmiş; askerleri de zayıf düşmüş ve hemen gerisin geriye kaçmaya başlamışlardı. Atabeg Sa'd Hârezmşâh'ın eline esir düşmüş, onu alıp Hârezmşâh'ın huzuruna götürdüklerinde ona izzet ve ikramda bulunup gönlünü hoş tutmuş, iyilikle muamele edeceğini söyleyip onunla sohbete dalmıştı. İsfahân'a kadar birlikte giden Hârezmşâh ve Fars Atabegi Sa'd aralarında varmış oldukları anlaşma gereği olarak İsfahân'dan itibaren başlayan kendi bölgesine emirlerinin ileri gelenlerinden birisi ile birlikte göndermişti. Varmış oldukları anlaşma gereği olarak Fars bölgesinin bazı şehirlerini Hârezmşâh'a teslim edecek, diğer kısımlar ise Atabeg Sa'd'ın elinde kalacak ve bütün bölgede hutbe Hârezmşâh adına okutulacaktı.

Atabeg Sa'd ülkesinden ayrılıp el-Cibâl bölgesine hareket ettiğinde kendisine vekâlet etmek üzere oğlunu bırakmıştı; fakat babasının esir düştüğünü öğrenen bu oğul, hemen hutbeyi babasının adına okutmaktan alıkoyup kendi adına hutbe okutmaya başlamıştı. Babası bu seferinden yanında bulunan Hârezmşâh askerleri ile birlikte geriye dönünce oğlu hâkimiyetine geçirmiş olduğu Fars bölgesini babasına tekrar teslim etmeye yanaşmamış, askerler toplayıp babasına ve yanındakilere karşı savaşmaya niyet etmişti. Ancak her iki ordu karşı karşıya geldiklerinde Fars askerleri hükümdarları Atabeg Sa'd'ı görünce oğlunu en yakın adamlarıyla başbaşa bırakıp hükümdarlarının yanına geçivermişlerdi; ancak buna rağmen oğul babası üzerine saldırıya geçmiş, baba ise kendisini tanımadığını zannederek savaşa tutuşmadan evvel ona bizzat seslenip: «Ben falanıml!» demişti. Oğlu ise: «Evet biliyorum, ben de zaten senin üzerine gelmeyi kastetmiştim.» diye karşılık vermişti. Ancak baba oğlu üzerine hamle edince o da hemen gerisin geriye kaçmağa başlamıştı.

Atabeg Sa'd kendi memleketine tekrar hâkim olup buraya girmiş ve oğlunu da esir alıp hapse attırmıştı. Onun bu güne kadar hâlâ hapistede bulunduğu ifade edilir; fakat ben şahsen bu yılda, yani 620 yılında babasının oğluna karşı olan tavrını yumuşatarak hapsini hafifletmiş ve hapisteki imkânlarını biraz daha güzelleştirdiğini işittim.

Hârezmşâh Horasân'a geri dönünce Fars Atabeg'i Sa'd yanında bulunan Hârezmşâh emirine kastedip onu öldürmüş ve Hârezmşâh'ın ita-
atından çıkmıştı. Hârezmşâh ise başına gelen büyük felâket ile uğraşıp
durduğundan tekrar Fars bölgesindeki bu gaileyi ve ona benzer prob-
lemlerini halletme imkânı bulamamıştı. Ne var ki 620 yılı olayları ara-
sında kaydettiğimiz gibi, oğlu Gıyâseddin bu intikâmını almıştı; çünkü
Atabeg Sa'd Hârezmşâh'ın kendisine karşı yapmış olduğu iyiliklere nan-
körlük etmiş, bundan dolayı da şiddetli bir cezaya çarptırılmıştı.

Dimyât Şehrinin Durumu ve Tekrar Müslümanların Eline Geçmesi

Bu olay bir ay eksigi ile tam dört yıl sürmüştü. Dimyât ile ilgili olayları burada kaydetmemizin sebebi hadisenin bu yılda başlamasın-
dan dolayıdır. Bu olaylar dört yıla yakın bir müddet sürmesine rağmen
biz hepsini araya herhangi bir kesiklik girmesin diye arka arkaya sıra-
ladık. Şöyle ki:

Bu yılda deniz yoluyla Roma'dan ve gerek batı ve gerekse kuzeyde-
ki diğer Franklar'dan büyük yardımlar geldi; çünkü buranın mütevellisi
Franklar katında büyük bir mevkiye sahipti. Ondan her hangi bir mu-
halefet görmemişlerdi ve hoşlarına gidecek ve arzu ettikleri bir şekilde
onların itaatine girmiş bulunuyordu. Nihayet yanında bulunan Frank
askerlerinden bir öncü kuvvet oluşturarak harekete geçmiş ve diğer
Frank hükümdarlarına da emirler gönderip ya bizzat kendilerinin as-
kerleri başına geçerek gelmelerini veya bir ordu göndermelerini iste-
mişti. Verdiği emri aynen uygulanmış ve Suriye sahillerinden Akka ci-
varında bir araya toplanmışlardı.

Mısır Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Âdil Ebû Bekr b. Eyyûb Mı-
sır'dan hareket ederek Şam bölgesine doğru yola koyulmuş ve Remle'-
ye ulaşmıştı. Remle'den Lüdd'e varmış, bu arada da Franklar el-Meli-
kü'l-Âdil ile çarpışmak üzere Akka'dan hareket etmişlerdi. el-Melikü'l-
Âdil de Franklar'a doğru yola koyulmuş ve Akka'nın üst taraflarındaki
bölgeleri hâkimiyeti altına alıp Franklar'ın buraya gelmesinden evvel
bölgeye varmak üzere Nablus'a ulaşmış ve Franklardan önce bölgeye
varmağa çalışmıştı; fakat Franklar ondan evvel buraya gelerek Ürdün
bölgesinden Beysân'a karargâh kurmuşlardı. Franklar şaban (1217 Ka-
sım) ayında el-Âdil ile savaşmak üzere ilerlediler; zira onların zannına
göre askerleri muhtelif bölgelere dağıldığı için el-Âdil'in yanında çok
az miktarda asker bulunuyordu.

el-Melikü'l-Âdil Franklar'ın ona doğru geldiklerini görünce yanında bulunan bu kuvvetlerle düşman ile savaşa tutuşmayı pek uygun görmedi; zira böyle bir çatışma neticesinde mağlûp olması muhtemel görünüyordu. Kendisi son derece tedbirli bir emir olduğu için hemen Beysân'dan ayrılıp Dimaşk taraflarına gelerek burada konaklamış ve etraftan askerlerin toplanıp gelmesi için bütün civar şehirlere haberler ulaştırmıştı. Nihayet el-Melikü'l-Âdil Mercu's-Suffâr'a gelip burada karar-gâhını kurmuş bulunuyordu.

Beysân ve çevresindeki diğer şehir halkları el-Melikü'l-Âdil'in memleketlerine doğru yaklaştığını görünce tam bir şekilde huzura kavuşup mutmain olarak Franklar'ın buralara yaklaşmayacağını zannederek memleketlerini terketmediler. Ancak Frankların birden buraya varmaları, halkı gâfil avlamış ve Müslümanlar'dan çok azı müstesna kurtulan olmamıştı. Franklar Beysân'da buldukları her şeyi ele geçirdikleri gibi bir araya toplanmış zahîre ambarlarına el koymuş ve hepsini şehirde bulunan diğer her şeyle birlikte ele geçirip Beysân'dan Banyâs'a kadar olan sahil şeridini tümüyle yağmamışlardı. Ayrıca civardaki bütün köylere da askerî kuvvetler göndererek Hisfin, Nova ve çevresindeki şehirleri de tamamen yağmaladılar. Franklar Banyâs'ta üç gün müddetle kaldıktan sonra ellerine geçirdikleri sayılmayacak kadar çok ganimet ve esirleri alıp Akka'ya geri döndüler. Aldıkları bu esirlerin dışında çok kimseyi öldürmüş, şehirlerini yakıp yıkmış, bir hayli insanın hayatına kıymışlardı. Akka'ya geri dönen Franklar bir müddet burada ikamet edip dinlenmişlerdi.

Bir müddet sonra Franklar tekrar harekete geçip Sûr üzerine yürüdüler, oradan el-Beledü's-Şefik'a doğru yola koyulup Banyâs ile el-Beled's-şefik arasındaki iki fersahlık mesafede konaklayarak Sayda ve eş-Şefik şehirlerini yağmaladıktan sonra tekrar Akka'ya geri döndüler. Franklar'ın girmiş olduğu bu yağma ve talanlar ramazanın ikinci yarısından bayrama kadar sürmüştü. Bu şehirlerden ancak sür'atle hareket edebilen Müslümanlar kurtulmuştu.

Bana ulaşan haberler arasında şu olayı kaydetmek isterim: Mercu's-suffâr'a gelen el-Melikü'l-Âdil yolda sırtında bir şeyler yüklenmiş; bazan istirahat eden, bazan da acele acele yürüyen yaşlı bir adama tesadüf eder. el-Melikü'l-Âdil tek başına adamlarından ayrılıp bu yaşlı zatın yanına gider ve ona: «Ey yaşlı, acele edip durma. Kendi canına acı!» der Yaşlı zat başını kaldırdığında el-Melikü'l-Âdil'i tanır ve ona şöyle der: «Ey Müslümanların sultanı! Sen kendin acele etme. Biz seni memleketimize doğru gelirken gördüğümüz için yerimizden ayrılmadık. Sen ise bizi düşmanla başbaşa bırakıp terk edip gittin. Biz acele etmezsek kim acele edecek?»

el-Melikü'l-Âdil'in yapmış olduğu tek şey, tedbirde son derece aşırı hareket edip yanındaki kuvvetlerle mağlûp olma ihtimalini düşünerek düşmanla çatışmaya girmemiş ve askerlerini sözümona tehlikeye sokmamış olmasıydı. Mercu's-Suffâr'a gelip konaklayan el-Melikü'l-Âdil Dimaşk emiri bulunan oğlu el-Meliku'l-Muazzam İsâ'yı bir miktar askerle Nablus üzerine göndererek Frankların Kudüs'e saldırmalarını engellemeye çalışmıştı.

Frankların Tûr Kalesi'ni Muhasaraları ve Bu Kalenin Yıkıtılması

Akka yakınlarına gelip konaklayan Franklar burada tam bir hazırlığa girerek muhasara aletleri ile mancınıklar ve diğer savaş araç gereçlerini alıp Tûr Kalesi'ne doğru harekete geçtiler. Tûr Kalesi yakın bir zamanda el-Melikü'l-Âdil tarafından Akka yakınlarındaki bir dağın tepesine kondurulmuş, son derece müstahkem ve sarp bir kale idi. Franklar Tûr Kalesi'ne doğru yaklaşarak surlarına hamleler yapmış ve çevresindeki dağlara tırmanarak kalenin surlarına dayanmış neredeyse burayı ele geçirmiş olacaktı.

Anlatıldığına göre, Müslümanlar'dan birisinin Frank hükümdarlarının ve kumandanlarının birisine saldırarak öldürmesi üzerine kaleyi terk ederek geri dönüp Akka'ya gitmişlerdi. Franklar Tûr Kalesi'ni on yedi gün müddetle muhasara etmişlerdi.

Tûr Kalesi çevresinden ayrılan Franklar kalenin yakın bir yerinde bir müddet ikâmet ettikten sonra, ileride kaydedeceğimiz gibi, deniz yoluyla Mısır üzerine hareket ettiler. Bu arada el-Melikü'l-muazzam Tûr Kalesi'ne gelip surlarını tamamen yıktırarak yerle bir etmişti; çünkü kale Akka'ya son derece yakın olduğu için buranın korunması bir hayli güç idi.

Frankların Dimyât'ı Muhasaraları ve Ele Geçirmeleri

Franklar Tûr Kalesi'ni muhasaradan dönüp, 615 (1218 - 1219) yılı girene kadar Akka'da ikâmet etmişlerdi. Sonra deniz yoluyla hareket eden Franklar safer ayında Dimyât'a varıp gemilerini el-Cîze sahillerinde demirlediler. Demir attıkları yer ile Dimyât arasında Nil nehri vardı. Çünkü Nil nehrinin bir kısmı Dimyât yakınlarında Akdeniz'e dökü-

lür. Dimyât yakınlarında Nil nehrinde büyük son derece müstâhkem bir kale burcu inşa ettirilip buradan çekilen uzun zincirler ile kalın demirler nehirden Dimyât surlarına kadar uzatılmıştı ve denizden gelecek bütün gemilerin nehir yoluyla Mısır'a ulaşmalarına engel oluyordu. Eğer bu söz konusu ettiğimiz kale burcu ile bu burçtan Dimyât surlarına uzatılan zincirler ve demirler olmasaydı düşman gemileri rahatlıkla nehre dalar, Mısır'ın bir ucundan öbür ucuna kadar gayet kolay bir şekilde ilerleyebilirlerdi.

Düşman askerleri el-Cize'de karaya çıkıp orada karargâhını kurmuş, Dimyât ile aralarında Nil nehrinin bulunmasından dolayı burada kendileri de karargâhlarını müstahkem hâle getirmek için çevrelerine bir sur çekmiş ve surun etrafında da üzerlerine gelebilecek kimseleri engellemek için hendekler kazmışlardı. Bu hazırlıklarını bitiren Franklar Dimyât'taki Müslümanlar'la savaşa başlamış; bir çok savaş aletleri, mancınıklar hazırlıyarak ve yürüten kuleler inşa ederek yukarıda söz konusu ettiğimiz burca yaklaşmak üzere gemilerle bu yürüten kuleleri çekmeğe başlamış ve burçtakilerle savaşa tutuşarak burayı ele geçirmek istemişlerdi.

Ancak bu kale burcu askerlerle donatılmıştı. Diğer taraftan Mısır hâkimi el-Melikü'l-Âdil'in oğlu el-Melikü'l-Kâmil Dimyât yakınlarında bulunan ve "el-Âdiliyye" diye bilinen yere gelip karargâhını kurmuş, el-Âdiliyye'den Dimyât'a kadar uzanan yol üzerinde askerlerini savaş düzenine sokmuştu. Böylece düşman askerlerinin Dimyât'a girmelerini engellemeğe çalışıyordu.

Franklar bu söz konusu burcu ele geçirmeğe bir hayli gayret etmiş, fakat hiç bir başarı elde edememişlerdi. Mancınıkları ve yapmış oldukları bütün savaş aletleri kırılmış, yerle bir edilmiş, fakat buna rağmen yine de o kale burcunun çevresini terk etmeyerek burada dört ay kadar müddetle beklemiş, yine de burcu ele geçirememişlerdi. En sonunda bu burcu ele geçiren Franklar buradan Dimyât surlarına uzatılmış bulunan zincirleri kırarak gemilerinin Akdeniz'den Nil nehrine girmelerine ve çevredeki sahillere hâkim olmayı sağlamağa çalışmışlardı. Ancak bu arada el-Melikü'l-Kâmil bu zincirlerin hemen yanında muazzam bir köprü inşa ettirdiği için yine Franklar nehre girememişlerdi. Nihayet bu köprüyü de uzun çarpışmalardan sonra ele geçirip yıkan Franklar, Nil'e tam girecekleri sırada el-Melikü'l-Kâmil en büyük gemilerden bir kaç tanesini ağızlarına kadar çeşitli şeylerle doldurup bunları suya batırınmış ve Nil'de Frank gemilerinin geçmesini engellemişti. Gerçekten bu batırılan gemiler Frankların geçmesine büyük bir engel teşkil etmişti.

Franklar Nil nehrinde yollarının bu şekilde kapandığını görünce, daha evvel nehrin bir kolunun aktığı ve zamanla kapanan "el-Ezruk"

adiyla bilinen bir körfeze doğru yanaşmağa başladılar. Kapanan bu körfezi açarak nehirde yollarını tıkayan bu batık gemileri oradan çıkarmak için bir hayli gayret sarfederek yollarını açmağa ve zamanla tıkanmış bulunan bu eski körfeze suyu akıtarak Akdeniz'e bağlantı kurmağa çalışmışlardı. "Bûra" denilen yere gemilerini sürerek el-Cîze sahillerine yanaştılar. Burası el-Melikü'l-Kâmil'in bulunduğu yerin karşı sahili olup, Franklar buradan el-Melikü'l-Kâmil ile çarpışmağa zemin hazırlıyorlardı; fakat bir türlü el-Melikü'l-Kâmil'e yanaşarak onunla savaşılabilmek imkânı bulamadılar, zira Dimyât şehri ve surları her iki ordu arasında bir set teşkil etmekte idi Ancak Bûra'ya yanaştıklarında buradan deniz yoluyla savaşabilme yolunu bulmuş, bir kaç kez müslüman ordularına saldırılar düzenlenmişler, ancak onları neticeye götüren bir zafer elde etmeleri mümkün olmamıştı.

Diğer taraftan Dimyât halkının normal yaşantısında her hangi bir değişiklik olmamıştı. Çünkü sürekli olarak gıda yardımı alıyor ve Franklar'ın saldırısını engelleyen Nil nehri düşman ile aralarında âdetâ bir sed teşkil ediyordu. Dimyât halkı Nil'in oluşturduğu bu engel ile her hangi bir zorlukla karşılaşmıyor, onlar normal hayatlarını sürerek şehir kapılarını açık tutuyor, Franklar'ın bu muhasaralarından dolayı aslâ bir zarara uğramıyorlardı.

Franklar'ın Dimyât'ı kuşattıkları bu sıralarda anlatıldığına göre 615 yılı cemâziyelâhir (1218 ağustos - eylül) ayında, Allah izin verirse ileride tafsîlâtla kaydedeceğimiz gibi, el-Melikü'l-Âdil vefat etti. Onun vefatıyla Müslümanlar manen sarsılmış bulunuyorlardı; çünkü o, bölgenin gerçek sultanı idi. Çocukları ise onları kendi eliyle hükümdarlar ilân etmesine rağmen asıl hükümdar kendisi olup her şey neticede ona havale edilir ve onun emrine uyulurdu. Anlatıldığına göre el-Melikü'l-Âdil Frankların Dimyât'ı muhasara ettikleri bu günlerde vefat etmişti.

el-Melikü'l-Âdil'in vefat etmesi üzerine Mısır'da "İbn el-Maştûb" diye bilinen ve o günlerde Mısır'ın en ileri gelen emirlerinden birisi olan Hakkâriyye Kürtlerinden "İmâdüddin Ahmed b. Ali" adında bir emir hüküm sürmekte idi. Gerçekten bu adam Mısır'ın en gözde emirlerinden olup etrafında özellikle Kürtlerin birleştiği ve kalabalık kitlelerin olduğu birisi durumuna gelmişti. İmâdeddin Ahmed b. Ali'ye bir çok emir ve asker bağlanmış, itatlerini arz etmişlerdi. İşte adı geçen bu emir diğer emirlerle anlaşarak Mısır yönetiminin ellerine geçmesi ve bütün işleri kendilerinin yürütmesini sağlamak maksadıyla el-Melikü'l-Kâmil'i görevinden uzaklaştırıp yerine kardeşi el-Melikü'l-Fâiz b. el-Âdil'i hükümdarlık makamına getirmeğe çalışmışlardı. Bu durumu öğrenen el-Melikü'l-Kâmil derhal o gece bulunduğu yeri terk ederek sür'atle

“Eşmüntannâh” adında bir köye gidip yerleşmiş ve orada karargâhını kurmuştu. El-Melikü'l-Kâmil'in geceleyin kaçıp gittiğini sabahleyin öğrenen askerler darmadağın olmuş, herkes kendi başının çaresine bakmağa çalışıp kimse kardeşini bile tanımaz hâlde içinde bulundukları karargâh çadırlarından elde edebildiklerini kaçırmaya çalışarak her türlü zahire, mal, para ve silâhları almışlar, alıp taşıyamadıkları ve geride bıraktıkları zahire, yiyecek maddesi, silâh, binek ve çadırları ve bunlara benzer şeyleri yerinde terk ederek el-Melikü'l-Kâmil'in yanına çekip gitmişlerdi.

Franklar ise ertesi gün sabayleyin kalktıklarında her zamanki gibi nehrin karşı sahilinde Müslümanlar'ın karargâhında hiç kimseyi bulamamışlardı. Olup bitenlerin ne olduğunu anlamak üzere beklemeğe koyulmuş ve nihayet gerçek durumu öğrenmişlerdi. Bunun üzerine Müslümanlar'ın karargâhlarını terk ettiklerini gören Franklar Nil nehri'nin karşı sahiline geçerek Dimyât'a ulaşmış, onlara karşı koyacak hiç bir silânı kuvvet ve engelle karşılaşmaksızın 615 yılı 20 Zilkade (7 Şubat 1219) gününde Dimyât yakınlarındaki Müslümanlar'ın karargâhına girerek sayılmayacak kadar çok miktarda ganimet ele geçirmişlerdi.

el-Melikü'l-Kâmil artık bu durumda askerlerine güvenemez bir noktaya gelmiş ve Mısır'ı terk etmeğe niyet etmişti; çünkü Franklar her hangi bir zorluk ve yorgunlukla karşılaşmaksızın gayet kolay bir şekilde bir çok şeyi ele geçirmişlerdi. Fakat Allah'ın bir lûtfu olarak Müslümanlar'ın içine düştüğü bu zor ve umutsuz durumdan hemen iki gün sonra kardeşi el-Melikü'l-Muazzam İsâ b. el-Melikü'l-Âdil Mısır'a el-Melikü'l-Kâmil'in yanına varmıştı. Müslümanlar böyle sıkıntılı anlar geçiriyorlarken birden el-Melikü'l-Muazzam'ın Mısır'a varmasıyla tekrar manevî güçlerini elde etmiş, el-Melikü'l-Kâmil gelen kardeşi ve askerleriyle büyük bir güç kazanmış ve tekrar eski durumuna ve makamına ulaşmıştı. Böylece ikisi birlikte Mısır'a tahakküm etmek isteyen İbn el-Maştûb'u Mısır'dan çıkarıp Suriye'ye göndermişler, o da Suriye'de el-Melikü'l-Eşref ile irtibat kurarak askerleri arasına katılmıştı.

Franklar Dimyât arazilerine girince büyük ihtilâflar içerisinde olan Arap kabileleri Dimyât çevresindeki şehir ve kasabalara saldırarak buraları yağmalamaya başlamış, yolları kesmiş, yer yüzünde fesat ve fitne çıkararak her tarafı darmadağın etmişlerdi. Bu Arap kabilelerinin Müslümanlar'a getirdiği zararlar, Franklar'ın verdiği zarardan çok daha fazla idi. Özellikle Dimyât halkı orada kendilerini savunacak sultanın ve askerlerinin bulunmamasından dolayı çok zarar görmüşlerdi. Sultan ve askerleri Dimyât'ı gerek Frank ve gerekse diğerlerine karşı koruyup dururlarken âniden başlarına bu İbn el-Maştûb'un getirdiği felâket pat-

lamış, el-Melikü'l-Kâmil'in buradan ayrılmasıyla Dimyât'a asker gelmez olmuştu. İşte bütün bu felâketler İbn el-Maştûb'un yüzünden olmuştu. Fakat Cenab-ı Allah onun bu yaptığını yanına komamış, Allah izin verirse ileride kaydedeceğimiz gibi, ondan Müslümanların intikâmını almıştı.

Franklar Dimyât'ı hem karadan hem de denizden tam bir kuşatma altına alarak karargâh kurdukları yerlerde Müslümanlar'ın gelip onlara saldırmalarını engellemek için her zamanki âdetleri gibi çevrelerine hendekler kazmışlar ve Müslümanlarla çarpışmalara devam ederek özellikle Dimyât halkını bir hayli sıkıştırmışlardı. Şehirde bulunan halk yiyecek sıkıntısı çekmeye başlamış, ayrıca bir çok ihtiyaçları da tükendiğinden dolayı savaşmağa takatları kalmamıştı; çünkü Franklar bir hayli kalabalık oldukları için grup grup ve sıra ile Müslümanlar'a karşı savaşıyorlardı. Halbuki Dimyât'ta şehri müdafaa eden Müslümanlar bir hayli azdı. Buna rağmen benzeri az görülmüş mükemmel bir savunma yapan Müslümanlar mükemmel bir şekilde direnmesini bilmişlerdi. Ama buna rağmen şehit olanlar gittikçe artmağa başlamış, yaralananlar çoğalmış ve halk arasında hastalıklar yayılmaya başlamıştı. Franklar bu muhasaralarını 27 Şaban 616 (7 Kasım 1219) gününe kadar sürdürmüş, Dimyât'ı müdafaa eden Müslümanlar'ın bir hayli az olmalarından dolayı artık bu savunmayı sürdürmeleri gittikçe zorlaşmıştı. Diğer taraftan yiyecekleri de tükendiği için şehri yukarıda belirttiğimiz 27 şaban günü Franklara teslim etmek zorunda kalmışlardı. Şehir halkından bir kısmı ayrılıp gitmiş, diğerleri de artık savunmalarını sürdüremez olmuşlar, böylece birlik ve mukavemetleri zayıflayıp gitmişti.

Müslümanlar'ın Dimyât'ı Franklardan Geri Alması

Franklar Dimyât'ı ele geçirdikten sonra burada ikâmet edip askerî birliklerini şehrin civarındaki diğer şehir ve kasabalara saldırtarak buraları yağmalıyor, halkını kılıçtan geçiriyor ve halkı buralardan çıkarmaya çalışıyorlardı. Gerçekten bu civar şehirlerin halkından çok kimse memleketlerini terk etmek zorunda kalmıştı. Bundan ötürü Franklar buraları artık tam müstâhkem bir hâle getirmek için her tarafı imar ediyor ve bu imar konusunda bir hayli ileri gittiklerinden artık buralar tekrar kolay kolay sanki bir daha zappedilemez duruma gelmiş oluyordu.

El-Melikü'l-Kâmil'e gelince, o da çevre şehirlerin birinde ikâmet ederek buraları Franklar'ın hücumlarına karşı korumağa çalışıyordu.

Franklar'ın Dimyât'ı ele geçirdiklerini haber alan diğer Hristiyan Franklar buralara dünyanın dört bir tarafından akın etmeğe başlamış ve sanki Dimyât onların hicret yurdu haline gelmişti. Diğer taraftan Dımaşk emiri el-Melikü'l-muazzam tekrar Suriye'ye dönerek Kudüs'ü tahrip etmeğe başlamıştı; çünkü bütün Müslümanlar artık Franklar'ın bu İslâm diyarını tekrar ele geçirmesinden korkmağa başlamışlardı. İslâm diyarı doğudan ve batıdan büyük tehlikelerle karşı karşıya gelmiş ve bütün İslâm şehirleri tehdit altına girmiş bulunuyordu. Bir taraftan Franklar batıdan saldırırken, diğer taraftan ileride teferruatla aktaracağımız gibi, Moğollar doğu tarafından büyük bir saldırı ile Azerbaycân, Harrân ve Irak taraflarına kadar yavaşmış bulunuyorlardı. Dimyât'ta da Franklar hâkim olmuş ve nerede ise Dimyât'ın çevresindeki diğer Mısır şehirlerine de sâhip olacak noktalara ulaşmışlardı. Çevredeki şehirlerin bir hayli müstahkem surlarla kaplı olmalarına rağmen yine de Franklar'ın tehdidi ve saldırı tehlikeleri altında bulunuyordu. İşte bütün Mısır ve Suriye şehirleri her iki taraftan da düşmanların eline geçecek noktalara gelmiş, Müslümanlar bu tehlikelere karşı büyük korkulara kapılmışlar ve bu gün yarın bu büyük tehlikelerin, kapılarını çalacağını bekler duruma düşmüşlerdi.

Mısır halkı, düşmanın salmış olduğu bu korkunun etkisiyle şehirlerini terk edecek duruma gelmişler ve hicret etmek istemişlerdi. «**Fakat artık kurtuluş zamanı değildi.** (iş işten geçmişti).» (sâd, 38/3).

Gerçekten düşman onları dört bir taraftan kuşatmış bulunuyordu. Eğer el-Melikü'l-Kâmil Mısırlılar'a müsaade etmiş olsaydı şehirleri bomboş bir halde bırakıp terkedip gideceklerdi; fakat el-Melikü'l-Kâmil halkı memleketlerini terk etmekten alıkoyunca onlar da direnmeye devam ettiler.

İşte bu durumlar karşısında el-Melikü'l-Kâmil diğer iki kardeşi Dımaşk emiri el-Melikü'l-muazzam ile el-Cezire ve Armenia bölgesi ile çevre şehirlerinin emiri olan el-Melikü'l-Eşref Mûsâ'ya mektuplar göndererek onlardan yardım diliyor ve bizzat kendilerinin yardımına koşmalarını istiyordu. O bu mektuplarında şayet kardeşlerinin bizzat gelmeleri mümkün olmazsa mutlaka kendisine askerî kuvvetler gönderip yardım etmeğe davet ediyordu. Bunun üzerine Dımaşk emiri el-Melikü'l-muazzam kardeşi el-Eşref'in yanına Harrân'a gitmiş, o sıralarda Harrân halkının takınmış olduğu karşı tavırdan dolayı burdaki karışıklıkları gidermekle meşgûl görmüştü. Bu bölge halkı daha evvel el-Melikü'l-Eşref'e son derece itaat ettikleri hâlde bu gün için artık karşı gelmiş ve itaat etmez olmuşlardı. Allah nasip ederse gelecek yıl olayları arasında Musul emiri el-Melikü'l-Kâhir'in vefatından söz ederken bu bölgedeki karışıklıkları da ele alacağız. Dımaşk emiri el-Muazzam'ın Harrân'a

gelip kardeşini bu müşkül durum içinde görünce mazeretini kabul etmiş ve geri dönüp gitmişti. İşte Franklar da Mısır'daki hâkimiyetlerini bu günlerde sürdürebilmişlerdi.

Bir müddet sonra ise el-Melikü'l-Eşref'e karşı isyan edip itaatinden çıkmış bulunan bütün çevre emîrleri tekrar ona itaatlerini arz etmiş, aralarındaki ihtilâf ve hâkimiyeti altındaki bölgede meydana gelmiş bulunan karışıklıklar sona ermiş ve nihayet 618 (1221) yılında her şey yoluna girmiş bulunuyordu. Buna mukabil el-Melikü'l-Kâmil ise hâlâ Franklarla karşı karşıya idi.

618 (1221) yılı girince el-Melikü'l-Kâmil kardeşi el-Melikü'l-Eşref'in içinde bulunduğu gâileyi atlattığını haber almış, hemen ona ve diğer kardeşi Dımaşk emîri el-Melikü'l-muazzam'a haber göndererek onlardan yardım istemişti. Dımaşk emîri el-Melikü'l-muazzam diğer kardeşi el-Eşref'e mektup yazıp kardeşlerine yardım etmek üzere Mısır'a yürümesi için teşvik etmişti. Gerçekten el-Melikü'l-Eşref harekete geçip askerleriyle birlikte Dımaşk'a gelmiş ve geride kalan emîrlere de kendisine gelip katılmaları için emir vermişti. Dımaşk'a varan el-Melikü'l-Eşref burada ikâmet edip arkadan gelip ona katılacak diğer emir ve askerlerini beklemeye koyulmuştu; ancak Dımaşk'ta ikâmet ettiği bu müddet içinde kendisine bağlı olan emirlerinden birisi ülkesi içinde tekrar karışıklıkların baş göstermesinden endişe duyduğunu söyleyip böyle bir isyanın meydana gelmesini engellemek üzere kendi hâkimiyet alanına geri dönmelerini tavsiye etmişti. Ne var ki el-Melikü'l-Eşref kendisine yapılan bu tavsiye ve teklifleri kabul etmeyip şöyle demişti:

«Ben cihâd için yola çıktım. Bu azmimi mutlaka gerçekleştirmem gerekir.» Gerçekten el-Melikü'l-Eşref bu kararını uygulamak üzere Mısır'a doğru harekete geçmişti.

Bu sıralarda Franklar Dimyât'ı atlısı yayasıyla terkederek el-Melikü'l-Kâmil ile savaşmak üzere karargâh kurduğu yere doğru harekete geçmişlerdi. Müslümanlarla Franklar arasında Nil deltasının kollarından "Eşmûm nehri" adıyla bilinen bir nehir vardı. Franklar bu Eşmûm nehrinin karşı sahilinde el-Melikü'l-Kâmil kuvvetlerinin karşısında karargâhlarını kurup mancınık ve diğer savaş aletleriyle Müslüman askerlerini sürekli taş yağmuruna tutmuşlardı. Gerçekten bu muzafferiyetlerinden dolayı, gerek Franklar'ın bizzat kendisi ve gerekse onların bu başarılarını gören herkes bütün Mısır diyarını tümüyle ele geçirmek üzere olduklarına inanmağa başlamıştı.

İşte bu sıralarda el-Melikü'l-Eşref Mısır'a varmış, kardeşi el-Melikü'l-Kâmil onun yaklaştığını haber alınca derhal onu karşılamak üzere

yola koyulmuş, yolda karşılaşmışlar ve Müslüman askerleri bu her iki kardeşin bir araya geldiğini ve birleştiklerini birbirlerine müjdelemeğe başlamışlardı. Umulur ki Cenab-ı Allah, bu düşmana karşı yardımını esirgemez ve Müslümanlar'a zafer ihsân eder.

Dımaşk emiri el-Melikü'l-Muazzam'a gelince; o da Mısır'a doğru harekete geçmişti. İki kardeşinin askerleriyle birlikte Dimyât'a gelip karargâh kurduklarını zannederek Dimyât'a doğru yürümüş bulunuyordu.

Başka bir rivayete göre ise, yolda giderken Frankların Dimyât üzerine yürüdüklerini öğrenmiş, kendisi düşmandan evvel Dimyât'a varıp Frankları önlerinden, iki kardeşi de arka taraflarından çevirmeyi ve iki kuvvet arasına almayı düşünmüştü. Bu rivayetlerin hangisinin doğru olduğunu Cenab-ı Allah bilir.

el-Melikü'l-Eşref ile kardeşi el-Melikü'l-Kâmil bir araya gelince, Nil deltasında "Bahrül-mahalle" adıyla bilinen körfeze doğru yaklaşp buradan düşmanla çarpışmayı kararlaştırmışlardı. Gerçekten her iki kardeş kuvvetlerini birleştirerek Franklar üzerine yürümüş, onlarla çarpışmalara girişmiş ve gittikçe düşmanın karargâhlarına yaklaşmışlardı. Diğer taraftan Müslümanlar'ın Nil nehrinde bulunan gemileri de bu savaş yönüne doğru yaklaşımağa başlamıştı. Bu gelen gemiler Frank gemileriyle çarpışmalara girişerek onlardan içi asker, mal ve silâh dolu olan üç parça gemiyi ele geçirmişlerdi. Müslümanlar bu başarıya son derece sevinmiş, birbirlerine bu zaferi müjdelemiş ve zaferi kendilerinin elde edeceğini düşünür olmuşlardı. Gerçekten bu başarı ile Müslümanlar'ın maneviyatı güçlenmiş ve düşmanlarına karşı savaşmakta direnmeğe başlamışlardı.

Bu çarpışmalar devam edip dururken her iki taraf arasında da barış görüşmeleri için hey'etler gidip geliyordu. Müslümanlar Frankların Dimyât'ı tekrar kendilerine teslim etmeleri karşısında Salâhaddîn Eyyûbî'nin Akdeniz boyunca fethetmiş olduğu Kerek şehri hariç Kudüs, Askalân, Taberiyye, Sayda, Cebele ve Lâzikiyye şehirlerinin hepsini teslim etmeyi kabul ediyorlardı; fakat Franklar bütün bu şehirlerin teslim edilmesinin yanı sıra Kudüs'ün tahrip edilen yerlerinin tamirinde harcanmak üzere üç yüz bin dinar tazminat istiyorlardı. Ancak bu barış görüşmeleri yine netice vermemiş, Franklar da bu şehirlere ilâve olarak Kerek şehrinin teslimini de istemekte direnmişlerdi.

Bu çarpışma ve görüşmeler devam edip dururken yine Franklar barış için teklif edilen hususları kabul etmemeğe devam etmişti. Bunun için müslümanlar düşmanla çarpışmalara devam etme zaruretinin görmüş ve savaşı sürdürmüşlerdi. Bu arada Franklar giriştikleri bu çarpışmalar sı-

rasında Müslüman kuvvetlerin kendilerine karşı bu kadar fazla direnemeceğini düşünerek onları pek önemsememiş ve yanlarına bir kaç gün yetecek miktarda yiyecek maddeleri almışlardı. Ayrıca onlar ele geçirdikleri bu çöl ve sevad arazilerinin tümünün ellerinde kalacağını ve burarlardan arzu ettikleri miktarda buğday elde ederek geçimlerini sağlayabileceklerini tasavvur etmişlerdi. İşte onların bu zannı Cenâb-ı Allah'ın bir hususu gerçekleştirmek arzusundan ve dileğinden kaynaklanıyordu. Bu arada Müslüman askerlerden bir grup Frankların bulunduğu yere geçip Nil nehrini bu toprak parçası üzerine akıtmaya başlamış ve böylelikle Franklar daracık bir geçidin dışında oradan çıkıp gidecekleri hiç bir yolları ve menfezleri kalmamıştı. İşte bu arada el-Melikü'l-Kâmil Nil üzerinde Eşmûm kolunda bir çok köprü kurarak Müslüman askerleri karşı tarafa geçirmiş ve Franklar'ın Dimyât'a geri dönmek üzere izleyecekleri yolu tutmuştu. Bundan dolayı artık Franklar'ın kurtuluşu imkânsız hâle gelmiş bulunuyordu.

Tam bu sıralarda Franklar'ın "Meremme" adıyla bilinen gayet meşhur ve bir hayli büyük bir gemileri Müslümanlar'ın bulunduğu yere doğru yaklaşmış, etrafında onu koruyan çokça küçük torpido (Harrâka) gemileri de yer almış bulunuyordu Bu büyük "Meremme" gemisi gıda ve silâhlarla ve ayrıca ihtiyaç duyacakları her türlü mühimmat ile dopdolu idi. Bu büyük gemi yaklaşıncâ Müslümanlar'ın gemileri ona doğru yanaşarak çarpışmalara girişmişler ve Müslümanlar bu meremme savaş gemisi ile etrafında onu koruyan diğer küçük torpido gemilerini ele geçirmişlerdi. Franklar bu büyük geminin içindekilerle beraber Müslümanlar'ın eline düştüğünü görünce Dimyât'tan ayrıлып bilmedikleri bir araziye girmenin sakıncalarını ve aleyhlerine doğurduğu neticeleri müşahade etmişlerdi.

Diğer taraftan Müslümanlar düşmanı çepeçevre kuşatmış, sürekli olarak onları ok yağmuruna tutup durmuş ve her tarafından üzerlerine hücumlar yapıp durmuşlardı. Franklar durumun gittikçe aleyhlerinde geliştiğini ve büyük sıkıntılara düşer olduğunu görünce Müslümanlar üzerine büyük bir hücumla geçip onlarla şiddetli bir çarpışmaya girişmek niyetiyle bütün çadırlarını, mancınıklarını ve diğer araç, gereçlerini yakıp girişecekleri bu saldırı neticesinde çemberi yararak Dimyât'a ulaşabileceklerini düşünmüşlerdi. Ancak bu düşüncelerinin gerçekleşmesinin mümkün olmadığını, böyle bir hayalin çok uzak olduğunu görmüşler, bu arzularına kavuşmanın artık çok zor olduğunu, bu istekleriyle kendi aralarında büyük engellerin girdiğini müşahade etmişlerdi. Ayrıca yerlerinden hareket etmeleri de artık son derece imkânsızdı, çünkü bulundukları yerlere doğru akıtılan Nil nehrinin suları çevreyi kaplamış ve her taraf çamur deryasına dönüşmüştü. Bulundukları bu yerden çıkıp git-

menin biricik geçit ve yolunun da Müslümanlar'ın elinde bulunduğunu biliyorlardı.

Franklar artık dört bir taraftan çepeçevre kuşatıldıklarını, gıda maddelerinin ve yiyeceklerinin bulunduğu yere ulaşmalarının mümkün olmadığını ve her taraftan ecelin onları sardığını görünce büyük bir ümitsizliğe düşmüş, haçları kırılmış ve onları Müslümanlar aleyhinde teşvik eden şeytanları zillete uğramıştı. Bunun üzerine Franklar içine düştükleri bu durumdan kurtulmak için el-Melikü'l-Kâmil ve kardeşi el-Eşref'e haber gönderip Dimyât'ı tamamen şartsız olarak teslim etmeleri karşılığında emân dilemişlerdi. Her iki taraf arasında görüşme hey'etleri gidip gelirken birden Dimyât tarafından büyük ve kalabalık askerlerin gözüktüğünü, şiddetli ve azametli seslerin meydana geldiği görülmüştü. Müslümanlar ilk anda bu gelenlerin Franklar'a imdat kuvveti olduğunu zannetmişler ve bundan dolayı ilk anda korkuya kapılmışlardı; fakat bu gelenin Dimâşk emiri, diğer kardeşleri el-Melikü'l-Muazzam ve orduları olduğunu öğrenmişlerdi. el-Melikü'l-Muazzam, yukarıda belirttiğimiz gibi, Dimyât yolunu tutup Mısıra girmiş ve onun gelişle Müslümanlar bir hayli kuvvet kazanmış, Franklar ise daha çok ve ve büyük bir ümitsizliğe düşmüşlerdi. Artık Dimyât'ı tamamen karşılıksız ve anında teslim etmeyi teklif edince 7 Recep 618 (27 Ağustos 1221) günü aralarında bu hususta barış anlaşması yapılmıştı. Bunun üzerine bütün Frank hükümdarları ileri gelen din adamları, kâfir keşiş ve papazları ile Akka hükümdarı ve Roma hâkimi Papanın nâibi ve benzeri kimselerden oluşan yirmi kadar hükümdar el-Melikü'l-Eşref ve el-Melikü'l-Kâmil'in yanında kalıp Dimyât'ta bulunan keşiş ve papazlarına haber göndererek şehri derhal teslim etmelerini bildirmişlerdi. Şehri korumakta olanlar hiç bir itiraza mahal vermeden Dimyât'ı 9 recep (29 Ağustos 1221) günü Müslümanlar'a teslim etmişler ve o gün unutulmayacak kadar sevinçli bir gün yaşanmıştı.

İbret alınması gereken bir durum olarak Müslümanlar Dimyât'ı teslim aldıklarından çok kısa bir müddet sonra Franklar'a deniz yoluyla büyük bir yardım kuvveti ulaşmıştı. Şayet bu yardım kuvvetleri Müslümanlar'ın Dimyât'ı teslimlerinden evvel ulaşmış olsaydı Franklar burayı kolay kolay teslim etmezlerdi. Ama Cenab-ı Allah, gerçekleştirmek istediği bir husus olunca onun sebeplerini kolaylaştırır. Dimyât Frankların eline geçtikten sonra buranın yerli Müslüman halkından hemen hemen hiç kimse kalmamıştı. Çok az kimse burada yaşamakta olup onlar da düşman eline esir düşmüştü. Dimyâtlılardan bir kısmı kendi arzusuyla şehri terketmiş, bir kısmı bu işgâl sırasında ölüp gitmiş, bir kısmını da Franklar öldürmüştü.

Müslümanlar Dimyât'ı tekrar ele geçirdiklerinde Franklar'ın bir daha ellerinden çıkmayacağını düşünerek şehri en mükemmel şekilde donatmış müstâhkem hâle getirmiş olduklarını görmüşlerdi; çünkü onların düşüncelerine göre artık buraya hiç kimsenin eli kolay kolay uzanamayacaktı. Fakat Cenab-ı Allah, dinini koruyup haktan yana olanlara tekrar bu şehri geri çevirmiş ve Müslümanlar'a hesapta olmayan ve hiç de hatırlarından geçmeyen muazzam bir zafer ihsân buyurmuştu. Müslümanlar Suriye sahil bölgesinde Franklar'dan geri almış oldukları bütün şehirlere karşı Dimyât'ı tekrar elde etmeyi kabul etmişlerdi ve hattâ bu, onlar için en büyük gaye olmuştu. Bu şehirlerin Franklar'a teslimine karşılık Dimyât'ı tekrar elde edecek olurlarsa bunu büyük bir zafer olarak telakki edeceklerdi. Ama Cenab-ı Allah Dimyât'ı da onlara ihsan ettiği gibi bütün bu şehirler de Müslümanlar'ın elinde kalmıştı. İşte İslâm'a ve müslümanlara bu kadar muazzam nimetler bahşeden Cenab-ı Allah'a çok şükredilmesi gerekmektedir. Düşmanın Mısır diyarında bertaraf edilmesini bahşeden Cenab-ı Allah, nasip ederse ileride kaydedeceğimiz gibi, Moğolların da hücumlarından Müslümanlar'ı korumuştur.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın muharrem (1217 nisan - mayıs) ayında Bağdâd'da el-Me'mûniyye mahallesi halkı ile Bâbu'l-Ezc mahallesi halkı arasında öldürülen bir yırtıcı hayvandan dolayı büyük bir kavga çıkmış, aralarındaki bu kavga bir hayli büyümüş, çarpışıp durmuşlar ve her iki taraftan da bir çok yaralanan kimse olmuştu. Bu bölgenin nâibi aralarına girerek onları bu kavgadan vaz geçirmeye çalışmış, fakat bir türlü bunu başaramamıştı. Hattâ aralarını bulmaya çalışan bu nâibe ağır sözler ve küfürler savurmuşlardı. Nihayet Halife'nin görevlilerinden ve divandaki emirlerden birisi bu kavgayı durdurmaya gönderilmiş, her iki mahallenin halkını mahallelerine geri çevirerek aralarına girmiş ve bu karışıklıklar böylece sona ermişti.

Yine bu yılda Bağdâd'a bağlı "Düceyl" denilen yerde şehir içinde fare sürüleri görülmüş, bunların bir hayli fazla oluşlarından dolayı eline sopa alıp etrafında dönüp dolaşan fareleri kovalamak üzere kendisini korumayan kimse oturduğu yerde rahat edemez hâle gelmişti. Bu fareler o kadar fazla idi ki bazen birbirlerini izleyen uzunca sürüler halinde gezip dolaşıyorlardı.

Yine bu yıl içinde Dicle nehri daha evvel ve hiç bir zaman benzeri görülmemiş bir şekilde taşıtı. Bağdâd neredeyse sular altında kalıp çöküp gidecekti. Bu sel felâketini önlemek üzere vezir, emirler ve devlet-

tin ileri gelen adamları hep birlikte harekete geçerek halktan ve diğer kimselerden çok kimseyi toplayıp şehrin etrafını kanallarla çevirmeye çalışmışlardı. Gerçekten Bağdâd halkı büyük bir endişeye kapılmış, korkmağa başlamış ve tamamen yok olacağı anı bekler olmuştu. Hattâ bu sel felâketinin etkisinden kurtulmak için çok kimse gemiler hazırlamıştı. Bu arada halife de şehri bu sel felâketinden korumağa çalışanları teşvik etmek üzere onlara hitapta bulunmuş ve şöyle demişti: «Şayet bu durumun giderilmesi her hangi bir para veya mal ile mümkün olsaydı aslâ bunu esirgemezdim. Şayet bu felâket bir savaş ile ortadan kaldırılabilir olsaydı mutlakâ böyle bir savaşa girişirdim. Fakat Cenab-ı Allah'ın takdirine karşı gelmek mümkün değildir.»

Bu sel felâketi sırasında Bağdâd'ın doğu yakasında bir çok yerde sular fışkırmış ve şehrin bu bölümünde bir hayli yer batmıştı. Ayrıca bu yakada bulunan Ebû Hanife'nin kabri batmış, er-Rusâfa mahallesinin büyük bir kısmı ile el-Mehdî Câmii, el-Melikiyye Köyü, el-Keşk Mahallesi tamamen sular altında kalmıştı. Ayrıca hilâfet mescidinde namaz kılınamaz olmuştu. Şehrin batı yakasına gelince, burada da bir çok ev sular altında kalmış, hattâ İsâ Nehri tamamen kaybolmuş, çevredeki bahçeler Bâbu't-tibn'deki kabristan ile Ahmed b. Hanbel'in mezarı, Tâhir-oğullarının evleri ve buradaki mezarları, Basra kapısı çevresinde bulunan ve İsâ Nehri üzerindeki bütün evler sular altında kalmış, Kutafta Mahallesi'nin büyük bir kısmı da batmıştı.

Bu yılda Halife'nin Bağdâd'daki tekkesinin şeyhi olan Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ebi'l-Fezâil Abdülmün'im b. Ebi'l-Berekât Muhammed b. Tâhir b. Saîd b. Fazlullah b. Saîd b. Ebi'l-Hayr el-Meyhenî vefât etmişti. İleri gelen mutasavvıflardan ve sâlih şahsiyetlerden birisi idi.

HİCRET'İN ALTI YÜZ ON BEŞİNCİ (M. 1218 - 1219) YILI OLAYLARI

el-Melikü'l-Kâhir'in Vefatı, Oğlu Nüreddin'in Yerine Geçmesi ve Bu Ölümden Sonra Meydana Gelen Karışıklıklar İle Tekrar Huzur Ortamına Kavuşulması

Musul Atabeği el-Melikü'l-Kâhir İzzeddin Mes'ûd b. Arslan Şâh b. Mes'ûd b. Mevdûd b. Zengî b. Aksungur bu yılın 27 rebiyülevvel (23 - 24 Haziran 1218) pazartesi gecesi yedi yıl, dokuz aylık bir hükümdarlık müddeti sürdükten sonra vefat etti.

el-Melikü'l-Kâhir önce şiddetli bir ateşe yakalanmış, bu ateş ertesi gün hafiflemiş, fakat bunun etkisiyle iki gün müddetle bir hayli ızdırap çekmişti. İki günden sonra aynı ateş bu sefer kusma ile birlikte tekrar başlamış, ayrıca şiddetli ağrılarla onu ızdıraba boğmuştu. Bu yüksek ateşten sonra vücudu birden soğumuş, soğuk bir ter vücudunu basmış, sonra birden terlemeğe başlamış ve bu durumu gece yarısına kadar devam edip durmuş, nihayet vefat etmişti.

el-Melikü'l-Kâhir son derece cömert, yumuşak huylu bir kimse olup halkın mallarına kesinlikle tamâh etmezdi. Ayrıca raâyâ ile onu karşı karşıya getirecek her türlü eziyetten de uzak dururdu. Onun son derece yufka yürekliliğinden dolayı sürekli olarak ölümü zikredip durduğu anlatılmaktadır.

Onunla birlikte oturup kalkan ve sohbetinde bulunan birisi bana şunları anlattı:

«Bir gece onunla birlikte oturuyorduk. Vefâtından yaklaşık on beş gün kadar önce idi. Bana: «Oturmaktan canım sıkıldı, kalk seninle el-İmâdî Kapısı'na kadar şöyle bir yürüyelim.» dedi. Sonra birlikte kalkıp el-İmâdî Kapısı'na doğru yürümeğe başladık. Yolumuz üzerinde kendisi için hazırlamış olduğu mezara ulaşıncaya orada ağzından bir tek söz çık-

maksızın bir hayli düşünceye daldı. Sonra bana dönüp: «Valahi biz insan olarak hiç bir şey değilmişiz. İşte dönüşümüz buraya, şu yer altına olmayacak mı? Burada gömülmeyecek miyiz? Üzerimize toprak konulmayacak mı?» Ölümle ilgili olan bu sözlerini bir hayli uzatıp durdu, bana bir şeyler söyledi; sonra bulunduğumuz yerden tekrar geriye döndük. Onunla birlikte geriye dönerken ona şöyle dedim: «Hani el-İmâdî Kapısı'na kadar yürümeyecek miydik?» Bana verdiği cevap şöyle oldu: «İnan ki ne el-İmâdî Kapısı'na kadar yürümeğe, ne de bunun dışında her hangi bir şey yapmağa neş'em kaldı.» Sonra birlikte sarayına döndük ve bir kaç gün sonra da vefat edip gitti.»

el-Melikü'l-Kâhîr'in vefatıyla halk büyük bir musibete uğradı. Ölümü halkına bir hayli ağır geldi; çünkü gerçekten halk onu seviyor ve kalplerinin içinde yaşıyorlardı. İşte onun ölümü üzerine reâyâsının bütün evlerinde ağlamalar, sızlanmalar, âh ve figânlardan sesler yükselip duruyordu. El-Melikül-Kâhîr vefâtından evvel o sıralarda on yaşında bulunan en büyük oğlu Nûreddîn Arslanşâh'ın veliâhtlığını vasiyyet etti, ayrıca devletin yönetimini de yürütmek üzere Bedreddîn Lü'lü'ü görevlendirdi. Bedreddîn Lü'lü' gerek el-Kâhîr'in görevinde, gerekse babası Nûreddîn zamanında da büyük söz sahibi idi. Daha evvel ondan söz etmiş ve yeri geldikçe faaliyetlerini kaydetmiştik. Yine de yeri geldikçe ondan söz edeceğiz.

Bedreddîn Lü'lü,' taziye müddeti bitince hemen Nûreddîn'i babasının tahtına ve memleketinin başına geçirerek hükümdarlığını ilân etti, halifeye mektup yazıp onu tasdik etmesini ve hükümdarlığını onaylamasını istedi; ayrıca bütün hükümdarlara ve komşu memleketlerin emîr ve atabeglerine durumu bildirerek babası Nûreddîn ile daha evvel aralarında sürdürdükleri anlaşmaları yenilemelerini talep etti. Bedreddîn Lü'lü' çok kısa zamanda bütün düşündüklerini gerçekleştirmiş ve her şeyi yerli yerine koyduktan sonra reâyânın taziyelerini kabul etmiş, askerleri ve halkı huzura kabul ederek Nûreddîn'e sadık kalacaklarına dair onlardan yemin almıştı. Böylelikle her işini sağlama koyan Bedreddîn Lü'lü' ülkenin geçirebileceği her türlü sarsıntıyı engellemiş, işleri rayına oturtmuş, sultanın küçük yaşta olmasına, etrafta hükümdarlığa geçmeye tamah eden bir çok kimsenin bulunmasına rağmen tam bir otorite sağlamıştı. Gerçekten Musul atabegliğini ele geçirmeğe niyet eden ve bu niyetini hâlâ beslemekte olan el-Melikü'l-Kâhîr'in kardeşi İmâdüddîn b. Arslanşâh kendi memleketinde oturduğu hâlde burayı ele geçirmeğe tamah etmişti. İmâdüddîn Zengî "Akr el-Humeydiye" adlı kaleinde oturup Musul atabegliğini ele geçirmeyi tasarlamakta idi. Şüphesiz ki ağabeyinin ölümünden sonra hükümdarlığın ona geçmesi de dü-

şünölmekte idi, fakat Bedreddin Lü'lü' devlet yönetiminde büyük bir yura açma ihtimâli olan bu gediği de kapatmış, meydana gelecek her türlü çözülmeyi ve yıpranmayı engellemiştir. Halka karşı gayet iyilikle davranarak gönüllerini hoş tutmuş ve kendisine bağlamıştır. İşte bundan dolayı da hiç kimse haddini aşmıyor, hiç bir şeref ve üstünlük sahibi olan kimse diğer kimsenin haberi olmadan iş yapmıyor, büyük küçüğe danışmadan işlerini yürütmüyordu. Bedreddin Lü'lü' halka karşı olan bu güzel yönetimini sürdürmüş, insanların düçar olabilecekleri her türlü zulmü engellemiş ve bunun etkisiyle de halk birbirine karşı son derece insafli davranmıştır.

Bir kaç gün sonra halifenin gönderdiği görevlendirme emri ile Nüreddin'in atabegliğini onaylayan devlet yönetiminin sürdürülmesini Bedreddin Lü'lü'e veren, her türlü menşûr ve belgeler Musul'a ulaşmıştır. Diğer taraftan bütün çevre hükümdarları da el-Melikü'l-Kâhir'in ölümünden dolayı taziyelerini bildiriyor ve istenilen anlaşmaları tekrar baştan yenilediklerini ifade ediyorlardı. İşte bu şekilde yönetim tam rayına oturmuş ve her şey istikrar bulmuştu.

İmâdüddin Zengî'nin Hakkâriye ve Zûzan Bölgesini Ele Geçirmesi

607 yılı olayları arasında Nüreddin'in vefatından bahsederken küçük oğlu Zengî'ye el-Akr ve Şûş Kaleleri'ni verdiğini belirtmiştik. Bu iki kale Musul'a yakın idiler. Zengî, bazen Musul'da ikâmet eder, bazen de bu iki kalesine gider gelirdi. Ataları İzzeddin Mes'ûd b. Mevdûd'un kölelerinden büyük bir grubu hâlâ el-İmâdiyye Kalesinde tutmakta idiler. Anlatıldığına göre, kaleyi korumakla görevli olan kişi ile İmâdüddin Zengî arasında mektuplaşmalar meydana gelmiş ve kalenin İmâdüddin'e teslim edilmesi hususunda haberler dolaşp Bedreddin Lü'lü'ün kulağına gitmişti. Bunun üzerine Bedreddin Lü'lü', emirlerinin ileri gelenlerinden birisine kattığı bir askerî birlik ile onları el-İmâdiyye Kalesi'ne göndererek bu kalenin Bedreddin'in nâibine teslim edilmesini sağlamıştı. Bedreddin Lü'lü' gerek el-İmâdiyye'de, gerekse diğer kalelerde kendi görevlilerini yerleştirerek durumu sağlama almıştı.

Bu sıralarda genç hükümdar Nüreddin b. el-Kâhir'in vücudunda çıkmış olan yaralar hâlâ etkisini sürdürüyor; gerek bu yaraların etkisiyle, gerekse başka hastalıkların belirmesiyle Nüreddin hâlâ yatakta yatıyordu. Nüreddin b. el-Kâhir uzun müddet yerinden kalkamamış, ata binememiş ve halkın huzuruna çıkamamıştı; bunun üzerine İmâdeddin

Zengî el-İmâdiyye Kalesi'nde bulunanlara mektup yazarak şöyle demişti: «Kardeşimin oğlu vefat etti. Bedreddin ise ülkeye hâkim olmak istemektedir. Halbuki babalarımın ve atalarımın olan bu memlekete benim sâhip olmam çok daha uygundur ve ben buna daha çok hak sahibiyim.» Bu şekildeki mektupları sürekli el-İmâdiyye'ye ulaştığından nihayet burayı korumakla görevli olan askerler 18 Ramazan 615 (8 Aralık 1218) günü el-İmâdiyye'yi Zengî'ye teslim ederek Bedreddin'in nâibini ve diğer adamlarını tutuklatmışlardı.

el-İmâdiyye'nin Zengî tarafından eie geçirildiği haberi o gece Bedreddin'e ulaşır ulaşmaz derhal harekete geçilmesine emir verdi, askerler yola koyulmak üzere hazırlıklar yaptılar ve sabah olmadan askerler büyük bir gayret ile yola çıkarıldı. Bedreddin'in gönderdiği askerler Zengî'nin de içinde bulunduğu el-İmâdiyye'yi muhasara etmek üzere kalenin etrafına varıp muhasara ettiler. O sırada mevsim kış olup şiddetli soğuklar esmekte ve bölgeye çok miktarda kar yağmış bulunmaktaydı. Bundan dolayı kaleyi kuşatan Bedreddin'in askerleri her hangi bir çatışmaya bir türlü girme imkânı bulamadılar. Fakat kışın bu şiddetli şartlarına rağmen yine de kuşatmaya devam etmişlerdi. Bu arada Erbil emiri Muzaferüddin Gökbörü b. Zeyneddin, İmâdüddin Zengî'ye yardım etmek üzere harekete geçmişti; fakat Bedreddin Lü'lü' Muzaferüddin Gökbörü'ye gönderdiği mektupta aralarındaki barış anlaşmalarını ve onlara verdiği sözleri hatırlatarak özellikle Musul ve çevresine Hakkâriyye ve Zûzan Kaleleri'ne aslâ saldırmayacağına dair verdiği sözü hatırlatmıştı. Hattâ buralara saldırmak bir yana, kim olursa olsun buraya saldıran olursa bizzat kendisi askerleriyle ona karşı koruyarak Nûreddin ve Bedreddin'e yardım edeceğini ifade etmişti. İşte bundan dolayı Nûreddin'in nâibi Bedreddin Muzaferüddin Gökbörü'ye yazdığı mektuplarında onu vefalı olmağa davet ediyordu.

Bunun üzerine Muzaferüddin Gökbörü önce kendisinden istenilen bu anlaşmalara riayet ederek sesini çıkarmamış; ne bunlara, ne de diğer tarafa meyletmeyeceğini ve taraflardan her hangi birine destek olmayacağını söylemişti. Ne var ki Muzaferüddin verdiği bu sözü tutamamış, tekrar İmâdeddin Zengî'ye destek olduğunu açığa vurmuş, fakat Musul'daki bu düşmanın kendisine olan yakınlığından dolayı da Zengî'ye asker gönderme imkânı bulamamıştı.. Diğer taraftan Bedreddin Lü'lü'nün askerleri Zengî'nin de içinde bulunduğu el-İmâdiyye Kalesi'ni muhasaraya devam ediyorlardı.

Musul askerlerinin ve emîrlerinin ileri gelenlerinden birisi doğru dürüst savaş sanatını bilmediği hâlde son derece cesur olup emîrlik görevine getirildiği için bu cesaretini ortaya koyarak emîrlikte yükselme-

yi gönlünden geçirmişti; bunun üzerine askerlere verdiği emirde derhal kale üzerine hücumla geçerek kaleyi savunanlarla savaşılmasını emretmişti. Halbuki askerler şiddetli soğğun ve yağın karların etkisiyle geriye çekilmiş, muhasarayı bir ara durdurmuşlardı. Bu emirin kendilerine verdiği hücum emrini kinamış ve bu görüşünü kötü bir davranış olarak telâkki etmişlerdi. Ne var ki yeni emir emrine itaat edilmediği hâlde o gece yanındakilerle birlikte kale üzerine saldırıya geçince ona ve yanındakilerin başına bir felâketin gelmesinden korkan diğer askerler, onunla birlikte hücumla geçmek zorunda kaldılar. Ancak savaş düzeni almadan, gerekli bir disipline girmeksizin hücumla geçmiş ve daracık bir geçide girmişlerdi; çünkü bu yeni emir acele etmelerini istiyordu. Onlar kaleye doğru hücumla geçtikten sonra yağın karların fazla oluşundan dolayı ilerleyememiş, kar onları durdurmuştu.

Kaleyi müdafaa etmekte olan Zengî yanındakilerle beraber yapılan bu saldırıyı haber alınca üzerlerine gelenlerin öncü kuvvetleriyle çarpışmak üzere kaleden inerek karşı koymuştu. Gerçekten her şehrin civarını oranın halkından daha iyi bilen kimse olamaz. Bunun için Zengî ve adamları bunlara karşı koymuş, onları mağlûp ederek geriye püskürtmüş, gelenler de geri dönüp karargâhlarına ve çadırlarına gitmişlerdi. Bedreddin'in askerlerinden hiç kimse burada kalmayıp tamamen geri dönmek mecburiyetinde olunca hepsi bölgeyi terkederek geri dönmüşlerdi. Bunun üzerine İmâdüddin Zengî çevredeki Hakkâriyye ve Zûzan bölgesindeki kalelere haber göndererek itaatine girmelerini istemişti. Gerçekten bu bölgede bulunan kaleler İmâdüddin Zengî'nin bu itaat çağrısını kabul ederek, kalelerini ona teslim etmişler, o da bu kalelere kendi valilerini yerleştirerek şehirleri ve kaleleri teslim almış, burada yönetimini kurmuştu.

Bedreddin'in el-Melikü'l-Eşref İle İttifak Etmesi

Bedreddin Lü'lü' bu kalelerin elinden çıktığını, Muzafferüddin ile İmâdüddin'in aleyhinde ittifak ettiklerini görünce, artık bunlara karşı tek başına ne yumuşak, ne de sert bir tavırla karşı koyamayacağını anladı; çünkü bunların ikisi uzun bir müddetten beri memleketine göz dikmişti, sürekli olarak Bedreddin'in efendilerinin ülkesine saldırılar düzenleyerek etrafı yağmalıyor ve bölge sâkinlerini rahatsız ediyorlardı. İşte bunun üzerine Bedreddin, el-Cezire'nin büyük bir kısmına, Ahlât ve çevresindeki illere hâkim olan el-Melikü'l-Eşref Mûsâ b. el-Melikü'l-Âdil'e elçiler göndererek ittifak kurmayı ve birbirini desteklemeyi teklif etti. Bedreddin Lü'lü' kendisi ve hâkimiyetindeki herkesi el-Melikü'l-Eşref'e bağlıyor, kayıtsız ve şartsız olarak itaatine girdiğini bildirerek

her hususta emrini dinleyeceğini söylüyordu. el-Melikü'l-Eşref de bu itaat ve bağlılığa son derece memnun olup sevinmiş ve bu ittifakı memnuniyetle kabul etmişti. Ayrıca el-Melikü'l-Eşref Bedreddin'e yardım edeceğine, onun için düşmanlarıyla savaşa gireceğine, elinden alınan bütün kaleleri de tekrar geriye alıp ona teslim edeceğine dair söz vermişti.

Bedreddin Lü'lü'ün elçi gönderdiği sıralarda el-Melikü'l-Eşref, yukarıda belirttiğimiz gibi, Anadolu'nun Konya ve çevresi hükümdarı olan Keykâvus'un ülkesine saldırmasından dolayı buraları korumak üzere Halep'te bulunuyordu. Bedreddin Lü'lü'ün ittifak teklif etmesi üzerine el-Melikü'l-Eşref derhal Muzafferüddin Gökbörü'ye elçi göndererek bu yaptığını kötülemiş ve ona şöyle demişti: «Senin de elçilerinin bulunduğu bir toplantıda hepimizin kararlaştırdığı bir husus vardır. Kimse varılan bu anlaşmayı ihlâl etmeyecek ve kimse kimseye saldırmayacaktı. Bu anlaşmayı ihlâl eden kişiye karşı hepimiz birlik olup onu tekrar hakka döndürünceye kadar çalışacağız. Musul diyarından ele geçirdiğin kaleleri daha önce varmış olduğumuz anlaşma gereği olarak ve yaptığın yeminlerin doğruluğunu göstermek için mutlakâ geri vermen gerekmektedir. Eğer bu kaleleri geri vermeğe yanaşmazsan ve Zengi ile yaptığın ittifaka devam ederek onunla yardımlaşmanı sürdürürsen ben bizzat başta olmak üzere askerlerimle üzerine gelir, memleketine girer, çevredeki illere saldırarak Musul atabeglerinden almış olduğun kaleleri alır, sahiplerine iade ederim. Benden sana tavsiye olarak yapacağın en uygun şey derhal buna uyup bu kaleleri sahiplerine vermen ve hakka dönmendir. Eğer buna uyar, bu tavsiyelerimi yerine getirirsen ondan sonra hepimiz birlikte askerlerimizi birleştirir, birlikte hareket eder, Mısır üzerine yürüyüp Franklar'ın giriştiği saldırıların büyümesini önler ve Mısır diyarına olan tahakkümlerini durdurarak onları Mısır'dan kovup çıkarız.

Fakat el-Melikü'l-Eşref'in yapmış olduğu bu barışçı çağrıya icâbet eden olmadığı gibi Hısn-ı Keyfâ ve Âmid emiri Nâsirüddin Mahmûd el-Melikü'l-Eşref'in bu tavsiyelerine uymağa yanaşmayıp ülkesine saldırarak etrafı yağmalamıştı. Diğer taraftan Mardin emiri de Muzafferüddin Gökbörü ile ittifak kurmuştu. el-Melikü'l-Eşref bu emirlerin takındığı tavrı görünce derhal askerlerini donatıp Bedreddin'e yardım etmek üzere Nusaybin'e göndermişti.

İmâdüddin Zengi'nin Bedreddin'in Askerlerine Mağlûp Olması

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Bedreddin'in askerleri İmâdüddin Zengi'nin savunduğu el-İmâdiyye kuşatmasından geri dönünce İmâdüddin'-

in maneviyatı bir hayli artmış, güç kazanmış, bunun üzerine de el-İmâdiyye'yi terk ederek Musul diyarına sahradan saldırmak üzere el-Akr Kalesi'ne geri dönmüştü. Bu arada Muzafferüddin Gökbörü de bir miktar asker ile İmâdüddin'e yardım etmişti.

Bu durumu öğrenen Bedreddin Lü'lü' derhal askerlerinden bir kısmını hazırlayarak Musul ili çevresini İmâdüddin'e karşı korumak üzere buraya gönderdi. Musul'a dört fersahlık bir mesafede konaklayan Bedreddin'in askerleri burada bir müddet kaldıktan sonra askerleriyle birlikte el-Akr Kalesi'nde bulunan Zengî üzerine yürüyüp onunla savaşmayı kendi aralarında kararlaştırarak derhal bu kararlarını uygulamaya koydular. Bu askerler emirleri Bedreddin'den hiç bir emir almadan ve ona danışmadan böyle bir harekâta girişmiş, sadece ona el-Akr Kalesi'ne doğru yürüyüp Zengî ile savaşmaya gittiklerini haber vermişlerdi. Elllerinde silâhlarından ve bindikleri bineklerinden başka hiç bir savaş araç ve gereçleri yoktu el-Akr Kalesi'ne yürümeyi kararlaştırdıkları gece yürüyüp ertesi gün yani 616 yılı muharrem ayının çıkmasına dört gün kala (12 - 14 Nisan 1219) pazar sabahı el-Akr Kalesi önlerine ulaştılar. Zengî'nin askerleriyle karşılaşınca kalenin surları önünde çarpışmaya girişmiş ve aralarında şidetli bir savaş başlamıştı. Bu savaş neticesine Cenab-ı Allah Musul askerlerine zafer ihsan etmiş, İmâdüddin ve askerleri mağlûp olup Erbil'e doğru çekilip gitmişlerdi. Bedreddin Lü'lü'nün askerleri de daha evvel Musul yakınlarında konakladıkları karargâhlarına geri dönmüşlerdi. Bu arada Abbasi halifesi en-Nâsır Lidinillâh ile el-Melikü'l-Eşref'in elçileri bu iki grup arasında barış sağlamak üzere bölgeye varmıştı. Her iki taraf barış anlaşması yaparak bu gelen elçiler huzurunda bir daha birbirlerine saldırmayacaklarına dair yemin etmişlerdi.

Musul Atabegi Nûreddin'in Vefatı ve Yerine Kardeşinin Tayin Edilmesi

Yukarıda söz konusu ettiğimiz barış antlaşmasının imzalandığı sıralarda Musul hâkimi Atabeg Nûreddin Arslanşâh b. el-Melikü'l-Kâhir bu göreve getirildiği günden beri düçar olduğu çeşitli hastalıkların etkisiyle vefat etti; bunun üzerine Bedreddin Lü'lü' Nûreddin'in yerine o sıralarda üç yaşında olan küçük kardeşi Nâsirüddin Mahmûd'u getirerek askerlerin ona itaat edeceklerine dair yeminlerini almıştı. el-Melikü'l-Kâhir'in bundan başka erkek çocuğu yoktu. Üç yaşında olan yeni Atabeg Nâsirüddin Mahmûd Bedreddin tarafından ata bindirilip halkın huzuruna çıkınca halk bundan dolayı son derece memnun olmuştu; çünkü Nûreddin Arslanşâh hasta olduğundan dolayı ata binip halkın huzuruna çı-

mamıştı. Nâsirüddîn Mahmûd halkın huzuruna ata binmiş olarak çıkarılınca halk artık atabegler ailesinden bir hükümdarlarının başta bulunduğu bizzat müşâhade edince mutmain olmuş ve ülke içinde meydana gelen karışıklıklar da son bulmuştu.

Bedreddîn'in Muzafferüddîn Gökbörü'ye Mağlûp Olması

Nûreddîn'in vefat edip de yerine kardeşi Nâsirüddîn'in geçmesi üzerine yaşının küçüklüğüne tamah eden Muzafferüddîn ve İmâdüddîn için yeni baştan bir fırsat doğmuş gibi olmuştu. Bu iki müttelik askerlerini toplayarak harekete geçmek üzere hazırlıklar yapmış ve adamlarından bir grup Musul vilâyeti çevresine yaptıkları saldırı, girişikleri yağma ve fesattan dolayı açığa çıkmıştı.

Bu arada Bedreddîn büyük oğlunu askerlerinden en iyileri ile birlikte Halep'te bulunan el-Melikü'l-Eşref'e yardımcı kuvvet olarak göndermişti; zira el-Melikü'l-Eşref Mısır'a saldırarak burada toplanmış bulunan Franklar'ı Dimyât üzerinden geri çevirmek ve tekrar Suriye bölgesindeki şehirlerine geri getirmek maysadıyla sahil boyunca Franklar'ın elinde bulunan şehirlere bir saldırı düzenlemek ve buraları yağmalamak istemişti Şam bölgesindeki şehirlerinin yağmalandığını gören Franklar belki Dimyât'tan Suriye'ye geri dönerlerdi. O zaman da Mısır emiri el-Melikü'l-Kâmil'in yükü bir hayli hafiflemiş olacaktı. Fakat Muzafferüddîn ile İmâdüddîn'in askerlerinin tekrar harekete geçtiklerini haber alan Bedreddîn Lü'lü' askerlerinin bir kısmının Şam'da bulunmasından dolayı kendisine yardımcı kuvvet olarak ve ihtiyaç hâlinde kullanabilmesi için el-Melikü'l-Eşref tarafından Nusaybin'e gönderilen kuvvetlere haber göndererek yardımlarını talep etti. Nusaybin'de bulunan el-Melikü'l-Eşref'in bu kuvvetlerinin başında onun Aybeg'deki memlûku bulunuyordu. Aybeg komutasındaki bu askerler 4 Recep 616 (15 Eylül 1219) gününde Musul'a doğru hareket ettiler.

Bedreddîn Lü'lü' Nusaybin'den gelen bu yardımcı kuvvetleri görünce onun Şam'a gönderdiği askerlerinden az olduklarını görüp bunları azımsamıştı. Nusaybin'den gelen bu kuvvetlerin başında bulunan Aybeg Dicle nehri'ni karşıya geçerek Erbil ve çevresine saldırmayı ısrarla teklif ettiyse de Bedreddîn onu bu ısrarında ve teklifinden alıkoyup bir müddet istirahat etmesini emretmişti. Bunun üzerine Aybeg bir kaç gün Musul şehri dışında karargâh kurup orada konaklamış, fakat yine de Dicle'yi karşıya geçme konusunda hâlâ ısrar edip durmuştu. Nihayet Bedreddîn de bu ısrarlar üzerine hareket edip ikisi birlikte Dicle'yi aşarak Musul'un bir fersahlık uzağında ve Dicle nehri'nin doğu tarafında

karargâh kurdular Muzafferüddin bunların buraya gelip konakladıklarını görünce yanında bulunan Zengi ile birlikte askerlerini toplayarak Zap nehrini karşıya geçmiş onlara doğru yola koyulmuştu. Ancak Muzafferüddin'in harekete geçtiği haberi Bedreddin'e ulaşınca Bedreddin de derhal askerlerini savaş vaziyetine sokarak Aybeg'i adamlarından en cesur kimselerle birlikte öncü kuvvetlerin başına getirmiş ve askerlerin büyük bir kısmını emrine vermişti. Sol tarafa da yine ileri gelen emirlerinden birini görevlendirip kendi yanında az bir asker bırakmıştı. Sol kuvvetlerin başına getirilen bu emir, sağ kuvvetlerin başına getirilmesini talep edince onun bu isteği yerine getirilmiş ve sağ kanat komutanlığına tayin edilmişti.

O gece yarısına doğru bu emir tekrar görev başına getirildiği sağ kanat kuvvetlerinin başından ayrılıp sol tarafa geçmeyi ve buradan düşmana daha yakın olmayı arzulamış, fakat Bedreddin Lü'lü' onu bundan alıkoyarak şöyle demişti: «Şayet gecenin bu saatinde yanındaki askerlerle birlikte bu taraftan sol tarafa geçecek olursan askerlerimiz bunun bir yenilgi olduğunu zannederek yanımızda hiç kimse kalmaksızın dağılır gider.» Bunun üzerine bu emir yerinde kalmış, emrindeki en kalabalık askerlerle burada durmuştu. Gece yarısı olunca Aybeg derhal düşman üzerine harekete geçmek istemiş, Bedreddin ise ona yerinde durmasını ve düşmanın son derece yakın olmasından dolayı sabahı beklemesini istemişti. Ne var ki Aybeg savaş usulünü bilmediğinden ve bu husustaki cehaletinden dolayı Bedreddin'i dinlememiş, harekete geçmiş, askerler de mecburen ona uymak zorunda kalmışlardı. Askerler geceyi ve bu gece karanlığını azimle göğüsleyerek ilerlemiş ve 20 recep (1 ekim) gecesi düşmanla Musul'un üç fersahlık bir mesafe uzaklığında karşı karşıya gelmiş bulunuyordu. Bu arada İzzeddin bulunduğu yerden sağ tarafa geçip sağ kanat kuvvetlerine katılmış ve kuvvetlerle birlikte Muzafferüddin'in aralarında Zengi'nin de bulunduğu sol kuvvetleri üzerine hamle yaparak onları mağlûp etmişti.

Yukarıda sözünü ettiğimiz sol taraftan sağ tarafa intikal eden emir ise bulunduğu yerden uzaklaştırılmış, o da çarpışmalara katılmamıştı; fakat Aybeg'in sol kanat kuvvetlerini mağlûp ettiğini görünce onlara katılmış, bu arada Bedreddin Lü'lü'ün sol tarafı hezimete uğramıştı. Kendisi ise yanında bulunan çok az askerle yalnız başına kalınca Muzafferüddin Gökbörü üzerine yürüyerek kendisinin merkez kuvvetleriyle birlikte ve hiç de parçalanmadan ve birbirlerinden ayrılmadan üzerine yürümüştü. Bunu gören Bedreddin geri çekilmekten başka imkân görememiş, Musul'a geri dönüp Dicle'yi aşarak kendi kalesine gelip kapanmıştı. Oradan da Musul'a indiğinde halk onu görüp gelişine bir hayli sevinmiş ve onunla birlikte Babü'l-Cisr'e yürüyüp gitmişlerdi. Düşman ise

Dicle nehri'nin karşı tarafında onların karşısında yer almıştı. Muzafferüddin de yanında bulunan askerleriyle birlikte Ninova Kalesi yakınlarında konaklayıp orada üç gün müddetle kalmıştı.

Bu arada Muzafferüddin Gökbörü Bedreddin'in askerlerinin tümüyle Musul'da toplandığını ve meydana gelen bu çarpışmalar sırasında onlardan çok az kimsenin telef olduğunu Bedreddin'in de bir gece atlısı ve yayasıyla birlikte bütün askerlerini alıp Dicle'yi köprüler ve gemilerle aşarak ona saldırıya geçeceğini haber almıştı. Bunun üzerine Muzafferüddin Gökbörü hareket için hiç bir davul çaldırmadan ve boru öttürmeden sessizce bulunduğu yerden ayrılarak Zap suyunu geçmiş, İrbil'e doğru yola koyulmuştu. Zap suyunu aştıktan sonra karşı taraftan elçiler gelmiş ve barış için görüşmelere başlanmıştı. Bu barış görüşmeleri neticesinde herkes o anda elinde bulundurduğu şehirleri koruyacaktı. Bu konuda gerekli yemin ve ahidler verildikten sonra arada sulh akdedilmiş oldu.

İmâdüddin'in Kevâşa, Bedrüddin'in Tell-Ya'fer ve el-Melikü'l-Eşref'in Sincâr'ı Ele Geçirmeleri

Kevâşa Kalesi Musul ve çevresinin en müstâhkem ve surları en yüksek ve en sarp yerinde olan kalelerinden birisi idi. el-İmâdiyye Kalesi halkı ve koruyucularının kaleyi Zengî'ye teslim etmeleri üzerine Kevâşa halkı da aynı davranışa girip kaleyi Zengî'ye teslim etmeyi düşünmüşlerdi. Kendileri kalelerinde gayet güvenli ve korkusuz bir şekilde kaldıklarından hiç kimsenin gelip onlara tahâkküm etmeye gücü yetmezdi. İşte bu arada onlar da kalelerini Zengî'ye teslim etmeyi kararlaştırarak Bedreddin'in kalede bulunan nâiblerini ve görevlilerini çıkarıp kaleye kapanarak savunmaya geçtiler. Bu arada Kevâşa halkının rehinelere Musul'da bulunduğu için hâlâ Bedreddin'e itaate devam ettiklerini belirtiyor ve alenen muhalefet etmeyi geciktiriyorlardı. Nihayet arada gidip gelen elçiler Kevâşa halkının Bedreddin'e tekrar itaat etmesi için uğraşıyorlardı; fakat Kevâşalılar Bedreddin'in itaatine girmeyip Zengî ile mektuplaşarak onu yanlarına çağırmışlardı. Zengî bu davet üzerine hemen hareket edip Kevâşa'ya giderek kaleyi teslim almış ve orada ikâmete başlamıştı. Bu arada Muzafferüddin Gökbörü ile yapılan haberleşme neticesinde daha yakın bir zamanda aralarında yapılan anlaşma ve ahidleşmeler hatırlatılarak Kevâşa Kalesi'nin iadesi için araya girmesini istiyorlardı; fakat onların bu istekleri hiç yerine getirilmemişti. Bu arada Bedreddin Lü'lü' Halep'te bulunan el-Melikü'l-Eşref'e gönderdiği mektupta ondan yardım istiyordu. el-Melikü'l-Eşref Bedreddin'-

in bu isteğini kabul ederek derhal Fırat nehrini aşıp Harrân'a geçmiş, fakat işlerinin sarpa sarması ve yoluna sür'atle devam etmesini engelleyen bir çok husus dört bir tarafını sarmış bulunuyordu.

Aradaki bu ihtilâfın sebebi şöyle anlatılır:

Muzaferüddin Gökbörü çevre hükümdarlarıyla sürekli olarak mektuplaşıyor ve kendi politikası paralelinde bir yol izlemelerini sağlamağa çalışıyordu. Ayrıca el-Eşref'e sürekli karşı gelmelerini söyleyerek el-Eşref ile onları korkutup durmakta idi. İşte onun bu çağrılarına Anadolu Selçuklu hükümdarı İzzeddin Keykâvus b. Keyhüsrev b. Kılıçarslan ile Âmid ve Hısn-ı Keyfâ emirleri ile Mardin hükümdarı uymuş ve hepsi birlikte Keykâvus'un itaatine girerek kendi memleketlerinde adına hutbe okutmağa başlamışlardı. İleride Allah nasip ederse el-Eşref ile Keykâvus arasında Keykâvus'un Halep ve çevresine saldırması üzerine Menbic yakınlarındaki çatışmalarını zikretmeğe çalışacağız. Keykâvus'un bu saldırısından dolayı da el-Melikü'l-Eşref ona bir hayli kızgın bulunuyordu.

Fakat bir şans eseri olarak Keykâvus o günlerde vefat etmiş, el-Melikü'l-Eşref ile Bedreddin Lü'lü' onun şerrinden kurtulmuşlardı. Muzaferüddin Gökbörü ayrıca bu arada el-Melikü'l-Eşref'in emrinde bulunan ve ona bağlı bazı emirleri kıskırtmış ve kendisine meylettirmeğe çalışmıştı. Bu emirlerden bazıları onun bu kıskırtmalarına uyararak el-Eşref'e karşı gelmişlerdi. İşte bunlardan birisi yukarıda kendisinden söz ettiğimiz ve Dimyat'ta istediğini yapan ve bir sürü karışıklıklar çıkarak şehrin Franklar'ın eline düşmesine zemin hazırlayan Ahmed b. Ali b. el-Maştûb idi. O, el-Melikü'l-Eşref'in ileri gelen emirleri arasında idi. Onun bu karşı gelmesine ve isyanına İzzeddin Muhammed b. Bedr el-Humeydi ve benzeri kimseler de katılarak el-Eşref'in yanından ayrılmışlardı. Bu emirler Âmid hâkimi ile buluşmak üzere Mardin'in güney taraflarında 'Düneysir' denilen yerde bir araya gelip karargâh kurmuşlar ve el-Melikü'l-Eşref'in buradan geçip Musul'a giderek Bedreddin'e yardım etmesini engellemek istemişlerdi.

Bu muhalifler bir araya geldiklerinde Âmid emîri onlardan ayrılarak el-Melikü'l-Eşref ile tekrar anlaşmış ve aralarında barış imzalamışlardı. Bunun üzerine el-Melikü'l-Eşref ona Hâni ili ile Cebelcür'u teslim etmiş ve Dara'yı da alıp ona vermeyi taahhüt etmişti. Âmid emîri bu muhaliflerden ayrılınca birlikleri bozulmuş, bu emirlerden bazıları el-Melikü'l-Eşref'in itaatine girmek zorunda kalmışlardı. Bunların dağılması üzerine İbn el-Maştûb tek başına kalmış, Erbil'e gitmek üzere Nusaybin'e hareket etmişti. Nusaybin'e vardığında Nusaybin şahnesi ona karşı çıkarak yanındaki askerlerle birlikte İbn el-Maştûb'a karşı savaş-

miş ve bu savaş neticesinde İbn el-Maştûb hezimete uğrayıp kaçınca yanında bulunanlar dağılıvermiş, kendisi de perişan bir vaziyette Sincâr taraflarına çekilmişti. Sincâr emiri Ferrûh-şah b. Zengî b. Mevdûd b. Zengî üzerine askerler göndererek İbn el-Maştûb'u mağlup etmiş, onu esir edip Sincâr'a götürmüşlerdi; çünkü Sincâr emîri el-Melikü'l-Eşref ile Bedreddîn'in müttefiki bulunuyordu.

İbn el-Maştûb Sincâr emîrinin yanına varınca koltuğunun altına girerek el-Melikü'l-Eşref'e muhalefet etmesi için kulağına bir şeyler fısıldamış ve böyle bir isyanı ona güzel göstermeğe çalışmıştı. Gerçekten Sincâr emîri de İbn el-Maştûb'un bu sözlerine kanarak el-Melikü'l-Eşref'e isyan etmiş, çevrede fitne ve fesat çıkarmak isteyenler İbn el-Maştûb'un etrafına birikince Musul şehrine bağlı "el-Bak'a" denilen yere giderek burayı ve çevresindeki bir çok köyü yağmalayıp Sincâr'a geri dönmüşlerdi. Daha sonra bu ayak takımı ile İbn el-Maştûb Tellya'fer'e giderek oradan Musul üzerine yürüyüp çevreyi yağmalamak ve buralarda karışıklıklar çıkarmak üzere yola koyulmuşlardı. Tellya'fer o sıralarda Sincâr emîrinin hakimiyetinde idi. Bedreddîn Lü'lü' bu fitnecinin yaptıklarını haber alınca üzerine bir miktar asker sevketmiş, giden askerler de onunla çarpışmışlar, mağlûp olan İbn el-Maştûb Tellya'fer Kalesi'ne çıkararak orada kaleye kapanmıştı. Bedreddîn'in askerleri gelip kalenin etrafına karargâh kurarak onu Tellya'fer'de kuşatmışlardı Bu arada Bedreddîn 21 rebiyülevvel 617 (26 Mayıs 1220) salı günü Musul'dan hareket ederek Tell-Ya'fer Kalesine doğru gelmiş ve İbn el-Maştûb'u kuşatma altına almıştı. Bedreddîn kaleye arka arkaya bir çok saldırılar yaparak nihayet 17 rebiyülâhir 617 (21 Haziran 1220) gününde Tell-Ya'fer Kalesi'ni ele geçirmiş, İbn el-Maştûb'u da yakalayıp Musul'a götürerek orada hapse atmıştı. Daha sonra el-Melikü'l-Eşref İbn el-Maştûb'u Bedreddîn'den alıp Harrân'a götürerek orada hapsedmiş ve rebiyülâhir 619 (1222 mayıs - haziran) tarihinde vefat ettiği ana kadar Harrân'da hapse kalmıştı. İşte İbn el-Maştûb Dimyât'ta çıkardığı karışıklıklarla Müslümanların başına açtığı büyük felâketin karşılığını görmüş oldu.

Diğer taraftan el-Melikü'l-Eşref, yukarıda belirttiğimiz gibi, Hısn-ı Keyfâ ve Âmid emîrinin kendisine itaat etmesi ve muhalif emîrlerin dağılmasıyla Harrân'dan hareket ederek Düneysir'e gelip orada karargâhını kurmuş, sonra Mardin üzerine yürüyerek burayı kuşatma altına alıp etrafını askerlerle çevirmiş, dışardan gelecek her türlü ikmâlî ve gıda maddeleri yardımını engellemişti. Ayrıca Âmid emîri de el-Melikü'l-Eşref'in yanında yer alarak bu kuşatmaya katılmıştı. Nihayet el-Melikü'l-Eşref ile Mardin emîri arasında görüşme hey'etleri gidip gelmiş ve sonunda anlaşmaya varmışlardı. Yapılan anlaşmaya göre el-Melikü'l-Eşref daha evvel kendisinin Mardin emîrine iktâ etmiş olduğu Ra'sûl -

Ayn'ı alacak ve ayrıca Mardin emîri el-Melikü'l-Eşref'e otuz bin dinar para ödeyecekti. Diğer taraftan Âmid emîri de bu anlaşma gereği olarak Şabahtân'a bağlı el-Muvezzar'ı alacaktı.

el-Melikü'l-Eşref ile Mardin emîri arasında bu anlaşmanın imzalanmasından sonra el-Melikül-Eşref Duneysir'den hareket ederek Musul'a gitmek üzere Nusaybin'e doğru yola koyuldu. O yolu üzerinde iken Sincâr emîrinden gelen elçi hey'etleri derhal Sincâr'ı teslim etmeyi ve buna karşılık olarak da Rakka'nın verilmesini talep ediyorlardı. Sincar emîrinin şehrini teslim edip de Rakka'yı buna karşılık istemesinin ve oraya gidip ikâmet etmeyi arzulasının sebebi şöyle anlatılır: «Tell-Ya'fer Kalesi Sincâr emîrinin elinden alınınca sanki kalbi yerinden sökülüp alınmıştı. Buna ilâve olarak adamların, güvendiği kimseler ve görüşlerine başvurup öğütlerini aldığı devlet ileri gelenleri ona ihanet etmiş, o da bunların yapacaklarından korkarak kalbi korku ile dolup taşmıştı; çünkü Sincâr emîri bu adamlarını ölümle tehdit ettiğinden kendisi onları yiyip bitirmeden evvel onlar daha sür'atle davranarak onu ortadan kaldırmayı başarmışlardı. Ayrıca akrabalarıyla olan bağları da tamamen kopmuştu. Allah nasip ederse ileride kaydedeceğimiz gibi, babasından sonra Sincâr'a emir olan kardeşini öldürüp buraya hâkim olduğu için Cenâb-ı Allah bu kardeşinin âhını bırakmamış, bu yaptığı kötülüğün karşılığını görmüştü. Sincâr'ı zulmen ele geçirdiği için bundan hiç de dünyevi bir menfaat sağlayamamış bulunuyordu.» Nihayet el-Melikü'l-Eşref'in kendisine doğru yürümek üzere yola çıktığını öğrenince Sincâr'ı teslim etmeyi teklif etmiş ve ona bu hususta haber iletmışti. el-Melikü'l-Eşref Sincâr emîrinin bu teklifini kabul ederek ona Sincâr'a karşılık Rakka'yı vermiş ve Sincâr'ı da 1 Cemâziyelevvel 617 (4 Temmuz 1220) günü teslim almıştı. el-Melikü'l-Eşref'in Sincâr'ı almasıyla buranın sahibi ve emîri kardeşleri, çoluk çocuğu, akrabaları ile birlikte mallarını alıp buradan ayrılmışlardı. Atabeg ailesine mensup son Sincâr emîri bu şahıs idi. Böylelikle Atabeg hükümdarlarının Sincâr'daki hâkimiyeti de sona ermiş oluyordu.

Mülkü sona ermeyen Hayy ve ebedî olan Allah'ı her şeyden tenzih ederim.

Atabeg ailesinin Sincâr'daki hâkimiyeti doksan dört yıl sürmüştü.

İşte dünyanın insanların başına ördüğü çorap bundan ibarettir. Halkın başına bunca felâketleri getiren kahrolasica dünya.

el-Melikü'l-Eşref'in Musul'a Varması ve Müzafferüddin Gökbörü İle Anlaşma İmzalamaları

el-Melikü'l-Eşref Sincâr'ı ele geçirdikten sonra Musul üzerine yürüyüp oraya varmak üzere yoluna devam etti. Önden askerlerini yola

çıkarmıştı; hepsi birden şehre girmeyerek her gün bir miktarı Musul'a varıyordu. Kalabalık gruplar halinde Musul'a varan bu askerlerinden sonra el-Melikü'l-Eşref en son grupla birlikte 19 cemâziyelevvel 617 (22 Temmuz 1220) salı günü büyük bir törenle ve unutulmayacak bir merasimle Musul'a vardı. el-Melikü'l-Eşref'in buraya varmasıyla Abbâsî halifesinin ve Muzafferüddîn Gökbörü'nün barış anlaşmaları yapmak üzere gönderdikleri elçileri ulaşmıştı. Muzafferüddîn daha evvel Bedreddin'den aldıkları bütün kaleleri geri vermeyi teklif ediyor, ancak el-İmâdiyye Kalesi'nin Zengi'nin elinde kalmasını rica ediyordu. Bütün bu fitne ve karışıklıkların Müslümanlar arasındaki çatışmaların sona erdirilip hep birlikte Franklar'a karşı yekvücut halinde cihâda girmeleri için bir maslahat olarak telakki edilip el-İmâdiyye'nin Zengi'nin elinde kalması isteniyordu.

Bu elçi hey'etleri tam iki ay müddetle gidip gelmiş ve görüşmeler bir hayli uzun sürmüştü. Bunun akabinde el-Melikü'l-Eşref Erbil emiri Muzafferüddîn üzerine yürümek üzere hazırlıklara girişti. el-Melikü'l-Eşref Zap nehri kenarında ve yakınında bulunan el-Selâmiyye köyüne ulaştığında Muzafferüddîn Gökbörü Zap nehrinin Erbil tarafındaki sahilinde bulunuyordu. Yine elçiler bu arada gidip gelmişler, fakat artık askerler bu şekilde beklemekten bıkmış ve sıkıntıya girmeye başlamışlardı. Diğer taraftan Âmid emiri Nâsirüddîn de Muzafferüddîn Gökbörü'ye meylettiği için el-Melikü'l-Eşref'e Muzafferüddîn'in tekliflerini kabul etmesini tavsiye etmiş ve emirlerden bazıları da bu hususta görüş beyan ettiklerinde artık sulh için anlaşmaya varılmış ve bunun üzerinde ittifak etmişlerdi. Ayrıca bu kalelerin teslimi için belirli bir müddet tanındığı gibi kaleler teslim edilinceye kadar İmâdüddîn Zengi el-Melikü'l-Eşref'in yanında rehine olarak kalacaktı.

Anlaşma gereği olarak bu kalelerin teslim işlemleri bitinceye kadar ayrıca Zengi'nin bizzat kendisine ait olan el-Akr ve Şûş Kaleleri de geçici olarak el-Melikü'l-Eşref'in adamlarına teslim edildi. Anlaşma gereği teslim edilmesi gereken kaleler Bedreddin'e verildikten sonra Zengi serbest bırakılacak ve kaleleri el-Akr ve Şûş da ona gerisin geriye teslim edilecekti. Her iki taraf bu konuda birbirlerine gerekli yemini yaptıktan sonra el-Melikü'l-Eşref bu iki kaleyi Zengi'ye teslim ederek Sincâr'a geri döndü. el-Melikü'l-Eşref 2 ramazan 617 (31 Ekim 1220) günü Musul'dan ayrılmıştı. Bu kalelerin Bedreddîn Lü'lü'ün nâiblerine teslim edilmek üzere buralara adam gönderildiğinde Hakkâriyye'ye bağlı Cell-Sûrâ dışındaki kaleler teslim edilmemiş, diğer kalelerin koruculuğunu yapan askerler ile halkı buraları teslim etmeğe yanaşmamıştı. İşte Cell-Sûrâ dışında hiçbir teslim yapılmadan bu işlemler de sona ermişti.

Bunun arkasından İmâdeddîn Zengî Şihâbeddîn Gâzî b. el-Melikü'l-Âdil'e gidip hizmetine girerek ona yaklaşmış ve kardeşi el-Melikü'l-Eşref'in katında şefaatta bulunmasını ve kendisini affetmesi için aracılık yapmasını istemişti; bunun üzerine el-Melikü'l-Eşref ona acımış ve bu isteğini kabul ederek kendi görevlilerini el-Akr ve Şûş Kalelerinden çıkıp bu kaleleri İmâdeddîn'e teslim etmişti.

Diğer taraftan Bedreddîn el-Melikü'l-Eşref'in Tell-Ya'fer Kalesi'nde gönlü olduğunu öğrenmişti. Tell-Ya'fer Kalesi uzun zamandan beri Sincâr'a bağlı idi. Bu konuda ileri sürülen görüşler bir hayli uzun tartışmalara sebep olmuş ve nihayet Bedreddîn bu kaleyi el-Melikü'l-Eşref'e teslim etmişti.

el-Hakkâriyye ve Zûzan Kalelerinin Bedreddîn'e Tekrar Teslim Edilmeleri

İmâdüddîn Zengî el-Hakkâriyye ve ez-Zûzan Kaleleri'ni ele geçirdikten sonra halkının ondan beklediği ve umduğu her türlü iyilik ve ihsanı bol bol atıyyeleri vermemiş, bilâkis tam bunun zıddına davranarak, onlara ihsanlarda bulunacağına, geçimlerini daha da dara sokmuştu. Bunun aksine Bedreddîn'den, onun askerlerinden ve reâyâsından hâlâ onlara ihsanlar gelip durmakta, mallar ve yiyecekler ulaştırılmaktaydı. Bunun için bu kalelerin halkları tekrar Bedreddîn'in himâyesine dönmek istiyorlardı ama daha önce takındıkları tavırdan ve onun itaatinden çıkıp İmâdeddîn'e tâbi' oldukları için kendilerine karşı kötü davranıp onları cezalandırmasından korkuyorlardı. Ama bu günler gelip çattınca artık İmâdeddîn'in davranışlarını ve Bedreddîn'in kendilerine yaptıkları iyiliklerini anlamış ve hemen 618 yılı muharrem (1221 şubat-mart) ayında gönderdikleri mektup ile bu kaleleri ona teslim edeceklerini bildirerek; onları affedeceğini, onlara dokunmayacağına dair yemin etmesini talep etmişlerdi. Ayrıca Bedreddîn'den kendilerine iktâ'larda bulunmasını da rica etmişlerdi. Bedreddîn bu bölge halkının isteklerini olumlu karşılamış, taleplerini kabul ederek durumu el-Melikü'l-Eşref'e bildirmiş ve buraların tekrar teslim alınması hususunda ondan izin istemişti; fakat el-Melikü'l-Eşref Bedreddîn'e Hakkâriyye ve Zûzan kalelerinin teslimi hususunda izin vermemişti.

Bu arada İmâdeddîn Zengî el-Melikü'l-Eşref'in yanından geri dönüp askerlerini toplamış, el-İmâdiyye kalesini muhasara altına almış, fakat arzu ettiklerinden hiç bir şey elde etmemişti. el-İmâdiyye halkı Zengî'nin onları muhasara etmesi üzerine Bedreddîn'e haber göndererek kale-

yi ona teslim edeceklerini bildirmişlerdi; bunun üzerine Bedreddin el-Melikü'l-Eşref'e bu hususu bildiren bir mektup yazarak; "el-İmâdiyye Kalesi'nin teslim alınmasına muvafakat etsin." demişti. buna razı olduğu takdirde kendisine Nusaybin yakınlarında bir kale ile iki nehir arasında da bir vilâyet vermesini teklif ediyordu. el-Melikü'l-Eşref Bedreddin'e el-İmâdiyye'yi teslim alması hususunda izin verince, Bedreddin kaleye adamlarını gönderip teslim alarak halkına son derece iyi davranmış, onlara ihsanlarda bulunmuştu. Zengî ise el-İmâdiyye önlerinden ayrılınca Bedreddin ona vermeyi taahhüt ettiklerini vermiş ve ona vefakârca davranmıştı.

Diğer kale askerleri ve halkının el-İmâdiyye'ye karşı takınılan iyi tavrı ve onlara yapılan ihsan ve iyilikleri haber alınca hemen kendi kalelerini de Bedreddin'e teslim etmeyi uygun görmüşlerdi. Bunun için Bedreddin bu kalelere görevlilerini ve nâiplerini göndererek buraları teslim almış ve bütün bölge halkı da Bedreddin'e itaat edeceği hususunda söz birliği etmişlerdi. İşte hayret edilecek nokta buradadır. Bir müddet evvel Şam'dan, el-Cezire'den, Diyarbekir, Ahlât ve diğer bölgelerden bir çok asker gelip bu kaleleri Bedreddin'e teslim etmeleri hususunda uğraşmışlarsa da buna güçleri yetmemiş teslim alamamışlardı. Ancak bütün bu diyarlardan gelen askerler kalelerin tesliminden ümidini kesip geriye döndükten sonra son derece kolaylıkla hiç bir zahmet çekilmeden sükûnetle ve kendi istekleriyle Bedreddin'e teslim oldular Aynen şâirin dediği gibi:

«Kolaylaştırdığın dışında bir kolaylık yoktur;
Arzu edersen kayayı yumuşak çamur edersin.»

Dilediğini yoluna koyan ve gerçekleştiren Allah'ın şânı ne kadar yücedir. Kendisine ihsan ettiği kimselerin bu ihsanlarını engelleyecek ve nimetleri alıkoyduğu kimselere de ihsan edebilecek hiç bir güç ve kuvvet yoktur; O her şeye Kâdir'dir.

Keykâvus'un Halep Üzerine Yürümesi, Halep Emîrinin el-Eşref'e İtaati ve Keykâvus'un Mağlûp Olup Geri Çekilmesi

Bu yılda Anadolu Selçuklu hükümdarı Keykâvus b. Keyhüsrev yanına aldığı el-Afdal b. Salâhaddin Yûsuf ile birlikte Haleb'i ele geçirmek üzere oraya doğru yola koyuldu.

Anlatıldığına göre, Halep'de şehri fitne ve fesat ile kasıp kavuran, halka bir sürü kötülükler yapan, oldukları yerlerde şer odağı haline gelen iki adam vardı. Bu iki adam Haleb emiri el-Melikü'l-z-Zâhir b. Salâhaddin'e yaklaşıp reâyâdan ona bilgiler toplayarak getirdiklerini anlatıyor ve halka karşı onu kinle doldurmağa çalışıyorlardı. İşte Halep halkı bu iki adamdan çok eziyet görmüşlerdi. Nihayet el-Melikü'z-Zâhir vefât edip de Halep emirliğine Şihâbüddin Tuğrul gelince, bu iki adamı devletin işlerine karışmaktan alıkoyarak daha evvel yaptıkları işleri tekrar sürdürmelerini engellemiş ve şehir içinde giriştikleri her türlü fitne ve fesat kapılarını yüzlerine kapatmıştı. Bu iki adam artık ipliklerinin pazara çıktığını ve işlerinin kesat gittiğini görünce evlerine kapanmışlardı. Halep halkı ise daha evvel bunlardan çektiği zulüm ve işkencelerden dolayı bunlara saldırarak daha evvel yaptıkları kötülükleri hatırlatmış ve sürekli onları tehdit edip durmuşlardı. Bu iki kötü adam halkın onları yok etmesinden korkarak Halep'ten ayrılmış, Anadolu'ya Keykâvus'un yanına gidip onu da Halep üzerine bir saldırıya geçme hususunda ikna etmişlerdi. Bu iki kötü adam Keykâvus'a Haleb'e geldiği takdirde ona karşı koyacak hiç kimsenin olmadığını, Haleb'i ele geçirdiği takdirde bütün bölgeyi hakimiyeti altına alabileceğini söyleyerek ona böyle bir seferi gayet kolay göstermeğe çalışmışlar ve onu ikna etmişlerdi.

Keykâvus Haleb üzerine yürümeyi kararlaştırdıca devletinin ileri gelenleri ve iyi görüş sahibi kimseler ona şöyle dediler: «Böyle bir sefere çıktığına göre arzuna kavuşabilmenin tek yolu bölgeyi iyi tanıyan ve bölge halkının kendilerini son derece saygıyla anıp hürmet ettikleri Eyyûboğullarından birisini yanına alman gerekmektedir. İşte burada senin itaatinde ve yanında bulunan el-Afdal b. Salâhaddin'i alıp gitmen Haleb'i ele geçirmende büyük yararı olacaktır. Ayrıca el-Afdal b. Salâhaddin ile fethedeceğiniz yerler konusunda da aranızda bir anlaşma olmalıdır. Eğer el-Afdal b. Salâhaddin bu sefere senin yanında çıkar da bölgeye giderse arzu ettiklerine çok daha kolay bir şekilde kavuşabilirsin.

Keykâvus Sümeysât'ta bulunan el-Afdal b. Salâhaddin'i yanına davet ederek ona ikramlarda bulunmuş, her türlü at, çadır, silâh ve asker yardımında bulunarak bu sefere çıkmasını söylemiş ve Haleb'i fethettikleri takdirde bütün çevresiyle birlikte el-Afdal'a verileceğini kendisinin de Keykâvus'un itaatine girerek bu memleketlerde hutbeyi onun adına okutmayı kabul etmiş ve bu hususta anlaşmaya varmışlardı. Haleb'i ele geçirdikten sonra Diyar el-Cezire'ye gidecekler, ayrıca el-Melikü'l-Eşref'in hakimiyeti altında bulunan Harrân, Ruhâ ve el-Cezeriyye (Adana, Maraş ve çevresi) bölgesinden ele geçirecekleri şehirler de Keykâ-

vus'a verilecekti. Her iki hükümdar bu konuda anlaşmaya vardıktan sonra buna sadık kalacaklarına dair karşılıklı yemin etmişler ve hep birlikte askerlerini toplayarak yola koyulmuşlardı. Önce yolları üzerinde bulunan Ra'bân Kalesi'ni ele geçirip onu el-Afdal'a teslim ettiler. Bunun üzerine buranın halkı bu iki hükümdara bir hayli meyledip itaat ettiler.

Sonra her iki hükümdar Tell-Bâşir Kalesi'ne gelmişlerdi. Tell-Bâşir'de Bedreddin Duldurumel-Yaruki'nin oğlu bulunuyordu. Kaleyi muhasara altına alarak bir hayli sıkıştırmış ve nihayetle Tell-Bâşir'i ele geçirmişlerdi. Keykâvus bu kaleyi kendi adına alıp el-Afdal'a teslim etmeyince el-Afdal bundan kuşkulunmaya başlamış ve: «İşte ilk ihanet ve yapılan anlaşmaya riayetsizlik bu oldu.» demişti. Ayrıca Haleb'in de alınması halinde kendisine teslim edilmeyeceğinden kuşkuya düşen el-Afdal kendi memleketini ve sahip olduğu diyarları bile başkasının eline teslim etmekten başka bir şey elde edemeyeceğini anlamağa başlamağa başlamış ve niyeti bozulmuştu. Ayrıca yapmak istediklerinden de vazgeçmişti. Onun böyle davranması üzerine bölge halkı da Tell-Bâşir'in el-Afdal'a teslim edilmesini beklerken bunun Keykâvus tarafından alıkondugunu görünce onlar da itaat etmemeğe başlamışlar ve yapılan anlaşmaya uyulmayıp bunun tam aksinin gerçekleştiğini görünce onlar da beklemeğe geçmişlerdi.

Halep emiri ez-Zâhir'in oğlu olan Şihâbüddin Atabeg Haleb'e emir olduğu günden o güne kadar kalenin elinden çıkmaması için buradan ayrılmıştı. ez-Zâhir'in vefatından beri kaleye kapanan Şihâbüddin herhangi bir isyancının ona karşı isyan etmesinden ve şehri elden çıkarmasından korktuğu için buradan ayrılmamıştı. Fakat Keykâvus ile el-Afdal'ın Haleb üzerine geldiklerini öğrenince onu burada muhasara altına alacaklarından korkmuş, ayrıca Haleb halkının el-Afdal'a olan meyil ve sempetisini bildiğinden askerleri ile şehir ahalisinin bu gelenlerden yana olacaklarından kuşkulunmuştu. Bunun üzerine Şihâbüddin Atabeg el-Cezeriyye, Ahlât ve diğer bölge emiri ve hükümdarı olan el-Melikü'l-Eşref'e elçi göndererek onu Haleb'e davet etmiş ve itaatine gireceğini, hutbeyi adına okutacağını, darp edeceği para ve sikkelerin üzerine onun adını kazıtacağını, Haleb ve çevresinden istediği yerleri kendi hâkimiyeti altına alabileceğini söylemişti. Şihâbüddin Atabeg b. ez-Zâhir zaten el-Melikü'l-Eşref'in kız kardeşinin oğlu idi. Yeğenin bu teklifine olumlu cevap veren el-Melikü'l-Eşref derhal askerleriyle hareket ederek Haleb'e doğru yola koyulmuş, yanında bulunan askerlerle yola çıktıktan sonra yanında bulunmayan diğer askerlerine de haber göndererek kendisine gelip katılmalarını emretmişti. el-Melikü'l-Eşref bu duruma sevinmiş ve her iki taraf için de iyi bir netice vereceğini düşün-

müş, yanına Tayy ve benzeri Arap kabilelerini de alarak gelip Haleb'in dışında karargâh kurmuştu.

Keykâvus Tell-Bâşir'i ele geçirince el-Afdal ona bir an evvel Haleb üzerine yürümesini, askerlerin gelip burayı müdafaa etmeğe başlamasından evvel oraya ulaşmasını tavsiye edip söylemişse de Haleb sahiplerinin şehri iyice tahkim ederek askerlerini donatmalarından evvel oraya ulaşmaya pek yanaşmamıştı. Hattâ buna karşılık Keykâvus şöyle diyordu: «Önce Menbic'e gidelim. Menbic'i ve çevresindeki diğer şehirleri ele geçirirsek arkamızda onlara yardım edecek kimseyi bırakmamış olacağız. Zamanın geçmesinin önemi yoktur.» Sonra Keykâvus ve el-Afdal Tell-Bâşir'den hareket ederek Menbic üzerine yürüdüler; bunun üzerine el-Melikü'l-Eşref onlara doğru harekete geçmiş ve yanına aldığı Arap kabilelerini de bir öncü kuvveti haline sokarak üzerlerine saldırtmıştı. Keykâvus'un askerlerinden bin kişilik bir öncü süvari grubu önden gitmiş ve el-Melikü'l-Eşref'in gönderdiği Arap kabileleri ile karşılaşarak çarpışmalara girişmişlerdi. Bu çarpışmalar neticesinde Keykâvus'un öncü kuvvetleri mağlûp olup hezimete uğramış olarak gerisin geri dönmüştü. Araplar ise bu geriye çekilen Anadolu askerlerinin geride bıraktıklarını yağmalamağa başlamış, yakaladıklarını esir almış ve özellikle son derece güzel ve bakımlı yağız atlarını da ele geçirmeğe çalışmışlardı.

Öncü kuvvetlerinin hezimete uğradığını gören Keykâvus olduğu yerden hemen gerisin geriye dönmeğe ve ardına bakmaksızın süratle yol almağa başlamış, korku ile bir an evvel kendi memleketine varmağa çalışmıştı. Nihayet kendi topraklarına girdikten sonra orada ikâmet etmişti.

Keykâvus'un bu şekilde savaşı bırakıp geriye kaçması onun genç yaşta tecrübesiz oluşu ve savaş san'atını bilmeyişinden kaynaklanmaktadır. Aslında her zaman orduların öncü kuvvetleri birbirleriyle karşılaşır, çarpışırlar; fakat asıl kuvvetler karşı karşıya geldiklerinde savaş kimin kazanacağı belli değildir. Bunun arkasından el-Melikü'l-Eşref Ra'bân'a gelerek burayı ele geçirmiş, sonra da Tell-Bâşir'i kuşatmıştı. Tell-Bâşir'i müdafaa etmekte olan Keykâvus'un askerleri el-Eşref'e karşı koymuşlarsa da el-Eşref onlarla çarpışmış ve nihayet mağlûp ederek kaleyi ellerinden geri almıştı. el-Eşref onları mağlûp ettiği hâlde memleketlerine çekip gitineleri için serbest bırakmış, fakat Keykâvus'un yanına geldiklerinde Keykâvus bunları bir eve sokarak evi ateşe vermiş ve hepsini helâk etmişti. Keykâvus'un bu askerlere karşı böyle kötü davranması bütün halk nazarında gözden düşmesine sebep olmuş ve halk bu yaptığını kınayarak bu davranışını zayıf iradesine bağlamışlardı. Ama

Cenâb-ı Allah bu adamın kalbindeki merhametsizlikten dolayı ona pek mühlet vermemiş ve bu olayın hemen akabinde ölüp gitmişti.

el-Melikü'l-Eşref Tell-Bâşir'i ve çevresindeki diğer yerleri Haleb emîri Şihâbüddîn Atabeg'e teslim edip Keykâvus'u takip ederek ülkesine kadar kovalamayı ve onunla savaşmayı düşünmüştü; fakat tam bu arada babası el-Melikü'l-Âdil'in vefât haberini alınca Haleb'e dönmek zorunda kalmıştı; çünkü o sıralarda Franklar Mısır diyarına girmiş bulunuyorlardı. Böyle büyük ve güçlü bir sultanın ölümü akabinde İslâm diyarında nasıl bir felâketin başgöstereceği ve bunun sonunda nelerin olup biteceği pek bilinmez bir durumdur. Bunun için el-Melikü'l-Eşref Keykâvus'u Rum diyarına doğru takip etmekten vaz geçerek geri dönünce birbirlerinin şerinden uzak kalmışlardı.

el-Melikü'l-Âdil'in Vefatı ve Vefatından Sonra Çocuklarının Durumu

el-Melikü'l-Âdil Ebû Bekr b. Eyyûb, 7 cemâziyelâhir 615 (31 Ağustos 1218) günü vefat etti. Daha evvel eserimizin ilgili bölümünde el-Melikü'l-Âdil'in amcası Esedüddîn Şirkûh'un 564 yılında Mısır'a nasıl hâkim olup devletinin temellerini nasıl attığını görmüştük. Daha sonra da el-Melikü'l-Âdil'in ağabeyisi Salâhaddîn Yûsuf b. Eyyûb'un Mısır diyarına hükümdar olması ve kendisinin Suriye'ye geçmesi üzerine onu Mısır'da yerine vekil bıraktığını görmüştük. Salâhaddîn el-Melikü'l-Âdil'i Mısır'a bırakırken son derece güvenilir, sahip olduğu üstün zekâ ve halka karşı gayet iyi davranacağını ve mükemmel bir yönetim ortaya koyacağını bilmekte idi.

Ağabeyi Salâhaddîn Yûsuf vefat ettiğinde, yine yukarıda belirttiğimiz gibi, bütün Dımaşk bölgesi ile Mısır'ı hâkimiyeti altına alıp bu yıla kadarki hükümdarlığını sürdürmüştü. Ancak yine yukarıda belirttiğimiz gibi 614 yılında Franklar harekete geçince kendisi Mercu's-Suffâr'a giderek orada ikâmet etmiş, Franklar'ın Mısır diyarına geçmesi üzerine de Mercu's-Suffâr'dan Âlakîn'e giderek orada bir müddet ikâmet etmiş ve bu ikâmeti sırasında hastalanarak vefat etmişti. el-Melikü'l-Âlakîn'den taşınarak Dımaşk'a götürülmüş ve halen bu gün yatmakta olduğu ve kendisi için önceden hazırlamış olduğu mezarına defnedilmişti.

el-Melikü'l-Âdil son derece akıllı, ileri görüşlü bir kimse olup düşmanına karşı hile ve tuzak kurmasını bilen; her hususta sabırlı, son derece yumuşak huylu, gayet şahsiyetli, hoşuna gitmeyecek her hangi bir

davranışla karşılaştığında suçluları müsamaha ile karşılayan, hattâ kendisi aleyhinde duyduğu bir çok şeyi iştmemiş gibi davranan gayretli ve gerektiğinde aslâ yerinde durmasını bilmeyen, gerekmediğinde de boşuna gayret sarfetmeyen bir kişiliğe sahip idi.

el-Melikü'l-Âdil muharrem 540 (haziran - temmuz 1145) ayında dünyaya geldiğine göre vefât ettiğinde yetmiş beş yaşında idi. O, Dımaşk'ı ağabeyi Salâhaddin'in oğlu el-Afdal'dan 592 yılı şaban (1196 haziran - temmuz) ayında ve Mısır'ı da yine adı geçen yeğeni el-Afdal'dan 596 yılı rebiyülâhir (1200 ocak - şubat) ayında ele geçirmişti.

Hayatında hayretle müşâhade ettiğim birbirini kovalayan talih eserleri olarak el-Melikü'l-Âdil'in yeğeni el-Melikü'l-Afdal'ın sahip olduğu bütün yerleri arka arkaya elinden alması ve buralara sahip olması idi. Gerçekten birbirini izleyen talih eseri idi bunlar. Önce Salâhaddin Eyyûbî oğlu el-Afdal'a Takiyyüddin'in vefatından sonra 586 yılında (1190) Harrân, Ruhâ, Meyyâfârikîn'i iktâ etmişti. el-Afdal buralara gitmek üzere yola koyulup Haleb'e ulaştığında babası hemen arkasından el-Melikü'l-Âdil'i gönderip onu Halep'ten geri getirtmiş ve bu şehirleri elinden almıştı.

Daha sonra el-Afdal babası Salâhaddin'in vefatından sonra Dımaşk'a sahip olmuş, el-Melikü'l-Âdil burayı da elinden almıştı. Yine arkasından ağabeyi el-Melikü'l-Azîz'in vefatından sonra el-Afdal Mısır'a hâkim olunca yine el-Melikü'l-Âdil burayı da ve daha sonra yine Sarhad'ı da elinden almıştı.

Hattâ bundan daha acaip ve hayret verici bir hususla bizzat kendim karşılaştım: Kudüs'te Sihyûn Kilisesi'nde terk edilmiş, mermerden bir sütun gördüm. Gerçekten benzeri görülmemiş güzel bir sütun idi. Bu kilisedeki görevli papaz bana şöyle anlatmıştı: «Şu gördüğün mermer sütun var ya, el-Melikü'l-Afdal bunu buradan alıp Dımaşk'a götürmek istemişti. Sonra amcası el-Âdil bu sütunu el-Afdal'dan istemiş ve ondan almıştı.» İşte anlatılan hususların ve hikâyelerin en hayret vericilerinden bir tanesi de bu olaydır.

el-Melikü'l-Âdil daha hayatta iken ülkesini kendi evlâtları arasında taksim etmişti. Mısır'ı el-Melikü'l-Kâmil Muhammed'e; Dımaşk, Kudüs, Taberiyya, Ürdün, Kerek ve bunların çevresindeki diğer komşu kalelerin hepsini oğlu el-Muazzam İsâ'ya; el-Cezire bölgesi, Meyyâfârikîn, Ahlat ve buralara bağlı yerleri de diğer oğlu el-Melikü'l-Eşref Mûsâ'ya; Ruhâ'yı da Şihâbüddin Gâzi'ye; Ca'ber Kalesi'ni de el-Hâfız Arslanşâh'a vermişti. Vefât ettiğinde çocuklarının her biri babalarının taksim ettiği ve kendilerine verdiği bu şehirlere hâkim olmuş ve buralarda yönetimlerini sürdürmüşlerdi. Her hükümdarın vefatından sonra o hükümdarın çocukları arasında sanki alışılmış bir âdet olarak meydana gelen ih-

tilâf ve anlaşmazlıklar el-Melikü'l-Âdil'in oğulları arasında gerçekten görülmüş değildi. Aynen bir tek kişi imiş gibi büyük bir ittifakla birbirlerine destek olmuşlardı. Onların her biri diğerlerine son derece itimad ediyor ve kardeşinin yanına kalkıp gittiğinde yanına hiç asker almaksızın tek başına varıyor ve birbirlerine son derece güveniyorlardı. İşte bundan dolayı da hükümranlıkları ve yönetimleri bir hayli düzenli gitmişti. Onlar yönetimin en güzelini ve en iyi hükümdarlığı babalarından öğrenmişlerdi.

Yemin ederim ki hükümdarların en mükemmelleri bu ailenin hükümdarları idi. Son derece yumuşak huylu insanlar olup cihadı sever, İslâm'a karşı samimî olup gayretle İslâm'ı savunurlardı. Dimyat'ta gösterdikleri cihad örneği bütün özelliklerini ortaya koyan bir davranış idi. Onlardan el-Melikü'l-Eşref mala hiç önem vermeyen bir kimse olup raâyânın mallarında hiç gözü olmadığı ve son derece afif ve tok gözlü davrandığı için eline geçirdiği her şeyi anında ve sür'atle dağıtır, benzeri duyulmamış bir şekilde etrafına ihsanlarda bulunurdu.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın zilkâde (1219 ocak - şubat) ayında el-Melikü'l-Kâmil b. el-Âdil kendisine bağlı emirlerden bir grubun bir araya gelerek kardeşi el-Fâiz'i yerine Mısır hükümdarlığına getirmek istediklerini ve bu hususta plânlar kurduklarını haber alınca Dimyât'tan ayrılmıştı. O, Dimyât'taki karargâhını terk edip gidince Franklar buraya geçip ânında Dimyât'ı karadan ve denizden kuşatarak şehri ele geçirmişlerdi. Bu olayları yukarıda 614 yılı olaylarını kaydederken anlatmıştık.

Bu yılın muharrem (1218 mart - nisan) ayında Musul'un muhtelif medreselerinde müderrislik yapan Şâfiî fakihlerinden Şerefüddin Muhammed b. Ülvân b. Muhâcir vefât etti. Son derece sâlih bir insan, çok çok hayırlarda bulunan ve dinine bağlı bir mü'min olup gayet samimî bir kalbe sahip idi. Allah rahmet eylesin.

Aynı şekilde bu yılda da Abbâsî halifesinin en has adamlarından ve insanlar arasında halifeye en yakın olup yönetiminde en çok söz sahibi olan İzzeddin Necâh eş-Şarâbî vefat etti. Halka karşı son derece âdilce davranan, insanlara ihsânlarda bulunup iyilikle davranan bir kimse idi. Aynı zamanda gayet akıllı, işlerini tedbirle yürüten mükemmel bir yönetici olup darb-ı mesel olarak adından söz edilirdi.

Yine bu yılda Ali b. Nasr b. Hârûn Ebû'l-Hasan el-Hillî vefât etti. Nahiv âlimi olan Ali b. Nasr "el-Hacce" lakabıyla anılırdı. İbn el-Haşşâb ve benzeri kimselerden ders okumuştı.

HİCRET'İN ALTI YÜZ ON ALTINCI (M. 1219 - 1220) YILI OLAYLARI

Keykâvus'un Vefâtı ve Yerine Kardeşi Keykubâd'ın Geçmesi

Bu yılda Anadolu Selçuklu hükümdarı ve Anadolu illerinden Konya, Aksaray, Malatya ve bu şehirler arasında ve çevresindeki diyarların hükümdarı el-Melikü'l-Gâlib İzzeddin b. Keyhüsrev b. Kılıçarslan vefat etti. Vefatından evvel ordularını toplayarak Âmid hâkimi Nâsirüddin, Erbil emiri Muzafferüddin Gökbörü ile anlaşarak el-Melikü'l-Eşref üzerine yürüyüp hâkimiyetine son vermek üzere Malatya'ya doğru yola koyulmuştu. Yukarıda adı geçen Âmid emiri Nâsirüddin ile Erbil emiri Muzafferüddin bu ittifakları gereği olarak kendi ülkelerinde hutbeyi Keykâvus adına okutmağa başlamış ve ülkelerinde darbettikleri sikkelere de adını yazdırmışlardı. Bu hükümdarlar yaptıkları bu ittifak ile el-Melikül-Eşref ve Musul yöneticisi Bedreddin Lü'lü' aleyhinde bir araya gelmiş bulunuyorlardı.

Anadolu Selçuklu hükümdarı Keykâvus el-Melikü'l-Eşref'in Bedreddin'e yardım etmek üzere Musul'a hareketini ve oraya ulaşmasını engellemek için Malatya'ya gelmişti. Keykâvus'un el-Melikü'l-Eşref'i Musul'a varmaktan alıkoymasının gayesi müttetiki olan Erbil emiri Muzafferüddin Gökbörü'nün Musul'a hâkim olmasını ve burayı elde etmesini sağlamaktı. Fakat Keykâvus Malatya'da bulunduğu bu sıralarda verem hastalığına tutulmuş ve hastalığı bir hayli arttığı için geriye dönmüş ve bu arada vefat etmişti. Keykâvus'un vefatından sonra yine onun tarafından memleketi ve hâkimiyeti altındaki toprakları elinden alınıp hapse atılmış bulunan kardeşi Keykubâd Anadolu Selçukluları tahtına geçmişti. Keykâvus'a yakın adamlarından bazıları kardeşi Keykubâd'ı hapiste öldürmesini tavsiye etmişlerse de o buna uymamıştı. Keykâvus vefât ettiğinde çocukları küçük yaşta olup onlardan hiç biri babasının yerine geçebilecek durumda değildi. Onun vefâtı üzerine askerler Keykubâd'ı hapisneden çıkararak hükümdar ilân etmişlerdi. İşte Keykubâd'ın durumu aynen şu âyet-i kerimde belirtilen duruma benzemektedir:

«Kendisine yapılan cezanın dengiyle ceza verir (yapılan kötülüğe ondan daha fazlasıyla karşılık vermez) de sonra kendisine tekrar saldırılırsa elbette Allah ona yardım eder.» (el-Hacc, 22/60)

Başka bir rivayette ise, Keykâvus'un hastalığı bir hayli artınca kardeşi Keykubâd'ı hapisten çıkararak yanına getirtmiş, onu kendisinden sonra hükümdar ilân edip halkın ona itaat etmesi için ilgililerden yemin almıştı. Ancak Keykubâd hükümdarlığa geçince Erzenirrûm hâkimi olan amcası ona karşı çıkmış ve yine Anadolu'da kendisine komşu olan diğer hükümdarların muhalefetinden de korkmuştu. İşte bu muhaliflerin kendisine karşı tavır takınmalarından endişelenen Keykubâd el-Melikü'l-Eşref'e elçi göndererek onunla barış yapmış ve her ikisi ittifak edip birbirlerine karşı iyi niyetle davranacaklarına, birbirlerine destek olacaklarına ve bu arada sıhrî akrabalık bağı kuracaklarına dair anlaşmaya varmışlardı. İşte el-Melikü'l-Eşref kuzeyden memleketine yapılacak olan saldırılardan bu şekilde emin olmuş ve bu şerden kurtulmuştu. O, artık kendi meselelerine ve başında bulunan gaileri def'etmek üzere kendi işinin başına dönebilecekti.

İşte bu mükâfaat da iyi niyetli olmanın neticesi idi. Reâyâsine ve adamlarına karşı iyi niyetle davranmanın mükâfaatı ve karşılığı bu şekildeki Cenab-ı Allah'ın yardımlarıdır. el-Melikü'l-Eşref kendisine saldırıda bulunabilecek kimselerin şerrinden böylece kurtulmakta idi; çünkü o kendisine komşu olan hükümdarların ülkelerine saldırıya geçmeyi aslâ düşünmemiş, kimsenin malına göz dikmemişti. Halbuki isteseydi kendisinin güçlü olmasına karşın çevresindeki emir ve hükümdarlar ona karşı koyamayacak kadar daha zayıf ve kendisi onlardan daha güçlü idiler. İşte böyle o da komşularına saldırıya geçseydi bütün çevredeki iller son derece kolaylıkla eline geçebilirdi.

Sincâr Hâkiminin Vefâtı, Yerine Oğlunun Geçmesi, Arkasından Bu Oğlunun Öldürülüp Yerine Kardeşinin Emîrliğe Getirilmesi

Sincar emîri Kutbeddin Muhammed b. Zengî b. Mevdûd b. Zengî bu yılın 8 safer (25 Nisan 1219) gününde vefat etti. Son derece cömert, halkına karşı gayet iyi davranan ve özellikle tüccarlarla iyi geçinip onlara her türlü ihsânları bahşeden bir kimse idi. Yakın devlet adamları ve reâyâsı gayet emniyyet içinde yaşamakta ve onun ihsânlarıyla rahat bir hayat sürmekte idiler. Aslâ onun bir kötülüğünü görmedikleri için böyle bir kötülüğe uğramaktan da korkmuyorlardı. Fakat o ülke yönetimini beceremediği için bütün yönetim işlerini vekillerine bırakmıştı.

Kutbeddin Muhammed vefat ettiğinde yerine oğlu İmâdeddin Şâhin-Şâh Sincâr emîrliğine getirilmişti. Bu emirliğe getirilirken yapılan merasimlere halk da katılmış ve bir kaç ay Sincar emîrliğini sürdürmüştü. Bir ara kendisine ait olan Tell-Ya'fer kalesine gitmişti. Buraya varmasından sonra kardeşi Ömer b. Muhammed b. Zengî, yanında bulunan bir grup adamla onu kalede basıp öldürmüş ve yerine Sincâr emîrliğine geçmişti. Ömer b. Muhammed, ileride kaydedeceğimiz gibi, el-Melikü'l-Eşref'in Sincâr'ı teslim aldığı güne kadar burada emîrlik görevini sürdürmüş, fakat kardeşini öldürerek akrabalık bağını kopardığı için bu hükümdarlığından aslâ istifade edememişti. O bu hükümdarlık için akıtılması haram olan bir kanı akıttığından dolayı hayrını görmüş değildi.

Sincâr emîri memleketini el-Melikü'l-Eşref'e teslim etmiş ve karşılığında er-Rakka'nın kendisine verilmesini istemişti. Sincâr ondan alınıp kendisine er-Rakka verilmiş, fakat burası da kısa bir müddet sonra elinden alınmıştı. İşte er-Rakka'nın da elinden alınmasından kısa bir müddet sonra vefat edip gitmiş, canını ve gençliğini heder etmişti.

İşte akrabalık bağını koparanın sonu budur. Akrabalık bağını kuvvetlendiren kişinin ömrü uzun olur. Fakat bu bağ koparan kimsenin de kendi eliyle ömrünü heder ettiği şüphe götürmez bir husustur.

Ma'rûf-oğullarının el-Batâih'ten Sürülmesi ve Öldürülmeleri

Bu yılın zilka'de (1220 ocak - şubat) ayında Halife en-Nâsır Lidinil-lâh eş-Şerif Vâsıt ve çevresi mütevellisi olan Maadd'a el-Batâih çevresinde bulunan Ma'rûf-oğulları üzerine yürüyüp onlarla çarpışmasını emretti. Maadd Tekrit, Hît, el-Hadise, Enbâr, Hille, Kûfe, Vâsıt, Basra ve diğer çevre şehirlerinden bir çok yaya askeri toplayarak Ma'rûf-oğulları üzerine yürüdü. O sıralarda Rabia kabilesine mensup olan bu Ma'rûf-oğullarının başında Mualli b. Ma'rûf adında birisi bulunuyordu.

Ma'rûf-oğullarının evleri Sûrâ'nın alt taraflarında Fırat'ın batı yakasında olup el-Batâih'e bitişik idiler. Çevre köylerde yaşayanlara bir hayli eza ve cefa çektiriyorlar, gelip gidenlerin yollarını kesip çevrede el-Arrâk Batıhasında fitne ve fesât çıkarıp çevreyi huzursuz ediyorlardı. Bu kötü davranışlarından dolayı bölge halkı onları devlete şikâyet edince Halife, Maadd'a emir vererek asker toplamasını ve Ma'rûf-oğulları üzerine yürümesini emretti. Buna karşılık Ma'rûf-oğulları da bu gelenlerle savaşmak için gerekli hazırlıklarını yaptıktan sonra her iki taraf el-Arrâk çevresinde Batıha'da büyük bir tepe olan ve "el-Makber"

diye bilinen bir yerde şiddetli bir savaşa tutuştular. Her iki taraftan da çok kimse öldürüldü; fakat sonunda Ma'rûf-oğulları yenilip kaçınca onlardan çok kimse öldürülmüş, bir kısmı esir alınmış, kaçanlar bataklıklara saplanmış, hayatını kaybetmişti. Ayrıca malları ganimet olarak alınmış, öldürülenlerden bir kısmının kelleleri de zilhicce ayında Bağdâd'a götürülmüştü.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın muharrem (1219 mart - nisan) ayında İmâdüddin Zengî Bedreddin'in askerlerine mağlûp olup geri çekildi. Yine bu yılın 20 recep (1 Ekim 1219) günü Bedreddin Erbil emîri Muzafferüddin Gökbörü'ye yenilmiş ve Muzafferüddin de bu zaferden sonra Erbil'e geri dönmüştü. Biz bu olayları, arka arkaya meydana gelen gelişmeleri anlatmak ve bu anlatımı bozmamak için 615 yılı olayları arasında kaydettik.

8 safer (25 Nisan 1219) günü Sincâr hâkimi Kudbeddin Muhammed b. Zengî b. Mevdûd b. Zengî vefat etti ve yerine oğlu Şahinşâh Sincâr emirliğine geçti.

Yukarıda 614 yılı olayları arasında teferruatla anlattığımız gibi Franklar 29 şaban (9 Kasım 1219) günü Dimyât'a girdiler.

Yine bu yıl içinde ileri gelen Hanefî fukahâsından ve Halep Hanefîlerinin reisi durumunda olan İftihârüddin Abdülmuttalib b. el-Fazl el-Haşimî el-Abbâsî vefat etti. O, hadis ilmini Belh'te ikâmet etmekte olan Ömer el-Bistâmî'den ve Ebû Sa'd es-Sam'ânî ve benzeri kimselerden okumuştü.

Yine bu yıl içinde nahîv ve diğer ilimlerde mütehasıs olan ve aynı zamanda âmâ olan Ebû'l-Bekâ' Abdullah b. el-Hüseyn b. Abdullah el-Ukbarî vefat etti.

Bu yılda meşhûr İbn Asâkir Ebû'l-Hasan Ali b. Ebî Muhammed el-Kâsım b. Ali b. el-Hasan b. Abdullah ed-Dımaşkî vefat etti. Kendisi hadis hâfızı olduğu gibi babası da aynı şekilde hadis hâfızı idi. Hadis ilmini tahsil etmek üzere Horasân'a gitmiş, orada uzun bir müddet tahsil yaptıktan sonra Bağdâd'a geri dönmüştü. Yolda dönerken, yol kesicilerine ve eşkiyalara rast gelmiş, bu eşkiyalar tarafından yaralanmıştı. Nihayet Bağdâd'a geri dönerek bu yılın cemâziyülevvel (1219 temmuz - ağustos) ayında vefat etti. Allah rahmet eylesin.

HİCRET'İN ALTI YÜZ ON YEDİNCİ (M. 1220) YILI OLAYLARI

Moğolların İslâm Diyarına Girmeleri

Tatarların, diğer adıyla Moğolların İslâm diyarına girişleri hadisesi-
ni kaleme almaktan yıllarca çekinip durdum. Bu olayları kaydetmeyi
hiç de istemiyordum. Bazen bunu yazmanın gereğine inanıyor, bir adım
ileri atarken iki adım geri atıp vaz geçiyordum. İslâm'ın ve Müslüman-
lar'ın ölüm haberlerini ve başlarına gelen büyük felâketi yazmak kimin
kolayına gidebilir? Kim bu büyük felâketin yazılmasını ve anlatılmasını
kolay görebilir? Keşke annem beni doğurmasaydı, keşke bu büyük felâ-
ketten evvel ölüp gitseydim! Adım ve sanım unutulsaydı da bu olayla
karşılaşmasaydım, böyle bir olayı yaşamasaydım!

Yakın dostlarımdan bazıları sürekli olarak Moğollar'ın İslâm diya-
rını istilâsını yazmam hususunda bana ısrar edip duruyor ve beni teş-
vik ediyorlar, ben ise bu büyük felâketi kaleme almaktan sürekli çeki-
nip duruyordum; fakat sonunda böyle mühim bir tarihi olayı yazmama-
nın da bir fayda sağlamayacağını kabul ettim.

Bu büyük ve dehşet verici olay, muazzam musibet gün ve gecele-
rimizi kararttı, hayatımızı perişan etti, bölgede yaşayan bütün insanla-
rı ve özellikle Müslümanları kökünden kazıdı. Şayet birisi çıkar da: «Ce-
nab-ı Allah'ın Hz. Âdem'i yarattığı günden bu güne kadar bu büyük fe-
lâketin benzeri görülmüş ve yaşanmış değildir.» derse mutlakâ doğru
söylemiş olacaktır. Moğol istilâsı felâketini yazan tarihler bu olayı bü-
tün dehşetiyle ne kadar anlatıp dursalar yine de kıyısından kenarından
geçmemişlerdir diyebilirim.

İnsanoğullarının yer yüzünde yaşadığı en büyük musibet ve felâ-
ketlerden birisi olarak Buhtunnasr'ın İsrailoğullarına karşı giriştiği kat-
liam ve Kudüs şehrini tahrip etmesi olayı kaydedilir. Bu lânetli herif-
lerin tahrip ettiği ve Müslümanlar'ın başına getirdiği felâket ne İsrail-

oğullarının başına gelen felâkete benzer, ne de Kudüs'ün tahrip edilmesine. Harabeye çevrilen her bir şehir Kudüs'ün başına gelen felâketi yaşamıştır. Müslümanlar'dan öldürülenlerin sayısı İsrailoğullarından öldürülenlerle kıyaslanamaz. Moğolların bir şehirde öldürdükleri Müslüman sayısı belki yer yüzünde yaşayan bütün Yahûdiler'in toplamından çok daha fazla idi. Cenab-ı Allah'tan temennimiz, bu dünya ayakta durduğu müddetçe kıyamet kopuncaya kadar, belki Ye'cûc ve Me'cûc olayı hariç, inşaallah bir daha böyle büyük bir musibet ve dehşet verici bir felâketin insanların başına gelmemesidir.

Dünyanın sonlarına doğru zuhur edecek olan Deccâl, kendisine tâbi olan insanlara dokunmayacak, fakat kendisine muhalefet edenleri ise yok edecektir. Ama Moğollar yer yüzünde hiç kimseyi sağ bırakmadılar. Kadınları, erkekleri, küçük yaştaki çocukları toptan katliâma uğrattılar; hattâ hamile kadınların karınlarını deşerek taşıdıkları ceninleri bile öldürdüler. Böyle bir musibet karşısında «İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn; velâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azim» demekten başka bir çaremiz yoktur.

Bu, kötülükleri etrafa dağılan, zararı her tarafı kaplayan ve aynen dehşet verici bir kasırga gibi bütün diyarları kaplayan bir hâdisе idi. Çin taraflarından kopup gelerek Türkistan'a ve özellikle Kaşgâr ve Balasagun gibi şehirlere girerek Mâverâünnehr'e uzanan ve bölgenin Semerkant, Buhara ve çevresindeki diğer şehirleri ele geçiren bu kitlenin İslâm topraklarında meydana getirdiği tahribâtı ve felâketleri kaydetmeye çalışacağız. Bu gelen zâlimlerden bir kol Horasan'a doğru kayarak buraları tamamen tahrib edip insanların kılıçtan geçirerek her tarafı yağmaladıktan sonra Rey, Hemedân, el-Cibâl bölgesi ile Irak-ı Acem'e kadar uzanan yerlere girerek aynı tahribâtı yapmışlardı. Oradan Âzerbeycân ve Arrân'a doğru çıkıp bir çok kimseyi öldürmüş ve bir yıldan çok daha kısa müddet içinde bu kadar muazzam tahribâtı yaparak bütün bu saydığımız bölgelerin halkından çok küçük gruplar müstesna olmak üzere kurtulan olmamıştı. İşte böyle büyük bir istilânın benzeri tarih boyunca görülmüş ve işitilmiş değildir.

Âzerbeycân ve Arrân'daki istilâlarını bitirdikten sonra Şîrvân derbendine girerek bütün buradaki şehirleri kasıp kavurmuş, hükümdarlarının içinde kaldığı bir kale hariç, sakinlerinden kurtulan tek bir ferd olmamıştı. Şîrvân derbendinden ellân (Alân) ve el-Leks gibi muhtelif milletlerden meydana gelen bölgeye girerek aynı şekilde önlerine çıkanı öldürmüş, her tarafı yağmalamış, yakıp yıkmışlardı. Sonra buradan daha çok Türklerin yaşadığı bölge olan Kıpçak (Kıpçak) illerine doğru saldırıya geçerek ve durmaksızın ilerleyip önlerine geleni öldürüp duru-

yorlardı. Bu bölgenin halkından kaçabilenler ormanlara ve dağ başlarına sığınarak memleketlerini terkedip kaçıyorlardı. İşte bu Tatarlar denen mel'ûn insanlar çok kısa bir zamanda ve geçtikleri yerlerde hiç durmaksızın böyle büyük bir istilâ hareketine geçip her tarafı darmadağın ettiler.

Bu istilacılardan diğer bir kol da Gazne ve çevresine doğru inerek Hind diyarını, oradan Sicistân ve Kirmân bölgesini de geçip diğerlerinin yaptığı gibi hatta çok daha elîm bir şekilde buraları da aynı felâketle karşı karşıya bıraktılar.

Kulaklar bir benzerini daha işitmiş değildir. Bu felaket başka hiç bir felakete benzememektedir. Tarihçilerin itifakla kaydettiklerine göre dünyanın büyük bir kısmını istila eden Büyük İskender bu kadar sür'atle istilâ edememişti. Sonra Büyük İskender on yıl gibi uzun bir müddet içinde istilâ ettiklerini ele geçirirken pek de kimseyi öldürmüştü, katliam yapmış değildi. O sadece geçtiği yerleri itaati altına alarak geçip gidiyordu. Ama bu zâlimler yeryüzünün büyük bir kısmını, hatta en güzelini, en ma'mûr ve fevkalâde olanını, halkı en iyi ve yer yüzünde yaşayan insanların en üstün ahlâka ve güzel yaşayışa sahip olan insanlarını bir sene içerisinde tamamen yok edip gittiler. Bu zâlimlerin girdikleri şehirlerde onlardan korkmayan ve bu gün yarın bana da ulaşip öldürecekler diye endişelenmeyen bir Allah'ın kulu kalmamıştı. Ayrıca şehirlerine ulaşmadıkları kimseler de yakın bir zamanda bu dehşet verici istilânın kendilerine ulaşacağını bekleyip durmuşlardı.

Bu gelen istilâcılar ihtiyaç duyacakları buğday vesaire gibi yiyecek sıkıntısı da çekmiyor ve buna da pek gerek görmüyorlardı. Çünkü geçtikleri her yerden ganimet olarak aldıkları birçok koyun, sığır ve at ve benzeri hayvanlar olduğu için bunları kesiyor ve sadece et yiyorlardı. Bineklerine gelince bu binekler de aynen sahipleri gibi yerleri tırnakları ve ayaklarıyla eşerek bitkilerin köklerini kazıyıp yiyor ve arpaya pek ihtiyaç duymuyorlardı sanki. Moğollar bunun için gelip konakladıkları yerlerde herhangi bir şeyin ihtiyacını duymuyorlardı.

Bunların hangi dine mensup olduğu meselesine gelince; güneşin doğuşu anında güneşe secde ediyorlar ve hiç bir şeyi yasak ve haram kabul etmiyorlardı. Onlar köpek ve domuz dahil her türlü hayvanı kesip yiyebiliyorlardı. Kadınlarla nikahlanmanın ve nikâh ile bir kadına yaklaşmanın ne olduğunu bilmedikleri gibi bir erkek bir kadınla cinsel ilişki kurar, biraz sonra bir başka erkek gelir aynı işi yapardı. Doğan çocukların ise kime ait olduğu, babalarının kim olduğu bilinmezdi.

İslâm diyarı, dini ve mensupları olan müslümanlar başka hiç bir ümmetin başına gelmemiş bir musibet ile karşılaşmışlardı. İşte bu mu-

sibetin en büyüğü de şarktan gelen bu mel'un Tatar felâketi idi. Onlar her işitenin dehşete kapılacağı büyük tahribat yaptılar. Allah nasib ederse işte bu Moğol istilâsını teferruatıyla anlatmaya çalışacağız.

Diğer taraftan batıdan gelen Frank kâfirleri ise aynı şekilde Şâm bölgesine gelip buraları istilâ eden sonra da Mısır'a girerek Dimyât'ı ele geçiren Haçlı felâketi idi. 614 yılı olaylarını kaydederken teferruatla anlattığımız gibi Allah'ın lûtfu ve yardımı olmasaydı bu Frank Haçlı felâketini de Mısır ve Suriye bölgesinden söküp atmak mümkün olmazdı.

İşte aynı dönemde meydana gelen bu iki büyük felâket ile karşılaşan müslümanların mutlaka kendisine karşı kılıçların çekildiğini ve her yerde bu büyük imtihanın hüküm sürdüğünü görecektir. Yukarıda da zikrettiğimiz gibi «İnnâ lillâh ve İnnâ ileyhi râciûn» demekten başka çaremiz yoktur. İslâm'a ve müslümanlara yardımını esirgememesini Allah'tan dileriz. Yardım ancak O'nun katından gelir. Yegâne yardımcı O'dur. O'nun dışında İslâm'a ve müslümanlara yardım edecek kimse olmadığı gibi bu büyük felâketi de ancak Allah onlardan uzaklaştırır.

«Allah bir topluluğa kötülük istedi mi artık onu geriye çevirebilecek (kimse) yoktur. Zaten onların O'ndan başka koruyup kollayanları da yoktur.» (Ra'd sûresi, 13/11) İşte Tatarlara karşı koyacak ve onları bu istilâlarından engeleyecek o gün için bir kimse olmadığından dolayı bunların işleri rast gitmiş ve bu istilâlarını gerçekleştirmişlerdi.

Moğollara karşı koyacak kimsenin olmaması da bundan kaynaklanıyordu. O sırada Hârezmşâh Muhammed bütün çevre illerde ve memleketlere hâkim olup hükümdarlarını ortadan kaldırmış, bütün yönetimlere son vermiş ve bütün bu bölgelerde tek başına ve yegâne sultan olarak kalmıştı. O da Moğollara karşı mağlûp olunca artık onları durduracak başka hükümdar da kalmamış bu ülkeleri ve İslâm diyarını savunacak bir güç bırakılmamıştı. **«İşte Cenab-ı Allah meydana gelecek bir emri kararlaştırılmış bir işi yerine getirsin (getirir)»** (el-Enfâl, 8/44) Şimdi de onların İslâm diyarına girişlerini yavaş yavaş ele almaya çalışacağız.

Moğolların Türkistan ve Mâverâünnehr'e Girişleri ve Burada Meydana Getirdikleri Tahribât

Bu yılda Tatarlar İslâm diyarında gözüküverdiler. Bunlar Türklerin bir kolu idi. Genellikle Çin sınırlarından Tamgaç dağlarında ikâmet

ederlerdi. Memleketleriyle İslâm diyarı arasında altı aylık bir yürüyüş mesâfesi vardı. Bunların İslâm diyarına hücum etmelerine sebep olarak şu olay anlatılır:

Temoçin diye bilinen ve Cengiz Han (Çingiz Han) olarak adlandırılan bir hükümdarları vardı. Bir ara memleketinden ayrılıp Türkistan taraflarına doğru gelmiş, Türklerden ve özellikle tüccârlardan oluşan bir grubu ellerine verdiği çok miktarda eritilmiş altın ve gümüş külçeleriyle birlikte, kendisine giyinmek üzere elbiseler almak için Mâverâünnehir bölgesindeki Semerkant ve Buhara'ya göndermişti. Cengiz Han'ın gelen bu tüccar hey'eti Hârezmşâh ülkesinin en son noktası olan Otrâr şehrine gelirler. Burada Hârezmşâh'ın valisi bulunuyordu. Tatarlardan bu tüccar grubunun Otrâr'a gelmesi üzerine buranın valisi Hârezmşâh'a mektup yazarak gelişlerinden ve yanlarında taşıdıkları muazzam miktarlardaki mallardan söz etmişti. Bu durumu öğrenen Hârezmşâh valisine yazdığı mektupta derhal bunların öldürülmelerini ve ellerinde bulunan malların alınarak kendisine gönderilmesini emretmişti. Otrâr valisi Hârezmşâh'ın emri üzerine gelen bu tüccar hey'etini öldürerek ellerinde büyük miktarda bulunan bu altın ve gümüş külçelerini Hârezmşâh'a gönderir. Gerçekten bu mallar bir hayli fazla idi. Hârezmşâh'ı ulaştığında bu malları Buhara ve Semerkant tüccarlarına dağıtarak onlardan bedellerini tahsil etti.

Hârezmşâh Maveraünnehir bölgesini Karahıtaylılardan aldıktan sonra Türkistân'a ve ötesine giden yolları kapatmıştı. Bu bölge daha önceleri Karahıtaylıların elinde bulunurken yine Tatarlar'dan bir grup buraya çıkıp gelmişti. Ancak Hârezmşâh Mâverâünnehir bölgesini Karahıtaylıların elinden alıp onları öldürdükten sonra Tatarlar da Türkistân, Kaşgar, Balasagun ve benzeri şehirleri ele geçirip Hârezmşâh'ın ordularıyla savaşılmaya başlamışlardı. İşte Hârezmşâh da bundan dolayı Tatarlara bu bölgeden götürülen her türlü yiyecek ve giyecek eşyasının ulaşmasını yasaklamıştı.

Tatarların İslâm diyarına girmelerinin başka bir sebebi de şöyle kaydedilmektedir. Fakat bu sebeplerin kaleme alındığına dair de pek kesin bir delil yoktur. Hârezmşâh bu adamlarını öldürdükten sonra Cengiz Han'ın nasıl bir tavır takınacağını öğrenmek üzere Tatar diyarına bir grup casusunu göndererek Tatarlar hakkında malûmat toplamaya başladı. Casuslar bir çok geçit ve dağları aşarak yollarına devam edip Cengiz Han diyarına varmış, uzun bir müddetten sonra Hârezmşâh'ın yanına geri dönüp Tatar askerlerinin bir hayli fazla olduğunu ve sayılmayacak kadar kalabalık olduğunu, bunların savaşta en mükemmel savaşabilen ve düşmana karşı koymasını bilen insanlar arasında en usta or-

dular olduğunu, yenilgiyi bilmediklerini, ihtiyaç duyacakları her türlü silâhı bizzat kendi elleriyle imâl ettiklerini anlatmışlardı. Hârezmşâh Cengiz Han'ın bu adamlarını öldürüp mallarına el koyduğuna son derece pişman olmuştu ve artık ne düşüneceğini, ne yapacağını bir türlü bilemiyordu. Yanında fazilet sahibi ve kendisine çokça güvenip katında üstün bir mevkîe sahip olan âlim eş-Şihab el-Hayûfi'yi (') çağırarak onunla bu işi görüşmek istemişti. Gerçekten Hârezmşâh bu âlimle istişâre ettiğinde kesinlikle ona muhalefet etmez, mutlaka tavsiyelerine uyardı. Bu âlimi çağırdığında ona şöyle dedi: «Başımıza büyük bir felâket gelmek üzeredir. Dehşet verici bir durum ile karşı karşıya bulunuyoruz. Onun için ne yapmamız gerektiği hususunda görüşünü almak üzere seni çağırdım. Şu anda üzerimize Türk diyarından sayılması mümkün olmayan muazzam ordulara sahip güçlü bir düşmanın gelmekte olduğunu öğrendik.»

eş-Şihab el-Hayûfi Hârezmşâh'a şunları söyledi: «Senin de askerlerin az değildir. Ayrıca çevremizdeki diğer İslâm hükümdarlarına da mektuplar göndererek bize yardımcı olmalarını isteyelim. Böyle bir düşmanın İslâm diyarına saldırması halinde diğer bütün müslümanların da sana mal ve asker yardımında bulunma mecburiyetleri vardır. O zaman da büyük ordular ve kalabalık askerler toplar, Seyhun nehrinin karşı tarafına geçeriz. Bu nehrin büyükçe bir nehir olduğu malumdur. Gelen düşman ile İslâm diyarı arasında bir engel olarak kullanılır. Biz karşı tarafta düşmanı beklemek üzere duracağız. Düşman nehrin öbür sahiline ulaştığında uzun bir yol yürümüş olacağından bir hayli yorgun düşecektir. Biz ise bir müddetten beri istirahat etmiş olacağız.»

Diğer taraftan Hârezmşâh devlet adamlarını ve istişâre hey'etlerini toplayarak onlarla gerekli istişâresini yapmıştı. Fakat onlar Şihâb el-Hayûfi'nin yaptığı bu taktik teklifini kabul etmeyerek şöyle dediler: «Biz onların Seyhun nehrinin karşı tarafına geçmesini engellemeyelim. Nehrin karşı tarafına geçsinler, sonra bu dağ ve daracık geçitlere girip bilmedikleri yollara sapacaklar. Biz ise bütün bu geçit ve yolları bildiğimiz için onlara karşı bir üstünlük sağlamış olacağız ve bu geçitlere girdiklerinde onlardan tek bir kişiyi sağ bırakmadan tümünü öldürürüz.» Hârezmşâh ve adamları bu şekilde ne yapacaklarını kendi aralarında konuşup dururlarken mel'un Cengiz Han'ın bir elçisi yanında bulunan kalabalık bir grup ile birlikte gelerek Cengiz Han'ın Hârezmşâh'a gönderdi-

(1) Hayvafi veya Hayvaki şeklinde de bilinmektedir. (Çeviren)

ği mesajı ilettili. Cengiz Han şöyle diyordu: «Siz adamlarımı, tüccarlarımı öldürür, mallarımı onların elinden alırsınız değil mi!? O halde karşı koymaya güc yetiremeyeceğiniz kalabalık bir orduyla üzerinize geliyorum, hazır olunuz!»

Cengiz Han, kendisinden evvelki Tatar grubunun gelip yerleştiği ve ele geçirmiş olduğu Türkistân diyarına gelerek Kaşgar ve Balasagun şehirlerini çevresindeki diğer illerle birlikte ele geçirmiş ve buradaki Tatar gruplarına karşı bir saldırıya geçerek tamamen ortadan kaldırmış, aynen daha evvel Karahıtaylıların başına geldiği gibi bunların en son ferdine kadar öldürölmelerini ve tamamen isimlerinin yeryüzünden silinmesini sağlamıştı. Buraya geldikten sonra da yukarıda belirttiğimiz elçiyi ve onunla gönderdiği mektup ve mesajı Hârezmşâh'a ulaştırdı. Hârezmşâh Cengiz Han'ın bu sözlerini ve mesajını aldıktan sonra hemen gelen elçinin öldürölmesini, elçiye refakat etmekte olan adamlarının da hepsinin sakallarının kesilmesini ve Cengiz Han'a geri gönderilmesini emretmişti. Hârezmşâh bu elçi hey'etine Cengiz Han'a iletmek üzere şu sözleri söylemişti: «Dünyanın öbür ucunda da olsan üzerine gelir, senin adamlarına karşı giriştiğin katliamı da sana ve yanındakilere uygular, senden intikâm almadıkça seni rahat bırakmam.»

Hârezmşâh bu elçinin hemen yola koyulmasından sonra kendisi de ordularını hazırlayarak sür'atli bir şekilde elçiden evvel Moğol diyarına ulaşmak üzere yola koyulmuş ve dört aylık bir mesafeyi katedivermişti. Nihayet moğolların evlerine varmış, buralarda kadın, çocuk ve eşyadan başka hiç bir şey ve hiç kimseyi görememişti. Bunlara saldırarak her şeylerini ganimet olarak ele geçirmiş, kadınları ve çocukları esir alıp geri dönmüştü. Kâfirlerin ölkelerini terkedip gitmelerinin sebebi ise yine Tatar hükümdarlarından Küçlük Han (veya Güçlük Han) adında birisinin diyarına saldırarak onunla çarpışmalara girişmiş ve onu mağlup edip mallarına el koyarak geri dönmüşlerdi. Ancak Cengiz Han ve askerleri Küçlük Han ile yaptıkları bu muharebeden geri dönerlerken yolda çoluk çocuklarına karşı Hârezmşâh'ın girişmiş olduğu saldırıyı haber almış, sür'atle yollarına devam etmişlerdi. Daha ölkelerinden çıkmadan evvel Hârezmşâh'a yetişmiş ve derhal savaş vaziyetine girerek benzeri işitilmemiş dehşet verici bir savaşa girişmişlerdi. Üç gün üç gece sürekli bir savaş yapılmıştı. Bu savaşta her iki taraftan sayılmayacak kadar çok asker öldürölmesine rağmen gâlip ve mağlup taraf yoktu.

Müslömanlar dinî hamîyyet ile muazzam bir şekilde savaşa devam edip düşmana karşı sabırla direniyorlardı. Çünkü böyle bir savaşta yenilecek olurlarsa müslömanlardan hiç kimsenin kendini bu azılı düşmandan kurtaramayacağını biliyorlardı. Sonra memleketlerinden çok

uzaklarda olduklarından dolayı da şayet yenilecek olurlarsa son fertlerine kadar ödürüleceklerini de idrak etmekte idiler.

Kâfirlere gelince bunlar da müslümanların elinde esir bulunan çokluk çocuklarını kurtarmak hamiyetiyle sabırla savaştılar. Savaş bir hayli şiddetlendi. Hatta her iki taraftan adamlar atlarından inerek yerde mızraklarıyla veya hançerleriyle savaşıp duruyordu. Ellerindeki hançerlerle birbirlerine saldıran insanların kanları yerlerde akıp duruyordu; o kadar ki bu kanlara bastığında atların ayakları kayıyordu. Her iki taraf da son takatlerini harcıyor ve bütün imkânlarını kullanıyorlardı. Tatarlardan bu grubun başında Cengiz Han'ın oğlu kumandan olarak bulunmaktaydı. Cengiz Han'ın bizzat kendisi bu savaşta bulunmadığı gibi bundan da haberdar değildi. Bu çarpışmalarda müslümanlardan yirmi bin kişinin şehit olduğu, kâfirlerden ise sayılmayacak kadar çok kimsenin öldürüldüğü görülmüştür.

Savaşın dördüncü gecesine girdiklerinde her iki taraf da savaştan hayli bezmiş, yorgun düşmüş idi. Gece karanlığı basınca düşman orduları bir kenara çekildiği gibi müslümanlar da geriye çekilmişti. Tatarlar gece karanlığında bir sürü ateşler yakarak çekip gitmişler ve aynı davranışı müslümanlar da yapmışlardı. Çünkü her iki taraf da artık savaşmaya güç yetiremeyecek kadar çarpışmaktan usanmıştı. Kâfirler hükümdarları Cengiz Han'ın yanına geri giderlerken müslümanlar da Buhara'ya gelmiş ve düşmanın bir grubuna karşı savaşıırken bu kadar yorgun düştüklerine göre düşmanın büyük orduları ve hükümdarının da bulunduğu bir gruba karşı koyamayacaklarını anladıklarından Buhara'yı ve diğer serhat şehirlerini düşmanın muhasarasına karşı müdafaa etmek üzere hazırlıklara girişmişlerdi. Hârezmşâh Buhara ve Semerkant şehirlerinin müdafaa için gerekli hazırlıkları yapmalarını ve kalelere her türlü yiyecek maddeleri ile savaş araç gereçlerinin doldurulmasını emretti. Hârezmşâh buraları korumak üzere Buhara'ya yirmi bin, Semerkant'a elli bin kişilik bir askerî kuvvet yerleştirdikten sonra onlara şöyle dedi: «Buraları koruyunuz. Ben Hârezm ve Horasan'a gidip oralardan asker toplayacağım. Ayrıca diğer müslümanlardan da yardım istedikten sonra buraya yanınıza geri döneceğim.»

Buhara ve Semerkant'taki işlerini yoluna koyduktan sonra, Horasan'a gitmiş, oradan da Ceyhun Nehrini karşı tarafa aşp, Belh yakınlarında karargâh kurmuştu.

Kâfirlere gelince; onlar da her türlü hazırlıklarını bitirdikten sonra Maverâünnehir üzerine yürüyüp Hârezmşâh'ın Buhara'ya ulaşmasından beş ay sonra gelip şehri kuşatma altına aldılar. Üç gün müddetle ve aralıksız bir şekilde Buhara'yı muhasara eden Tatarların bu güçlü or-

dusuna karşı koyamayacağını anlayan Hârezmşâh'ın askerleri Horaasn'a gitmek üzere şehri terketttiler. Şehir halkı sabahleyin uyandıklarında onları koruyacak askerlerin kaçıp gittiklerini öğrenince bir hayli ümitsizliğe düşmüş, kendilerini güçsüz ve korumasız görmüşlerdi. Bunun üzerine şehrin kadısı olan Bedreddin Kadı Han'ı Cengiz Han'a göndererek ondan halk için emân dilemişler, Cengiz Han da onlara emân vermişti.

Ancak Hârezmşâh'ın askerlerinden kaçmaya fırsat bulamayan küçük bir grup da kaleye kapanmış, orada güçsüz bir şekilde kendilerini müdafaa etmeye hazırlanmışlardı. Cengiz Han Buharalılara emân verdikten sonra 4 Zilhicce 616 (10 Şubat 1220) Salı günü şehir kapılarını açarak kâfirlerin Buhara'ya girmelerine müsaade etmişlerdi. Cengiz Han'ın askerleri verdikleri emân üzerine şehir halkından hiç kimseye saldırmamış ve şöyle demişlerdi: «Sultana ait olup da yanınızda bulunan her türlü yiyecek maddesini ve diğer her şeylerini çıkarıp bize teslim edin. Ayrıca şu iç kaleye kapanmış bulunan askerlerle savaşmamız hususunda da bize yardım ediniz.»

Cengiz Han'ın askerleri ve adamları Buharalılara karşı adilce davranıp güzel muamelede bulunmuşlardı. Cengiz Han bizzat kendisi şehre girerek iç kaleyi kuşatmış ve şehir halkına kesinlikle kendilerine karşı koymayıp muhalefet etmemelerini, muhalefet eden kimse olursa mutlaka öldürüleceğini ilân ettirmişti. Bunun üzerine bütün şehir halkı tümüyle gelip Cengiz Han'ın huzuruna çıkmış ve emrine girmişlerdi. Sonra da Cengiz Han kalenin çevresinde bulunan bu hendeklerin doldurulmasını emretmişti. Buharalılar ve Cengiz Han'ın adamları bu hendekleri tahtalarla ve toprakla doldurmuşlardı. Kâfirler câmilerdeki minberleri söküp Kur'an-ı Kerim sahifeleriyle birlikte bu hendeklere atmışlardı. **İnnâ lil-lâh ve innâ ileyhi râciûn.** Kendisini sabırlı ve Halim diye vasıflandıran Cenab-ı Allah'a yemin ederim ki gerçekten O Sabûr ve Halim olmasaydı şu kâfirlerin girişmiş olduğu bu zulme karşı anında onları yere batırırıldı.

Sonra kale içinde bulunan dört yüz kadar müslüman asker üzerine saldırarak kaleyi tam bir kuşatma altına alıp on iki gün müddetle kuşattılar. Kalede bulunan bu dört yüz kadar süvarî asker kaleyi kahramanca bir şekilde müdafaa etmiş ve onlardan bir kısmı şehid düşmüştü. Kâfirler arka arkaya ve sürekli olarak bu müslümanlar üzerine hücumlar düzenliyor, bir taraftan da kale surlarının altını kazıyıp duruyorlardı. Savaş şiddetlendikçe şiddetlenmişti. Kalede bulunan müslüman askerler ellerine geçirdikleri her türlü taş, yaktıkları ateş ve ellerindeki oklarla düşmana karşı koyuyorlardı. Kâfir Cengiz Han bu duruma son derece sinirlenip o gün adamlarını geri çevirmiş, ertesi gün erkenden harekete geçerek ciddi bir şekilde tekrar kaleyi kuşatmış ve çarpışma-

lara başlamıştı. Kaleyi müdafaa etmekte olan müslümanlar ise artık bir hayli yorgun düştükleri için gerektiği şekilde karşı koyamıyorlardı. Sonra bu arada tam da güç yetiremeyecekleri kalabalık ordular üzerlerine gelmiş, onları perişan etmiş ve nihayet düşman kaleye girmişti. Buna rağmen şu bir avuç müslüman asker kaleyi kanlarının son damlasına kadar müdafaa etmiş ve son neferleri şehit düşene kadar düşmana karşı koymuşlardı. Cengiz Han kaleyi tamamen ele geçirdikten sonra Buhara halkına şehrin ileri gelen adamlarının isimlerinin bir liste halinde hazırlanıp getirilmesini emretmişti. Onun bu emri yerine getirilince listede adı bulunan Buhara halkının ileri gelenlerinin derhal huzuruna getirilmesini istemiş, huzuruna geldiklerinde onlara şöyle demişti: «Hârezmşâh'ın adamlarımın elinden almış olduğu o büyük miktarlardaki altın külçeleriyle malları sizin elinizdedir. Onu derhal sizden istiyorum.»

Buhara halkı bu altın külçelerinden ve diğer eşyadan elinde bulunan her şeyi getirip ona teslim ettikten sonra Cengiz Han onlara sırtlarındaki elbiselerden başka hiç bir şey alıp götürmeksizin derhal şehri terketmelerini istemişti. Bunun arkasından kâfir askerleri şehre dalarak evlerde buldukları her şeye el koymuş, müslümanları çepeçevre kuşatmış, onları ve mallarını kendi aralarında hükümdarlarının emri gereği olarak paylaşmışlardı.

O gün dehşet verici bir gündü. Erkekler, kadınlar, çoluk çocuk herkes sürekli olarak ağlayıp duruyor ve düşman elinde esir olarak elden ele dolaştırılıyorlardı. Perişan olan Buhara halkının kadınları düşman arasında paylaştırılıyordu. Nihayet Buhara şehri sanki dün ortada yokmuşçasına evlerinin çatıları çökmüş, şehir tamamen harabeye dönüşmüş, ıssız bir kent haline gelmişti. Moğollar kadınlara karşı zâlimce davranarak hiç bir insanın yapamayacağı şekilde namuslarına musallat oldular. Halk ise eli kolu bağlı olarak hiç bir şey yapamıyor, bu revâ görülen zulme bakıp sürekli ağlayıp duruyordu. Başlarına gelen bu felaketi defetmeye gücü yetemeyenler, bu yapılanlara karşı ölümü tercih ederek ölünceye kadar çarpışmak üzere Moğol askerlerine saldırıyorlardı. Bu yapılan zulümleri engellemek veya bu uğurda ölmek üzere harekete geçip Moğollara karşı koyanlardan birisi de Buhara'nın ileri gelen fakihlerinden İmam Rükneddin İmamzâde ve oğlu idi. İmam Rükneddin ile oğlu Moğol askerlerinin müslümanlara karşı giriştiği bu zalimce davranışı ve kadınların ırz ve namuslarına el uzattıklarından dolayı harekete geçerek ikisi de öldürülene dek çarpışmışlardı.

Aynı şekilde şehrin kadısı Sadreddin Han da bu şekilde davranmış ve o da şehid edilmişti. Teslim olanlar ise esir alınarak götürülmüş, şehir bütünüyle medreseleri ve mescidleriyle ateşe verilmişti. Halka çeşit

çeşit işkenceler uygulanmış ve söz konusu altın külçeleriyle malların geri alınması için bir hayli ızdıraplara düşer edilmişlerdi. Nihayet Moğollar Buhara'dan hareket ederek Semerkant'a doğru yola koyulmuş ve Hârezmşâh'ın artık kendilerine karşı koyamayacak durumda olduğunu da öğrenmişlerdi. Tatarlar Tirmiz ve Belh taraflarına kadar ulaşmış, Buhara'dan aldıkları esir halk ile birlikte yola koyularak onları yaya götürmüşler ve esirler en büyük perişanlığı çekmişti. Yolda yürüyemeyen esirler öldürülmüş, geri kalanlarla birlikte Semerkant'a doğru gitmişlerdi. Semerkant'a yaklaştıklarında önce süvâri kuvvetleri önden göndererek arkadan yayaları ve esirleriyle birlikte ağırlıklarını bırakmışlardı. Müslümanların kalbine büyük bir korku salarak kalabalık oluşlarını göstermek için böyle davranmış ve yavaş yavaş şehre yaklaşmışlardı. Semerkant halkı düşmanın karartılarını görünce ne kadar kalabalık olduklarını anlamış ve bundan bir hayli endişeye düşmüşlerdi.

Ertesi gün olunca süvarilerin arkasından yayalarla esirler ve ağırlıkları gelmişti. Esirlerden her bir on kişinin elinde bir sancak vardı. Bundan Semerkant halkı gelen bu kalabalık kitlelerin tümünün savaşçı asker olduklarını zannetmişlerdi. Semerkant'ta bulunan Hârezmşâh'ın askerlerinden elli bin kadarı şehri müdafaa etmeye çalışmıştı. Bu elli bin kişinin yanında da şehirde sayılmayacak kadar halk vardı. Semerkant halkının ileri gelenlerinden ve cesurlarından bir grup düşmana karşı koymak üzere harekete geçtiyse de şehri korumakla görevli olan Hârezmşâh'ın elli bin kişilik ordusu bu kâfirlerin kalplerine saldırdığı kurdan dolayı harekete geçememiş bir tek fert bile savaşmaya yanaşmamıştı. Nihayet şehir halkından yaya olanlar Moğollarla çarpışmalara gimişti. Bu çarpışmaların başlamasından sonra Moğol askerleri yavaş yavaş geriye çekilmeğe başlayarak müslümanları üzerlerine çekmeye ve kurdukları pusulara doğru götürmeye gayret ediyorlardı. Nihayet düşman üzerine yürüyüp daha da ilerlemeyi kazanç sayarak zafer elde etme tamahına düşen müslümanlar düşmanın kurduğu bu pusuları geçmiş, o sırada da pusudakiler harekete geçince Semerkantlılar iki düşman kuvveti arasında kalmıştı. Pusudakiler yerlerinden çıkınca o yavaş yavaş geriye çekilen düşman kuvvetleri de saldırıya geçmiş ve Semerkantlıları iki ateş arasında bırakmışlardı. Artık önlerine geleni kılıçla doğramaya başlayarak müslüman Semerkantlılardan bir tek kişiyi geride bırakmadan son fertlerine kadar öldürüp şehid etmişlerdi. Allah bu şehidlerden razı olsun. Anlatıldığına göre bu günkü çarpışmalarda yetmiş bin Semerkantlı ölmüştür.

Semerkant'ı korumakta olan diğer askerler ve halkın diğer kesimi artık kesinlikle yok edileceklerini anlamışlardı. Fakat askerler Türk olduklarından dolayı şöyle demişlerdi: «Biz onlarla aynı ırktanız. Bizi öl-

dürmezler.» Bunun üzerine emân istemişlerdi. Moğollar onlara emân vermiş, onlar da şehir kapılarını düşmana açmışlardı. Şehir halkı askerlerin emân dilemesini ve Moğolların şehre girmesini engellemek istemişlerse de buna güç yetirememişlerdi. Nihayet askerler çoluk çocuklarıyla birlikte bu kâfir istilacıların huzuruna çıkmışlar, kâfirler onlara şöyle demişti: «Bize silâhlarınızı, mallarınızı ve binek hayvanlarınızı derhal teslim ediniz. O zaman biz de sizleri son derece emin bir şekilde yaşayacağınız bir yere göndeririz.» Askerler düşmanın bu çağrısına uymuş ve düşman da bunların silâhlarını, binek atlarını ellerinden aldıktan sonra birden onları son fertlerine varıncaya kadar öldürmeye başlamış ve hepsini yok ederek mallarına, atlarına ve kadınlarına el koymuşlardı.

Dördüncü gün olunca düşman bütün şehir halkına seslenerek derhal şehri terkedip şehir dışına çıkmalarını istemişlerdi. Ayrıca bu çıkış sırasında oyalanan kimseyi de öldüreceklerini ilân etmekten geri durmamışlardı. Nihayet bütün erkekler, kadınlar, küçük çocuklar hepsi birlikte şehirden dışarı çıkınca Moğallar aynen Buhara halkına karşı giriştikleri yağmayı burada da başlatarak her tarafı talan etmiş, önlere geleni öldürmüş, esir aldıklarını almış ve her tarafa fitne ve fesat yaydıktan sonra şehre girerek yağmalamışlardı. Şehirde en büyük câmiyi atşe verdikten sonra şehri bu haliyle terk etmişler, bununla da kalmayıp genç bâkire müslüman kızların ırzlarına saldırmış ve mallarını ellerinden almak için halka çeşit çeşit işkenceler uygulamışlardı. Esir almaya gerek duymadıkları kimseleri de kılıçtan geçiren Moğollar 617 yılı muharrem (1220 mart - nisan) ayında Semerkant'ı perişan etmişlerdi.

Hârezmşâh konakladığı yerde bekleyip duruyor, yanına gelen bütün askerleri Semerkant'a doğru gönderiyordu. Ancak Semerkant'a gönderdiği bütün askerler daha oraya varmadan korkuya kapılıp geri dönüyorlardı. Böyle bir korkudan Allah'a sığınırız. Hârezmşâh bir seferinde on bin kadar atlıyı Semerkant'a göndermiş, fakat bunlar hiç bir çarpışmaya girişmeksizin aynen mağlûp olmuş bir ordu gibi gerisin geriye dönmüşlerdi. Arkasından gönderdiği yirmi bin kişilik bir ordu da aynı perişanlık içerisinde geri dönmüştü.

Moğolların Hârezmşâh Üzerine Yürümleri, Hârezmşâh'ın Onlara Karşı Mağlûp Oluşu ve Vefatı

Moğol kâfirleri Semerkant'ı ele geçirdikten sonra hükümdarları la'net olasınca Cengiz Han askerlerinden yirmi bin kadarını yola çıkarıp onlara şöyle dedi: «Hârezmşâh'ı nerede olursa olsun yakalamaya gidiniz.

İsterse yerde, isterse gökte olsun, onu yakalayıp getirmedikçe geri dönmeyiniz.»

Tatarlar gönderilen bu yirmi bin kişilik askerî kola "el-Muğarribe" adını verirler. Bunlar Horasan'a doğru, yani garb (batı) tarafına gittiklerinden dolayı bu ismi almışlardır. Kendileriyle diğerleri arasında belirgin bir özellik olmasından dolayı bu ismi almışlar ve İslâm diyarında en büyük karışıklığı, fitne ve huzursuzluğu meydana getirenler de bu tâife olmuştur. Cengiz Han bu el-Muğarribe askerlerine batıya doğru yürümelerini emredince "beş pınar" anlamında olan Pencâb'a ulaşırlar. Ancak buraya vardıklarında nehri geçmek üzere bir tek gemiye bile rastlamadılar. Bunun üzerine derhal tahtalardan havuzlar yaparak ve içine su almasını diye bu havuzların dışına sığır derileri ile kaplayarak içine bütün silâhlarını, eşyalarını ve yiyeceklerini koyduktan sonra atlarını da suya saldırlar. Nehirde yüzmeye başlayan atların kuyruklarına bir taraftan yapışırken diğer taraftan da içine silâhlarını ve diğer eşyasını doldurdıkları bu havuzları çekmeye başladılar. At askerî çekiyor, asker de bu havuzları çekiyordu. Böylelikle hepsi birlikte bir defa olmak üzere nehri aşarak karşı tarafa geçtiler, Hârezmşâh da onları birden yanibaşında görünceye kadar gelişlerinden haberdar olamamıştı.

Müslümanlar Moğollardan büyük bir korkuya kapılmışlar ve bu düşmana karşı nasıl tedbir alacaklarına dair kendi aralarında görüş ayrılığına düşmüşlerdi. Müslümanlar Ceyhun Nehrinin düşman ile aralarında bir engel teşkil etmesi ile teselli buluyorlardı. Fakat düşman orduları Ceyhun'u da aştıklarından artık ne yerlerinde durabiliyor, ne de böyle topluca oradan uzaklaşıp gidebiliyorlardı. Darmadağın olmuş bir şekilde her biri bir tarafa kaçıp gitmişti. Aynı şekilde hükümdarları Hârezmşâh da hiç bir şeye aldırış etmeden ve en yakın adamlarına bile iltifât etmeden derhal hareket ederek Nisâbûr'a geldiler. Nisâbûr'a girdiklerinde bir miktar asker Hârezmşâh'ın etrafına birikmiş, fakat düşmanın gelişini beklemeden oradan ayrılmayı kararlaştırmışlardı.

Moğollar geçtikleri yerlerde kesinlikle kimseye saldırmıyor, herhangi bir yağma işine girmiyor ve bir şeye de el uzatmadan yollarına sürekli devam ederek Hârezmşâh'ı kovalayıp kendilerine karşı bir ordu toplamasını engelleyerek buna fırsat varmemeye çalışıyorlardı. Hârezmşâh bunların bu kadar yakın bir noktaya ulaştıklarını haber alınca yine kendi hâkimiyeti altında bulunan Mâzenderân şehrine gitmişti. Bu Muğarribun Moğollar taifesi hemen peşine takılmış ve Nisâbur'a girmeden onu takip etmeye kayulmuşlardı. Çünkü Hârezmşâh konakladığı her yerde onlar da gelip konaklıyor ve hemen arkasından koşuyorlardı. Nihayet

Hârezmşâh Taberistân denizinde “Bâb Sükûn” diye bilinen bir limana ulaşmıştı. Burada deniz içinde kendisine ait bir kale vardı. Hârezmşâh çoluk çocuğuyla ve adamlarıyla birlikte gemilere binip demir aldıktan sonra Moğollar bu limana ulaşmış, Hârezmşâh'ın artık denizde yol aldığını görmüşlerdi. Deniz sahilinde beklemeye koyulan Moğollar Hârezmşâh'ı yakalamaktan ümitlerini kesince geriye Rey ve çevresindeki şehirlere dönmüşlerdi. Allah nasib ederse bu şehirlere girişlerini tekrar ele alıp anlatacağız.

Buhara halkından olup esir alınarak Semerkant'a götürülen müslümanlar arasında bulunan bir fakih, Semerkant'ta esaretten kurtulduktan sonra memleketimize kadar gelmiş, onunla karşılaştığımda bana bunları aktarmıştı. Fakat tüccarlardan bazıları ise bana anlattıklarına göre Hârezmşâh Mâzenderân'a giderek oradan Rey'e, sonra da Hemedân'a gitmişti. O bu yolu takip ederken Moğollar sürekli peşinden geliyorlardı. Hemedân'dan sür'atle küçük bir grup ile birlikte ayrılan Hârezmşâh nereye gittiğini gizlemek ve kimseye görünmemek üzere böyle davranmış, daha sonra Mâzenderân'a geri dönüp oradan deniz yoluyla söz konusu ettiğimiz kaleye gitmişti.

Aslında sahih olan rivayet de budur. Çünkü bu fakih bu olaylar gelişip durduğunda esarete bulunuyordu. Fakat ikinci rivayetlerini kaydettiğimiz tüccarlar kendileri Hemedân'da bulunuyorlarken Hârezmşâh oraya ulaşmıştı. Bu tüccar grubunun ifâdesine göre Hârezmşâh'ın Hemedân'a ulaşmasından sonra Tatarların peşinden geldiklerini haber veren kimseler oraya varınca Hârezmşâh burayı da terketmişti. Onunla birlikte Hemedân'a bulunan bu tüccer grubu da şehri terketmiş, Moğollar bunların ayrılmasından yarım gün kadar bir müddet sonra Hemedân'a ulaşmışlardı. Bu tüccarların aktardığı bilgilerin bizzat görmeye dayandığı için daha sahih olması kesindir. Nihâyet Hârezmşâh yukarıda söz konusu ettiğimiz deniz içindeki bu kaleye ulaşmış ve orada vefat etmişti.

Hârezmşâh ve Hayatından Kısa Örnekler

Hârezmşâh'ın adı Alâaddîn Muhammed b. Alâaddîn Tekiş idi. Yirmi bir yıl bir kaç ay müddetle hükümdarlık yapmış, hâkim olduğu topraklar bir hayli genişlemiş, şanı yücelmiş ve dünyanın büyük bir kısmı ona itaat etmişti. Büyük Selçuklulardan sonra onun kadar muazzam bir devlete sahip olan bir hükümdar gelip geçmemişti. O, Irak sınırlarından Türkistân'a kadar uzanan son derece geniş bir devlete sahip olmuştu.

Gazne ve Hindistân'ın bir kısmını, Sicistân, Kirmân, Taberistân, Cürcân, Irak-ı Acem (el-Cibâl), Horasan ve Fars bölgesinin bir kısmını devletine katmış, Karahıtaylılara karşı kazandığı muazzam zaferlerin sonunda devletlerini ele geçirmişti.

Sultan Alâaddîn Muhammed Hârezmşâh fazilet sahibi, âlim ve özellikle fıkıh ve tefsir ilimlerine vâkıf, âlimlere çok ikrâmda bulunup onları seven, hediyeler veren ve koruyan, âlimlerin meclislerinde oturup onlarla fikir alışverişi yapıp münazaralarda bulunan bir kimse idi. O bütün bu özelliklerinin yanı sıra yorgunluklara karşı sabredip direnmesini bilen, yürümeye son derece alışkan, pek de nimetlere aldırış etmeyip zevk ve eğlencelere dalmayan, sürekli olarak yönetim işleriyle ve devletiyle uğraşan, devletini ve halkını düşmana karşı koruyan ve korumaya çalışan bir kimse idi. O, aynı şekilde dindar kimselere karşı son derece saygılı, onları yücelten, koruyan ve onlardan medet uman, faziletleriyle bereket temenni eden bir şahsiyet sahibiydi.

Rasûlullâh (S.A.V.)'ın Ravza-ı Mutahharasının hizmetçilerinden birisi bana şunları anlattı; bu kişi Horasan'dan dönerken bize uğramış ve bunları aktarmıştı: «Hârezm'e varmışım. Şehre girdikten sonra bir hama gidip temizlendim ve Sultan Alâaddîn'in sarayına gittim. Kapıya ulaştığımda birisi beni karşıladı ve bana: 'Ne istiyorsun, bir isteğin mi var?' diye sordu. Ona: 'Ben Hz. Peygamber (S.A.V.)'in hücresinin hizmetçilerindenim.' dedim. Bir müddet oturmamı söyledi ve kısa bir müddet için yanımdan ayrıldıktan sonra geriye döndü, beni yanına alıp sultanın ikâmet ettiği yere götürdü, sultanın haciblerinden bir hacibe teslim etti ve şöyle dedi: "Sultana senin geldiğini haber verdim, seninle görüşmek istedi". Sultanın huzuruna götürüldüğümde son derece büyük ve geniş bir sofada oturuyordu. Bu sofanın ortalarına doğru yürüyerek vardığımda sultan ayağa kalkıp beni karşılamak üzere bana doğru yürüdü, ben de ona yaklaşmak üzere hızlıca yürümeye başlayıp sofanın ortalarına geldim ve sultanla karşılaştım. Elini öpmek istedim buna engel oldu ve beni tutup kucakladı. Sonra tahtına oturarak beni yanbaşımda oturttu ve bana şöyle dedi: "Sen Hz. Peygamberin hücresinde hizmet edenlerden imişsin öyle mi?" Ona: "Evet" diye cevap verince elimi tuttu, yüzüne gözüne sürdü ve bana benimle birlikte aynı görevi ifa eden diğer arkadaşlarımızın durumlarını, yaşayışlarını, geçimlerini nasıl sağladığımızı sorduktan sonra Medine hakkında bilgi almaya çalıştı. Medine'nin özellikleri, şehrin durumu, büyüklüğü ve saire hakkında sorular sordu. Aramızdaki söz ve sohbet bir hayli uzamıştı. Ben yanından ayrılmak üzere kalktığımda bana şöyle dedi: "Şu anda biz bir savaşa çıkacağız. Hemen bu saatte hareket etmek üzereyiz. Eğer bu sefere çıkmayacak olsaydım, mutlaka seni uğarlar, seninle daha yakın-

dan ilgilenirdim. Fakat Karahıtaylar üzerine gitmek için Ceyhun Nehrini aşmamız ve bunun için sefere çıkmamız gerekir. Ama Hz. Peygamber (S.A.V.)'in makamının bir görevlisi ile karşılaşmamız bu sefer için hayra delâlet etmektedir," dedikten sonra beni uğurlardı, bana bir hayli bol nafakalar verdikten sonra kendisi de ayrıldı.»

Hârezmşâh'ın bundan sonra Karahıtaylılarla giriştiği çarpışmaları ve elde ettiği zaferleri yukarıda kaydetmiştik. Gerçekten dünya hükümdarlarının bir çoklarında bulunmayan özellikler Sultan Alâaddin Hârezmşâh'ta bir arada toplanmıştı. Allah rahmet eylesin. Şayet böyle bir sultanın özelliklerini anlatır ve hayatından örnekler kaydetmeye çalışırsak söz burada bir hayli uzun sürer gider.

Tatarların el-Muğarribe Kolunun Mâzenderân'ı İstilâ Etmesi

Moğolların el-Muğarribe kuvvetleri Hârezmşâh'ı yakalamaktan ümitlerini kesince geriye dönerek Mâzenderân'a doğru yürümüş ve çok kısa bir vakit içinde son derece müstâhkem ve girilmesi zor kalelere sahip olmasına rağmen şehri ele geçirmişlerdi. Burası tarihin en eski dönemlerinden günümüze dek müstâhkem ve aşılmaz surlarıyla meşhur olan bir şehir idi. Müslümanlar Sâsânî Devleti'ni yıktıklarında bile ta Irak'tan Horasan'a kadar uzanan bu devletin bütün topraklarını hâkimiyetleri altına almalarına rağmen Mâzenderân tek başına kalıp fethedilememiş, ancak müslümanlara vergi ödemekle yetinilmişti. Müslümanlar bir türlü Mâzenderân'a girip burayı alamamışlar, ancak hicrî 90 yılında Süleymân b. Abdülmelik'in hilâfeti döneminde alınabilmişti. Fakat Cenab-ı Allah'ın bir iradesinin tecellisi olarak bu azılı düşman Mâzenderân'ı gayet rahat ve kolaylıkla hem de en kısa bir müddet içinde istilâ etmişti.

Moğollar Mâzenderân'ı ele geçirdikten sonra şehir halkını kısmen ele geçirmiş, diğer bir kısmını esir almış, etrafı yağmalamış, şehri ateşe vermişlerdi. Mâzenderân'ın işini bitiren Moğollar Rey'e doğru harekete geçmiş ve yolları üzerinde Hârezmşâh'ın annesi ve yanındakilerle birlikte olanlarla karşılaşmışlardı. Hârezmşâh'ın annesinin yanında bir hayli mal ve paralar bulunuyordu, bol miktarda gıda maddeleri ve zahire, ayrıca en nefis ve mükemmel zinet eşyaları da mevcut idi. Hârezmşâh'ın annesi bu felâketin kopması üzerine Hârezm'den ayrılarak Rey'e gidip oradan da Isfahân, Hemedân ve el-Cibâl bölgesine vararak buralara girip düşmanın tasallutundan kendisini korumaya çalışmıştı. Fakat bu Moğol

askerleri sultanın annesiyle yolda karşılaştınca bütün mallarına el koydular gibi Rey'e ulaşmadan evvel yanında bulunanları da esir almışlardı. Gerçekten alınan bu mal ve paralar Moğolların gözlerini doyurmuş, bir hayli sevinmiş ve böyle bir ganimeti ele geçirmelerinden dolayı memnun olmuşlardı. Ele geçirilen bu zinet eşyaları insanların benzerini az gördükleri son derece mükemmel, dünyanın başka yerlerinde benzerleri görülmemiş mücevheratlar ve benzeri değerli madenlerden oluşan eşyalar idiler. Moğol askerleri ele geçirdikleri bu ganimeti Semerkant'a Cengiz Han'a ulaştırdılar.

Moğolların Rey ve Hemedân'a Ulaşmaları

617 (1220) yılında Moğollar Sultan Hârezmşâh Muhammed'i yakalamak üzere Rey'e doğru hareket ettiler. Onlar sultanın kaçarak mağlup olmuş bir şekilde Rey'e doğru gidip oraya yerleştiğine dair bilgi almışlardı. Bunun için izinden yürüyerek ve onu yakalamak gayesiyle Rey'e doğru harekete geçmişlerdi. Bu arada gerek müslümanlardan, gerekse diğer kâfir Moğollardan bir hayli asker aldıkları gibi yağma yapıp ortalığı karışıklıklara boğmak isteyen bir sürü müfsit ve serseri takımı da onlara katılmıştı. Nihayet Rey halkının hiç bir şeyden haberleri olmadığı bir anda Rey'e ulaşmış ve kısa zamanda şehri ele geçirerek her tarafı yağmalamış, kadınları ve çocukları esir etmiş ve benzeri işitilmemiş zulümlere girişmişlerdi. Moğollar Hârezmşâh'ı burada göremeyince Rey'de durmaksızın sür'atle yollarına devam ederek Hârezmşâh'ı yakalamaya çalışmışlardı. Bunun için geçtikleri ve yolları üzerinde rastgeldikleri bütün şehir ve kasabaları kasıp kavurmuş, her tarafı yağmalamışlardı. Bu uğradıkları yerlerde Rey'de yaptıklarının kat kat fazlasını yapmış, her tarafı ateşe vermiş, yakıp yıkmış ve kadın, erkek, çoluk - çocuk demeksizin önlerine çıkan kılıçtan geçirmişlerdi. Bu zulümlerine devam ederek nihayet Hemedân'a ulaşmışlardı. Anlatıldığına göre Hârezmşâh kısa bir müddet önce küçük bir grup askeriyle birlikte Hemedân'a gelmiş ve Moğolların gelişlerinden önce buradan ayrılıp gitmişti. Yukarıda kısmen kaydettiğimiz gibi buradan nereye gittiğine dair bir bilgi elde edilememiştir. Bunun dışında başka rivayetler de kaydedilmektedir.

Moğollar Hemedân'a yaklaştıklarında şehrin reisi durumunda olan birisi yanına aldığı bir sürü mal, eşya, giyecek ve yiyeceklerle birlikte bir hayli binek hayvanları ile onları karşılamış, şehir halkına emân dileyerek bu hediyeleri takdim etmişti. Moğollar Hemedân halkına emân verip hemen oradan ayrılarak Zencân'a doğru gitmiş ve burada da zul-

mün en kötüsünü tatbik etmişlerdi. Zencân'dan ayrılan Moğollar Kazvîn üzerine gidince şehir halkı kalelerine kapanıp kendilerini müdafaa-ya geçmişlerdi. Moğollar Kazvîn'e gelince aralarında şiddetli çarpışmalar başlamış ve Kazvînliler mükemmel bir müdafaa örneği göstermiş, fakat Moğollar buraya da kılıç zoruyla girip şehir içine dalınca şehir halkı yine mukâvemetini sürdürmüş, gerek şehir içinde ve gerekse dışında çarpışmalarını devam ettirerek kamalarla bile düşmana hücum edip kendilerini müdafaa-ya çalışmışlardı. Bu muazzam sokak kavgaları sırasında her iki taraftan da sayılmayacak kadar çok insan öldürülmüştü. Nihayet Kazvîn'den ayrılan Moğollar yollarına devam etmişlerdi. Kazvîn'in bu istilâsı sırasında sayılan şehitler kırk bini geçmiş idi.

Moğolların Âzerbaycân'a Ulaşmaları

Moğollar Hemedân'da ve el-Cibâl bölgesinde bulundukları sırada kış şiddetli bir şekilde bastırmış, bir hayli soğuklar meydana gelmiş, arka arkaya kar fırtınaları görülmüştü. Bunun için burada duramayan Moğollar Âzerbaycân'a doğru yola koyularak yolları üzerinde rastgeldikleri küçük şehirler ve köylere saldırarak aynen diğer yerlerde olduğu gibi her tarafı yağmalamış, önlerine çıkanı öldürmüş, şehirleri tahrip etmiş, her tarafı ateşe vermişler ve nihayet Âzerbeycân hükümdarı Özbek b. el-Pehlivân'ın ikâmet etmekte olduğu Tebriz'e ulaşmışlardı. Âzerbeycân hükümdarı Özbek Moğollara karşı koyma zahmetine girmeksizin eğlencesine, gece gündüz hiç ayrılmadığı ve etkisinden ayılmadığı şarabına devam ederek rahatını bozmamış ve onlara bir hayli bol mal, eşya, yiyecek ve binek hayvanları gönderdikten sonra onlardan emân istemişti. Moğollar da bir an evvel deniz sahiline giderek burasının daha sıcak olusundan dolayı kışı burada geçirmeyi ve hayvanları için daha bol yem temin etmeyi düşündüklerinden yollarına devam etmişlerdi. Mukan'a ulaşan Moğollar buradan da yine yürümeye devam ederek Gürcülerin ülkesine ulaştılar. Gürcülerden on bin kadar kişiden oluşan bir ordu Moğollarla savaşmak üzere harekete geçmiş ve karşılaştıkları yerde hemen savaşa tutuşmuşlar, fakat mağlûp olup geriye çekilmiş ve çok ölü vermişlerdi.

Gürcüler Âzerbaycân emiri Özbek'e haber göndererek Tatarları buradan geriye püskürtmek için ittifak teklif etmişlerdi. Gürcülerle Özbek arasında barış imzalanmış ve kış mevsimi sonunda bir araya gelmek üzere anlaşmışlardı. Ayrıca Ahlât, Diyâr el-Cezire emîri olan el-Meliku'l-Eşref b. el-Melikü'l-Âdil'e elçi göndererek bu ittifaklarına katılmasını

talap etmişlerdi. Onların tahminlerine göre Moğollar bütün kış boyunca ta bahara kadar yerlerinden hareket etmeyecek ve kışın etkisiyle oldukları yerde bekleyeceklerdi. Moğollar öyle yapmadı. Hemen o sıralarda derhal harekete geçip Gürcüler üzerine yürümüşler ve bu arada onlara Özbek'in memlûklarından Akkuş isminde birisi katılmıştı. Özbek'in bu memlûku Akkuş el-Cibâl ve çevresindeki diğer sahralardan topladığı Türkmenler, Kürtler ve diğer bölge halklarıyla birlikte kalabalık bir kitle oluşturup Tatarlara elçi göndererek onlara katılmayı teklif etmişti. Tatarlar Akkuş'un bu teklifini olumlu karşılamış ve aralarındaki ırkî bağlardan dolayı ona meyletmişlerdi. Bir araya geldiklerinde onun öncülüğünde bir öncü kuvvetle beraber Gürcülerin ülkesine yürümüş, Gürcülerin sahip olduğu kalelerden birine girip burayı ele geçirmiş, şehri ve kaleyi tahrip ederek her tarafı ve mallarını yağmalamış, halkını kılıçtan geçirmiş ve Tiflis yakınlarına kadar yollarına devam etmişlerdi.

Moğolların bu şekilde ilerlemesi üzerine Gürcüler bütün imkânlarını ve her türlü varlıklarını seferber ederek onlara karşı koymaya azmetmişlerdi. Önce Akkuş yanındaki öncü kuvvetleriyle birlikte Gürcülerle karşılaşmış, şiddetli bir savaşa tutuşmuşlardı. Her iki taraf da önce bir hayli direnmesine rağmen Akkuş'un askerlerinden bir hayli kimse öldürülmüştü. Bu arada Moğolların ana kuvvetleri savaş yerine ulaştığında Gürcüler savaşmaktan bir hayli yorgun düşmüş görünüyordu. Bunun için Moğollar üzerine saldırarak onları dağıtmış, Moğollara karşı koyamayan Gürcüler hezimete uğrayıp geri kaçmaya başlayınca Moğollar kılıçlarla Gürcülerin dört tarafından tepelerine binerek sayılmayacak kadar askerini telef etmişlerdi. Moğollarla Gürcüler arasında meydana gelen bu savaş 617 yılı zilkade (1220 aralık - 1221 ocak) tarihinde vuku bulmuştu. İşte Tatarlar bu olaydan sonra Gürcülerin de memleketini her taraftan yağmalamış, her yeri yakıp yıkmışlardı.

Bu Moğol sürüleri tarihin eski ve yeni dönemlerinde benzeri görülmemiş büyük bir istilâ gerçekleştirdiler. Bir ordu ta Çin sınırlarından kalkacak ve bir yıl içinde Armenia bölgesine kadar uzanıp, diğer taraftan Irak'ın yakınlarına Hemedân bölgesine kadar gelerek bütün buraları böyle kısa bir müddet içinde istilâ edecek, inanılacak gibi bir hadise olarak görülmüyor. Korkarım ki bizden sonra gelecek nesiller bu Moğol istilâsının kaleme alınarak tarih kitaplarına yansıdığını okuyunca böyle bir olayı pek doğru kabul etmeyecek ve buna bir türlü inanmayabileceklerdir. Böyle bir olay gerçekten ilk anda gerçekleşmesi zor gibi görünüyor. Ama maalesef bir gerçek olarak bunu kaleme aldık ve biz de bunu yazdık. Hatta zamanımızda yaşayan bütün tarihçiler bunu kaleme aldılar. Bu olayı gerçek yönüyle bilen âlimi de, cahili de şöhretinden ve

büyükliğünden dolayı bu hadiseyi yazdı. Cenab-ı Allah'tan temennimiz müslümanlara ve İslâm'a bir koruyucu ve onları düşmana karşı savunacak birisini ihsân etmesidir. Bu güne kadar müslümanlar böyle muazzam bir düşman ile karşılaşmamıştı ve bu kadar büyük bir darbe yemiş değillerdi. Ayrıca müslüman hükümdarlar arasında yiyip içmek ve şehvî arzularını tatmin etmekten başka bir gayreti olmayan yöneticilerin de zararı bir hayli fazla olmuştur. Rasûlullâh (S.A.V.)'ın gelişinden günümüze kadar böyle dehşet verici bir olay ile karşılaşılmamış ve müslümanlar bu güne kadar böyle bir musibete düşer olmamışlardır.

İşte anlattığımız gibi bu kâfir düşman Moğollar Maverâünnehir bölgesine girmiş, burayı ele geçirip her tarafı tahrip ettikten sonra son derece geniş olan bu bölgenin topraklarını aşarak bir kısmı Horasan'a gelip burayı da ele geçirmiş ve aynı tahribâtı yaptıktan sonra Rey, el-Cibâl ve Âzerbaycân üzerine yürüyüp Gürcülerin ülkesine saldırarak memleketlerini istilâ etmişlerdi.

Diğer taraftan, yine yukarıda belirttiğimiz gibi, ta Rum diyarının en ücra köşelerinden kuzey ve garp mıntıkalarından kopup gelen Haçlı orduları Mısır'a girerek Dimyât gibi bir şehri ele geçirip orada ikâmet etmiş, buna karşı müslümanlar ise onları buradan söküp atmağa ve memleketlerinden çıkarmaya güçleri yetmez duruma düşmüşlerdi. Frankların Dimyât'a girmesiyle Mısır'ın diğer şehirleri de tehdit ve tehlike altına girmişti. **İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn. Velâ hevlâ velâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azîm.**

Müslümanların başına gelen bu felaket yetmiyormuş gibi diğer bir felâket de sultanları Hârezmşâh Muhammed'in ortadan kayboluşu ve nereye gittiğinin bilinmemesi felâketi idi. Bir ara onun Hemedân'a ulaştığı ve orada vefat ettiği, ölümünün gizlendiği söylenmiştir. Başka bir söylentide ise Fârs bölgesine giderek orada vefât etmiş ve ölüsü gizlenmişti. Tatarlar onu takip ederek bu bölgeye gelip girmesinler diye buraya geldiği ve burada vefat ettiği gizlenmişti. Başka bir rivayette ise Taberistân'a gidip oradan denize açılmış ve yukarıda söz konusu ettiğimiz adaya giderek orada yerleşmiş ve vefat etmişti. Nihayet düşmanın bu istilâsı sırasında mühim olan sultanın ortadan kaybolması felâketi idi. Sonunda Hârezmşâh Muhammed'in Taberistân'daki bu denizde bulunan adada vefat ettiği öğrenilmiştir. İşte böyle felâketli bir dönemde Horasan, Irak-ı Acem ve onlara bitişik bölgeler düşmanı buraya girmekten alıkoyacak ve buraları savunacak bir sultana sahip değildi. Buralar sultandan mahrum olunca düşman gelip bölgeye girmiş, dilediğini alıyor, dilediğini bırakıyor olmuştu. Moğol istilacıların geçtikleri hiç bir şehri yakıp yıkmadan, uğradıkları en ufak bir köyü ateşe verip yağmalama-

dan geçtikleri vaki değildi. Kendilerine yarayanı alıyor, yaramayanı hemen ateşe veriyorlardı. Hatta anlatıldığına göre ibrişimden kaleler gibi iplikleri yığarak bunları bir anda ateşe vermişlerdir. İşte bu ve buna benzer eşyadan istifade etmesini bilmedikleri her şeyi veya yararlanamadıkları bütün ganimetleri böyle ateşe veriyorlardı.

Moğolların Merâğa'ya Girmeleri

Moğollar 618 yılı safer (1221 mart-nisan) ayında Azerbaycân bölgesinden Merâğa'yı ele geçirdiler. Yukarıda 617 yılı sonunda Tatarların Gürcülere karşı girişmiş olduğu saldırılarını kaydetmiş ve nihayet mezkûr yıl Tatarların Gürcüler ülkesindeki istilalarını sürdürmeleri ile geçirilmişti. 618 yılı girdiğinde Moğollar Gürcüler'in ülkesinin son derece sarp ve daracık geçitlerden meydana geldiğini gördükleri için bu sarp arazide çarpışmaların zorluğunu görerek geriye çekilmiş gitmişlerdi. Onların tek âdetleri ve davranışları böyle idi. Girilmesi kolay bir şehir olduğunda derhal oraya giriyor, fakat sarp geçit ve dağlarla kaplı olan bölgeye pek girmeye yanaşmıyorlardı. Nihayet Tebriz'e gelen Moğollar Tebriz hükümdarının kendilerine çokça mal, eşya ve yiyecek ile kumaşlar ve binek atları takdim ettiğinden şehre ilişmemiş, Merâğa'ya doğru yürümüşlerdi. Merâğa'ya gelen Tatarlar burayı koruyacak herhangi bir emîr veya hükümdar olmadığı için şehre kolayca hakim olmuşlardı. Buranın hükümdarı bir kadın olup, Rûyendis (Ruvindiz) Kalesi'nde ikâmet etmekte idi. Rasûlullah (S.a.v.) ne kadar güzel buyurmuştur: «Yönetimlerini bir kadına devreden bir topluluk felâh bulmaz, kurtulamaz.»

Moğollar Merâğa'yı kuşattıklarında şehir halkı onlara karşı direnmeye başlamıştı. Hemen surların etrafına mancınıklar yerleştiren Moğollar şiddetli hücumlarla şehri almaya çalıştılar. Onların bir savaş taktiği olarak düşmanın üzerine yürüdüklerinde ellerinde buunan müslüman esirleri öne sürüyor ve onları cepheye sürüklüyorlardı. Mecburen müslümanlar da can korkusuyla çarpışıp duruyorlardı. Şayet çarpışmayıp geri dönecek olurlarsa bu sefer Moğollar tarafından öldürülüyorlardı. Onun için bu müslüman esirler istemeyerek ve kerhen savaşmakta idiler; aynen atasözündeki: "Yaklaşsan da öldürülürsün, uzaklaşsan da" Bu Moğol kâfirleri müslüman esirlerin arkasından savaşa devam edip çarpşıyorlardı. Halbuki önde çarpışan ve savaşan ellerindeki müslüman esirler idi. Kendileri ise hiç bir zarara girmeden kurtuluyorlardı.

Moğollar Merâğa'yı günlerce kuşattıktan sonra nihayet 4 Safer 618 (30 Mart 1221) günü kılıç zoruyla ele geçirdikten sonra halkını kılıçtan geçirmeye başladılar. Merâğa halkından sayılmayacak kadar çok kimse

öldürülmüş, kendilerine yarayacak her türlü malı alıp götürmüş, yaramayanı da ateşe vermişlerdi. Bu arada halktan bazıları yerlere saklanmıştı. Moğollar aldıkları esirleri yakalayıp onlara düşmanın gittiğini ve buradan uzaklaştıklarını bağırarak söylemelerini istiyorlardı. Bu şekilde ilânlar yapılıncı saklandıkları yerlerden çıkanları da yakalıyor ve anında öldürüyorlardı. Bana anlatıldığına göre Moğollardan bir kadın bu istilâ sırasında Merâğa'daki bir eve girerek evin halkından çok kimseyi öldürmüş ve onu erkek zannetmişlerdi. Nihayet silâhını bıraktıktan sonra kadın olduğunu anlayınca esir aldığı erkeklerden birisi onu öldürmüştü. Yine işittiğim başka bir olayda da Tatarlardan bir adam bir geçide girerek burada yüz kadar adamı öldürmüştü. Bu adam karşısındakileri tek tek kılıçtan geçirip hepsini tamamen öldürmüş ve hiç kimse elini kaldırıp da en ufak bir şekilde buna karşı koymamıştı. İşte maalesef haddinden fazla büyük bir zillet ve korku insanlar üzerine düşmüş, kalpleri Moğollara karşı korkuyla kaplanmıştı. Böyle bir korkuya kapılmaktan Cenab-ı Allah'a sığınırız.

Nihayet Moğollar Merağa'dan ayrılıp İrbil'e doğru hareket ettiler. Bu haber Musul'a ulaştığında gerçekten endişeye kapılmıştım. Hatta kılıç kuşanabilen savaşılar bile bundan korkmuştu. Bu arada İrbil atabegi Muzaffereddin Gökböri Musul emiri Bedreddin'e yazdığı mektupta kendisine yardımcı kuvvetler göndermesini talep ediyordu. Bedreddin ona gayet hatırı sayılır kalabalıkta bir miktar asker ulaştırmıştı. Muzaffereddin Gökböri Tatarların geldiği istikâmette gidip bölgedeki geçitleri tutmayı düşünmüştü. Çünkü bu İrbil civarındaki dağlardan yol veren geçitler son derece dar olup ancak bir ordu tek tek buradan geçebilirdi. Süvarilerin birer birer arka arkaya dizilerek geçmeleri dışında bir yol ile burayı aşmak mümkün değildi. Onun için Muzaffereddin bu geçitleri tutarak Tatarları ülkesine girmekten alıkoymak düşüncesinde idi.

Bu arada Halifenin Musul ve İrbil'e Muzaffereddin'e gönderdiği mektuplardan bir araya gelerek Dakuka şehrinde ordularını toplamalarını ve Moğolları durdurmalarını istiyordu. Çünkü Moğollar olabilir ki İrbil dağlarının geçit vermemesinden dolayı Dakuka'ya doğru yönelip geldikleri de muhtemeldi. O zaman Irak'ın kapılarına dayanmaları artık içten bile değildi. Muzaffereddin Safer ayında İrbil'den hareket ederek bütün askerleriyle birlikte ve Musul'dan kendilerine gelen yardımcı kuvvet ve halktan gönüllülerle beraber hareket etti.

Ayrıca halife el-Melikü'l-Eşref'e yazdığı mektubunda da bizzat kendisinin ordularının başına geçerek hep birlikte diğer emîr ve atabegler-

le bir araya gelip Moğollara karşı koymak üzere harekete geçmesini istemişti. Bu arada yukarıda daha evvelki ilgili yerlerde kaydettiğimiz gibi el-Melikü'l-Muazzam b. el-Melikü'l-Âdil, Dımaşk'tan o sıralarda Har-rân'da bulunan kardeşi el-Melikü'l-Eşref'in yanına gelerek Mısır'a girmiş bulunan Frankları bölgeden çıkarmak için ondan yardım ve bizzat askerlerinin başında Mısır'a hareket etmesini istemişti. Hepsi birlikte Mısır'a gittikleri takdirde Frankları Dimyât'tan çıkarabilirlerdi. Bunun için el-Melikü'l-Eşref kardeşine yardım etmesi gerektiğinden ve Frankların Mısır'daki istilâlarını, şayet bunlar buradan çıkarılmayacak olursa onların ve benzeri orduların bölgeye gireceklerini söyleyerek halifeden özür dilemişti. Diğer taraftan Mısır'a gitmek üzere hazırlıklara girişmiş ve yukarıda Dimyât'ın Frankların elinden kurtulması ile ilgili olayları kaydettiğimiz gibi olanlar olmuştu.

Muzaffereddin Gökböri emrindeki askerlerle birlikte Dakuka'da toplanınca, halife Irak'ın en büyük askerî kumandanı ve memlûkû olan Taştémir komutasında diğer emirlerle birlikte sekiz yüz kişilik bir süvari kuvvetini Muzaffereddin'in yanına gönderdi. Dakuka'da bir araya gelen bu askerlere de ayrıca Halifenin geri kalan askerleri gelip katılacaktı. Bütün bu askerlerin genel kumandanı Muzaffereddin idi. Ancak bütün bu toplamalara rağmen emrinde biriken askerlerin az olduğunu gören Muzaffereddin Gökböri Tatarlar üzerine yürümeye cesaret edememişti.

Muzaffereddin Gökböri bu olayı şöyle anlatır: «Halife bana Tatarlara karşı yürümemi emreden mektubunu ulaştırdığında ona böyle güçlü bir düşmana karşı savaşabilmek için elimde askerinin olmadığını ifade ettim. Böyle bir düşmana karşı da en azından on bin süvarinin olması gerektiğini, bunlar toplandığı takdirde düşmana karşı koyup aldığı şehirleri kurtarabileceğimi ifade etmiştim. Halife bana yine düşmana karşı yürümemi emrederek bana yardımcı kuvvet ulaştıracağını vaatmişti. Düşmana karşı hareket ettiğimde halife bana sekiz yüz kişiden oluşan bir Tevaşi grubu gönderince yerimde durdum, kendi nefsim ve müslümanlara acıyarak bu askerleri tehlikeye atmaktan vazgeçtim.»

Moğollar müslüman askerlerin kendilerine karşı harekete geçmek üzere toplandıklarını haber alınca onlar da müslüman askerlerin kendilerini kovalayacağını zannederek geriye dönmüşlerdi. Fakat onları takip eden kimsenin olmadığını görünce yerlerinde ikâmet etmiş, müslüman askerleri de Dakuka'da kalmışlardı. Bu müslüman askerler de düşmanın üzerlerine gelmediğini, ayrıca kendilerine herhangi bir yardımcı imdât kuvvetlerinin ulaşmadığını görünce dağılmış, herkes kendi memleketine dönmüştü.

Moğolların Hemedân'ı İstilâ Edip Halkını Kılıçtan Geçirmeleri

Müslüman askerlerin dağılması üzerine Moğollar da Hemedân'a geri dönerek şehrin yakınlarında bir yerde konakladılar. Hemedân'da Moğolların bir şahnesi var olup onlar adına hüküm sürmekte idi. Bu şahneye haber gönderen Moğollar şehir halkından kendileri için mal, para ve elbise toplamasını istemişlerdi. Bütün bu istila sırasında Moğollar sürekli olarak Hemedân halkından mal ve eşya isteyip durmuş, varlıklarını tüketmişlerdi. O sıralarda Hemedân halkının reisi durumunda olan şahıs şehrin ileri gelen ailelerine mensup ve alevî şeriflerinden birisi idi. Hemedân halkı ile Moğollar arasında temsilcilik yapan bu reis şehir halkından topladığı malları götürüp bu istilacılara teslim ediyordu. Bu seferinde yine Moğollar gelip Hemedânlılardan para ve mal isteyince, onlara götürüp teslim edecek ellerinde hiç bir şeyleri kalmamış, bunun için kalkıp bu reislerine giderek yanında bulunan fakih bir âlim ile bir araya gelip bu kâfirlere karşı yapacakları kıyâmı ve girişecekleri direnişi görüşmeye başladılar. Şehir halkı bu alevî şerifi ile fakih adama şöyle dediler: «Bu kâfirler elimizdeki her şeyimizi tükettiler. Artık onlara verebileceğimiz hiçbir şey kalmadı. Sürekli mallarımızı alıp durmakla bizi perişan ettikleri gibi onların buradaki nâibi de bize her türlü hakâret ve zilleti revâ görüyor.»

Yukarıda belirttiğimiz gibi Moğollar kendileri adına Hemedân'ı yönetmek üzere, dilediğini yapma yetkisine sahip bir şahne görevlendirmişlerdi. Şerif el-Alevî, Hemedân halkının bu teklifine karşı şöyle demişti: «Biz bu adamlara karşı koyamadığımıza ve direnemeyeceğimize göre onlara karşı bir hileye girmenin ne anlamı vardır? Onun için bu adamlara mal verip onları oyalamaktan başka bir çaremiz yoktur.» Şerifin bu sözleri üzerine halk şöyle demişti: «Sen bu kâfirlerden daha büyük bir belâsın!» Sonra ona karşı son derece hakâretâmiz laflar söyleyince şöyle demişti: «Ben sizlerden biriyim; dilediğinizi yapın, size uyaçağım.» Diğer taraftan yanında bulunan fakih adam da Tatarlar adına hüküm sürmekte olan şahnenin şehir dışına çıkarılarak şehrin savunulmasına geçilmesini ve Moğollara karşı savaşılmasını tavsiye etmişti. Fakih'in bu tavsiyesi üzerine halk tümüyle bu şahneye saldırarak öldürmüş ve şehre kapanmışlardı. Bunu öğrenen Moğollar Hemedânlılar üzerine yürüyüp onları kuşatma altına aldılar. Gerek Hemedân, gerekse bütün bu bölge ve civar şehirlerde son derece az gıda maddesi mevcut idi; çünkü bütün bu şehirler ve İslâm'ın bu bölgesi tamamen harabe haline dönüşmüş, şehirlerde öldürülen halkın dışında kalanlar esir alınıp götürülmüş, böylelikle buralarda yaşayan münferit insanlar da tek tük

yiyecek ve azıcık bir gıda ile yetinmek zorunda kalmışlardı. Diğer taraftan Moğollara gelince, onlar hiç bir zaman yemek sıkıntısı çekmiyor, et dışında başka bir yemek yemiyorlardı. Hayvanları ise yerde biten otlarla besleniyordu; hattâ bu atlar öyle alıştırılmıştı ki, yerde buldukları her türlü bitkiyi tırnaklarıyla kazıyarak köklerini çıkarıp yiyebiliyorlardı.

Moğollar şehri kuşatınca şehir halkı reisleri eş-Şerif ve bu fakih adam başta olmak üzere tümüyle harekete geçerek şiddetle çarpışmış ve ilk günkü çarpışmalarda Moğollar'dan çok kimseyi öldürmüşlerdi. Bu arada şehir halkına komuta etmekte olan bu fakih adam bir hayli yara almıştı. O gün her iki taraf çarpışmalardan bezip ayrılmışlar, ertesi gün olunca Moğollar tekrar saldırıya geçmiş ve ilk günden daha şiddetli bir savaş başlamıştı. Yine bu çarpışmalar sırasında bir evvelki günden çok daha fazla Moğol askeri öldürülmüş ve yine Hemedân halkının kumandanı olan fakih zât muhtelif yerlerinden yaralanmış, buna rağmen sabırla savaşıp durmuştu. Üçüncü gün olunca tekrar kaleden düşman üzerine bir çıkış daha yapmak istemişler, fakat yaraları bir hayli azan fakih, ata binecek durumda olmadığından buna gücü yetmemişti. Halk Alevi reisi aramışsa da onu bulamamıştı. O daha evvel kendi evinden şehir yakınlarında yüksekçe bir dağın tepesinde bulunan gayet sarp olarak inşa ettirilmiş bir kaleye kazdığı yer altı geçidinden kaçıp çoluk çocuğuyla birlikte oraya kapanmıştı.

Bu şekilde kumandanlarını kaybeden Hemedânlılar ne yapacaklarını şaşırarak bir vaziyette kalarak beklemeye koyulmuşlardı. Nihayet ölünceye kadar çarpışmak üzere söz birliği ederek şehirden çıkmamayı ve burada ikâmet etmeyi kararlaştırdılar.

Tatarlar ise verdikleri ölü sayısının bir hayli kabarık olmasından ötürü çekip gitmeyi kararlaştırmışlar, fakat o gün Hemedânlıların her hangi bir çıkış hareketine baş vurmadıklarını görünce şehir halkının zayıfladığını anlamışlardı. Birden şehir üzerine saldıran Moğollar Hemedânlıları öldürmeye başlamışlar ve recep 618 (ağustos - eylül 1221) tarihinde Hemedân'a kılıç zoruyla girmişlerdi. İki taraf arasında cereyan eden şiddetli sokak çatışmalarında kılıç sallanamayacak bir durum meydana gelmiş ve izdihâmdan dolayı ancak kama ve bıçakla dövüşebilmişlerdi. Bu çatışmalarda iki taraftan Cenâb-ı Allah'tan başka kimsenin sayısını bilmediği kadar insan öldürüldü. Bu çarpışmalarda Moğollar Müslümanlara karşı üstünlük sağlayınca onları kökünden kazırcasına yok etmeğe başladılar. İşte bu katliâm sırasında gizlenebilmek için kendine bir yer kazanan kimselerin dışında hemen hemen kurtulan olmamıştı. Moğollar günlerce süren bir katliâma girişmiş, Müslümanlar'ı sürekli kılıç-

tan geçirmişler, sonra şehri ateşe vererek oradan ayrılıp Erdebil'e gitmişlerdi.

Diğer bir rivayette ise, Moğollar'ın Hemedân'ı istilâ etmelerine başka bir sebep gösterilir. Şehir halkı reisleri Alevî eş-Şerîf'e kâfirlerin ta-
kındığı tavrı ve onlara karşı uyguladıkları zulmü söyleyip de şikâyetle bulununca, onlara halifeye bir mektup yazarak kendilerine yardım göndermesini ve bir emîr komutasında asker toplayıp bunlara karşı savaşılmasını emretmesi konusunda talepte bulunmalarını tavsiye etmişti. Hemedânlılar bunu uygun görüp görüş birliğine vararak halifeye mektup yazdılar. Bu mektuplarında içine düştükleri korku ve zillet ile birlikte düşmanın zulüm ve hakaretlerini anlatarak, bir emîr komutasında bin kişilik bir süvari birliği bile olsa, kendilerine yardıma koşulmasını rica etmişlerdi. Halifeden gelecek bu yardımcı kuvvetlerle kendileri de bir araya gelip savunmaya girişeceklerdi. Halifeye bu mektubu götürmek üzere hareket eden elçiler yola çıktıktan sonra şehir içinde yaşayan bazı kimseler hemen durumu Moğollar'a haber vermişlerdi. Moğollar bu giden kimsenin yolunu kesmek üzere adam göndermiş ve yola koyulan elçiler ellerindeki mektup ile birlikte yakalanmışlardı. Bu gelişmeleri öğrenen Moğollar şehrin reisi ve aralarında bir aracı durumunda olan Şerîf'e haber göndererek bu yaptıklarını kınamış, gerek kendisini ve gerekse halkın yazdığı mektupları ona göndererek bu yaptıklarını yüzüne vurmuşlardı. Böylece şehir ve halk Tatarlar'ın kucağına düşmüştü. Bunun üzerine Tatarlar Hemedân üzerine yürüyerek yukarıda kaydettiğimiz gibi şehir halkıyla çarpışmalara girişmişlerdi.

Moğollar'ın Azerbaycân'a Hareketleri ve Erdebil İle Diğer Şehirleri Ele Geçirmeleri

Moğollar Hemedân'daki bu istilâ hareketini bitirdikten sonra Azerbaycân üzerine yürüyerek Erdebil'e varmış, burayı ele geçirip halkını kılıçtan geçirmeğe başlamış ve sakinlerinin büyük bir kısmını katlettikleri gibi şehrin de ekserisini harabeye çevirmişlerdi. Sonra Şemseddin et-Tuğrâî'nin yönetimini ele geçirmiş olduğu Tebriz üzerine yürüdüler. Şemseddin et-Tuğrâî şehir halkını bir araya getirip aralarında birlik sağlamıştı, çünkü bu arada şehrin hâkimi ve emîri olan Özbek b. el-Pehlivân şehirden ayrılıp gitmiş bulunuyordu. Zaten o pek de hükümdarlık görevini yerine getirmiyor, gece gündüz içki âlemlerine dalarak vakitini hep eğlenceyle geçiriyor, hattâ bu gibi eğlencelere daldığında bazen bir - iki ay evin içinde kalabiliyordu. Özbek o kadar korkaktı ki, en

ufak bir ses işittiğinde bunun etkisiyle ürküp duruyordu. Bütün Azerbaycân ve Arran gibi büyük bir bölgeye sahip olan Özbek Cenâb-ı Allah'ın yarattığı kulları arasında en âcizi olup ülkesine kasteden ve bu ülkeyi ele geçirmek isteyen düşmanına karşı acze düşüp kalmıştı.

Tatarlar'ın Hemedân'dan hareket edip kendisine doğru geldiklerini öğrenen Özbek b. Pehlivân derhal Tebriz'den ayrılmış, Nehçevân (Nahcuvân) taraflarına giderek, çoluk çocuğunu ve hanımlarını Hoy taraflarına gönderip kendisinden uzaklaştırmıştı. Sahipsiz kalan Tebriz şehri ni yönetimi ele geçirerek işte yukarıda adı geçen Şemseddin et-Tuğâi korumağa çalışmış, şehir halkını etrafında birlik halinde toplayıp maneviyatlarını güçlendirmiş ve düşmana karşı koymaları için onlara cesaret vererek korkaklık ve bunun sonucunda meydana gelecek her türlü zillet ve hakâretten, hattâ büyük felâketlerden onları uzak tutmağa ve bundan sakındırmağa çalışmıştı. Ayrıca gücü yettiğinde, bütün gayretini sarf ederek şehir müstâhkem bir hâle getirmeye çalışmıştı. Moğollar Tebriz'e yaklaştıklarında şehir halkının ettikleri söz birliğini ve kendilerine karşı çarpışmak üzere kesin kararlı olup, kaleyi iyice müstâhkem hâle getirerek surlarını tamir edip hendeklerini de iyice kazdıklarını öğrenmişlerdi. Bunun üzerine Moğollar Tebriz halkına haber göndererek onlardan para ve elbise istemişlerdi. Nihayet iki taraf kendi aralarında kararlaştırdıkları bir miktar üzerinde anlaşınca, şehir halkı Moğollar'ın istediği bu mal ve eşyayı ulaştırıp teslim etmişlerdi. Bu mal ve eşyayı alan Moğollar buradan ayrılarak Sarav üzerine yürümüş, burayı da yağmalayıp halkından bir hayli kimseyi öldürmüşlerdi. Sonra buradan ayrılan Moğollar Arrân bölgesinde Beylekan üzerine yürüyerek burayı da yağmaladıkları gibi, yolları üzerinde rastladıkları bütün küçük şehir ve köyleri de tahrip ederek halkından karşılaştıklarını mağlûp edip kılıçtan geçirmişlerdi. Nihayet Beylekân'a ulaşınca burayı muhasara etmiş ve aralarında bir barış akdetmek üzere şehir halkından bir elçinin gönderilmesini istemişlerdi. Bu isteklerini bildirmek üzere de Moğollar kendi aralarından ve ileri gelenlerinden birisini elçi olarak gönderince, şehir halkı gelen bu Moğol elçisini öldürmüştü. Buna son derece kızan Moğollar büyük bir hamle ile Beylekân üzerine saldırıp şehir halkıyla çarpışmalara girişmiş ve 618 ramazan (1221 ekim - kasım) ayında şehri kılıç zoruyla alarak halkını küçük - büyük, kadın - erkek dinlemeksizin kılıçtan geçirmişlerdi. Hatta hâmile kadınların karınlarını deşerek içindeki ceninleri çıkarıp öldürmüşlerdi. Burada yakaladıkları kadınların önce ırzlarına geçiyor, sonra da öldürüyorlardı. Anlatıldığına göre, Moğollardan biri, her hangi bir eve girip içinde yaşayanları tek tek öldürüyor ve sonuncusuna gelinceye kadar hiç kimse elini kaldırıp ona karşı koymuyordu. Beylekan'daki bu yağma ve tahribatı biti-

ren Moğollar civar şehirlere saldırıp buraları da yağmalayarak her tarafı harabeye çevirdikten sonra Arrân diyarının en büyük şehri olan Gence'ye varmışlardı. Moğollar Gence halkının kahramanlığını Gürcüler'e karşı giriştikleri savaşıardan işitmiş, kalabalıklarından dolayı da cesaretlerini ve şiddetle karşı koymalarını öğrenmişlerdi. Gerçekten Gence şehri son derece müstâhکم olduğu için de burayı ele geçirmek kolay değildi. Buna güçleri yetmeyeceğini anlayan Moğollar Gencelilere haber göndererek onlardan para ve elbise istemişler, Genceliler de Moğollar'ın bu isteklerini yerine getirince buradan ayrılıp gitmişlerdi.

Moğollar'ın Gürcü Diyarına Saldırıları

Moğollar Müslümanlar'ın Azerbaycân ve Arrân diyarlarının işlerini bitirip bir kısmını ele geçirerek bir kısmını da sulhla hâkimiyetleri altına aldıktan sonra bölgeye bitişik olan Gürcüler'in ülkesine doğru yola koyuldular. Gürcüler Moğollar'ı ülkelerine sokmamak için hayli ciddi hazırlıklara girişmiş ve onları karşılamak üzere asker sevk etmişlerdi. Moğollar Gürcüler'le karşılaşınca, ilk saldırıda Gürcüler direnmeden hemen hezimete uğramış olarak geriye kaçmağa başlamış, böylece kılıç tepelerine binmiş, çok azı müstesna kurtulan olmamıştı.

Edindiğim bilgilere göre, Gürcüler'den bu çarpışmalar sırasında otuz bin kişi öldürülmüştü. Tatarlar vardıkları her yerde şehirleri yağmalıyor, etrafı yakıp yıkıyor, ve âdetleri gereği girdikleri yeri harabeye çeviriyorlardı. Yenilen bu Gürcü askerlerinden arta kalanlar hükümdarlarının bulunduğu merkez Tiflis'e varınca, hükümdarları tekrar kalabalık ordular hazırlayarak yine Tatarları ülkelerinin içlerine girmekten alıkoymak üzere harekete geçirmişti. Fakat birden Tatarlar'ın ülkelerine girdiğini, hiç bir dağın, dar geçit veya coğrafi engelin onları engelleyemediğini görmüşlerdi. Gürcüler Tatarlar'ı tutan ve onları ülkelerine saldırmaktan alıkoymak bir engelin kalmadığını görünce geriye Tiflis'e dönmüşlerdi. Tatarlar bütün bölge şehirlerine dalarak istedikleri gibi yağma yapıyor, dilediklerini öldürüp şehirleri harabeye çeviriyor ve her tarafı yakıp yıkıyorlardı. Fakat buna rağmen onlar bu bölgede dar geçitlerin, derbentlerin ve dağlık arazinin bir hayli çok olduğunu görünce, daha da ileriye gitmeye pek cesaret edemeyip geri dönmüşlerdi.

Gürcüler de aynı şekilde Moğollar'dan büyük bir korkuya kapılmışlardı. Hattâ Gürcülerin ileri gelenlerinden ülkemize elçi olarak gelen birisi bana şunları anlatmıştı: «Kim ki: 'Tatarlar mağlûp oldu veya adamları esir alındı' diye konuşup anlatırsa sakın onun bu sözlerini doğru ka-

bul etmeyiniz; buna karşılık kim ki: 'Tatarlar önüne çıkanı öldürdü ve gâlip geldiler' derse onu tasdik ediniz. Bu adamlar savaştan kesinlikle kaçmazlar. Bir seferinde bir Moğol askerini esir almıştık. Adam kendisini bindiği attan aşağı atmış ve başını sürekli bir taşla vurarak esir olmaksansa ölümü tercih etmişti.»

Moğollar'ın Şîrvân Derbendin'e Ulaşmaları ve Burada Yaptıkları Tahribat

Moğollar Gürcü diyarından geri döndükten sonra Şîrvân Derbendi üzerine yürüyüp Şamâhî şehrini muhasara ederek halkıyla çarpışmalara girişmiş ve giriştikleri kuşatmayı da bir hayli sabırla sürdürmüşlerdi. Sonra şehir surlarına attıkları merdivenlere tırmanarak şehre girmişlerdi. Başka bir rivayette ise, merdivenlerle değil de topladıkları deve, sığır, koyun - keçi ve benzeri hayvanları ayrıca halktan öldürdükleri kimselerin cesetlerini üst üste yığarak muazzam bir tepe meydana getirmiş, sonra bu oluşturdukları tepeye tırmanarak buradan şehre saldırmış ve surların seviyesine çıkıp şehir halkını öldürmeğe başlamışlardı. Şehir halkı bu çarpışmalarda direnince, üç gün müddetle şiddetli ve kanlı bir savaş yapılmış, neticede Moğollar neredeyse şehri ele geçirecek duruma gelmişlerdi. Zor duruma düşen şehir halkı şöyle demişlerdi: «Her hâl-ü kârdâ sonunda bir ölüm vardır ve kılıç boynumuza dayanacaktır. En iyisi sabırla düşmana karşı koyup şerefimizle ölelim.»

Şamâhî halkı o gecelerini sabırla geçirdikten sonra ertesi gün Moğollar'ın üst üste yığdıkları o hayvan ve insan ölüleri nisbeten alçalmış, şehir surundan daha da aşağıya inmiş, böylece Moğollar sur üzerindeki ve savaştaki üstünlüklerini kaybetmişlerdi. Bunun üzerine Moğollar surlar üzerine saldırıyı sıklaştırmış ve şehir halkını hayli sıkıştırdıktan sonra artık halk yorgun düştüğü için savaştan usanmışlardı. Gerçekten şehir halkı perişan bir vaziyette savaşmaya güç yetiremez duruma gelmişti. Böylece Moğollar şehri ele geçirmiş, şehir halkından çok kimseyi kılıçtan geçirip mallarına el koyarak ihtiyaç duyduklarını yağmalayıp almışlardı.

Moğollar Şamâhî şehrini ele geçirdikten sonra derbendi ileriye doğru geçmek istemişler, fakat bir türlü geçememişlerdi. Bunun üzerine Şîrvân Derbendi hükümdarı olan Şîrvân - Şâh'a elçi göndererek kendileri ile barış yapmak üzere elçilerini göndermesini istemişlerdi. Şîrvân - Şâh ileri gelen adamlarından on kadarını seçerek bir elçi hey'eti halinde Moğollara göndermişti. Moğollar gelen bu on kişilik elçi hey'etinden birisi-

ni yakalayıp diğerlerinin gözü önünde öldürmüş ve diğerlerine şöyle demişlerdi: «Eğer bize geçecek yolları gösterirseniz size emân veririm; eğer buna yanaşmazsanız sizi de aynen arkadaşınız gibi tek tek öldürürüz.» Durumdan korkan elçi heyeti Moğollar'a şöyle cevap vermişti: «Bu derbentte kesinlikle geçilecek bir yol yoktur, ancak bir yerinde kolayca geçilebilecek daracık bir yol bulunmaktadır.» Moğollar bu adamlarla birlikte söz konusu edilen yola girmiş ve derbendi aşarak bu zorluğu ve daracık yolları arkalarında bırakmışlardı.

Moğolların Alanlar ve Kıpçak Diyarında Yaptıkları Tahribat

Moğollar Şirvân derbendini aştıktan sonra bu bölgede yollarına devam ettiler. Buralarda Alan ve Legzi (Lezgi) ve Türklerden bir çok kimse yaşıyor, bölge halkı bir hayli değişik milletlerden oluşuyordu. Moğollar önce Legzi halkından bir hayli kimse öldürmüşlerdi. Legzi halkından bir kısmı Müslümandı, bir kısmı ise değildi. Moğollar bütün bu bölgede kendilerine karşı koyup düşmanlık eden herkese karşı şiddetli saldırılara geçiyorlardı. Nihayet kalabalık kitlelerden oluşan Alanlar diyarına varmışlardı. Alan halkı Moğollar'ın geldiğini haber alınca tekbirler getirerek askerlerini toplamış, bütün Kıpçak diyarından kalabalık ordular teşkil edip Moğollar'la çarpışmalara girişmişlerdi. Bu çarpışmalar sırasında iki taraftan hiç biri zafere ulaşamayınca, Tatarlar Kıpçaklar'a haber gönderip şöyle demişlerdi: «Biz sizinle aynı ırktan insanlarız, Alan halkı ise sizden değildir, dolayısıyla onlara yardım etmemeniz gerekir. Hattâ aynı dinden kimseler de değilsiniz. Bize uyduğunuz takdirde size kesinlikle saldırmayacağımızı taahhüt edip, bu konuda söz veriyoruz. Onlarla aramıza girmedığınız takdirde size ihtiyaç duyacağınız kadar mal, para ve elbise vereceğiz.»

Nihayet Kıpçaklarla Moğollar belirli bir mal ve eşya üzerinde anlaşmış, Moğollar da bu kararlaştırılan mal ve eşyayı götürüp Kıpçaklara teslim edince aralarında barış imzalanmış, Kıpçaklar aradan çekilmişlerdi. Bu anlaşmayı sağlayan Moğollar hemen Alan halkı üzerine saldırıp onlardan çok kimseyi öldürerek memleketlerini yağlamış, adamlarını esir almışlardı. Alan halkının işini de bitiren Moğollar bu sefer aralarında akdettikleri sulha güvenen ve her biri bir tarafa kendi işine dağılıp, emniyet içinde yaşamakta olan Kıpçaklar üzerine saldırıya geçtiler. Kıpçaklar hiç bir şeyden haberleri yokken birden Moğolların ülkelerine saldırdığını ve şehirlerine girerek birbiri arkasından her tarafı yağmalayıp ele geçirdiklerini gördüler. İşte bu saldırıları sırasında da

yukarıda sözkonusu anlaşma gereği olarak Kıpçaklara ödedikleri mal ve paranın kat kat fazlasını onlardan gerisin geriye almışlardı.

Kıpçaklardan bu derbentten uzakta yaşayan kimseler de bu olup bitenleri haber alınca her hangi bir çarpışmaya girişmeksizin bulunduğu yeri terk ederek uzaklaşmış; kimisi ormanlara, kimisi dağ başlarına, kimisi de kaçıp Rus diyarına sığınmıştı.

Moğollar Kıpçak diyarında ikâmet ettiler; çünkü buraları yaz kış mer'ası bol olan bir yer idi. Yazın serin ve mer'ası bol olan yerler bulunduğu gibi, kışın da sıcak olup yine bol mer'alara sahip olan yerler vardı. Bütün bu bölge deniz kenarında olup ormanlarla kaplı idi. Moğollar Suğdak'a gelmişlerdi. Suğdak Kıpçaklılar'ın her şeylerini temin ettikleri önemli bir şehir olup, **Hazar denizi**(*) kıyısında idi. Bütün gemiler buraya elbiseler getirirler, Kıpçaklar da gelen bu gemilerden her türlü ihtiyaçlarını satın alırlardı. Ayrıca bu aldıkları karşılığında gelen tüccarlara cariyeler ve esirler verdikleri gibi, hayvan kürkleri ve özellikle sincap derisi ve memleketlerinde bulunan diğer eşyayı satıyorlardı. Bu Hazar denizi dediğimiz yer Kostantiniyye (İstanbul) boğazıyla bitişen bir yerdi.

Moğollar Suğdak şehrine varınca burayı ele geçirmişler ve halkını darmadağın etmişlerdi. Suğdak halkından bir kısmı dağların başlarına çoluk çocuklarıyla kaçıp gitmiş, bir kısmı da gemilere binerek o sıralarda Müslümanlar'ın elinde olup Kılıç Arslan'ın ahfâdı tarafından yönetilmekte olan Anadolu Rum diyarına çekip gitmişlerdi.

Moğollar'ın Kıpçak ve Ruslar'ın Başına Getirdiği Felâketler

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Moğollar Kıpçak diyarını istilâ edince, Kıpçak halkı ülkelerinden dağılıp gitmiş ve bunlardan bir kısmı Rus diyarına sığınmıştı. Ruslar'ın ülkesi bir hayli uzun ve geniş bir araziye kapladığı gibi, bunlar bir çok şehirlere sahip olup Kıpçak diyarına komşu ve mücâvir idiler. Ruslar Hristiyan dinine mensup idiler. Kıpçaklar ülkelerini terk edip Rus diyarına girince, her iki ulus Moğollar'ın kendilerine saldırması hâlinde birlikte karşı koyacaklarına dair söz vererek bu konuda ittifak akdettiler. Moğollar da bir müddet Kıpçak diyarında

(*) İslâm kaynaklarında genellikle Karadeniz'in adı : «Hazar denizi» olarak kaydedilir (Çevirenler).

kaldıktan sonra 620 (1223) yılında Rus ülkesine doğru harekete geçtiler. Ruslar'la Kıpçaklar Moğollar'ın kendilerine doğru hareket ettiğini haber alınca daha evvel hazırlıklı oldukları için kendi ülkelerine varmadan önce onları karşılamak üzere harekete geçtiler. Ülkelerine sokmamak ve onlarla çarpışmak için azmetmişlerdi. Tatarlar da Ruslar ve Kıpçaklar'ın kendilerine doğru harekete geçtiğini haber almış, gerisin geriye dönmeğe başlamışlardı. Ruslar ve Kıpçaklar Moğollar'ın korkarak ve savaştan çekinip bu konuda acze düşerek geriye çekildiklerini zannedip onları mağlûp etme tamahına düşerek onları takibe ve bu hususta çok gayret sarf etmeğe başladılar. Moğollar hâlâ geri dönüşlerine devam ediyorlardı. Diğerleri de onları on iki gün müddetle takip edip durmuşlardı.

Bu arada Moğollar birden geriye dönerek Ruslar ve Kıpçaklar'a saldırıya geçmişler, bunlar ise gayet emniyet içinde ve hiç bir şeyin farkına varmadan Tatarlar'ın ileriye doğru yürüdüğünü zannettiklerinden son derece gâfil avlanmışlar ve bu gafletlerinden dolayı da Moğollar'a karşı koyacak bir güç bulamamışlardı. Ruslar ve Kıpçaklar gafil avlandıklarından savaşmak için kendilerini daha toparlayamadan Moğollar onlardan büyük bir kısmı kılıçtan geçirmişti. Nihayet iki taraf benzeri görülmemiş şiddetli bir savaşa girişmiş ve her iki taraf da bir hayli direnmışti.

Bu savaş günlerce sürdükten sonra Moğollar düşmanlarına karşı büyük bir zafer ve üstünlük elde ettiler. Kıpçaklar'la Ruslar dehşet verici bir mağlûbiyet almış ve çok kimseyi kaybettikten sonra gerisin geriye kaçmağa başlamışlardı. Moğollar bu kaçanları takip ederek onları kılıçtan geçirmeğe girişmiş, çok azı kurtulabilmişti. Malları yağmalanmış, yanındaki her şey ellerinden alınmıştı. Kaçıp kurtulabilenler mağlûbiyetin perişanlığı ile ve yolların da bir hayli uzak oluşundan dolayı kötü bir şekilde ülkelerine geri dönmüşlerdi. Buna rağmen Moğollar sürekli onları takip etmiş, yakaladığını öldürmüş ve geçtikleri ülkelerini de harabeye çevirerek bir çok şehri ıssız bir hâle getirmişlerdi. İşte bu felâket karşısında Ruslar'ın ileri gelen tüccar ve zenginleri toplayabildikleri kadar malları ve değerli eşyalarını sevdikleriyle birlikte gemilere yerleştirerek, bir çok gemiyle, deniz yolundan hareket edip İslâm diyarına gitmişlerdi.

Bu Ruslar varmak istedikleri limana yanaştıkları bir sırada gemilerinden birisi yarılmış ve bu gemi, içindeki insanlar hariç, her şeyiyle batıp gitmiş, yok olmuştu. O sıralarda uygulanan bir âdete göre; limana yakın bir yerde batan gemi o bölgenin sultanına ait oluyordu. Bunun için

bölgenin hükümdarı bu gemiden çok mal elde etmişti. Diğer gemiler ise sağ salım kurtularak sahile yanaşmışlardı. (*)

Moğollar'ın Rus ve Kıpçak Diyarından Geri Dönüp Hükümdarlarının Yanına Gitmeleri

Moğollar, yukarıda kaydettiğimiz gibi, Ruslar'ı mağlûp edip ülkelerini yağmaladıktan sonra 620 (1223) yılı sonlarında Bulgar diyarına doğru harekete geçtiler. Bulgarlar Moğollar'ın üzerlerine geldiğini öğrenince yolları üzerine muhtelif noktalara pusular kurup, bu pusulara askerlerini yerleştirdikten sonra geri kalan adamlarıyla Moğollar'a karşı çıkıp onlarla karşılaşmış ve onları pusulara çekmeğe başlamışlardı. Moğollar Bulgarlar'ın kurduğu bu pusuları geçtikten sonra Bulgarlar birden geriye dönmüş ve pusudakiler de yerlerinden fırlayarak Moğolları iki ateş arasında bırakmışlardı. Bulgarlar her iki taraftan kılıçla Moğollar'ı doğramağa başlamışlar, çok azı müstesna onlardan kurtulan olmamıştı.

Bir rivayette anlatıldığına göre, bu Moğollar dört bin civarında olup Saksin'e doğru yürümüş ve hükümdarları Cengiz Han'ın yanına geri dönmüşlerdi. Böylece Kıpçak diyarı Moğollar'dan temizlenmiş oldu. Kıpçaklar'dan da ölümden kurtulanlar tekrar ülkelerine geri dönmüşlerdi. Moğollar'ın bu diyara girdiği günden beri bütün bölge ve özellikle yollar ıssız hâle gelmiş, buralardan gidip gelenler kesilmiş idi. Bölgenin önemli ticaret malları olan her türlü kürk, samur ve sincap bölgeyi terk edip gidince tekrar yollar işlek hâle gelmeye başlamış, bu gibi eşya ve ticaret emtiası getirilerek tekrar hayat canlanmıştı.

(*) Kötülüğü etrafa saçtığı dehşet ile yer yüzünü harabeye çeviren ve her tarafı yakıp yıkan bu zalim kitlenin şerrinden Allah'a sığınır ve Cenab-ı Allah'ın bütün insanları bu kitleden kurtarmasını ve korumasını temenni ederiz. el-Muğarrib (batıya yönelen) Moğolların olaylarını ve tarihini arka arkaya kaydederek ayrı yıllarda meydana gelmesine rağmen aynı yıl olayları içinde kaydettik. Bundan maksadımız, birbirini izleyen bu olayları anlatırken bir kesintiye yol açmamaktır. Diğer taraftan Cengiz Han ve askerlerinin bulundukları bölgelerde giriştikleri savaş ve tahribatı da aynı şekilde arka arkaya kaydederek Allah izin verirse Horasan ve çevresinde bu kitlenin meydana getirdiği karışıklığı ve olup biten tarihî olayları yine arka arkaya zikredeceğiz. (Buradaki not eserin bir yazmasında kaydedilmektedir. Asıl alınan nüshada mevcut olmayıp aşâğıda nüsha farkı olarak gösterilmiştir. (Çeviren).

İşte el-Muğarribe (batıya yönelen) Moğollar'ın meydana getirdiği tarihi olaylar bunlardan ibarettir. Bunlar kesintiye uğramasın diye arka arkaya ve aynı yıl olayları içerisinde ele alındı.

Moğollar'ın Buhârâ ve Semerkand'dan Sonra Mâverâünnehir'de Yaptığı Tahribat

Buraya kadar Moğollar'ın hükümdarı lânet olasıca Cengiz Han'ın emriyle Hârezmşâh'ı yakalamak üzere gönderilen el-Muğarribe kolunun yaptıklarını kaydettik. Cengiz Han'ın yaptıklarına gelince... Gönderdiği bu askerî kolun Hârezmşâh'ı mağlûp ettiğini ve onun Horasân'dan kaçtığını öğrenince diğer askerlerini bir kaç kısma ayırarak muhtelif yerlere sevketti. Bu askerlerin bir kısmını ele geçirmek üzere Fergâna'ya, diğer bir kısmını Tirmiz'e sevk etmişti. Başka bir askerî kolu da Ceyhun Nehri kenarında bulunup son derece müstahkem ve aşılmaz kalelerden biri olan Kelana Kalesi üzerine göndermişti. İşte bu askerî kollardan her biri kendisine verilen emri infaz etmek üzere gönderildiği bölgeye gitmiş, buralarda karargâhlar kurarak, bu adı geçen şehirleri istilâ edip aynen yukarıda kaydettiğimiz gibi diğer arkadaşlarının yaptıklarını yapmış, halkını kılıçtan geçirerek kadın ve çocuklarını esir almış, memleketlerini yağmalamış ve çeşit çeşit usullerle harabeye çevirmişlerdi. Bu askerî kollar kendilerine verilen emri yerine getirip buraları ele geçirdikten sonra Semerkand'da bulunan hükümdarları Cengiz Han'ın yanına geri dönmüşlerdi. Bu arada Cengiz Han, evlâdından birisinin komutasında muazzam bir ordu hazırlayarak Hârezm üzerine, başka bir orduyu da hazırlayıp Ceyhun Nehri'ni aşarak Horasân'a doğru gitmelerini emretmişti.

Moğollar'ın Horasan'ı Ele Geçirmeleri

Yukarıda bahsettiğimiz askerî kollardan birisi Ceyhun Nehri'ni aşarak Horasân'a doğru yola koyulmuş, önce Belh şehrine gelmişlerdi. Belh halkı emân dileyince onlara emân verilmiş ve şehir 617 (1220) yılında teslim alınmıştı. Emân ile alınan Belh'e karşı her hangi bir taarruza girilmemiş, yağma yapılmamış ve halkından kimse öldürülmemişti. Ancak Moğollar buraya yönetimi kendi adlarına sürdürmek üzere bir şahne görevlendirip ez-Zevzen, Meymene (Meymant), Andhuy ve Kariyât üzerine yürüyerek bütün bu şehirleri ele geçirmiş ve buralarda valileri-

ni görevlendirmişlerdi. Bu şehirlere de her hangi bir taarruzda bulunup halkına ezâ ve cefâ çektirmemişlerdi. Ancak erkeklerini alıp götürerek kendileriyle savaşılabilecek kimseleri şehirlerde bırakmıyorlardı. Böylece istilâ ettikleri bu şehirlerde onlara karşı isyan edecek kimse kalmıyordu. Nihayet yollarına devam eden Moğolar bir kaç şehirden oluşan et-Tâlakân bölgesine gelmişlerdi. Burada yüksekliği ve surlarının müstahkemliği ile aşılmaz Mansûr-Kûh adıyla bilinen bir kale vardı. Kaledeki askerler bir hayli cesur ve savaşçı kimselerdi. Moğollar Mansûr-Kûh kalesini tam altı ay müddetle gece - gündüz muhasara altında tutmalarına rağmen hiç bir neticeye varamamış, başarı elde edememişlerdi.

Mansûr-Kûh Kalesi'nde uğradıkları bu başarısızlığı kalenin müstahkemliliğini, içinde bulunan savaşçıların kalabalık ve cesur oluşlarını, aşılmaz surlara sahip bulunduğunu Cengiz Han'a bildirmişlerdi. Bunun üzerine Cengiz Han bizzat kendisi yanındaki kalabalık ordularla Mansûr-Kûh Kalesi üzerine yürüyerek kaleyi kuşattı. Cengiz Han yanında bulunan Müslüman esirleri öne sürüp çarpışmalara onların başlamasını ve ilk defa onların savaşmalarını emretmiş, savaşmadıkları takdirde ölümle tehdit etmişti. Buna mecbur kalan Müslüman esirler Cengiz Han'ın öncü kuvvetleri olarak muhasara sırasında çarpışıp durmuşlardı. Cengiz Han ve askerleri bu kaleyi dört ay daha kuşatıp durdular. Bu kuşatma sırasında da Moğol askerlerinden çok kimse ölüp gitti. Moğol hükümdarı Cengiz Han bu muhasaranın böyle uzun sürdüğünü ve kalenin bir türlü alınamadığını görünce askerlerine derhal çevrede ne kadar odun ve kereste varsa bulabildiklerinin hepsini toplayıp getirmelerini emretmişti. Toplanan bütün bu odun ve kereste kalasları bir kat diziliyor, üstüne bir tabaka toprak dökülüyordu. Bu şekilde bir kat odun bir kat toprak dökerek muazzam bir tepe oluşturup, Mansûr-Kûh Kalesi'nin o yüksek surlarının hizasına ulaşacak bir kule meydana getirdi. Yaya askerleri bu kulenin tepesine tırmanarak burada mancınıklar kurmuş ve kalenin ortasına bu mancınıkla ateş yağdırmağa başlamışlardı. Bunu gören kale müdafileri büyük bir hamle ile kaleden çıkarak Moğollar üzerine saldırmışlar, sonunda atlı Hanları kurtularak çevredeki dağlara ve ormanlara sığınmışlar, kale halkından yaya olanlar ise tümüyle Moğollar tarafından öldürülmüştü. Böylece Moğollar kaleye girerek içinde bulunan bütün kadın ve çocukları esir alıp kaledeki bütün malları yağmalamış her şeyi el koymuşlardı.

Mansûr-Kûh'u ele geçiren Cengiz Han daha sonra Belh ve çevresinde emân verdiği şehir halkının erkeklerini toplayarak çocuklarından birinin komutasında Merv üzerine gönderdi. Merv şehri çevresinde Araplardan, Türklerden ve kurtulup da buralarda gelen öteki Müslümanlardan iki yüz bin kadar insan toplanarak Merv dışında karargâh kurmuş

ve Moğollar'la karşılaşp savaşmak için hazırlanmışlardı. Bu arada düşmana karşı gâlip geleceklerini ve onlara karşı üstünlük sağlayacaklarını söyleyip duruyorlardı. Nihayet Moğollar gelmiş ve iki taraf karşılaşp savaşa tutuşmuşlardı. Müslümanlar bu savaşta muazzam bir direnme göstermişlerdi. Moğollar giriştikleri savaşta mağlûbiyetin ne olduğunu bilmez ve kesinlikle geriye kaçmazlardı. Moğol askerlerinden esir alınan birisi Müslümanların huzurunda şu sözleri söylemişti: "Moğollar savaşta öldürölüyor" diye söylense bu sözü doğru kabul ediniz, fakat 'Moğollar savaşta kaçtı ve geri çekildi" denilse aslâ bunu doğru kabul etmeyin ve inanmayın.»

Müslüman askerler Moğollar'ın şiddetle savaşa devam edip direndiklerini görünce geriye çekilmeğe başlamış ve savaş meydanından ayrılmışlardı. Bunun üzerine Moğollar Müslümanlar'ı arkadan çevirip kılıçtan geçirmeğe başlamış, bir kısmını öldürerek ekserisini de esir almışlar ve çok azı kurtulabilmişti. Moğollar Müslümanlar'ın karargâhına dalıp mallarını, silâhlarını ve bineklerini yağmalayarak her şeylerini almışlardı. Bu zaferden sonra Moğollar çevre vilâyetlere adamlar gönderip şehir halkından erkekleri toplayarak Merv muhasarasına yönelmiş ve topladıkları kalabalıklarla ilerleyip Merv'i kuşatmışlardı. Bu kuşatmaya ciddiyetle ve sabırla devam eden Moğollar yine savaşp duruyorlardı.

Şehir halkı kendilerini savunmakta olan askerlerin mağlûp olması neticesinde bir hayli zayıf düşmüş ve onlardan da çok kimse öldürölmüş veya esir alınmıştı. Nihayet kuşatmanın beşinci günü olunca Moğollar şehrin emiri durumunda olup en ileri gelen kimseye haber göndererek ona şöyle demişlerdi: «Kendini ve bu şehir halkını boşu boşuna helâk etme. Sen kendin çıkıp bize gel, teslim ol, biz seni tekrar bu şehire emir tayin eder, buradan çeker gideriz.» Bu teklif üzerine şehrin emiri gerek kendisi için ve gerekse bütün şehir halkı için emân istemek üzere adam göndermişti. Moğollar ona ve bütün Merv halkına emân verince bu emir de çıkıp Moğollar'ın yanına gider. Cengiz Han'ın oğlu ona son derece güzel hil'atler giydirecek hürmet eder ve şöyle der: «Bize en yakın adamlarının ve yönetimde işe yarayacak kimselerin isimlerini söyle de onları tesbit edip şehrin yönetiminde sana yardımcı olarak görevlendirip onlara iktâlar verelim.»

Emirin isimlerini verdiği bu kişiler tek tek getirilip Cengiz Hanın oğlunun huzuruna çıkarılmış ve Moğollar'ın kumandanı derhal bunların tutuklanmasını, hepsinin bağlanıp bir yere hapsedilmesini emretmişti. Bunlar tutuklanıp hapse atıldıktan sonra onlara: «Bize şehrin tüccarlarının, sözü geçenlerinin, zenginlerinin isimlerini en kısa zamanda veriniz.

Bunların dışında sanatkârların, iş sahiplerinin isimlerini de ayrıca ayrı bir nüshada, bir kâğıda yazarak acil olarak teslim ediniz.» Bütün bu listeleri yapıp Cengiz Han'ın oğluna teslim ettiler. Cengiz Han'ın oğlu bu listeleri aldıktan sonra bütün şehir halkına yayınladığı bir emir ile derhal şehri terk etmelerini istemişti. Bu emir gereği şehir halkı yavaş yavaş şehri terk edip dışarı çıkmış, kendisi de onların bu çıkışlarını seyretmek üzere altın bir taht üzerine oturmuş ve bu listelerde isimleri yazılan yönetici, asker ve diğerlerini yakalanıp hepsinin huzuruna getirilmesini emretmiş, hepsi huzuruna getirildikten sonra bunlara işkence ede ede kellelerinin vurulmasını istemişti. Bütün bu insanlar Merv halkının gözü önünde tek tek şehit edilmiş, halk ise bunlara bakıp durmuş ve hep birlikte sadece ağlayabilmişlerdi.

Şehrin genel halk tabakasına gelince; onlardan da erkekler, kadınlar, çocuklar ayrı ayrı tasnif edildikten sonra bütün malları da yığılmış, toplanmıştı. Gerçekten o gün dehşet verici bir gündü. Ağlamalar, sızlamalar, bağırıp çağırımlar gökleri inletiyordu. Malı ve parası olan herkes yakalanıp öldürülmüş, hattâ öldürülmeden evvel malları istenirken bu mal ve paraları teslim etmeleri için türlü türlü işkencelere uğratılmışlardı. Bunların bir kısmı işkence altında ölmüş ve kendi canını kurtarmak için fidye olarak verebileceği hiç bir şeyleri kalmamıştı. Nihayet Moğollar bütün bu zulümlerden sonra şehri ateşe vermişler, hattâ şehirde bulunan Sultan Sencer'in türbesini de yakmışlardı. Yakmadan evvel içinde mal veya para bulunur diye kabri açmışlardı. Üç gün müddetle şehir bu şekilde yağmalanıp yakıldıktan sonra dördüncü gün Moğol kumandanı bütün şehir halkının tümüyle kılıçtan geçirilmesini emretmişti. Gerekçe olarak da: «Bunlar bize karşı isyân etmiştir, onun için hepsini toptan öldürünüz.» diye emir verilmiş ve bütün şehir halkı yok edilmişti. Sayılan bu ölümler rivayetlere göre yedi yüz bin insanı buluyordu. Müslümanlar'ın dıçar olduğu böyle bir musibet karşısında «innâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn» demekten başka hiç bir çaremiz yoktur.

Moğol zâlimleri Merv'de yaptıkları bu büyük zulümlerden sonra Nisâbûr üzerine yürüyüp burayı da beş gün müddetle muhasara altına aldılar. Burada bir hayli hatırı sayılır İslâm kuvvetlerinden oluşan bir ordu mevcuttu, fakat bunun kalabalık Moğol sürülerine karşı koyması mümkün değildi. Nihayet Moğollar Nisâbur'u da ele geçirmiş, bütün şehir halkını dışarı sahraya çıkararak, erkeklerini öldürüp kadınlarını esir almış ve yanında mal bulunması ihtimâli olan herkesi töhmetle öldürmüşlerdi. Aynen Merv'de uyguladıkları gibi burada da her türlü zulmü yapmış ve on beş gün müddetle evleri mal ve para bulacağız gayesiyle tek tek aramış ve her tarafı viraneye çevirmişlerdi. Moğollar Merv halkını katliâma uğrattıktan sonra bu büyük kalabalık kitlelerden kiminin

ölmediği ve kurtulup başka İslâm diyarlarına yaralı olarak çekip gittikleri söylenmişti. Bunun için Nisâbur halkı sahraya çıkarılıp tümüyle öldürüldükten sonra hiç kimse sağ kalmasın diye hepsinin başlarının kesilmesi emredilmiş, böylece yaralı olup da sonradan kurtulma ihtimali olan hiç kimseye hayat hakkı tanımamışlardı. Nisâbur halkının tümünün kellelerini uçurduktan sonra askerlerinden bir kısmını Tûs üzerine göndermiş, Tûs'ta da aynı uygulamaları yapmış, halkı öldürmüş, şehri harap etmişlerdi. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi şehirde yatmakta olan Ali İbn Mûsâ er-Radi ve er-Reşid'in mezarlarını da tahrip edip açmışlar ve böylelikle her tarafı harabeye çevirmişlerdi.

Daha sonra Moğollar Herât üzerine yürüdüler. Herât İslâm diyarının en müstahkem şehirlerinden birisi idi. Moğollar Herât'ı on beş gün müddetle muhasara altına aldılar ve nihayet halkına emân verip şehri ele geçirdiler. Şehir halkından bir kısmını öldürmüş, diğer kısmının başına da kendilerinden bir şahne görevlendirerek Herât'tan ayrılıp Gazne'ye gitmişlerdi. Gazne'ye doğru yollarına devam ederken, Allah nasip ederse ileride teferruatla kaydedeceğimiz gibi, yolda Celâleddin Hârezmşâh onlarla karşılaşmış, çarpışmalara girişip onları mağlûp etmişti. Celâleddin Hârezmşâh'ın bu galibiyeti üzerine Herât halkı da Moğol şahnesine hücum ederek onu öldürmüşlerdi. Nihayet Celâleddin'e mağlûp olan Moğol orduları geri dönüp Herât'a gelmiş ve şehre kılıç zoru ve zulümle girerek şehirde bulunanları öldürmüş, malları yağmalamış, kadınları esir edip her şeyi alıp götürmüşler ve şehri harabeye çevirdikten sonra da ateşe vererek hükümdarları Cengiz Han'ın yanına geri dönmüşlerdi. O sıralarda Tâlekân'da bulunan Cengiz Han, ordularını Horasân çevresindeki şehirlere tek tek gönderiyor ve, aynı anlattığımız gibi, her şehirde aynı işlemi yapıyorlar ve bütün şehirler onların şerrinden, fesadından, zulüm ve yağmalarından kurtulamıyordu. Bütün Horasân bölgesindeki bu istilâ ve zulümler 617 yılında vuku bulmuştu.

Moğollar'ın Hârezm'i Ele Geçirmeleri ve Burayı Tahrip Etmeleri

Cengiz Han'ın Hârezm üzerine gönderdiği ordusu diğer şehirlere gönderdiği ordulara nazaran en büyüğü ve en kalabalığı idi; çünkü Hârezm şehri de diğer şehirlere nazaran daha büyük ve daha müstahkem idi. Nihayet Cengiz'in orduları Hârezm'e doğru hareket edip şehrin yakınına varmışlardı. Hârezm'de gerçekten şehrin büyüklüğü oranında

Müslümanlar'ın kalabalık orduları mevcut idi. Ayrıca Hârezm halkı da cesareti ve kalabalıklığı ile bilinmekteydi. Nihayet insanların benzerini az işittiği şiddetli bir savaş başlayıp şehrin etrafında yürütülen muhasara ile birlikte beş ay müddetle sürüp gitti. İki taraftan da çok kimse öldürülmüştü, fakat Müslümanlar şehrin etrafındaki surun arkasında kendilerini koruduklarından Moğollardan öldürülenler Müslümanlar'a nazaran çok daha fazla idi.

Bunun üzerine Moğol ordusu kumandanları Cengiz Han'a haber göndererek ondan imdat kuvvetleri göndermesini istediler. Cengiz Han Hârezm'i muhasara etmekte olan kuvvetlerine kalabalık bir ordu ile imdât kuvvetleri ulaştırmıştı. Bu yardımcı kuvvetlerin gelmesi üzerine hep birlikte ve büyük kalabalıklar hâlinde arka arkaya kesintisiz bir çok hücumlar yaptılar ve işte bu hücumlar neticesinde şehrin bir kısmını ele geçirdiler. Bunun üzerine Hârezm'i müdafaa edenler halkla birlikte Moğollar'ın ele geçirdikleri bu yere doğru kayarak düşmanla savaşmağa giriştiler. Ama Müslümanlar düşmanın kalabalık oluşundan dolayı onları bir türlü şehir dışına çıkaramadılar. Savaş bütün şiddetiyle devam ederken Moğollar şehrin tek tek mahallelerini arka arkaya ele geçirip duruyorlardı. Müslümanlar her bir mahalle düştükçe düşmanla hemen yanı başındaki mahallede çarpışıyor ve kadın, erkek, çoluk çocuk demeden bütün güçleriyle düşmana karşı şiddetle savaşıyorlardı. Ama bir müddet sonra düşman bütün şehri ele geçirmişti. Moğollar her yerdeki zulümlerini aynen burada da gerçekleştirerek önlerine çıkanı öldürüyor, buldukları her şeyi yağmalayıp alıyorlardı. Sonra bütün bu zulümler yetmiyormuş gibi, Moğollar Ceyhun Nehri'nin suları şehre akmasın diye önüne çekilen seti yıkmış, böylece bütün şehir Ceyhun Nehri'nin suları altında bırakılıp tümüyle bataklığa çevrilmiş, binalar yıkılmış, Hârezm tam bir gölet haline dönüşmüştü. Bundan dolayı da şehir halkından tek bir fert kurtulamadan hayatlarını kaybetmişlerdi. Moğolların bu istilâları sırasında diğer şehir halklarından bir kısmı kaçıp kurtuluyor, bir kısmı gizleniyor, bir kısmı şehirden çıkarak başka yerlere çekip gidiyor, bazıları da ölümler arasında yatıp ölü numarası yaparak hayatlarını kurtarmağa çalışıyorlardı. Hârezm'de ise böyle bir durum olmamıştı. Moğolların zulmünden kaçıp gizlenenler de sular altında kalıp ölmüş veya suların etkisiyle yıkılan enkazın altında can vermişlerdi. İşte Hârezm daha evvel hiç yokmuş gibi tamamen bir viraneye dönmüştü.

İşte bu zulmün ne tarihin derinliklerinde, ne de zamanımızda benzeri görülmüş değildi. Başa gelen felâketten sonra bu felâketi oturup dedikodu etmekten ve zafere erdikten sonra korkuya kapılmaktan Allah'a sığınırız. İşte bu büyük musibet İslâm diyarının her tarafını kaplamış durumdaydı. Bütün Horasân bölgesinde öldürülenlerin sayısını kim bi-

lebilir? Buraya sadece gelip giden tüccarların haddi hesabı olmazdı. Ama gerek şehir halkı, gerekse buraya gelen tüccarlar tümüyle kılıç altında can vermişti.

Moğol zalimleri Horasân ve Hârezm'de bu zulümlerini bitirdikten sonra hükümdarlarının yanına Tâlekân'a geri dönmüşlerdi.

Moğolların Gazne ve Gûr Ülkesini İstilâ Etmeleri

Moğollar Horasân'daki işlerini yoluna koyup bu zulümlerini bitirdikten sonra hükümdarlarının yanına geri döndüler. Cengiz Han kalabalık ordular hazırlayarak onları tekrar Hârezmşâh'ın mülk edindiği ve başkent olarak ikâmet ettiği Gazne üzerine sevk etti. Hârezm devletinin başına babasının vefatından sonra geçen Celâleddin ibn Hârezmşâh bir rivayete göre babasının askerleriyle birlikte etrafında altmış bin asker toplamıştı. Moğol istilâcıları Gazne'ye ulaştıklarında Müslümanlar Celâleddin Hârezmşâh kumandasında bunlara karşı çıkarak "Balk" denilen bir yerde savaşa tutuşup şiddetli bir savaş başlattılar. Bu savaş üç gün müddetle sürdü. Nihayet Cenab-ı Allah Müslümanlar'a zafer ihsân etmiş ve Tatarlar mağlûp olarak geriye çekilmişler, Müslümanlar da onları diledikleri gibi kılıçtan geçirmişler, kurtulabilenler ise gerisin geriye hükümdarlarının yanına Tâlekân'a geri dönmüşlerdi. Celâleddin Hârezmşâh kumandasındaki Müslümanlar'ın Moğollar'a karşı böyle bir zafer elde ettiklerini öğrenen Herât halkı derhal başlarında bulunan Moğol valisine karşı isyan ederek ona saldırıp öldürmüşlerdi. Bunun üzerine Cengiz Han tekrar Herât'a bir ordu sevk edip baştan şehri ele geçirmiş ve yukarıda belirttiğimiz gibi harabeye çevirmişlerdi.

Moğollar bu şekilde mağlûp olunca Celâleddin Hârezmşâh Cengiz Han'a bir elçi göndererek ona şöyle demişti: «İstedğin bir yer belirle, oraya savaşa gelelim.» Bunun üzerine Cengiz Han birincisinden çok daha kalabalık bir ordu hazırlayıp çocuklarından birinin emrine vererek onu Hârezmşâh Celâleddin üzerine sevk etti. Bu ordu Kâbil yakınlarına varınca İslâm ordusu buna karşı çıkmış, her iki ordu karşılaştıkça savaş düzeni almışlar ve nihayet aralarında son derece şiddetli bir savaş başlamıştı. Bu savaşta da Müslümanlar kâfirlere karşı gâlip gelmiş ve Moğollar hezimete uğratılmıştı. Müslümanlar bu savaştan sonra düşman ordugâhından muazzam ganimetler ele geçirmişlerdi. Ayrıca Moğol ordusunda bulunan ve bir hayli kalabalık olan Müslüman esirler de kurtarılmıştı.

Fakat hemen bu zaferden sonra Müslümanlar bir ganimet için birbirlerine düşmüş, aralarında anlaşmazlıklar meydana gelmişti. Müslümanlar'ın bu ordusu içinde Halaç Türklerinden olan Seyfeddin Buğrak adında son derece cesur, savaşta ve elde edilen zaferde büyük rol oynayıp gerçekten savaş san'atını bilen bir emir vardı. Bu kumandan, yani Seyfeddin Buğrak savaş sırasında Celâleddin'in askerlerine: «Siz geriye çekilin, düşmandan sanki korkuya kapılmış gibisiniz.» demiş ve kendisi askerleriyle birlikte ileriye atılarak gerçekten Moğollar'a karşı zafer elde etmişti.

Yine Müslümanlar arasında Melik Han adında bir kumandan bulunuyordu ki Celâleddin Hârezmşâh ile aralarında akrabalık bağı vardı. Aynı zamanda Melik Han Herât emîri idi. İşte bu zaferden sonra elde edilen ganimetler için bu iki emîr ve kumandan arasında bir anlaşmazlık meydana gelmiş, hattâ bu anlaşmazlık çatışmaya dönüşünce Seyfeddin Buğrak'ın bir kardeşi öldürülmüştü. Bunun üzerine Buğrak: «Ben kâfirleri mağlûp edeyim, fakat böyle son derece basit bir eşya için kardeşim öldürülsün, öyle mi!» demiş ve kızarak ordudan ayrılıp Hindistan'a doğru yola koyulmuştu. Seyfeddin Buğrak'ın ayrılması üzerine ordu içinden otuz bin kadar asker hemen peşine takılmış ve ondan yana bir tavır almışlardı. Celâleddin Hârezmşâh çeşitli yollara baş vurarak ona yalvarmış, geriye dönmesi için bizzat kendisi yanına gidip ona Allah yolunda yapılacak cihâd ve böyle bir durumda Allah'tan korkması gerektiğini hatırlatarak geri dönmesi için ağlayıp durmuş, fakat Seyfeddin Buğrak hiç aldırış etmeden onu dinlememiş ve ayrılıp yoluna devam edip gitmişti. Böyle bir olaydan sonra Müslümanlar'ın gücü zayıflamış ve moralleri bozulmuştu.

Müslümanlar bu şekilde ayrılığa düşmüşlerken birden Cengiz Han'ın en kalabalık ordularıyla üzerlerine geldiğini haber almışlardı. Celâleddin Hârezmşâh Müslümanlar'ın böyle ikiye ayrılmalarından sonra bir hayli zayıfladığını görmüş ve bu orduyla bu kadar kalabalık bir düşmana karşı koymanın mümkün olmadığını anlamıştı. Bunun için askerlerini alıp Hindistan'a doğru geriye çekilmiş, büyük bir nehir olan Sind Nehri'ne ulaştıklarında karşı tarafa geçmek için gemi tedarik edememişlerdi.

Diğer taraftan Cengiz Han bütün gücü ve sü'atiyle Müslümanlar'ın peşine takılmış, onları takip etmişti. Celâleddin askerleriyle birlikte karşı tarafa geçme imkânı bulamayınca kendilerine yaklaşmış bulunan Moğol hükümdarı Cengiz Han ve ordusuyla çarpışmak zorunda kalmışlardı. Müslümanlar nehri karşı tarafa geçme imkânına kacılamayınca sabırla girdikleri bu savaşta ister istemez son güçlerini ortaya koyarak savaştılar. Önlerinde düşman, arkalarında nehir vardı. Bunun için der-

hal savaş düzeni alıp düşmana karşı koymuş ve aralarında son derece kanlı bir savaş başlamıştı. Bu savaşa katılan bütün Müslüman askerler daha evvel katıldıkları savaşları bununla kıyasladıklarında bundan evvelki savaşların tamamen bir çocuk oyuncağı olduğunu, bu savaşın ise dehşet verici bir şekilde kanlı geçtiğini söylemişlerdi. İşte bu kanlı savaş üç gün müddetle sürüp gitti. Bu çarpışmalar sırasında yukarıda kendisinden söz ettiğimiz Herât emiri Melik Hân bir çok Müslüman ile birlikte şehit olmuştu. Düşman ordusundan öldürülenlerin sayısı çok daha fazla idi, yaralananların ise haddi hesabı yoktu. Nihayet Moğol ordusu geriye çekilerek uzaklaşıp gitmiş ve bir hayli uzak bir yerde karargâh kurmuşlardı. Müslümanlar ise o anda kendilerine yardım edecek veya yardımlarına koşacak kimsenin olmadığını ve diğer taraftan savaş meydanında öldürülenlerin bir hayli çok olduğunu görünce daha da zaaf göstermişlerdi. Fakat bu savaşta Müslümanlar'ın bu durumlarına rağmen düşmanın başına gelen musibeti de pek bilmiyorlardı. Hemen nehrin karşı tarafına geçmek üzere gemi getirilmesi istenmiş, nihayet gelen gemilere binen Müslümanlar, Cenab-ı Allah'ın gerçekleştirmek istediği bir husûsun mutlaka vukû bulması kaçınılmaz olunca, bu olup bitenler meydana geldikten sonra nehrin karşı tarafına geçebilmişlerdi.

Ertesi gün olunca Moğol kâfirleri Gazne üzerine yürüdüler. Hatta Moğollar Müslümanlar'ın nehri aşarak Hindistan tarafına geçtiklerini ve kendilerinden uzaklaştıklarını görünce bir hayli sevinmiş ve bununla güç kazanarak Gazne üzerine yürümüşlerdi. Gazne'ye vardıklarında hemen anında şehri koruyan her hangi bir askerin veya koruyucunun olmamasından dolayı ele geçirmişler, halkını kılıçtan geçirip mallarını yağmalamış, kadınları esir almışlardı. Şehirde hiç kimse bırakılmamış, Gazne tamamen tahrip edilip ateşe verilmişti. Ayrıca şehir etrafında bulunan meskûn yerler de aynı zülme uğratılmıştı. Moğollar öldürdüklerini öldürmüş, Müslümanlar'ın mallarını yağmalamış, şehirlerini ateşe vermişlerdi. Gazne şehri tamamen canlılardan arındırılmış bir şekilde ıssızlaşmış, sanki bir gün evvel böyle bir yer yokmuş gibi viraneye çevrilmişti.

el-Melikü'l-Eşref'in Ahlât'ı Kardeşi Şahâbeddin Gâzi'ye Teslim Etmesi

Bu yılın sonlarına doğru el-Melikü'l-Âdil'in oğlu el-Melikü'l-Eşref Mûsâ, Ahlât ve ona bağlı olan bütün şehirleri; yani Armenia, Diyarbekir bölgesinden Meyyâfârikin, Hânî şehirlerini kardeşi Şahabeddin Gâzi b.

el-Âdil'e ikta' etti. Buna karşılık ondan el-Cezire bölgesi şehirlerinden Rûha ve Seruç şehirlerini alarak 618 (1221 - 1222) yılı başlarında Ahlât'a gönderdi.

el-Melikü'l-Eşref'in böyle davranmasına sebep olarak şunlar anlatılır: «Moğolların Gürcü diyarına girip onları mağlûp ederek devletlerini yağmalamaları, halkından çok kimseyi öldürmeleri üzerine Gürcüler Azerbaycân ve Arrân hükümdarı Özbek'e haber göndererek Moğolları geriye püskürtmek ve onlara karşı birlikte savaşmak üzere anlaşma teklif etmişlerdi. Aynı şekilde el-Melikü'l-Eşref'e de mektup yazıp Moğollar'a karşı birleşme konusunda ona da çağırıda bulunmuşlardı. Gürcüler gerek Özbek'e ve gerekse el-Melikü'l-Eşref ile bu ittifâka davet ettiklerine şöyle demişlerdi: «Bu Moğollar'a karşı bize muvafakat etmediğiniz, bunları ülkelerimizden atmak üzere bizim gibi ordularınızın başında giderek bu mühim işi ele almadığınız ve Moğollar'a karşı birlikte savaşmamızı sağlamadığınız takdirde onlarla anlaşıp size karşı onlarla birlikte hücumla gezeriz.»

Gürcüler'in bu mektupları ve elçileri geldiğinde el-Melikü'l-Eşref Mısır diyarına girmiş bulunan Franklar'a karşı harekete geçmek üzere hazırlıklar yapıyordu. Mısır'ın Franklar tarafından işgâli ve Franklar'ın buradan çıkarılması çeşitli sebeplerden dolayı el-Melikü'l-Eşref için çok daha büyük bir önem arz ediyordu. Her şeyden evvel Franklar Dimyat'ı ele geçirmiş ve neredeyse bütün Mısır bölgesini istilâ edecek bir noktaya ulaşmışlardı. Eğer Franklar Mısır'ı ele geçirecek olurlarsa bütün Suriye bölgesini de ele geçirecek ve burada Müslümanların hükmü ve yönetimine tamamen son verilmiş olacaktı.

Diğer bir husus ve sebep de şu idi: Franklar gerçekten çok daha cesur bir ulus idiler. Onlar bir yere girdiklerinde veya saldırıya geçtiklerinde mutlakâ orayı ele geçirmeyi düşünür ve bir köy bile olsa meskûn bir yere girdiklerinde kolay kolay çıkmazlardı. Bir gün bile müdafaa edebileceklerini düşünseler acze düşmedikleri müdetçe oradan aslâ çıkmazlardı.

Üçüncü bir sebep ise, Franklar el-Melikü'l-Âdil'in memleketinin tümünü ve özellikle merkezi durumunda olan Mısır'a ele geçirmeyi kafalarına takmış ve bu tamaha düşmüşlerdi. Moğollar ise kolay kolay Mısır'a ulaşamazlardı. Ve el-Adil'in ülkesine de tecavüz etmeleri o anda düşünülmemişti. Diğer bir husus, Moğollar'ın girdikleri yerde kalıp burayı ele geçirmeyi pek düşünmemeleri idi. Onlar için mühim olan saldırı, yağma, adam öldürme, şehirleri tahrip etme ve bir şehirden bir şehire geçerek bu eylemlerini sürekli gerçekleştirmek idi.

Gürcülerin bu elçileri geldiğinde, el-Melikü'l-Eşref, onlara verdiği cevapta Franklar'a karşı savaşmak üzere Mısır'a gitme hazırlıkları içinde olduğunu söyleyip özrünü açıklamış ve şöyle demişti: «Ben Ahlât bölgesini kardeşime iktâ ettim ve onu size gönderiyorum. Böylece o size daha yakın bir noktaya gelmiş olacak. Ayrıca emrine asker de vermiş bulunuyorum. Moğolları topraklarımızdan geri atmak hususunda yardımına ihtiyaç duyduğunuz anda mutlakâ gelip size yardım edecek ve yanınızda yer alacaktır.» Bu haberi Gürcüler'e gönderdikten sonra, daha evvel kaydettiğimiz gibi, el-Melikü'l-Eşref Mısır'a doğru harekete geçmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın rebiyülâhir (1202 mayıs - haziran) ayında Bedreddin Lü'lü' Tell-A'fer Kalesi'ni ele geçirdi. Aynı şekilde cemâziyelevvel (temmuz) ayında el-Melikü'l-Eşref Sincâr'a hâkim oldu. Yine bu yıl içinde el-Melikü'l-Eşref Musul'a giderek şehrin dışında karargâh kurmuş ve Erbil Atabeği üzerine yürümeyi düşünmüştü. Fakat Muzafferüddin'in ve el-Melikü'l-Eşref'in elçileri iki taraf arasında gidip gelince nihayet şaban (1220 ekim) ayında barış akdetmişlerdi. Bütün bu olayları 615 yılı olayları arasında gayet teferruatla kaydetmiştik.

Moğollar bu yılda Rey'e gelmiş, şehri ele geçirmiş, içinde bulunan sâkinlerini öldürüp her şeylerini yağmaladıktan sonra oradan ayrılıp Hemedân'a gelmişlerdi. Hemedân'a ulaşan Moğollar şehir emîri kendilerine itaat ederek bir sürü para ve hediyeler takdim edince onu şehirde bırakıp Âzerbaycân üzerine yürümüşlerdi. Burayı da tahrip ederek her tarafı yaktıkları gibi önlerine çıkanı öldürmüş kimini esir etmiş ve benzeri işitilmedik zulümler yapmışlardı. Bu olayların tafsilâtını yukarıda kaydetmiş bulunuyoruz.

Bu yılda halifenin vezirlerinden olan Alevî Nasîrüddin Nâsır b. Mehdi el-Alevî vefat etmiş ve hilâfet sarayı mescidinde namazı kılınmış, devletin ileri gelenleri cenazesine katılmış ve Hz. Ali'nin meşhedine defnedilmişti.

Mısır ve Suriye bölgesinde “Şeyh eş-şüyûn” (şeyhlerin şeyhi) olarak bilinen Sadreddin Ebû'l-Hasan Muhammed b. Hamuyeh el-Cuveynî elçi olarak geldiği Musul'da bu yıl vefat etmişti. Fakîh olan Ebû'l-Hasan Muhammed, aynı zamanda mutasavvıf olup fazilet sahibi, sâlih bir kimse idi. Horasân bölgesinin ileri gelen ailelerinden birisine mensup olan bu zat gerçekten gelip geçmiş iyi insanlardan idi. Allah rahmet eylesin.

Yine bu yıl içinde Ma'rûf-oğulları el-Batâih bölgesindeki yerlerine geri dönmüşlerdi. Daha evvel el-Ecna (el-Ahsa veya el-Lahsa) ve el-Katîf şehirlerine gidip yerleşmişlerse de buradaki düşmanlarının çokluğundan dolayı barınamayıp geri dönmüşlerdi. Bunlar Basra şahnesine giderek Bağdâd'a hilâfet makamına ve ilgili divanlara yazı yazıp kendilerinden razı olunup yaptıklarından dolayı affedilmelerini talep etmişlerdi. Basra şahnesi Ma'rûfoğullarının bu isteklerini yerine getirerek bu konuda merkeze yazı yazıp adamlarından bir grup ile birlikte bu isteklerini iletmek üzere Bağdâd'a göndermişti. Vâsıt yakınlarına ulaştıklarında Bağdâd'dan bir grubun onlara doğru geldiğini ve aldıkları emir gereği olarak öldürülmeleri gerektiğinden dolayı bu gelenler öldürülmüştü.

HICRET'İN ALTI YÜZ ON SEKİZİNCİ (M. 1221) YILI OLAYLARI

Mekke Emiri Katâde'nin Vefatı, Yerine Oğlu el-Hasan'ın Geçmesi ve Bu Yılın Hac Emîrinin Öldürülmesi

618 yılı cemâziyelâhir (1221 temmuz - ağustos) ayında Mekke-i Mükkerreme'nin emîri Katâde b. İdris el-Alevî doksan yaşı civarında iken Mekke'de vefat etti. O aynı zamanda Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'ın neslinden gelmekte idi. Katâde b. İdris Hicâz bölgesini hâkimiyeti altına alıp bir hayli geniş topraklar elde etmişti ve hâkimiyeti altındaki bölge Yemen sınırından Medîne-i Münevvere'ye kadar uzanmaktaydı. Onun Medîne yakınlarında Yenbu' adında müstahkem bir kalesi vardı. Katâde'nin askerleri bir hayli çoğalmış, ayrıca bir çok köle edinmiş ve hâkimiyeti sağlamlaşıp da iyi bir otorite kurunca çevre bölgede yaşayan Araplar, Arap kabileleri ondan korkmağa başlamışlardı.

Katâde b. İdris, Mekke-i Mükkerreme'yi ilk ele geçirdiği zamanlar da halka karşı son derece iyi davranmış, şehirde ve çevresinde bulunan fitne ve fesat gruplarını buradan temizleyerek şehri ve çevresini gayet iyi korumuş, hacılara izzet ve ikrâmda bulunup onlara karşı son derece iyi davranmıştı. İşte bu mükemmel ve halkına karşı olan iyi yönetimini bir müddet sürdürdükten sonra bu güzel hallerini terk ederek kötü bir yönetime ve yaşayışa başlamıştı. Mekke halkına konulan vergileri tekrar yenilemiş ve son derece kötü bir yönetime ve halka karşı kötü muameleye başlamıştı. Hattâ daha da ileri giderek, belirttiğimiz gibi, bazı hac mevsimlerinde hacıların mallarını ve eşyasını yağmalatmıştı.

Katâde vefat edince yerine oğlu el-Hasan Mekke emîri oldu. Katâde'nin Mekke'nin dışında ikâmet edip buralarda fitne ve fesat yayan Râcih adında diğer bir oğlu daha vardı. Râcih sürekli olarak ağabeyi Hasan'ı Mekke yönetimi konusunda çekiştirip duruyor ve ona karşı direniyordu. Bu yılın Irak hacıları Halife en-Nâsır Lidinillâh'ın memlûkla-

rından Akbaş adında birisinin komutası altında hacca doğru giderlerken Râcih b. Katâde Akbaş'ın yanına vararak onunla görüşmüş, ona ve Halife'ye çeşitli hediyeler ve mallar takdim ederek kardeşi el-Hasan'a karşı girişeceği çarpışmalarda ve Mekke yönetimini ele geçirme hususunda yardım istemişti. Halife'nin memlûku Akbaş Irak'tan Hicâz'a gelinceye kadar emri altında bulunan hacılara karşı son derece iyi davranmış, yolda her türlü ihtiyaçlarını karşıladığı gibi fevkalâde bir şekilde onları korumuş, muhafaza etmişti. Râcih b. Katâde'nin Akbaş'ın yolunu keserek ona böyle bir teklifte bulunması üzerine Akbaş buna olumlu cevap vermiş ve ikisi birlikte Mekke'ye doğru yola koyulup "ez-Zâhir" denilen yerde karargâh kurmuşlardı. Sonra Mekke üzerine yürüyüp emir el-Hasan ile çarpışmak üzere ilerlediler.

Buna karşılık Mekke emîri el-Hasan da Araplardan ve diğerlerinden topladığı kalabalık ordularla Mekke'nin dışına çıkıp kardeşi ve Halife'nin hac emiri Akbaş'a karşı koyarak onlarla çarpışmalara girişti. Bu çarpışmaların başlangıcında hac emiri Akbaş askerlerinin önünden kopup tek başına ilerlemiş ve cesaretine güvenerek orada hiç kimse kendisine yanaşmaya cesaret edemez diye dağa tırmanmıştı. Akbaş'ın yanına hiç kimse yaklaşmamış, fakat Mekke emîri el-Hasan'ın askerleri onu bulunduğu yerde kuşatarak öldürmüş ve başını asmışlardı. Bunu gören askerleri hezimete uğramış, Hasan'ın adamları da hacıları sarıp mallarını yağmalamak istemişler, fakat Hasan hemen adamlarına parola ve emân işareti olarak sarığını göndermiş, adamları da bu emir üzerine hacılara dokunmadan ve mallarını yağmalamadan geri dönmüşlerdi. Nihayet halk sakinleşmiş, Hasan da hacıların Mekke'ye girmelerine, diledikleri şekilde hac ibadeti ve her türlü alışverişlerini yapmalarına müsaade etmişti. Hacılar Mekke'de 10 gün kadar kaldıktan sonra yollarına devam edip Irak'a selâmetle varmışlardı. Bu durumu ve Akbaş'ın öldürüldüğünü öğrenen halife buna son derece üzülmüştü. Fakat Hasan b. Katâde arkasından hemen elçiler gönderip bu olup bitenlerden dolayı özür dilemiş ve affedilmesini istemişti. Halife onun bu isteklerini kabul etmişti.

Katâde'nin ölümü ile ilgili olarak biraz daha zayıf bir rivayet kaydedilir. Bu rivayete göre, Katâde'yi oğlu el-Hasan öldürmüştü. Katâde topladığı askerlerle Mekke'den ayrılıp Medine'ye gitmeyi düşünmüştü. Medine yakınlarına gelip de el-Fur' Vâdisi'ne konakladığında hastalanmış, oradan Medine üzerine oğlu el-Hasan b. Katâde komutasında asker sevk etmişti. Buradan uzaklaştıktan sonra el-Hasan yanında bulunan amcasının askerlerden bazılarına şöyle dediğini haber alır: «Şu anda kardeşim Katâde hasta vaziyettedir ve o bu durumda ölümden kurtulamaz.» Bu şekilde söyledikten sonra kendisine Katâde'den sonra emir olarak bey'at etmelerini ve bu hususta itaat edeceklerine dair yemiş

etmelerini istemişti. Bunu öğrenen el-Hasan amcasının yanına varmış, etraflarına babasının askerleri ve memlûkları sıralanmıştı. Hasan amcasına şöyle demişti: «Sen şöyle şöyle söyledin ve şöyle yapmayı da tasarlıyormuşsun.» Ancak Hasan'ın bu serzenişini üzerine amcası böyle yapmadığını ve düşündüğünü askere yaptığı teklifleri inkâr etmişti. Buna rağmen Hasan o anda yanında bulunanlara amcasını öldürmelerini emretmiş, fakat oradakiler bu emri infaz etmemişler ve şöyle demişlerdi: «Sen de emirsin, o da emirdir ve biz hiç birinize kesinlikle elimizi kötü bir niyetle uzatmayız.» Ancak orada bulunan Katâde'nin iki kölesi Hasan'a: «Biz senin köleleriniz. İstedğin hususta bize emir ver, derhal bu emrine uyarız.» demişler, el-Hasan da bu iki köleye amcasının sarığını boynuna dolamalarını ve sıkmalarını emretmiş, onlar da bu emri yerine getirince el-Hasan amcasının öldürülmesini sağlamıştı.

Katâde bunu haber almış ve oğluna bir hayli gazaplanmış, kin beslemiş ve onu öldüreceğine dâir yemin etmişti. Fakat Katâde, yukarıda belirttiğimiz gibi, bir hayli hasta bulunuyordu. Adamlarından bazıları el-Hasan'a yazdıkları gizli bir mektupda durumu bildirmiş ve ona şöyle demişlerdi: «O seni öldürmeden evvel sen işini hallet.» el-Hasan oradan Mekke'ye geri dönmüş, babasının evine yanında bulunan az bir grup askerle geri döndüğünde kapıda bir hayli kalabalık bir asker topluluğu görmüş ve hemen o anda herkese evlerine dağılmaları için emir vermişti. Babasının kapısında birikmiş bulunan bu kalabalık askerler el-Hasan'ın emriyle dağılmış, evlerine geri dönmüşlerdi. el-Hasan da babasının yanına eve girdiğinde, babası ona küfretmeğe, ona karşı şiddetli tehditler savurmağa başlamıştı. el-Hasan da bunun üzerine babasına saldırarak hemen o anda boğuvermiş ve çıkıp Harem-i şerife gitmiş ve Mekke'nin eşrafını toplayarak şöyle demişti: «Babamın hastalığı bir hayli artmış bulunuyor. Hepinizi buraya toplamamın sebebi, babamın size bir emri olarak onun vefatından sonra beni emir kabul edip itaat edeceğinize dâir bana yemin etmenizi istemektir.» Bunun üzerine Mekke eşrafı el-Hasan'a itaat edeceklerine dâir yemin etmiş, sonra babasının tabutunu evden çıkarıp defnetmiş ve halkın da Katâde'nin öldüğünü zannedeceklerini düşünmüştü. Anlatıldığına göre, el-Hasan babası Katâde'yi gizlice defnetmiş bulunuyordu.

Bu arada Mekke emirliğini tamamen eline geçirmiş bulunan el-Hasan, el-Yenbu' Kalesi'nde bulunan kardeşine babası adına bir mektup yazarak onu yanına çağırarak ve babasının hayatta olduğunu hissettirip ölümünü kardeşinden gizli tutmuştu. Katâde'nin bu oğlu Mekke'ye gelip ağabeyisi el-Hasan'ın yanına çıkınca onu da aynı şekilde babası gibi, öldürmüş ve bütün yönetimi eline geçirmişti. İşte bu arada bir hayli güçlenen el-Hasan, yukarıda kaydettiğimiz gibi, hac emiri Akbaş ile de çar-

pışmalara girişip onu da öldürmüştü. O böylece bir çok cürümler yüklenmiş bulunuyordu. Babasını, amcasını, kardeşini çok kısa bir müddet içinde öldürmüş bulunuyordu. Ama her şeyden münezzeh olan Cenab-ı Allah bu irtikâb ettiği cürmünden dolayı ona fırsat vermeyecekti. Kısa bir müddet sonra yönetimi elinden gitmiş, serseri, şurada burada dolaşan ve korku içinde yaşayıp duran birisi hâline gelmişti.

Çeşitli Olaylar

Yukarıda tafsilâtla anlattığımız gibi, Müslümanlar bu yılda Mısır diyarında Dimyat'ı Franklar'ın elinden geri aldılar.

Bu yılın safer (122 mart - nisan) ayında Moğollar Merâğa'ya girip şehri tahrip etmişler, her tarafı ateşe verip halkından büyük bir kısmını öldürmüş, mallarını yağmalamış, kadınlarını esir almışlardı.

Yine bu yıl içinde Moğollar Hemedân'ı muhasara altına alarak halkıyla çarpışmış, onları mağlûp edip çok kimseyi ve sayılamayacak kadar insanı kılıçtan geçirdikten sonra şehri yağmalamışlardı.

Buradan Azerbaycân'a yürüyen Moğollar, her tarafta olduğu gibi burayı da yağmalamış ve yağmalanmadık şehir bırakmamışlardı. Daha evvel Azerbaycân'a girdiklerinde anlaşma gereği olarak buraları yağmalamamışlardı. Fakat bu seferki gelişlerinde aynı yağmayı yaptıklarını görüyoruz.

Daha sonra Arrân diyarından Beylakân'a gelen Moğollar burayı da kuşatmış, ele geçirmiş ve halkından çok kimseyi öldürüp katliâmı şehri kimsesiz hâle getirecek noktaya ulaştırmış ve halkın mallarını yağmalamışlardı. Sonra Azerbaycân ve Arrân'dan ilerleyerek Gürcüler'in ülkesine girmiş, onlarla giriştikleri çarpışmalarda Gürcüler'den bir hayli kalabalık kitleler öldürmüş ve şehirlerinin büyük bir kısmını yağmalayarak çok kimseyi de kılıçtan geçirmişlerdi. Moğollar yollarına devam edip Şirvân Derbendi'ni aşarak Şamâhî (veya Şamâha) şehrini muhasara edip burayı da ele geçirmiş ve halkından çoğunu öldürmüşlerdi.

Daha sonra Moğollar Alanlar ve Lezgiler'in şehirlerine saldırıp burada bulunan ulusları da aynı zulme dâçar ederek kılıçtan geçirmiş ve Kıpçaklar üzerine yürüyüp bu şehirlerden söküp atmışlar ve buraları da istilâ etmişlerdi. Daha sonra yine yoluna devam eden Moğollar tâ Rus diyarına kadar ilerlemişlerdi.

Bütün bu olayları yukarıda biraz daha tafsilâtlı bir şekilde anlatmış bulunuyorduk. Burada tekrar özetle ele alışımızın sebebi, bu yılda mey-

dana gelen olayları okuyucunun daha iyi takip etmesi ve öğrenmesini sağlamaktır.

Bu yılda yakın dostumuz meşhur kâtip Emîneddîn Yâkût vefat etti. Zamanında onun kadar kâtiplik görevini mükemmel ifâ edebilen kimse olmadığı gibi, onun bu üstün meziyetine ulaşan ve seviyesine yaklaşan kimse olmamış, İbnü'l-Bevvâb'ı onun kadar mükemmel izleyebilen kimse çıkmamıştı. O bir çok faziletleri şahsında mükemmel topladığı gibi, edebiyat ve benzeri ilimlere de bir hayli vâkıftı. Hayır ve hasenat yapmayı çok seven Emîneddîn Yâkût, zamanında bütün İslâm dünyasının tanıdığı meşhûr ve fevkalâde bir insan idi. Gerçekten sanki zamanın Müslümanları onun iyiliği hakkında icma'a varmışlar ve sürekli olarak gücü yetenler onun hakkında gerek şiir ve gerekse nesir olarak çok medhiyyeler döktürmüşlerdir. Onunla ilgili yazılan kasidelerin en güzellerinden birisi Necmeddîn el-Hüseyn b. Ali el-Vâsıtî'nin yazdığı kaside idi.

Yukarıda kendisinden bahsettiğimiz İbnü'l-Bevvâb "İbnü'l-Hilâl el-Kâtip" adıyla bilinen şahıs olup, onun kadar kâtiplik görevini mükemmel ifâ edebilen kimse bilinmediği için onu, yâni İbnü'l-Bevvâb'ı örnek verdik.

Yine bu yıl içinde, daha evvel kaydetmiş olduğumuz İsmâiliyye mezhebinin kurucusu Alamut ve Gird-kûh kalelerinin emîri Hasan Sabbâh'ın evlâdından olan Celâleddîn el-Hasan vefat etmişti. İlgili yerlerde kaydettiğimiz gibi, İsmâiliyye mezhebinin sâlikleri İslâm şeriatının ezan ve namaz gibi özelliklerini korumuş, fakat diğer konularda bir sürü batınî meselelere girmişlerdi. Celâleddîn el-Hasan'ın ölümünden sonra yerine oğlu Alâeddîn Muhammed geçmişti.

HİCRET'İN ALTI YÜZ ON DOKUZUNCU (M. 1222 - 1223) YILI OLAYLARI

Kıpçaklar'dan Bir Grubun Âzerbaycân'a Giderek Burada Gürcüler'e Karşı Giriştikleri Faaliyetler

Moğollar'ın ülkelerini istilâ etmesi üzerine Kıpçaklar'dan büyük bir kitle ülkelerinden ayrılarak Şîrvân Derbendi'ne doğru yola koyulmuş ve Şîrvân Derbendi emîri olan Reşîd'e bir mektup yazarak gönderdikleri elçilerle şu istekte bulunmuşlardı: «Moğollar ülkemize saldırdılar ve mallarımızı yağmaladılar. Biz de senin ülkeneye gelip yerleşmek istiyoruz. Bunun için buraya geldik. Senin kulların ve reâyan olmak istiyoruz. Dileğimiz senin adına ülkeler fethetmek ve seni sultan kabul etmektir. Bizim sultanımız ol.» Fakat Şîrvân Derbendi emîri Reşîd onları bundan alıkoyarak bu isteklerini reddetmiş ve her hangi bir kötü niyetlerinin olabileceğini düşünerek onlardan korkmuştu. Kıpçaklar ikinci bir defa elçi göndererek mektuplarında şunları yazmışlardı: «Eğer sana karşı her hangi bir hile yapmamızı düşünüyorsan çocuklarımız ve kadınlarımızı yanında rehine bırakalım; hepimiz senin hizmetine girelim, senin itaatini kabul edip hükmün altında yaşayalım.» Reşîd buna rağmen onların bu isteklerini kabul etmemiş, reddetmişti. Nihayet; «Bunu da kabul etmediğine göre onar onar gruplar hâlinde bazı ihtiyaçlarımızı satın almak üzere ülkeneye girip tekrar geri dönelim,» demişlerdi. Onların bu son isteklerine olumlu cevap veren Reşîd'in bu tavrı üzerine Kıpçaklar ayrı ayrı küçük gruplar hâlinde Derbend-i Şîrvân'a girip çıkmağa ve buradan arzuladıklarını satın alarak geri dönmeğe başlamışlardı.

Sonra Kıpçaklar'ın ileri gelenlerinden ve kumandanlarından birisi Şîrvân Derbendi emîri Reşîd'in yanına gelerek ona şöyle der: «Ben bir zamanlar Hârezmşâh sultanının hizmetinde bulunuyordum ve Müslüman'ım. Dinim de senin yanına gelip nasihatlerini dinlememi emretmektedir. Şunu iyi bil ki Kıpçaklar senin düşmanlarıdır ve sana karşı tuzak kurmak istiyorlar. Sakın ülkeneye girmelerine müsaade etmeyesin.

Bana bir miktar asker ver, onlarla çarpışıp senin diyarından çıkarıp atayım.» Bu Kıpçaklının teklifini kabul eden Şîrvân Derbendi emîri Reşîd ona askerlerinden bir miktarını teslim etmiş ve ihtiyaç duyacağı savaş araç gereçlerini vermişti. Bu askerler Kıpçaklı adam ile birlikte harekete geçmiş ve bir Kıpçak askerî grubuna rast gelmişlerdi. Onlardan bir kısmı öldürölüp bir kısmının da malları yağmalandığı hâlde yerlerinden toplanmayarak kesinlikle bir tek kılıç bile sallamamış ve hiç kimseye saldırmadan şöyle demişlerdi: «Biz Şîrvân hükümdarı Şîrvân Şâh Reşîd'e bağlıyız ve onun köleleriyiz. Eğer böyle olmasaydı mutlakâ onun askerlerine karşı çarpışır, savaşırđık.» Bu Kıpçaklı adam emrindeki adamlarla birlikte Reşîd'in yanına sağ salım geri dönünce, Reşîd bunların gelişlerine ve olup bitenlere bir hayli sevinmişti. Kıpçaklar sonra bulundukları yerden ayrılarak üç gün müddetle yollarına devam ettiler. Bu arada Reşîd'in yanında bulunan Kıpçak kumandanı Reşîd'e şöyle demişti: «Onları takip etmek ve yanlarında bulunan her türlü mal ve eşyasını ganimet almak üzere bir miktar asker istiyorum.» Reşîd derhal kendisine dilediği miktarda asker verilmesini emretti. Bu Kıpçaklı adam ayrılan Kıpçaklıları takip etmek üzere yola koyulmuş ve Kıpçaklıların en son kâfilelerini yakalayıp onlara saldırmış ve ellerinde bulunan mallarını ganimet olarak almıştı.

Bu arada Kıpçaklardan bir grup erkek ve kadın ağlayarak ve kadınlar saçlarını başlarını yolarak yanlarında taşıdıkları bir tabut ile birlikte bu Kıpçaklının yanına gelmişlerdi. Tabutun dört bir tarafını saran bu Kıpçaklı grup sürekli olarak ağlayıp duruyor, figân ederek soydaşlarına şöyle diyorlardı: «Bu senin falanca arkadaşındır ve gördüğün gibi vefat etmiştir. Bıraktığı vasiyete göre, kendisini sana getirmemizi, cenazesini sana teslim edip, senin de onu istediğın yere gömmeni, ayrıca bizim senin yanında kalmamızı dilemiştir.» Bu Kıpçaklı kumandan cenazeyi ve yanında gelenleri alıp götürmüş, bunlar da ağlamalarına devam edip durmuşlardı. Nihayet onlar cenaze ile birlikte Şîrvân Şâh'ın yanına geri dönmüşler, Kıpçaklı kumandan da bu cenazenin kendisinin yakın bir arkadaşı olduğunu, vasiyeti üzerine kendisinin dilleyeceği yerde gömölmesi gerektiğinden dolayı buraya getirdiğini ve yine vasiyetine göre akrabalarının da kendi emrinde olmak istediklerini Şîrvân-Şâh'a bildirmişti. Bu talep üzerine Şîrvân - Şâh vefat edenin akrabalarının şehre girip burada konaklamalarını kabul etmiş ve bu hususta gerekli emirleri vermişti.

Vefat ettiği söylenen bu adamın akrabaları Kıpçaklı kumandanın yanına girip çıkıyor, gittiği yerlere birlikte gidiyorlardı. Nihayet Reşîd'e ait bir kaleye gelip yerleşmişlerdi, orada onunla birlikte ve çoluk çocuklarıyla beraber yiyip içip yatıyorlardı. Reşîd vefat ettiği söylenen bu

adamın hanımını sevmiştir, Ne var ki adam ölmediği hâlde ona vefat ettiği söylenmişti. Bunlar kaleye girmek ve burada kalmak niyetiyle bu plânı yapmışlardı. Söz konusu ettikleri adam aralarında bulunmasına ve orada yaşamasına rağmen ölmüş gösterilmiş ve tabutu gömülmüştü. Kıpçaklılar sırf kalede yerleşmek maksadıyla böyle bir hileye başvurmuşlardı. Bu olup bitenlerden de Reşid'in haberi yoktu. Öldüğünü söyledikleri söz konusu adam Kıpçaklıların ileri gelen kumandanlarından birisi idi. Bu gelenler burada bir müddet kaldılar. Nihayet arka arkaya Kıpçaklılardan ayrı ayrı bir sürü gruplar gelip yerleşmişlerdi. Böylece bu kalede bir hayli kalabalık bir Kıpçaklı grup birikmişti. Güçlendiklerini gören Kıpçaklılar Reşid'i yakalayıp hapsederek memleketini ele geçirmek istemişler, ancak Reşid bu durumu sezince gizli bir kapıdan kaleyi terkederek Şirvân'a kaçıp gitmişti. Kıpçaklılar da böylece bu kaleyi ele geçirerek kale halkına şöyle demişlerdi: «Biz size Reşid'den daha iyi muamele edeceğiz.» Ve onların bir kısım adamlarını kendilerine iade ederek kalede bulunan her türlü silâh ve mallara el koymuş, kale içinde Reşid'e ait bulunan her şeyi ele geçirmişlerdi. Burayı ele geçiren Kıpçaklılar daha sonra kaleden ayrıılıp Gürcüler'e ait olan Kible Kalesi'ne giderek şehrin etrafında karargâh kurup Kible'yi muhasara altına almışlardı.

Şirvân-Şâh Reşid Kıpçaklılar'ın bu kaleden ayrıldıklarını görünce tekrar buraya gelerek hâkimiyeti altına almış ve kalede bulunan Kıpçaklılar'ın hepsini öldürmüştü. Kible'yi kuşatmakta bulunan Kıpçaklılar ise burada olup bitenlerden habersiz oldukları için kaleye bir miktar Kıpçak'ı daha göndermişler, fakat Reşid bu gelenleri de öldürmüştü. Nihayet olup bitenler Kıpçaklılar'a ulaşınca Kible önünden tekrar Derbend'e geri dönmüşlerdi. Onların Reşid'e ait bu kaleyi hâkimiyetleri altına almaları asıl gayeleri değildi ve bu konuda da her hangi bir tamahları söz konusu olmamıştır.

Kıpçaklar Kible'yi muhasara ettikleri sıralarda buranın emiri onlara gönderdiği elçilerle şu teklifi yapmıştı: «Ben Gürcü hükümdarına bir mektup yazayım, size çeşitli hil'atler ve paralar versin ve bir araya gelip hep birlikte bütün bu bölgeyi ele geçirelim.» Kible emirinin bu teklifi üzerine Kıpçaklar bir kaç gün müddetle memleketine saldırmamışlar ve beklemeye geçmişlerdi. Fakat bir müddet sonra tekrar yağmaya başlayıp etrafta karışıklıklar çıkarmaya devam ederek Kible ve çevresindeki diğer şehir ve kasabaları yağmalamaya koyuldular. Hattâ Arrân diyarından Gence Kalesi'ne kadar olan yerde karargâh kurdular. Gence o sıralarda Müslümanlar'ın elinde bulunuyordu. Buranın emiri (İldenizlilerden) Azerbaycân hakimi Özbek'in adamlarından Kûşhâre adında birisi üzerlerine asker göndererek onları kendi ülkesine girmekten

alıkoymuştu. Sonra onlara bir elçi göndererek şöyle demişti: «Şîrvân emîrine ihânet edip kalesini elinden aldınız, sonra Kible sahibine de aynı şekilde ihânet ederek onun da ülkesini yağmaladınız. Artık size güvenen kimse kalmadı.» Onlar ise verdikleri cevapta şöyle diyorlardı: «Biz sizin hükümdarınızın hizmetine girmek ve ona tâbi olmak üzere diyarımızdan çıkıp ülkenize doğru geldik. Fakat sizin ülkenize doğru gelmeyi kast etmişken Şîrvân - Şâh bizi bundan alıkoydu. Bundan dolayı onun kalesini aldık ve her hangi bir korkumuz olmadan da yine kaleyi ona terk ettik. Kible hâkimine gelince; o bizim de sizin de düşmanınız idi. Şayet Gürcüler'in ülkesine gitmeyi murad etseydik, gidebilirdik; hattâ çok daha uzun, aşılması zor ve daracık bir geçit olan Şîrvân Derbendi'ne gelmeyi tercih etmezdik. İşte bunun için sizin ülkenize gelip itaatinize girmek ve size katılmak niyetindeyiz. Ayrıca bir güvence vermesi açısından da size rehineler bırakacağız.

Kûşhâre bu tekliflerini öğrenince hemen onlara doğru gitmek üzere yola koyulmuş, buna karşılık Kıpçaklar da Kûşhâre'nin kendilerine doğru geldiğini duyunca ileri gelen kumandanlarından ikisini küçük bir askerî müfreze ile birlikte onu karşılamak üzere göndermişlerdi. Bu iki kumandan Kûşhâre ile karşılaşmış onlara hürmet etmiş ve hizmetinde bulunarak şöyle demişlerdi: «Sana sür'atle yetişmek üzere askerlerimizden çok az bir grup ile karşılamak için geldik. Gerçekten sizin sultanınıza hizmet etmek hususunda samimî olduğumuzu ve bu konuda vefakârca davrandığımızı ispatlamak için böyle yaptık». Bunun üzerine Kûşhâre Kıpçaklar'ın derhal harekete geçerek Gence yakınlarına gelip konaklamalarını istemişti. Ayrıca bu iki kumandandan birisinin kızıyla evlenmek suretiyle aralarında akrabalık bağı kurulmuştu. Sonra Kûşhâre hükümdarı Özbek'e haber göndererek durumu iletmış ve Kıpçaklıklar'ın ülkelerine gelişlerini anlatmıştı. Özbek de Kıpçakların Kilekûn (?) Dağı yakınlarına gelip konaklamalarını istemiş ve derhal bunlara çeşitli hil'âtlerin gönderilmesini emretmişti. Bütün bu istek ve emirler de yerine getirilmişti.

Bu arada Gürcüler onların buraya gelip yerleşmesinden endişe duy-mağa başlamış ve bunlara bir baskın düzenlemek üzere de askerlerini toplayıp harekete geçmişlerdi. Gürcüler'in bu hazırlıklarını haber alan Gence emiri Kûşhâre Kıpçaklar'ı bundan haberdar etmiş ve gelip Gence yakınlarında konaklamalarını emretmişti. Kıpçaklar Gence yakınlarına gelip karargâhlarını kurmuşlar ve Gence emîri Kıpçak emirlerinin ileri gelen kumandanlarından birisinin komutasında Gürcüler üzerine asker sevketmişti. Kıpçaklar Gürcüler üzerine yürüyüp onlara bir bas-

kın düzenlemiş, askerlerinden bir hayli adam öldürmelerinin yanısıra onları mağlûp ederek geriye çekilmeye zorlamış, ayrıca yanlarında bulunan mallarını da ganimet olarak almış, yakaladıklarını kılıçtan geçirmiş ve bir kısmını da esir almışlardı. Böylece Gürcüler bu çatışmalardan mağlûp olarak çıkmışlar, Kıpçaklar da Kilekûn Dağı yakınlarına gelip daha evvel olduğu gibi burada yerleşmişlerdi.

Kıpçaklar'ın Gürcüler'e karşı elde ettikleri bu zaferden sonra, Kilekûn Dağı yakınlarına gelip yerleşen bu iki Kıpçak emîrinden birisi arkadaşının elde ettiği zafer gibi bir zafere nail olmak ve Gürcüler'i mağlûp etmek üzere harekete geçmişti: Bunu öğrenen Kûşhâre onu böyle bir davranıştan alıkoymak üzere haber göndermiş ve Gürcüler'in durumunu öğrenmeden böyle bir saldırıya geçmemesini istemişti. Fakat bu Kıpçak emîri Kûşhâre'nin dediklerine kulak asmadan emrinde bulunan askerleriyle Gürcüler üzerine yürüyüp diyarlarını ve memleketlerini yağmalamış, bir çok ganimet ele geçirmişti. Sonra Gürcüler bildikleri bir yola girerek bu Kıpçak emîrinden evvel geçidi tutmuş, Kıpçaklar buradan geçerlerken bunların üzerine saldırarak bu Kıpçak emîrini ve yanında bulunan adamları gâfil avlayıp âniden bir baskına uğratarak mağlûp etmişlerdi. Gürcüler bu Kıpçaklar'ı kılıçtan geçirmiş, onlardan bir hayli kimseyi öldürmüş, ganimet olarak alınan mallarını tekrar geri alabilmiş, böylece Kıpçaklılar da çok kötü bir mağlûbiyete uğramış olarak perişan bir şekilde geriye dönmüş ve Berdea'ya gitmek üzere yollarına koyulmuşlardı.

Bu mağlûbiyetten sonra Kıpçaklar durumu Gence emîri Kûşhâre'ye bildirerek bizzat kendisinin askerleriyle yardımlarına gelmesini ve hep birlikte Gürcüler üzerine saldırarak bu mağlûbiyetin intikâmını almak istemişler, fakat Gence emîri Kûşhâre bu isteklerine olumlu bir cevap vermediği gibi bu tavırlarından da çekinmeğe başlamış ve onlara şöyle demişti: «Siz benim tekliflerime ve emirlerime muhalefet edip uymadınız, kendi görüşlerinizi uygulayıp ona göre davrandınız. Ben de size bir tek süvari ile bile olsa yardım etmeyeceğim.» Gence emîrinin kendilerine karşı böyle bir tavır takındığını gören Kıpçaklar bunun üzerine ona verdikleri rehinelere geriye istediler; fakat Gence emîri bu rehinelere teslim etmedi, bunun üzerine Müslümanlar'a saldırarak bu rehinelere karşılık onlardan bazılarını rehine olarak aldılar. Fakat müslümanlar ve çevre şehirlerin halkları bunlara karşı gelerek onlarla çarpışmış ve Kıpçaklar'dan büyük bir kısmını öldürerek onları korkutmuşlardı. Korkuya kapılan Kıpçaklar Şirvân'a doğru geriye çekilmiş ve Lezgi diyarına doğru gitmişlerdi. Bu arada çevre halklarından gerek Müslümanlar, gerek Gürcü ve Lezgi halkları ve diğerleri bunları tamamen yağmalamış, erkek ve kadınlarından bir hayli esir almışlardı. Hatta kay-

dedildiğine göre, Kıpçaklar'ın bu esirlerinden birisi Şîrvân Derbendi pazarlarında çok değersiz ve basit bir meblâğ karşılığında satılmıştır.

Gürcüler'in Beylekan'ı Yağmalamaları

Gürcüler bu yılın ramazan (1222 ekim - kasım) ayında hâkimiyetleri altındaki topraklardan hareket ederek Arrân bölgesine gelmiş ve yukarıda kaydettiğimiz gibi daha evvel Moğollar tarafından tahrip edilip yağmalanan Beylekan üzerine yürümüşlerdi. Moğollar Kıpçak diyarına gittikten sonra Beylekan halkından kurtulabilenler tekrar memleketlerine geri dönmüş ve imkânları oranında şehrin surlarını tamir etmişlerdi.

Beylekan halkı Moğollar'ın tahrip ettiği şehirlerini onarmakla meşgûl iken birden Gürcüler üzerlerine saldırmış ve şehre girerek ele geçirmişlerdi. Bu çevrede yaşayan Müslümanlar Gürcüler'in gelişlerine sevinmişlerdi; çünkü Gürcüler bir şehri ele geçirdiklerinde burada bir sürü imar faaliyetlerine girişir ve gerektiğinde tekrar şehirden ayrılıp giderlerdi. Gerçekten onlar bir yeri istilâ eden en iyi düşman niteliğine sahip idiler. Fakat bu seferki gelişleri Müslümanlar'ın zannettiği gibi olmadı. Gürcüler Beylekan'a girdiklerinde Müslümanlar hiç de önlerinden kaçmamış ve bu konuda her hangi bir gayret de sarfetmemişlerdi. Gürcüler buna karşılık Beylekan'ı ele geçirdikten sonra Müslümanlar'ı kılıçla doğramağa başlamışlar, bir çok kimseyi öldürmüş, Moğolların yaptığını fersahlarca geride bırakacak kadar şehri yağmalamışlardı. Bütün bunlar olup dururken Azerbaycân emîri Özbek b. Pehlivân Tebriz'de oturup hiç de yerinden kıpırdamamış ve bu olup bitenlere karşı son derece vurdumduymaz bir şekilde hareket edip her hangi bir iyilikte bulunmayı, İslâm'ın sınırlarına yapılan bu tecavüzü önlemeyi düşünmemiş, hattâ tam aksine yemek ve içmekle meşgûl olup içki ve fesahat âlemlerine dalmıştı.

Allah müstahakkını versin ve Müslümanlar'a da yardım edecek, ülkelerini düşmana karşı koruyacak birini müyesser etsin; Muhammed - Sallallahu aleyhi ve sellem'in yüzü suyu hürmetine Müslümanlar'ı düşmanların şerrinden korusun.

Bedreddin'in Şûş Kalesi'ni Ele Geçirmesi

Bu yılda Musul emîri Bedreddin Hâmidîyye'ye bağlı Şûş Kalesi'ni ele geçirmişti. Şûş Kalesi Musul'a on iki fersah uzaklıkta bulunuyordu.

Bedreddin'in Şûş Kalesi'ni ele geçirmesinin sebebi, yukarıda anlatığımız gibi İmâdüddin Zengî b. Arslan - Şâh ile aralarında bir anlaşmazlık bulunmasıydı. Bu kale de İmâdüddin'e ait olan el - Akar Kalesi'ne son derece yakın bir yerde bulunuyordu.

Bu yılda İmâdüddin Zengî Âzerbaycân'a giderek buranın emiri Özbek b. Pehlivân'ın himayesine girmek istedi ve onunla irtibat kurarak müttefiki oldu. Kendi hâkimiyeti altındaki topraklardan bazılarını ona iktâ ederek yanında bir müddet durdu. İşte bu arada Musul emîri Bedreddin Şûş Kalesi üzerine yürüyüp muhasara etmiş ve bir hayli sıkıştırmıştı. Ancak kale bir dağ başında kurulu olduğu için Bedreddin'in muhasarası bir hayli uzun sürmüştü, kalenin müstahkem oluşundan dolayı bir türlü ele geçirilememişti. Musul'a geri dönen Bedreddin askerlerini kaleyi muhasara etmek üzere görevlendirmişti. Kalenin sakinleri ise muhasaranın ciddiyetle sürdürüldüğünü ve onları kuşatmış bulunan bu Musul askerlerini def edecek kimsenin de bulunmadığını, onları kurtaracak kimsenin yanaşmadığını anlayınca aralarında ittifak ettikleri bazı hususları belirledikten sonra kaleyi kuşatıcılara teslim ettiler. Bu anlaşma gereği olarak kale sahiplerine bazı iktâlar ve benzeri hediyeler verilecekti. Bedreddin'in naipleri kaleyi hemen o gün teslim aldıktan sonra işlerini düzenlemiş ve her şeyi yoluna koyduktan sonra Musul'a geri dönmüşlerdi.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın 20 şaban (29 Eylül 1222) günü gecesinde doğu taraflarında büyük ve son derece kalın bir kuyruğu gözüken bir kuyruklu yıldız ortaya çıktı. Bu yıldız seher vaktinde gözüküyordu. Bu haliyle on gün kadar kaldıktan sonra bu sefer seher vaktinde değil de akşamın ilk saatlerinde kuzeybatı taraflarına yakın bir yerde görüldü. Fakat her gece geçtikçe şöyle bir göz kararıyla on zirâ' kadar güneye doğru kayıp duruyordu. O kadar güneye doğru kaymağa başladı ki ilk çıktığı kuzeybatı yönünden bu sefer tam batı noktasına ulaştı ve hattâ güneybatıya yakın bir yere ulaştığı da söylenebilirdi. Daha evvel kuzeybatıda görüldüğü hâlde bir müddet sonra güneybatı noktasına yakınlaşmış ve bu yılın ramazan ayı sonlarına kadar gözüküp durduktan sonra kaybolmuştu.

Bu yılda Hısn-ı Keyfâ (Hasankeyf) ve Âmid hâkimi ve emîri olan Nasîrüddin Mahmûd b. Muhammed Kara arslan öldü. Halkına karşı son derece zalimce ve çok kötü davranan bir emirdi. Anlatıldığına göre, âhrette cesetlerin haşır olunmayacağını iddia eden bazı filozofların görüş ve akîdesine bağlı idi. Cesetlerin mahşer gününde toplanmayacağını iddia eden bu filozoflar yalan söylüyorlar. Allah onlara lânet eylesin. Nasîrüddin öldükten sonra emîr olarak yerine oğlu Mahmûd tayin edildi.

HİCRET'İN ALTI YÜZ YİRMİNCİ (M. 1223) YILI OLAYLARI

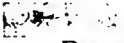
Yemen Emirinin Mekke-i Mükەرreme'yi Ele Geçirmesi

Bu yılda Mısır emiri el-Melikü'l-Kâmil Muhammed'in oğlu olan el-Melik Mes'ûd Adsız Mısır'dan hareketle Mekke'ye gelmişti. Yukarıda kaydettiğimiz gibi, babasının vefatından sonra buraya sahip çıkan Hasan b. Katâde b. İdris el-Alevî el-Hüseynî de Mekke'ye gelmiş bulunuyordu. Hasan b. Katâde babalarının adamları olup da kendisine intikâl eden gerek ileri gelen eşraf ve gerekse memlûklerine karşı son derece kötü davranıyordu. Bundan dolayı da etrafındakiler dağılmış, yanında dayılarından başka kimse kalmamıştı. Bu arada Yemen hâkimi ve emîri Mekke üzerine yürümüş, o günün ikinci vaktine kadar Mekke şehrini sürekli yağmalayıp durmuştu.

Kâbe-i muazzama civarında mücâvir olarak kalmakta olan ehil ve güvenilir insanlardan bazılarının bana anlattıklarına göre, Yemen askerleri Mekke-i Mükەرreme'yi son derece acımasız bir şekilde yağmalamış, hattâ orada yaşayan insanların elbiselerine varıncaya kadar her şeylerini almış ve kötü bir duruma düşürmüşlerdi. Bununla da yetinmeyen Yemen emîri Katâde'nin kabrinin eşilerek cesedinin çıkarılmasını ve yakılmasını emretmişti. Katâde'nin kabri derhal eşilmiş ve oğlu el-Hasan'ın cenazesini koyduğu tabut diye çıkarılan tabutta her hangi bir cesede rastlanmamıştı. Kabrin eşilmesi ve tabutun boş olarak ortaya çıkmasından sonra el-Hasan'ın babasını gizlice öldürüp defnettiği ve öldü diye boş bir tabutu başka bir yerde gömdüğü de ortaya çıkmış oldu.

İşte Katâde'nin oğlu hain Hasan akrabalık bağlarına bu kadar kötüce davrandığından, yakınlık duygularını kökünden söküp attığından Allah onun da cezasını verecektir. Babasını, kardeşini ve amcasını emîrlik için öldürdü, ne var ki emîrlik de kısa bir zaman sonra elinden çıktı. O hem dünyasını, hem ahiretini çok kötü bir şekilde kaybedip gitti.

Armenia'da Müslümanlarla Gürcüler Arasında Meydana Gelen Savaş

Bu yılın şaban (1223 ağustos - eylül) ayında Armenia bölgesinin Ahlat şehrine bağlı Sürmâri Kalesi emîri olan zat o günlerde Ahlat emîri olan Şehabüddin Gâzî b. el-Âdil Ebi Bekr b. Eyyûb'un yanına gitmişti. Kalesinden ayrılıp geldiğinde Sürmâri'de ona vekâlet etmek üzere emirlerinden birisini bırakmış, etrafına topladığı askerlerle birlikte Gürcülerin ülkesine akına gidip bir çok Gürcü köyünü yağmaladıktan sonra geri dönmüştü.

Gürcüler bu olup bitenleri duymuş, bunun üzerine de Din (veya Dovin) emîri Şelve adındaki Gürcü hükümdarı askerlerini toplayıp Sürmâri Kalesi'ne doğru yürümüş ve kaleyi günlerce muhasara etmişti. Gürcülerin ileri gelen emirlerinden birisi olan Şelve Sürmâri Kalesi'nin çevresini yağmaladıktan sonra geri dönmüştü.

Sürmâri emîri Gürcüler'in bu saldırısını haber alınca derhal kalesine doğru yürümüş ve Gürcüler'in oradan ayrıldıkları gün kendisi de Sürmâri'ye ulaşmıştı. Hemen askerlerini alıp Gürcüler'i takibe koyulmuş ve onlara karşı giriştiği saldırıda bir çok kimseyi öldürdüğü gibi, bir hayli de ganimet almış, hattâ kendi memleketlerinden alıp götürdükleri ganimetlerin bir kısmını kurtarmıştı.

Bu arada Dovin hâkimi ve emîri askerlerini alıp Sürmâri kalesini muhasara etmek üzere yola koyulmuştu. Bunu haber alan Sürmâri emîri kaleyi gayet müstahkem hâle sokmuş, ihtiyaç duyacağı bütün yiyecek maddelerini şehirde depolamıştı. Bu arada Gürcülerin Dovin ve Sürmâri arasında son derece daracık bir vadiye gelip konakladıklarını Sürmâri emirine haber vermişlerdi. Derhal sür'atle hareket eden Sürmâri emîri bu daracık vâdide Gürcüleri baskına uğratmayı düşünmüştü. Vâdiye ulaştığında seher vakti idi. Gecenin bu saatinde derhal askerlerini ikiye ayırarak bir kısmını vadinin en üst kısmına diğer yarısını da vadinin alt taraflarına yerleştirdikten sonra hücumla geçmiş ve o saatte uykuda olan Gürcüler'i gâfil avlayarak kılıçtan geçirmeğe başlamışlardı. Bu arada bir çok kimseyi öldürüp bir hayli de esir almışlardı. Esirler arasında Gürcüler'in ileri gelen kumandanlarının yanı sıra emirleri Şelve de yer alıyordu. Gürcüler'den kurtulabilenler son derece kötü bir vaziyette burayı terkederek memleketlerine geri dönmüşlerdi. Bu olayın arkasından Gürcü hükümdarı el-Cezîre bölgesi emîri olan el-Melikü'l-Eşref Mûsâ b. Âdil'e durumla ilgili olarak bir mektup yazmıştı; çünkü Ahlat ve civarını Emîr Şehâbüddin'e veren el-Melikü'l-Eşref idi. Gürcü hükümdarı mektubunda şöyle diyordu: «Biz aramızda barış ol-

duğunu zannediyor idik; fakat şu anda Sürmâri Kalesi emiri yaptığını yapmıştır. Eğer aramızda barış anlaşması hâlâ söz konusu ise, adamlarımızdan esir edilenlerin derhal serbest bırakılmalarını istiyoruz. Yok eğer aramızda bulunan barış hükümsüz bir duruma düşmüşse, bunu bilelim ki kendi işlerimizi halletme cihetine gidelim.»

Bunun üzerine el-Melikü'l-Eşref Sürmâri sahibine haber gönderip derhal esirlerin serbest bırakılmasını ve Gürcüler'le barış anlaşması yapılmasını emretmişti. Sürmâri emiri el-Melikü'l-Eşref'in bu emrini derhal yerine getirmiş, Gürcüler'le sulh akdedilmiş ve bunun gereği olarak da alınan esirler serbest bırakılmıştı.

Gıyâseddin İle Dayısı Arasında Meydana Gelen Çarpışmalar

Bu yılın cemâziyülâhir (1223 temmuz) ayında Gıyâseddin b. Hârezmşâh Muhammed b. Tekiş'in dayısı olan Yıgan Taysı Gıyâseddin'in yanından ayrılıp kaçıp gitmişti. Gıyâseddin b. Hârezmşâh o sıralarda el-Cibâl bölgesi ile Rey, İsfahân ve bunlara ilâve olarak Kirmân hâkimiyeti altında bulunuyordu.

Yıgan Taysı'nın ayrılmasına sebep olarak şunlar anlatılır: Yıgan Taysı Gıyâseddin'in dayısı olup hizmetinde bulunmuştu ve onunla birlikte devleti yönetmekte idi. Yıgan Taysı Gıyâseddin'in en ileri gelen devlet adamlarından birisi olup kesinlikle ona danışmadan ve görüşünü almadan her hangi bir hususu uygulamaya koymaz ve her hangi bir icraata girmezdi. Ülkesinin her yanında ve her hususta büyük bir söz sahibi idi. Onun bu şekilde şöhreti artıp, güç ve kuvvet kazanınca bütün devleti ve yönetimi ele geçirmeyi arzu etti. Ayrıca etrafında bulunan adamlar da bu hususta onu teşvik ederek tamahlandırdılar. Hattâ anıldığına göre, Halife en-Nâsır Li'dinillâh ona bu bölgeyi iktâ' ederek yönetime baş kaldırmasını ve buraları ele geçirmesini emretmişti. Böylece Yıgan Taysı'nın, yeğeni Gıyâseddin'e karşı gelmek hususunda bir hayli iştahı kabarmış, askerlerden bir grubu kandırarak kendisine meyllettirmişti.

Yıgan Taysı kendine göre hazırlıklarını bitirdikten sonra Gıyâseddin'e karşı isyan ettiğini açığa vurunca Özbek de itaatinden çıkmış ve ülkenin dört bir yanına akınlar yapıp her tarafta fesat ve fitne çıkarmaya, yol kesmeğe, köy ve kasabaları yağmalamaya başlamıştı. O bu gibi hareketlerine devam ettikçe etrafta bulunan ayak takımı ile fitne ve fessattan yana olanlar onun etrafında toplanmışlardı. Ayrıca yanında bu-

lunan Aybeg eş-Şâmî adında diğer bir memlûk da ona katılmış ve ikisi birlikte hareket ederek Gıyâseddin ile savaşmak ve ülkesini ele geçirip onu buralardan çıkarmak üzere harekete geçmişlerdi. Buna karşılık Gıyâseddin de askerlerini toplayıp üzerlerine yürümüş ve (1) civarında karşılaşmış ve çarpışmalara girişmişlerdi. Bu çarpışmalar sırasında Gıyâseddin'in dayısı mağlûp olmuş ve askerlerinden çok kimse öldürölüp bir hayli de esir alınmış, kaçanlar Âzerbaycân'a son derece kötü bir vaziyette geri dönmüşlerdi. Gıyâseddin de kendi memleketinde kalmış ve buradaki yönetimini sağlama almıştı.

Benzeri İhtilmedik Garip Bir Olay

Gürcüler'in hanedanından bir tek kızın dışında hiç kimse hayatta kalmamış ve yönetim tamamen ona intikâl etmişti. Bu kadın yönetimi ele geçirmiş, devlet işlerini yürütmeğe başlamış, hükümdarlığını sürdürmüştü. Hanedandan birisini bulup onunla evlendirmek ve ona niyâbeten işleri yürütmek isteyen devletin ileri gelenleri böyle birini araştırmış, fakat bu işi yürütebilecek bir kimseyi bulamamışlardı.

O sıralarda Selçuklular'ın ileri gelen ailelerinden ve İslâm hükümdarlarının o dönemde yaşayan en büyüklerinden birisi olan Erzenirrum (Erzurum) emiri Muğisüddin Tuğrulşâh b. Kılıçarslan b. Mes'ûd b. Kılıçarslan'ın bir oğlu vardı. Muğisüddin Tuğrulşâh bu Gürcü hükümdarı olan kadına haber gönderip oğluyla evlenmesini teklif etmiş; ancak Gürcü devletinin ileri gelen adamları bunu kesinlikle kabul etmemiş, böyle bir isteğe karşı çıkarak şöyle demişlerdi: «Kesinlikle buna razı olmayız. Bir Müslüman'ın başımıza geçip yönetimi ele geçirmesine aslâ göz yumamayız.» Gürcüler'in böyle bir tavır takınmaları üzerine Muğisüddin Tuğrulşâh onlara gönderdiği cevabi mektupta şöyle demişti: «Oğlum Hristiyan olacak ve o şekilde kraliçenizle evlenecektir.» Hristiyanlığa girmeyi kabul etmesi üzerine Gürcüler de buna razı olmuş, Muğisüddin oğluna Hristiyan olmasını emretmiş, o da Hristiyanlığa girmişti. Muğisüddin'in oğlu Hristiyan olup Gürcü kraliçesiyle evlenmiş ve gidip Gürcüler'in ülkesinde yerleşmişti. Böylece Gürcü hükümdarı olmuş ve bu ülkenin yönetimini ele geçirdiği gibi Hristiyanlığa devam etmişti. Böyle bir rezaletten Allah'a sığınırız ve Cenab-ı Alah'ın sonumuzu hayırlı kılmasını ve imân üzere ölmeyi nasib etmesini niyaz ederiz. Amel-

(1) Bu kısım metinde de boş bırakılmıştır (Çeviren).

lerimizin hayırlı olmasını temenni ettiğimiz gibi, son nefesimizi imanla vermeyi Allah'tan diler, O'na kavuşacağımız günde tevhid akidesiyle ölmeyi nasib etmesini temenni ederiz.

Bu Gürcü kraliçesi Gıyâsüddin'in oğlu ile evlenmiş olmasına rağmen emrindeki kölelerden birisini seviyordu. Ancak kocası onun yaptığı bütün bu rezaletleri işitip durmasına rağmen aczinden dolayı sesini çıkaramıyordu. Nihayet bir gün hanımının yanına girince onu o sevdiği kölesiyle birlikte aynı yatakta bulmuştu. Buna son derece kızmış ve böyle davranmasını engellemeye çalışırken kraliçe ona şöyle demişti: «Ya buna razı olursun, veyahut da istiyorsan bunu etrafa yayabilirsin.» Kocasını ise bundan aslâ razı olmayacağını söylemişti. Bunun üzerine kraliçe kocasını başka bir şehire naklettirerek onu hapse attırmış ve her hangi bir davranışa girmesini engellemek üzere tedbirlerini alıp kapısına adamlar dikmişti. Diğer taraftan Alan ülkesine adamlar gönderip orada bulunan son derece yakışıklı iki erkeği çağırmış, güzelliklerinden ve yakışıklılıklarından söz edilen bu iki adamı huzuruna çağırarak onlardan birisiyle evlenmişti. Böylece Muğisüddin Tuğrul - Şâh'ın oğlu bu Gürcü kraliçesinin yanında esir durumda kalmıştı. Nihayet kraliçe onu tamamen terk etmiş bulunuyordu. Bu olaydan sonra yine Gürcü kraliçesi Gence şehrinde bulunan bir Müslümana haber gönderip Hristiyan olduğu takdirde kendisiyle evlenmek istediğini bildirmiş, fakat bu Müslüman adam kraliçenin teklifini red etmişti. Gürcü kraliçesi buna rağmen bu Genceli Müslüman ile evlenmiş bulunuyordu. Kraliçenin bu şekilde davranıp durması üzerine Gürcü ordusunun genel kumandanı olan İvan ve etrafındaki diğer emirler kraliçeye karşı çıkıp şöyle demişlerdi: «Çevre hükümdarlar arasında bu yaptıklarınla bizi rezil ettin. Nihayet tutup bir Müslüman'la da evlendin. Fakat biz kesinlikle buna razı değiliz.» Bu şekilde olaylar sürüp gitmiş, kraliçe ile ordu mensupları ile çekişmelerin devam ettiği bu müddet içinde Genceli Müslüman adam da yanlarında bulunmuş, fakat onu kraliçenin yanına girmekten alıkoydukları gibi o da bir türlü Hristiyan olmayı kabul etmemiş, kraliçenin ona karşı olan aşkı ise devam edip gitmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda Irak, el-Cezîre, Diyarbekir ve Şam bölgesinin büyük bir kısmında ortaya çıkan büyük bir çekirge sürüsü bütün ürünleri, sebzeler ve meyveleri mahvetmişti.

Bu yılın ramazan (eylül - ekim) ayında Şâfiî mezhebi fukahâsından Abdurrahman b. Hibetullah b. Asâkir ed-Dımaşkî Dımaşk'ta vefat et-

mişti. O son derece büyük bir âlim ve özellikle Şâfiî fıkhnı çok iyi bilen bir zat idi. Sâlih bir insan olduğu gibi, zühd ve takvaya bürünmüş, çokça hayırları olan bir insan idi. Allah rahmet eylesin.

Bu yılda hac mevsiminde bedevî Araplar Suriye ve Şam hacıları üzerine saldırarak yolları kesmiş ve hacıların elinde bulunan her şeyi ellerinden almışlardı. Hac emîri ise o sıralarda Musul halkından olan Şerefüddîn Ya'kûb .b. Muhammed olup, Şam'da ikâmet etmiş ve burada ileri gelen sözü dinlenir şahsiyetlerden birisi durumuna gelmişti. Gelip geçen hacılara saldıran bu bedevî Arapları biraz korkutarak, biraz sevdirerek bu işi yapmaktan vazgeçirmeye çalışmıştı. Sonra bu yol kesicilere kendi malından bir hayli mal, elbise ve çeşitli değerli şeyler vererek bu işten vaz geçirmişti. Buna karşılık da hacılardan tek bir kuruş almış değildi. O gayet güzel bir örnek davranışta bulunmuş idi. Aynı zamanda âlim bir insan olduğu gibi dini bütün bir kimseydi.

HİCRET'İN ALTI YÜZ YİRMİ BİRİNCİ (M. 1224) YILI OLAYLARI

Moğollar'dan Bir Grubun Tekrar Geriye Rey, Hemedân ve Diğer Şehirlere Dönüşleri

Bu yılın başlarında Moğollardan bir grup asker hükümdarları Cengiz Han'ın yanından buralara doğru gelmişlerdi. Bu gelenler daha evvel gelip burayı tahrip eden Batı Moğolları tâifesi değillerdi. Bu ilk Moğol grubunun önünden kaçıp kurtulan Reyliiler tekrar şehirlerine geri dönüp burayı imâr etmek ve yeni baştan onarmakla meşgûl iken birden Moğollar'ın şehirlerine ulaştıklarını görmüş, onlara karşı koyma imkânı bulamadan Moğollar Reyliileri kılıçtan geçirmeğe başlamış, arzu ettikleri gibi onları öldürüp durmuş, şehirlerini yağmalayarak harabeye çevirmişlerdi. Rey'de bir çok tahribat yaptıktan sonra oradan Save'ye giden Moğollar aynı şekilde burayı da yağmalamış, Save'den Kum ve Kâşân şehirlerine hücum etmişlerdi. Bu iki şehir, yani Kum ve Kâşân şehirleri ilk Moğol istilâsından uzak kalmıştı. Moğollar ilk saldırıları sırasında bu iki şehre varmamışlardı ve halkı da her hangi bir ezâ ve cefâ görmüş değildi. Gelen bu ikinci Moğol grubu bu iki şehir halkına saldırmış, şehirlerini ele geçirdikleri gibi halkını kılıçtan geçirmiş, etrafı yakıp yıkmış ve daha evvel harabeye çevirdikleri şehirlere bu ikisini de eklemişlerdi.

Moğollar çevre şehirlere saldırılarına devam ederek her gittikleri yeri yakıp yıkıyor, halkı kılıçtan geçiriyor, mallarını yağmalıyorlardı. Nihayet Hemedân'a ulaşmışlardı. Daha evvelki saldırıdan kurtulanlar memleketlerine dönüp burada yeni yeni yerleşirlerken birden bu ikinci grup Hemedân üzerine saldırarak ele geçirdiklerini öldürüyor, kimini esir alıyor ve halkın mallarını yağmalayıp şehri harabeye çeviriyorlardı. Moğollar Rey'e ulaştıklarında Hârezmlilerin bir grup askerini burada görünce üzerlerine saldırıp onlardan bir kısmını öldürmüş, geri kalanları ise kaçıp Âzerbaycân'a giderek buralarda dağılıp kalmışlardı. Fakat

kendileri daha Äzerbaycân'a vardıkları anda birden Moğollar'ın üzerlerine saldırdığını ve onları kılıçtan geçirdiğini gördüler. Moğollar'ın bir kısmı Tebriz'e gelip buranın emiri Özbek b. Pehlivân'a şöyle demişlerdi: «Eğer uygun görüyorsan yanında bulunan Hârezmli askerleri hemen bize teslim et. Şayet bunları bize teslim etmeyecek olursan senin bizimle her hangi bir ittifakın olmadığını ve itaatimiz altına hâlâ girmiş olmadığını kabul edeceğiz.» Bunun üzerine Özbek b. Pehlivân yanında bulunan Hârezmliler üzerine saldırarak kimini öldürüp, kimini esir almıştı. Esirleri alıp öldürülenlerin kesik başlarıyla birlikte Moğollar'a varmış ve bunlarla beraber bir hayli mal, kumaş, binek atı ve çokça hediyeler ulaştırmıştı. Böylece bunları alan Moğollar Tebriz'e ilişmeden Horasân'a geri dönmüşlerdi. Bütün bu tahribatı yapan Moğollar aslında hiç de kalabalık değillerdi. Sayıları üç bin atlı civarında idi. Buna karşılık onlara mağlûp olan Hârezmli askerlerin ise altı bin yaya askeri olduğu bilinmektedir. Özbek'in askerlerine gelince, bunlar her iki grubun toplamından da fazla idi. Fakat ne kendisi, ne de Hârezmli askerler kendilerini Moğollar'dan koruyamadılar.

İslâm'a ve Müslümanlar'a yardım edecek bir kuvveti Cenâb-ı Allah'ın ihsân etmesini dileriz. Gerçekten Müslümanlar büyük bir belâ ve musibet ile karşı karşıya geldiler. Onlardan çok kimse öldürüldü, malları yağmalandı, evlâtları esir alındı, hanımları ve namusları ayaklar altına alınıp götürüldü, şehirleri tahrip edildi.

Giyâseddinin Fars İllerini Ele Geçirmesi

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Gıyaseddîn b. Hârezmşâh Muhammed Rey'de oturuyor, buna ilâveten İsfahân, Hemedân ve bu iki şehir arasındaki bütün bölgeleri de hâkimiyeti altında tutuyordu. Aynı zamanda Kirmân da ona ait idi. Yukarıda belirtildiği üzere, babası vefat edince Moğollar memleketine vararak onu İsfahân'da kuşatmışlar, o da kendisini burada savunmaya almıştı. Moğollar ona güç yetiremeyip İsfahân'ı alamayınca buradan ayrılıp Kıpçak illerine doğru hareket etmişlerdi. Kendisi de memleketine dönerek imkân bulduğu kadarıyla Moğollar'ın tahrip ettiği yerleri onarmağa başlamış ve 620 hicri (M. 1223) yılının sonlarına kadar bu faaliyetini sürdürmüştü.

620 (M. 1223) yılının sonuna doğru Gıyâseddîn Fars illerine hareket ederek buranın emiri olan Atabeg Sa'd b. Tekle'nin bir şeyden haberi olmaksızın ülkesine saldırmıştı. Gıyâseddîn'in Atabeg Sa'd'ın ülkesine saldırması üzerine, Atabeg her hangi bir savunma imkânı bulamamış

ve Istahr Kalesi'ne kapanıp burada gizlenmişti. Bunun üzerine Gıyâsed-din Fars illerinin baş şehri ve aynı zamanda en büyük şehri olan Şîrâz üzerine yürüyerek 621 (1224) yılı başlarında her hangi bir mukavemet karşılaşmaksızın ve yorulmadan gayet kolay bir şekilde şehri ele geçirdi. Gıyâseddin Şîrâz'da ikâmet ederek çevredeki diğer illeri de istilâ etmiş, böylece Atabeg Sa'd'ın elinde müstahkem kalelerin dışında bir yer kalmamıştı.

Bu durumun uzun sürdüğünü gören Sa'd Gıyâseddin ile barış anlaşması yaparak Fars illerini aralarında bölüşmüşler, bir kısmı Atabeg Sa'dın, bir kısmı Gıyâseddin'in elinde kalmıştı. Gıyâseddin Şîrâz'da ikâmet etmiş ve özellikle Moğollar'ın tekrar Rey şehrine geri dönüp buraları harabeye çevirdiklerini duyması üzerine Şîrâz'daki ikâmetini devam ettirmişti.

Şehâbüddin Gâzi'nin Ağabeyisi el-Melikü'l - Eşref'e İsyan Etmesi ve Bundan Dolayı Ahlât'ın Elinden Alınması

el-Melikü'l-Eşref Mûsâ b. el-Âdil Ebi Bekr b. Eyyûb küçük kardeşi Şehâbüddin Gâzi'ye Ahlat şehri ile bütün Armenia bölgesini olduğu gibi iktâ etmiş ve bunlara ilâve olarak da Meyyafârikin, Hani ve Cebel-Cur şehirlerini ilâve etmişti. Ancak Şehâbüddin Gâzi bütün bunlarla yetinmediğinden, ağabeyisi el Melikü'l-Eşref onu veliaht edinmiş ve bütün hâkimiyeti altındaki şehir ve bölgeleri ona bırakacağını vaat etmişti. Ayrıca bütün devlet adamlarından ve memleketindeki askerlerden ona itaat edeceklerine dair de yemin almıştı.

el-Melikü'l-Eşref kardeşi Şehâbüddin Gâzi'ye Armenia bölgesini teslim ettikten sonra Şehâbüddin burada 620 (1223) yılı sonlarına kadar ikâmet etmiş ve bunun sonunda ağabeyisi el-Melikü'l-Eşref'i kızdıracak davranışlara girerek ondan ayrılıp isyan etmiş ve itaatinden çıkmıştı. el-Melikü'l-Eşref ona yazdığı mektuplarda kendisine meylettirmeye ve tekrar itaatine çevirmeğe çalışarak bu yaptığından dolayı onu kınamış ve ayıplamıştı. Fakat Şehâbüddin Gâzi hiç de bu kınamalara aldırış etmemiş, isyanından vaz geçmemiş, hattâ daha da ısrarla meselenin üzerinde durmağa başlamıştı. Ayrıca diğer ağabeyisi ve Dımaşk emiri olan el-Muazzam İsâ ve Erbil emiri Muzafferüddin b. Zeyneddin ile el-Melikü'l-Eşref'e karşı bir ittifak oluşturarak onunla savaşmayı kararlaştırmış ve bunu da ilân etmişlerdi.

Durumu öğrenen el-Melikü'l-Eşref müttefiki bulunan Mısır emîri, el-Melikü'l-Kâmil'e haber gönderip olup bitenleri bildirmiş ve ondan

yardım istemişti. Bunun üzerine el-Melikü'l-Kâmil derhal bir ordu düzenleyip hazırlamış ve Dımaşk emiri olan kardeşi el-Muazzam İsâ'ya haber göndererek şöyle demişti: «Eğer memleketimden bu iş için hareket edecek olursam oradan ayrıldığım anda derhal gelip ülkeni ele geçiririm.» Bu arada kendi aralarında yaptıkları ittifak olarak diğerleriyle buluşmak üzere Dımaşk'tan hareket etmiş olan el-Muazzam İsâ el-Cezire'ye varmıştı. Ancak el-Melikü'l-Kâmil'in mektubu eline geçtiği anda Mısır askerlerinin hazırlıklı olduğunu öğrenmiş ve derhal Dımaşk'a geri dönmüştü.

Bu arada Erbil emiri'nin de aynı şekilde ordusunu toplayıp Musul'a vardığını görüyoruz. Allah nasip ederse ileride bu konuyu ele alacağız.

Diğer taraftan el-Melikü'l-Eşref kardeşinin kesin olarak ona karşı isyan ettiğini öğrenince derhal Şam, el-Cezire ve Musul bölgesinden topladığı askerleriyle birlikte Ahlat üzerine yürüdü. Şehre yaklaştığında kardeşi Gâzî son derece korkuya kapılmış, ona karşı savaşabilecek bir kuvvete sahip olmadığından askerlerini çevre kaleleri korumak üzere çeşitli yerlere dağıtmış, Dımaşk emiri olan diğer ağabeyini beklemeye koyulmuştu. Ayrıca Erbil emirinin çevresinde olup el-Melikü'l-Eşref'e ait olan Musul ve Sincâr'a saldırmasını ümid ediyordu. Ağabeyi İsâ geldiği takdirde onu bir miktar askerle birlikte el-Melikü'l-Eşref'e ait olup Fırat çevresinde bulunan er-Rakka ve Harrân ile çevresindeki illere saldırmasını sağlayacaktı. Böylece el-Melikü'l-Eşref Ahlât muhasarasından vaz' geçerek geri dönmek zorunda kalacağını ummaktaydı.

el-Eşref ise Ahlât üzerine yürüdüğünde şehir halkı buna son derece sevinmiş ve gelmesini beklemeye başlamışlardı. el-Melikü'l-Eşref'in halka karşı iyi bir yönetici olmasından ötürü halk onu diğerlerine tercih ediyordu. Buna karşılık ise Şehâbüddîn Gâzî Ahlat halkına karşı son derece kötü davranmış bulunuyordu. el-Melikü'l-Eşref Ahlât'ı kuşatınca şehir halkı 12 cemâziyûlâhir (1 Temmuz 1224) pazartesi günü şehri el-Eşref'e teslim etmişlerdi. Ancak Şehâbüddîn Gâzî iç kaleye kapanıp sığınmış, o günün gecesi olunca kaleden inerek ağabeyinin yanına kelip ondan özür dilemiş ve affedilmesini istemişti. el-Melikü'l-Eşref kardeşinin bu yaptıklarını kınamış, fakat bu suçundan dolayı onu cezalandırmamış, ancak Meyyâfarikin hariç elinde bulunan diğer bütün şehirleri geri almıştı.

Erbil Emirinin Musul'u Kuşatması

Yukarıda Erbil emiri Muzafferüddîn Gökböri b. Zeyneddin Ali ile Ahlât emiri Şehâbüddîn Gâzî ve Dımaşk emiri el-Muazzam İsâ'nın itti-

fak edip el-Melikü'l-Eşref'in ülkesine saldırmak üzere hazırlıklar yaptıklarını belirtmiştik. Bunlardan Dımaşk emîri şehirden çok kısa bir mesafe ayrıldıktan sonra ağabeyi ve Mısır emîri el-Kâmil'den kendisine gelen tehdit mektubunda Dımaşk'tan ayrıldığı takdirde gelip oranın ele geçirileceğini söylendiğinden derhal Dımaşk'a geri dönmüştü. Şehâbüddin Gâzi ise Ahlât'ta muhasara edilmiş ve hâkimiyeti altındaki şehirler elinden alınmıştı.

Erbil emîri Müzafferüddin Gökböri'ye gelince, o da askerlerini toplayarak Musul üzerine yürümüş, şehri 13 cemâziyülâhir (2 temmuz) salı günü kuşatma altına almıştı. O, Musul'u muhasara ettiği takdirde bunu öğrenecek olan el-Melikül-Eşref'in derhal Ahlat kuşatmasını kaldırarak geri döneceğini ve Şehabüddin Gâzi'nin de onu kovalamak üzere şehirden çıkacağını düşünmüştü. O zaman el-Melikü'l-Eşref'in işleri karışık iki ateş arasında kalmış olacaktı. Bunu öğrenecek olan Dımaşk emîri el-Muazzam İsâ'nın da ittifaklarının gereği olarak yanlarına gelme hususunda cesareti artmış olacaktı. Böyle düşünen Muzaferüddin Gökböri Musul'a gelip inmiş ve şehri kuşatmıştı. Şehrin emîri bulunan Bedrüd-din Lü'lü' derhal şehri böyle bir kuşatmaya karşı müstâhkem hâle sokmuş ve emrinde bulunan askerleri surlara yerleştirerek kuşatma âletlerini hazırlamış ve her türlü yiyecek maddelerini de depolamıştı.

Erbil emîri Musul askerlerinin büyük bir kısmının el-Melikü'l-Eşref ile birlikte Ahlât kuşatmasına katıldıklarını öğrendiğinden dolayı da şehri muhasarası hususundaki istâhı daha da artmıştı. Gerçekten Musul'da çok az bir askeri kuvvet bulunuyordu. Ayrıca bu karışık ortamdan dolayı bütün çevre şehirlerde büyük bir pahalılık meydana gelmiş ve özellikle Musul'da üç mekiklik (Buğday) bir dinara ulaşmıştı. İşte bundan dolayı Erbil emîri Muzaferüddin gelip Musul'u kuşatmıştı Şehri kuşatan Muzaferüddin burada on gün müddetle kuşatmasını sürdürdükten sonra, cemâziyülâhirin çıkmasına 9 gün kala bir cuma günü muhasarayı kaldırarak ayrılıp gitmişti.

Muzaferüddin Gökböri'nün bu muhasarayı kaldırmasının sebebi, şehirdeki direnmeyi görmüş ve ellerindeki yiyecek maddelerinin uzun bir zaman daha onlara yeteceğini anlamış olmasıydı. Diğer taraftan el-Melikü'l-Eşref'in Ahlât'ı ele geçirdiğini de duyunca bütün ümitlerinin suya düştüğünü, Ahlât emîri ile Dımaşk emîrlerinden gelecek yardımların imkânsız olduğunu anlayınca tek başına kalmış ve bu işi sürdüremeyeceğini anlamıştı. Bu hususta söz konusu ettiğimiz haberler ona ulaştığında tamamen ümitsiz bir duruma düşmüş ve bu yaptığında hatâ ettiğini anlamıştı. Bunun için muhasarayı kaldırarak memleketi olan Erbil'e dönmek üzere yola koyulmuş ve gelip bir müddet Zap Suyu çevresinde kal-

ınıştı. Muzafferüddin Musul'u kuşattığı o günlerde pek de halkıyla savaşmamış idi. Sadece çok nadir olarak emrinde bulunan bazı askerler halkıyla çarpışmak üzere şehre yaklaşıyor, oradan kendilerine karşı çıkan bazı süvari ve yayalarla hiç de uzun sürmeyen kısa mesafeli küçük çarpışmalara giriştikten sonra birbirinden ayrılarak her iki grup da kargâhlarına geri dönüyorlardı.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın ağustos ayı başlarında Bağdâd'da şiddetli bir yağmur yağmış, şimşekler çakmış, yıldırımlar düşmüştü. Şehri büyük bir sel kaplamış, Basra ve el-Harbiyye Kapıları çevresinde büyük bir sel görüldüğü gibi el-Muhavvil Kapısı çevresinde de halk su ve bataklığın içerisinde dolaşacak kadar sular artmıştı.

Zilkade (kasım - aralık) ayında Sâhibu'l-Mahzen Bakuba'ya giderek halkına karşı son derece kötü davranmıştı. Bana anlatıldığına göre, Bakuba halkından birisi sürekli olarak ona küfredip duruyordu. Bakuba halkından ona küfreden bu adamı yakalatmış, huzuruna getirmiş ve derhal cezalandırılmasını emretmişti. Ona: «Neden bana küfrediyormuşsun?» diye sorunca adam şöyle cevap vermişti: «Siz on tane hurma ağacından ibaret olan Fedek arazisinin Hz. Fatıma'nın elinden alınmasından dolayı sürekli olarak Hz. Ebûbekir ve Ömer'e küfredip duruyorsunuz. Buna karşılık siz benden bin hurma ağacı ihtiva eden araziyi aldınız. Buna karşı sesimi çıkarmayayım mı?» Adamın bu sözleri üzerine onu affetmişti.

Bu yılda her zaman olageldiği gibi Vâsıt'ta ehl-i sünnet ile Şia arasında çarpışmalar meydana gelmişti.

Bu yılda mevsiminde son derece az bir yağmur yağmıştı. Şubat ayına gelinceye kadar çok az ve kısa mesafelerle yağan azıcık yağmurun dışında hiç bir yere yağmur düşmemiş ve bundan dolayı da arzu edilen şekilde ekinler sulanmamıştı. Bu yağmursuzluktan dolayı ekinler çok az büyümüş, üstelik bu yetmiyormuş gibi arkasından büyük bir çekirge sürüsü bölgede türeyince bitkilerden hemen hemen eser kalmamış ve son derece az bir mahsûl kaldırılabilmişti. Hem yağmurun az yağmış, olmasından, hem de bu çekirge sürüsünün bölgeyi kasıp kavurmasından dolayı fiyatlar bir hayli yükselmiş, özellikle Irak, Musul ve el-Cezire ile Diyarbekir ve çevre illerinde yiyecek maddeleri bir hayli az olduğundan dolayı büyük bir kıtlık meydana gelmişti. Ama pahalılığın en fazla olduğu yerler Musul ile el-Cezire bölgeleri idi.

HİCRET'İN ALTI YÜZ YİRMİ İKİNCİ (M. 1225) YILI OLAYLARI

Gürcüler'in Gence'yi Kuşatmaları

Bu yılda Gürcüler bütün ordularıyla birlikte Arrân bölgesinde bulunan Gence üzerine yürüyerek şehri kuşatma altına aldılar. Gence halkının bir hayli kalabalık oluşu, gayet cesur davranmaları ve Gürcüler'le yaptıkları savaşlarda son derece tecrübelere sahip oluşlarından ötürü Gürcüler bir hayli imkân sarfederek bütün ellerindeki kuvvetleri bu muhasara için seferber etmişlerdi. Şehre gelip kuşatan Gürcüler karargâhlarını kurmuş ve hemen savaşa girmişlerdi. Bu saldırıları surun arkasından günlerce devam ettiği hâlde şehir halkından kimse dışarı çıkıp onlara karşı koymamıştı. Bu kuşatmanın sürdüğü günlerin birinde Gence halkı ile çevre şehirlerden yanlarında bulunan diğer Müslüman askerlerle birlikte ciddi bir çıkış hareketi ile Gürcüler üzerine saldırmış ve şehrin dışında son derece şiddetli bir savaşa tutuşmuşlardı. Gürcüler Gencelilere karşı koyacak güce sahip olmadıklarını ve şehri almağa imkân bulunmadığını görünce son derece kötü bir vaziyette şehrin etrafından çekip gitmişlerdi. Aynen Cenab-ı Allah'ın Ahzâb sûresi 25. ayette buyurduğu gibi durumları bunu gösteriyordu: «Allah o kâfirleri öfkeleri ile geri çevirdi. Onlar hiç bir hayra (zafere) eremeden geri döndüler.»

Celâleddin Hârezmşâh'ın Hûzistan ve Irak'a Varışı

Bu yılın ilk aylarında Celâleddin Hârezmşâh Muhammed b. Tekiş, Hindistan'dan dönerek Hûzistan ve Irak bölgelerine varmıştı. Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Moğollar'ın Gazne'ye saldırımları üzerine Hindistan'a giden Celâleddin Hârezmşâh Hint şehirlerinde kalma imkânı bula-

mayınca oradan Kirmân'a gelmiş ve sonra kardeşi Gıyâseddin'in elinde bulunan İsfahân'a gitmişti. Bütün bunları yukarıda kaydettiğimiz gibi, Celâleddin İsfahân'ı ele geçirdikten sonra Fars bölgesine doğru hareket etmişti. Yine yukarıda belirttiğimiz gibi, kardeşi Gıyâseddin daha evvel Fars bölgesine gelip buranın emîri olan Atabeg Sa'd'ın elinden bazı şehirleri almış ve onunla barış anlaşması yapmıştı. Bunun üzerine Celâleddin Fars bölgesinden ayrılıp Hûzistân'a gelmiş ve burada bu yılın muharrem (1225 ocak - şubat) ayında Tüster'i muhasara etmişti. O sıralarda Tüster Halife en-Nâsır Lidinillâh'ın kölesi bulunan ve "Vech es-Subu" diye tanınan Muzafferüddin tarafından korunmakta idi. Tüster'in muhasarası üzerine şehrin emîri olan Muzafferüddin burayı korumak hususunda bir hayli gayret etmiş ve gayet mükemmelce tedbirler almıştı. Şehrin muhasarası sırasında Hârezmli askerler etrafa dağılarak yağmaya koyulmuşlar ve hattâ onlardan bir kısmı Bâdrâyâ ve Bâksâyâ ve çevresindeki diğer yerleşim merkezlerine kadar ulaşmıştı. Onların bazıları Basra çevresine bile ulaşmışlardı. Buraları da yağmalayan Hârezmli askerlerinin bu davranışı üzerine Basra şahnesi olan Emîr Biltekin onlara karşı koymuş ve aralarında çarpışmalar meydana gelmiş, bir kısmı öldürülmüştü. Tüster muhasarası iki ay müddetle devam etmiş ve nihayet Celâleddin aniden muhasaraya son vererek oradan ayrılmıştı.

O sıralarda halifenin askerleri yine halifenin kölesi Cemalüddin Kuştemir'in komutası altında Celâleddin'e yakın bir yerde bulunuyordu. Celâleddin muhasarayı kaldırıp ayrılınca, halifenin askerleri ona saldırma imkânını bulamamış ve buna güçleri yetmemişti. Nihayet Horasân yolu üzerinde bulunup Bağdâd ile aralarında yedi fersahlık bir mesafe bulunan Ba'kûbâ diye meşhur olan köye ulaşmıştı. Celâleddin'in buraya vardığı haberi Bağdâd'a ulaşınca derhal Celâleddin'in girişeceği her hangi bir muhasaraya karşı hazırlıklarına başlamış, silâhlarını iyice bilenmiş, her türlü kılıç, ok ve yaylarını hazırladıkları gibi muhasara sırasında kullanılmak üzere naft (= yakıcı maddeler) tedarik etmişler ve halifenin diğer askerleri de Bağdâd'a geri gelmişti.

Diğer taraftan Celâleddin'in askerlerine gelince; onlar bütün çevre şehirleri yağmalamış, geçtikleri yerleri perişan etmişlerdi. Hûzistân'a ulaştıklarında son derece büyük ihtiyaçlar içerisinde bulunuyorlardı ve ellerindeki binekleri bir hayli az idi. Elleriinde bulunanlar ise hiç de faydalanamayacakları kadar az ve son derece zayıf düşmüştü. Böylece geçtikleri bütün şehirlerden ellerine geçirdiklerini almaya başlamış, çok ganimetler alarak at, katır ve benzeri binek hayvanları toplamışlardı. Gerçekten bunlara son derece ihtiyaç duymakta idiler.

Celâleddin Ba'kûbâ'dan hareket ederek Dakûka köyüne gelmiş ve burayı da kuşatma altına almıştı. Şehir halkı derhal surlar üzerine çıkıp

ona karşı savaşa girişmiş, hattâ bu yaptığından dolayı ona son derece galiz küfürler savurarak çarpışmalar sıdasında sürekli tekbirler getirmişlerdi. Dakûka halkının bu davranışı Celâleddin'e dokunmuş, bir hayli ağır gelmiş, bunun için de onlara karşı çarpışmalarda ciddiyet gösterek şehri kılıç zoruyla ele geçirmiş, askerleri de burayı yağmalamışlardı. Ayrıca halkından çok kimse öldürülmüş, kurtulanlar da civar şehirlere dağılıp kaçıp gitmişlerdi.

Hârezmli askerler Dakûka'yı kuşattıkları sırada onlardan bir askeri birlik el-Bett ve er-Râzân'a doğru giderek buraları yağmalamış, buranın halkı da Hârezmli askerlerin önünden kaçıp Tekrit'e gitmişlerdi. Bunun üzerine Hârezmli askerler el-Bett ve er-Râzân halkını takip ederek Tekrit'e varmış, Tekrit askerleriyle aralarında şiddetli çarpışmalar meydana geldikten sonra ana orduya geri dönmüşlerdi.

Dakûka halkından olup gayet zengin bir aile olan Ya'lâ oğullarından bir adamla karşılaştım. Celâleddin'in Dakûka'yı muhasarası sırasında bütün bu ailenin malları da yağmalanmış ve onlardan birisi kurtulmuş, yanında iki oğluyla birlikte çok az bir mal ile kurtulabilmişti. Bu adam yanındaki bu iki oğlunu elinde bulunan azıcık sermaye ile ticaret yapmak ve kimseye muhtaç olmadan geçimlerini sağlamak üzere Şam'a gönderdi. Ancak adamın iki oğlundan biri Dımaşk'ta ölmüş, şehrin hâkimi de diğerinin elinde bulunan mallara el koymuştu. Babalarını öyle kötü bir durumda gördüm ki o hâlini ancak Allah bilir. Adam şöyle deyip duruyordu: «Mallarımız, mülkümüz elimizden alındı. Akrabalarımız, çocuklarımız öldürüldü. Kurtulabilenlerimiz vatanlarını, memleketlerini kaderin son derece kötü bir cilvesiyle terk edip gittiler. Buna rağmen sağda solda dilenmekten kendimizi kurtarmak için bir teşebbüse giriştik, o da mümkün olmadı. Canlarımızı, ırz ve namuslarımızı başkasına karşı korumak istedik; fakat çocuklar, mal ve mülk hepsi birden kaybolup gitti.» Sonra bu adam diğer oğlunun elinde kalan malları ele geçirmek üzere Dımaşk'a gitmiş, bu mallardan alabildiğini alıp Musul'a geri dönmüş, fakat ancak bir ay kadar yaşayabilmiş, vefat edip gitmişti. İşte bahtsız insan her türlü ipe boğulabilir.

Celâleddinin Dakûka halkına karşı girişmiş olduğu bu insafsız davranıştan dolayı o sıralarda Musul emirine ait olan el-Bevâzic halkı Celâleddin'den korkmağa başlamış ve ona haber göndererek kendilerine bir şahne göndermesini istemişlerdi. el-Bevâzic halkı ona bir sürü mal ve eşya takdim edince, o da bu isteklerini kabul edip kendilerini koruyacak bir şahne görevlendirmişti. Anlatıldığına göre, Celâleddin Moğollarla giriştiği savaşların birisinde Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın çocuklarından birini esir almıştı. Cengiz Han'ın bu oğlunu yanında tutmuş ve

sürekli ona ikrâmlarda bulunmuştu. Celâleddin burada rabîyülâhîr ayının sonuna kadar kalmış ve Muzafferüddin Gökböri ile aralarında sürekli olarak elçiler gidip gelmişti. Nihayet Celâleddin Erbil emîri ile arasında barış akdetikten sonra Âzerbeycân'a gitmişti. Celâleddin'in Hûzistan ve Irak'ta ikâmeti sırasında çevrede yaşayan bedevî Araplar etrafı kasıp kavurmağa, yolları kesmeğe, köyleri yağmalamağa ve yollardan gelip geçenleri büyük bir korkuya düşürmeğe başlamışlardı. Halk onlardan son derece büyük eziyetler gördü. Hattâ bu arada Irak'tan Musul'a gitmekte olan iki büyük kervanı vurmuş ve bu kervanlardan hiç bir şey kurtulamamıştı.

el-Melikü'l-Efdal'ın ve Diğer Bazı Hükümdarların Vefatları

Bu yılın safer (1225 şubat - mart) ayında el-Melikü'l-Efdal Ali b. Salâhaddin Yûsuf b. Eyyûb elli yedi yaşında iken âniden Sümeysat Kalesi'nde vefat etti. Yukarıda 589 yılı olaylarını anlatırken babasının vefatı sırasında onun Dımaşk ve Beytu'l-Mukaddes ile Şam bölgesinden bazı şehirleri ele geçirdiğini kayd etmiştik. Ayrıca 592 yılında bütün buraların elinden alındığını ve onun 595 yılında Mısır bölgesini ele geçirdiğini, ertesi yıl da buranın tekrar elinden alındığını yerlerinde ifade etmiştik. Sonra Sümeysat'a gelen el-Melikü'l-Efdal burada ikâmet etmiş ve vefat ettiği güne kadar burada kalmıştı.

el-Melikü'l-Efdal zamanımızın son derece sevilen gayet iyi ve mükemmel hükümdarlarından birisi idi. Çağdaşları arasında benzeri yoktu. Hayır sever, âdil, fazilet sahibi, yumuşak huylu, cömert bir kimse olup hiç kimseyi işlediği bir suçundan dolayı cezalandırmış değildi. Affetmeyi seven ve kendisinden bir şey istendiğinde mutlakâ ihsân eden bir hükümdardı. Bütün bu güzel huylarının yanı sıra aynı zamanda iyi bir hattat olup güzel yazı yazardı ve iyi bir üslûba sahip idi. Bütün güzellikler, fazilet ve erdemlikler onda toplanmıştı, hükümdarların çoğunda bulunmayan menkûbelere sahipti. Nihayet dünyadan ve hükümdarlıktan ayrılp gitmiş, zaman onu ahirete göndermiş, öldükten sonra arkasında hoş bir sedâ bırakmıştı. Allah rahmet eylesin ve ondan razı olsun.

el-Melikü'l-Efdal'ın yazdığı bazı şeyler elime geçti. Bunlar gayet güzel yazısının yanı sıra iyi bir üslûpta yazılmıştı. Hatırimda çok azı kaldı. Dımaşk, elinden alındığında arkadaşlarından birine bir mektup yazmıştı ki bu mektubun bazı yerlerinde şunlar yazılıydı: «Dımaşk'taki arkadaşlarımıza gelince, onların hiç birisinin akıbeti hakkında bir bilgim yoktur. Bunun sebebine gelince:

Sorup soruşturduğum her dost,
Zillet içinde veya vatandaki viraneler altında kaybolup gitmiş;
Hâlini hatırını sordüğüm her dost ve düşman için da,
Hiç de hoşuma gitmeyecek şeyler işittim.

İşte bundan dolayı onları sorup soruşturmayı bıraktım.»

Bu da cömertliğin ve dost hakkında soru sormak konusundaki özrünün güzelidir.

el-Melikü'l-Efdal vefat ettiğinde evlâtları ile amcaları Kutbeddîn Mûsâ arasında anlaşmazlıklar meydana geldi; fakat bu iki gruptan hiç biri diğerine gâlip gelemediği için tek başlarına yönetime sahip olamamışlardı.

Yine bu yıl içinde Erzenirrum emîri Muğisüddîn Tuğrul b. Kılıçarslan öldü. O, yukarıda belirttiğimiz gibi, oğlunu Gürcistâna gönderip Gürcü kraliçesi ile evlendiren ve orada Hristiyan olmasını isteyen kişi idi. Öldükten sonra yerine oğlu emîrliğe geçti.

Ayrıca yine bu yıl içinde Erzengan (Erzincan) emîri de vefat etmişti.

Aynı şekilde bu yıl içinde Harput emîri olan İzzeddîn el-Hıdr b. İbrâhim b. Ebî Bekr b. Karaarslan b. Dâvud b. Sökmen vefat etmiş ve yerine oğlu Nureddîn Artukşâh emîrliğe geçmişti. O devletin yönetimini mükemmelce yürütmüş ve ayrıca babası Mûineddîn Bedr b. Abdurrahman el-Bağdâdî'nin de geride bıraktığı devletini mükemmelce yönetmişti. Babası Abdurrahman el-Bağdâdî diye bilinmesine rağmen o Musul'da büyümüş, Musul asıllı birisi idi.

Şîrvân - Şâh'ın Hal' Edilmesi ve Müslümanlar'ın Gürcüler'e Karşı Zaferleri

Bu yılda Şîrvân - Şâh'a karşı oğlu isyan ederek onu ülkeden çıkarmış ve hükümdarlığı eline geçirmişti. Oğlunun böyle davranmasına sebep, Şîrvân - Şâh'ın son derece kötü bir huya sahip olması, memlekette sürekli fitne ve fesat ve zulmü yayıp durmasıydı. O aynı zamanda reyâyânın mallarına mülklerine tecâvüz ederdi. Hattâ anlatıldığına göre, Şîrvân - Şâh halkın namusuna el uzatır, kadınlarının ve çocuklarının ırzına geçerdi. İşte onun bu davranışı ve kötü yönetimi halka son derece ağır gelmeye başlamıştı. Bunun üzerine ordu Şîrvân - Şâh'ın oğlu ile anlaş-

rak babasını memleketten kovmuştu. Babasının yerine geçtikten sonra ülke halkına karşı son derece iyi davranmış, gerek ordu mensupları, gerekse halk onu bir hayli sevmişti. Buna rağmen babasına yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: «Seni kalelerimizden birisine kapamayı, orada bütün sevdiklerinle beraber her türlü ihtiyaçlarınızı görmeyi ve orada yaşamayı arzu ediyorum. Sana karşı isyan edip yönetimi elime geçirmeme sebep ise, senin halkımıza karşı giriştiğin kötü davranışın ve reâyâya olan zulmün idi. İşte bundan dolayı da halk sana ve yönetimine karşı kin besliyordu.»

Şîrvân - Şâh oğlunun böyle davrandığını ve yönetimi tamamen ele geçirdiğini görünce bunu kabul etmemiş, ayrılıp Gürcü ülkesine giderek onlardan yardım istemişti. Kendisiyle birlikte asker göndererek onu yönetiminin başına iade ettikleri takdirde ülkesinin yarısını onlara vereceğini vaat etmiş ve bu hususta ittifak etmişlerdi. Bunun üzerine Gürcüler Şîrvân - Şâh ile birlikte kalabalık bir asker kitlesi hazırlayarak onu Şîrvân yakınlarına gönderdiler. Bunu gören oğlu ordusunu toplayarak onları durumdan haberdar etmiş ve şöyle demişti: «Gürcüler bizi her kuşattıklarında genellikle zafere ulaşmışlardır. Eğer Gürcüler ve babam bize karşı zafer elde edecek olurlarsa hiç birimizi sağ bırakmayacaklardır. Babam hepimizi kılıçtan geçirir. O zaman da Gürcüler ülkemizin yarısını almış olacaklar, belki de tümünü. Bu ise bizim için son derece kötü bir sonudur. Eğer uygun görürseniz derhal ve beklemeden onlara karşı harekete geçelim, onlarla çarpışalım. Şayet onlara karşı zafer elde edersek Allah'a şükrederiz, bu Allah'ın bize bir lutfu olur; yok eğer onlar bizi mağlûp edecek olurlarsa geri döner, şehrimize kapanır, orada savunmaya geçeriz.» Askerler ve halk onun bu teklifini uygun gördüler.

Bunun üzerine bin süvari civarında olan Şîrvân ordusu üç bin civarında olan Gürcüler'le karşılaşmış ve şiddetli bir çarpışmaya tutuşmuşlardı. Ancak Şîrvânlı askerler bir hayli direnince Gürcüler mağlûp olarak çekip gitmiş ve arkada bir çok ölü ile esir bırakmışlardı. Geri dönenler son derece kötü bir vaziyette ülkelerine ulaşmışlardı. Şîrvân - Şâh da makamından azledilmiş olarak onlarla birlikte geri dönmüş, fakat Gürcüler'in ileri gelenleri ona şöyle demişlerdi: «Senin yüzünden her hangi bir hayra kavuşamadık; fakat başımıza gelen bu felâketten dolayı da senden hesap soracak ve seni cezalandıracak değiliz. En iyisi sen çek git, ülkemizde ikâmet etme.» Bunun üzerine Şîrvân - Şâh Gürcüler'in yanından da ayrılmış ve sığınıp barınacağı hiç bir yer olmadan şehirler arasında dolaşıp durmuştu. Diğer taraftan oğlu yönetimi tamamen ele geçirmiş, gerek askerlerine ve gerekse halka karşı gayet iyi bir yönetim örneği vermişti. Babasının almış olduğu halkın mallarını ve ellerinden müsadere ettiği her şeylerini iade edince, onun bu yönetiminde müreffeh bir seviyeye ulaşmışlardı.

Müslümanlar'ın Gürcüler'e Karşı İkinci Bir Zaferi

Bu yılda Gürcüler'den bir grup asker Tiflis'ten hareket ederek Azerbaycân'a doğru yola koyulmuş ve bölgenin emîri Özbek'in elinde bulunan şehirlere saldırmayı ve buraları ele geçirmeyi tasarlamışlardı. Gelen bu Gürcü ordusu son derece daracık olan bir dağ geçidinden geçmeyi düşünmüştü. Fakat bu daracık geçitten geçecek bir ordunun atları ancak birerlekol hâlinde, arka arkaya sırayla geçebiliyorlardı, yan yana iki atının sığması mümkün değildi. Gürcüler biraz zaafplarından olmak üzere Müslümanlar'dan emîn bir şekilde bu geçide girmiş ve geçidin müstâhkemliğine aldanmışlardı; çünkü gerçekten bu geçidin başka bir yolu yoktu.

Bu durumu öğrenen İslâm askerlerinden bir miktarı Gürcüler'i bu dar geçitte yakalamak üzere harekete geçmiş ve tam geçide girdiklerinde tehlikeli de olsa geçidi geçip Gürcüler'in hiç bir şeyden haberlerinin olmadığı bir ânda üzerlerine saldırmış ve onları gafil avlayarak arzu ettikleri gibi kılıçtan geçirmeğe ve rahatça öldürmeğe başlamışlardı. Hezimete uğrayan Gürcüler'in kaçabilenleri kaçmağa başlamıştı. Kaçarken hiç bir baba oğlunu düşünmüyor, kardeş kardeşin başına gelenlere aldırış etmeden ve ardlarına bakmadan sür'atle gerisin geriye atlarını koşturuyorlardı. Bir çok kimse öldürüldüğü gibi Gürcü askerlerinin kalabalık bir kısmı da esir alınmıştı. Bu acı mağlûbiyet Gürcüler'e bir hayli dokunmuş, intikâm almak üzere bütün güçlerini sarfederek ciddiyetle hazırlıklara başlamış ve Müslümanlar'ı Azerbaycân'dan kovmak niyetiyle ordularını bir hayli techiz etmişlerdi.

Gürcüler bu hazırlıklarına devam ederlerken Celâleddin Hârezmşâh'ın Merâğa'ya ulaştığı haberini almışlardı. Celâleddin'in buraya gelişini Allah nasib ederse ileride anlatacağız. Bunun üzerine Gürcüler bölgenin emîri Özbek' b. Pehlivân'a haber göndererek aralarında anlaşma yapmayı teklif etmişler ve birlikte Celâleddin'e karşı koymayı düşünmüşlerdi. Özbek'e gönderdikleri haberde şöyle demişlerdi: «Şayet seninle ittifak kurup da Celâleddin'e karşı bir cephe teşkil etmezsek önce senin ülkeni ele geçirir, sonra sıra bize gelir ve her ikimizin memleketi Celâleddin'in eline geçer.» Ancak Celâleddin olup bitenlerden haberdar olunca, yine ileride kaydedeceğimiz gibi, bu iki taraf ittifak etmeden ve bir araya gelmeden acele ile bölgeye varmıştı.

Celâleddin'in Azerbaycân'ı Ele Geçirmeleri

Celâleddin Hârezmşâh, bu yıl Azerbaycân'ı istilâ etti. Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Dakûkâ'yı ele geçirip oradan ayrıldıktan sonra Merâğa'-

ya gelmiş ve buraya da hâkim olup şehirde ikâmet etmiş ve şehri bir hayli imar ederek güzel bir şekle sokmuştu. Ancak Merâğa'da ikâmet ettiği ve hattâ ilk vardığı günlerde kardeşi Gıyâseddin'in dayısı Yıgan Taysı'nın isyan ederek Celâleddin'in buraya varmasından iki gün önce Hemedân'a gidip şehri ele geçirdiğini haber almıştı.

Yıgan Taysı etrafında beş bin kişilik bir atlıdan oluşan kalabalık bir ordu toplamış, her tarafı yağmaladığı gibi Azerbaycân'a da gelerek burayı yağmalamış ve deniz sahilinden kışın soğuğu son derece az olan Arrân'a gelip yerleşmiş ve kışı burada geçirmişti. Hemedân'a geri döndükten sonra da giderken ikinci bir kez Azerbaycân'ı yağmalayarak geri dönmüştü.

Yıgan Taysı'nın Hemedân'a gitmesinin sebebi, Abbâsi halifesi en-Nâsır Lidinillâh'ın ona yazdığı bir mektupta Hemedân'ı ve çevresindeki bazı şehirleri iktâ ederek oraya gitmesini emretmesi idi. Yıgan Taysı bu emir üzerine Hemedân'a gidip şehri istilâ etmek istemişti. Ancak Celâleddin bu durumu öğrenince son derece sür'atle hareket edip Yıgan Taysı'nın peşinden gitmiş ve geceleyin karargâhına ulaşmıştı. Yıgan Taysı konakladığı yerde bu karargâhında Azerbaycân ve Arrân'dan topladığı ganimetlerden bir sürü at, katır, merkep, sığır ve koyun - keçileri karargâhının dış çevresinde sıralamış, ganimetlerle birlikte oraya yığmıştı. Celâleddin geceleyin buraya ulaştığında tümüyle bu ganimetleri kuşatmış ve dört bir yandan sarmıştı. Yıgan Taysı'nın askerleri sabahleyin uyandıklarında Sultan'ın askerlerini ve uzaktan 'çetr'i görünce Celâleddin'in oraya ulaştığını anlamışlardı. Onlar Celâleddin'in Dakûkâ'da olduğunu zannederlerken birden karşılarına çıkıvermişti. Bu durumu gören Yıgan Taysı, Celâleddin'in kız kardeşi olan hanımını Celâleddin'e göndererek ondan emân dilemişti. Bu isteğine uyan Celâleddin Yıgan Taysı'ya emân vermiş ve huzuruna getirtmişti. Bunun üzerine Yıgan Taysı'nın askerleri de tümüyle Celâleddin'in ordusuna katılmış ve Yıgan Taysı Celâleddin onun emrine kendi askerlerinden başka asker verinceye kadar tek başına kalmıştı. Bu işleri halleden Celâleddin Merâğa'ya geri gelmiş ve orada ikâmeti tercih etmişti.

Azerbaycân ve Arrân emiri olan Özbek b. Pehlivân Celâleddin'den olan korkusundan dolayı Tebriz'den ayrılıp Gence'ye gelmişti. Buraya ulaşan Celâleddin Tebriz'de bulunan vali, emir ve bütün reislerle haber göndererek askerlerinin şehre gelip ihtiyaçlarını karşılayacaklarını ve buradan gıda maddeleri alacaklarını bildirmişti. Tebriz'de bulunan görevliler Celâleddin'in bu isteğini kabul edip ona itaat edince, Hârezmli askerler Tebriz'e gidip gelmeğe, buradan arzu ettiklerini, her türlü yiyecek ve giyecek maddeleriyle benzeri şeyleri alıp satmaya başlamışlar-

dı. Fakat bu askerler halkın mallarına ellerini uzatarak arzu ettikleri bir şeyi satın alırlar, ancak karşılığında kendi diledikleri bedeli öderlerdi. Bunun üzerine Tebriz halkı durumu Celâleddîn'e bildirerek bu durumdan şikâyetle bulunmuştu. Celâleddîn Tebriz halkının bu şikâyeti üzerine derhal şehirde bir şahne görevlendirerek Tebriz'de ikâmet edip şehri yönetmesini ve askerlerin ahalinin malına el uzatmalarını engellemesini emretmişti. Askerlerden halka eziyet edip mallarına el uzatanların derhal idamını talep etmişti.

Bu şahne Tebriz'de ikâmet edip askerlerin bu gibi davranışlarını ve halka olan eziyetlerini önlemiş, hiç kimsenin kimseye zararı dokunmaz olmuştı. Diğer taraftan Özbek'in hanımı kocasının ülkesinde yönetimi tamamen eline geçirmişti; kocası Özbek eğlence, içecek ve yiyeceklerle uğraşıp durduğundan, içki âlemlerine daldığından dolayı memleketi o yönetmekte idi. Özbek'in bu hanımı Sultan Melikşâh'ın oğlu Muhammed'in oğlu, Tuğrul'un oğlu Arslanşâh'ın oğlu Sultan Tuğrul'un kızı idi.

Daha sonra Tebriz halkı bu şahnedenden de şikâyet etmeğe başlamış ve Celâleddîn'e haber gönderip şöyle demişlerdi: «Bize gücümüzün çok üstünde yükümlülükler getiriyor.» Bunun üzerine Celâleddîn güç yetirebileceklerinin dışında her hangi bir şey ödememelerini emretmiş, onlar da bu emre uymuşlardı. Sonra Celâleddîn Tebriz üzerine yürüyerek şehri beş gün müddetle muhasara altında tutmuş ve halkıyla son derece şiddetli çarpışmalara girişmişti. Celâleddîn'in askerleri surlara hücumla geçmiş, halkın zor duruma düştüğünü anlaması üzerine ona gönderdikleri haberde itaat ettiklerini ve ondan emân dilediklerini bildirmişlerdi. Çünkü Celâleddîn Tebriz halkını kınıyor ve şöyle diyordu: «Onlar Müslüman kardeşlerimizi öldürüp başlarını keserek Moğol kâfirlerine gönderdiler.» Bu olay da 621 (M. 1224) yılında vuku bulmuştu. Bunun için Tebrizliler bir hayli korkuya kapılmış ve emân dilemişlerdi. Fakat Celâleddîn babasının adamlarına ve askerlerine yaptıklarını hatırlatarak buna emân vermemişti. Yine de onlar özür dileyip kendilerinin böyle bir davranışta bulunmadıklarını, bunu başkalarının yaptığını ve onları da bundan alıkoymaya o gün için güçleri olmadığını bildirmeleri üzerine Celâleddîn özürlerini kabul ederek onlara emân vermişti. Ayrıca halk Özbek'i hanımına da emân verilmesini ve Azerbaycân'da ona ait olan Hoy şehri ve çevresine de dokunulmamasını, burada kendisine ait olan malların alınmamasını talep etmişlerdi. Sultan Celâleddîn de bu isteklerine olumlu cevap vermişti.

Sultan Celâleddîn Tebriz'i bu yılın 17 recep (25 Temmuz 1225) günü ele geçirdikten sonra Özbek'in hanımını yanına kattığı bir miktar asker ile birlikte ve başlarına da itibarı olan yaşlı bir zatı verip Hoy'a gön-

derdi. Bu askerlerine Özbek'in hanımına hizmette kusur etmemelerini ve onu Hoy'a ulaştırdıktan sonra geri dönmelerini istemişti.

Sultan Celâleddin Tebriz'den ayrılırken adamlarına Tebriz halkının kendisiyle konuşmak istemeleri halinde kesinlikle alıkomamalarını emretmiş, bunun üzerine Müslümanlar tek tek gelip engellenmeksizin sultanla görüştürülmüşler, onlara bir çok ihsânlarda bulunmuş, son derece âdil davranmış ve onlara karşı bu davranışını sonuna kadar sürdüreceğini söylemiş ve şöyle ilâve etmişti: «Merâğa şehri tamamen harabeye dönmüşken halkına karşı nasıl davranıp, orayı tekrar nasıl imâr ettiğimi gördünüz ve siz de aynı şekilde ileride bu şehirde uygulanacak adaleti ve şehrinizin mükemmelce nasıl imâr edileceğini göreceksiniz.»

Sultan Celâleddin Tebriz'de cuma gününe kadar ikâmet edip cuma günü camiye gidip cuma namazını kılmış ve hatibin hutbede halifeye dua ettiği sırada ayağa kalkarak dua bitinceye kadar öylece dikilip kalmıştı.

Sonra Sultan Celâleddin Özbek'in inşâ ettirdiği gayet mükemmel bir köşke gidip bu köşkü seyretmişti. Köşk gerçekten çok para harcanmış mükemmel bir mimarî eser olup, önünde bulunan mükemmel bahçelere bakmakta, gayet iyi bir manzaraya sahip bulunmakta idi. Sultan Celâleddin köşkü dolaşıp çıktıktan sonra şöyle demişti: «Burası tembellerin mekânıdır, bize pek yaramaz.» Şehirde bir müddet daha ikâmet ettikten sonra burayı tamamen kendisine bağlamış ve çevresindeki şehirleri de istilâ edip askerlerini Gürcüler üzerine göndermişti.

Gürcüler'in Celâleddin'e Mâğlûp Olarak Önünden Kaçmaları

Yukarılarda Gürcüler'in İslâm diyarına karşı giriştikleri saldırıları ve Ahlât, Azerbaycân, Arrân, Erzenirrûm (Erzurum) ve Derbend-i Şirvân illerine karşı yaptıkları akınlar neticesinde İslâm diyarında meydana getirdikleri tahribâtı yeri geldikçe anlatmıştık. Bütün bu şehirler Gürcü ülkesine sınır olduğundan dolayı Gürcüler buralarda yaşayan Müslümanlar'ın kanlarını döküyor, mallarını yağmalıyor, ülkelerinden bir kısmını istilâ ediyor ve Müslümanlar da bu işgâl altındaki topraklarda zillet ve perişanlık altında yaşayıp duruyorlardı. Gürcüler hemen hemen her gün İslâm diyarına saldırıp Müslümanlar'ı kılıçtan geçiriyor ve istedikleri malları Müslümanlar'dan alıp geri dönüyorlardı. Biz her gün İslâm diyarının bu bölgesinde meydana gelen bu perişanlığı işittikçe bütün Müslümanlar olarak Cenab-ı Allah'a yalvarıp, burada yaşayan

Müslümanlar'ı ve İslâm topraklarını bu istilâcı kâfirlerden korumasını ve başlarına gelen bu felâketleri giderecek, intikâmlarını alacak bir lideri müyesser kılması için sürekli dua edip duruyorduk. Âzerbaycân hükümdarı Özbek b. Pehlivân midesinin ve uçkurunun derdine düşmüş, gece gündüz içtiği içkiden dolayı sürekli sarhoştı. Ayıldığı zaman da yine yumurta tokuşturarak devamlı kumar oynayıp duruyordu.

İslâm diyarı hükümdarlarının hiç birinin düşmediği böyle bir rezâleti Özbek sanki üstlenmişti. O, ülkesinin her hangi bir çıkarı için aslâ bir gayret göstermiyor ve yerinden hiç kıpırdamıyordu. Ülkesinin böyle istilâ altında bulunmasına rağmen onun üzüldüğü bile vâki değildi. Emrinde bulunan askerler de dünya tamahına düşmüştü; ama öbür taraftan halk ve reâyâ tamamen perişan bir durumda idi. Her ortaya çıkan etrafında bir grup serseriye topladığı takdirde bu bölgenin her hangi bir şehrine hücum ederek arzu ettiği gibi buralarda hâkimiyetini kurabiliyordu. Daha evvel kaydettiğimiz gibi, Buğdı (?). Aybek eş-Şâmî ve Yıgan Taysı gibi insanlar isyan etmiş ve buralarda fitne ve fesat çıkarmışlardı. Nihayet sonunda Cenab-ı Allah burada yaşayan Müslümanlar'ın ve işgâl altında bulunan zavallı kitlenin hâline acıyarak ve onlara rahmet gözüyle bakarak Celâleddîn gibi birisini müyesser kıldı. İşte Celâleddîn yukarıda anlattığımız ve şimdi de anlatacağımız gibi Gürcüler üzerine saldırıp İslâm diyarının ve buralarda yaşayan Müslümanlar'ın intikâmını en güzel şekliyle onlardan aldı.

İşte bu yıl gelip çatığında şaban (1225 temmuz - ağustos) ayında Celâleddîn b. Hârezmşâh ile Gürcüler arasında savaş oldu. Celâleddîn Âzerbaycân'a geldiği günden beri sürekli olarak şöyle diyordu: «Gürcüler'in ülkesine bir akın yapmayı, onları kılıçtan geçirerek ülkelerini ele geçirmeyi düşünüyorum ve arzu ediyorum.» Âzerbaycân'ı ele geçirdikten sonra Gürcüler'e haber göndererek onlara karşı savaşa girişeceğini ilân etmişti. Gürcüler ise Celâleddîn'e gönderdikleri cevapta şöyle demişlerdi:

«Baban senden çok daha güçlü olup emrindeki ordular şu anda senin emrinde bulunanlardan bir hayli daha kalabalık idi. Hattâ bildiğin gibi o senden de güçlü bir hükümdardı. Ayrıca Moğollar ülkenizi istilâ ettiği hâlde biz onları rahatlıkla durdurmuştuk, ve onların bize karşı yapabilecekleri en iyi davranış bizden uzak durmak olmuştı. Bunları hatırlatırız.»

Gürcüler Celâleddîn'e bu cevâbı verdikten sonra sür'atle ordularını toplamağa başlamış ve yetmiş bin civarında askeri bir araya getirmişlerdi. Buna rağmen Celâleddîn bu söylediklerine aldırış etmeden harekete geçti ve daha evvel kaydettiğimiz gibi Gürcüler'in Müslümanlar'-

dan almış oldukları Dovin (Duvın veya Dvin) şehrini tekrar Gürcüler'in elinden geri aldı. Celâleddin Hârezmşâh, Dovin'i tamamen ele geçirdikten sonra buradan da ileriye hareket ederek Gürcüler'le karşılaşmış ve iki taraf son derece şiddetli bir savaşa tutuşmuşlardı. Her iki taraf bir hayli kahramanca savaşmış ve hasmına karşı iyice direnmişti. Ama sonunda öğrendiğimize göre Gürcüler'den yirmi bin civarında adam öldürülmüştü. Başka bir rivayette ise bu öldürülenler yirmi binin çok üstünde idi. Yine anlatıldığına göre, bu savaşta bütün Gürcü askerleri tamamen kılıçtan geçirilmişti. Bir kısmı da dağılıp gitmiş, büyük bir ekseriyeti esir almıştı. Bu esir alınanlar arasında Gürcüler'in ileri gelen yönetici ve kumandanları da vardı. İşte bu yönetici ve kumandanlardan Şelva esirler arasında bulunuyordu. Nihayet savaş Gürcüler'in hezimetıyla sona ermiş, Gürcüler'in en büyük kumandanı İvan perişan bir şekilde kaçıp gitmişti. İvan Gürcüler'in hiç bir işlerini ona danışmadan yapmadıkları, en üst müracaat kaynağı ve yegâne başkumandanları idi. O dönemde Gürcüler'in başında bir kral değil de bir kraliçe hüküm sürmekte idi. İşte Rasûlullâh (Sallallâhu aleyhi ve Sellem) ne güzel buyurmuştur: «Yönetimlerini bir kadına bırakan bir toplum aslâ kurtuluş yolu bulmaz.»

Gürcü kumandanı İvan mağlûp olup kaçarken arkasından onu takip eden İslâm askerleri peşini bırakmamış, nihayet İvan kendi topraklarında bulunan müstâhkem bir kaleye girip orada kapanmıştı. Celâleddin derhal İvan'ın buradan çıkmasını engelleyecek bir miktar askeri kalenin muhasarası için ayırdıktan sonra geri kalan askerlerini Gürcü diyarına salmıştı. Bunlar her tarafı diledikleri gibi yağmalıyor, önlerine çıkanı öldürüyor, kimini esir alıyorlar. Daha evvel onların İslâm topraklarına karşı giriştikleri saldırılar gibi, ülkeleri tamamen tahrip ediliyordu. Eğer Tebriz'den gelen haberle Celâleddin'in mutlaka geriye dönmesi gerekmemiş olsaydı o rahatlıkla bütün Gürcü diyarını gayet meşakkâtsiz ve yorulmadan tamamen ele geçirebilirdi; çünkü Gürcüler'in orduları tamamen dağılmış, halkı perişan olmuş, kimisi öldürülmüş, kimi esir alınmış ve kimisi de kaçıp gitmişti.

Celâleddin Tebriz'e Geri Dönüşü, Gence'yi Ele Geçirmesi ve Özbek'in Hanımını Nikâhlaması

Celâleddin Hârezmşâh Gürcüler'i tamamen mağlûp ettikten sonra şehirlerine ve ülkelerine girmiş, askerlerini tüm çevreye dağıtarak burada ikâmet etmelerini emretmiş ve başlarına geçirdiği kardeşi Gıyâseddin'e de itaat etmelerini tavsiye edip kendisi Tebriz'e geri dönmüştü.

Celâleddin'in Tebriz'e geri dönmesinin sebebi şu idi: O, burayı ele geçirip Gürcü diyarına doğru hareket ettikten sonra şehri korumak üzere veziri Şerefü'l-Mülk'ü burada vekil bırakmış, halkı yönetip işleri yürütmesini istemişti. Bu arada şehrin ileri gelenlerinden ve bütün bu bölgenin de tanınmış şahsiyetlerinden olan Şemsüddin et-Tuğrâi ile Tebriz reisinin etraflarında topladıkları diğer ileri gelenlerle bir ittifak meydana getirerek Celâleddin'e karşı isyan etme hususunda ahidleşmişlerdi. Onlar bütün bu bölgeyi, yani Azerbaycân'ı tekrar Celâleddin'in elinden kurtarmak ve Özbek'e geri vermek gayesini taşıyorlardı. Bu gayeyi tahakkuk ettirmek için kurdukları plânlarını şöyle çizmişlerdi: Şu anda Celâleddin Gürcü diyarına saldırmıştır ve onlarla savaşıp durmaktadır. Şayet biz ona karşı isyan eder, Özbek'i ve yanında bulunan askerleri davet edip buraları onun emrine verirsek, Celâleddin bunu işittiği anda derhal geri dönecek ve Gürcüler de onu takibe koyulup kovalayacaklar, kendisi geri dönerken onlara karşı koyamayacak, diğer taraftan Özbek ve Gürcüler bir araya gelip Celâleddin'e saldıracaklar, böylece orduları, yönetimi ve kurduğu sistem dağılıp gidecek, mağlûp olunca da bölgeyi terk etmek zorunda kalacaktır.

Bunlar plânlarını aynı şekilde Celâleddin'in Gürcü diyarına giderken yavaş yavaş ve eğlenerek gideceğini, geri dururken de Gürcüler'in saldırılarına karşı daha ihtiyatlı davranıp ona göre tedbir alacağından yine yavaşça hareket edeceğini düşünerek kurmuşlardı. Celâleddin'e karşı bu ittifâkın duyulması üzerine Tebriz'de bulunan veziri derhal Celâleddin'e gönderdiği haberde durumu anlatmıştı. Celâleddin bu olup bitenleri haber aldığı anda Gürcü diyarına son derece yaklaşmış bulunuyordu. Onlarla savaşa girişmeden evvel bu haberi aldığı için son derece gizli tutmuş ve Gürcüler üzerine gayet ciddiyetle yoluna devam ettiği gibi bu konuda daha da sür'atli davranmıştı. Nihayet Gürcüler'le karşılaşmış, onları hezimete uğratmış ve yukarıda olup bitenler sona erdikten sonra emrindeki kumandan ve askerlerine şöyle demişti: «Bana Tebriz'de şu şu olayların meydana geldiği haberi ulaştı. Siz burada ikâmet edin. Ben Tebriz ve civarına geri döneceğim. Siz ise burada elde ettiğiniz zaferi tamama erdirin. Düşmanımızdan öldürebildiklerinizi öldürün, imkân bulduğunuz kadarıyla ülkelerini tahrip edin ve burayı tamamen ele geçirin. Düşmanımıza karşı girişmiş olduğumuz savaştan evvel ben Tebriz'de olup bitenleri haber aldığım hâlde içinize her hangi bir endişe ve korkunun düşmesini ve düşmana karşı girişeceğimiz savaşta her hangi bir maneviyatsızlığa düşmenizi istemediğim için size anlatmadım.»

Celâleddin'in askerleri kendilerine verilen emir istikâmetinde hareket ederlerken Celâleddin'in kendisi de Tebriz'e geri dönüp buranın rei-

sini ve Şemseddîn et-Tuğrâî ve diğer adamları derhal yakalatmıştı. Önce reisin yakalanıp bütün bölgede dolaştırılmasını ve götürüldüğü her şehirde kimin onda hakkı varsa, kime zulmettiyse gelip ondan intikâm almasının ilân edilmesini istemişti. Gerçekten bu Tebriz reisi son derece zâlim bir insandı. Çevre halkı bunu işitince son derece memnun olmuşlardı. Nihayet Celâleddîn bu reisi öldürttü. Geri kalanlarına gelince onlar önce hapse atıldılar. Celâleddîn bu isyancıları tamamen bertaraf ettikten sonra Sultan Tuğrul'un kızı ve aynı zamanda Özbek'in karısı olan kadınla evlendi. Çünkü bu hanımın kocası olan Özbek,(1) adındaki kölesini öldürmeyeceğine, öldürdüğü takdirde hanımının boş olacağına dair bir talâk yemini yapmış olduğu hâlde, kölesini öldürmüş, bundan dolayı hanımı boş olmuştu. İşte bu talâk yemininin yapılması ve buna uyulması sebebiyle bu hanımın eşinden boşandığına hükmedildikten sonra Celâleddîn onu kendisine nikâhlamıştı. Tebriz'de bir müddet ikâmet eden Celâleddîn buradan Gence üzerine ordu sevk ederek şehri ele geçirmişti. Şehirde bulunan Özbek şehrin iç kalesine sığınarak burada kapanıp kalmıştı.

Bana ulaşan bilgilere göre, Özbek bu kalede bulunurken Celâleddîn'in askerleri halkın mallarına el uzatmış ve kaleyi yağmalamağa başlamışlardı. Bunun üzerine Özbek Celâleddîn'e gönderdiği bir şikâyetname sinde şöyle demişti:

«Halkıma karşı böyle kötü davranılmasına razı değilim. Bu muteğallibe askerlerin halkımın mallarından ellerini çekmelerini rica ediyorum.» Celâleddîn Özbek'in bu isteği üzerine Gence'yi ve çevresini her türlü saldırıdan korumak üzere adamlarından bir grubu görevlendirmişti.

Abbâsî Halifesi en-Nasır Lidinillâh'ın Vefatı

Bu yılın ramazan ayının son gecesi (5 Ekim 1225) Halife en-Nasır Lidinillâh vefat etti. O, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. el-Müstazî' Bi-emrillâh Ebî Muhammed el-Hasan b. el-Müstencid Billâh Ebî Abdullah b. el-Mustazhir Billâh Ebî'l-Abbâs b. el-Muzaffer Yûsuf b. el-Muktefi Li-emrillâh Ebî'l-Abbâs Muhammed b. el-Muktedî Biemrillâh Ebû'l-Kâsım Abdullah b. ez-Zuheyra Muhammed b. el-Kâim Biemrillâh Ebî Ca'fer Abdullah b. el-Kâdir Billah Ebî'l-Abbâs Ahmed b. İshâk b. el-Muktedir Billah Ebî'l-Fazl Ca'fer b. el-Mu'tazîd Billâh Ebî'l-Abbâs Ahmed b. el-Muvaffak Ebî Ahmed Muhammed b. Ca'fer el-Mütevekkil Alallâh idi.

(1) Bu kısım metinde de boş bırakılmıştır (Çevirenler).

el-Muvaffak aslında halife değildi. Kardeşi el-Mu'temid Alallâh'ın veliahdi bulunuyordu. O, el-Mu'temid'den evvel ölünce el-Mu'temid'den sonra hilâfete oğlu el-Mu'tazîd Billâh geldi. Çünkü el-Mu'temid Alallâh'ın veliahdı olarak el-Muvaffak'tan sonra tayin edilmişti. el-Mütevekkil Alallâh, el-Mu'tasım Billâh Ebû İshâk Muhammed'in oğlu idi. el-Mu'tasım da Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Ebî Ca'fer Abdullah Mansûr b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs b. Abdülmuttalib'in evlâdı idi. Allah cümlesinden razı olsun.

«Öyle bir pâk nesil ki üzerine duhâ güneşinden bir nur
Ve sabah aydınlığından da nurdan bir direk doğuvermiştir.»

en-Nâsır Lidinillâh'ın babalarından on dört Abbâsî halifesi gelip geçmiş, olup, hepsinin hilâfet lakapları vardır. Atalarının diğerleri ise halifelik makamlarını işgâl etmemişlerdi. Hilâfete gelmeyenler arasında da Muhammed b. el-Kâim ve el-Muvaffak b. el-Mütevekkil veliahtlık görevine getirilmişlerdi. Atalarından halife olan bu on dört kişinin dışında kalan diğer Abbâsî halifeleri ise direkt olarak onun ataları değildi. Aynı şekilde Mansûr'un kardeşi olan Ebû'l-Abbâs Abdullah es-Sefâh da ondan evvel hilâfete geçmişti. Mûsâ el-Hâdî de Hârûn er-Reşîd'in kardeşi olup Hârûn'dan evvel bu makamı işgâl etmişti. Muhammed el-Emin ve Abdullah el-Me'mûn Hârûn er-Reşîd'in iki oğlu olup, diğer kardeşleri el-Mu'tasım'dan evvel hilâfet görevini ifa etmişlerdi. Muhammed el-Muntasır b. el-Mütevekkil de el-Mu'tasım'dan sonra bu göreve gelmiş bulunuyordu.

el-Muntasır Billâh'tan sonra da Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. el-Mu'tasım "el-Mustain Billâh" lakabıyla başa geçmiş el-Mustain'den sonra da el-Mu'tezz Billah Muhammed halife olmuştu. el-Mu'tezz'in "Muhammed" değil "Talha" adını taşıdığı, başka bir rivayette de kaydedilmektedir. O, el-Mütevekkil'in oğlu idi. el-Mu'tezz'den sonra el-Muhtedî Billâh Muhammed b. el-Vâsık ve ondan sonra da Ahmed b. el-Mütevekkil "el-Mu'temid Alallâh" lakabıyla bu makama getirilmiş bulunuyordu. el-Muntasır, el-Mu'tezz ve el-Mu'temid... Bunlar el-Muvaffak'ın kardeşleri idiler. el-Muhtedî ise amcasının oğlu idi. el-Muvaffak da en-Nâsır Lidinillâh'ın atası idi.

el-Mu'temid'ten sonra el-Mu'tazîd, el-Mu'tazîd'dan sonra da oğlu Ebû Muhammed Ali el-Muktefî Billâh halife olmuştu. O da el-Muktefî Billâh'ın kardeşi idi. el-Muktedir Billâh'tan sonra da kardeşi el-Kâhir Billâh Ebû Mansûr Muhammed b. el-Mu'tazîd bu göreve getirilmişti. el-Kâhir'den sonra Ebû'l-Abbâs Muhammed b. el-Muktedir "er-Râdî" lakabıyla görevi üstlenmişti. er-Râdî'den sonra el-Muttaki Lillâh Ebû İs-

hâk İbrâhim b. el-Muktedir; ondan sonra el-Müstekfi Billâh Ebû'l-Kâsım Abdullah b. Muktefi Billâh Ali b. el-Mu'tazid ve ondan sonra da el-Muti Lillâh Ebûbekr Abdülkerim arka arkaya hilâfet görevini yürütmüşlerdi. el-Kâhir, er-Râdî, el-Muttakî ve Mutî' el-Muktedir'in çocukları idi. el-Mustekfi ise kardeşi el-Muktefi'nin oğludur.

Daha sonra el-Muktedir'in oğlu et-Tâi' Lillâh, ondan sonra da en-Nâsır Lidinillâh'ın atalarından olan el-Kâdir Billah, el-Kâdir Billâh'tan sonra da el-Mustazhir Billâh ve ondan sonra da Ebû Mansûr el-Müsterşid Billâh, el-Müsterşid Billâh'tan sonra da oğlu er-Râşid Ebû Ca'fer başa geçmişti. el-Müsterşid el-Muttakî'nin kardeşi idi. er-Râşid Billâh da onun kardeşinin oğlu idi. en-Nâsır Lidinillâh'ın soyundan olmayan on dokuz halife gelmiş geçmiştir.

en-Nâsır'ın annesi Ümmü'l-veled olan "Zümürrüd" adındaki bir Türk câriye idi. en-Nâsır kırk altı yıl, on ay, yirmi sekiz gün müddetle hilâfet görevini sürdürmüş ve doksan yaşına yakın iken vefat etmişti. Onun kadar hilâfet makamında uzun kalan kimse olmamıştır, ancak Fâtîmî halifesi el-Mustansır Billâh'ın bu makam altmış yıl müddetle işgâl ettiği bilinmektedir. Ancak onun da halifelîği meşru kabul edilmediğinden dolayı hilâfet makamını en uzun sürdüren kişi en-Nâsır olmuştur. Aynı zamanda el-Mustansır Billâh el-Alevî Fâtîmî Devleti'nin başına geçtiğinde yedi yaşında bir çocuk olduğundan dolayı onun hilâfeti sahih kabul edilmemiştir.

en-Nâsır Lidinillâh üç yıl müddetle yatakta hareketsiz olarak yaşamış, bu arada gözünün bir tanesi tamamen görmez olmuş. diğer gözü ise çok çok zayıf düşmüştü. Nihayet sonunda dizanteri hastalığına yakalanarak yirmi gün daha yaşamış ve sonunda ölmüştü.

en-Nâsır'ın bir çok veziri gelip geçmiştir. Bunları daha evvel yukarılarda kaydettik.

Hastalığı müddetince daha evvel mükâfat olarak vermek üzere söz verdiği bütün hususları ve her şeyi yerine getirmemişti. Halka karşı son derece kötü davranan zâlim bir yönetici idi. Onun hükümranlılığı döneminde Irak tamamen harabeye dönmüş, bölge sakinleri dünyanın dört bir yanına dağılıp gitmişler, o da buradan hicret eden ahâlinin mal ve mülküne el koymuştu. en-Nâsır bazen yaptığı bir işin bir müddet sonra tam zıddına hareket edip aksini yapardı, bu onun huyundan idi. O bir ara Bağdâd'da ramazan ayında halk iftarlarını yapsınlar diye ziyafet evleri kurdurmuş, daha sonra bunları iptâl etmişti. Aynı şekilde hacılar için de ziyafet evleri kurulmuş, Bağdâd'dan gelip geçen hacılara burarlarda yemekler verilmiş, fakat o da bir müddet sonra kapatılmıştı. Bağdâd halkına karşı çeşitli vergiler uygulamış, bir müddet sonra bunları

kaldırılmış, sonra tekrar bu vergileri toplamağa başlamıştı. en-Nâsır Lidinillâh ok atmak ve posta güvercinleri yetiştirmek hususunda bir hayli uğraşıp durmuş ve vaktini bunlarla geçirmişti. Ayrıca fütüvvet teşkilâtının da kuruluş ve gelişmesinde büyük gayreti olduğu gibi her tarafa yayılmasına da çalışmıştı. Fütüvvet teşkilâtına mensup kimsele-
rin giydikleri özel elbiseler vardı. Bu elbiseleri giyenler teşkilâta mensûp sayılırdı. O dönemde yaşayan çevre hükümdarlarından çoğunun bu şalvarımsı elbiseleri giydikleri bilinmektedir.

En-Nâsır Lidinillâh posta güvercinlerini kullanma hususunda kendi güvercinlerinin dışında her hangi bir kimsenin güvercin kullanmasını yasaklamıştı. Ayrıca kendisine mensup olanların dışında ok atma sporunu da yapmayı yasaklamış bulunuyordu. Irak'ta yaşayan halk onun bu yasaklarına uymuştu. Ancak Bağdâdlı "İbn es-Süft" diye bilinen biri onun bu yasaklarına uymamış, Irak'tan kaçarak Şam bölgesine gitmişti. en-Nâsır İbn es-Süft'e gönderdiği haberlerde kendisine gelip bağlandığı ve ok atma hususunda müntesib olduğu takdirde çokça mal vereceğini bildirmişti. Ancak İbn es-Süft onun bu tekliflerini kabul etmemişti. Bana ulaşan bilgilere göre, İbn es-Süft'ün bazı arkadaşları kendisine teklif edilen bu kadar çok malı geri tepmesini kınamış, teklif edilen bu mallara sırt çevirmemesini söylemişler, ancak İbn es-Süft şöyle demişti: «Bir iftihar vesilesi olarak bu dünyada halifeye karşı çıkan bir kişi olmam bana yeter. Bu dünyada benden başka halifeye karşı direnen kimse olmamıştır. Bu da benim için en büyük bir iftihar vesilesidir.»

İşte en-Nâsır'ın halife olarak yaptığı ve giriştiği bu gibi davranışlar onun yaşayışını ve anlayışını ortaya koymaktadır. Ayrıca onun Moğollar'la irtibat kurup onları İslâm diyarına saldırma hususunda teşvik ettiğine dair söylentiler de gerçekten doğrudur. Moğollar'la mektuplaşmış bulunuyordu. Onun bu davranışı dünya hayatında işlenebilecek en büyük kötülüğün yanında çok daha büyük bir kötülüktür. Dünyada yapılabilecek en büyük günah onun bu davranışı yanında küçük kalacaktır.

ez-Zâhir Biemrillâh'ın Hilâfeti

Yukarıda 585 yılı olaylarını kaydederken halife en-Nâsır Lidinillâh'ın oğlu Emîr Ebû Nasr Muhammed'in veliahtlığa getirilerek gerek Irak'ta ve gerek diğer bölgelerde hutbelerde adının okunması kararlaştırıldığını ifade etmiştik. Daha sonraları Halife en-Nâsır Lidinillâh bu oğlu-

nu veliahtlikten uzaklaştırarak adına hutbe okutulmasını da yasaklamıştı. O, küçük yaşta olan diğer bir oğluna karşı daha çok sevgi beslediğinden dolayı Ebû Nasr Muhammed'i görevinden azletmiş bulunuyordu. Ancak anlatıldığına göre, onun bu küçük oğlu 612 (1215 - 1216) yılında vefat edince, en-Nâsır Lidinillâh'ın veliahtlığı tayin edecek başka oğlu kalmamıştı. Bundan dolayı Ebû Nasr Muhammed'i tekrar veliahtlığı getirmek hususunda mecbur kalmıştı. Ancak onu ismen veliaht tayin ettiği hâlde sürekli vesayet ve hacr altında tutup hiç bir işe karışmasına müsaade etmemekte idi.

en-Nâsır Lidinillâh ölünce yerine oğlu geçmiş, halkı toplayarak bey'at almış ve "ez-Zâhir Biemrillâh" lakabını takınmıştı. Ebû Nasr Muhammed bu "ez-Zâhir Biemrillâh" lakabını almakla babası ve bütün devlet adamlarının kendisini görev başından uzaklaştırmalarına rağmen bu makama Allah'ın zâhiri bir emri ile gelmiş bulunuyor ve bu hususta hiç bir kulun gayreti olmadığını ifade ediyordu.

ez-Zâhir Biemrillâh hilâfete geçtikten sonra son derece adalet ve ihsanla hüküm sürmeğe başlamış ve Râşid halifelerden iki Ömer'in (Hz. Ömer b. el-Hattâb ve Ömer b. Abdülazîz) sünnetini ve yolunu izlemeğe başlamış ve onların yönetimini tekrar ihya etmeğe çalışmıştı. Birisi çıkar da, "Ömer b. Abdülazîz'den sonra en âdil halife Ebû Nasr Muhammed ez-Zâhir Biemrillâh'tır." diye söylerse mutlakâ doğru söylemiş olacaktır. ez-Zâhir Biemrillâh gerek babası ve gerekse babasından evvel halkın elinden gasbedilmiş bir çok mal ve mülkü tekrar sahiplerine iade ederek halktan haksızca toplanan bir çok vergiyi de kaldırmıştı. O, ilk dönemlerdeki arazi haraçlarına dönerek âdilce bir vergi uygulamasına başlamıştı. Babasının yaptığı bütün uygulamalara son vermiş bulunuyordu.

ez-Zâhir'in yaptığı iyilikler sayılmayacak kadar çoktur. Bir örnek olarak zikredecek olursak Ba'kûbâ köyünden alınan vergiler daha evvel on bin dinar civarında iken babası bu köy halkından her yıl seksen bin dinar vergi almakta idi. Ba'kûbâlılar gelip en-Nâsır Lidinillâh'a yalvararak bütün mal ve mülklerinin bu meblağın altında olduğunu, bunu ödemeğe güçleri yetmediğini ifade ettikleri hâlde yine bu vergiler onlardan tahsil edilmişti. Ancak ez-Zâhir Biemrillâh hilâfete gelince bütün bu uygulamalara son vermiş ve asıl bu ve benzeri köylerden alınması gereken haracı koymuştu. Bu yeni uygulamayla artık babası döneminde alınan seksen bin dinar yerine böyle bir köyden on bin dinar haraç alınmağa başlanmıştı. Kendisine bu alınmayan meblağların hazineyi zor durumda bırakacağını söyleyip bunların yerini neyle doldurmak gerektiğini soranlara bu gelirleri başka yerlerden temin etmek su-

retiyle cevap vermişti. Bir tek köyden yetmiş bin dinar fazla vergi alındığına göre diğer yerleri siz düşününüz.

Onun yaptığı güzel uygulamalardan bir tanesi de, yukarıda belirttiğimiz gibi, harac usulünün ilk dönemlerdeki şekline iade edilmesi idi. Bu uygulama bütün diğer bölgelerde de taklit edilmişti. Ancak eski haracın alındığı yer sahiplerinden ve Irak ehlinde bir grup gelerek ona ilk dönemlerde haracı alınan bir çok ağacın kuruduğunu ve arazilerinin harap olduğunu ifade ederek ilk dönemlerde toplanan haracın bile tam manasıyla toplanmasının mümkün olmadığını anlatmışlardı. Bunun üzerine hâlâ ayakta olan ağaçlardan, yani kurumamış olanlarından ve harap olmamış arazilerden haraç alınmasıyla yetinilmesini ifade ederek, kurumuş ve harap olmuş ağaç ve bahçeliklerden her hangi bir verginin ve haracın alınmamasını istemişti. Gerçekten bu muazzam ve son derece güzel bir uygulama idi.

Onun yaptığı diğer bir uygulama da şu idi: Devlet hazinesinde altın tartmakta kullanılan bir tartı birimi vardı. Bu tartı birimi şehirde kullanılan normal tartı biriminden yarım kırat kadar daha fazla idi. Halktan mal alırken bu fazla tartan tartı birimiyle alırlar, verirlerken de şehirde kullanılan ve daha eksik olan bir tartı birimi ile verirlerdi. Halife Ebû Nasr Muhammed ez-Zâhir Biemrillâh bunu işitince bizzat kendi el yazısı ile vezirine **Mutaffifin Sûresi**'nin ilk ayetlerini yazarak göndermişti:

«Ölçü ve tartıda hile yapanların vay haline! Onlar insanlardan bir şey ölçüp aldıkları zaman ölçüyü ve tartıyı tam yaparlar. Kendileri onlara bir şey ölçtükleri veya tarttıklarında da (bu ölçü ve tartıyı) eksik yaparlar. Onlar tekrar diriltileceklerini sanmıyorlar mı? İnsanların âlemlerin Rabbi huzuruna gelip durdukları o büyük gün için...» (Mutaffifin Sûresi, 83/1-6).

Bu ayetlere ilâve olarak vezirine: «Devlet hazinesinde şöyle şöyle bir uygulamanın yapıldığını işittik. Devlet hazinesinde kullanılan bu tartı birimi halkımızdan gerek Müslüman, gerekse gayri müslimlerin kullandığı tartı birimine uymamaktadır, dolayısıyla bununla halka açıkça haksızlık yapılmış olmaktadır.» diye yazmıştı.

Devlet hazinesinde görevli olanlardan birisi ona yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: «Bu tartı birimi ile yaptığımız tartıda geçen senenin hesaplarına göre otuz beş bin dinar fark olduğu görülmektedir.» Halife ise bu görevliye yazdığı cevapta son derece karşı çıkarak bu yaptığını kınıyor ve ona şöyle diyordu: «Eğer bu otuz beş bin değil üç yüz elli bin dinar dahi olsa, mutlakâ bu uygulamanın durdurulmasını istiyorum.»

Aynı şekilde divanlarda da kullanılan bir tartı ve ölçü birimini yasaklamıştı; zira bunda da her bir dinarda bir habbe(dinarın bir bölümü) fazla tartılmakta idi. Bu uygulamayı da durdurmuştu. Ayrıca şehir kadısına verdiği bir emir ile, kendisine sağlam ve sahih bir ifade taşıyan bir dilekçe ile gelen ve malının iade edilmesini isteyen herkese halifeye danışmadan hakkının verilmesini istemişti. Ayrıca beytûlmâl'in başına müttaki bir adamı getirerek bu işin sâlih ve Allah'tan korkan kimseler eliyle yürütülmesini sağlamıştı. Beytûlmâl'in başına getirdiği o sâlih insan Hanbelî mezhebine mensup idi. Bu göreve getirilirken halifeye şunları söylemişti: «Ben belirli bir mezhebe ve ekole mensubum. Olabilir ki kendime yakın olan kimseleri gözetebilirim. Eğer mü'minlerin emiri bana bu hususta izin verirse ve bana yakın olanları gözetmeme müsaade ederse bu işi yüklenirim, aksi takdirde böyle bir görevi üstlenmem zor olur.» deyince mü'minlerin emiri ona şöyle demişti: «Her insana hak ettiği kadar ver ve bu hususta Allah'tan kork. Onun dışında da hiç kimseden korkup çekinme.»

Diğer bir uygulama da şöyle idi:

Daha evvelki halife döneminde Bağdâd'ın muhtelif yerlerinde gece bekçiliği yapanlar her gün kendi bölgelerinde meydana gelen olayları halifeye bir mektupla yazar bildirirlerdi. Bekçiliğini yaptıkları mahallelerde yapılan her türlü toplantıyı, dostların bir araya gelerek sohbet etmelerini ve her hangi bir konuda bir şey dinlemek üzere toplananları ve buna benzer her türlü toplantı ve diğer hususları tek tek küçüğünden büyüğüne kadar meydana gelen her şeyi halifeye bildirirlerdi. Bundan dolayı da halk büyük bir sıkıntı içindeydi; çünkü bu onlar için bir baskı idi. Allah ona hayır ve iyilikler versin, bu yeni halife ez-Zâhir başa geçince her zamanki gibi bu görevli bekçilerin yazdığı mütalaalar kendisine gelince derhal bu işlemin kaldırılmasını ve böyle mütalaaların yasaklanmasını emrederek şöyle demişti:

«Halkı evlerinde gözetlemenin ve ne yaptıklarını öğrenmeğe çalışmanın sebebi nedir acaba? Bundan maksadımız nedir? Bundan sonra hiç kimse bize devletimizin maslahatını ilgilendiren meselelerin dışında bu gibi şeyleri kesinlikle yazmasın.» Böyle yapılmadığı takdirde halkın fitne ve fesada düşeceğini ifade etmeleri üzerine bu görevlilere şöyle demişti: «Biz Cenab-ı Allah'tan onları islâh etmesini ve doğru yolda yürümelerini müyesser kılmasını niyaz edelim.»

Ez-Zâhir'in hilâfete geçtiği ilk günlerinde Vâsıt'tan bir divan görevlisi gelmişti. Bu görevli en-Nâsır'ın son günlerinde Vâsıt'a gidip oradan çeşitli mallar getirecekti. Vâsıt'a gitmiş ve tekrar Bağdâd'a geri döndüğünde yüz bin dinar değerinde mal ve para getirmişti. Yeni hali-

feye yazdığı bir mütalaa ile yanında getirdiği yüz bin dinarı söz konusu etmiş ve bu malların halifeye takdimi için huzura kabul edilmesini ihtiva eden yazısını iletmişti. Halife ona yazdığı cevapta derhal bu mal ve paraların sahiplerine iade edilmesini, bunlara kesinlikle ihtiyaç olmadığını ifade edince bu mallar derhal sahiplerine iade edilmişti.

ez-Zâhir Biemrillâh malları ellerinden alınarak hapse atılan bütün mahpusları da zindandan çıkarmış ve kadıya on bin dinar para göndererek bu mahpuslardan parası olmayanlara para dağıtılmasını istemişti.

Onun hilâfete gelmesinden evvel Musul ve el-Cezîre bölgesinde fiyatlar bir hayli yüksekti; fakat onun hüsnü niyetinden dolayı fiyatlar birden düşmüş ve ucuzluk meydana gelmişti. Fiyatların yüksek oluşundan dolayı her türlü yiyecek maddesinin buraya sevk edilerek gönderilmesini ve buralarda satılmasını istemiş, gerçekten sayılmayacak kadar çok mal buralara götürülüp satılmıştı. Kendisine burada fiyatların bir hayli yüksek olduğu ve maslahat için bu pahalılığın önüne geçilmesi gerektiği ifade edildiğinde o şöyle cevap vermişti: «Satıcılar da alıcılar da Müslümandır. Bizim her iki tarafa da aynı gözle bakmamız gerekmektedir.»

Özellikle yiyecek maddelerinin ucuz satılmasını emretmesi üzerine gerçekten satıcılar onun bu iyi niyetinden dolayı gıda maddelerini ucuza satmağa başlamış ve böylelikle bir hayli artmış olan pahalılık birden ucuzluğa dönüşmüştü. ez-Zâhir hilâfete geçtiğinde Musul'da bir mekik (hububât)* bir dinar üç kırata satılırken, onun hilâfeti döneminde ise çok kısa bir müddet sonra dört mekik bir dinara inmişti. Aynı şekilde diğer yiyecek maddelerinden hurma, pekmez, pirinç, susam ve benzeri gıda maddeleri de ucuzlamıştı. Allah ona uzun ömür versin, ona yardım etsin ve onun hilâfet döneminin uzun sürmesini nasip etsin. Gerçekten fitne ve fesadın arttığı bu zamanımızda böyle bir halifenin başa geçmesi son derece garip bir olaydır.

Beni son derece hayretlere düşüren ve çok çok beğendiğim bir hususu iştmişti. Yaptığı bu uygulamaların mali yönden kendisini zarara sokacağını ve buna maddi olarak imkân olmadığını söyleyenlere şöyle demişti:

«Ben bir satıcı olarak dükkânımı ikindiden sonra açtım. Bırakınız istediğim şekilde hayır ve hasenatta bulunayım. Ne kadar yaşayabileceğim belli değildir.» O bu yılın ramazan bayramı gecesinde bir hayli

(*) Genellikle "buğday" (Çeviren).

mal tasadduk etmiş âlimlere ve salih insanlara yüz bin dinar kadar da para dağıtmıştı.

Bedreddin'in el-İmâdiyye ve Herûz (Herûr) Kalelerini Ele Geçirmesi

Bu yılda Bedreddin Musul'a bağlı el-İmâdiyye Kalesi'ni ele geçirdi. Yukarıda 615 (1218 - 1219) yılı olaylarını kaydederken bu kale halkının isyan ettiklerini ve kaleyi İmâdüddin Zengî'ye teslim ettiklerini belirtmiştik. Onlar daha sonra tekrar Bedreddin'e itaat ederek İmâdeddin Zengî'ye muhalefet etmişlerdi. el-İmâdiyye halkının Bedreddin'e itaat etmeleri üzerine Bedreddin onlara iyilik ve ihsanda bulunmuş, bir çok yeri onlara iktâ' etmiş ve onlara çevreden bir hayli köy temlik edip bir çok mal ve güzel hil'atler vermişti. Onlar bu hâlleri üzerine kısa bir müddet kalmışlardı. Ancak daha sonra Bedreddin'e karşı tekrar muhalefete başlayarak İmâdeddin Zengî Erbil emiri Müzafferüddin ve Ahlât'ta bulunduğu sırada da Şehabüddin Gâzî b. el-Âdil ile yazışıp bunların her birine itaat ederek ona meyledeceklerine dair mektuplar ulaştırmışlardı. Bedreddin'e muhalefet edip yanlarında arzu ettikleri adamlarını bırakıp, istemediklerini oradan çıkarmışlardı. Onların bu tavırlarının bir hayli uzun sürmesine rağmen Bedreddin bu yaptıklarına tahammül ediyor ve onları idare ediyordu Ancak buna karşılık onlar sürekli onun itaatinden çıkma tamahına daha çok düşüyor ve ondan uzaklaşmağa gayret ediyorlardı.

Böyle davrananlar bir grup olup, bunlar kendi aralarında ihtilâfa düşmüşler ve onlardan bir kısmı diğerlerine karşı galip gelmişti. Bu galip gelenler Hoca İbrâhim ve kardeşinin oğulları ile yanlarından bulunanlar olup diğerlerine tahakküm ederek onları kaleden dışarı çıkarmış, kaleyi tamamen hakimiyetleri altına alıp Bedreddin'e karşı giriştikleri bu nifaklarına devam etmişlerdi.

Bu yıl olunca Bedreddin askerleri ile birlikte üzerlerine yürüyerek aniden onları bastırıp muhasara altına almış, bir hayli sıkıştırarak kendilerine ulaşacak her türlü gıda yardımını kesmişti. Kendisi bizzat kale muhasarasını sürdürmüş, askerlerinden bir kısmını da Herûz (Herûr) Kalesi'ni muhasara etmek üzere görevlendirmişti. Herûz Kalesi bölgede bulunan en müstahkem kalelerden biri olup benzeri yoktu. Kale halkı da aynen el-İmâdiyye halkı gibi davranıp Bedreddin'e isyan etmiş, itaatinden çıkarak ona karşı hile ve tuzaklar düzenlemeğe başlamışlardı. Bedreddin'in askerleri Herûz'u muhasara etmeğe başladıklarında ellerinde son derece az bir yiyecek maddeleri vardı. Yiyecek maddeleri-

nin az oluşundan dolayı çok kısa bir müddet bu muhasaraya dayanabilmiş, ellerinde bulunan yiyecek maddelerinin tükenmesi üzerine de kaleyi teslim emek zorunda kalmışlardı. Nihayet Herûz halkı kaleyi teslim ederek oradan inmişlerdi.

Herûz'dan dönen askerler el-İmâdiyye'ye dönüp Bedreddin'in yanına gitmiş ve el-İmâdiyye'nin muhasarasına katılmışlardı. Bedreddin Herûz'un ele geçirilmesinden kısa bir müddet sonra da askerlerini oğlu Eminüddin Lü'lü' komutasında bırakarak kendisi Musul'a geri dönmüştü. el-İmâdiyye'nin muhasarası 622 yılı Zilkade (1225 Kasım) başlarına kadar sürmüştü. Muhasaranın sürdüğünü gören el-İmâdiyye halkı Eminüddin Lü'lü'e haber göndererek kaleyi teslim edeceklerini ve itaate gireceklerini ifade etmişlerdi. Kendilerine kaleyi teslim ettikleri takdirde bunun yerine barınacakları başka bir kalenin verilmesini teklif etmişler ve her iki tarafın arasında bu konuda mutabakata varılmıştı. Onlara çeşitli iktalar, mallar verileceği gibi, barınacakları bir kale de verilecekti. Bu anlaşmayı sağlamak üzere aralarından seçtikleri bazı temsilcilerini Bedreddin Lü'lü'ün yanına göndererek anlaşmaya sadık kalınacağına dair yemin almak istemişlerdi.

Bedreddin gelen bu el-İmâdiyye halkı temsilcilerine anlaşmak hususunda yemin etmek üzere şahitlerini hazır bulundurduğu bir sırada birden Musul'a el-İmâdiyye'den bir posta güvercininin ulaştığı ve güvercinin getirdiği mektupta oğlu Eminüddin Lü'lü'ün el-İmâdiyye'yi kılıç zoruyla ele geçirerek buraya tahakküm eden Hoca İbrâhim oğullarını esir aldığıının belirtildiği haberi geldi. Bu posta güvercininin getirdiği mektubu okuyan Bedreddin böyle bir anlaşmayı ve sadakat yeminini yapmaktan vaz geçmişti.

Eminüddin'in kaleye karşı galip gelip burayı hakimiyeti altına alabilmesinin sebebi olarak şunlar anlatılır:

Halkının itaat edip emrine girmesinden sonra Bedreddin, buraya Emineddin'i tayin edip ayrılmış, Emineddin bir müddet burada kalarak halkına karşı iyiliklerde bulunmuş ve ilk defa isyanı başlatanlara karşı güç kazanmak ve onları bertaraf etmek niyetiyle muhaliflerini kendisine çekmeğe çalışıp onları kazanmıştı. İlk isyan edenler hâlen itaat altında bulundukları hâlde onlara karşı böyle bir komplonun hazırlandığını haber alınca onun hükmü altından çıkmış ve o da ayrılıp Musul'a gitmişti. Onunla ilk mektuplaşanlar tekrar bu muhasara sırasında da onunla mektuplaşmalarını sürdürmüş ve hattâ okların uçlarına taktıkları mektupları ona doğru fırlatıp durmuşlardı. Bu mektuplarında Hoca İbrâhim ve çocuklarının yaptıklarını anlatıyor ve bu hususlarda onu haberdar ediyorlardı. Hoca İbrâhim çocuklarının etrafa gönderdikleri

elçiler ellerindeki yiyecek maddelerinin miktarlarını anlatıp durmuşlar, fakat karşı tarafın onlardan daha kalabalık olmasından dolayı şu anda onlara güçlerinin yetmediklerini de ifade etmişlerdi.

Bu günlere gelince, kalenin teslimi hususu artık kesinleşmişti, fakat bu arada Hoca İbrâhim'in çocukları yemin nüshasında kalede bulunan askerlerin hiç birini söz konusu etmiyor, kendilerinin dışında kimseye emân istemiyor, verilecek iktâlarda onların paylarını belirtmiyorlardı. İşte diğerleri de bu duruma bir hayli kızmış ve taraftarları olmalarına rağmen Hoca İbrâhim'in çocuklarına şöyle demişlerdi: "Bedreddin ile bu anlaşma ve yemininizi sırf kendi şahsınız için yaptınız. Bazı kaleler, köyler ve çeşitli mallar elde etmek ve canınızı kurtarmak istiyorsunuz. Halbuki bizim sizin yüzünüzden dolayı dünyamız yıkıldı, evlerimiz viraneye döndü. Yapacağımız bu anlaşmada ve alacağınız yeminlerde bizi söz konusu etmiyorsunuz.» Bu sözleri ile onları bir hayli kınadıkları hâlde Hoca İbrâhim'in çocukları hiç bunlara aldırış etmemiş, bu sözlerine iltifat etmemişlerdi. Bunun üzerine bu mağdur durumda olanlardan iki adam geceleyin Emîneddin'in yanına çıkıp gelerek kendilerine bir grup adamını göndermesini, onları kaleye sokacaklarını ve İbrâhim'in çocukları üzerine saldırarak bunları yakalamasında yardımcı olacaklarını ifade etmişlerdi. Ancak Emînüddin böyle bir teklife yanaşmayıp şöyle demişti:

«Korkarım ki böyle bir teşebbüse girersek işimiz rast gitmez ve şayet başarıya ulaşamazsak şimdiye kadar bütün yaptıklarımız boşa gider.» Ancak gelen bu iki adam ona:

«Biz yarın onları erkenden yakalayacağız. Sen ve askerlerin de kaleye yakın bir yerde olunuz. Bedreddin'in adını duyduğunuz veyahut onun lehine yapılacak tezahuratı işittiğiniz anda derhal bizim yanımıza doğru kaleye tırmanınız» diye teklif edince Emînüddin onların bu tekliflerini kabul etmişti.

Ertesi gün olunca Emînüddin erken saatlerde askerleriyle birlikte her zaman olduğu gibi kaleye doğru ilerlemişti. Ona bunu teklif edenler ise kendi aralarında toplanarak Hoca İbrâhim'in çocuklarını ve onların taraftarlarını derhal yakalayıp tutuklatmışlar ve Bedreddin'in lehine tezarühatta bulunmaya başlamışlardı. Emînüddin'in askerleri kara yakınlarında bir yerde bekleyip dururlarken birden kaleden Bedreddin lehine söylenen sözler ve onun adının tekrarlanıp durduğunu işitince birden kaleye hücum ederek surlara tırmanmış ve kaleyi ele geçirmişlerdi. Emînüddin de böylelikle Hoca İbrâhim'in çocuklarını yakalatıp hapsetmiş ve derhal durumu bir posta güvercini ile babasına bildirmişti. Böylece Emînüddin Lü'lü' kaleyi son derece kolay bir şekilde hiç yo-

rulmadan ve bir aksilikle karşılaşmadan ele geçirmişti. Halbuki daha evvel burayı ele geçirmek için bir çok mal ve iktâlar vermeyi ve gayet sarp bir kaleyi bunlara teslim etmeyi düşünmüştü. Ancak bunu böyle kolayca elde edince Hoca İbrâhim'in çocuklarının daha evvel ele geçirmiş oldukları bütün malları, kalede depoladıkları her türlü gıda maddelerini ele geçirmişti. İşte Cenab-ı Allah bir işi murad ettiği zaman onu engelleyecek hiç kimse yoktur.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın 21 safer (4 Mart 1225) gecesi Musul merkez olmak üzere el-Cezîre, Irak ve diğer yakın bölgelerde orta şiddette bir deprem meydana geldi

Yine bu yılda Musul'da ve el-Cezîre bölgesinin her tarafında şiddetli bir kıtlık ve pahalılık oldu. Halk ölü eti, köpek ve kedi eti yemek zorunda kalmış, hattâ bundan dolayı çevrede yaşayan köpek ve kedilerin sayısı daha evvel bir hayli fazla iken bu kıtlık döneminde çok azalmıştı.

Kıtlık döneminden evvel bir gün eve gittim, kızlarımızın pişirmek üzere et doğradıklarını gördüm. Etraflarına biriken kediler çoktu ve gözüme bir hayli fazla geldi. Tutup saydım, etraflarında tam on iki tane kedi vardı. Bu pahalılık ve kıtlık döneminde evde bırakılan bir miktar et vardı. Bu eti koruyan kimse olmadığı hâlde ona yanaşan tek bir kedi de görmedim. Gerçekten bu anlattığımı iki olay arasında çok kısa bir müddet geçmiş olmasına rağmen şehirde kediler tükenmiş gibiydi. Yiyecek maddelerinin yanı sıra bir çok şey aynı şekilde bir hayli pahalılaşmıştı. Bu dönemde bir rıtıl susam yağı, pahalılık döneminden evvel yarım kırata satılıp dururken, iki kırat değerine ulaşmıştı. Hattâ bu yarım kıratlık döneminden evvelki bir zamanda ise altmış rıtlılık bir susam yağı ancak bir dinar fiyat bulabiliyordu.

Hattâ hayret edilecek bir durumdur ki pazı, havuç ve şalgam gibi sebzelerin beş rıtlı bir dirheme, menekşenin her altı rıtlı bir dirheme satılmıştı. Bazen yedi rıtlının bir dirhem değer bulabildiği görüldü. Bu fiyatlar bir daha ışıtilecek cinsten fiyatlar değildi. Dünya kurulalı beri fiyatlar yükseldiğinde bir kıtlık meydana gelir, fakat yağmur yağdığı anda yiyecek maddeleri artar ve bu kıtlık sona ererdi. Fakat bu sene kışın ta başından baharın sonuna kadar sürekli yağmurlar yağmış olmasına rağmen yine fiyatlar ucuzlamadı, yağmur yağdıkça fiyatlar artıp durdu. Bu da duyulmuş ve görülmüş bir olay değildi. İşte yine bu kıtlık

yılında 1,3 mekiklik buğday 1 dinar ve 1 kırata değer bulunuyordu. Bağdâdî ölçek ile bunun, yani 1,3 mekiklik buğdayın ağırlığı 45 rıtıl un ağırlığındadır. Aynı şekilde 1 mekiklik tuz daha evvel 1 dirhem değerinde iken bu dönemde 10 dirhem fiyat bulmağa başlamıştı. Yine 1 mekiklik pirinç 12 dirhem değerinde iken bu günlerde aynı ölçü 50 dirheme yükselmışti. Önceleri 4, hattâ 5 rıtlık hurma 1 kırata satılırken bu günlerde 2 rıtıl 1 kırat fiyatına çıkmıştı.

Yine hayret edilecek bir husus daha vardır ki, o da kötü ve esmer renkli toz şekerin bir rıtlının, daha önce bunun bir rıtlı 1,25 dirheme, güzel, beyaz Mısır toz şekerinin bir rıtlı ise 2 dirheme satılıyor iken, bu pahalılık döneminde 3,5 ve 2,25 dirheme satılmış olmasıdır. Bu tezatın sebebi de şöyle anlatılır: Bu dönemde hastalıklar bir hayli artmış ve vebâ hastalığı yaygınlaşmıştı. Hastalıklar çoğalıp şiddet ve belâlar artınca bu konuda hanımlar arasında şöyle bir söz yayılmıştı: Bu hastalıklar hep soğuk hastalıklardır, esmer renkli şeker ise sıcaklık vermektedir. Bundan dolayı bunun hastalıklara iyi gelmesi mümkündür. Beyaz renkli şeker ise soğuk olduğundan hastalıkları arttırmaktadır. Tabipler de kadınların kalplerini kazanmak gayesi ile onlara uymuş, cehaletlerine tabi olmuşlardı. Bundan dolayı esmer renkli şeker bir hayli fiyat bulmuş, çok çok pahalılaşmıştı. Bu da ifrat derecesine varan cehaletten kaynaklanıyordu.

Yazın ilk günlerine kadar bu hastalıklar devamı etmiş ve özellikle vebâ ve diğer salgın hastalıklar bir hayli yayılmış, ölenler ve bu hastalıklara yakalananlar çok çok artmıştı. Hattâ ölenler o kadar fazla idi ki, mezara götürülmek üzere taşınan cesetlerden bir kaçını aynı tenaşir üzerine konur, taşınır götürülürdü. Bu yılda vefat edenlerden biri de şeyhimiz ve üstadımız Musul hatibi Abdü'l-Muhsin b. Abdullah el-Hatib et-Tûsî idi. Müslümanların sâlih şahsiyetlerinden biri olan Abdu'l-Muhsin seksen üç küsur yaşında iken vefat etmişti.

Bu yılın 15 safer salı gecesi (26 Şubat 1225) ay tutulmuştu.

Bu yılda Irak'tan hacca gitmekte olan hacıların emiri Hüsameddin Ebû Firâz el-Hillî el-Kürdî el-Verrâmî görevinin başından ayrılarak kaçtı. Müslümanların ileri gelenlerinden salih bir zat olan Hilleli eş-Şeyh el-Verrâm'in yeğeni idi. Amcası Şeyh el-Verrâm gerçekten sâlih bir zat idi. Hüsameddin Ebû Firâz Mekke ve Medine arasında hacc kâfilesinden ayrılarak Mısır'a gitti. Yakın arkadaşlarından birisi bana onun kaçışının sebebini anlatmıştı. Yolda bir hayli sıkıntılar vardı. Ayrıca Bağdâd'dan giden hacı kâfilesine halife çok az miktarda yardımda bulunmuştu. Hac emiri Hüsameddin hacıları terk edip yanlarından ayrılınca bedevî Arapların saldırısından bir hayli korkuya kapılarak yol-

larına korku içinde devam etmişler, fakat Allah onları korumuştur. Bütün yol boyunca en ufak bir zorlukla karşılaşmaksızın emin bir şekilde Mekke'ye ulaşmışlardı. Fakat yoldaki sıkıntılardan dolayı develerinin büyük bir kısmı hastalıklara yakalanmış, çok azı kurtulabilmiş, çoğu helâk olmuştu.

Bu yılın ağustos ayında şiddetli bir yağmur yağmış, her tarafta şimşekler çakıp gök gürlemiş, seller akmış, akan sellerin etkisiyle yollar çamurlarla kapanmıştı. Nihayet o günlerde çevreden aldığımız haberlere göre Irak, Şâm, el-Cezîre ve Diyarbekir bölgelerinde de aynı şiddette yağmurlar yağmıştı. O günlerde Musul'a gelen herkes hep kendi memleketlerinde aynı şiddette yağmurların yağdığını anlatıp durmuştu. Aynı yılın kış mevsiminde buna benzer çokça kar yağmıştı. Bu kış Irak'a gittiğimde bütün Irak'ta kar yağdığını, hattâ Basra'da bile karın görüldüğünü işittim Vâsıt'da da kar yağmıştı. Fakat Basra'da yağıp yağmadığı konusunda çok kimseden fazla haber alamadık.

Yine bu yılda Musul'a bağlı olup "Deyr ez-Za'farân" adıyla bilinen meşhur kale harap olmuştu. O, Ferr Şâbûr yakınlarındaki yüksekçe bir dağın üzerinde kurulmuş müstahkem bir kale idi. Yine Musul bölgesine bağlı olup el-Hakkâriyye'ye yakın yeni inşa edilmiş ve kurulmuş bir kale daha harap olmuştu. Buranın harap olmasıyla kaleye bağlı arazi ve köyler el-İmâdiyye'ye bağlanmıştı.

Bu yılın zilhicce (1225 aralık) ayında Celâleddin Hârezmşâh Tebriz'den hareket ederek Gürcüler üzerine yürümüş, ülkelerini ellerinden alıp onları da kendisine tâbi kılmayı hedef almıştı. Bu yıl bitmişti; fakat biz Celâleddin'in bu seferi hakkında malûmat alamamıştık. Allah nasib ederse 623 yılı olaylarını kaydederken Celâleddin'in bu seferinden söz edeceğiz.

Bu yıl 3 şubat günü Bağdâd'da kar yağmış, her tarafta sular donmuş, bu şiddetli soğukların etkisiyle çarşı ve pazarlarda yaşayan fakir ve dilencilerden çok kimse hayatını kaybetmişti.

Yine bu yılın rebiyülevvel (1225 mart - nisan) ayında Dicle nehri taşmış, halk el-Kürec seddini tamir etmeğe çalıştıysa da nehrin taşmasından bir hayli endişeye kapılmış ve bunun için çok uğraşmışlardı. Nehir o kadar çok kabarmıştı ki, bundan evvelki kabardığı yerden daha fazla seviyeye sular yükselince halk korkmuş, sonra yavaş yavaş sular çekilince birbirlerini sevinçle müjdelemişlerdi.

HİCRET'İN ALTI YÜZ YİRMİ ÜÇÜNCÜ (M. 1226) YILI OLAYLARI

Celâleddin Hârezmşâh'ın Tiflis'i Ele Geçirmesi

Bu yılın 8 rebiyülevvel (9 Mart 1226) günü Celâleddin Hârezmşâh Tiflis'i Gürcüler'in elinden aldı. 622 yılı olaylarını kaydederken yukarıda belirttiğimiz gibi, Celâleddin ile Gürcüler arasında savaş devam etmekte olup düşman Celâleddin'in önünden kaçmış, kendisi de o günlerde Tebriz'de kendisine karşı oluşan muhalefeti bertaraf etmek için Tebriz'e dönmüş, işlerini yoluna koyduktan sonra zilhicce ayında (aralık 1225) tekrar Âzerbaycân'a Gürcü diyarına dönmüştü. 622 yılı çıkıp da 623 yılı girince Celâleddin Tiflis üzerine yürümüş, onlar da çevrelerinde yaşayan Alanlar, Lezgiler ve Kıpçaklardan oluşan komşu milletlerden büyük bir ordu toplayarak sayılmayacak kadar muazzam bir kitleyi bir araya getirip Celâleddin'e karşı çıkmışlardı. Bu arada kahramanlıklarını dile getirerek nefis ve şeytanları onları aldatmış, kendi kendilerine kahraman görünmüşlerdi. Fakat şeytan onlara gururdan ve aldatmadan başka hiçbir şeyi vaat etmez. Celâleddin Gürcüler'in oluşturduğu bu kalabalık ordularla karşılaşmış ve yollarda çeşitli yerlere pusular kurdurarak onlarla çarpışmalara girişmişti. Savaş başlayınca Gürcüler kardeş kardeşi baba oğlu aramaksızın ve hâlini sormaksızın gerisin gerisini onları kurtarmağa gayret ederek kaçışmağa başlamışlardı. Kaçarlarken dört bir taraflarından kuşatan Müslümanlar arzu ettikleri gibi onları, kırıp geçiriyorlardı. İşte bu çarpışmalar sırasında düşmandan çok az, son derece önemsiz sayılacak kadar küçük bir grup kurtulmuş, gerisi telef olmuştu. Celâleddin askerlerine gördüklerini kesinlikle öldürmelerini emretmiş ve hiç kimseyi sağ bırakmamalarını istemişti. Müslüman askerler düşmanı kovalarken önlerine çıkan kılıçla doğruyorlardı.

Bu arada böyle bir zafer kazanan Celâleddin'e adamlarından birisi Gürcü diyarının başkenti olan ve hükûmetlerinin merkezi durumunda bulunan Tiflis üzerine yürümesini tavsiye etmiş, Celâleddin ise ona şöyle cevap vermişti: «Benim şehir muhasara edip askerlerimi surlar önünde telef etmeğe pek niyetim yoktur. Onları savaş meydanlarında yok etmenin ne anlamı var; zaten şehirler tek tek ve rahatça elime geçecektir.

Müslüman askerler düşmanı tamamen yok etmek noktasına kadar ulaşmış ve sürekli onları takip edip durmuştu. İşte o sıralarda Celâled-din Hârezmşâh Tiflis üzerine yürüyerek şehrin yakınlarında konaklamıştı. Burada kaldığı müddet içinde bazı günler askerlerin az bir kısmıyla şehre doğru yaklaşıp şehrin durumunu iyice öğrenmiş, şehri kuşattıkları takdirde nerelerde karargâh kurup, nerelerde çarpışacaklarını tespit etmeğe çalışmıştı. Bu keşiflerini yaptığı günlerden birinde şehre doğru bir hayli yaklaşmış ve askerlerinin büyük bir kısmını pusulara yatırarak yanına aldığı üç bin kişilik bir süvari grubuyla birlikte şehre iyice sokulmuştu. Bunu gören Gürcüler Celâleddin'in yanındaki askerlerin azlığına tamah ederek derhal bir çıkış hareketiyle pusulara yatırdığı askerlerden habersiz bir şekilde üzerine saldırmışlardı. Celâleddin onlarla çarpışmalara giriştikten sonra yavaş yavaş geriye çekilmeğe başlamış, onlar da yanında bulunan askerlerin azlığını görünce yenilerek kaçtığını zannedip onu kovalamağa başlamışlardı. Gürcü askerleri geriye çekilen Celâleddin'in üç bin kişilik süvari grubu ile pusularda yatan askerler arasına ulaşınca pusularda yatan askerler birden saklandıkları yerlerden çıkıp Gürcüler üzerine saldırmış. Celâleddin ve askerleri de tekrar hücumla geçip düşmanı iki ordu arasında sıkıştırarak büyük bir kısmını öldürmüş, diğer kısmı da kaçmıştı. Böylece geriye kaçan ve kaçıp kurtulan Gürcüler şehre girince Müslümanlar onları zlemiş, şehre yakınlaştıkları bir sırada şehirde yaşayan Müslümanlar da İslâmî sloganlar atarak Celâleddin lehine tezaruhatta bulunmuşlardı. Yukarılarda anlattığımız savaşlarda bir hayli azalmış bulunan Gürcüler ister istemez teslim olmuş, sayıları bir hayli azaldığı için geriye kalanlar da korkuya kapılmışlardı. Böylece Müslümanlar Gürcülere emân vermeden şehri kılıç zoruyla ele geçirmiş ve şehirde yaşayan bütün Gürcüler'i kılıçtan geçirerek büyük küçük Müslüman olanların dışında hiç kimseyi sağ bırakmamışlardı. Kelime-i şehâdet getirenler kurtulmuş, Celâleddin bu yeni Müslüman olanlara da derhal sünnet olmalarını emretmişti.

Celâleddin'in askerleri şehri yağmalamış, kadın ve çocukları esir almış, hattâ bu yağma sırasında şehirde yaşayan Müslümanlar da birçok sıkıntılara dûçar olmuşlardı.

Tiflis bölge şehirlerinin en müstahkem kalelerinden birine ahpti. el-Kurr Nehri'nin her iki tarafında kurulmuş olan şehir, fethedilince İslâm diyarında yaşayan bütün Müslümanlar'ın bir hayli sevinmelerine sebep olmuş ve Müslümanlar bu fethi her yerde birbirlerine müjdeleyerek kutlamışlardı. Çünkü bölgede yaşayan Gürcüler komşu diyarlarda yaşayan Müslümanlar'a büyük eziyetler yapmıştı; onları hâkimiyetleri altına almış, arzu ettikleri gibi İslâm şehirlerine girmişlerdi. İstedikleri

şekilde onları öldürüp kılıçtan geçiriyor, çoluk çocuklarını esir alıyordu. Azerbaycân diyarının bütün şehirlerini bu şekilde tamamen hâkimiyetleri altına alan Gürcüler'e karşı koyabilecek, onları bu yaptıklarından alıkoyabilecek ve onları buralardan uzaklaştıracak kimse yok gibiydi. Yalnız Azerbaycân değil, yukarılarda tafsilâtla anlattığımız gibi Erzenirrûm emiri neredeyse onlara tâbi olacak dereceye girerek Gürcüler'in gönderdiği hil'atleri giymiş, başına koyduğu tacın üst tarafına bir hac (istavroz) işareti yerleştirmiş, hattâ onların şerlerini def etmek için oğlu Gürcü kraliçesi ile evlenmişti. Derbend-i Şirvân'ın da bu kötü durumlarından farkı yoktu.

İşte Gürcüler'in şanı bu kadar yücelmiş, güçleri bu kadar artmış ve bölgede olan etkinlikleri bu noktaya ulaşmıştı. Hattâ Anadolu Selçuklu hükümdarı, Konya, Aksaray, Malatya ve diğer Anadolu şehirlerinin sultanı olan Rükneddin b. Kılıçarslan emrinde bulunan bütün askerlerini toplayıp büyük bir ordu ile kardeşi Tuğrul Şâh b. Kılıçarslan'ın elinde bulunan Erzenirrûm üzerine yürümüşü. Gürcüler Sultan Rükneddin'e karşı çıkarak onunla çarpışmış ve hezimete uğratıp yapabilecekleri en büyük zayıfatı verdirmişlerdi. İşte bu sefer sırasında Derbend-i Şirvân halkından birçok kimse Gürcüler'in yanında ister istemez büyük sıkıntılar içinde ve kerhen yer almıştı.

Armenia bölgesine gelince, Gürcüler buralara da girmiş, Erciş'i ayakları altında çiğneyerek Kars ve çevresindeki diğer şehirleri ele geçirmiş, Ahlât'ı muhasara etmişlerdi. Eğer Cenâb-ı Allah'ın bir lütfu olarak Gürcü başkumandanı İvân Müslümanlar'ın eline esir düşmemiş olsaydı Ahlât'a da girip burayı ele geçirmiş olacaktı. İşte bu muhasara sırasında Ahlâtlılar şehirde bir kilise yapılmasına ve burada çan çalınmasına müsaade edince Gürcüler şehirden ayrılıp muhasarayı bırakmışlardı. Yukarıda bunları tafsilâtla, incelikleriyle birlikte anlatmıştık.

Gürcüler İslâm'dan evvel çevrelerinde yaşayan Sâsâniler'e İslâm'ın buraya hâkim olmasından sonra da Müslümanlar'a karşı sürekli saldırılarda bulunmuş ve İslâm'ın bu bölgeye gelişinden bugüne kadar hiç kimse Celâleddin'in bu seferi gibi üzerlerine yürümeğe yanaşmamıştı. Arzu ettikleri gibi davrandıklarından dolayı kimse onlara Celâleddin'in yaptığını aslâ yapamamıştı. Gürcüler Tiflis'i 515 (1121 - 1122) yılında ele geçirmişlerdi. Halbuki o sıralarda da Selçuklu hükümdarı Mahmûd b. Mahmûd b. Melik Şâh en görkemli devresini yaşamakta idi. O İslâm diyarının en büyük sultanlarından birisi olduğu gibi, ülkesi hepsinden daha geniş, ordu ve askerleri hepsinden çok daha fazla idi Buna rağmen de Gürcüler'e karşı koyamıyordu. Selçuklu hükümdarının bu geniş ülkesine rağmen onlara karşı koyama-

ması büyük bir felâketti; zira o sıralarda Selçuklular Rey ve çevresine, el-Cibâl bölgesi İsfahân, Fars, Hûzistan, Irak, Azerbaycân, Arrân, Armenia, Diyarbekir, el-Cezîre, Musul, Şam, Suriye ve diğerlerine hâkim oldukları gibi Mahmûd b. Mahmûd b. Melik Şah'ın amcası Sultan Sencer de Horasân, Mâverâunnehir ve çevresine hâkim idi. İslâm diyarının büyük bir kısmını ellerinde bulundurmalarına rağmen bunlara karşı koyamamışlar, ancak 519 (1125) yılında Sultan Sencer Tiflis üzerine bir sefer düzenlemişse de o da şehri alamadan geri dönmüştü.

Sonra kardeşi Sultan Mes'ûd bölgeye hâkim olmuş, arkasından da İldeniz el-Cibâl, Rey, İsfahân, Azerbaycân, Arrân bölgesini hâkimiyeti altına almış, Ahlât, Fars ve Hûzistân emirleri de ona itaat etmişlerdi. Hep birlikte topladıkları askerlerle Gürcülerden kurtulma yollarını aramışlardı ve tek gayeleri de bu idi. İldeniz'den sonra da oğlu Pehlivan aynı şekilde davranmıştı. Onların hüküm sürdükleri yıllarda bu ülkeler son derece mamurdu ve içinde çok çok mal ve askerler bulunuyordu Buna rağmen de bu düşman Gürcülere karşı bir türlü galip gelme imkân ve gücünü kendilerinde bulamamışlardı. Nihayet önce Gürcüler'in buraları istilâ ederek tahrip etmelerine, arkasından Moğolların gelip -Allah belâlarını versin- buraları yakıp yıkmalarına ve her tarafın perişan olmasına rağmen bu Sultan Hârezmşâh çıkıp, yukarıda kaydettiğimiz gibi, bölgeye girmiş, Gürcüler'e karşı büyük zaferler elde etmiş ve onlara yapacağını yapmıştı. Sübhânallah! Allah bir emri gerçekleştirmek istediği zaman ona "ol" emrini verir, o da oluverir.

Erbil Emîri Muzafferüddîn'in Musul'a Yürümesi ve Oradan Geri Dönüşü

Erbil hâkimi Müzafferüddîn b. Zeyneddîn bu yılın cemaziyelâhir (1226 mayıs - haziran) ayında Musul üzerine yürümek gayesiyle bu şehrin çevresine doğru hareket etti. Muzafeerüddîn'i buna sürükleyen sebep şu idi; Celâleddîn Hârezmşâh ile Dımaşk emîri el-Melikü'l-Muaz-zam ve Âmid emîri ile Mardin emîri Nasüriddîn arasında bir ittifâk kurulmuş, hep birlikte el-Eşref'in ülkesine saldırarak buraları hâkimiyetleri altına alıp herkesin kendi payına düşeni alması hususunda sözleşip anlaşmışlardı. Bu hususta gerekli ittifak sağlanmış, bunun üzerine de Muzafferüddîn Musul üzerine harekete geçmişti. Diğer taraftan Celâleddîn Hârezmşâh Ahlât'ı ele geçirmek üzere Tiflis'ten hareket etmiş, fakat bu arada Kirmân'daki naibi olan Hâcib Barak'ın kendisine karşı, ileride kaydedeceğimiz gibi, isyan ettiği haberini almıştı. Hâcib Barak'ın bu isyanını öğrenen Celâleddîn Hârezmşâh, Ahlât'ı almaktan

vaz geçip oraya yürümekten caymış, ancak askerlerinin bir kısmı Ahlât çevresine yakın bazı yerleri yağmalamış, çok yerlerini de tahrip etmişlerdi. Yalnız Celâleddin sür'atle Kirmân üzerine yürüyünce yukarıda isimlerini kaydettiğimiz emirlerin kurmuş oldukları ittifak hâliyle mefsuh duruma düşmüştü. Bu arada Muzafferüddin Gökbörü Erbil'den hareket ederek Zap Suyu yakınlarına gelmiş, ancak nehri aşıp karşı tarafa geçme imkânı bulamamıştı. Bunun üzerine Bedrûddin Musul'dan hareket ederek er-Rakka'da bulunan el-Eşref'in yanına varıp ondan yardım istemiş, bizzat kendisinin gelip Musul'u Muzafferüddin'e karşı savunmasını rica etmişti. Bunun üzerine el-Eşref er-Rakka'dan hareket ederek Harrân'a, oradan da Duneysir'e ulaşmış, Duneysir'den Mardin'e çıkarak şehri tahrip ettiği gibi halkını ve mallarını yağmalamıştı. Dımaşk emiri el-Muazzam'a gelince; o da Dımaşk'tan hareket ederek Hıms ve Hama üzerine yürüyüp kardeşi el-Eşref'e gönderdiği mektupta şöyle demişti: «Eğer Mardin ve Halep üzerinden çekilip gidersen ben de Hıms ve Hama'dan ayrılırım; ayrıca Muzafferüddin'e göndereceğimiz haberde de Musul'dan ayrılmasını sağlarız. Bunun üzerine el-Melük'ül-Eşref Mardin'den ayrılıp kendi hâkimiyeti altındaki bölgeye gelmişti. Ancak bu seferler sırasında Musul ve çevresi ile Mardin ve çevresi bir hayli tahrip edilmişti. Zaten daha evvel uzun bir müddet burada kıtlık ve pahalılık meydana gelmiş, halkın büyük bir kısmı buradan göç etmiş, bir de bu hadise meydana gelince bölge harabeye dönmüştü.

Kirmân Yöneticilerinin Celâleddin'e Karşı İsyanları ve Celâleddin'in Oraya Gidişi

Bu yılın cemâziyelâhir (1226 mayıs - haziran) ayında Celâleddin Kirmân'daki naibi Hâcib Barak'ın isyan ettiği haberini almıştı. Barak Celâleddin'in uzakta oluşundan istifade ederek kendisine yakın bölgeleri hâkimiyeti altına almayı tasarlamış, onun Gürcülerle ve diğerleriyle meşgûliyetini fırsat bilerek isyan etmişti. Hacıb Barak'ın isyan ettiği yetmiyormuş gibi, diğer taraftan Moğollar'a Celâleddin'e ait gizli haber ve sırları ulaştırıp ülkesinin genişliğini ve mallarının çokluğunu anlatıp durmuş, şayet bu geniş ülkeye daha da toprak katacak olursa memleketinin genişleyeceğini, askerlerinin çoğalacağını ve böylece ellerindeki şehirleri tekrar onlardan geri alabileceğini hatırlatmıştı.

Ahlât üzerine yürümekte olan Celâleddin Hârezmşâh, Kirmân'daki görevlisinin isyan ettiğini öğrenince bu seferini yarıda kesip yola koyulmuş, uzun merhaleleri kısa süre içinde katederek hızlıca Kirmân üzerine yürümüştü. Celâleddin önceden Kirmân'daki emirle görüşmek

üzere bir elçi göndermiş, ona çeşitli hil'atler ulaştırıp gönlünün mutma-
in olmasını, onunla çatışmaya girmeye niyeti olmadığını göstermek is-
temiştir. O Barak'ın her hangi bir hazırlığa girip itaatsizlik etmesini
önlemek için böyle davranmıştı. Ancak Celâleddin'in gönderdiği bu el-
çi Kirmân'a varınca Hâcib Barak daha evvelki tecrübelerinden ve Ce-
lâleddin'in stratejilerinden haberdar olduğu için bunun bir tuzak oldu-
ğunu anlamış, çoluk çocuğundan ve ailesinden kendisine yakın olanlar,
sevdiği ve değer verdiği mallarla birlikte oradan ayrılıp son derece
müstahkem ve ulaşılmaz bir kaleye kapanmış, adamlarından gü-
vendiği kimseleri ise Kirmân'ı korumak üzere görevlendirip Celâled-
din'e haber göndererek şöyle demiştir: «Ben senin kapında bir kulum.
Senin buralara tekrar geri gelmek istediğini haber aldığımda gelip yer-
leşsin diye bu şehirleri boşalttım. Eğer buraları tekrar bana verece-
ğini bilsem, senin kapına gelir yüz sürerim; ancak başıma bir felâketin
gelmesinden de korkmaktayım.» Celâleddin'in gönderdiği elçi Hâcib Ba-
rak'a hep Celâleddin'in Tiflis'te olduğunu söyleyip durmuş ve bu ko-
nuda bir hayli yemin etmiş olduğu hâlde, Hâcib Barak hiç de bu elçi-
nin yeminlerine iltifât etmemiştir. Elçi geri dönünce Celâleddin şu an
için Hâcib Barak'ın elinde bulunan kaleleri almağa imkânı olmadığını,
bunları kuşatabilmek için de uzun bir müddete gerek olduğunu anla-
mış, İsfahân yakınlarında bir yerde konaklayarak Hâcib Barak'a çeşitli
hil'atler göndermiş ve onu yine Kirmân'a tayin etmişti. Celâleddin bu-
rada bulunduğu bir sırada Tiflis'teki vezirinden kendisine bir elçi gel-
mişti. Bu elçinin getirdiği mektupta vezir Ahlât'ta el-Melikü'l-Eşref'in
askerlerinin kendi askerlerini mağlûp ettiğini ve onları perişan edip ge-
ri çevirdiklerini anlatıyor, tekrar Tiflis'e dönmesi hususunda onu teş-
vik ediyordu. Bunun üzerine Celâleddin sür'atle Tiflis'e doğru hareket
etmişti.

el-Eşref İle Celâleddin'in Askerleri Arasında Meydana Gelen Savaş

Celâleddin Hârezmşâh Kirmân'a gittiğinde Tiflis'te veziri Şeref el-
Mülk'ün yanında bir miktar asker bırakmıştı. Ancak vezir Şeref el-
Mülk'ün elindeki yiyecek maddeleri bir hayli azalınca, buradan Erzenir-
rûm üzerine yürüyüp çevresine akınlar yaparak bir hayli malları yağ-
malamış, bir çok kadınları esir almış ve muazzam ganimetler ele geçir-
mişlerdi. Bu sayılamayacak kadar çok ganimetlerle geri dönerlerken
Ahlât yakınlarından bir yerden geçmişler, onların ellerindeki bu gani-

metleri ve buradan geçişlerini öğrenen el-Melikü'l-Eşref'in Ahlât'taki naibi ve Musul'daki görevlisi olan el-Hâcib Hüsâmeddin derhal askerlerini toplayıp üzerlerine yürümüş, onlara karşı girdiği bir saldırıda ellerinde bulunan bütün ganimetleri tekrar geri almış, askerleriyle birlikte selâmetle Ahlât'a geri dönmüştü.

Başlarına gelen bu felâketi gören Celâleddin'in veziri Şeref el-Mülk, Kirmân'da bulunan hükümdarına gönderdiği mektupta durumu bildirmiş ve bölgeye geri gelmesi konusunda onu teşvik etmiş, buraya geri gelme hususunda yapacağı bir ihmâlkârlık ve yavaş davranması hâlinde sonucun son derece kötü olacağını anlatmıştı. Allah nasib ederse ileride anlatacağımız gibi, bu haberi alan Celâleddin Hârezmşâh tekrar bölgeye geri dönmüştü.

Abbâsî Halifesi ez-Zâhir Biemrillâh'ın Vefatı

Abbâsî Halifesi el-İmâmu'z-Zâhir Biemrillâh Emîrül-Mü'minin Ebû Nasr Muhammed b. en-Nâsır Lidinillâh Ebû'l-Abbâs Ahmed b. el-Mustazi' Biemrillâh bu yılın 14 recep (11 Temmuz 1226) günü vefat etti. Hilâfetin müddeti 9 ay, 24 gün sürmüştü, Gerçekten iyi bir halife idi. O Rabb'ına karşı son derece haşyet içerisinde itaat eden, korku ile itaati birleştiren, halka karşı adalet ve ihsan ile davranan bir kişi idi. Onun diğer özelliklerini ve nesebini yukarıda hilâfete geçişi sırasında kaydetmiştik. Hilâfete geçtiği günden itibaren her gün reâyâyâ karşı iyilik ve ihsanlarda bulunmayı sürekli artırıp duruyordu.

Allah ondan razı olsun ve onu da ahiretteki nimetlerle razı etsin. Allah onun şanını ve varacağı yeri en güzel şekilde kılsın. O tamamen terkedilmiş bulunan adaleti ve unutulmuş bulunan ihsanı yeni baştan diriltmiş bulunuyordu.

Halife ez-Zâhir Biemrillâh, vefatından kısa bir müddet önce devlet erkânına karşı okunmak ve onlara iletmek üzere vezirine bir tevki' vermişti. Bu tevkiyi götüren görevli şöyle seslenmişti: «Mü'minlerin emîri şöyle buyuruyor:» Bizim gayemiz ve maksadımız resmî bir ağıt ile seslenmek ve bizden bahsedilmesini arzulamak değildir. Biz bazı meseleleri infaz etmeyi, sonra da hiç eseri kalmayacak hususları da talep etmiyoruz. Ve sizler sürekli söz üretip duran bir imamdan ziyade söylediklerini uygulayan bir imama muhtaçsınız. Onlar bu menşûru ve tevkiyi okumuşlardı. Besmele ile başlayan bu tevkide şunlar yazılı idi:

«Biliniz ki bizim geç davranmamız ihmâlkârlığımızdan ve bazı meselelere göz yummamız da gafletimizden dolayı değildir. Biz han-

ginizin daha güzel davranacağını sınamaktayız. Bundan evvel ülkeyi tahrip etmek hususunda yaptığınız kusurları, halka karşı kötü davranışlarınızı, onlara kötü sözler söylemenizi, açık olan batılı hâkim kılıp hile ve tuzak yoluyla hak ve gerçek olanı saklamanızı ve bunlara benzer davranışları affetmiş bulunuyoruz. Daha evvel elinize geçirdiğiniz fırsatları değerlendirmek için bazı bahaneler uydurarak elde ettiğiniz bütün nimetleri, o son derece değersiz ve basit dünyevî nimetleri de sizlere bağışladık. Sizler son derece emin ve güvenilir insanlar iken gayet basit ve ihtilâfa götürecek meseleler üzerinde duruyorsunuz. Başınızdaki kimseleri kendinize uydurmak için basit meselelerde ittifak edip arzunuz istikâmetinde onları yönlendirip duruyorsunuz. O bâtil ve yanlış arzularınızı da onun vasıtasıyla gerçekleştiriyordunuz. Siz ona isyan edip durduğunuz ve aslâ emrine bağlanmadığınız hâlde o size itaat edip durmakta idi. Siz ona muhalefet edip durduğunuz hâlde o size muvafakat ediyordu. Ve şunu iyi biliniz ki şu anda Cenab-ı Allah sizin o korkunuzu güvenliğe çevirmiştir. O fakirliğinizi zenginliğe, batıl davranışlarınızı hakka döndürmüş, size hakkı söyleyen ve mazereti kabul eden bir hükümdar bahşetmiştir. O yaptığı yanlışlarda ısrar edenden başkasını aslâ sorguya çekmez ve hatasında ısrar edenden başkasını da aslâ cezalandırmaz. Size adaleti emreder ve aynısını halka karşı yapmanızı ister. Zorbaca davranmaktan sizi alıkoyar ve bundan uzak durmanızı ister. O Allah'tan korkuyor ve Allah'ın sizi uğratacağı ve başınıza gelecek imtihandan sizi korkutuyor. Allah'tan her türlü hususu ümid eder, O'na itaat etmenizi size tavsiye eden salih halifelerin yolunu izler ve yer yüzünde O'nun emirlerini tam anlamıyla uygularsanız o size dünya ve ahirette emân verir. Halka karşı iyi davranmaz, anlara zulmederseniz sizi dünya ve ahirette helâk eder, vesselam.»

Vefat ettiğinde evinin bir odasında mühürlenmiş ve açılmamış binlerce mektubu bulunmuştu. Sağlığında kendisine: Neden bunları açmıyorsun?» diye sorulduğunda «Bunların hepsi uydurmadır ve hiç birine de ihtiyacımız yoktur.» şeklinde karşılık vermişti.

Ben şahsen, Allah Sübhânehu ve Teâlâ çok iyi biliyor ki, bu mübarek zat hilâfete geldiği günden beri hilâfet müddetinin kısa olmasından korkup duruyordum. Zira zamanımızın fitne ve fesadı, halkının kötülükleri bir hayli çoktur. Ben bunu yakın arkadaşlarıma söyleyip duruyor ve şöyle dile getiriyordum: «Bu âdil halifenin hilâfet müddetinin kısa sürmesinden korkuyorum; çünkü şu zamanımız ve zamanımızın insanları böyle âdil bir halifeyi hak etmiş değiller ve bu güzelliğe lâyık değildirler.» Gerçekten de aynen tahmin ettiğim olmuştu.

Halifenin Ölümünden Sonra Yerine Oğlu el-Mustansir Billâh'ın Geçmesi

ez-Zâhir Biemrillâh vefat edince, en büyük oğlu Ebû Ca'fer el-Man-sûr'a hilâfet için bey'at edildi ve "el-Mustansir Billâh" lakabıyla lakaplandı. O hilâfete geçtikten sonra aynen babasının adalet ve yaptığı hayırlar yolunu izleyerek mükemmel bir yönetime başladı. Bağdâd'da yayınladığı fermanlarla halka adaletle hükmetmelerini ve adaletin ayakta tutulması için çalışılmasını ilân etmiş, her hangi bir şeye ihtiyacı olan veya bir zulme uğramış bulunan kimsenin gelip hakkını aramasını, mutlakâ ihtiyacının giderileceğini ve dûçar olduğu zulümlerin ondan uzaklaştırılacağını halka bildirmişti.

Hilâfetinin ilk cuma gününde kendinden evvelki halifelerin namaz kıldıkları el-Maksûra'da cuma namazını edâ etmeyi arzuladı. Gececeği yolun son derece kötü olduğu ve buradan geçmenin mümkün olmadığı kendisine söylenmiş olmasına rağmen o camiye gitmek üzere atına binmiş, halk da onu yakından ve açıkça görüp durmuştu. Daha evvel halifeler bir tünelden geçerek camiye gider ve bu yüzden saraydan çıkan halifeler görünmezdi. Fakat bu sefer Müslümanlar yeni halifeleri el-Mustansir Billâh'ı, üzerindeki bembeyaz gömleği ve başındaki beyaz sarığı ile görmüşlerdi. Yanında yürümek isteyen herkesin yürütmesine izin vermiş hiç kimseyi bundan alıkoymamış, namaz yerine kadar böyle gidip namazını kılmıştı. Yanında da iki hizmetçisi ve seyisinden başka kimse koruyucu olarak bulunmamıştı. İkinci cuma namazını da öyle kılmış, sonunda halifelerin camiye giderken geçtikleri tünel ıslâh ve tamir edilmişti.

Babası Halife ez-Zâhir'in vefatından sonra fiyatlar bir hayli artmış, sırta alınacak kadar bir yün on sekiz kıratlık bir fiyat bulmağa başlamıştı. Ancak kendisine ait olan buğdaylardan -bir sırt yükünün çarşı ve pazarda on sekiz kırat bulmasına rağmen- on üç kırata satılmasını emretmiş ve böylece fiyatlar düşmüş, durumlar düzelmişti.

Sultan Alâeddin Keykubât İle Âmid Emiri Arasında Meydana Gelen Savaş

Anadolu Selçuklu hükümdarı Alâeddin Keykubât b. Keyhüsrev b. Kılıçarslan bu yılın şaban (1226 temmuz - ağustos) ayında Âmid emiri el-Melik Mes'ûd'un ülkesine doğru yürüyüp bir çok kaleyi ele geçirmişti.

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Âmid emiri el-Melik Mes'ûd, Celâleddin Hârezmşâh ile Dımaşk emiri el-Melikü'l-Muazzam ve diğer say-

duğumuz hükümdarlar arasında el-Melikü'l-Eşref'e karşı bir ittifak akdedilmişti. Bunun üzerine aralarında bir ittifak bulunan el-Melikü'l-Eşref, müttefiki Anadolu Selçuklu Hükümdarı Sultan Alâeddin Keykubât'a haber göndererek Âmid üzerine yürüyüp buranın emîriyle savaşmasını ondan istemişti. Kendisi de o sıralarda Mardin'i kuşatmış bulunuyordu. Sultan Alâeddin Keykubât kendi hâkimiyeti altında bulunan Malatya'ya varmış, buradan Âmid emiri üzerine askerler göndererek ona ait bulunan Hısn-ı Mansûr ve Sümkerâd (?) Kalesini ve onlara yakın yerleri fethetmişlerdi. Bu durumu öğrenen Âmid emîri el-Eşref'e gönderdiği haberde diğerleriyle kurmuş olduğu ittifaktan vaz geçtiğini bildirmiş, el-Melikü'l-Eşref de Âmid emîrinin söz konusu ittifaktan ayrıldığını Alâeddin Keykubât'a bildirmiş, Âmid hâkiminden almış olduğu yerleri iade etmesini istemişti. Fakat Alâeddin Keykubât bu yerleri geri vermayıp şöyle demişti: «Ben el-Eşref'in nâibi miyim ki bana emir verecek ve yaptıklarından alıkoyacak?»

Anlatıldığına göre, el-Melikü'l-Eşref Dımaşk emiri bulunan kardeşi el-Melikü'l-Muazzam ile barış akdetmek üzere bölgeden ayrılınca Anadolu Selçuklu hükümdarının ısrar etmesi hâlinde Âmid emirine yardım etmek üzere bir miktar askerini el-Cezîre bölgesinde bırakmıştı. Bunun üzerine el-Eşref'in askerleri Âmid emirinin yanına varmış, o da bölgede savaşa yarayabilecek bütün askerleri toplayıp o sıralarda son derece müstahkem ve alınması zor bir kale olan Kahta'yı kuşatmakta bulunan Anadolu Selçuklu hükümdarının askerleri üzerine yürümüştü. Burayı ele geçirdikten sonra emirlerinin yanına geri dönmüşlerdi.

Celâleddin Hârezmşâh'ın Âni ve Kars İllerini Kuşatması

Celâleddin Hârezmşâh, yukarıda kaydettiğimiz gibi, bu yılın ramazan (1226 ağustos - eylül) ayında Kirmân'dan ayrılarak Tiflis üzerine gelmiş ve oradan hâlâ Gürcüler'in elinde bulunan Âni Kalesi üzerine yürümüştü. O sıralarda da Âni Kalesi'nde Gürcüler'in genel kumandanı olan İvan Gürcü ileri gelenleri ile birlikte bulunuyordu. Celâleddin İvân'ı burada kuşattığı gibi, yine Gürcüler'in elinde bulunan Kars iline de bir miktar asker göndermişti. Bu her iki kale de çevrenin en müstahkem kalelerinden olmasına rağmen Celâleddin bu iki kalenin etrafında karargâh kurup her ikisine karşı savaşa girişmiş, surların etrafına mancınıklar yerleştirip şiddetli bir savaşa tutuşmuştu. Ancak Gürcüler her iki kaleyi gayet güzelce korumağa çalışıp savunmada bir hayli gayret göstermiş ve Celâleddin'in Tiflis'te diğer Gürcüler'e karşı girişmiş ol-

duğu davranışların başlarına gelmesinden ve aynı felâketin kendilerine de isabet etmesinden korktukları için gerekli tedbirleri almış bulunuyorlardı. Celâleddîn şevval ayının bir kısmı gelip geçinceye kadar bu iki kaleyi muhasara etmiş, daha sonra askerlerinin bir kısmını burada bırakıp kuşatmayı sürdürmelerini istemiş, kendisi de Tiflis'e geri dönmüştü. Daha sonra Celâleddîn Tiflis'ten hareket edip Abhâz illeri üzerine ve Gürcüler'in ellerinde kalan diğer şehirler üzerine yürümüş, burada bulunanlara karşı saldırılar düzenlemiş, mallarını yağmalamış, öldürdüklerini öldürüp geri kalanını esir almış, ülkelerini tahrip edip her tarafı yakıp yıkmış, askerleri de bir hayli ganimet ele geçirdikten sonra hep birlikte Tiflis'e geri dönmüşlerdi.

Celâleddîn'in Ahlât'ı Kuşatması

Yukarıda Celâleddîn'in Âni'den hareket ederek Tiflis'e geldiğini ve Abhâz illerine girdiğini kaydetmiştik. Ancak onun buraya gelip girmesi düşmanı şaşırtmak gayesiyle kurulmuş bir tuzaktı. Zira el-Melikü'l-Eşref'in Ahlât nâibi olan el-Hâcib Hüsâmeddîn Ali Ahlât'ı gayet iyi bir şekilde korumaya çalışmış, meseleyi ciddiye almış ve Celâleddîn'in kendisine yakın bir noktada olduğunu bildiği için şehri gayet mükemmel bir şekilde savunabilme hazırlıklarını yapmıştı. Bu durumları bilen Celâleddîn, Ahlât'taki nâibin kendisinin Ahlât üzerine gelmek istemediğini sanması, bu konuda rahat olup mutmain olması gayesiyle tekrar Tiflis'e geri dönmüştü. Kendisinin Ahlât üzerine artık gitmeyeceği intibâi uyandıktan sonra âniden ve sür'atle geri gelecekti. O Abhâz illerinde on gün kadar kalmış, sonra birden geri dönerek uzun merhaleleri çok kısa müddet içerisinde katetmeye gayret etmiş, sür'atle Ahlât'a doğru yola koyulmuştu. Ancak el-Eşref'in Ahlât ve çevresindeki nâiblerine Celâleddîn'in üzerlerine geldiğini bildirecek ve onları heyecana düşürüp korkutacak güvendiği kimse yoktu. Sadece onlara Celâleddîn'in Ahlât'a doğru çıktığını bildirme ve haber verme imkânı bulmuş, bu haber de Celâleddîn'in bölgeye ulaşmasından iki gün önce gerçekleşmişti.

Celâleddîn bu yılın 13 zilkade (5 Kasım 1226) cumartesi günü Malazgirt önlerine gelip konaklamış, sonra oradan ayrılıp iki gün sonra 15 zilkade (7 Kasım) pazartesi günü Ahlât önüne gelerek sür'atle şehre hücumla geçip halkıyla şiddetli bir savaşa tutuşmuştu. Celâleddîn'in askerleri şehir surlarına gelip dayanmış, gerek şehir savunanelardan ve gerekse kuşatanlardan bir çok kimse hayatını kaybetmişti. Bu ilk şiddetli çarpışmalardan sonra Celâleddîn ikinci büyük bir hücumla tekrar sal-

dırmış, şehri müdafaa edenlerle aralarında şiddetli çarpışmalar meydana gelmişti. Bu arada Celâleddin'in askerlerinin Ahlât halkına yaptıkları saldırılar bir hayli şiddetlenmiş, surlara kadar ulaşp alçak yerlerinden şehre doğru tırmanarak halkın mallarını yağmalamağa ve kadınları esir almaya başlamışlardı.

Bu durumu gören Ahlât halkı gayrete gelerek birbirlerini teşvik edip birbirlerinden cesaret alarak tekrar savunmaya başlamış ve Celâleddin'in askerleriyle çarpışp onları şehirden dışarıya atmışlardı. İşte bu son çarpışmalarda bir hayli kimse öldürüldüğü gibi, Celâleddin'in askerlerinden ve Ahlât'ın ileri gelenlerinden karşılıklı olarak bir çok kimse esir alınmış, hattâ Ahlât ümerâsından bazıları hayatlarını kaybetmişlerdi. İşte bu çarpışmalar sırasında şehrin nâibi Hüsâmeddin Ali düşman saflarının arasına dalmış ve bir hayli yara almıştı.

Celâleddin askerlerini bir müddet dinlendirdikten sonra ilk gün yaptığı o şiddetli hücumu benzer bir hücum daha yapmış, fakat Ahlât halkı onu ve askerlerini tekrar şehirden uzaklaştırmışlardı. Gerçekten Ahlâtlılar çarpışmalarda son derece ciddi bir tavır içine girmiş, gayet büyük bir hırsla kendilerini ve şehirlerini müdafaa etmişlerdi. Özellikle Hârezmli askerlerin şehre girip halka karşı son derece kötü davranmalarından halkın mallarına el uzatıp kadınlarını esir almalarından sonra bunların kötü hâllerini görmüş ve canını, malını, ırz ve namusunu savunmak üzere çarpışan bir kitle olarak gayet mükemmelce çarpışmış, Celâleddin ile askerlerini şehre sokmamışlardı. Celâleddin kış mevsimini yaklaşıncaya kadar burada beklemiş, nihayet şiddetli soğuklar başlayıp biraz da kar yağınca bu yılın 23 zilhicce (16 Aralık 1226) günü Ahlât önlerinden ayrılmıştı. Celâleddin'in Ahlât önlerinden ayrılması, karın yağmağa başlaması ve soğukların artması yüzünden olduğu kadar ülkesindeki Yıva Türkmenlerinin çıkardıkları karışıklıkları bertaraf etmek içindi.

Celâleddin'in Yıva Türkmenlerine Saldırısı

Celâleddin Hârezmşâh'ın Gürcülerle ve daha sonra Ahlât ve çevresiyle uğraştığı sıralarda bunu fırsat bilen Yıva Türkmenleri Âzerbaycân çevresinde Asna (?) ve Urmiye şehirlerine hâkim olmuş, ayrıca kendilerini korumak üzere de Hoy halkından haraç almağa başlamışlardı. Âzerbaycân'da bir hayli hâkimiyet kuran bu kitle etrafı yağmalamağa ve yol kesmeğe başlamışlardı. Celâleddin Hârezmşâh Yıva Türkmenlerinin yapıp durduklarını iştmesine rağmen o sıralarda giriştiği faaliyetlerin bunlardan daha mühim olduğunu düşünerek duymamış gibi davranıyor, onları pek önemsemiyordu. Nihayet bunlar bir hayli azmış, yap-

tıkları onlara güzel görünmeğe başlamış ve yol kesiciliklerini ileri seviyeye ulaştırarak Erzenirrûm'dan gelen ve yanlarında yirmi bin kadar küçük baş hayvan bulunan büyük bir tüccar kâfilesini Tebriz yolu üzerinde karşılayıp yollarını kesmiş ve onlardan büyük miktarda ticaret malları almışlardı. Yıva Türkmenlerinin bu şekilde ileri gidip etrafı yağmalamağa başlamaları üzerine durumdan endişelenen Sultan Celâleddin'in hanımı ve aynı zamanda Sultan Tuğrul'un kızı ile Celâleddin'in bölgedeki nâibleri ona gönderdikleri haberlerde derhal bölgeye gelmesi için yalvarıp durmuşlar, Yıva Türkmenlerinin meydana getirdikleri tahribatı anlatarak buraya gelmediği takdirde durumun daha da kötüleşeceğini ve bölgenin tamamen tahrip edileceğini söylemişlerdi.

Celâleddin'in Ahlât kuşatması sırasında yağan karların getireceği tehlikelerin korkusuna bir de bu haberler eklenince Celâleddin Ahlât önlerinden ayrılarak Yıva Türkmenleri üzerine sü'atle yürümüştü. Onlar Celâleddin'in Ahlât önlerinde olup burayı kesinlikle terk etmeyeceğini düşündüklerinden kendilerinden gayet emin bir şekilde faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Eğer onlar bu şekilde kendilerinden emin olarak davranmasalardı, Celâleddin'in oraya varmasından evvel aşılması bir hayli zor ve ulaşılması meşakkat isteyen gayet sarp dağlara çekilip hâkimiyetleri altındaki bu dağlarda rahatlıkla gizlenebilirlerdi. Onlar her zaman her hangi bir şeyden çekindiklerinde derhal bu sarp ve yüksek dağlara tırmanıp buralara kapanırlardı. Ancak bu seferinde Celâleddin'den gâfil kalmış, birden karşılarında kendilerini kılıçla doğrayıp duran Hârezmşâh askerleriyle karşılaşmışlardı. Dört bir taraftan kendilerini kuşatıp kılıçtan geçirmeğe başlamış bulunan Hârezmşâh'ın askerleri onlardan çok kimseyi öldürmüştü, ellerindeki malları yağmalamış, erkeklerini, kadınlarını çoluk çocuğunu esir almış ve taşınmayacak kadar muazzam mallarını ele geçirmişlerdi. Ayrıca tüccarlardan yol kesmek suretiyle ele geçirdikleri bütün malları da orada sandıklara doldurulmuş olarak geri almışlardı. Bunlar erittikleri çok miktarda altın ve gümüşün dışında biçip diktikleri bir hayli kumaştan arta kalan mallardı. Celâleddin Hârezmşâh Yıva Türkleri ile ilgili bu işleri bitirdikten sonra Tebriz'e geri dönmüştü.

el-Melikü'l-Muazzam İle el-Melikü'l-Eşref Arasında Yapılan Barış Anlaşması

Bu barış anlaşmasını gerektiren durumlara başlamadan evvel bu iki kardeş emîr arasında meydana gelen ihtilâfı kaydedelim:

Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Âdil Ebûbekr b. Eyyûb vefat edince kendisinden sonra ülkesini yönetmeyi üzerlerine alan oğulları önce-

leri fevkalâde bir şekilde ittifak kurmuşlardı. Onlar Mısır emîri el-Melikü'l-Kâmil Muhammed, Dimaşk emîri el-Melikü'l-Muazzam İsâ ve el-Cezîre diyarı ile Ahlât bölgesi emîri el-Melikü'l-Eşref Mûsâ idiler. Önce babalarının vefatından hemen sonra hep birlikte oluşturdıkları muazzam bir ittifak ile haçlıları Mısır diyarından çıkardılar.

Yukarıda gayet teferuatlı bir şekilde anlattığımız gibi, Franklar'ın Dimyât'ı muhasara ettikleri bir sırada el-Melikü'l-Kâmil buradan ayrılmış ve ertesi gün kardeşi el-Muazzam ile bir araya gelince güç kazanmış ve düşmana karşı direnmeğe imkân bulunmuşlardı. Eğer el-Melikü'l-Muazzam'ın Mısır'a gelişi gerçekleşmemiş olsaydı gerçekten durum son derece kötü olacaktı. Bunun akabinde el-Melikü'l-Muazzam Mısır'dan dönüp el-Cezîre diyarına iki sefer girerek kardeşi el-Eşref'ten Franklar'a karşı yardım istemiş ve diğer kardeşleri el-Melikü'l-Kâmil'e yardım etme konusunda onu bir hayli teşvik etmişti. el-Melikü'l-Muazzam diğer kardeşi el-Eşref'i alıp Mısır'a gidinceye kadar bu ısrar ve teşviklerinden vaz geçmemişti. Nihayet daha evvel kaydetmiş olduğumuz gibi, bu üç kardeş bir araya gelip Franklar'ı Mısır diyarından söküp atmışlardı. Onların asıl ittifaklarının ana sebebi gerçekten İslâm diyarını haçlılara karşı korumak gayesinden kaynaklanıyordu. Franklar'ın buradan atılması ve bu üç kardeşin birlikte hareket etmeleri bütün Müslümanlar'ı bir hayli sevindirmişti.

Haçlılar Mısır'dan ayrıldıktan sonra el-Melikü'l-Âdil'in evlâtlarından her biri sahip oldukları topraklara çekilip kısa bir müddet yerlerinde kaldıktan sonra el-Melikü'l-Eşref kardeşi el-Melikü'l-Kâmil'in yanına Mısır'a gitmiş ve diğer kardeşleri el-Melikü'l-Muazzam'ı Dimaşk'ta yalnız bırakıp servetlerinden uzak tutmuşlardı. el-Melikü'l-Eşref Mısır'a giderken kardeşi el-Muazzam'a uğramadan orada uzun müddet kalınca, şüphesiz bu durum el-Melikü'l-Muazzam'ı bir hayli üzmüştü. Bu olaydan sonra el-Melikü'l-Muazzam Hama'ya gelip şehri kuşatmış, fakat Mısır'da bulunan diğer iki kardeşleri üzerlerine gönderdikleri askerlerle onu istemeye istemeye oradan uzaklaştırmışlardı. Bu olaydan sonra el-Muazzam da onlara karşı kin besleyip bir hayli kızmıştı.

Başka bir zayıf rivayete göre ise, el-Melikü'l-Eşref ile el-Kâmil'in diğer kardeşleri el-Muazzam'a karşı ittifak kurdukları bazı kimseler tarafından el-Muazzam'a anlatılmıştı. Doğrusunu Allah bilir.

Kardeşler arasındaki bu uzaklaşmaya bir başka olay daha eklenmişti. Halife en-Nâsır Lidinillâh (R.a.) Irak hac emîrinin el-Melikü'l-Kâmil'in kardeşi olan Yemen emîri tarafından rahatsız edilmesi üzerine el-Melikü'l-Kâmil'e bir hayli muğber olmuştu. Halife bu olaydan dolayı el-Melikü'l-Eşref ile el-Melikü'l-Kâmil ile ilişkilerini kesmiş, birlikte ittifak kurdukları için onlardan uzak durup Erbil emîri Muzâfferüd-

din Gökböri b. Zeyneddin Ali ile mektuplaşarak el-Melikü'l-Eşref ile alâkasını kestğini bildirip onu kendisine meylettirmeye çalışmıştı. Halife ile Muzafferüddin, el-Âdil'in diğer oğlu olan el-Muazzam'a mektup yazıp durumu onun katında bir hayli büyütmüş ve kendilerine çekmeğe gayret göstermişlerdi. İşte el-Muazzam kardeşlerinden daha da uzaklaşarak Halife en-Nâsır Lidinillâh ile Muzaferüddin Gökböri'ye meyletmışti.

İşte bu sıralarda Celâleddin Hârezmşâh'ın Ahlât yakınlarına gelip kalabalık askerleri ve güçlü yönetimi ile ülkesini tehdit etmesi üzerine el-Melikü'l-Eşref durumdan bir hayli endişe duymağa başlamıştı; çünkü aralarının açık bulunmasından dolayı kendisi ile müttefik bulunan kardeşi el-Kâmil'den, yani Mısır'dan gelecek yardım kuvvetlerini Dımaşk emiri el-Muazzam engelleyebilirdi. Diğer tarahtan Suriye'nin Halep ve diğer şehirlerinden gelebilecek yardımları da el-Muazzam engellemekte idi. İşte bundan dolayı el-Melikü'l-Eşref kardeşi el-Muazzam yanına Dımaşk'a gitmeyi düşünmüş ve nihayet bu yılın şevvâl (eylül-ekim) ayında Dımaşk'a gidip onunla anlaşmış ve barış akdetmişlerdi. Mısır emîri bulunan diğer kardeşleri el-Kâmil bu durumu haber alınca bundan endişe duymuş ve olay onun gözünde de büyümüşti. Fakat el-Eşref ile el-Muazzam kardeşleri el-Kâmil'e yazdıkları mektupta Celâleddin Hârezmşâh'ın kalabalık ordularla Ahlât üzerine geldiğini bildirip Eyyûbi hanedanının maslahatı için şartların böyle icap ettiğini söylemişlerdi. Nihayet bu yılın sonuna kadar el-Melikü'l-Eşref Dımaşk'ta kalmış ve herkes olduğu yerde kışın çıkmasını beklemişti. Kış çıktıktan sonra Hârezmşâh'ın nasıl davranacağını merak ediyorlardı. Allah nasib ederse, bu olayları 624 yılı olayları arasında kaydedeceğiz.

Franklarla Ermeniler Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklar ve Çatışmalar

Bu yılda Antakya haçlı prinkepsi kalabalık ordular toplayıp Toros derbentlerinde bulunan Ermeni hükümdarı Leon'un oğlu ülkesi üzerine saldırıya geçip onlarla savaşmış ve aralarında şiddetli bir savaş meydana gelmişti.

Bu derbentlerin hâkimi olan Ermeni hükümdarı Leon bir müddet önce ölmüş ve yerine geçecek bir erkek oğlu bulunmadığı için Ermeniler Leon'un kızını tahta geçirmişlerdi. Fakat bir müddet sonra yönetimin bir kadın tarafından sürdürülemeyeceğini anlamış bulunan Ermeniler Antakya prinkepsinin oğluyla bu kadın hükümdarlarını evlendirmiş, Antakyalı prens de Ermeni diyarına gidip yerleşerek bir yıl kadar Ermeni tahtını işgâl etmişti. Bu müddetin sonunda Ermeniler yaptıkla-

rına pişman olmuş ve Franklar'ın ülkelerini tümüyle istilâ etmelerinden korkmuş, hemen bu Antakyalı prence karşı ayaklanarak onu tutuklayıp hapse atmışlardı. Bunu öğrenen babası Ermeniler'e gönderdiği haberde derhal oğlunun hapisten salınarak tahta geçirilmesini istemiş, fakat Ermeniler onun bu isteklerine kulak asmamışlardı. Antakya prinkepsi Ermeni'lerle savaşmak konusunda Roma'da oturmakta olan ve oranın yönetimini elinde bulunduran Hristiyanlar'ın lideri papadan izin istemiş, fakat papa Franklar'ın ve bütün Haçlılar'ın katında emrine kesinlikle muhalefet edilemeyecek bir kimse olarak ona Ermeniler'e saldırma hususunda izin vermediği gibi kesinlikle bundan vazgeçmesini istemiş ve ona gönderdiği haberde şöyle demişti:

«Ermeniler bizim dinimize mensup bir ırıldettir; onun için bunlara saldırmak kesinlikle dinen caiz değildir»

Ancak Antakya prinkepsi papanın emrine muhalefet ederek o sıralarda Konya, Malatya ve bu iki şehir arasında bulunan bölgenin hükümdarı Anadolu Selçuklu Sultanı Alâaddin Keykubât'a mektup yazıp onunla anlaşarak Ermeni diyarı ve Leon'un ülkesine saldırmak konusunda ittifak kurdu. Her ikisi bu konuda görüş birliğine varınca Antakya prinkepsi kalabalık ordularını hazırlayıp Ermeniler üzerine saldırıya geçmek üzere iken Franklar'ın önemli bir kesimi olan Templier ve Hospitalier tarikatları prenslerine bu konuda muhalefet ederek şöyle dediler:

«Papa bizi böyle bir saldırıya geçmekten alıkoymuştur.» Bu iki grubun prenslerine itaatsizlik etmelerine karşın ona başka gruplar itaat etmiş ve emrine girip hep birlikte Ermeni diyarına saldırmışlardı. Ancak bu bölgeler son derece sarp dağlardan, aşılmaz geçitlerden ve engebeli bir araziden meydana geldiği için Antakya prinkepsi arzu ettiğine ulaşamamıştı.

Anadolu Selçuklu hükümdarına gelince; ittifak gereği olarak o da kendi bölgesine sınırdaş olan kısımdan Ermeni diyarına saldırıya geçmişti. Suriye tarafından gelecek orduların şansına nazaran buradan Ermeni diyarına sızmak çok daha kolaydı. Bunun için Anadolu Selçuklu hükümdarı 622 (M. 225) yılında bölgeye girip etrafı yağmalamış, bir çok yeri yakıp yıkmış ve bazı kaleleri muhasara altına alarak dört tanesini ele geçirmişti. Ancak kış mevsiminin girmesi üzerine bölgeden ayrılıp geri dönmüştü. Antakya prinkepsinin Ermeniler üzerine saldırıya geçtiğini haber alan bütün haçlıların en büyük lideri papa, Filistin ve Suriye'de bulunan haçlılara haber göndererek prinkepsi aforoz ettiğini bildirmişti. Yukarıda söz konusu ettiğimiz Templier ve Hospitalier tarikatlarıyla büyük bir şövalye grubu kesinlikle prinkepslerinin yanından ayrılmış, onunla ilişkilerini kesmiş ve ona itaat etmemeye başlamışlar-

di. Prinkeps, aforoz edildiği bu dönemlerde kendi emri altında bulunan Antakya ve Trablus bölgelerinde dini bayramları olduğu sırada aforoz edilmiş olduğundan dolayı halk arasından çıkar, şehrin dışına gider ve bayram sona erdiğinde geri dönerdi.

Bu durum karşısında daha sonra Antakya prinkepsi papaya gönderdiği haberde Ermenilerin oğlunu serbest bırakmadıklarını ona şikâyet etmiş ve Ermeni diyarına girip oğlunu serbest bırakmadıkları ve hapis-haneden salmadıkları takdirde onlarla savaşma konusunda izin istemişti. Bunun üzerine papa Ermeniler'e haber göndererek derhal bu prensi serbest bırakmalarını ve tekrar hükümdarlık makamına getirmelerini istemişti. Ya bu emri yerine getirmelerini, getirmedikleri takdirde de Antakya haçlılarının Ermeni diyarına saldırma talebine olumlu cevap vereceğini söyleyerek onlara kararını bildirmişti. Ermeniler papadan gelen bu mektuba rağmen prensi serbest bırakmamışlardı. Bunun üzerine Antakya prinkepsi tekrar ordularını toplayıp Ermeni diyarına yürümüştü. Bundan korkan Ermeniler Halep Atabeg'i olan Atabeg Şehabüddin'e haber göndererek ondan yardım istemiş ve Antakya prinkepsinin bu küçük Ermeni bölgesini ele geçirdiği takdirde Halep ve çevresine de saldırıya geçerek onları buradan uzaklaştıracağını söylemiş ve bu konuda Atabegler'e korku salmıştı. Bunun üzerine Atabeg Şehabüddin Ermeniler'e asker ve silâh yardımında bulunmuştu. Bu durumu öğrenen Antakya prinkepsi Ermeniler üzerine saldırma konusunda daha da azmini güçlendirmiş, ülkelerine saldırıp onlarla savaştığı hâlde yine gâyesine ulaşamamış ve geri dönmüştü.

Bu konulara dair Hristiyanlar'ın ileri gelenlerinden aklı başında birisine sorular sordum. Ermeni diyarına girip buralarda savaşmış olduğu için buraların hâlini, coğrafi durumunu ondan öğrenmek istedim, bana bazı şeyleri anlattı, ancak bazı hususları anlatmağa yanaşmadı.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda ay iki sefer tutuldu. Birincisi 14 safer (1 Şubat 1226) günü gerçekleşmişti.

Yine bu yıl içinde acaip bir olayla karşılaşıldı: Musul yakınlarında "Ayn el-Kayyara (Zift Çeşmesi)" adıyla bilinen gölcük şeklinde bir kaplıca vardı. Bu gölde bulunan su son derece sıcak idi. Halk buraya "Ayn Meymûn" adını veriyordu. Burada suyun yanından hafif miktarda zift sızmakta idi. Halk burada bu gölcükte özellikle ilkbahar ile sonbahar dönemlerinde yüzerdi. Çünkü bu gölcükteki su, sıcaklığının etkisiyle felç ve benzeri hastalıklara son derece iyi gelmekte idi. Burada yüzen

kişi şiddetli bir sıcaklık duyar, hattâ ızdırap çekerdi. Ancak her nedense, Allah'ın bir hikmeti olarak, bu yıl bu sıcak su soğumuş ve öyle bir dereceye ulaşmıştı ki yüzmek üzere bu gölcüğe dalanlar şiddetli bir soğuk hisseder duruma gelmişlerdi. Bunun üzerine artık halk bu şifa kaynağını bırakıp başka kaplıcalara gitmeye başlamıştı.

Bu yılda çevremizde birçok kurt, domuz ve yılan türemişti. Bunlardan çokları öldürülüyordu. Bana ulaşan bilgilere göre, bir kurt Musul'da şehrin içine kadar girmiş ve şehirde öldürülmüştü. Hatta Musul'un biraz dışında bahçesi olan bir arkadaşım bana burada bir kurt öldürdüğünü anlatmış ve bir sene önce, yani 622 yılı boyunca bütün yıl içinde bahçesinde sadece iki yılan görüp öldürdüğünü, fakat bu yıl ise daha yazın başlangıcında, haziranın ilk günlerinde yedi yılan görüp öldürdüğünü anlatmıştı. Bu da bu yılın içinde çok yılanın çıktığını ifade etmektedir.

Bu yılda Musul ve el-Cezire bölgesinin büyük bir kısmında yağmurlar yağmamış, 5 şubattan 12 nisana kadar bazı köylerde çok az yağın yağmurun dışında bütün bölgede mutad hilâfına bir katre yağmur yağmamıştı. Onun için bu yılın mahsulleri son derece az idi. Bunlar yetmiyormuş gibi bölgede müthiş bir çekirge sürüsü türemiş, halk bu yağmursuzluğun yanı sıra çekirgelerden de büyük eziyet görmüştü. Daha evvelki aylarda fiyatlar nisbeten düzelmiş olmasına rağmen bu çekirge sürüsünün gelip bütün ekinleri perişan etmesi üzerine fiyatlar bir hayli yükselmişti. Arkasından şiddetli bir dolu yağmış ve birazcık bitmiş bulunan ekinleri tümüyle yok etmişti.

Halkın anlattığı rivayetlere göre, yağın bu şiddetli dolunun iriliği konusunda çelişkili haberler almıştık. Kimine göre bu yağın dolunun bir tanesi iki yüz dirhem ağırlığında iken, kimine göre ise bir rıtıl ağırlığında idi. Hattâ bunların da dışında bazı söylentiler duyduk. Fakat bilinen şu vardır ki, bu dolunun etkisiyle ekinler zarar gördüğü gibi, bu dolu birçok hayvanı da yok etmişti. 623 yılı sona ermişti; fakat Musul'da hâlâ pahalılık kendisini gösteriyordu.

Bir arkadaşım, bana anlattığına göre, bu sene ava gittiği bir sırada bir tavşan vurmuş, fakat bu tavşanın hem erkek hem de dişi organlarının olduğunu görmüştü. Tavşanın karnını yardıklarında içinde iki yavrunun olduğunu müşahade etmişlerdi. Bunu hem kendisinden, hem de buna şahit olan kalabalık bir cemaatten işitmiştim. Onlar şöyle demişlerdi: «Biz tavşanların bir yıl dişi, bir yıl erkek olduğunu işitir dururduk, ama pek de buna inanmaz, bunu tasdik etmezdik; fakat bunu biz-zat gözlerimizle görünce bu tavşanın dişi olduğu bir yılda veya sırada hâmile kaldığını, ancak yılın çıkması üzerine erkekleştiğini tahmin et-

tik. Eğer durum gerçekten böyle değilse, o zaman tavşanlarda da insanlarda olduğu gibi bir hunsa tipi mevcuttur. İşte bu hunsa tipi tavşanların hem erkek organı, hem de dişi organları olmaktadır. Tavşanlar aynen kadınların adet gördüğü gibi âdet görmektedirler.

Cizre'de olduğumuz sıralarda bir komşumuz vardı. Bu komşumuzun Safiyye adlı bir kızı doğmuştu. Bu kız on beş yaşına gelinceye kadar kızdı, fakat on beş yaşından sonra bu kızda bir erkek organı çıkmış, sakalında tüyler bitmiş, böylelikle kızın hem erkek organı, hem de dişi organı olmuştu.

Bu yıl içinde adamın birisi bir koyun kesmiş, bu koyunun başı ve bütün eti ile ciğerleriyle birlikte bütün organlarının son derece acımtırak bir tadı olduğunu görmüştü. Böyle acı bir et bir daha görülmüş ve işitilmiş değildi.

Bu yılın 25 zilkade (17 kasım) öğle vakti sıralarında Musul'da şiddetli bir deprem meydana gelmiş, bu depremde Acem ve Arap diyarında bir çok şehir sallanmıştı. Bu zelzelenin ana merkezi Şhrizûr'da olup, şehrin büyük bir kısmı ile şehir kalesi harabeye dönmüştü; çünkü kale yıkılınca şehrin üzerine çökmüştü. Ayrıca bu bölgeye yakın yerlerde altı kadar kale yıkılmıştı. Zelzele otuz küsur gün müddetle sürekli hissedilmiş ve bu müddet içerisinde yer devamlı sallanıp durmuştu. Allah -Celle Celâluhû- bu felâketi sonunda kullarından uzaklaştırmıştı. Çevrede bulunan köylerin büyük bir kısmı bu zelzelenin etkisiyle tamamen yıkılmışlardı.

Bu yılın recep (haziran - temmuz) ayında Musul kadısı Hüccetüddin Ebû Mansûr el-Muzaffer b. Abdi'l-Kâhir b. el-Hasan b. Ali b. el-Kâsım eş-Şhrizûr vefat etti. Vefatından iki yıl kadar evvel bir hastalığa düşen kadın Ebû Mansûr kadılık ve muhakeme konusunda son derece âlim bir insan olduğu kadar, gayet afif ve iyi niyetli bir insandı da. Ayrıca liderlik vasfını taşıyan bir şahsiyete sahipti. Gerek Musul'da oturanlarla, gerekse oradan gelip geçenlerle gayet güzel bir arkadaşlığı vardı. Allah rahmet eylesin. O dünyadaki güzelliklerden bir güzellik idi. Vefat ettiğinde bir kız çocuğundan başka kimsesi yoktu. Bu kızı da babasının vefatından üç ay sonra vefat etmişti.

HİCRET'İN ALTI YÜZ YIRMİ DÖRDÜNCÜ (M. 1227) YILI OLAYLARI

Gürcüler'in Tiflis'e Girmeleri ve Şehri Yakmaları

Bu yılın rebiyülevvel (1227 şubat - mart) ayında Gürcüler Tiflis'e varmışlardı, fakat gelen bu düşmana karşı şehri savunacak Müslüman askerler burada mevcut değildi. Bunun sebebi, yukarıda kaydettiğimiz gibi, Celâleddin Hârezmşâh'ın Ahlât'tan geri dönüp Yıva Türkmenleri'ne karşı giriştiği harekâtından sonra askerlerini mer'aların çokluğundan dolayı sıcak bölgelere dağıtmış, buralarda kışı geçirmelerini arzu etmiş olmasıydı. Maalesef bu arada Celâleddin'in askerleri Müslüman Tiflis halkına karşı son derece kötü davranmış, onlara eziyet etmiş, bundan dolayı da Tiflisliler Gürcüler'e haber göndererek geldikleri takdirde şehri onlara teslim edeceklerini söylemişlerdi. Tiflis Müslüman halkının Gürcüler'e meyletmesini büyük bir fırsat ve ganimet bilen Gürcüler şehrin askerlerden tamamen boş olduğu bir sırada askerlerini toplayıp Tiflis'e doğru gelmişlerdi. O sıralarda Kars, Âni ve çevresindeki şehirlerde bulunan Gürcüler derhal Tiflis üzerine gelmişler ve yukarıda kaydettiğimiz gibi şehri boş bulmuşlardı. Celâleddin Hârezmşâh, Gürcüler'e karşı girişmiş olduğu saldırılarında onlardan büyük kitleleri katlettiğinden, artık onların saldıрмаğa gücü olmadığını zannetmiş, onların bir gün gelip Tiflis'e saldırabileceklerini düşünmemiş, onun için de Tiflis'i müdafaasız bırakmıştı. Tiflis'e gelen Gürcüler şehre tamamen hâkim olduktan sonra halkını, hiç kimseyi geride bırakmaksızın, tamamen kılıçtan geçirmiş, buna rağmen şehri Celâleddin'e karşı savunamayacaklarını bildiklerinden dolayı Tiflis'in her tarafını ateşe vermişlerdi.

Bunu haber alan Celâleddin derhal Gürcüler'i yakalamak üzere yanında bulunan askerleriyle birlikte harekete geçip Tiflis'e ulaşmış, fakat Gürcüler şehri yaktıktan sonra buradan ayrıldıkları için Celâleddin onlardan hiç kimseyi görememişti.

Celâleddin'in el-İsmâiliyye'yi Yağmalaması

Bu yılda İsmâiliyye mezhebine bağlı bazı kimseler Celâleddin Hârezmşâh'ın Gence'ye tayin etmiş olduğu bir emirini öldürdüler. Celâleddin bu emrine Gence'yi iktâ' etmiş olup, emirlerinin en ileri gelenlerinden ve iyilerinden birisi idi. Çok hayırlar işleyen, halkına karşı iyi davranan bir emir olduğu gibi, Celâleddin'in askerlerinin gittikleri yerde yaptıkları yağma ve diğer kötü davranışlarını kesinlikle benimsemeyip Celâleddin'i bu hususta kınamakta idi. Bu emir öldürülünce Celâleddin onun ölümüne bir hayli üzülmüş, bu ölüm olayı ona çok dokunmuştu. Derhal askerlerini toplayan Celâleddin, İsmâiliyye mezhebinin mensuplarının yaşadığı bölgeye doğru yönelerek Alamut sınırından Horasân'daki Girdkûh sınırına kadar ilerlemiş, geçtiği bütün her tarafı tahrip etmiş, bu mezhebe bağlı kimseleri öldürüp mallarını yağmalatmış, kadın ve çocuklarını esir alıp erkeklerini kılıçtan geçirmişti. Celâleddin öldürülen bu emre karşı intikamını alarak başlarına muazzam bir felâket getirmişti. Gerçekten bu mezhebin bağlıları bir hayli azmış, Müslümanlar'a karşı büyük zararları dokunmağa başlamış ve özellikle Moğollar'ın İslâm diyarına girmelerinden sonra bu istilâ hareketini fırsat bilen İsmâiliyye mezhebi mensupları o güne kadar büyük tahribatlar yapmış ve İslâm diyarına bir hayli zarar vermişlerdi. Fakat Cenâb-ı Allah Müslümanlar'a karşı yaptıkları bu kötü davranışlarından dolayı Celâleddin eliyle onların şerlerini uzaklaştırmıştı.

Celâleddin İle Moğollar Arasında Meydana Gelen Çatışmalar

Celâleddin Hârezmşâh İsmâiliyyelilerden boşalıp da onlarla ilgili işlerini bitirdikten sonra Moğollardan kalabalık bir grubun gelip İslâm diyarına girmek üzere Rey yakınlarındaki Dâmagân'a ulaştıklarını ve kendilerine doğru yöneldiklerini haber almıştı. Derhal bu düşmana karşı harekete geçen Celâleddin Moğollarla karşılaşp onlarla savaşmış, aralarında şiddetli bir çatışma vuku bulmuş, nihayet hezimete uğrayan Moğollar geriye doğru kaçarlarken Celâleddin onları kovalayıp bir hayli adamlarını öldürmüştü. Onlar bir kaç gün sürekli olarak kaçıyor, Celâleddin de kovalayıp öldürdüklerini öldürüyor, bir kısmını esir alıyordu. Bu durum böyle devam ederken Celâleddin Rey yakınlarında Moğollardan çok daha kalabalık bir kitlenin gelmesinden endişe ederek burada bekleyip durmuş, gerçekten de kalabalık bir Moğol kitlesinin kendisine doğru gelmek üzere yolda olduğunu öğrenmişti. Celâleddin, ileri-

de 625 yılı olaylarını kaydederken teferruatla anlatacağımız gibi, bu Moğol kitlesini beklemeğe koyulmuştu.

el-Melikü'l-Eşref'in Askerlerinin Âzerbaycân'a Girip Bir Kısmını Ele Geçirmeleri

El-Melikü'l-Eşref'in Ahlât'taki nâibi olan el-Hâcib Ali Hüsâmeddin bu yılın şaban (1227 temmuz - ağustos) ayında Ahlât'ta emrinde bulunan askerlerle birlikte Âzerbaycân illerine doğru harekete geçti.

Ali Hüsameddin'in buralara gelmesinin sebebi şöyle anlatılır: Celâledîn'in kendisi huy olarak gayet müsamahakârdı, askerleri de reâyânın mallarına bundan dolayı tamah etmekte idi. Diğer taraftan Selçuklu ailesinden Tuğrul Şah'ın kızı Celâleddin'in zevcesi idi. Daha evvel yukarılarda kaydettiğimiz gibi, Âzerbaycân emîri Özbek b. Pehlivan'ın hanımı olan bu kadınla daha sonraları Celâleddin evlenmişti, ancak bu kadın eski kocası Özbek'in nikâhı altında bulunduğu sıralarda İl-denzililer devletinin yönetiminde söz sahibi idi; o kadar ki ne Özbek'in, ne de başkasının sözü bu kadının sözü yanında yönetim işlerinde geçerli değildi.

Celâleddin Hârezmşâh bu hanımla evlendikten sonra onu ihmal etmiş ve aslâ ona iltifatta bulunmamıştı. Bunun üzerine bu kadın Celâleddin'den korkup yönetim işinde emir vermek ve nehyetmek hususlarından mahrum kaldığı için de endişe duymağa başlamıştı. Bunun üzerine Hoy halkı ile birlikte Ahlât emiri Hüsâmeddin el-Hâcib'e gönderdiği mektupta onu Hoy'a çağırmış ve şehri teslim etmek istediğini bildirmişti. Bunun üzerine Hâcib Hüsâmeddin Ali, yukarıda belirttiğimiz gibi, askerlerini alıp Âzerbaycân illerine dalmış ve ilk etapta Hoy şehri ile Celâleddin'in hanımının emri altında bulunan Hoy çevresindeki diğer kaleleri ele geçirmişti. Arkasından Merend Kalesi'ni hâkimiyeti altına aldıktan sonra Nahcuvân halkının daveti üzerine Nahcuvân'a da gitmiş ve burayı ele geçirmişti. Neticede bu aları tamamen hâkimiyetine aldıktan sonra Ahlât'a dönen Hüsâmeddin Ali Celâleddin'in hanımı ve aynı zamanda Sultan Tuğrul'un da kızı olan bu hanımı alıp Ahlât'a geri gelmişti. Allah nasib ederse, bu olaylar ve devamını 625 yılı olayları arasında kaydedeceğiz.

Dımaşk Emiri el-Muazzam'ın Vefatı ve Yerine Oğlunun Geçmesi

Bu yılın zilkade ayının son gününde (11 Kasım 1227) cuma günü Dımaşk emiri el-Melikü'l-Muazzam İsâ b. el-Melikü'l-Âdil dizanteri hastalığından vefat etti. O babasının vefatı gününden beri on yıl, beş ay, yirmi üç gün müddetle Dımaşk emirliğini sürdürmüştü.

el-Melikü'l-Muazzam İsâ bazı ilimlerde âlim seviyesinde bir şahıs olup, aynı zamanda faziletli bir kimse idi ve bu ilimlerde ileri bir dereceye varmıştı. Özellikle İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin fıkıhı konusunda bir hayli uğraşmış ve bu konuda mümtaz bir dereceye ulaşmış bulunuyordu. Fıkıh ilminin yanısıra nahiv ilmiyle de uğraşmıştı. Gerçekten nahiv ilmiyle çok çok uğraşmış ve bu konuda da uzmanlaşmıştı. Ayrıca dil bilimleri konusunda uğraştığından dolayı etrafındaki âlimlere bu hususta bir kitap te'lif etmelerini veya bu konudaki bazı eserleri bir araya getirmelerini emretmişti. Özellikle el-Cevherî'nin "**Kitâbu's-Sihâh**" adlı eseriyle ve buna ilâve olarak **es-Sihâh**'dan daha ileri seviyede olan er-Urmuvi'nin "**et-Tehzîb**" adlı eseriyle, İbn Düreyd'in "**el-Cemhera**" adlı eserleri onun yayılmasına çalıştığı eserler idi. Bunların dışında Ahmed b. Hanbel'in "**Müsned**"inin bablarına göre tertip edilmesini ve her bir hadisin o babta yazılmasını emretmişti. Meselâ bu kitap bablarına göre tasnif edilirken **Kitâbu't-tahâra** (= taharet kısmı) ile ilgili bütün hadisler bir araya toplanmış, ayrıca namaz ile ilgili hadisler, köle ve cariyelerle ilgili, tefsir, siyer ve diğer bablarla ilgili bütün hadisler aynı bab altında toplanmış ve bütün kitap bu şekilde tasnif edilmişti.

el-Melikü'l-Muazzam İsâ, Ahmed b. Hanbel'in bu **Müsned**'ini İbn Husayn'ın talebelerinden birisinden dinlemiş ve bu ilmin yayılması hususunda büyük harcamalara girmişti. İlim ve âlimlere karşı olan sempatisinden dolayı dünyanın dört bir bucağından gelen âlimler Dımaşk'a varmış, el-Melikü'l-Muazzam da gelen bütün âlimlere ikramlarda bulunarak onlara bir hayli ihsanlar yapmış ve onları pek çok gözetip kendisine yaklaştırmış ve sürekli olarak onlarla aynı meclislerde bulunup istifade ettiği gibi, onları da müstefid kılmıştı. Anlatıldığına göre, el-Melikü'l-Muazzam sevmediği bir hususu işittiği zamanda mutlaka ilmi yola başvurup sabretmesini bilirdi. Onun sohbetinde bulunan ve emrinde çalışanlardan hiç bir kimse, ondan gerçekten insanın hoşuna gitmeyecek tek bir söz işitmiş değillerdi.

el-Melikü'l-Muazzam itikâdı sahîh bir kimse olup şöyle dermiş: «Benim usulde itikadım Ebû Ca'fer et-Tahâvi'nin yazdığı hususlar gibidir.»

Vefat etmeden evvel beyaz bir bez ile kefenlenmesini ve kefeninin yanında kesinlikle altın ihtiva eden her hangi bir kumaşın bulunmamasını ve normal bir mezara gömülerek kesinlikle kabri üzerinde her hangi bir binanın yapılmasını istemeyip bu hususta vasiyetini yapmış ve mezarının bir sahrada gök yüzü altında bulunmasını istemişti O hastalığı sırasında hep şöyle derdi: «Benim Dimyât'ın kâfirler elinden kurtulması hususunda Allah katında alacaklarım vardır. Ümid ederim ki Rabbim Dimyâd'ın geri alınması hususundaki yaptıklarımın dolaylı bana merhamet eder.»

el-Melikü'l-Muazzam İsa vefat ettikten sonra yerine o sıralarda yirmi yaşlarında olan oğlu Dâvud getirilmiş ve “el-Melikü'n-Nâsır” lakabıyla lakablanmıştı.

Çeşitli Olaylar

Bu yıl el-Cezîre bölgesinde pahalılık sürmüştü ve fiyatlar bazen iner, bazen çıkar bir duruma gelip bu hâlini sürdürmüştü. Ayrıca bütün Şubat ayı boyunca ve Martın onuncu gününe kadar yağmurlar hiç yağmamış, bunun etkisiyle yine pahalılık artmış, fiyatlar yükselmiş, Musul'da iki mekik buğday bir dinar iki kırata ve üç mekik arpa da bir dinar iki kırata fiyat bulmuştu. Bu yıl boyunca her şey bir hayli pahalı satılmış, fiyatlar normalin çok üzerinde seyretmişti.

Bu yılın ilkbaharında Musul'da koyun eti bir hayli azalmış, buna mukabil fiyatları da yükselmişti. Hattâ öyle bir duruma ulaşmıştı ki Bağdâd ölçüsüyle bir rıtıl koyun eti iki habbe ve sanca (*) karşılığında satılıyordu. Hattâ bazı günler bu fiyatın da üstünde satıldığı görülmüştür.

Musul'da koyun alım satımı ile uğraşan bir görevlinin bana anlattığına göre, günde bazen tek bir kuşu, bazı günlerde beş kuzu ve çok nadir olarak da altı kuzu satılmıştır. Bu ise bütün ömrümüz boyunca görmediğimiz ve işitmediğimiz bir durumdu. Biz görmediğimiz, işitmediğimiz gibi bize de bizden evvelkilerin böyle bir şeyi anlattıkları vâki değildi; çünkü ilkbaharda mutlakâ koyunlar fazlalaşır ve fiyatları düşerdi. Ayrıca Türkmenler, Kürtler ve Keylikanlar (?) bulundukları yerlerden kışlaklarından ayrılıp Zuzan'a giderlerken koyunlarını ucuza satarlardı. Bu bakımdan da fiyatlar düşüyordu. Her sene bu mevsimde altı,

(*) “Habbe” ve “sanca” o gün kullanılan tartı birimleridir. (Çeviren)

hattâ bazen yedi rıtıl et, bir kırata satılıyordu. Fakat bu sene fiyatlar öyle yükselmişti ki, bir rıtıl et iki habbeye satılıyordu.

Bu yılın 10 mart veya mukabili olan 20 rebiyülevvel gününde daha evvel hiç benzeri iştirilmemiş ve görülmemiş garip bir olay olarak iki kez kar yağdı. Bu karın etkisiyle çiçek açmış bulunan badem, kayısı, erik, ayva ve benzeri meyvaların çiçekleri dökülmüş, bu meyveler bu sene mahsul vermemişti. Aynı şekilde bu tarihte Musul'da yağan karın bir benzeri olarak aynı günde bütün Irak bölgesinde de yağmış, çiçek açmış olan bütün meyveler tümüyle yok olmuştu el-Cezîre bölgesi ile Suriye bölgesine nazaran bu mevsimde karın yağması son derece ilgi çekici bir durumdu; çünkü Musul ve çevresi diğer iki bölgeye nazaran çok daha sıcaktı.

Bu yılda Halep ve çevresinde bulunan Türkmenler Antakya prinkepliğinin Templier tarikatı kumandanlarından birisini öldürmüşlerdi. Öldürülen bu haçlı kumandanı bir hayli meşhur bir şövalye olup ileri gelenlerden birisiydi. Templier tarikatı kumandanlarının öldürüldüğünü haber alınca Türkmenler üzerine saldırarak onlardan bazılarını öldürmüş, bir kısmını esir almış ve mallarından bir miktar ganimet ele geçirmişlerdi. Bu durum üzerine Halep emiri Atabeg Şehabeddin Haçlılar'a gönderdiği haberde üzerlerine yürüyeceğini ve ülkelerine saldırıda bulunacağını söyleyip tehdit etmişti. Bu arada Haçlılar'ın bu saldırısına karşılık veren Türkmenler Templier tarikatından iki büyük şövalye daha öldürmüş olduklarından dolayı bu haçlı grubu sulh yapmak zorunda kalmış ve Türkmenler'den almış oldukları ganimet mallarını esir, kadın ve erkeklerini iade etmişlerdi.

Bu yılın recep (1227 haziran - tammuz) ayında Diyarbekir taraflarından bir grup gelip Cezîret İbn Ömer (Cizre) üzerine saldırıya geçmek istemişlerdi; çünkü bu sıralarda Cizre emîri öldürülmüş bulunuyordu. Cizre ve çevresine saldırmak üzere gelen bu kitle Cizre'ye yaklaşıncı bölgede bulunan Selkûn adında büyük bir köy halkı bir araya gelip toplanmış, günün ilk saatlerinden ikindi vakti sıralarına kadar gelen bu kitle ile çarpışıp, aralarında çarpışmalar bir hayli uzun sürmüştü. Sonunda Selkûn köyü halkı Diyarbekir taraflarından gelen bu Kürt tائفesini hezimete uğratıp onları kaçırtmış ve onlardan çok kimseyi öldürmüşlerdi. Kaçan bu saldırgan grubu kovalayan Selkûn köyü halkı ellerine geçirdikleri malları yağmamış ve sağ salım olarak köylerine dönmüşlerdi.

HİCRET'İN ALTI YÜZ YİRMİ BEŞİNCİ (M. 1227 - 1228) YILI OLAYLARI

Celâleddin Hârezmşâh İle Kardeşi Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlık

Bu yılda Celâleddin Hârezmşâh'ın baba bir kardeşi Gıyâsüddin b. Hârezmşâh endişeye düşmüş ve emirlerden bir grup ile birlikte korkuya kapılarak sultanın yanından kaçıp kurtulmak isemişler, fakat Tatarlar'ın bu yılki saldırılarına kadar böyle bir kaçışa imkân bulamamışlardı. Celâleddin Tatarlarla uğraşırken kardeşi Gıyâseddin yanında bulunan muhalif emirlerle birlikte kaçıp Abbâsî halifesinin hâkimiyeti altında bulunan Hûzistân'a doğru yönelmişlerdi. Onların maksadı bu topraklara girip halifeye itaat ederek ona bağlanmak idi; fakat halifenin Hûzistân'daki nâibi ve vekili bunun bir hile ve tuzak olduğunu düşünerek onları Hûzistân'a sokmamıştı. Gıyâsüddin yanındakilerle beraber bir müddet Hûzistân sınırında beklemiş, fakat durumun bir hayli uzadığını görünce Hûzistân'dan ayrılıp İsmâiliyye diyarına yönelmiş ve bu mezhebin sahiplerine iltica ederek onların yanında ikâmet edip onu korumalarını istemişti.

Sultan Celâleddin Moğollarla olan son çatışmalarından ayrılıp Tebriz'e dönmüş, bu günlerde Tebriz şehir meydanında adamlarıyla birlikte cirit oynarken kardeşinin İsfahân'a kaçtığını haber almıştı. Derhal elindeki cirit sopasını fırlatmış ve sırtında bulunduğu atı koşturup süratle İsfahân'a yönelmişti. Fakat bir müddet sonra kardeşinin İsfahân'a değil de İsmâiliyye diyarına gidip onlara iltica ettiğini öğrenmişti. Derhal İsfahân'a olan yolunu değiştirerek İsmâiliyye diyarına girmiş ve İsmâiliyye mezhebi liderine gönderdiği haberde kardeşini istemiş, onu teslim etmedikleri takdirde hâkimiyeti altındaki şehirleri yağmalayacağını bildirmişti. İsmâiliyye mezhebi liderinden Celâleddin'e gelen mektupta şöyle yazılı idi: «Kardeşin gelip bize iltica etmiştir. O sultan oğlu sultandır. Onu böyle bize iltica etmişken teslim etmemiz câiz değildir, yakışık almaz. Onu yanımızda alıkoyacağız ve senin ülkene saldır-

masını da engelleyeceğiz. Ayrıca bize gelip sığındığı için onu affetmeni diliyor ve bu husustaki şefaetimizi kabul etmenizi diliyoruz. Biz de bu şefaate nail olduğumuz takdirde onu salmama hususunda verdiğimiz sözü mutlaka tutacağız. Senin hoşuna gitmeyecek bir davranışta bulunduğumuz takdirde bizim ülkemiz yine senin önündedir. Arzu ettiğin gün gelip saldırır, yağmanı yaparsın.»

Sultan Celâleddin İsmâiliyye liderinden gelen bu mektuba olumlu cevap vermiş ve bu hususta vefakâr davranacaklarına dair onlara yemin ettirmiş ve oradan dönüp, Allah nasib ederse ileride aktaracağımız gibi, Ahlât'a yönelmişti.

Celâleddin İle Moğollar Arasında Meydana Gelen Savaş

Bu yılda Moğollar tekrar Rey taraflarına doğru gelmiş ve Celâleddin ile aralarında bir hayli savaşlar meydana gelmişti. Bize bu çatışmaların sayısını nakledenler muhtelif rivayetlerle savaşların adetlerini bildirmişlerdi. Bu savaşların büyük bir kısmı önceleri Celâleddin'in aleyhinde seyretmiş iken sonunda zafer Celâleddin'in olmuştu.

Celâleddin ile Moğollar arasında meydana gelen bu yılın ilk çatışmasında gerçekten acaip bir durum meydana gelmişti. Celâleddin'in savaştığı bu son Moğol grubunun kumandanı Cengiz Han'ın gazabına uğramış ve Cengiz Han onu görevden uzaklaştırarak ülkesinden dışarı çıkarmıştı. Bu kovulmuş kumandan önce Horasân'a gelip buraya girmek istemiş, fakat bölgenin son derece harap bir hâlde olduğunu görünce ayrılıp Rey üzerine yönelmiş, Rey ile çevresindeki şehirleri hâkimiyeti altına almak istemişti. Bunun üzerine Celâleddin karşılarına dikilmiş ve aralarında şiddetli bir savaş meydana gelmişti. Bu ilk çatışmalarda Celâleddin Moğollar'a karşı mağlûp olmuş ve geriye doğru çekilmişti. Tekrar bir daha saldırıya geçen Celâleddin yine onlara karşı koyamayıp ikinci kez yenilince İsfahân'a çekilmiş ve İsfahân ile Rey arasında bir müddet ikâmet etmişti. Burada ikâmet ettiği sırada tekrar askerlerini ve kendisine itaat eden emirleri toplayıp harekete geçmişti. Yine yukarılarda kaydetmiş olduğumuz gibi, babasının vefatı üzerine Fars atabegleri tahtına yeni geçmiş bulunan Atabeg Sa'd, Celâleddin'in bu seferine katılmış, Moğollar'a karşı girdiği bu savaşta o da düşmana karşı savaşmıştı. Celâleddin askerleriyle birlikte ve Atabek Sa'd'ın emrindekilerle beraber Moğollar'la tekrar karşılaşmış ve savaşa tutuşmuştu.

Her iki ordu savaş düzeni aldıkları bir sırada Sultan Celâleddin'in kardeşi Gıyâsüddin fırsatı ganimet bilerek Moğollar'ın bu saldırısı sı-

rasında hemen yanındaki emirlerle ve kendisine uyanlarla birlikte, yukarıda kaydettiğimiz gibi, Celâleddîn'in ordusundan ayrılıp gitmişlerdi. Onlar gitmek istedikleri tarafa yönelmişlerken Moğollar onları görmüş ve kendilerini arkadan saracaklar diye endişeye kapılarak bir hayli korkmuş ve iki ordu arasında kalmaktan çekindikleri için, Gıyâsüddîn kendilerine yanaşmadan ve onları arkadan sarmadan evvel geriye çekilip gitmişlerdi. Onlar böyle kaçıp giderlerken arkalarından Fars atabegi Atabeg Sa'd onları takibe koyulmuştu.

Celâleddîn Hârezmşâh'a gelince; kardeşi ve yanındaki diğer emirlerin kendisini yalnız bırakıp gittiklerini görünce bir hayli korkmuş ve Moğollar'ın geriye çekilişlerini bir hile, tuzak ve bir aldatma hareketi olarak değerlendirmiş ve kendisi de korkuyla geri çekilmişti. Hatta Celâleddîn gelip kendisini şehir içinde kuşatacaklar diye Isfahân'a girmeye cesaret edememiş, oradan Sümeýrem'e gitmişti.

Atabeg Sa'd'a gelince; kendisi askerleriyle birlikte Moğollar'ı kovalayıp durmuşken Celâleddîn'i ve askerlerini yanında göremeyip uzaklaştıklarını müşahade edince, o da korkuya kapılmış ve tek başına Moğollar'ı takipten vaz geçerek geri dönmüştü.

Moğollar da aynı şekilde kendilerini takip eden kimsenin olmadığını görünce kaçıp dururlarken birden yerlerinde durmuş ve Isfahân'a geri gelip yolda kendilerini alıkoyacak ve engelleyecek kimseye rastlamamışlardı. Nihayet Isfahân'a kadar gelen Moğollar şehri muhasara altına almışlardı. Moğollar'ın Isfahân'ı kuşatmaları üzerine Isfahân halkı Celâleddîn'in öldürüldüğünü zannetmişti. Isfahân halkı bu şekilde düşünüp dururken ve Moğol muhasarası da devam ederken o sıralarda Celâleddîn'den kendilerine bir mektup gelmişti. Celâleddîn bu mektupta hayatta olduğunu ifade ediyor ve onlara şunları yazıyordu: «Ben askerlerimden dağılanları toplamak üzere bölgede dolaşıyorum. Ordularımı topladığım anda tekrar yanınıza gelecek ve birlikte Moğollar'ı Isfahân kuşatmasından uzaklaştıracğıız. Yanınıza varacağım, sizinle birlikte onları mağlûp edecek ve buradan uzaklara süreceğiz.»

Celâleddîn'in bu mektubunu alan Isfahânlılar derhal kendisine yazdıkları cevapta ondan yardım istiyor ve bir an evvel gelmesini talep ediyorlardı. Geldiği taktirde onunla birlikte düşmana karşı savaşmak üzere şehirden çıkacaklarını bildirmişlerdi. Gerçekten Isfahân halkı son derece cesur bir halk idi. Celâleddîn onlara doğru yürümüş ve Isfahânlılarla bir araya gelince, Isfahân halkı şehirden bir çıkış hareketi yapmış ve düşmanı iki ateş arasında bırakmışlardı. İşte bu çatışmalarda Moğollar son derece kötü bir mağlûbiyete uğrayınca gerisin geriye kaçmağa başlamışlar ve Celâleddîn de onları Rey'e kadar takip etmiş, yakala-

diğini öldürmüş, bir kısmını da esir almıştı. Moğollar'ı Rey'den uzaklaştırdıktan sonra burada ikâmet eden Celâleddin'e Cengiz Han'ın oğlundan gelen bir mektupta şunlar yazılı idi: «Sizinle savaştan bu kitleyi biz ülkemizden kovmuş ve yanımızdan uzaklaştırmış bulunuyoruz. Bunlar kesinlikle bizim adamlarımız değildir.» Celâleddin gelen bu mektuba göre Cengiz Han'ın saldırısından emîn olunca Âzerbaycân'a geri dönmüş-tü.

Haçlılar'ın Suriye'ye Dalmaları ve Sayda Kentini Tahkim Etmeleri

Bu yılda Haçlılar'dan kalabalık bir kitle Sicilya'dan ve ötesindeki diğer ülkelerden kopup Suriye ve Filistin'de hâkimiyetleri altındaki Akkâ, Sûr ve diğer Akdeniz sahili boyundaki şehirlerine geldiler. Buralarda bir hayli büyük kalabalıklar oluşturmuşlardı. Bu gelen son kitleden evvel yine kalabalık bir kitle daha buralara gelmişti. Bu gelen Haçlı ordularının başında Alman İmparatoru bulunuyordu. Hükümdarlar hükümdarı anlamında olan "İmparator" lakabını taşıyan bu büyük kumandan işte bundan evvel söz konusu ettiğimiz büyük kitlenin başında gelmiş, fakat o sıralarda Haçlılar için son derece çetin bir ceviz olan ve onlara gayet sertçe davranmış bulunan el-Melikü'l-Muazzam hayatta olduğu için arzu ettikleri şekilde hareket edememiş ve gayelerine ulaşamışlardı. Fakat yukarıda belirttiğimiz gibi, el-Melikü'l-Muazzam vefat edip de Dımaşk emirliğine oğlu getirilince, Haçlılar'ın bölgeye olan tahahları yeniden canlanmış ve Akkâ, Sûr ve Beyrut'tan çıkarak Sayda'ya yönelmişlerdi. Sayda şehri Haçlılar ile Müslümanlar arasında taksim edilmiş bulunuyordu. Şehrin surları da harabe hâlde idi. Haçlılar Sayda'yı iyice tahkim edip surlarını tamir etmiş ve şehri ele geçirmişlerdi.

Haçlılar'ın Sayda'ya tahakküm edebilmelerinin asıl sebebi bu şehre yakın olan Tibnin ve Hûnin gibi kalelerin tahrip edilmiş, surlarının yıkılmış olması idi. Bu konuları yukarılarda epey önce kaydetmiş bulunuyoruz. İşte Haçlılar Sayda'ya hâkim olunca bir hayli güç kazanmış ve İslâm diyarına saldırma hususundaki tahahları artmıştı. Bu Alman imparatoru bölgeye yaptığı seferi sırasında yolda gelirken Kıbrıs adasını da işgâl edip hâkimiyetleri altına almış ve oradan Akkâ'ya yönelmişti. Müslümanlar gelen bu haçlı kitlesinden bir hayli korkuya kapılmışlardı. Cenab-ı Allah'tan dileğimiz Müslümanları bu kâfirlere karşı zafere erdirmesi ve Muhammed ümmetini bunlardan kurtarmasıdır. Nihayet bu Alman imparatoru İslâm bölgesine ulaşmıştı.

Anadolu Selçuklu Hükümdarı Keykubât'ın Erzincan'ı Ele Geçirmesi

Bu yılda Anadolu Selçuklu hükümdarı ve Konya, Aksaray, Malatya ve diğer Anadolu şehirlerinin hâkimi bulunan Keyhüsrev b. Kılıçarslan'ın oğlu Alâeddin Keykubât Erzincan'ı hâkimiyeti altına aldı.

Erzincan uzun yıllardan beri buranın emîri olan Behram Şâh'ın elinde bulunuyordu. Behram Şâh da babaları Kılıçarslan'dan beri Anadolu Selçukluları'nın emri altında ve itaatinde bulunuyor, altmış yıldan beri Erzincan'ı yönetip duruyordu. Vefat edince yerine oğlu Alâeddin Dâvud Şâh geçmişti. Bu sıralarda Alâeddin Keykubât Dâvut Şâh'a gönderdiği haberde Erzenirrûm üzerine gitmek istediğini, burayı ele geçirmeyi arzuladığını, bunun için de Dâvut Şâh'ın askerleriyle birlikte gelip ordusuna katılmasını istemişti. Alâeddin Davut Şâh Erzincan'dan hareket ederek Alâeddin Keykubât'ın askerleri arasına katılmış, fakat yanına varması üzerine Alâeddin onu tutuklatmış ve Erzincan'ı da elinden alıp tamamen ülkesine katmıştı. Ayrıca Erzincan'a bağlı olarak son derece müstahkem bir kaleleri vardı. Kemah adıyla bilinen bu kale Dâvut Şâh tarafından mükemmel bir şekilde müstahkem hale getirilmiş bulunuyordu. Dâvut Şâh'ın Kemah'ta saklanmak üzere kullandığı bu kale gayet sarptı. Alâeddin Keykubât burayı hâkimiyeti altına almak istemiş, fakat son derece müstâhkem, gayet yüksek ve sarp bir yerde olduğu için askerler buraya ulaşma imkânı bulamamışlardı. Alâeddin Keykubât'ın elinde esir bulunan Davut Şâh Kemah'ı teslim etmediği takdirde öldürüleceği hususunda tehdit edilmiş, bunun üzerine o da Kemah'taki adamına haber göndererek kaleyi teslim etmesini istemişti. Böylece Alâeddin Keykubât Kemah Kalesini de teslim almış bulunuyordu.

Daha sonra buradan hareket eden Alâeddin Keykubât amcasının oğlu Tuğrul Şâh b. Kılıç Arslan'ın elinde bulunan Erzenirrûm üzerine yürümüş, burayı ele geçirmek için harekete geçmişti. Bu durumu öğrenen Tuğrul Şâh, el-Melikü'l-Eşref'in Ahlât'taki nâibi Hüsâmeddin Ali el-Hâcib'e haber göndererek ondan Alâeddin Keykubât'a karşı yardım istemişti. Bu yardıma karşılık da el-Melikü'l-Eşref'e itaat ettiğini ve onun emrine girdiğini bildirmişti. Bunun üzerine Hâcib Hüsâmeddin emrindeki askerlerle Erzenirrûm üzerine yürümüştü. Zira Anadolu Selçuklu hükümdarının Erzenirrûm'u ele geçirdiği takdirde oradan Ahlât üzerine yürüyeceğini düşünmüş bulunan Hüsâmeddin Ali bu sıralarda Şam ve el-Cezîre bölgesinden toplatıp getirdiği kalabalık askerlere sahip bulunuyordu. Hüsâmeddin Ali Erzenirrûm'a gelip şehri Alâeddin Keykubât'a karşı korumuştü.

Ahlât askerlerinin Erzenirrûm'a geldiklerini öğrenen Alâeddin Keykubât buraya yapmak üzere tasarladığı seferini iptal ederek Erzincan'dan kendi memleketine geri dönmüştü. Zaten o sıralarda Bizanslılar'ın Sinop'u ele geçirdiklerini öğrenmiş bulunan Alâeddin Keykubât burayı tekrar düşmandan geri alması gerektiği için bir an evvel ülkesine geri dönmek istemişti. Sinop şehri en müstahkem kalelerden birisi olup Hazar Denizi adıyla bilinen Karadeniz sahilinde denizin içine doğru sarkmış gayet mükemmel bir şehirdir. Ülkesine dönen Alâeddin Keykubât Sinop üzerine ordularını sevketmiş, gelen İslâm orduları Sinop'u karadan ve denizden kuşatarak Bizanslı Rumlar'ın elinden tekrar geri almışlardır. Kendisi de kışı geçirmek üzere her zaman olduğu gibi Antakya'ya gitmişti.

el-Melikü'l-Kâmil'in Mısır'dan Suriye ve Filistin'e Seferi

Mısır emîri el-Melikü'l-Kâmil Muhammed b. el-Melikü'l-Âdil bu yılın şevvâl (1228 eylül) ayında Mısır'dan çıkıp Şam diyarına doğru yönelmişti. Kutsal şehir - Allah onu ebediyyen korusun ve ebediyyen İslâm diyarı kılsın- Kudüs'e gelmiş bulunan el-Melikü'l-Kâmil bir müddet sonra Kudüs'ten ayrılıp Nâblus'a gitmişti. Oradan da Dımaşk ve çevresinde bulunan diğer bütün şehirler üzerine harekete geçmek üzere hazırlıklarını yapmıştı. el-Melikü'l-Kâmil'in geldiğini öğrenen Dımaşk emîri el-Muazzam'ın oğlu, amcasının Dımaşk'a gelmek istemesinden bir hayli korkmuş ve diğer amcası el-Melikü'l-Eşref'e haber gönderip ondan yardım istemiş ve derhal Dımaşk'a yanına gelmesini rica etmişti. Bunun üzerine el-Melikü'l-Eşref sür'atle hareket edip Dımaşk'a girmişti.

Bu durumu öğrenen el-Melikü'l-Kâmil, şehrin zaptedilmesinin kolay olmayacağını bildiğinden dolayı Dımaşk'a yanaşmamıştı. Zaten şehri korumak ve muhafaza etmek durumunda olanlar da bu husustaki görevlerinin başına gelmiş bulunuyorlardı. Ancak el-Melikü'l-Eşref ağabeyesine gönderdiği mektupta ona hürmetini arz emiş ve onu yücelterek Dımaşk'a gelmesinin sebebinin kendisine karşı çıkmak olmadığını, bilakis onun itaatinde olmayı arzuladığını söyleyip bu durumları anlatmış ve onun gayesi ve istekleri doğrultusunda hareket etmeye hazır olduğunu, onunla İslâm diyarını korumak üzere Haçlılar'a karşı ittifak halinde olmayı dilediğini bildirmişti. Bu mektubu alan el-Melikü'l-Kâmil kardeşine yazdığı cevapta şöyle diyordu:

«Benim bu diyara gelmemin asıl sebebi Haçlılar'a karşı koymaktır. (Gerçekten ulaşmak istedikleri gayeden Haçlılar'ı alıkoyacak kimse bu diyarda mevcut değildi. Sayda'yı tam mükemmel bir şekilde tahkim ettikleri gibi Kayseriyye'yi de kısmen onarmış, tahkim etmişler ve hiç kimse onları bu yaptıklarından alıkoymamıştı.) Çok iyi biliyorsun ki amcamız Sultan Salâhaddin Kudus'ü fethetmişti. Bu, bizim için ve bütün Müslümanlar için asırlar boyunca tarihte muazzam bir ün ve şan olarak kalacaktır. Eğer haçlılar tekrar bu şehri Müslümanlar'ın elinden alacak olurlarsa bu da bizim için son derece kötü bir ün ve kötü bir şöhret kalacak, bunu silmek mümkün olmayacaktır. Bu amcamızın bize bahsettiği muazzam şan ve şerefi yok etmek ancak Kudüs'ün Haçlılar eline düşmesini ihmal etmemizle olabilir. Eğer amcamızın bahsettiği bu şan ve şeref gidecek ve Kudüs kâfirlerin eline düşecek olursa; bizim ne insanlar, ne de Allah katında kimseye bakacak yüzümüz kalır.

Sonra Haçlılar eğer Kudüs'ü ele geçirirlerse sadece orayla yetinmez, diğer şehirlere de el uzatırlar. Bu durumda madem ki sen buraları korumak üzere Dimaşk'a gelmiş bulunuyorsun, benim burada kalmam gereksizdir. Ben Mısır'a dönüyorum, sen buraları iyi koru. Allah korusun, benim kardeşimle savaşmak üzere geldiğim ve onu Dimaşk'ta muhasara ettiğim söylenecek olursa bu benim için büyük bir züldür.»

Nâblus'tan ayrılan el-Melikü'l-Kâmil Mısır diyarına doğru yönelmiş ve Tell el-Acûl'da konaklamıştı. Fakat el-Kâmil'in ayrılmasından sonra el-Eşref ve bütün bölge halkı büyük bir korkuya kapılmış ve el-Melikü'l-Kâmil'in buradan dönmesi hâlinde Franklar'ın Kudüs'e saldıracaklarını ve diğer şehirlere gireceklerini düşünüp bundan da onları alıkoymanın mümkün olmadığını bildikleri için bir hayli korkuya kapılmışlardı. Nihayet el-Eşref ve ağabeyi arasında elçiler gidip gelmiş ve sonunda el-Eşref bizzat kendisi el-Kâmil'in huzuruna varıp onu Mısır'a gitmekten alıkoymuş, ikisi de kaldıkları yerlerde ikâmet etmişlerdi. el-Melikü'l-Eşref ağabeyi el-Kâmil'in yanına Kurban bayramı arafe gecesinde gitmişti.

Celâleddinin Armenia Diyarını Yağmalaması

Bu yılda Celâleddin Hârezmşâh Ahlât üzerine yürüyüp burayı geçmiş, Muş ovasına dalarak Cebelcûr (*) ve çevresini, geçtiği bütün yerleri yağmalamış, kadın ve çocukları esir alıp karşısına dikilen ve direnen

(*) Çapal-cûr (Çeviren).

erkekleri öldürmüş, köyleri harabeyi çevirmiş ve memleketine geri dönmüştü.

Celâleddin'in Ahlât'ı geçip Cebelcûr'a kadar ilerlediği ve kendilerine doğru geleceği haberi el-Cezîre bölgesi şehirlerinden Harrân, Serûc ve benzeri şehirlere ulaştığında buranın halkı bir hayli korkmuştu. Mevsimin kış olmasından dolayı Celâleddin'in kışı geçirmek üzere diğer bölgelere nazaran daha sıcak olan el-Cezîre'ye geleceğini zannettiklerinden korkuya kapılmış ve memleketlerini terkedip Şam diyarına gitmeyi kararlaştırmış, göç etmeğe başlamışlardı. Gerçekten Serûc halkından bazı kimseler Şam diyarının şehirlerinden biri olan Membic'e gidip yerleşmişler, fakat onlar Membic'te iken Celâleddin'in bölgeyi yağmalayıp kendi ülkesine geri döndüğünü haber almışlardı. Buna rağmen Membic'te ikâmete devam eden Serûclular bir müddet burada kalmışlardı. Celâleddin'in geri dönmesinin asıl sebebi Ahlât ve çevresinde karların bir hayli fazla yağması ve bir daha bu kadar çok karların görülmemesi idi. Bunun üzerine Celâleddin memleketine geri dönme hususunda sür'atli hareket etmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda bütün el-Cezîre bölgesinde fiyatlar düşmüş, bir çok şey ucuzlamıştı. Hububat ve diğer ürünler özellikle buğday ve arpa gayet iyi ürün vermişti. Bu düşme ve ucuzluğun meydana gelmesine rağmen yine de fiyatlar o pahalılık döneminden evvelki seviyelerine inmemişlerdi. Buna rağmen kısmen ucuzluk meydana gelmişti. Meselâ Musul ölçeği ile beş mekik buğday bir dinara, on yedi mekik arpa da bir dinara satılmakta idi.

HİCRET'İN ALTI YÜZ YİRMİ ALTINCI (M. 1228 - 1229) YILI OLAYLARI

Kudüs'ün Haçlılar'a Teslim Edilmesi

Bu yılın rebiyülâhir ayı (1229 mart) başlarında -Allah belâlarını versin- Haçlılar Kudüs'ü sulh yoluyla ele geçirdiler. Allah en yakın bir zamanda bu kutsal şehri Müslümanlar'a iade etsin.

625 yılı olaylarını kaydederken Haçlı kumandanı Alman imparatoru'nun buraya ulaştığını, Haçlılar'ın elinde bulunan Akdeniz sahili şehirlerine çıktığını kaydetmiştik. Kendisinin buraya ulaşmasından evvel askerleri gelip sahillere çıkmış ve çevre İslâm diyarlarına ve şehirlerine saldırarak bir çok karışıklıklar meydana getirmişlerdi. Bu sıralarda da Sûr şehri çevresindeki dağlarda ikâmet etmekte olan Müslümanlar'dan bir grup bu gelen Haçlılar'a gidip onlarla anlaşmış ve emirleri altına girmişlerdi. Franklar özellikle el-Melikü'l-Âdil Ebû Bekr b. Eyyûb'un oğlu olan Dımaşk emiri el-Melikü'l-Muazzam İsâ'nın vefatı ile daha da güç kazanmışlardı.

Söz konusu Alman haçlı kumandanı Şam sahillerine çıktığında gelip Akkâ'ya konaklamıştı. O sıralarda da, yukarılarda kaydettiğimiz gibi, Allah rahmet eylesin, el-Melikü'l-Âdil'in oğlu Mısır emiri el-Melikü'l-Kâmil Mısır'dan çıkıp kardeşi el-Muazzam'ın vefatından sonra Dımaşk üzerine gelerek kardeşi el-Muazzam'ın oğlu en-Nâsır Dâvud'un emri bulunduğu Dımaşk'ı ele geçirmek niyeti ile Tell el-Acûl denilen yerde karargâh kurmuştu En-Nâsır Dâvud b. el-Muazzam, amcası el-Kâmil'in bu niyetini öğrenince el-Cezîre hakimi bulunan diğer amcası el-Melikü'l-Eşref'e haber göndererek ondan yardım istemiş ve diğer amcası el-Kâmil'e karşı kendisini savunmasını talep etmişti. Bunun için de el-Melikü'l-Eşref Dımaşk'a gelmiş ve iki kardeş arasında elçiler gidip geldikten sonra sulh akdedilmiş ve ittifak kurmuşlardı. Sonunda el-Melikü'l-Eşref ağabeyi el-Kâmil'in yanına gitmiş ve onunla kuvvetlerini birleştirmişti.

Her iki kardeş bir araya geldikten sonra İslâm diyarına yeni bir saldırıya geçmiş bulunan yeni haçlı kumandanı Alman İmparatoru ara-

sında elçiler gidip gelmiş ve nihayet Kudüs'ü Haçlılar'a teslim etme hususunda bu haçlı kumandanıyla anlaşmaya varmışlardı. Bu anlaşmaya göre Kudüs ve çevresi Franklar'a teslim edilecek, buna karşılık ise el-Halil, Nâblus, el-Gavr ve Malatya illeriyle Müslümanlar'ın ellerinde bulunan diğer şehirler yine Müslümanlar'ın ellerinde kalacak, sadece Kudüs ve çevresindeki küçük yerler Haçlılar'a verilecekti.

Daha evvel yukarıda kaydetmiş olduğumuz gibi, Kudüs'ün surları el-Melikü'l-Muazzam tarafından tahrip edilmişti. Nihayet bu son anlaşmaya göre Kudüs Haçlılar'a teslim edilince bu durum Müslümanlar'a çok ağır gelmiş, bir hayli üzülmüşler, büyük sıkıntılar, elem ve ızdıraplar ve anlatılmayacak kadar büyük üzüntüler Müslümanlar'ın kalplerini kaplamıştı. Allah Kudüs'ün fethini tekrar Müslümanlar'a müyesser eylesin. Âmin.

el-Melikü'l-Eşref'in Dımaşk'a Hâkim Olması

Bu yılın 2 şaban (26 Haziran 1229) pazartesi günü el-Melikü'l-Âdil'in oğlu el-Melikü'l-Eşref Dımaşk şehrini kardeşi el-Muazzam'ın oğlu Salâhaddin Dâvud'un elinden alıp kendi ülkesine kattı. Yukarılarda kaydetmiş olduğumuz gibi, Dımaşk emiri Dâvud b. el-Muazzam amcası el-Melikü'l-Kâmil'in bölgeye gelmesinden sonra diğer amcası el-Eşref'e gönderdiği haberde ondan yardım istemiş ve el-Kâmil'i bölgeden uzaklaştırması için buraya gelmesini talep etmişti. Nihayet bu istek üzerine el-Cezîre'den ayrılan el-Melikü'l-Eşref Dımaşk'a gelip girmiş ve onun bu gelişine gerek emîr Dâvud, gerekse şehir halkı bir hayli sevinmişlerdi. Çünkü onlar başkaları tarafından abluka altına alınmak üzere idiler. Bunun için kendilerini kuşatacaklara karşı hazırlıklara başlamışlardı. el-Melikü'l-Eşref buraya gelince bu savunma hazırlıklarının kaldırılmasını ve aldıkları tebdirlerden vaz geçmelerini istemiş, şehrin hâkimi olan yeğeni Dâvud'a burayı koruyacağını ve kendi hâkimiyeti altında olan şehirlerin muhasarasında ona yardım edeceğine dair yemin etmişti. Sonunda el-Melikü'l-Eşref ağabeyi el-Melikü'l-Kâmil ile barış anlaşması yapıp, onunla ittifak kurunca yeğenleri olan Dımaşk emiri Dâvud da kendisini bu ittifak içinde zannetmişti.

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, el-Melikü'l-Eşref ağabeyi el-Melikü'l-Kâmil'in yanına 625 yılı zilhicce ayında kurban bayramında (10 - 14 kasım 1228) varmış ve diğer taraftan Dımaşk emiri Salâhaddin Dâvud b. el-Muazzam da Dımaşk yakınlarındaki Beysan'a gidip orada ikamet etmişti. Sonunda el-Melikü'l-Eşref, el-Kâmil'in yanından dönüp Dımaşk emiri olan yeğeni ile bir araya gelmişti. Ancak o sırada el-Eşref'

in yanında fazla askeri mevcut değildi. Bir gün el-Melikü'l-Eşref ile yegeni Dâvud bir çadırdaki oturmuşlarken el-Melikü'l-Muazzam'ın ileri gelen adamlarından ve en büyük emirlerinden ve o anda da oğlunun en büyük emirlerinden biri olan İzzeddin Aybeg birden bu çadıra dalmış ve Salâhaddin Dâvud'a şöyle demişti: «Kalk ve hemen buradan çık, yoksa şu anda tutuklanmak üzeresin.» İzzeddin Aybeg Salâhaddin Dâvud'u alıp hemen oradan çıkartmış ve el-Melikü'l-Eşref buna engel olamamıştı; zira Aybeg çadırın dışında askerlerinin tümünü hazırlayıp atlarına bindirmişti ve bunlar o anda el-Eşref'in yanında bulunan askerlerinden idiler. Dâvud b. el-Muazzam hemen bulunduğu yerden dışarı çıkıp askerleriyle birlikte Dimaşk'a doğru sür'atle hareket etmişti.

Bu olayın sebebi şöyle anlatılır:

Bazıları İzzeddin Aybeg'e şöyle demişlerdi: «el-Eşref emirleri Salâhaddin Dâvud'u tutuklatmak ve Dimaşk'ı ele geçirmek arzusundadır.» İşte bunun için de Aybeg bunu yapmıştı. Aybeg ve Dimaşk emiri Dâvud buradan ayrılıp gittikten sonra el-Kâmil'in askerleri el-Eşref'e gitmiş, el-Eşref de bunları alıp Dimaşk'ı kuşatmış ve kardeşi el-Kâmil gelinceye kadar muhasaraya devam etmişti. el-Melikü'l-Kâmil muhasara yerine gelip de el-Eşref'e katılınca muhasara bir hayli şiddetlenmiş, şehir içinde mahsur olanlar hançerleri gırtlaklarına gelip dayanacak derecede sıkıntı ve korkuya düşmüşlerdi.

Özellikle Dimaşk emirinin en büyük sıkıntısı bütün mal ve servetinin el-Kerek'te olmasından kaynaklanıyordu. O, amcası el-Eşref'e son derece güvendiği için aslâ Dimaşk'ı muhasara edeceğini düşünmemişti. Fakat bu muhasara sırasında büyük sıkıntılara duchar olan Salâhaddin Dâvud hanımlarının üzerindeki zinet eşyalarına varıncaya kadar hepsini çıkarıp satmış ve müşkül durumlara düşmüştü. Nihayet zor durumda kalan Dâvud amcası el-Kâmil'in yanına çıkıp gitmiş ve ona Dimaşk Kalesi ile eş-Şevbeg Kalesi'ni vermeyi taahhüt etmiş ve buna karşılık da el-Kerek, el-Gavr, Beysân ve Nâblus'un kendisine, Serhad ve çevresinin de İzzeddin Aybeg'e verilmesini şart koşmuştu.

Bunun üzerine el-Melikü'l-Kâmil Dimaşk'ı teslim almış ve aralardaki anlaşmaya göre kardeşi el-Eşref kendisine el-Cezîre bölgesinden Harrân, Ruhâ, Rakka, Serûc ve Re'su'l-Ayn illerini teslim edinceye kadar Dimaşk'ı nâibi elinde tutmuştu. el-Melikü'l-Kâmil bu saydığımız el-Cezîre bölgesi şehirlerini teslim aldıktan sonra Dimaşk'ı kardeşi el-Eşref'e teslim etmişti. el-Eşref şehre girip burada ikâmet etmiş, el-Kâmil de el-Cezîre'ye bölgesine giderek orada bir müddet kalmıştı. el-Melikü'l-Eşref ağabeyi el-Kâmil tarafından Celâleddin Hârezmşâh'ın Ahlât'ı muhasarası üzerine çağırılınca kadar Dimaşk'ta kalmıştı. el-Me-

likü'l-Eşref ağabeysinin yanına er-Rakka'ya gidince e-Kâmil Mısır'a geri dönmüştü. Allah nasib ederse ileride el-Eşref'in durumunu da sözü konusu edip faaliyetlerinden bahsedeceğiz.

el-Hâcib Ali'nin Tutuklanması ve Öldürülmesi

Bu yılda el-Melikü'l-Eşref devletinin ileri gelen adamlarından İzzeddin Aybeg'i Ahlât'a tayin edip göndermiş ve oraya varır varmaz daha evvel yine el-Eşref tarafından burada görevli bulunan Ahlât ve çevresi hâkimi el-Hâcib Hüsâmeddin Ali b. Hammâd'ı derhal tutuklamasını emretmişti.

el-Hâcib Hüsâmeddin Ali'nin tutuklanmasını gerektirecek her hangi bir davranışını kesinlikle duymuş değiliz. O, el-Eşref'e karşı son derece şefkatli, onun iyiliğini isteyen, ülkesinin bu kısmını koruyup halkına karşı son derece iyi davranan bir kimse olduğu gibi, bu uzun müddet içerisinde Celâleddin Hârezmşâh'ın saldırılarına gayet ustaca karşı koymuş, Ahlât'ı başkasının böyle bir savunma konusunda acze düşebileceği hâlde kendisi gayet iyi korumuş ve ülkeyi muhafaza etme hususunda büyük gayretler göstermişti. Ülkenin bir karış toprağına bile titrer durumda idi. Yukarıda kaydetmiş olduğumuz gibi, buraları Celâleddin'e karşı savunması yetmiyormuş gibi, onun ülkesine girip bir kısım şehirleri de hâkimiyeti altına almıştı. Bu da onun yüksek himmetine ve mükemmel cesaretine delâlet eder. Bundan dolayı da el-Melikü'l-Eşref katında muazzam bir mevkiye ulaşmıştı. Halk şöyle diyordu: «el-Melikü'l-Eşref'in kölelerinden birisi Hârezmşâh'a karşı koyabilmektedir.»

Allah rahmet eylesin, Hüsâmeddin Ali son derece iyilik sever birisi olduğu gibi kimsenin kimseye zulmetmesine kesinlikle razı olmazdı. Ayrıca bir çok hayır ve hasenâta bulunmuş, insanların yararına büyük hizmetler yapmıştı. Meselâ yollarda bir çok kervansaraylar, şehirlerde mescidler inşa ettirmiş, ayrıca Ahlât'ta büyük bir hastahane ve câmi' yaptırmıştı. Bunların dışında geçilmesi son derece zor olan sarp yolları ıslâh edip çok yollar açmıştı.

İzzeddin Aybeg Ahlât'a varır varmaz Hüsâmeddin Ali'yi derhal tutuklatmış ve hemen arkasından öldürüvermişti; çünkü Aybeg, el-Hâcib Hüsâmeddin'e karşı düşmanca bir tavır içinde idi. Ancak Hüsâmeddin Ali öldürüldükten hemen sonra eksikliği hissedilmiş ve bölgedeki varlığı anlaşılmıştı; çünkü Celâleddin Hârezmşâh Hüsâmeddin Ali'nin tutuklanıp öldürülmesinden hemen sonra, Allah nasib ederse ileride te-

ferruala kaydedeceğimiz gibi, Ahlât'ı ele geçirmiş ve Cenâb-ı Allah Aybeg'in bu yaptığından dolayı intikâmını hiç de geciktirmemiş, ihmâl etmemişti. Celâleddin Ahlât'ı ele geçirdiği sırada İzzeddin Aybeg'i ve yanında bulunan diğer emirleri esir almış, daha sonraları Celâleddin ile el-Eşref arasında sulh akdedilince bütün bunlar serbest bırakılmışlardı.

Ancak Aybegin öldürüldüğüne dair bir rivayet de mevcuttur:

Anlatıldığına göre, el-Hâcib Hüsâmeddin Ali'nin yakın adamlarından birisi vardı. Efendisinin öldürülmesi üzerine Ahlât'tan kaçıp Celâleddin'e sığınmıştı. Celâleddin Aybeg'i esir edince bu adam Celâleddin'den Aybeg'in kendisine verilmesini ve efendisi el-Hâcib Hüsâmeddin Ali'ye karşı intikâm niyetiyle öldürmesine müsaade etmesini istemişti. Celâleddin, İzzeddin Aybeg'i bu adama teslim etmiş, o da Aybeg'i öldürmüştü.

Birisinin bana anlattığına göre, el-Melikü'l-Eşref rüyâsında el-Hâcib Ali'nin bir meclise girerek İzzeddin Aybeg'in boynuna bir mendil doladığını ve onu boynundan çekerek meclisten dışarı çıkardığını görmüş, sabahleyin uyanınca el-Melikü'l-Eşref şöyle demişti: «Aybeg öldü. Çünkü ben rüyâmda şöyle şöyle gördüm.»

el-Melikü'l-Kâmil'in Hama'yı Ele Geçirmesi

Bu yılın ramazan (ağustos) ayı sonlarına doğru el-Melikü'l-Kâmil Hama'yı ele geçirdi. Hama emîri el-Melikü'l-Mansûr Muhammed Ali Takiyüddin Ömer, ileride kaydedeceğimiz gibi, vefat etmiş, vefatından evvel şehrin ileri gelenlerini ve ordu kumandanlarını toplayıp en büyük oğluna itaat edeceklerine dair onlardan yemin almış ve oğlunu "el-Melikü'l-Muzaffer" lakabıyla lakaplandırmıştı. Ancak o sıralarda el-Melikü'l-Mansûr Muhammed b. Takiyüddin Ömer, bu oğlunu el-Melikü'l-Kâmil'in kızıyla evlendirmiş olduğu için onu Mısır'a göndermişti. Bu Muhammed b. Takiyüddin'in "Salâhaddin" lakabıyla bilinen Kılıçarslan adında daha küçük bir oğlu vardı. O da o sıralarda Dımaşk'ta idi. Babasının ölümünden sonra Hama'ya gelip şehri teslim almış, şehre ve kaleye hâkim olmuştu. Bunun üzerine el-Melikü'l-Kâmil Salâhaddin Kılıçarslan'a haber göndererek babasının vasiyyeti gereği olarak Hama'yı kendisinden büyük olan kardeşine teslim etmesini istemiş, fakat Kılıçarslan buna yanaşmamış, el-Melikü'l-Muazzam ile aralarında elçiler gidip geldiği hâlde Salâhaddin Kılıçarslan buna uymamıştı.

Sonunda el-Melikü'l-Muazzam vefat edip de el-Melikü'l-Kâmil Şam bölgesine gelerek Dımaşk'ı ele geçirince Ham'ayı kuşatmak üzere bu yılın 3 ramazan (26 Temmuz 1229) günü asker sevketmişti. Bu askerlerin başında Homs emîri Esedüddin Şirkûn ile Fahreddin Osman adında iki büyük kumandanı görevlendirmiş ve yanlarında damadı ve aynı zamanda Muhammed b. Takiyüddin'in oğlunu göndermişti. Bu Hama kuşatması bir müddet daha devam etmiş bulunuyordu.

Nihayet el-Melikü'l-Kâmil Dımaşk üzerinden ayrılıp el-Cezeriye şehirlerine, Harrân ve çevresindeki şehirlere gitmek üzere Selemiyye'ye gelip konaklamıştı. el-Melikü'l-Kâmil Selemiyye'de karargâh kurmuş iken Hama hâkimi olan Salâhaddin Kılıçarslan kaleden inip el-Melikü'l-Kâmil'in yanına gelmişti. Bu hiç bir sebebi olmayan, sadece Allah'ın lutfu bir hadise idi. Salâhaddin Kılıçarslan kaledeki adamlarına şöyle demişti:

«İnip el-Kâmil'in yanına gitmeyi ve kaleyi ona teslim etmeyi istiyorum.» Halbuki adamları ise ona şöyle demişti: «Bu Şam diyarında senin kalenden daha müstahkem bir kale mevcut değildir ve sen sayılmayacak ve tükenmeyecek kadar büyük zahire ve yiyecek maddelerini şehirde toplamış bulunuyorsun. Neden dolayı gidip el-Kâmil'e şehri teslim etmek istiyorsun? Bu gerçekten tasvip edilecek bir görüş değildir.» Salâhaddin Kılıçarslan bu görüşünde bir hayli ısrar etmiş, fakat adamları da onu bundan alıkoymak için ısrarla direnmişlerdi. Bunun üzerine sonunda onlara şöyle demişti: «Beni bırakın, el-Kâmil'in yanına varayım. Şayet bırakmazsanız surlardan aşağıya atlayıp intihâr edeceğim.» Onun böyle kesin kararlı olduğunu gören adamları susmuş, o da yanına aldığı küçük bir grupla birlikte el-Melikü'l-Kâmil'in yanına varmıştı. el-Melikü'l-Kâmil Hama şehri ve kalesi Salâhaddin'in ağabeyi el-Melikü'l-Muzaffer'e teslim edilinceye kadar onu yanında tutuklu bırakmıştı. Böylece Salâhaddin Kılıçarslan'ın elinde sadece kendisine ait olan Bârin Kalesi dışında bir yer kalmamıştı. O, kendi tırnağı ile gözünü oyan adam durumunda idi.

Celâleddin'in Ahlât'ı Kuşatması ve Ele Geçirmesi

Celâleddin Hârezmşâh bu yılın şevval ayı başları (ağustos sonu)nda el-Melikü'l-Eşref'a ait olup hâlâ içinde askerlerinin bulunduğu Ahlât şehrini muhasara altına almıştı. Askerler şehri teslim etmeğe yanaşmamış, şehir halkı da Celâleddin Hârezmşâh'ın askerlerinin reâyânın hukukuna riayet etmediklerini bildiklerinden dolayı askerlere yardım etmişlerdi. Şehir halkı Celâleddin'e ve adamlarına sürekli küfür yağdırıp

'ırduklarından Celâleddin de burada ısrarla muhasarayı sürdürmüş ve bütün kış boyunca şehri muhasaraya devam etmişti. Celâleddin şiddetli soğuklar ve aşırı kar yağmasından dolayı askerlerinin büyük bir kısmını çevrede bulunan yakın köy ve şehirlere göndermişti; çünkü Ahlât şehri bölge şehirlerinin en soğuk olanı ve karların en çok yağdığı bir şehirdi.

Gerçekten Celâleddin bu muhasarası sırasında muazzam bir kararlılık ve akıllara hayret verecek kadar büyük bir sabırla direnmisti. Şehrin etrafına sayısız mancınıklar yerleştirmiş ve sürekli olarak şehir surlarını yıkıncaya kadar taşlarla dövmüştü. Şehir halkı bu yıkılan surları tekrar tamir etmelerine rağmen Celâleddin sürekli olarak surları dövmüş ve 627 yılı cemâziyelevvel (1230 mart - nisan) ayına kadar iyice bilenmişti. Nihayet Celâleddin 28 cemâziyelevvel (14 Nisan 1230) pazar günü şehir üzerine muazzam bir hücumla saldırıya geçip şehri kılıç zoruyla ele geçirmiş ve emirlerinden birisine teslim etmişti.

Şehir düşünce içinde bulunan emirler iç kalede kendilerine ait bulunan müstahkem evlere çekilip kapanmışlar, Celâleddin de şehir halkını kılıçtan geçirmeğe başlayıp yakaladığını öldürmüştü. Fakat zaten şehir içindeki müdâfiler son derece az kalmış bulunuyordu; çünkü büyük bir kısmı korkularından şehri terk etmiş, bir kısmı şiddetli açlıktan dolayı şehirden ayrılmış, bir kısmı ise gıdasızlık ve açlıktan ölüp gitmişti. Celâleddin Hârezmşâh'ın Ahlât'ı muhasarası sırasında Ahlat halkı önce koyunları, sonra sığırları kesip yamışlar, arkasından da mandalarını yemişlerdi. Daha sonra sırasıyla atlarını, merkeplerini, katırlarını kesip yemiş, sonunda şehirdeki köpek ve kedilere varıncaya kadar bütün hayvanları kesip yemişlerdi. Hattâ işittiğimize göre. Ahlâtlılar fareleri avlar yerlerdi. Buna rağmen gerçekten hiç kimsenin yapamayacağı ve gösteremeyeceği muazzam bir sabır göstermişlerdi.

Celâleddin Ahlât'ın dışında her hangi bir yeri ele geçirememiş, diğer şehirlerden hiç birini de hâkimiyeti altına alamamış, fakat Ahlât'ı tamamen harabeye çevirmişti. Halkının büyük bir kısmını katletmiş, ancak kaçabilenler kaçıp kurtulmuş, askerleri kadın ve küçük çocukları esir alıp hepsini satmışlardı. Böylece bu şehrin sakinleri ve yerlileri darmadağın olmuş, yer yüzünün muhtelif bölgelerine göç edip gitmişler, malları yağmalanmıştı. Gerçekten Ahlât halkının başına gelen felâket kimsenin başına gelmiş değildi. Fakat Cenab-ı Allah bu yaptığı kötülüğü Celâleddin'in yanına koymamış ve ona mühlet vermeden intikâm almıştı. İleride Allah nasib ederse kaydedeceğimiz gibi, Allah bu hareketlerinden dolayı Celâleddin üzerine Moğollar'ı musallat etmişti.

Çeşitli Olaylar

Bu yılın sonlarına doğru Haçlılar Şam bölgesinden Bârin'i ele geçirip etrafını yağmalamış ve bu şehre bağlı diğer köy ve kasabaları da talan etmişlerdi. Halkının erkek ve kadınlarını esir almışlar ve özellikle bir Türkmen grubuna karşı galip gelerek hemen hepsini yakalamış, onlardan ancak çok küçük bir grup kurtulabilmişti. Allah doğrusunu bilir.

HİCRET'İN ALTI YÜZ YİRMİ YEDİNCİ (M. 1229 - 1230) YILI OLAYLARI

Celâleddin'in Keykûbat ve el-Melikü'l-Eşref'e Mağlûp Olması

Celâleddin Hârezmşâh bu yılın 28 ramazan (10 Ağustos 1230) cumartesi günü Konya, Aksaray, Sivas, Malatya ve diğer şehirlerin sultanı olan Anadolu Selçuklu hükümdarı Abdullah b. Keykubât b. Keyhüsrev b. Kılıçarslan ile Dımaşk, el-Cezîre ve Ahlât emîri bulunan el-Melikü'l-Eşref'e karşı büyük bir mağlûbiyete uğradı.

Bu sıralarda Anadolu Selçuklu hükümdarı Alâeddin'in amcasının oğlu olan Erzenirrûm emîri, Celâleddin'e itaat etmiş ve ikisi birlikte Ahlât üzerine yürüyüp şehri kuşatmışlar, dolayısıyla Erzenirrûm emîri Celâleddin'e bu kuşatma sırasında yardım etmişti. Erzenirrûm emîri ile amcasının oğlu Alâeddin arasında bir düşmanlık vardı. Celâleddin ile Erzenirrûm emîri bir araya gelince Alâeddin Keykubât bunlardan bir hayli korkmuş ve hemen o sıralarda Harrân'da bulunan el-Melikü'l-Kâmil'e elçi göndererek kardeşi el-Melikü'l-Eşref'i Dımaşk'tan çağırıp kendisine göndermesini talep etmişti. el-Melikü'l-Eşref de Dımaşk'ı ele geçirdikten sonra orada ikâmet etmiş bulunuyordu.

Alâeddin Keykubât Celâleddin Hârezmşâh'tan korktuğundan dolayı sürekli olarak el-Melikü'l-Kâmil'e kendisine el-Melikü'l-Eşref'i göndermesi için elçiler gönderip durmuştu. Bunun üzerine el-Melikü'l-Kâmil de Dımaşk'ta bulunan kardeşi el-Melikü'l-Eşref'i çağırmış, o da kısa bir müddet içinde ağabeysinin yanına varmıştı. Hattâ anlatıldığına göre, Alâeddin Keykubât sürekli olarak elçi gönderip durmuş ve el-Eşref'in yanına gelmesini, onunla ittifak kurmasını teşvik edip durmuştu. Anlatıldığına göre, Alâeddin Keykubât'ın gönderdiği elçilerden beş tanesi aynı günde el-Melikü'l-Kâmil'e ve el-Eşref'e ulaşmıştı. Bu elçiler el-Eşref'in tek başına dahi olsa Alâeddin'in yanına gelip ordusuna katılmasını talep ediyorlardı. el-Melikü'l-Eşref topladığı askerlerini el-Cezîre ve Şam bölgesinden gelenlerle birlikte alıp Alâeddin'in yanına varmış ve ikisi Sivas'ta buluşarak Ahlât üzerine yürümüşlerdi.

Bunların ittifak edip bir araya geldiklerini haber alan Celâleddin derhal üzerlerine azimle yürümüş ve Erzincan'a bağlı Bâsihimâr(*) diye bilinen bir yerde onlarla karşılaşmış ve savaşa tutuşmuşlardı.

Anlatıldığına göre, Alâeddin'in yanında kalabalık bir asker kitlesi yer almıştı. Rivâyetlere göre, yirmi bin atlı Alâeddin'in yanında, on beş bin kadar atlı da el-Eşrefin yanında yer almıştı. Bunlar rastgele askerler değil, daha önce savaflara katılmış, son derece cesur ve tecrübeli askerler olup yanlarında yağız arap atları ve bir hayli silâh vardı. Bütün bu askerlerin başında el-Hakkâriyye Kürtlerinden cesaretiyle meşhur, aynı zamanda yüksek bir ahlâka sahip ve üstün özellikler taşıyan Halep askerlerinden İzzeddin Ömer b. Ali adında tanınmış bir kumandan görev almıştı.

Her iki ordu karşı karşıya gelince karşı tarafın askerlerinin çokluğunu gören Celâleddin Hârezmşâh birden şaşkına dönmüş ve özellikle Suriyeden'den gelen askerlerin fevkâlâdeliğini, silâhlarının çokluğunu, mükemmelliğini ve savafla hazır atlarının düzenini görünce kalbi korkuyla dolup taşmıştı. Nihayet İzzeddin Ömer b. Ali çatışmaları başlatmış, yanındaki Halep askerleriyle birlikte düşman üzerine saldırıya geçmişti. Ancak bunların bu saldırısına karşı koymaya güç yetiremeyen Celâleddin bir an bile karşı koymaksızın askerleriyle birlikte geriye kaçmağa başlamış ve kardeş kardeşi korumağa yanaşmaksızın her biri bir tarafa dağılıp gitmişti. Nihayet Celâleddin askerlerinin kendisine katılanlarıyla birlikte Ahlât üzerine gelmiş, burada bulunanları alıp Azerbaycân'a giderek Hoy şehrinde ikâmet etmişti. Zaten Celâleddin ve askerleri Ahlât'ın dışında bölgedeki hiç bir şehre girememişlerdi. Onların ayrılmalarından sonra el-Melikü'l-Eşref yanındakilerle birlikte Ahlât'a gelmiş, fakat Ahlât'ı sanki dün yokmuş gibi bomboş direkleri üzerinde duran ıssız bir şehir hâlinde görmüştü. Ahlât halkı ve sâkinleri şehirlerini tamamen terk etmiş ve yukarıda zikrettiğimiz gibi ıssız bir şehir hâlinde kalmıştı.

Alâeddin Keykubât'ın Erzenirrûm'u Ele Geçirmesi

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, Erzenirrûm hâkimi Celâleddin Hârezmşâh ile birlikte Ahlât muhasarasında bulunmuş ve yukarıda söz konusu ettiğimiz savaş düzeni sırasında da Celâleddin'in yanında yer almıştı. Ancak Celâleddin mağlûp olup geri kaçınca Erzenirrûm emiri Tuğrul Şâh esir düşüp amcasının oğlu Alâeddin Keykubât'ın huzuruna çıkarılmıştı. Alâeddin Keykubât onu alıp Erzenirrûm'a gitmiş ve şehir

(*) Yassı - çimen (Çeviren).

hâkimi olan kişi bu şehri etrafındaki kalelerle içindeki hazinelerle birlikte Alâeddin Keykubât'a teslim etmişti. İşte ata sözünde zikredildiği gibi, «Dimyât'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak» diye buna derler. Veya başka bir tabirle «Boynuz isteyen dişi deve seferinden kulaksız olarak geri döner? İşte Celâleddin'in yanına varıp Anadolu Selçukluları'ndan bazı toprakları ele geçirmek için onun yardımını isteyen ve Alâeddin'in ülkesine göz diken bu miskin adam bu sefer Alâeddin'in eline düşmüş, elindeki her şeyi gittiği gibi, esir düşmüştü. Mülkü ve saltanatı ebedi olan Allah ne yücedir!

El-Melikü'l-Eşref, Alâeddin Keykubât ve Celâleddin Hârezmşâh Arasında Akdedilen Barış Anlaşması

el-Melikü'l-Eşref'in Ahlât'a gelmesi ce Celâleddin Hârezmşâh'ın mağlûp olarak Hoy'a gitmesinden sonra bunlar arasında sürekli elçiler gidip gelmiş ve nihayet herkes eli altında bulundurduğu yerlerin mülküne sahip olmak üzere barışmışlardı. Nihayet bu prensipler üzerine anlaşmaya varmışlar ve birbirlerine sadık kalacaklarına dair yemin etmişlerdi. Barış anlaşması gerçekleşip gerekli yeminler yapıldıktan sonra el-Melikü'l-Eşref Sincâr'a, oradan da Dımaşk'a geri dönmüştü. Celâleddin Hârezmşâh da, Allah nasib ederse ileride kaydedeceğimiz gibi, Moğollar'ın saldırılarına kadar Âzerbaycân'da kalmıştı.

Şehâbüddin Gâzi'nin Erzen'i Ele Geçirmesi

Diyarbakir yakınlarında bulunan Erzen hâkimi Hüsâmeddin, el-Melikü'l-Eşref'in yakın dostlarından birisi idi. Onun katıldığı savaşlara ve olaylara katılır, mallarını onun uğruna harcar, kendisi ve askerleri onun yanında her zaman bulunur, düşmanlarına düşman, dostlarına dost olurdu.

Onun bu sadık davranışlarından biri şudur: Celâleddin Hârezmşâh Ahlât'ı muhasarası sırasında onu esir almıştı. Celâleddin Hüsâmeddin'in elinden Erzen'i almak istemiş, fakat ona bazıları şöyle demişti: «Bu aile saltanat ve yönetimde köklü bir ailedir ve o Erzen şehrini atalarından miras olarak almıştır. Onların bölgede başka şehirleri de vardır, fakat hâlâ Erzen'in dışında hiç bir mülkleri yoktur.» Bunun üzerine Celâleddin Hârezmşâh adama acıyarak onu Erzen'in başında bırakmış ve buna karşılık da kendisine karşı savaşmayacağına dair söz almıştı.

Yukarıda anlattığımız gibi, el-Melikü'l-Eşref ile Anadolu Selçuklu hükümdarı Alâeddin Keykubât, Celâleddin Hârezmşâh ile karşılaşp onunla savaşa girişince Erzen emîri Hüsâmeddin bu savaşta yer alma-

mıştı. Celâleddin mağlûp olup çekildikten sonra el-Melikü'l-Eşref'in kardeşi Şehâbeddin Gâzi b. el-Melikü'l-Âdil -ki o sıralarda Meyyâfârikin, Hânî şehirlerini elinde bulunduruyordu.- Erzen'i muhasara ederek burayı sulh ile ele geçirmiş ve Hüsâmeddin'e Erzen şehri karşılığında Diyarbekir'e bağlı Hânî ilçesini vermişti.

Erzen emiri Hüsâmeddin diye bahsettiğimiz şu gayet sâdık insan, halka karşı iyi davranan, cömert, vefakâr bir kimse idi. Kapısına gelen hiç bir grup veya fert aslâ boş dönmez, mutlakâ onlara iyiliklerde bulunurdu. Gerçekten düzenli bir hayatı, iyi bir emirliği olup, reâyâsına ve Erzen şehrine karşı mükemmel davranışları vardı. Hüsâmeddin, **“Doğan Arslan”** diye meşhur olan köklü bir aileden gelmekte idi. Daha evvel Erzen'in yanısıra Bitlis, Vestân ve benzeri şehirler de onun elinde idi. Ayrıca onlara «Kamburoğulları» adı da veriliyordu. Selçuklu hükümdarı Melikşâh b. Alparslan zamanından beri bu şehirler bu ailenin elinde bulunuyordu. Fakat daha sonraları Ahlât emiri Beytemir Bitlis'i Hüsâmeddin'in amcasının elinden almıştı, çünkü o sıralarda Hüsâmeddin'in amcası Salâhaddîn Yûsuf b. Eyyûb'un yanında yer almış bulunuyordu. Bunun için Beytemir üzerine yürüyerek Bitlis'i elinden almış, Erzen ise bu güne kadar Hüsâmeddin'in elinde kalmıştı. Fakat o da nihayet elinden alınmış bulunuyor. İşte her şeyin mutlakâ bir sonu vardır; fakat başlangıcı ve sonu olmayan ezeli ve ebedî Allah ne kadar yücedir!

Sunaç Kaşyalı (?) nun Revândiz Kalesini Ele Geçirmesi

Bu yılda Türkmen emirlerinden “Şemseddin” lakabıyla lakaplanan ve Kaşyalı kabilesine mensup olan Sunaç isminde birisi ortaya çıkmış, etrafında topladığı adamlarla güç kazanmış, yol kesip etrafında sürekli adam toplayıp durmuştu. Bu adam yanındakilerle birlikte Erbil ve Hemedân arasında dolaşıp duruyor, buralarda yol kesiyor, fitne ve fesat çıkarıyordu. Sonunda yanındaki adamlarla beraber Sârû adındaki bir kaleye saldırarak burayı ele geçirmiş bulunuyordu. Bu kale Erbil'e bağlı olup Müzafferüddin Gökböri'ye aitti. Sunaç, Müzafferüddin'in ileri gelen emirlerinden birisi olan bu kalenin emirini öldürmüştü; bunun üzerine Muzaferüddin kaleyi geri almak üzere adamlarını toplayıp oraya varmış, fakat kalenin son derece müstahkem oluşundan ve Sunaç'ın adamlarının bir hayli kalabalık oluşundan dolayı onunla barışarak kaleyi kendisine terk etmişti.

Celâleddin Hârezmşâh'ın askerleri Âzerbaycân'ın en müstahkem kalelerinden ve en güçlü olanlarından benzeri görülmedik bir kale olan Revândiz kalesini kuşatmış, kuşatma bir hayli uzun sürdüğü için muha-

sara altında tutulan kale halkı bundan bıkip kaleyi teslimе yanaşmışlardı. Bunun üzerine Celâleddîn kendisine yakın olup güvendiği adamlarından birisini kaleyi teslim almak üzere göndermiş ve kale sahiplerine ulaştırılmak üzere de ona bir hayli hil'atler vermişti. Celâleddîn'den gelen bu adam kaleyi teslim almış ve kaledakilere gönderilen hil'atleri kısmen vermiş, hepsini vermeyip onlara despotça davranmış ve kaleyi kendi hâkimiyetine alma hususunda tamaha düşmüştü. Bu hil'at ve mallardan bir şey elde edemeyenler durumu görünce derhal Sunaç'a haber göndererek geldiği takdirde kaleyi kendisine teslim edeceklerini söylemişlerdi. Bunun üzerine Sunaç derhal harekete geçip oraya varmış ve kaleyi sahiplerinden teslim almıştı. Bir hususu gerçekleştirmek için sebeplerini kolaylaştıran Rabbim ne kadar da yücedir!

Bu Revândiz Kalesi öyle müstahkem idi ki, gerçekten tarih boyunca en büyük hükümdarlar burayı ele geçirmeyi düşündüğü ve herkes bunun hayaliyle yaşadığı hâlde çok kimse buna yaşanamamış, kalenin müstahkem oluşu atasözlerince kaynak teşkil etmişti. Darb-ı mesellerle müstahkemliğinden söz ediliyordu. Ama şanı yüce olan Rabbim bu emri gerçekleştirmek isteyince kaleyi bir zayıf adama ihsan etmiş ve işlerini kolaylaştırmıştı. Sunaç, Revândiz Kalesi'ni her hangi bir çarpışmaya girmeksizin ve yorulmaksızın ele geçirmiş, hattâ zamanımızda yaşayan bütün hükümdarların kendisinden ve askerlerinden çekinip korktukları Celâleddîn Hârezmşâh'ın adamlarına rağmen bu kaleyi ele geçirmişti. Aslında Celâleddîn'in askerlerinin, her biri, aynen söylendiği gibi, bir kahramanlık destanına sahip adamlardı. Revândiz Kalesi'ni ele geçiren Sunaç etrafındaki diğer kalelere de göz dikerek buralara da tamâh etmişti. Özellikle Moğollar'ın bölgeye varması ve Celâleddîn'in bu düşmanın önünden çekilmesini fırsat bilen Sunaç kaleye yakın bir yerde bulunan Merâğa'ya inmiş ve şehri kuşatmıştı. Ne var ki bu kuşatma sırasında Sunaç'a isabet eden bir ok ölümüne sebep olmuştu. Sunaç'ın ölümünden sonra Revândiz Kalesi'ni kardeşi ele geçirmiş, bu ikinci kardeş de kaleden ayrılp Tebriz ve çevresine yürüyerek buraları yağmalamıştı. Moğollara karşı koymak için ve saldırılarından olan korkusundan dolayı bu bölgeden elde ettiği ganimetleri getirip Revândiz'de depolamak istiyordu; zira Moğollar kalabalık kitleler halinde bu tarafa doğru gelmekte idiler. Ancak Sunaç'ın kardeşi Tebriz ve civarından alıp getirdiği malları Revândiz Kalesi'ne ulaştırmadan yolda Moğollarla karşılaşmış ve bu yağmadan elde ettiği bütün malları elinden alınmıştı. Sunaç'ın bu kardeşi de öldürölünce bacılarının bir oğlu kaleyi elinde tutmuştu. İşte bütün bu olup bitenler ve bu ailenin başına gelenlerin hepsi iki yıl içinde vuku bulmuştu. Ufacık bir şey için insanı sevindiren bu nankör dünyaya yuh olsun. Onun her bir iyiliğinin arkasında mutlakâ bir kötölük, bir sevincinin arkasında da mutlakâ bir üzüntü vardır.

HİCRET'İN ALTI YÜZ YIRMİ SEKİZİNCİ (M. 1230 - 1231) YILI OLAYLARI

Moğollar'ın Âzerbaycân'a Girişleri ve Burada Yaptıkları Tahribatlar

Bu yılda Moğollar Mâverâünnehr'den Âzerbaycân'a gelmişlerdi. Daha evvel bunların Mâverâünnehr'e nasıl vardıklarını, burayı nasıl ele geçirdiklerini, Horasân ve diğer şehirlerde yaptıkları yağmalamaları, tahribi, öldürdükleri insanları ve sonunda Mâverâünnehr'e sahip çıkıp buraya yerleştiklerini anlatmıştık. Bu savaşlar sırasında harabeye dönmüş olan Mâverâünnehr şehirleri tekrar baştan imar edilmiş bulunuyordu. Moğollar Horasân yakınlarında muazzam bir şehir kurmuşlar, fakat Horasân'a bu Moğol şerrinden dolayı hiç bir Müslüman gidip ikâmet edememiş ve şehirler bomboş ve vatandaşsız bir şekilde kalmıştı.

Moğollar ise fırsatı ele geçirdikçe buralara dalıyor ve karşılaştıkları her yeri yağmıyorlardı. İşte böylece bu şehirler sanki daha evvel hiç içinde yaşayan yokmuş gibi ıssız bir şekilde kalmıştı. Bütün buralar yukarıda kaydettiğimiz gibi 625 (1228) yılında Moğollar'dan yeni bir grup çıkıp Celâleddin ile savaşa tutuştukları güne kadar böyle kalmıştı. Bu günlere gelince ise, Celâleddin Hârezmşâh, Alâeddin Keykubât ve el-Melikü'l-Eşref'e 627 (1229 - 1230) yılında yenilmiş bulunuyorken bu kâfir ve mülhid İsmâiliyye Mezhibi mensupları Moğollara gönderdikleri haberlerde Celâleddin'in mağlûbiyetini, içine düştüğü zaafı anlatmış ve buralara gelmeleri için teşvikte bulunmuşlardı. Celâleddin'in bu zayıf günlerinde buralara geldikleri takdirde mutlakâ ona karşı zafer elde edeceklerine dair garanti vermişlerdi.

Celâleddin halkına karşı kötü davranan huysuz bir insan olduğu gibi yönetim işlerinde de son derece tedbirsiz idi. Bu hükümdarlığı döneminde etrafında yaşayan komşu hükümdarlardan düşmanlık etmediği kimse, anlaşmazlığa düşmediği ve kötü komşuluk etmediği bir hükümdar bırakmamıştı. O hükümdarlığa geçtiği ilk günlerde hemen etrafına topladığı adamlarla birlikte Isfahân'dan ayrılıp halifeye ait bulunan Hûzistân'daki Şuşter şehrini kuşatmış, sonra oradan yine halifeye ait bulunan Dakûkâ üzerine yürüyerek burayı yağmalamış ve halkından çok kimseyi öldürmüştü. Arkasından Özbek'e ait olan Âzerbaycân'ı ele geçirip Gürcüler üzerine yürümüş, onları perişan etmişti. Diğer taraftan Ahlât sâhibi bulunan el-Melikü'l-Eşref ile anlaşmazlıklara girip ona karşı düşmanca bir tavır takınmış, arkasından Anadolu Selçuklu hükümde-

rı Sultan Alâeddin ile düşman olmuş ve İsmâiliyye mezhebine mensup kimselerin de ülkesine saldırarak şehirlerini yağmalamış, adamlarını öldürmüş ve onları her sene ödemek üzere haraca bağlamıştı. İşte bu ve buna benzer davranışlarıyla çevre hükümdarlarıyla arası bozuk olduğundan dolayı Moğol istilâsına karşı kendisine yardım edecek hiç kimse kalmamıştı.

İsmâiliyye mezhebi liderinin gönderdiği mektuplar Moğolların eline ulaşınca hemen onlardan bir grup kopup Celâleddin üzerine yürümüş, önceleri Rey ve Hemedân'a girip bu iki şehir ve çevresini tahrip etmiş, oradan da Azerbaycân'a yönelerek her tarafı yakıp yıkmış, malları yağmalamış ve mağlûp etikleri kimseleri de tanımadan öldürmüşlerdi. Celâleddin ise onlarla karşılaşmak üzere yerinden hareket edemediği gibi onları buralara girmekten de alıkoymağa gücü kalmamış, kalbi korku ile dolup kalmıştı. Bu Moğol saldırı ve istilâsı yetmiyormuş gibi, Celâleddin'in veziri askerlerinden kalabalık bir kitle ile yanından ayrılıp itaatinden çıkıp gitmişti.

Celâleddin'in vezirinin yanından ayrılmasının sebebi olarak son derece basit ve garip bir olay anlatılır. Anlatıldığına göre, Celâleddin'in hadım bir hizmetçisi vardı. Celâleddin bunu son derece sevmekte idi. İsmi Kılıç olan bu hadım hizmetçi vefat edince Celâleddin buna son derece üzülmüş ve işitilmedik, görülmedik kederli hareketlerde bulunmuş, onun için ağıtlar yakmış, matemler tutmuştu. Gerçekten Mecnûn'un Leylâ'ya karşı olan davranışı ve bağlılığı bile bu derece değildi. Bu hadım hizmetçinin ölümü üzerine - ki o Tebriz'e birkaç fersahlık bir mesafede ölmüş bulunuyordu - Celâleddin bütün ordunun ve kumandanların cenazeye yaya olarak katılmalarını emretmişti. Bütün ordu mensupları, halk ile birlikte ve kumandanlar cenazeye yaya olarak katılmışlar, kendisi de yolun büyük bir kısmını yaya olarak yürümüşü. Nihayet emirleri ve veziri, binmesi gerektiğini Celâleddin'e söyleyip ısrar edince atına binmişti. Celâleddin Tebriz'e ulaştığında bütün şehir halkının çıkıp bu hizmetçinin cenazesini karşılamalarını istemişti. Bütün şehir halkı çıkıp karşıladıkları hâlde, şehrin çok dışlarına çıkmadıklarından dolayı Celâleddin onları kınamış ve bu hizmetçi için ettikleri ağlama ve feryatları az bulduğu için onlara kızmış ve cezalandırılmalarını istemişti. Fakat emirleri ve kumandanları Tebriz halkına şefaet edince Celâleddin Tebrizlilerin cezalandırılmasından vaz geçmişti.

Sonra bu hadım hizmetçi Celâleddin'in emriyle defnedilmemiş, gittiği yerde onu yanında gezdirmiş ve sürekli ağlayıp feryat ederek yüzüne bağrına vurup durmuştu. Yemekten içmekten kesilen Celâleddin kendisine yemek sunulduğu zaman: «Alın bu yemeği ona götürün.» diyerek yemeğin ölmüş hizmetçiye götürülmesini istiyordu. Hiç kimse

cesaret edip de hizmetçinin öldüğünü söyleyememekteydi. Nihayet bir seferinde birisi bu hadımın öldüğünü söyleyince Celâleddin derhal bu adamı katlettirmişti. Onun emri üzerine yemekler Celâleddin'in önünden taşınıp ölmüş bulunan hadım hizmetçiye götürülüyor ve görevliler yemeği geri götürürken şöyle söylüyorlardı: «O şu anda yeri öpüp diyor ki: «Ben içinde bulunduğum durumdan şu anda çok daha iyiyim.»

Celâleddin'in bu tavrından son derece bıkan emirler ve kumandanlar artık bu hâlden bezdikleri için onun yanından ayrılmaya ve itaatinden çıkıp vezir ile birlikte uzaklara gitmeğe karar vermişlerdi. Gerçekten vezir ve kumandanlar Celâleddin'in yanından ayrılınca Celâleddin özellikle Moğollar'ın üzerine gelmesinden sonra ne yapacağını şaşırıp kalmıştı. Nihayet bu hadım köle defnedilmiş, arkasından Celâleddin yanından ayrılmış bulunan vezirini çeşitli hile ve tuzaklarla kendisine meylettirip geri getirtmiş, fakat gelişinden bir kaç gün sonra onu öldürmüştü. İşte böyle bir olay gerçekten eşine az rastlanan garip bir olaydır.

Moğollar'ın Merâğa'yı Ele Geçirmeleri

Bu yılda Moğollar Âzerbaycân şehirlerinden Merâğa'yı kuşatmışlardı. Şehir halkı önceleri savunmaya geçmişken daha sonraları durumdan bezip talep ettikleri emân karşılığında şehri Moğollar'a teslim etmişlerdi. Moğollar Merâğalılara emân verip şehri ele geçirmiş, şehir halkından bir kısmını öldürmüş, fakat bu öldürme olayında her zamanki gibi mübalağa ile davranmamışlardı. Şehre bir şahne tayin eden Moğollar'ın bölgedeki hâkimiyetleri ve halkın kalbine saldıkları korku son derece büyük idi. Fakat maalesef İslâm hükümdarları arasında Allah yolunda cihada ve bu dini savunmaya hevesli olan kimseyi her nedense göremiyoruz. Değil cihada çıkmak, her biri kendi hevâ ve hevesine dalmış olarak reâyâsına zulmetmekte diğerlerinden geri kalmamaktadır. İşte bu ise bence düşmandan daha tehlikelidir. Cenabı Allah bu hususta şöyle buyurur: «(Öyle) bir fitneden sakının ki aranızdan yalnız hak-sızlık edenlere erişmekle kalmaz.» (*).

Celâleddin'in Âmid'e Gelmesi, Buradaki Mağlûbiyeti ve Başına Gelenler

Moğollar'ın yaptıklarını, Âzerbaycân illerinde insanları nasıl katlettiklerini, malları nasıl yağmaladıklarını, insanları nasıl esir alıp ülkelerini harabeye çevirdiklerini, mallarını nasıl ele geçirdiklerini ve her tarafı nasıl kasıp kavurduklarını gören Celâleddin Hârezmşâh bu düş-

(*) el-Enfâl, 8/25.

manın üzerine geldiğini artık kesin olarak anlayınca içinde bulunduğu bu zaaf ve korkudan dolayı Âzerbaycân illerinden ayrılarak Ahlât'a doğru yürümeğe başladı. Ahlât'a yakınlaşınca el-Melikü'l-Eşref'in şehirdeki nâibine gönderdiği haberde şöyle demişti: «Biz sizinle ne savaşımağa ne de size eziyet vermeğe geldik. Biz maalesef şu şehirlerimize giren, bize doğru gelmekte olan büyük düşmandan korkumuzdan dolayı buralara gelmiş bulunuyoruz.»

Celâleddîn buradan da yoluna devam edip Diyarbekir ve el-Cezîre bölgesine gitmeyi kararlaştırmıştı. Oradan Bağdâd'a giderek halifenin kapısına dayanıp bütün İslâm hükümdarlarını Moğollar'a karşı harekete geçirmesi için ondan yardım isteyecek ve bu büyük düşmanın bertaraf edilmesini talep edecekti. Bu Moğol istilâsının getireceği büyük felâketten bahsetmek niyetiyle buralara yönelen Celâleddîn nihayet Ahlât'a ulaştığında Moğollar'ın kendisini yakalamak üzere yola koyulduklarını ve izini takip ettiklerini haber almıştı. Âmid'e doğru yola koyulan Celâleddîn'in bir gece baskınından çekindiğinden dolayı Elizek (?) çeşitli yerlerde ona karşı tedbirler almıştı. Celâleddîn yoluna devam ederken Moğollar'dan bir grubun kendisini sürekli takip ettiğini öğrenmişti; fakat bunlar Elizek'in devam ettiği yolun dışında başka bir yoldan ilerledikleri için onu ilk anda yakalayamamışlardı. Sonunda Âmid şehrinin dışında konakladığı bir yerde geceleyin baskın yapıp askerlerini dağıtmışlar, o da nereye gideceğini bilmeksizin burnu istikâmetinde kaçıp gitmişti. Askerleri darmadağın olmuş, her biri bir tarafa yönelip gitmişti. Bir kısmı Harrân'a doğru gitmişlerse de buranın emîri yanındaki el-Kâmil'in askerleriyle birlikte bunlara saldırmış; ellerinde, avuçlarında bulunan bütün mallarını, silâhlarını ve binek atlarına varıncaya kadar her şeylerini almıştı. Âmid taraflarından dağılan bu askerlerin diğer bir kısmı da Nusaybin, Musul, Sincâr, Erbil ve diğer bölge şehirlerine dağılmışlar, fakat gittikleri her yerde daha evvelki kötü davranışlarından ve insanlara karşı giriştikleri son derece zâlimâne tavırlarından ve özellikle Ahlât'taki o affedilmez zulûmlerinden dolayı çevre hükümdarları, halk, hattâ önüne gelen herkes tarlada çalışan çiftçilere, yoldaki kürt ve bedevîlere varıncaya kadar herkes intikâm almak için onları tepeleyip durmuştu.

Bu onların yer yüzünde çıkardıkları fesattan dolayı başlarına gelen felâket idi. Allah fesat çıkaranları sevmez. İşte bunlar Celâleddîn'in başına korku üzerine korku, zaaf üzerine zaaf, perişanlık üzerine perişanlık getirmiş, askerleri darmadağın olmuş ve başlarına büyük musibetler gelmişti.

Moğollar Celâleddîn'e yaptıkları o gece saldırısından sonra nereye gittiklerini, askerlerinin hangi taraflara yöneldiklerini, hangi taraflara

girip kaçtıklarını anlayamadıkları için onları takip edip Diyarbekir'e gelip girmişlerdi. Onların o emânlarını korkuya çeviren, izzetlerini zillete döndüren, çokluklarını son derece büyük bir azınlığa inkılap ettiren, âlemlerin rabbı Cenab-ı Allah ne kadar yücedir. O yaptıklarından kesinlikle sorulmaz, dilediğini takdir eden ilâhtır.

Moğollar'ın Diyarbekir ve el-Cezîre Bölgesine Girmeleri, Burada Meydana Getirdikleri Karışıklık ve Yaptıkları Zulümler

Celâleddin'in Moğollar'ın önünden kaçmasından sonra Moğollar Âmid çevresine saldırarak bütün etrafını; Erzen, Meyyâfârikin şehirlerini yağmalayıp oradan Es'ard (?) şehrine gidip saldırıya geçmişlerdi. Fakat Es'ard halkı onlara karşı direnince Moğollar bunlara emân vermiş ve sonunda şehre saldırarak onları teslim alınca fırsatı ele geçirdikleri anda Es'ard halkına karşı kılıçla saldırarak onları öldürmeğe, hatta tümünü yok etmeğe başlamışlardı. Gerçekten Es'ard halkından kaçıp saklanabilen çok küçük bir grubun dışında kimse kalmamıştı.

Bana o sıralarda Âmid'e gitmiş bulunan bir tüccâr bunlarla ilgili olarak: «Âmid çevresinde öldürülenleri saydığımızda on beş bin kişinin Moğollar tarafından şehit edildiğini görmüştük.» demiştir. Bana bu meseleyi anlatan tüccar o sıralarda Es'ard'dan Âmid'e doğru geldiğini ifade etmişti. Dediğine göre, Es'ard'ın emîrinin Moğollar'a karşı saldırıya geçmek istemesi üzerine, başka çocuğu olmadığı için bu emîrin annesi oğluna engel olmak istemiş, fakat annesinin dediklerine kulak asmamıştı. Bunun üzerine annesi oğluna olan şefkatinden dolayı onunla birlikte düşmana karşı savaşmağa çıkmış ve ikisi de bu çatışmalar sırasında şehit olmuşlardı. Sonunda Es'ard'ı bu kadının yeğeni ele geçirmiş ve onların mirasına konmuştu. Kadının bu yeğeni halasından kalan mirası da bana olayları anlatan bu tüccara satmıştı.

Gerçekten Es'ard'da Moğollar'ın yaptığı bu katliam bana bu tüccar tarafından anlatılınca son derece dehşete kapıldım. Es'ard'ın Moğollar tarafından kuşaltılması beş gün sürmüştü.

Moğollar buradan ayrılıp Tanza üzerine yürümüş ve aynı zulümleri burada da uyguladıktan sonra Tanza yakınlarında bulunup "el-Kureysiyye Vadisi" adıyla bilinen bir vadiye girmişlerdi. Bu bölgenin ve vadinin akar suları, kaynakları bir hayli bol, bahçeleri yoktu. Fakat yolları daracık olduğu için el-Kureysiyye Vadisi halkıyla Moğollar arasında meydana gelen çatışmalarda buranın yerlileri düşmanı daha da içeri girmekten alıkoymuş, bunlar da öldürebildiklerini öldürüp oradan arzu ettiklerine ulaşmadan geri dönmüşlerdi. Moğollar buralardan ileriye doğru yürümüş, İslâm diyarına dalıp her tarafı kasıp kavurmağa başlamışlardı; fakat onları engelleyecek, onlara mâni olacak, onlara dur

deyip karşılarına dikilebilecek hiçbir kimse yoktu. İşte bu durumda Mardin'e kadar ulaşmış, şehrin etrafını yağmalamışlardı. Mardin emiri Duneysir halkıyla birlikte şehrin iç kalesine sığınmış ve etrafta bulunanların hepsi gelip hep birlikte bu kaleye kapanıp gizlenmişlerdi.

Buradan yollarına devam eden Moğollar Nusaybin'e varmış, şehrin etrafını yağmalayıp önlerine çıkanı öldürmüş ve aynı zulümleri burada da görmüştü. Nihayet şehir halkı Nusaybin'in kapılarını kapatıp içerde gizlenince buradan ayrılan Moğollar Sincâr'a doğru yola koyulmuşlar ve Sincâr'a bağlı dağlara varıp buraları da yağmaladıktan sonra Hâbûr'a girmiş, oradan Arabân'a varmış, bütün buralarda ellerine geçirdiklerini yağmalamış, insanları katletmiş ve buradan geri dönmüşlerdi.

Onlardan bir grup yollarına devam ederek Musul yoluna koyulmuş ve Nusaybin'e bir merhalelik bir mesafede bulunan, Nusaybin ile Musul arasında "el-Mu'nise" diye adlandırılan bir köye varmış, köyün her tarafını yağmalamışlardı. Köy halkı burada bulunan bir kervansarayaya gelip kapanmışlar, fakat Moğollar burada saklananların tümünü şehit etmişlerdi.

Bu köy halkından saklanıp kurtulabilen bir adam bana şunları anlatmıştı:

«Köyde bir samanlıkta samanların içinde saklandım, beni görmediler, fakat ben onları o samanlığın küçük bir penceresinden görmekte idim. Onlar birine saldırıp öldürmek istediklerinde "Allah için, Allah için!" diye bağırıp durduğu hâlde mutlaka yine öldürüyorlardı. Bu köyün halkını tamamen kılıçtan geçirdikten sonra bütün mallarını alıp götürmüş, kadınlarını esir almışlardı. Atları üzerinde oynayıp dururken kendi dilleriyle şarkı söylüyorlar, bu arada «Allah için, Allah için!» lafını arada tekrar edip durarak bu kelimelerle alay ediyorlardı.»

Sonra Moğollar'dan başka bir grup Fırat Nehri kenarında olup Âmid'e bağlı olan ve «Rûm Nusaybin» diye bilinen şehre varıp burayı da yağmalamış, içinde bulunan erkekleri öldürmüş ve oradan Âmid'e dönüp yollarına devam ederek Bitlis'e gelmişlerdi. Bitlis halkı şehir kalesine ve yüksek dağlara sığınmış olduğundan Moğollar bunlardan az bir kimseyi öldürebilmiş, fakat şehri ateşe vermişlerdi.

Bitlis halkından bir adamın şöyle anlattığını duydum:

«Şâyet yanımızda beş yüz kadar süvari grubu olsaydı, biz bütün bu Moğol sürüsünü orada yok ederdik; çünkü bu sarp dağların arasından daracak vadiler geçmekte idi ve buralarda az bir grup, çok kalabalık bir kitleyi rahatlıkla yok edebilir.»

Bitlis'ten ayrılan Moğollar Ahlât'a doğru yola koyulmuş ve Ahlât'a bağlı "Bârgiri" adıyla bilinen bölgenin en müstahkem kalelerinden bir kaleye saldırarak burayı kılıç zoruyla ele geçirmiş ve şehirde bulunan herkesi öldürmüşlerdi. Yine buradan Ahlât'a bağlı bulunan ve çevre şehirlerinin en büyüklerinden birisi sayılan Erciş'e gelmiş, burada da aynen Bârgiri'de yaptıkları gibi zulümlerini tekrarlamışlardı. Bütün bu Erciş ve Bârgiri saldırıları zilhicce (1231 eylül - ekim) ayında meydana gelmişti.

Moğollarla ilgili öyle şeyler anlatılıyordu ki, bunu duyan kimse korkudan yalanlamak istiyordu. Gerçekten de tasvip etmek zordu. Cenâbı Allah'ın bu Moğollar'ın etkisiyle insanların kalbine soktuğu büyük korku insanları perişan etmişti. Öyle anlatılıyordu ki, Moğollar'dan bir tek asker bir köye veya bir derbende girse orada kalabalık bir insan grubu olmasına rağmen tek başına üzerlerine saldırır, bunları tek tek öldürüp durduğu hâlde hiç kimse elini kaldırıp da bu Moğol atlısına vurmaya cesaret edemezdi.

Bu konuda anlatılanlar büyük felâketlerdi. Bana birisi şöyle nakletti:

Moğollardan birisi adamın birini yakalamış, fakat bu Moğol askerinin yanında adamı öldürecek bir şey olmadığı için adama: «Başını şuraya yere koy ve sakın hareket etme.» demiş, adam da hiç yerinden hareket etmeksizin başını yere koyup beklemiş, Moğol askeri de gidip bir yerden kılıç bulup getirerek adamı öldürmüştü.

Başka biri de şöyle anlattı:

«Ben on yedi arkadaşım ile birlikte bir yolda seyreliyordum. Moğollar'dan bir atlı gelip karşımıza dikildi ve bize bazı şeyler söylemeğe başladı, o emir verdikçe arkadaşlarım da bu emirlere uymağa başladılar. onlara: «Bu tek başına bir adamdır, neden bunu hemen öldürüp kaçmıyoruz?» deyince bana: «Ondan korkuyoruz.» dediler, Bunun üzerine ben de: «Bu adam bizi şu anda öldürmek istiyor; iyisi mi biz onu öldürelim ve olabilir ki öldürdükten sonra Allah bize bir kurtuluş yolu açar» diye karşılık verdim. «Allah'a yemin ederim ki, hiç kimse cesaret edip de buna girişemedi. Sonunda ben elime bir bıçak alıp adama saldırarak onu öldürdüm ve hep birlikte kaçıp kurtulduk.»

İşte Moğolların İslâm diyarına saldırısı sırasında meydana gelen bu ve buna benzer olaylar pek çoktur.

Moğollar'dan Bir Grubun Erbil ve Dakükâ'ya Varması

Bu yılın zilhicce (1231 eylül - ekim) ayında Moğollar'dan bir grup Azerbaycân'dan kopup gelerek Erbil ve çevresine kadar ulaşmış, yolda

karşılaştıkları Yıva Türkmenleri ile el-Cevzekân Kürtleri ve benzeri kimseleri kılıçtan geçirmiş ve gelip Erbil'e sokularak çevre köyleri yağmalamış, bütün bu çevre ve bölgede ele geçirdiklerini öldürmüşlerdi. Moğollar benzeri işitilmedik ve başkalarının kesinlikle yapmadıkları bir felâket ve son derece büyük musibetlerle İslâm diyarına girmişlerdi.

Nihayet Erbil emiri Muzafferüddin Gökböri askerlerini alıp Musul askerlerinden de yardım isteyerek onlara karşı koymağa çalışmış, Musul askerleri de gelip ona katılmışlardı. Fakat Moğol askerlerinin Azerbaycân'a doğru geri dönmeğe başladıklarını öğrenince onları takip etmeksizin olduğu yerde beklemeye koyulmuştu. Moğol askerleri el-Kerhinî veya Kerhayni (?) iline, Dakûkâ ve çevredeki diğer şehirlere kadar saldırmış, sonunda buradan bir kayba uğramaksızın ve kendilerine karşı bir tek kimse elini kaldırmaksızın rahatlıkla geri dönmüş ve hiç kimse, tek bir atlı dahi onlara karşı koymamıştı.

Bu hadise ne geçmiş bir zamanda ne de halihazırda benzeri işitilmedik büyük bir musibet ve büyük bir felâket idi. Allah Müslümanlar'ın haline acısın, onlara merhamet eylesin, bu büyük ve zalim düşmanı üzerlerinden uzaklaştırsın. Bu yıl sona erdiği hâlde Celâleddin'in nereye gittiği hakkında bize kesin bir haber ulaşmadı. Öldürüldü mü, sağ mı kaldı, yoksa Moğollar'dan olan korkusundan bir yerlerde mi gizlenip kaldı, yoksa bu bölgeleri terk edip başka bir yerlere mi gitti?... bir türlü öğrenemedik.

Azerbaycân Halkının Moğollar'a İtaati

Bu yılın sonlarına doğru Azerbaycân halkı tümüyle Moğollar'a itaat ederek onlara her türlü eşya, elbise ve özellikle Hatâî, Hoyî ve Attabi kumaş çeşitleri ve benzeri şeyler taşıyıp götürmüşlerdi. Azerbaycân halkının Moğollar'a itaat etmesinin ana sebebi Celâleddin'in Âmid yakınlarında Moğollar'a mağlûp olarak askerlerinin her tarafa dağılmaları, paramparça oluşları, halktan önüne gelenin onları tepelemesi ve mallarını yağmalaması idi. Arkasından Moğollar bu bölgeye girerek Diyarbekir, el-Cezire, Erbil ve Ahlât taraflarında yukarıda anlattığımız felâketleri Müslümanlar'ın başına getirdikleri hâlde hiç kimse onlara engel olamamış, kimse karşılarına dikilmemiş ve İslâm diyarının hükümdarları da girdikleri deliklerinde saklanıp durmuş, hiç kimse onlara karşı çarpışmamıştı. İşte bütün bunlara ilâve olarak Celâleddin'in kaybolması ve hiç bir yerde ortaya çıkıp kendisinden haber alınamaması ve sonunun ne olduğu hususunda hiç bir bilginin alınamaması üzerine Azerbaycân halkı Moğollar'ın kucağına düşmüş, onlara itaatlerini arz ederek

bütün isteklerini yerine getirmiş, onlara her türlü kumaş ve eşyayı taşıyıp götürmüştü.

Âzerbaycân'ın merkezi durumunda ve en büyük şehirlerinden birisi olan Tebriz de aynı şekilde Moğollar'a itaat etmişti. Halbuki gerek şehir, gerekse şehir halkı Müslümanlar'ın bölgede baş vurdukları biricik halk ve şehir idi. Bu Moğol kitlesinin kumandanı şehir yakınlarında bir yerde konaklayarak Tebrizlilere haber gönderip onları itaate çağırmış ve itaat etmedikleri takdirde tehdit etmişti. Bunun üzerinc Tebrizliler bu Moğol kumandanına büyük hediyeler, çeşitli kumaşlar, ipekler ve benzeri hediyeler ulaştırmış, hattâ ister istemez içki bile alıp götürmüştü. Tebrizlilerin bu şekilde itaat ettiklerini gören Moğol kumandanı onlara gönderdiği cevapta bu davranışlarından dolayı teşekkür ediyor ve şehrin ileri gelenlerinden şehir kumandanı ve yöneticisinin huzuruna gelmesini istiyordu. Bu istek üzerine şehir kadısı ve şehrin ileri gelenleri bir araya gelip Moğol kumandanına gittiler, fakat şehrin asıl reisi herkesin baş vurduğu kimse olan Şemseddin et-Tuğrâî kendisini gizlemiş ve bu makam ve mevkiini Moğollar'a hissettirmeksizin şehirde kalmıştı.

Tebriz kadısı ileri gelenlerle birlikte Moğol kumandanının huzuruna vardığında kumandan onlara Şemseddin et-Tuğrâî'nin neden yanına gelmediğini sormuş, onlar da şöyle cevap vermişlerdi: «O köşesine çekilmiş bir kimsedir; yönetimle, hükümdarlarla hiçbir ilişkisi yoktur, asıl şehrin yöneticileri bizleriz.» Bu sözleri üzerine Moğol kumandanı, susmuş, sonra şehirde Hatâî kumaş imâl eden sanatkârların huzuruna getirilmesini istemişti. Bu sanatkârlardan hükümdarlarına güzel kumaşlar isteyecek ve ona gönderecekti; çünkü bu Tebriz'i saran ve itaati altına alan Moğol kumandanı asıl büyük hükümdara bağlı idi. Bu sanatkârlar gelip kumandanın huzuruna çıkmışlar, o da istediği kumaşları onlara imâl ettirmişti. Ayrıca bu kumandan hükümdarlarına özel bir elbise dikilmesini emretmiş, onlar da benzeri görülmedik güzel bir elbise dikmişlerdi. Bu hükümdar cübbesinin dış tarafını süslü ve simli atlas-tan dikmiş, iç tarafına da samur kürk koymuşlardı. Bu elbise onlara bir hayli pahalıya mal olmuştu. Bunlar yetmiyormuş gibi, her sene ödemek üzere onlardan bir miktar vergi istemişti. Tebriz halkı daha sonra hilâfet merkezine ve diğer Müslüman hükümdarlara gönderdikleri elçilerle Celâleddin Hârezmşâh'a yardım etmemelerini istemişlerdi.

Rey halkından olan bir tacirin gönderdiği bir mektubu görmüş ve mektubun muhtevasına vakıf olmuşum. Moğollar Rey civarına gelip buraları istilâ ettikten sonra Rey halkı onlarla birlikte gelip Âzerbaycân'a yerleşmiş ve bu tacir de Tebriz halkıyla birlikte Moğollar'a itaat etmişti. Bu arada Musul'daki dostlarından birine bir mektup yazıp Mo-

ğolların bölgedeki zulümlerini ve yaptıkların anlatmıştı. Mektubunda şöyle diyordu:

«Bu kâfir düşmanı -Allah belâsını versin, anlatmamız, ondan söz-etmemiz pek uygun düşmez. Hattâ müslümanların kalbine büyük bir korku girmesin diye kalabalık ordularından da söz etmek istemiyoruz, çünkü gerçekten durum son derece ciddîdir. Sakın zannetmeyiniz ki Nusaybin, Hâbûr ve Erbil ile Dakûkâ taraflarına gelen Moğol askerleri bunlardan ibarettir. Asıl ordu bu değildir. Bunların gayeleri de sadece etrafı yağmalamak, bir de bu diyarlarda onlara karşı çıkıp savaşmak isteyen, onları geri çevirmeğe niyetli askerlerin olup olmadığını öğrenmek idi. Bu gayelerini tahakkuk ettirip buralara ulaşanlar geri dönüp hükümdarlarına bölgenin kendilerine karşı koyacak, gücü bulunmadığını, bu şehirleri savunacak her hangi bir hükümdarın ve orduların olmadığını, bütün bu bölgelerin tamamen boş ve hükümdarsız olduğunu anlatınca Moğol kumandanının morali düzelmiş, kendisini son derece güçlü hissetmişti. Şunu iyi biliniz ki, şu önümüzdeki baharda üzerimize gelecekler ve orada durabilme imkânımız kalmayacaktır. Ancak batı taraflarına çekip gidebilerseniz kurtulursunuz. Şunu da iyi biliniz ki bunlar bütün bu diyarları istilâ edecek, her tarafı kasıp kavuracaklardır. Onun için başınızın çaresine bakınız.»

İşte Tebriz'den gelen mektupta bunlar yazılı idi. Yapabileceğimiz hiç bir şey yoktur. **İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn. Velâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l aliyyi'l azîm.**

628 yılı sona erdiği hâlde hâlâ Celâleddin'den bir haber alınmış değildi. Hattâ 629 yılı safer ayının son gününe (26 Aralık 1231) kadar ondan hiç bir haber alınmış değildi.

Allah'a tevekkül ettik, en büyük yardımcı odur.

Çeşitli Olaylar

Bu yılda el-Cezire ve Şam bölgelerinde ve özellikle Halep ve çevresinde yağmur yağmamış, bundan dolayı da ekinler son derece az ürün vermiş, gıda maddeleri azalmış ve fiyatlar bir hayli yükselmişti. Özellikle Halep'te meydana gelen pahalılığın haddi hesabı olmadığı gibi bundan evvelki kıtlık ve pahalılık yıllarında da böylesi aslâ yaşanmamıştı. O sıralarda Halep emiri durumunda olan, herkesin kendisine müracaat ettiği, şehri yöneten, emir verip nehyeden ve el-Melikü'l-Aziz b. el-Melikü'z-Zâhir'in devletinin ve yönetiminin asıl yürütücüsü ve onun Atabeg-i durumunda olan Atabeg Şehâbeddin bu pahalılık ve kıtlık yılında elinde avucunda bulunan bütün malları ve gıda maddelerini çıkarıp halka dağıtmış, Haleb'i ve çevresini gayet mükemmel bir şekilde yöneterek

bu pahalılığın ve kıtlığın etkisini azaltmağa çalışmıştı. Allah ona mü-kâfaatını ve ecrini versin.

Bu yılda Hıms ve er-Rahba'nın emiri olan Esedüddin Şirkûh Sele-miyye Kalesi yakınlarında "Sümeymis" adını verdiği gayet müstahkem ve güzel bir kale inşa ettirdi. el-Melikü'l-Kâmil Mısır'dan çıkıp Şam di-yarına geldiği sıralarda Esedüddin Şirkûh onun hizmetinde bulunmuş, ona her türlü ciddi nasihatler yapmış ve gerek itaatinde, gerekse giriş-tiği çarpışmalarda onun emrinden çıkmamıştı. Bundan dolayı el-Meli-kü'l-Kâmil, Esedüddin Şirkûh'a Sele-miyye Kalesi'ni iktâ' etmiş, o da yakınlarında söz konusu ettiğimiz Sümeymis Kalesi'ni yüksek bir tepe-nin yanında inşa ettirmişti.

Bu yılda Şam bölgesinde bulunan Haçlılar Halep şehrine bağlı olan Cebele kasabasına saldırarak şehrin içine girmiş ve içinde buldukları her şeyi ganimet alıp halkını esir etmişlerdi. Bunun üzerine Atabeg Şe-hâbeddîn Cebele Kalesi'ni kendisine iktâ' etmiş olduğu bir kumandanı bu Haçlılar üzerine göndermiş, giden kumandan da Haçlılar'a saldırıp onlardan büyük bir kısmını öldürerek Müslümanlar'dan aldıkları esir ve ganimetleri geri almıştı.

Bu yılda sâlih ve müttakî bir zât olan meşhur Kadı İbn Ganâim b. el-Adîm el-Halebî vefat etti. O, zamanının en ileri gelen müctehidlerin-den birisi olduğu gibi, son derece ibadetine bağlı, ilmiyle âmil, mütta-ki ve zâhid bir insan idi. Eğer biri çıkar da: «Yaşadığı zamanda Kadı İbn Ganâim b. el-Adîm'den daha müttaki kimse mevcut değildir» derse mutlaka doğru söylemiş olurdu. Allah ondan razı olsun ve vereceği nimetlerle onu razı etsin. O, kendisinden hadis ilmi aldığımız hocaları-mızdan birisi idi. Ondan hadis ilmi okuduk, istifade ettik. Onu görme-miz bile büyük bir istifade kaynağı idi. Onu dinledik ve ilminden feyiz aldık.

Yine bu yılın 12 rebiyülevvel (18 Ocak 1231) gününde dostumuz ve arkadaşımız Ebû'l-Kâsım Abdülmecid b. el-Acemî el-Halebî vefat etti. O aile fertleriyle birlikte Halep'te sünnetin yaşatıcısı ve ileri gelen âlim-lerinden idi. Bu dostumuz son derece güzel ahlâka, güzel bir mürüvvete sahipti ve yumuşak huylulukta benzeri yoktu. Aynı zamanda onun iyi bir liderlik özelliği vardı. Yemek yedirmeyi severdi; gözünde halk içe-risinde en sevimli olan en çok sevdiği kimseler gelip sofrasında yemek yiyenler ve kendilerine yaptığı iyilikleri çekinmeden kabul edenlerdi. O misafirlerini son derece güler yüzle karşılar, onlara sempati dağıtır ve her hangi bir işin görülmesinde veya bir kimsenin ihtiyacının gide-rilmesinde kesinlikle yapabileceğinden geri kalmazdı. Allah gani gani rahmet eylesin.